

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI.

I Bind. 1866—67.

UDGIVET

AF

DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

AALBORG.

FORLAGT AF MARINUS M. SCHULTZ
OG TRYKT HOS O. OLUFSEN.

Indhold.

	Side.
1. Det jydsk historisk-topografiske Selskabs Stiftelse	1.
2. Udsigt over de jydsk Dialektforhold. Af L. Varming, Præst til Sal og Eising, Ribe Stift	14.
3. Om oldnordiske Samlinger, historiske Museer o. s. v. navnlig i Jylland. Af Joh. Forchhammer, Dr. phil., Overlærer i Aalborg	48.
4. Snapsting. Drikting. Allemandsting. Søgneting. (Landemode.) Af J. Kinch, Overlærer i Ribe	66.
5. Vestkysten af Jylland. Af J. Fløe, Justitsraad, Stiftslandinspektør i Vostrup, Ribe Stift	80.
6. Tillæg til Ovenstaaende. Af J. Kinch	84.
7. Aalborgs Navn og Vaaben (med 9 Træsnit). Af D. H. Wulff, Adjunkt i Aalborg	86.
8. Ribe Bys ældste Ligbærer-Lav eller Kompagni-Lavet. Af J. Kinch, Overlærer i Ribe	97.
9. Ribe Bys Kirkebøger i det 17de Aarhundrede. Af samme	114.
10. Bidrag til Ulvenes Historie i Vendsyssel. Af J. J. F. Friis, Præst til Horne og Asdal, Aalborg Stift	142.
11. En Kriminalhistorie fra Skagen fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. Af stud. mag. N. Hancke i Kjøbenhavn	151.
12. Beskrivelse af Føvling og Holsted Sogne. Af J. Kierckebye, forhenv. Skolelærer, i Andst, Ribe Stift	158.
13. Ribe Bisp og Byhyrde for Kong Valdemar. Et jydsk Folkesagn, meddelt af samme	165.
14. Allingklostors Levninger og Beliggenhed (med 1 Træsnit). Af C. A. Thyregod, Skolelærer i Ans, Aarhus Stift	173.
15. Indskrifter paa gamle Huse i Aalborg (med 1 Træsnit). Af D. H. Wulff, Adjunkt i Aalborg	181.
16. Smaatykker, meddelte af samme:	
1) Udtog af den ældste Kirkebog for Budolfi Sogn i Aalborg	187.
2) Bestalling for en Stadskok	192.
17. Vendsysselske Sagn. Samlede og fortalte af G. P. Andersen, Skolelærer i Ilbjerg ved Hjørring	193.

18. Rådmand Anders Sørensen Klyn i Ribe og hans Slægt. Af J. Kinch, Overlærer i Ribe . . . . . 219.
19. Et Bondebryllup i Raabjerg Sogn for 30 Aar siden. Af A. P. Gaardboe, Gaardejer i Søndergaardboe ved Frederikshavn . . 305.
20. Præsten Anders Lavritsen Vejles Optegnelser. Meddelt af Holger Fr. Rørdam, forhenv. slesvigsk Præst, i Kjøbenhavn . . . 318.
21. Smaastykker. Meddelt af D. H. Wulff, Adjunkt i Aalborg.
- 1) Tillæg til „Indskrifter paa gamle Huse i Aalborg“ s. S. 181 fl. 326.
- 2) Et Brev fra C. Molbech til Stiftamtmand F. Moltke . . . . . 327.
- 3) Et Par Smaabidrag til Overtroens Historie . . . . . 331.
- 4) Et Misfoster . . . . . 334.
- 5) Udtog af den ældste Kirkebog for Budolfi Sogn i Aalborg.
- Fortsat, s. S. 187 . . . . . 335.
22. Uddrag af Kristen Sørensen Testrups Rinds Herreds Krønike. Meddelt af O. Nielsen, Dr. phil. i Kjøbenhavn . . . . . 337.
23. Beskrivelse over Øen Fuur (med 2 Træsnit). Af R. H. Kruse, „Naturmaler“ paa Fuur . . . . . 375.
24. Beskrivelse af Gaardboe Sø i Horns Herred, Hjørring Amt. Af A. P. Gaardboe, Gaardejer i Søndergaardboe ved Frederikshavn 422.
25. Tillæg til Afhandlingen om Snapsting osv., s. S. 66—79. Af J. Kinch, Overlærer i Ribe . . . . . 431.

Trykfejl:

- Side 28 L. 10:)a læs a).
- 44 — 30: efter S. tilføjes 26.
- 82 — 3 f. n.: aaet læs gaet.
- 87 — 10 f. n.: ti læs til.
- 90 — 8: i læs in.
- „ 10: 168 læs 118.
- 92 11: Staden læs Standen.

Det jydsk historisk-topografiske Selskabs Stiftelse.

Efter at have fattet Planen til Oprettelsen af et Selskab, som skulde virke for Bearbejdelsen af Jyllands Historie og Topografi, gennemrejste Adjunkt Wulff i Sommeren 1865 en stor Del af Halvøen for at prøve, hvorledes Stemningen vilde være i de forskjellige Egne for et saadant Foretagende. Overalt viste der sig stor Interesse for Sagen, og i Oktober næstefter udgik følgende

Indbydelse.

I den Overbevisning, at meget endnu kan og bør gøres for at udbrede Kundskab om og Interesse for Jyllands historiske og topografiske Forhold i Fortid og Nutid, ere vi undertegnede traadte sammen for at søge en Forening stiftet til at virke i denne Retning.

Paa Grund af Landets store Udstrækning, der vanskeliggjør personlige Sammenkomster, kan Foreningen, som vil kalde sig „det jydsk historisk-topografiske Selskab“, i Regelen kun stræbe at naa sit Maal dels ved at understøtte, eller vel endog selv udgive, saadanne større historiske Værker og Beskrivelser af Byer og større eller mindre Egne, f. Ex. Herreder, Sogne o. s. v., som ellers af rent materielle Grunde have Vanskelighed ved at komme frem, og dels ved i tvangfri Hefter (om mulig 1—2 aarlig) at udgive Samlinger af mindre, især mere populære Afhandlin-

ger og Artikler, vedkommende Halvøens forskjellige Egne. Disse „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“ skulle danne det ydre Bindemiddel mellem Selskabets Medlemmer, til hvem de uddeles gratis, hvorimod hin Understøttelse som en Hjælp i rent videnskabelige Øjemed ikke vil medføre noget direkte Udbytte for Medlemmerne, uden forsaavidt de maatte kunne erholde saaledes understøttede Værker til nedsat Pris.

Det aarlige Medlemsbidrag er 2 Rd., og det første Regnskabsaar begynder den 1ste Januar 1866; skulde nogen af særlig Interesse for Selskabet og for end yderligere at sikre dets Bestaaen ville tegne sig for et større aarligt Bidrag eller et kontant Tilskud strax, vil Selskabet med Taknemmelighed modtage det.

En Bestyrelse paa 3 Medlemmer, valgte ved almindelig Stemmegivning for 5 Aar, varetager saavel Selskabets pekuniære som litterære Tarv; den kan af sin egen Midte vælge en Kasserer, men leder og besørger i Fællesskab Selskabets litterære Virksomhed, Vedtagelsen af Understøttelser til litterære Arbejder i den angivne Retning og Antagelsen af Artiklerne til Tidsskriftet m. m., hvilket i Regelen vil kunne ske skriftlig, saa at Bestyrerne ikke behøve at bo paa samme Sted. Desuden udnævnes for Regnskabets Skyld en Revisor og en Decisor, ligeledes paa 5 Aar.

Enhver af os undertegnede modtager Anmeldelse om Indtrædelse i Selskabet, som og kan ske igjennem Boghandlerne i de forskjellige Byer; Anmeldelserne bedes inden dette Aars Udgang tilstillede medundertegnede Adjunkt Wulff, som da i Forening med de andre i Aalborg bosiddende Indbydere vil lade Medlemsfortegnelse affatte og tilligemed Stemmesedler til det første Bestyrelsesvalg omsende til de enkelte Medlemmer og ligeledes senere, naar Stemmesedlerne indkomme, optælle disse og bekendtgjøre Udfaldet. Siden vil dette Hverv tilfalde de hver Gang afgaaende Bestyrere eller dem, disse maatte overdrage det.

Skulde denne vor Indbydelse vinde nogenlunde almindelig Tilslutning, vil derved ikke blot efterhaanden i Vidernes Løb kunne samles en Skat af værdifulde Værker om jydsk Forhold og saaledes virkes endel til nyttige Kundskabers Udbredelse, i hvilken Henseende vi kunne henvise til den betydelige Virksomhed, som Fyens Stifts litterære Selskab

har udfoldet, men tillige ved Følelsen af fælles Interesser skabes et indre Sammenhold, hvis Betydning netop nu turde være indlysende.

I Oktober 1865.

<i>H. P. Barfod</i> , Amanuensis, Aalborg.	<i>Chr. Beck</i> , Gartner, Aalborg.	<i>P. Brandorff</i> , Kjøbmand, Kolding.
<i>C. Bruun</i> , Redaktør, Hjørring.	<i>H. L. Carstensen</i> , kst. Branddirektør, Blokhus.	<i>T. C. Dahl</i> , Kmhøire., Stiftamtmand, Moesgaard.
<i>I. B. Daugaard</i> , Biskop, Ribe.	<i>E. Erslev</i> , Adjunkt, Aarhus.	<i>O. Fabricius</i> , Provst, Lundum.
<i>H. R. Fangel</i> , Forpagter, Gudumlund.	<i>A. F. Feddersen</i> , Adjunkt, Viborg.	<i>J. Forchhammer</i> , Overlærer, Aalborg.
<i>J. J. F. Friis</i> , Præst, Horne.	<i>N. H. Fulling</i> , Vinhandler, Aarhus.	<i>I. Helms</i> , Adjunkt, Ribe.
<i>Chr. v. Jessen</i> , Kammerherre, Borgermester, Horsens.	<i>N. Juul</i> , Etatsraad, Amtsforvalter, Hjørring.	<i>J. Jørgensen</i> , Redaktør, Ringkjøbing.
<i>J. Kinch</i> , Overlærer, Ribe.	<i>N. E. Krarup</i> , Justitsraad, Utskrivningschef, Ringkjøbing.	<i>H. C. F. Lassen</i> , Professor, Rektor, Kolding.
<i>A. E. Meinert</i> , Præst, Fjaltring.	<i>H. J. Müller</i> , Kjøbmand, Ribe.	<i>J. C. Møller</i> , Byfoged, Lemvig.
<i>Chr. H. Nielsen</i> , Konsul, Kjøbmand, Hjørring.	<i>C. Olsen</i> , Kancelliraad, Prokurator, Randers.	<i>M. H. Rosenørn</i> , Kammerherre, Amtmand, Randers.
<i>A. V. Sandberg</i> , Kjøbmand, Viborg.	<i>U. Schow</i> , Byfoged, Thisted.	<i>E. Skeel</i> , Kammerherre, Birkelse.
<i>A. E. M. Tang</i> , Etatsraad, Nørre-Vosborg	<i>C. N. Tang</i> , Justitiarius, Viborg.	<i>J. P. Trap</i> , Gehejme-Etatsraad, Kabi- netssekretær, Kjøbenhavn.
<i>J. Vahl</i> , Præst, Aarhus.	<i>N. T. M. G. R. Wolters</i> , Distriktslæge, Tarm.	<i>J. J. A. Worsaae</i> , Etatsraad, Direktør for de anti- kvariske Mindesmærkers Beva- ring, Kjøbenhavn.
	<i>D. H. Wulff</i> , Adjunkt, Aalborg.	

Denne Indbydelse fandt saa stor Imødekommen, at Selskabet ved dette Aars Begyndelse kunde træde i Kraft med omtr. 210 Medlemmer, hvilket Antal imidlertid snart steg til 240.

Først maatte der tænkes paa Valget af en Bestyrelse, og

en trykt Medlemsfortegnelse blev omsendt med Opfordring til at udfylde og inden 14de Februar indsende de paatrykte Stemmesedler. Der indkom 110 Stemmesedler, som blev optalte den 16de Februar af de 3 i Aalborg bosiddende Indbydere (Overlærer Forchhammer var forhindret fra at møde) og gav følgende Udfald:

Ved Optællingen af de til idag indkomne Stemmesedler til Valget af Bestyrere, Revisor og Decisor for det jydsk historisk-topografiske Selskab blev følgende valgte og anføres i den Orden, hvori de havde flest Stemmer:

A. til Bestyrelse:

Adjunkt Wulff i Aalborg,
 Overlærer Kinch i Ribe,
 Kammerherre Rosenørn i Randers,
 og til Suppleanter:
 Overlærer Forchhammer i Aalborg,
 Pastor Friis i Horne,
 Amanuensis Barfod i Aalborg,
 Etatsraad Worsaae i Kjøbenhavn,
 Gehejme-Etatsraad Trap i Kjøbenhavn,
 Adjunkt Erslev i Aarhus.

B. til Revisor:

Branddirektør Carstensen i Blokhus,
 og til Suppleanter:
 Sparekassekasserer Lassen i Randers,
 Adjunkt Juel i Aalborg.

C. til Decisor:

Kjøbmand L. Kier i Aalborg,
 og til Suppleanter:
 Kancelliraad Olsen i Randers,
 Apotheker Strøyberg i Aalborg.
 Aalborg, den 16de Februar 1866.

Barfod.

Chr. Beck.

D. H. Wulff.

Idet Bestyrelsen takker for den viste Tillid og tiltræder sin Virksomhed med Ønsket om et langt og kraftigt Liv for Selskabet, skal den her meddele nogle Bestemmelser, som den alt nu har taget, nemlig:

- 1) Tidsskriftet udgaar, forsaavidt indkomne litterære Bi-

- drag tillade det, indtil videre 2 Gange om Aaret med et Hefte paa omtrent 6 Ark.
- 2) Tidsskriftet trykkes med latinske Bogstaver (antiqua), og hver Forfatter beholder i Regelen sin egen Ret-skrivning.
  - 3) De optagne Bidrag honoreres med 12 Rd. Arket.
  - 4) En Forlægger er antaget til Tidsskriftet, forat man til enhver Tid kan have et klart Overblik over Selskabets Status. Den mellem ham og Bestyrelsen oprettede Kontrakt lyder saaledes:

Stempel til 16 Sk.

Kontrakt mellem Bestyrelsen for det jydsk historisk-topografiske Selskab og Boghandler M. M. Schultz i Aalborg angaaende Overdragelsen af Forlagsretten til Selskabets Tidsskrift „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“.

Undertegnede Bestyrelse for det jydsk historisk-topografiske Selskab og ligeledes undertegnede Boghandler M. M. Schultz have sluttet følgende Kontrakt angaaende Overdragelsen af Forlagsretten til Selskabets Tidsskrift „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“:

- 1) Tidsskriftet udgives af det jydsk historisk-topografiske Selskab.
- 2) Selskabets Bestyrelse afholder Udgifterne til Honorarer, Korrekturlæsning og lignende af de i Tidsskriftet optagne Artikler.
- 3) De med Trykning, Papir, Forsendelse og lignende forbundne Udgifter afholdes af Boghandler M. M. Schultz.
- 4) Tidsskriftet trykkes med antiqua og udstyres i det hele som de af Justitsraad, Bibliothekar Chr. Bruun m. flere udgivne „Danske Samlinger“.
- 5) Af det trykte Oplag, hvis Størrelse første Gang bestemmes til 750 Exemplarer, leverer Boghandler M. M. Schultz til Selskabets Bestyrelse 1 Exemplar for hvert af Selskabets Medlemmer til en Pris af 3½ Skilling — er Tre og en halv Skilling Rigsmønt — for hvert trykt Ark, og ligeledes 1 Exemplar til hvert senere tiltrædende Medlem, som maatte ønske de tidligere Hefter, saalænge Oplaget kan strække til, til en Pris af 4 Sk. — Fire Skilling — Arket, hvorimod Bogladeprisen for Restoplaget fastsættes til 8 Sk. — Otte Skilling — Arket.

- 6) Denne Overdragelse sker foreløbig paa 5 Aar.
 7) Nærværende Original forbliver i Bestyrelsens Væрге, hvorimod en ligelydende Kopi leveres Boghandler M. M. Schultz.

I Henhold til Stempellovens § 21 g bemærkes, at Vederlaget for den ved denne Kontrakt afhændede Forlagsret er et vist Antal Exemplarer til nedsat Pris for 5 Aar. Anslaaes Medlemmernes Antal til 240 (det nuværende Antal), bliver dette for 5 Aar 1200 Exemplarer à 12 Ark = 14,400 Ark. For hvert Ark udgjør den nedsatte Pris $3\frac{1}{2}$ Sk.; Vederlaget er altsaa $3\frac{1}{2}$ Sk. $\times$ 14,400 = 525 Rd., hvorefter er anvendt stemplet Papir af 2den Klasse efter Lovens § 34 og 52 til 16 Sk.

Bestyrelsen for det jydsk historisk-topografiske Selskab, den 19de Marts 1866.

J. Kinch.   Rosenørn.   D. H. Wulff.
Marinus M. Schultz.

Med Hensyn til den i Indbydelsen omtalte Understøttelse af større Værker, vedkommende Jyllands Historie og Topografi, anmodes ærede Forfattere om at henvende sig til Bestyrelsen med Forslag i denne Retning. Da vi bo saa langt fra hverandre, har medundertegnede Wulff paa sine Medbestyreres Anmodning paataget sig at besøge Selskabets løbende Forretninger, saavel som Kasserer-Forretningerne, hvorfor Vedkommende anmodes om i slige Sager at henvende sig til ham.

Forøvrigt stoler Bestyrelsen paa, at den hos Publikum vil finde en fast Støtte, saavel i materiel som litterær Henseende, og skal navnlig opfordre enhver, som dertil maatte føle Evne og Kald, til at levere Bidrag til Selskabets Tidsskrift, hvis første Hefte herved udsendes.

Bestyrelsen for det jydsk historisk-topografiske Selskab.

J. Kinch.   Rosenørn.   D. H. Wulff.

Liste

over

Selskabets Medlemmer.

-
- Aagaard, J. B., Telegrafist, Kjøbenhavn.
 Bang, V., stud. theol., Kjøbenhavn.
 Barfod, F., Bibliotheksassistent, Kjøbenhavn.
 Barfod, H. P., Amanuensis, Aalborg.
 Bartels, R. T., Kaptajn, Aalborg.
 Bastrup, Kjøbmand, Kolding.
 Bay, N. R., prakt. Læge, Eskelund.
 Bech, N. J., Præst, Als.
 Beck, Chr., Gartner, Aalborg.
 Begtrup, O., Provisor, Nykjøbing p. Mors.
 Bendz, Chr. E., Proprietær, Stranderholm.
 Benzon, A., cand. philos., Hjørring.
 Bertelsen, H., Kjøbmand, Holstebro.
 Bjørnbach, Th., Højskoleforst., Smidstrup.
 Blad, cand. pharm., Kolding.
 Boesen, J. F., Præst, Saltum.
 Brandorff, P., Kjøbmand, Kolding.
 Branth, A., Overkrigskommisær, Clarupgaard.
 Brask, J., Prokurator, Holstebro.
 Brodersen, J. P. B., Distriktslæge, Randers.
 Brosbøll, J. C. C., Inspektør ved det store kgl. Bibliothek,
 Kjøbenhavn.
 Bruun, C., Redaktør, Hjørring.
 Bruun, L., cand. theol., Raadegaard i Sjælland.
 Bruun, M. P., Fabrikejer, Jægergaarden.
 Buhl, prakt. Læge, Nørre-Saltum.
 Bødtker, Forpagter, Lindenborg.
 Carstensen, H. L., kst. Branddirektør, Blokhus.
 Carstensen, P., Boghandler, Thisted.
 Christens, H., Apotheker, Hjørring.
 Christensen, C., Kjøbmand, Holstebro.
 Christensen, H. T. V., Kancellisekr., Herredsfgd., Kjøbhvn.
 Christensen, Skolelærer, Kvols.
 Christiansen, C., Gaardmand, Dollerup.
 Dahl, A. C., Kancelliraad, Prokurator, Kolding.

- Dahl, T. C., Kammerherre, Stiftamtmand, Aarhus.
 Dalgas, E., Ingeniørkaptajn, Aarhus.
 Daugaard, J. B., Biskop, Ribe.
 Dreyer, C. W. L., Oberst, Aalborg.
 Eckard, Løjtnant, Ørumgaard.
 Estrup, Boghandler, Kolding.
 Erslev, E., Adjunkt, Aarhus.
 Esbensen, F. A., Amtmand, Hjørring.
 Faber, C. G. G., Overretsprokurator, Viborg.
 Fabricius, O., Provst, Lundum.
 Fangel, H. R., Forpagter, Gudumlund.
 Faye, C. V. V., Branddirektør, Hjørring.
 Feddersen, A. F., Adjunkt, Viborg.
 Fløe, J., Justitsraad, Stiftslandinspektør, Vøstrup.
 Forchhammer, J., Overlærer, Aalborg.
 Friis, F. L., Apotheker, Kolding.
 Friis, J. J. F., Præst, Horne.
 Fulling, N. H., Vinhandler, Aarhus.
 Gaardbo, P., Gaardejer, Raabjerg.
 Gad, H., Kapellan, Kolding.
 Gad, J. M. B., Provst, Kolding.
 Gleerup, M., Distriktslæge, Holstebro.
 Goldschmidt, M., Kjøbenhavn.
 Greibe, A. C., Adjunkt, Viborg.
 Grüner, G., Kammerjunker, Kjøbenhavn.
 Guldberg, cand. theol., Lærer ved Amtsskolen i Kolding.
 Hald, G. T. V., Sognepræst, Mygind.
 Hancke, F. D., Kjøbmand, Hjørring.
 Hancke, N., stud. mag., Kjøbenhavn.
 Hansen, Falbe-, Fuldmægtig, Holstebro.
 Hansen, J. P., Distriktslæge, Hjørring.
 Hansen, N., Præst, Snedsted.
 Harder, Fr., Assistent i d. kgl. Civilliste, Kjøbenhavn.
 Hasselbalch, Sagførerfuldmægtig, Aalborg.
 Heibroch, Inspektør, Lindenberg.
 Heilmann, L. C. D., Præst, Raabjerg.
 Helms, Lærer, Skeiby.
 Helms, J., Adjunkt, Ribe.
 Herskind, P., Godsforvalter, Birkelse.
 Hjorth, J. C., Kammerraad, Thustrup.
 Hjorth, J. P., Kjøbmand, Aalborg.

- Hou, Fuldmægtig, Hjørring.
 Hvass, F., Forvalter, Randrup.
 Hvass, M. A. N., Landinspektør, Skibsted.
 Høffding, J. B., Skibskaptajn, Kolding.
 Høm, N. C., Redaktør, Aalborg.
 Høyer, Amtstuefuldmægtig, Aalborg.
 Høyrup, H. C., Kjøbmand, Hjørring.
 Ishøy, C. F. A., Præst, Sindal.
 Jacobsen, Dyrslæge, Refkjærgaard.
 Jacobsen, J., cand. theol., Refkjærgaard.
 Jacobsen, S., Kjøbmand, Holstebro.
 Jensen, Politifuldmægtig, Aalborg.
 Jensen, Laust, Sønder Borrup.
 Jensen, A., cand. theol., Himmestrup.
 Jermin, S., Haslevgaards Mølle.
 Jessen, Chr. v., Kammerherre, Borgermester, Horsens.
 Johannsen, Cl., Skolelærer, Gunderup.
 Johansen, O., Vivebrogaard.
 Jonquières, J. A. F. de, Justitsraad, Departementssekr. og
 Kontorchef, Kjøbenhavn.
 Juel, Bogholder, Gudum.
 Juel, A. G., Adjunkt, Aalborg.
 Juel, N., Etatsraad, Amtsforvalter, Hjørring.
 Jungersen, P. E., Præst, Brøndum.
 Jørgensen, Chr., Adjunkt, Horsens.
 Jørgensen, J., Redaktør, Ringkjøbing.
 Kabell, F. C., Justitsraad, Amtsforvalter, Ringkjøbing.
 Kampmann, C. P. G., Provst, Hjørring.
 Kathedralskolen i Aalborg.
 Kathedralskolen i Ribe.
 Keller, K. C., Dyrslæge, Jønstrup.
 Kieler, Bogholder, Aalborg.
 Kierckebye, forhenv. Skolelærer, Andst.
 Kierkegaard, P. C., Biskop, Aalborg.
 Kinch, J., Overlærer, Ribe.
 Kjellerup, J., Proprietær, Visborggaard.
 Kier, L., Kjøbmand, Aalborg.
 Kjer, E. E., Tobaksfabrikør, Aalborg.
 Kjær, Agent, Kolding.
 Klitgaard, J. C. B., Kjøbmand, Blokhus.
 Klubben Enigheden i Aalborg.

Klubben i Ribe.

Krabbe, C., cand. jur., København.

Krag, F., Fabrikant, Aalborg.

Krarup, E., Bogholder, Aalborg.

Krarup, F. F. S., Præst, Lønborg.

Krarup, N. E., Justitsraad, Udskrivningschef, Ringkjøbing.

Krøyer, H. A., Præst, Ugilt.

Lassen, Kasserer ved Sparekassen, Randers.

Lassen, H. C. F., Professor, Rektor, Kolding.

Lassen, Fuldmægtig, København.

Lassen, N. V., Herredsfoged, Blokhus.

Laub, H. O. C., Biskop, Viborg.

Laursen, N., Skolelærer, Als.

Lehmann, Orla, Amtmand.

Leth, J. H., prakt. Læge, Holstebro.

Lorentzen, A. B., Kjøbmand, Hjørring.

Lund, H. A., Prokurator, Hjørring.

Lüttichau, C. D. v., Hofjægermester, Vingegaard.

Læseselskabet i Aalborg.

Mehl, Pastor emer., Ørsted.

Meinert, A. E., Præst, Fjaltring.

Meinert, A. P. T., Borgermester, Ribe.

Monrad, M. A., Overavditør, Borgermester, Kolding.

Morville, N. G. C., Overretsprokurator, Viborg.

Mouritzen, P., Haslevgaarde.

Muhle, Amtsfuldmægtig, Hjørring.

Muusmann, J. A. C., Toldassistent ved Rugaard Strand.

Müller, H. J., Kjøbmand, Ribe.

Münster, G. A., Adjunkt, Aalborg.

Myhre, A. C. J., Oberstløjtnant, Aalborg.

Møller, J. C., Kancelliraad, Byfoged, Lemvig.

Møller, J. C., Kjøbmand, Holstebro.

Møller, J. J. G., Kammerassessor, Amtsforvalter, Holstebro.

Møller, M. C., Kjøbmand, Hjørring.

Møller, P., Kjøbmand, Hjørring.

Nansen, Præst, Aller.

Nielsen, A. H., Præst, Skæve.

Nielsen, Chr. H., Konsul og Kjøbmand, Hjørring.

Nielsen, H., Bankbogholder, Hjørring.

Nielsen, H. C., Stiftamtmand, Ribe.

Nielsen, T. N., Præst, Ramløse i Sjælland.

- Nyholm, H. C., Proprietær, Baggessvogn.
 Obel, A. H., cand. pharm., Aalborg.
 Olesen, T. P., Brænderibestyrer, Hjørring.
 Olsen, C., Kancelliraad, Prokurator, Randers.
 Olsen, N., Præst, Gudum.
 d'Origny, F. J., Kaptajn, Toldinspektør, Holstebro.
 Otterstrøm, H., Bankbogholder, Aarhus.
 Paulsen, C. L., Brygger, Hjørring.
 Paulsen, P. J., Fysikus, Aalborg.
 Pedersen, Chr., Gaardmand, Gjerding.
 Petersen, J. P., Kjøbmand, Aalborg.
 Petersen, M., Boghandler, Hjørring.
 Petersen, M. H., Jernstøberiejer, Holstebro.
 Petersen, V., Assistent i Justitsministeriet, Københav. n.
 Poulsen, M., Rebslager, Holstebro.
 Raaschou, N. P., Præst, Bjerring.
 Rasmussen, Proprietær, Holmgaard.
 Rasmussen, V. Thorlund-, Skolelærer, Ingstrup.
 Ravnborg, C., Forpagter, Vildmosegaard.
 Reiersen, C. F. K., Præst, Fjellerup.
 Repsdorph, O. C., Kammerraad, Branddirektør, Prokurator,
 Holstebro.
 Rosenkrantz, G. E. G. F., Baron, Kammerherre, Amtmand,
 Thisted.
 Rosenstand, T., prakt. Læge, Kolding.
 Rosenørn, M. H., Kammerherre, Amtmand, Randers.
 Rybsahm, C. F. V., Kancellir., Herredsfoged, Skjerpingsgaard.
 Rybsahm, J. D. L., Præst, Rubjerg.
 Ræder, Proprietær, Dyrehavegaard.
 Rønn, Landinspektør, Holstebro.
 Rørdam, H. F., Præst, København.
 Sandberg, A. V., Kjøbmand, Viborg.
 Saxild, G. C., Kancelliraad, Herredsfoged, Kolding.
 Schibbye, J. C., Kjøbmand, Hjørring.
 Schibbye, P., Kjøbmand, Hjørring.
 Schjødte, A. F., Præst, Aarhus.
 Schmidt, Ex. jur., Fuldmægtig, Hjørring.
 Schmidt, Th., Kjøbmand, Aalborg.
 Schou, F. C., Toldoppebørselskontrollør, Holstebro.
 Schow, U., Byfoged, Thisted.
 Schultz, M. A., Boghandler, Aalborg.

- Schultz, M. M., Boghandler, Aalborg.
 Secher, A. J., Præst, Ingstrup.
 Segelcke, A. R., Brænderiejer, Hjørring.
 Simony, C. F., Kammerherre, Stiftamtmand, Kjøbenhavn.
 Skeel, E., Kammerherre, Birkelse.
 Spärch & Børglum, Kjøbmd., Hjørring.
 Steenstrup, Proprietær, Quistgaard.
 Steenstrup, M. G. G., Dr. phil., Kjøbenhavn.
 Stemann, J. A. v., Kammerjunker, St. Restrup.
 Steinthal, E., Forpagter, Gudumlunds Fabrik.
 Stiftsbibliotheket i Aalborg.
 Stockholm, C., Kapellan, Gunderup.
 v. Støcken, Kancelliraad, Ribe.
 Stricker, G. A. R., Etatsraad, Borgermester, Aalborg.
 Strøyberg, J. J. K., Apotheker, Aalborg.
 Sørensen, Skolelærer, Raabjerg.
 Sørensen, M., Kjøbmand, Aalborg.
 Tang, A. E. M., Etatsraad, Nørre-Vosborg.
 Tang, C. N., Justitiarius, Viborg, ... 5 Rd. aarl. Bidr.
 Tholle, J., Arkitekt, Viborg.
 Toft, S., Kammerraad, Louisendal.
 Topp, P. W., prakt. Læge, Hjørring.
 Trap, J. P., Gehejme-Etatsraad, Kabinetssekretær, Kbhvn.
 Tønnesen, H. B., Præst, Skagen.
 Uldall, P. J., Overavditør, Herredsfoged, Hjørring.
 Ulrich, H. F., Præst, Taarnby.
 Ussing, Fr. Algreen-, cand. jur., Kammerjunker, Kjøbenhavn.
 Vahl, J., Præst, Aarhus.
 Varming, L., Præst, Sal.
 Walther, V. T., Bygningsinspektør, Aarhus.
 Wang, L., Murmester, Aalborg.
 Veile Amtsskole i Kolding.
 Wewer, J. Chr., cand. pharm., Aalborg.
 Wibroe, H., Farveribestyrer, Aalborg.
 Wigelsen, H., Bogholder, Aalborg.
 Willemoes, Herredsfoged, Kolding.
 Winde, V., Adjunkt, Aalborg.
 Windfeldt, R., Præst, Gjerding.
 Winstrup, L. A., Professor, Bygningsinspektør, Kolding.
 Winther, N. C., Prokurator, Hjørring.
 Vithusen, D., Kancelliraad, Stadslæge, Aalborg.

- Wolters, N. T. M. G. R., Distriktslæge, Tarm.
Worre, J. B., Justitsraad, Postmester, Aalborg.
Worsaae, J. J. A., Etatsraad, Kjøbenhavn.
Wulff, D. H., Adjunkt, Aalborg.
Wulff, H., Provst, Gunderup . . . . . 5 Rd. aarl. Bidr.
Zahn, Fuldmægtig, Kolding.
Zahrtmann, P. T., Gehejmelegationsraad, Kjøbenhavn.
Østergaard, J. A., Postmester, Hjørring.
-

Udsigt over de jyske Dialektforhold.

(Af L. Varming.)

„Fra Ejdrems Brød til Skagens hvide Banker
den jyske Halvø krummer sig mod Nord;
et herligt Land! dets Folk sig Velstand sanker,
paa fremmed Strand det henter Guld ombord.
Den muntre Stridsbingst over Engen vanker,
og Stimer myldre i den dybe Fjord;
til Stavn og Ror har Skoven Egeplanker,
dets Söuner Kraft, og Snildhed deres Ord.“

Saaledes have vi sunget fra Barnsben af, og saaledes blive vi ved at synge, medens vi ere til; thi en Halvø, som i fjorten, femten hundrede Aar har været Hjem og Bolig for den jyske Gren af den nordiske Folkestamme, maa vel med Rette bære Navn af jydsk. „Et herligt Land“ er det i det mindste for sine Börn, og Velstand mangle de ikke, saa længe de have Korn og Kvæg. Hvad der er sunget om Stimerne i Limfjorden og om Egeplankerne i Skovene, hører til en svunden Tid; men Landets Heste have selv vore Fjender ydet fuld Anerkjendelse; og at dets Söuner endnu have Kraft, Udholdenhed, Sejhed, om man vil, derpaa have de saa ofte givet Prøver. At deres Ord kaldes snilde, kan jo være en digterisk Udsmykkelse; her skal imidlertid ikke tales saa meget om den Tanke, der udtrykkes ved Ordet, som om den Form, hvori Tanken træder frem, altsaa ikke nærmest om Ordets Indhold, men om dets Form, for saa vidt denne er særegen for Jyderne.¹⁾

---

¹⁾ Om Kilderne maa henvises til „Det jyske Folkesprog“, Kbhvn. 1862; her skulle endnu kun anføres: K. Lyngby: „Udsagnsordenes böjning i den jyske sprogart“, Kbhvn. 1863; H. F. Feilberg: „Fra Heden“, Haderslev. 1864.

Naar Talen er om Dialekter i Almindelighed, maa den Bemærkning forudskikkes, at Begrebet Dialekt er et meget omfattende Begreb, da det kan anvendes, saa snart et Oldsprog har opløst sig i flere Sprogarter, uanset, om de have faaet et Skriftsprog, en Literatur, eller ikke. Til den første Klasse kan man saaledes henføre Svensk, Dansk og Nynorsk, som Dialekter af Oldnordisk. Til den sidste Klasse, eller til dem, som ikke ere hævede til Skriftsprog og altsaa mangle en egen Literatur, og som man sædvanlig mener med Benævnelsen Dialekt, regnes et Lands Almuesprog, det vil sige, Indbegrebet af alle de Sprogarter, der tales ved Siden af det renere Talesprog, og have Oldsprog tilfælles med dette. Saaledes skjelne vi mellem det danske Sprog og de danske Sprogarter eller Dialekter, hvilke ligesom hint, nedstamme fra Oldnordisk. Forskjellen imellem et Lands Sprog og dets Sprogarter er den, at hint er fælles Ejendom for Folket, det fælles Udtryk for Nationens aandelige Liv, det fælles Afpræg af dens Sjæl; det eksisterer i sin Fuldkommenhed nu kun som Skriftsprog, efter hvilket Talesproget, eller det almindelige Omgangssprog maa mer og mer danne sig, i hvilket det har sit bestandige Korrektiv, og til hvilket det idelig maa føres tilbage. Sprogarterne ere derimod kun Talesprog; de tales kun indenfor visse Krese, større eller mindre, og adskille sig fra hverandre ved Ejendommeligheder i Udtale, Ordform, Bøjning og Ordforraad.

Provindsboeren kjender man paa hans Udtale af Sprogets enkelte Lyde og af den ejendommelige Form, som Ordene faa i hans Mund. Herefter kunne vi i de danske Dialekter skjelne mellem Øernes Sprogarter, eller de østdanske, og Halvøen Jyllands Sprogarter, eller de vstdanske, som ere de, med hvilke vi her nærmere skulle beskæftige os. At der er en væsenlig Overensstemmelse mellem dem alle som danske Sprogarter, sees deraf, at Ordenes Bøjning er dansk i sine Hovedtræk; til saadanne henføre vi Fler-tallet i Navneordenes svage Bøjning paa —r (jydsk — er): tunge og tung'—tunger; Tillægsordenes Intetkjøn paa —t: høj—höjt og höw—höwt; Gjerningsordenes fremsættende Nutid paa —r, jydsk —er: finne, finn (finde)—finner, fare—farer, og får'—färer o. s. v., og Lideformen paa —s, —es: finnes, o. s. v., ligesom ogsaa Ordforraadet er i Hovedsagen det samme. Men at der er stor Forskjel imellem disse

Hovedklasser af de danske Dialekter, er bekendt for enhver Dansk, der har været lidt udenfor sin egen Provinds.

Det jyske Almuesprog tales fra Skagen til Slien, men lider i Sønderjylland nogen Indskrækning i Vest af Nordfrisisk, i Øst af Anglerplattysk. Det indbefatter flere Sprogarter, hvori Udtalen af de enkelte Lyde¹⁾ ikke altid afvige i dem alle paa samme Maade fra Øboernes; dog udtales almindelig l fyldig og rullende, g foran Selvlyden dybt fra Ganen, gg blødt og aandende f. E. i ligger, tigger, bygger, ligeledes dd f. E. sidder, middē Middag, som dd i „hedder“, rødder rydder, eller bliver til rr, hvorom i det følgende, der ogsaa vil omhandle Udtalen af de øvrige, navnlig af h, j og v i visse Forbindelser.

Især kjender man Jyden paa Bortfaldet af det ubetonede —e i Slutningen af Ordet, og det gennem alle Ordklasser: kåg' eller kag' Kage, pig' Pige, ring' ringe (Tillægs- og Gjerningsord); ot' aatte, draw' eller dravv' drage, syng' syngē, lær' lære; itt²⁾ (for itte) og int²⁾ (for inte) ikke²⁾; inn' (for inne) inde o. s. v.; i Böjningsendelser: dāw Dag, Flert. dāw' eller dāw Dage, hus—hus' Huse, āgger eller āwer Ager—agger eller awer Agre, fēnger Finger—fenger Fingre; long lang—long' lange, gjēv gjæv—gjew' gjæve; min—min' mine; løst' løste; takked takkede; springend springende; i Tillægsordenes højere Grad: gjewer gjævere, lenger (for: lengere) længre; i Tillægsformer: löwet baade lovet og lov-ede, funnen baade funden og fundne; i Afleds endelser: tret-tent trettende, hakkels Hakkelse; og saaledes overalt i de for-

1) Om de i Afhandlingen anvendte særegne Skrifttegn bemærkes, at w er v med Lyd af u, som engl w; å er anvendt i de jyske Ord istedenfor aa, baade som langt og kort.

Ė eller ä er den korte æ Lyd i: med, sætte,

ĩ . . . . . e Lyd i: vil, finde,

ō . . . . . aa Lyd i: kort, komme,

ū . . . . . o Lyd i: Bund, rumme.

- over Selvlyden betegner det skridende (i Jysk: sløbende) Tonehold i: have, nede, o. s. v.

^ . . . . . standsende Tonehold i: har, ned, o. s. v.

˘ . . . . . stødende Tonehold i: Dreng, find, o. s. v.

2) Alle tre Former have deres Grund i det oprindelige: eint-gi eller: eitt-gi, af eitt et, noget, og -gi med negtet, de Betydning. Af eint-gi er ældre Dansk: ænktæ for: æntkæ, og i Dialekterne: inte og int'; af eitt-gi er oldn. ekki (som af: etki), vort: ikka, og i Dialekterne: itte, itt'.

skjellige Sprogarter: öw', ew', yw', y' Öje (ældre Dansk øghæ og ygh), öws', ews', yws', öjs', us' Øxe, o. s. fr. (Dog er dette Bortfald af —e ikke indskrænket til Jydsk, men det forekommer ogsaa i norske Dialekter, navnlig Trondhjensk, i Navneord og Gjerningsord.)

Man hører strax, det er en Jyde, der taler, naar han ikke siger „jeg“ til sig selv, hverken „jej“ eller „jaj“, men bortkaster j baade foran og efter Selvlyden og beholder kun *ë* eller *a* tilbage. Det er fremdeles Skjelnemærker, at kort *e* (og *æ*) ofte skifter med *a*: fram frem, latt Lerred, stjan' Stjerne, wal vel, gjan' gjerne; eller bliver til *ï*: minnesk Menneske, hñt' hente, tñnk' tænke, hjñm hjem; til *ö* foran en Tungelyd: ölle elleve, trödde, trörre (ogsaa tröje) tredive, röns' rens, og foran *w*: löw' leve, blöw blev, röwn' revne; og *æ* til *e*: ed' æde, kle' Klæde, sle' Slæde, til *ö* foran *w*: vöw Væv, skjöw skjæv, gjöw gjæv; *i* til *y* foran *w*: lyw Liv, knyw Kniv, ryw', ryvv' rive; *u* til *o* *i*: do du, no nu, eller *ü* *i*: hñn hun, mñnd Mund. — Et enligt *g* efter *e*, *æ*, *ø* bliver ikke til *j*, men beholdes: skrêg, stêg eller sti'g, kwêg, leg' eller li'g lege, ikke: skrêj, stêj, kvej, leje (eller skrâj o. s. v.); stræg Streg, ikke: strêj; røg, lög, bög, ikke: røj, løj, böj (eller røj o. s. v.); bögger Bøger, ikke: böjer; *g* bliver heller ikke til *w* efter *o* *i*: bög Bog, snög Snog (for: Snaag, oldnord. snákr), krög Krog, dög dog, kog' koge, sprog, ikke: bów o. s. v. kowe, sprów.

Et Ord, der skulde begynde med en Selvlyd, især *e*, faar ofte Forslaget *j*: jêg Eg, jên ên, jett eller jïtt et, Jerrik eller Jerk Erik; jâm Em; jywle, juwle for öwle, ywle, uwle overmaade (oldn. öflugr sterk, fast, af afl Kraft, Avl); og ligeledes *w* eller *v* foran *o*, *u*: wol Ol, Wolle Ole, wög for ôg Aag, wôs Aamunding (oldn. óss), deraf Vosborg, Vosnæsgaard; worm, wurm og warm Orm, wüst eller wost¹⁾ Ost; wüss eller woss os; hvilke Halvlyde ogsaa indskydes, med lydelig Udtale, efter Medlyden: mjilk Mælk, mjel Mel, hjor' Hyrde, stjonk Stank, tjyw' tyve, sjö, sjåa Sö; — swurt, swutt, swatt sort, swöl Sol; kvörn Korn, tvörn, tvunn og tvan Torn; — *d* efter en Selvlyd bliver ofte til *j*: staj Stad, stej Sted, vej Ved, boj Bud (oldn. boð); og *g* foran Tungelyde

¹⁾ St. St. Blicher i: *e* Binnstow': nærensti a dær (i *e* Sænnen folångt' fö töw skjelling wost, så ga-di më älti fo fi' skjelling pøls' (plattysk: wusd).

hyppig til w: slawt' slagte, hows' huske (oldn. hugsa), fowl Fugl, löwn Lögn. Endelserne —ig, —lig forkortes til —e, —le: nære nærig, sølle elendig (oldn. sál-igr, ogsaa salig); möwle mulig (af ældre Dansk mughæ, oldn. mega kunne); rölle rolig. Fordobling af Ordets sidste Medlyd finder Sted ved Bøjning i Flertal, ikke alene som i bögger af bög, men især i Ord, som i Ental skulde ende paa —e: dyn' Dyne—dynner, lim' Kost (oldn. limi) —limmer; pig'—pigger; kon' Kone—konner, sköl Skaal—skoller.

En Øboer vil ogsaa finde det löjerligt, at Jyderne omtale visse Stofnavne som Flertalsord og sige: di (de) grød, velling, kól (Kaal), supp (Suppe), flød' (Fløde) for: den grød o. s. v. ligeledes f. E. slímm hu'st (slem Hoste), så manne nys' (saa mange Gange der nyses); at de sigé: ett Kop, ett kröwr (en Kro, Krosted), ett bakk' (en Bakke), ett vinter, ett sümmer (Sommer); at der efter et Forholdsord som: til, med o. s. v. følger: vi, I (ikke: os, Jer) i Forbindelser som: tñ vi anner (til os andre), më I tów (med Eder eller Jer to), a vi bön (af os Börn). Ogsaa foretrække de jyske Sprogarter Tillægsformer paa —en, —n, uden al Bøjning, f. E. boren er: baaren, baaret, baarne, ligesaa: stukken, blöwen bleven o. s. v., veggen vegen o. s. v.; ogsaa gonn (for: gangen) gaaet, stonn (for: standen) staaet. Ved Sammenligninger bruges më mig, dē dig, ham o. s. v.: lissum më (ligesom jeg), bejer end dē (bedre end du), höwer end ham (höjere end han); som og, naar Jyden omtaler sig selv i Forbindelse med flere: më o mi ku'n vi sôd (jeg og min Kone vi sade). For: denne, dette, disse, siges den hæ(r), de hæ(r), di hæ(r); for det henførende Stedord: süm (som) bruges ogsaa te, hvilket tilige kan være et Bindeord d. s. s. at, i Begyndelsen af en Sætning.

Om Betoningen kan mærkes, at endskjønt Jyderne have de almindelige danske Tonehold, anvende de dem ofte paa en afvigende Maade. Med Holdtone (˘) udtales saaledes: hån(d), bôn(d), næm, for Stødtone i: Haand, Baand, næm; med Stødtone (˙): syg, gål, for Holdtone i: syg, gål; —himmel, helle, for nynnende Tonehold i Himmel, hellig; —ryg, byg, myg, ligger, sidder, for løbende i: Ryg, Byg, Myg, ligger, sidder; med Løbetone (eller uden Tonelag) i: sæg, låg, ikke med Holdtone som i: Såg, Laag; —vej, skow, trumf, stump, hals, höns, rundt, ikke med Stødtone

som i: Vøj, Skøv, Trømf, stømp, Håls, Höns, rundt; og efter Forstavelser beholdes det oprindelige Tonehold: fallen — föfallen, tint—betint, ikke med Stødtone som i: forfalden, betænkt; — ligesom det da er en Selvfølge, at Toneholdet forandres, naar Lydforholdet forandres: rølle, sèjer, brøwer faa Stødtone istedenfor skridende Tonehold i: rolig, siger, Broder; ligeledes: dåw, sløw, lyw, for Holdtone i: Dag, slog, Liv. — Kun Alsingerne mangle det stødende Tonelag (Holdtone og Stødtone).

Tonefaldet (Akcenten) afviger ogsaa undertiden, især i Egennavne, som ere sammensatte: gôr (Gaard), holm, bròw (Bro), hvilke Ord faa Tonen: Rugôr, Rosenhòlm, Sjellbròw o. s. v. Sælændere, som have gransket over denne Gjenstand, ville ogsaa vide, at det er et Særkjende for enhver Jyde, at han i sammensatte Ord lægger Eftertrykket paa det sidste (og længste) Led, og siger f. E. Nærværelse for Nærværelse, retsindig for rets., troskyldig for trosk., Undervisning for Underv., Overraskelse for Overr., fuldstændig for fuldst., Opmuntring for Opm., ulovlig for ulovl., o. s. v., endskjønt man meget ofte kan faa den samme Betoning at høre selv af Ikkejyder — men de have saa formodentlig lært den af Jyderne.¹⁾

Med Hensyn til Ordforraadet, er der dels nogle Ord, som i de jyske Dialekter bruges i en anden Betydning end i Skriftsproget, f. E. en Hane hedder en Kok; stræv' (stræbe) er at skynde sig; en anden, et andet bruges for: endnu (eller end) en, et: en ån' tór (Taar), ett annt kop, og for

¹⁾ At hin Betoning dog ikke er et ubedrageligt Særkjende for Jyderne, synes at fremgaa deraf, at vore Digtere saa ofte bygge deres Rythmer paa den, f. E. A. Gehlenschläger: „Den vaade Muur vel hundred Favne

Bortfjerner dem.“

„Ustraffet Ingen tór dit Bud modstande“.

„Fraværelsens og Kumrens bittere Taare“.

„Dens Gjenlyd højt gjentager Harpens Klang“.

„Har hun Tilladelse ved Kjæmpens Side“

— og saaledes hvert Øjeblik.

J. L. Heiberg: „Ogsaa jeg som en Tilbeder kom“.

„Gjen gjælder Verden tidt det varme Bryst“.

„Nærværelsen sig strengt forbinder“.

„Vee modig Maanen iler“ — o. s. fr.

„næste“ eller „følgende“: ett annt ôr (Aar); ogsaa for: forleden: han wa her den ân' dåw; po eller å (paa) ved Dagenes Navne angiver den forbigangne Tid (med Gjerningsordet i Fortid): di kàm (kom) pö Lowda (i Løverdags); ve (ved) foran Personer er „hos“: a wa henn' ve mi bröwer (hos min Broder), ogsaa „med“ i en enkelt Forbindelse: tål' ve jèn (tale med en); bitte som et Tillægsord for „lille“: ett bitte bån (et lille Barn). Men dels er der mange Ord, som ere ejendommelige for de jydskes Sprogarter. Som bekjendt have Dialekterne i Almindelighed bevaret mange gode gamle Ord, som nu ere af Brug i Skriftsproget; thi medens dette i Tidernes Løb er underkastet Forandring, snart ved at lade nogle Ord falde bort, som om de havde overlevet sig selv, snart ved at optage andre, enten fra det ældre Sprog, eller, endnu tiere, fra fremmede, — og saaledes videre udvikler sig, vedblive Dialekterne at staa paa samme Punkt, eller forandre sig kun lidet. Imedens derfor det uddannede Sprog oftere fjerner sig fra Oldsproget¹⁾, end det nærmer sig dertil, staa Dialekterne Udgangspunktet nærmere og holde med Sejhed fast ved deres Ordforraad. Saadanne gamle Ord i de danske Sprogarter ere f. E. hæ re, jydsk hæ r', for: hæ rde, oldn. herðar (flert.), hvorfor Skriftsproget har optaget: Skulder af tydsk Schulter; ø g, oldnord. eyk, en Hoppe; lak, oldn. hlakk, Lyde, Bræk, („Laan skal gaa laktøst hjem“); krank, oldn. krankr (syg), daarlig, slet (i Mark Stigs Vise: saa krank en Skjæbne monne de faa); magle, jydsk møgel, mejl — oldn. mikill stor; nest oldn. nesti Rejsekost, i Nannest (o: Nadnest, af náð Naade); kn ö v, kn ö w, net, smuk, oldn. knœfr; g æ v, gj è w oldn. göfugr, herlig, ypperlig, af gefa (gaf), give (undertiden i Digtersproget, gjæv); fige, fig' hige (efter), af oldn. fikinn begjerlig (Kingo, omtr. ved 1700: jeg vil fra Jorden fige); heje sig, jydsk hed' sē, oldn. heiða klare op (om Veiret), af heiðr klar (Navneord. heiðr, vort Hæder) o. fl. I de jydskes Dialekter findes en stor Del af saadanne Ord, som ere særegne for dem; de ere som Oldsager af purt Guld, der kun behøver at afstøves og sees i Oldsprogets Lys, for at skinne med ægte Glans. Som Exempler kunne anføres Navneord: å i ålam Gimmerlam (oldn. á, nu ær, et Faar); åwn Mad-

¹⁾ I de oldnordiske Ord udtales å som au (av); au og ø som öi, æ og ey som ai; ei som e med Bilyd af i; ð er det bløde d efter Selvlyden; þ er lespende t, som engl th, foran Selvlyden.

ding, Lokkemad (agn); b  Gavn (bati, gml. Dansk: Baade), hwerkin t  b  helle t  sk  (Skade); bj rre i finge(r)bj rre Fingerb l (fingrbj rg, af bj rg Hj lp); blumm Blomst (bl mi, gml. Dansk Blomme); brum Blade og Knopper paa Humle o. m. (brum Knop, ogsaa smaa Grene med Blade); f n Sending eller Gave til Bryllup o. l. (f rn Gave, Offer); gat Hul, Aabning (gat); grann Nabo (granni, gml. Dn. Grande); hoss en Hoppe (hross og hors Hest, gml. Dn. Ross og Hors); h s Hoved af et Svin (hauss Hjerneskal, Hoved); jamling, jammen, i: dawj. Aarsdag, i Dag et Aar (jafnlengd egenl. Jevnl ngde,  ldre Dn. dagh oc jamling); jedd Hekke eller Krybbe i en Faaresti (jata Krybbe); kall en Læg (kalfi); kjert' Lysestage (kerti Lys, gml. Dn. Kjerte); klow', i lysklow' Lyseklemme eller -stage (klofi Kl ft, ogsaa Klemme); kl w' (og klow') Gjestekammer (klefi Sidev relse); krig Krog, Bugt (kr ki); li' langagtig Bakke (hli  skovbevoxet Bjergside, gml. Dn. Lid); lyr' (ett) R ghul paa Taget (lj ri Vindue); lu' Hue (l fa tykt Hovedhaar); low, l w Vand til Bagning eller Brygning (laug Bad; Vand til Vask) og i lowda L verdag (laugardagr); m n (og mun) Magt (magn Kraft); muden Bestikkelse (m ta bestikke); nam Hold, Greb paa (n m Tagen, af nema, Fortid nam, tage, deraf: n mme og forn mme);  s og w s Munding s. ovfr., ogsaa i Aarhus,  ldre Dansk  rus ( r ss Aamunding); pald¹⁾ S de af Ler ved Kakkelovnen (pallr B nk med Rygst d og opstaaende Endestykker); pilt¹⁾ Dreng (piltr, gml. Dn. Pilt, og i Gange[r]pilt); s ll Pil, Tr art (selja); spaj Kj dsuppe (spa  Kj d, hugget i Stykker), deraf spaj-si (Spad-si), bedre end det plattyske D rslag (d r d. s. s. durch); spang' Gangbr t med Holdestang, over en B k (sp ng, i Ejeform spangar, Plade, som holder noget sammen); st v Omkv d (stef); skrepp Tejne, Mad ske (skreppa Madpose); tind Pig, Tand i en Rive eller Harve (tindr); to, t w Uld (t  eller tog); t l Frost i Jorden ( el og  eli); vejl' Vadsted (va all eller va ill); wol Vaand af Pil eller Hassel (v lr, i Ejeform valar, en Stok);  l, j l, Byge, lling ( l); — Till gsord: bjatt (for: bjart) og: b ert, p n, pyntelig (bjartr, klar, skinnende, gml. Dn. bj ert); en-

¹⁾ Herved maa dog bem rkes, at de Ord, som begynde med p, ikke ere af nordisk Oprindelse (se Johnsons oldn. Ordbog); vort „paa“ er en Sammens tning: op-aa, oldn upp  , jydsk op- ,  p- , der lyder som o-po, e-po — hvoraf altsaa den f rste Selvlyd er bortfalden

nen, ennsom hurtig (errinn og ern, rask, sterk); fåwer smuk (fager); gild brav, dygtig (gildir); howsum taalelig (hófsamr, maadeholden, af hof Maadehold); kráp snæver, trang; syg (krappr snæver); olm gal, rasende, mand-olm, om uvane Tyre (ólmr); røstelig kraftig (hraustligr kjek af Udseende); snåw hurtig (snafr); stind stiv (stinnr, deraf: stinn sē gjöre sig stiv; villele—viller—villest,¹⁾ god, bedre, bedst (vildr ypperlig, vildari—vildastr); — Talordet: tösser eller tös og tō' tō Gange (tvisvar eller tysvar); — Gjerningsord: bryn' hvæsse, skjærpe (brýna af brún Kant, Bryn); erre røre, bearbejde; pløje (erja); hoj' true (hóta gml. Dn. høde, deraf Hødsel, Trusel: ingen dør af Hødsel); how' huske (huga overveje), ogsaa: hue, kunne lide; kjær' klage, anklage, (gml. Dn. kjære: Barn kjærer, hvad det faar, men siger ej, hvad det bryder); læ' laane en noget (ljá, i Nutid ljær); miss' slaa fejl (missa, ogsaa: miste); skir' rense, gjöre skjær (skíra, ogsaa: døbe); skjenn løbe rask (skena); tawn' blive tavs (þagna); want' mangle, fattes (vanta, af van Mangel, deraf: Vanheld o. s. v.); — Biord: möj meget (mjök); rå og raj, snart (hraðr hurtig); — Afledstavelsen: ow—, á', a' altfor, i: owmöj, ástint, ádyr (of—).

Som man vil have bemærket, er der flere af de anførte Ord, som ere optagne i Digtersproget og det højere Tale-sprog: Baade, Grande, Kjerte, Lid(e), Pilt, Spang(e); fager, gild, krank, kjære o. fl.

Nogle forekomme i Jydsk i den oprindelige Betydning, f. E. fej, bestemt til at dø (feigr: Betydningen af Skrift-sprogets fej (alm. feig): modløs, hører ikke til Oldsproget); fersk er: frisk, saasom om Træ, Hø o. lign.; eller i en saadan, som kun kjendes i Oldnordisk, f. E. skjær' meje, ligesom: skera; deraf: skårgill, ogsaa opskywr o: opskjær, Høstgilde (uppskera Høst).

Hertil kommer ældre Ordformer, f. E. döj Dynd (dý); grúd Grus (grjót Stene); hesp' Haspe (hespa); kjell, kjall, kjál' Brönd (kelda Kilde); lass Læs (hlass); löggel, en Nøgel eller Nøgle (lykill, af lúka lukke); ving Vinge (vengr); örk, en stor Kiste, (örk ogsaa et Skib, Noas Ark); mjilk Mælk (mjólk); mjel

¹⁾ modsat: ring' daarlig, slet; saaledes skjelnede man efter den gamle Klasse-inddeling i vore Borgerskoler imellem villest Stu' øverste, og ringst Stu' nederste Klasse.

Mel (mjöl); sjø, sjåa Sø (sjór, sjár); hold Huld, Kjød (hold); kold, i: umkold omkuld (kollr Top, det øverste af noget); mold Muld (mold): kol, kwol, Kul (kol); tørrer Törv (torf); — möj (med Stødtone) meget (mjök); — stapp stoppe (stappa), brig' irttesætte, deraf brigesdår Kordören, hvorfra Skriftetalen holdes (bregða forekaste en noget — hvoraf vi have Afledsordet: bebrejde); bøl' bröle (baula); jatt' love (játa sig ja til, bifalde, deraf: forjætte); — å paa (á, i Sammensætning: Aasyn, Amindelse); nær naar (nær); — endelig Bøjningsformer som: tytt' eller tott' tyktes (þótti); fekk fik (fèkk), gjekk gik (gekk), og flere, hvorom i det følgende.

Vi have nu givet et kort Omrids af de Særegenheder, hvorved det jydsk Almuesprog i sin Helhed adskiller sig fra Øernes Sprogarter, og derved ogsaa fra Skriftsproget, for saa vidt det er grundet paa disse, navnlig paa Sælandsmaalet; men dermed er Emnet ingenlunde udtømt. Thi ligesom den jydsk Halvø i geografisk Henseende deles i Nørre- og Sønder-Jylland, i Øst- og Vest-Jylland, saaledes maa man og af sproglige Hensyn skjelne mellem Nørre- og Sønder-Jydsk, Øster- og Vester-Jydsk, idet næmlig Dialekterne adskille sig fra hverandre ved visse særegne Kjendemerker, som vi dog kun her kunne betragte i større Træk.

Endskjønt den gamle Grændse, Skodborg Aa, deler Halvøen i de to Dele, Nørrejylland og Sønderjylland, er den dog ikke Grændseskillet for Sprogarterne. Et saadant kan ifølge Sagens Natur ikke gives nøjagtig, da det ikke kan være andet, end at Dialekterne, paa Grund af de svage naturlige Skil imellem Landskaberne, maa af og til gaa over i hverandre. Dog kunne vi anse Gjels Aa og Haderslev Fjord som den sydlige Grændse for Nørrejydsk, eller de nordlige Sprogarter; herfra begynder altsaa Sønderjydsk, eller de sydlige Sprogarter, som naa lige til Slien og Husum.

Det første, man plejer at lægge Mærke til, naar man vil skjelne mellem flere Dialekter, er vel Udtalen, og skulle vi karakterisere denne i Almindelighed, kan der siges, at den i Nørrejydsk er bredere og fyldigere, i Sønderjydsk lettere og skarpere. Thi vel hersker i de nordligere Sprogarter det smalere ô, i gôr(d), sô, gô, tol', mol' (male paa Mølle), boren (baaret) for å i de sydlige: går(d), så, gå, tål', mål', børen, jigesom og de nordlige oftere bortkaste v foran langt u og o f. E. ún Vogn, ug' Vugge, for: vún, vug'; sôr for: svôr.

og fremdeles: sôl sval. sole svarlig. Men for Bredheden taler: a for æ, foran r: fjar' fjerde, waren Verden. lar' lærte, hvor de sydlige have: fjær' eller fær', væren. lær'; at langt o bliver u med Bilyd af e (eller o): ku'n Kone, sku'l Skole, pu's Pose, stû'r stor. kù'n Korn. hyppigere end i de sydlige, der have: kon', skol', pos'. stôr, kvôrn; og langt e bliver i med Bilyd af e: li'g lege, mi'r mere. bi'n Ben; sti'g Steg; ogsaa æ-Lyden, f. E. hi'r her. di'r der; sydlig: leg', mer', bèn. stêg; hær, dær; samt at langt a bliver å: mål' male (med Farve), får' fare. kåg' Kage, bân Barn. fåer Fader, kâl Karl, hvilket sker sjeldnere i de sydlige, der have: mal', far', kag', bân, fåer, kâl.

For Lydfylden taler den dybe og bløde Lyd w foran en Selvlyd, især a. å. o, u: wârm, wâr' vare, wor, wûrm Orm, ja somme Steder (f. E. i Randersegnen) endog foran e, i: wej, swejen sveden. wi. twil' tvivle, hvor Sønderjydsk altid har haardt v: vârm, var', vor, vûrm, og vej, svejen, vi, tviffel; — at h lyder sterkt foran j og w (v)¹⁾: hjat' Hjerte, hjîlp Hjælp, hjar' Hyrde, hjôn timerne, og: hwa hvad, hwitti? hvad Tid? (naar), hwôr, hwûns? (hvordan?) hwed' Hvede, og dette h har saaledes Overvægten, at w kan bortfalde foran u: hu'r hvor, hûdden? (hvordan?) i de sydlige derimod er h altid stumt foran j og v; — at j efter k og g udtales lydelig foran e, i, æ, ø, ö: kjell Kilde (Brønd), kjerk' Kirke, Kjîsten Kirsten, kjæv' Kjæbe, kjød, skjöw skjæv; gjenn gjenne, gjidd Gjedde. gjød' gjøde; og j er her saa sterkt, at g undertiden rent taber sig, f. E. ijén igjen, ijemmel eller jemmel igjennem eller gjennem; men i de sydlige høres j ikke, og Sønderjydernes Udtale stemmer saaledes i hine tre Tilfælde med Øboernes.

Fremdeles bliver i de nordlige Sprogarter w indskudt efter k, g, h. foran o: kwôn Korn, kwol Kul (oldn. kol), hwôn Horn, hwol Hul, gwöl Gulv, (oldn. gólf), imedens de sydlige indskyde her kun v: kvôrn, kvunn eller kvan, og h er da stumt: (h)vôrn, (h)vunn eller (h)van; — ligeledes j efter k og g foran e: kjerk Kirke, gjekk gik, undertiden efter h: hjalt halt, hvilket ikke er sjeldent i de sydlige, naar e (eller ĩ) følger efter, men h er da som sædvanlig

¹⁾ Historien er bekendt om Manden, som vilde til Hvirring, men blev vist til Virring, fordi han ikke kunde udtale hv

stumt: (h)je' hedde, (h)jels' hilse, (h)jemle eller (h)jïmle hemmelig; — og Lydforbindelserne ju, jo, blive i de nordlige til yw: ywl eller jywl Jul (oldn. jól), hywl Hjul (oldn. hjól), lyws Lys (oldn. ljós), sywn Syn (oldn. sjón), tywr Tyr (oldn. tjúr), i de sydlige jul o. s. v. som i Skriftsproget.

Endelig frembringes en større Lydfylde ved de hyppige Overgange, idet Selvlyden udvides ved Tilføjning af w eller j. Saaledes bliver o, u, til ow: gròw gro, tòw to, ròw Ro, stòwl Stol, jòw jo; bròwn brun, lòwn lun; e (samt kort æ) og i til ej: rèjn ren, hejst Hest, vejst Vest, fejest' (fæste); støj¹⁾ Sti, trejn' trine, bejs' bisse, ogsaa i sejser Sax (engl. cissor); y til øj: nøj ny, fløj fly (levére), søj sy, bløj Bly, skøj Sky — hvilke Brydninger næsten aldeles mangle i Sønderjydske.

At Udtalen her har en lettere Karakter, sees saa vel af det anførte, som og deraf, at den oftere har ě for a: vermt' Varme, ferre Farve, drej' drage, glej' glat, i Nørrejydske: warmt', farre, draw', glat; sædvanlig vv for det tunge w (for ww): dryvv' drive, ryvv' rive, blyvv' blive for: dryw', ryw', blyw'; og lövv' leve, krövv' kræve, vövv' væve, for löw', kröw', vöw'; — og naar vv er opstaaet af g: davv Dage, drovven dragen, tovven tagen; mavv' Mave (oldn. magi), bovv' Bue (oldn. bogi), lovv' Lue (oldn. logi), flovv' Flue (oldn. fluga), hvor Nørrejydske har: daw', drawen, tawen, maw', bow', low', flow'; eller v (for g) bortfalder i de sydlige, idet Selvlyden forandres: y' Öje, by' böje, hy høj, ty Tøj, for öw' eller yw', böw', höw, töw, i de nordlige.

At Sønderjydernes Udtale er skarpere i Medlydene, fremgaar af, at d efter en Selvlyd bliver til r (fordi de kunne ikke sige det bløde d): ör aad, ür ud, (h)vïr hvid, flyr' flyde, fremmer fremmed, medens Nørrejyderne have dette d med dets nordiske Udtale; — og især dd imellem to Selvlyde til rr: förrer Fødder, slärrer Sladder, trörrer eller trörre tredive, sirrer sidder, flyrrer flyder, urren uden, for: födder, slädder, trödde, sidder, flydder, udden; ligesom der og i nogle Smaaord paa en Selvlyd tilsættes (for Vellydens Skyld) et r, naar det næste Ord begynder med en Selvlyd, f. E. a,

¹⁾ e Binnstow': „en svönstí'g kaller hun en svinestøj;“ hvilket efter Jydens Opfattelse maa blive en Svinesti.

af og ad, ve ved, ě (Kjendeord): ar ùld af Uld, ar ä vej ad Vejen, ver ě händ ved Haanden, ěr øg Øget, ogsaa i: manner ör mange Aar, hvilken Tilsætning er sjelden i de nordlige.

Hvad der især giver den sønderjydske Udtale Skarphed, er, at b (oprindelig p) efter en Selvlyd bliver til f, hvor Nörrejydsk har v (eller vv): gaf Gab (oldn. gap), dráf Draabe (dropi), réf Reb (reip), píf Pibe (pípa), kjáf Kjæbe (kjaþr sml. Kjæft), taf tabe (tapa), døf døbe (ældre Dn. dōpæ), køf kjøbe (oldn. kaup), løf løbe (hlaupa), æfel Æble (epli) — for: gáv eller gáv, drov', rév, piv', kjæv', tav' eller tåv', döv', kjøv', løv', evvel; og ff for vv (eller v): affel Abild (oldn. apaldr Æbletræ), loffen løbet (hlaupinn), krof-fen krøben (kropinn), teffer taber, for: avvild, lövven, kröv-ven, taver eller tåver. Hertil kommer endnu, at g efter ě i nogle Ord udtales haardt, næsten som k: ěk Æg, skěk Skjæg, věk Væg, medens g i Nörrejydsk, som sædvanlig, er blødt efter Selvlyden, og altsaa ogsaa efter e, hvilket her lyder som ĩ: ěg, skjěg, věg.

I Henseende til Betoningen have nogle Ord paa nd i de sydlige Sprogarter slæbende Tonehold, istedenfor Stød-tone: länd, bländ blind, sønd Synd; ogsaa i: ěl(d) Ild; og hvor de nordlige have Holdtone: händ Haand, sänd, gjäl(d) Gjæld, for: hōnd, sōnd, gjäl; ligeledes i: ræt, slæt, ræt, træet, og i: næm, sōm, tōm.

I Navneordenes Kjön afvige de sydlige ikke betydelig fra dem af de nordlige, som have to Kjön (Fælleskjön og Intetkjön); de følge i Almindelighed her Skriftsproget, dog siges, f. E. i Angel: ětt gris, (h vellep Hvalp, gesling, elling, kylling, og ětt lås, hær' (en Herde, Skulder), kjoller (Kjelder), (h)jellep (Hjælp), ogsaa ětt lengd' (Længde), bre' (Bredde), vi' (Vidde), hy' (Højde), dyf (Dybde), — hvilke alle i de nordlige ere af Fælleskjön.

Navneordenes Bøjning retter sig ligeledes for det meste efter Skriftsproget; kun have, navnlig i Angel, Ordene: and, bêst (Bæst), kepp, engel, Flertal ligt med Ental, i de nordlige derimod: änner, bêster, kjepp—kjepper (Kjæppe), engler (Engle), ligesom wust—wuster (Oste), hat—hatter (Hatte), hejst—hejster (Heste), kat—katter (Katte), stok—stokker (Stokke), pil—piller (Pile) o. s. v. Af dem, der i de nordlige faa —er i Flertal, have nogle i de sydlige ingen Endelse, men forlænget Tonehold, der tyder paa —e som Endelse:

stej Sted —stej' (Steder), hest—hæst (Heste), stång Stang—stång' (Stænger), vĭn Ven—ven' (Venner). I de Ord, som i Ental skulde endes paa —e, f. E. Tunge, og i Flertal have —r til Udlyd, bortfalder, som ovenfor sagt, hint —e og Flertalsendelsen skulde altsaa i Jydsk være —er; men dette r bortfalder ofte i nordlige Sprogarter: gaw' Gave—gawě (Gaver), hytt' Hytte—hyttě (Hytter), kröll Krølle—kröllě (Krøller), ør' Øre—ørě (Ører) osv.

Ved Tillægsordene vil man lægge Mærke til, at Nørrejyderne næsten aldrig tilføje Intetkjøns-Mærket —t, naar et Navneord følger efter, men sige f. E. sūr öl, hōr (haardt) træ, dŷr kŭ'n (dyrt Korn), howsum vejle (Vejrlig); ett nōj (nyt) hus, et sann ur (sandt Ord), mitt ĩen stej (eget Sted), o. s. v.; — ofte ikke engang, naar Tillægsordet staar som Biord: de sĭ' så knōw, det ser saa smukt ud, o. s. v. ellers i dette Tilfælde kun i enkelte Ord: gŭe god—gott, ett gott ōr (Aar), ūnd ond—unt, unt vĕjr. Sønderjyderne derimod iagttage nōje at tilsætte —t, og det endog i Ord, som ikke i Skriftsproget kunne faa denne Endelse, saaledes har f. E. trō i Intetkjön trōt; de paa sk tilføje ogsaa —t, dog med Tabet af k: rask—rast, frisk—frist. I dem paa rk bortfalder ligeledes k: mørk—mørt (mørkt), sterk—stert (sterkt); de paa —r assimilere dette med t til tt: myr mōr—mytt (mørt), tōr—tōtt (tørt), bar—batt (bart). En anden Sag er det, naar Ordet ender eller skulde ende paa —e, da kan det intet t modtage, saa lidt som i Skriftsproget: vitte lille, nōvv nōje; heller ikke naar —e er opstaaet af —et, —ig (—lig), f. E. tumpē (for tumpet) tosset, stennere stenet, nære nærig, listle (for listelig) variig. I Nørrejydske faar denne Afledelse heller intet t foran Navneordet, men vel undertiden i saadanne Forbindelser som: de wa fålet (farligt), de ě skrekkelet (er skrekkeligt).

Paa samme Maade forholder det sig med Intetkjøns-Mærket i Ejestedordene: min, din, sin, wor, jer (Eders), hvilke ogsaa ofte maa undvære t i de nordlige Sprogarter, hvorom i det følgende.

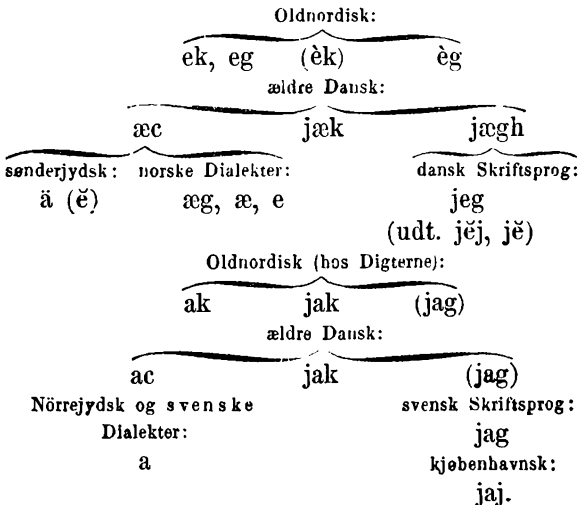
Gradbøjningen sker i alle jyske Sprogarter ved de sædvanlige Endelser, men i Nørrejydske bortfalder ofte —r (for: —re) i højere Grad, f. E. hōwě (for: hōwer) højere, minnĕ (for: minner) mindre, mĭě (for: mĭer) mere, flĭĕ (for flĭer) flere; klārĕ klarere, dŷrĕ dyrere. „Mere“ og „flere“ hedde

begge i Sønderjydske: mer' eller bet, hvilket sidste tillige bruges som Biord: æ kan int' ha bet kaff' (mere Kaffe); de kan int' nytt, te do vilt kræ' më bet (at du vil nøde mig mer); bet folk flere F.

Saa langt man rejser i Nørrejylland, hører man Bonden omtale sig selv med „a“; kommer man derimod ned i Sønderjylland, siger han ë (eller ä) om sig selv. Begge disse Former for første Persons Stedord have deres Grund i det ældre Sprog, idet ë (ä) er af ældre Dansk æc (eller æk), i Oldnordisk ek, og a („dette mærkværdige“) a er af ældre Dansk ac, ogsaa i Oldnordisk ak¹⁾, idet altsaa ë og a ere fremkomne ved Bortfald af k. Dog maa der gjøres en Indskrænkning ved Omfanget af Brugen, da ë ogsaa forekommer i Tyland, maaske paa Grund af Naboskabet med Norge, og a bruges i Haderslev By, som er den sydligste Grændse for de nørrejydske Sprogarter. — Ejestedordene: min, din sin, have i flere sønderjydske Sprogarter i Intetkjön: mīnt, dīnt, sīnt, i Flertallet: mīnn', dīnn', sīnn', naar de staa uden følgende Navneord: den an' dråkk sint (nl. glas) â, den anden drak sit af (ud); di ver minn' de blive mine; i Nørrejydske derimod: mītt, min' o. s. v.

Som gode Skandinaver have Sønderjyderne naturligvis,

¹⁾ Grundformerne med deres Afændringer i de skandinaviske Sprog og Sprogarter anskueliggjøres ved følgende Oversigt:

ligesom vore Forfædre, talt: firti, femti, sexti o. s. v. istedenfor vort: „fyrretyve“ o. s. v., men paa firti nær ere hine ældre Udtryk forsvundne og have veget for de plattyske (eller nordfrisiske): föfti(g) 50, sösti 60, sövventi 70, taggenti (o: agtentig) 80, nægenti 90, og selv ferti 40 er vel snarest det fremmede fertig. Nörrejyderne derimod tælle med de i det danske Tale- og Skriftsprog almindelige Ord og sige: fyrretyw' o. s. v.

Vi komme nu til Gjærningsordene, den Ordklasse, som altid er den vanskeligste at fremstille, baade fordi den i sig selv er rigest paa Bøjningsformer og Endelser, og fordi Sprogarterne her afvige fra hverandre i saa mange Enkeltheder, uden at der kan drages bestemte Grændser, indenfor hvilke disse Afvigelser falde. Vel have de Bøjningssystemet selv fælles med hverandre og med Skriftsproget; men de henhøre ikke altid Ordene til de samme Bøjningsmaader, som dette f. E. trej', træde, har i nogle Sprogarter i Fortid: träj' (for trådde) ligesom „traadte“, i andre träj (for: trad) efter den stærke Bøjning, ligesom oldn. trað; trekk', trække, har i Fortid snart trak som i Skriftsproget, snart trekked, efter den svage Bøjning; — heller ikke til de samme Bøjningsklasser, f. E. spør', spørge, har i Fortid snart spur' (for: spurde) ligesom „spurgte“, snart spør' (for: spørde) ligesom „hørte“, og omvendt: før', føre, har i nogle: før' (for: førde) ligesom „førte“, i andre for' (for: forde) ligesom „gjorde“. Dog her at ville fremstille de jyske Gjærningsords Teori med alle dens Ejendommeligheder i de forskellige Sprogarter vilde næppe interessere, men snarere trætte, Læseren; kun de mærkeligste Punkter skulle derfor fremhæves.

Det er saaledes særegent for Sønderjydsk, at nogle Sprogarter, paa Heden, i Angel og undertiden paa Als, forandre Stammens Selvlyd, å, a, i Nutid af mange Ord, saa at å bliver til æ, ikke alene i: få—fær, gå—gær, stå—stær, hvad man dog enkeltvis kan høre ogsaa i de nordlige, f. E. paa Molds; men ogsaa i: flå—flær, så—sær, spå—spær, slå—slær, sjeldnere til ä (foran l): mål' (male Korn) —mäl, hol' (for: håll) holde—häller, fäll falde—fäller, ogsaa i: råj' raade—räjer; — og a til ä: ag' age—ägger, bag' bage—bägger, smag' smage—smägger, taf' tabe—täffer, la lade—läär, ha have—här, laj' lade (læsse) —läjer, derimod i de nord-

lige altid: flå eller flô—flår eller flôr, o. s. v. uden Forandring ligesom i Skriftsproget; fremdeles: åg'—åger, båg'—båger, småg'—småger, tåv'—tåver, (lä—lär), hå—hår, laj'—lajer. Nogle, der i Nørrejydsk ligesom i Skriftsproget have flerstavet Fortid, eller svag Bøjning, have i Sønderjydsk kun en Stavelse (med Selvlydsforandring og stødende Tonelag), eller sterk Bøjning: ag' (se ovfr.), bag' (se ovfr.), vej' veje, drej' drage, tej' tage, smyg' smøge, spry' spire, i Fortid: ôg, bôg, vòw, dròw, tòw, smôg, sprø, med tilsvarende Tillægsformer: oggen, boggen, vovven, drovven, tovven eller tejen, smoggen, spröt, da derimod i Nørrejydsk: åg', båg', vej', smøg', spir' have i Fortid; åged, båged, vejed, smøgt', spired, og i Tillægsform: åget o. s. v. I Gjærningsordene med Selvlyd y er i det hele ø i Tillægsformen hyppigere for de sydlige Sprogarter: fyg' fyge—foggen, stryg' stryge—stroggen, kryf' krybe—kroffen, sny' snyde—snott, medens de samme Ord i de nordlige have ø ligesom Skriftsproget: føggen føgen, strøggen strøgen, krøvven krøben, eller y (med ø Lyd): snytt snydt (y Lyd). I Angel har løf, løbe, i Fortid lof, i Tillægsform loffen, men i de nordlige: løv', løv, løvven, ligesom løb, løbet, eller med en anden Form: læv', li'v, lövven og lövven.

Af Personendelser er der en Levning i flere sønderjydske Sprogarter, idet Gjærningsordene: er, vè eller vër ved, tör eller tür (behøver), gi'r gider, have i 2den Person Ental: do est, vèst, tüst, gist; i Fortid: do vast, (vest'), (tust'), gast; og: kan, skal, må, vil, tilföje i 2den Person Ental —t, hvormed den foregaaende Medlyd ligedannes (assimileres), altsaa: do katt, skatt, mått (for: magt) ogsaa: måst; vïtt; og i Fortid have de tre første af disse i 2den Person: do kutt, skutt, måst'. I de nordlige derimod er der, ligesom i Skriftsproget, ingen Personendelser.

Ved Bøjningen med flerstavet Fortid (paa —ed), og Tillægsform (paa —et) bliver i nogle af de sydlige d i Fortid til r, hvilket beholdes i Tillægsformen: lovv', love, —lovver, baade: lovede og lovet, stopp stoppe—stopper, baade: stoppede og stoppet, idet disse Former paa —er altsaa og blive ens med Nutid; derimod i de nordlige: low' i Fortid: lowed (eller lowet), i Tillægsform: löwet (eller: löwed), stapp', stapped (eller: stappet), stappet (eller: stapped).

Nørrejyderne ynde ikke Sættning af et Gjærnings-

ord med Forholdsord eller Biord, men sige f. E. rywes nier (rives ned), taes mej (tages med), kummen ind, gonn ûj (gaaet ud), spend (spændt) for, trukken àw (af); men Sønderjyderne foretrække de sammensatte Former: ne-rywes, më-tejes, ind-kommen, û-gänn, àw-trått (for: trakt), og stemme saaledes heri med Skriftsproget.

I Brugen af Stødordene er der den Forskjel, at i de nordlige Sprogarter har Ejeformen af tredie Person: hans, hinne(r) hendes, ogsaa tilbagevisende Betydning; f. E. han lô po hans si' (laa paa sin Side); kokken po hans rån' (Hanen paa sin Stang); han tart' hans yw' (tørrede sit Ôje); hun stinned hinne ryg (rettede sin R.); hun had' hinn' töw i hånen (havde sit Tøj i Haanden); mi múer hun slòw hinn' hinner sàmme (min Moder slog sine Hænder sammen); — men i de sydlige oftest: sin, sïtt, sin' (som i Skriftsproget), f. E. han kom tï sin fåer (Fader); den arm' år (aad) sïtt smör-ö-brø; den rig' fekk narer (nødver) fö sin' pæng'. Omvendt bruge Sønderjyderne ikke sjelden „sin“ for „hans“, f. E. da kom sin fåer (hans Fader); sin (hans) kon' hun blòw så vrê (vred).

Endelig kan mærkes, at istedenfor „end“ efter højere Grad har Sønderjydsk „som“, f. E. bær (bedre) lille vitte, som stor ö unytte (unyttig).

Vi kunne ikke slutte disse Bemærkninger om de nordlige og sydlige Dialekter paa Halvøen, uden at omtale det forskellige Forhold, hvori Nørrejyderne og Sønderjyderne selv betragte dem med Hensyn til det renere Sprog. Saa lidt som en Nørrejyde taaler, at hans egne Standsfæller afvige fra det en Gang tilvante Maal, saa lidt vilde han holde af, om f. E. hans Præst gav sig til at tale Bondemaal til ham, eller blot sige „a“ om sig selv. Anderledes er det med Sønderjyden; han har indtil de senere Aar næppe kjendt andet Dansk end sin egen Dialekt, fordi han indtil 1851 sjelden kom i Berøring med Danske, som vare dannede i Kongeriget. I Kirken lød Talen, i Skolen Undervisningen, paa Tydsk; Advokater og Dommere taledede kun Tydsk, og Præsterne, selv de som vare fødte i danske Egne, men oplærte i tyske Skoler og paa Kieler-Universitetet, lærte aldrig at tale et rent dansk Sprog; kun faa vare de, som havde faaet deres Dannelse i Kjøbenhavn. De indfødte fra Kjøbstæderne i Sønderjylland taledede naturligvis Tydsk, som

om det havde været deres Modersmaal, og med Almuen kunde de kun tale et „gebrokkent“ Dansk; de, som vare fødte paa Landet, bleve ved at tale det Bondemaal, som de vare opvoxne med. Herremænd og Proprietærer brugte enten Tydsk (höjt eller plat), eller Bondesprog, ligesom Præsterne. Saaledes var det i forrige Aarhundrede, og som Exempel herpaa kan tjene, hvad der fortælles om Præsten Johannes i Valsbøl, død 1774. „Han skal selv have dyrket sin Mark og kunde nok undertiden Løverdags Morgen gjöre et Spænd Plöjning med Hestene, inden Skriftefolkene kom; naar han da mødte Kirkegjængere, mens han kjørte til Marks, raabte han til dem: gær I kon foraw, Folkens, ä kommer gliks bagetter.“¹⁾ Og saaledes er det endnu med de indfødte sønderjydske, men tydsk dannede, Præster. Naar de skulle prædike Dansk, kunne de ikke frigjøre sig fra Bonde-Udtalen, men sige f. E. Bør, sør, hvir, hrentil, for Bod, sød, hvid, hidindtil, og naar deres Dansk ikke slaar til, komme Germanismerne frem, f. E. Beskrænkthed Indskrækning (Beschränktheit), Busse Bod (Busze), Dækkekaabe Skalkeskjul (Deckmantel), forover (gaa f.) forbi (vorüber), overgaa forbigaa (übergehen), indsigne indvie (einsegnen); Gummerne (hvad der kildrer G.) Ganen (die Gaumen); kræftig; det fæderlige Hus, o. s. v. — ikke at regne de Barbarismer, hvoraf deres daglige Tale vrimler — og det kalde de Dansk.

Under saadanne Forhold have Sønderjyderne med Sejhed holdt fast ved deres Maal, og det ikke alene mod Tydskeriet, — hvad der er heldigt — men ogsaa mod hvad de kalde kjøbenhavnsk Dansk, hvoraf dog fulgte det Gode, at deres Sprogart kunde uanfægtet af nogen anden, ogsaa beholde sine mange gamle Ord og Ordformer. Naar Spørgsmaalet derfor bliver, hvilke jydske Dialekter der have bedst vedligeholdt deres oprindelige Karakter som danske, navnlig i Henseende til Ordforraadet, maa Svaret blive: de sønderjydske. Thi vel har der indsnegget sig adskillige tydske eller tydskagtige Ord, som en Følge af det daglige Samkvem med Tydskerne, saasom (foruden de forhen nævnte Talord): skin Bevis (Schein), bigtskin Skrifteseddel (Beichtschein), bydel Pung (Beutel, eller plattydsk bydel), merrik Peberrod (Meerettig), gegend Egn; geskér Seletøj (Geschirr), krut Urt, som

¹⁾ se H. F. Fejlberg: fra Heden, 56 S.

vi have i: Ukrut (Kraut); Drömbel Dörterskel (Irisisk drämpel); åtte altfor (plattydsk álto), går altfor (gar), ven naar (wenn), o. fl. — og ved tydsk Konfirmationsforberedelse: bejer Bönner (Bitten, eller plattydsk bæden), ferskener Psalmevers (Verschen). Men saadanne Ords Antal er kun af ringe Betydning i Forhold til de gamle nordiske Ord, som de sydlige Sprogarter have bevaret i endnu større Mængde end de nordlige. Fortrinsvis sønderjydske blandt de Side 21 og 22 anførte ere saaledes: klów', blumm', spaj, gild, ennen, jatt', og desuden: lø eller li'f et Brød (oldn. hleifr, gml. Dansk en Lev), kodner Husmand (af: kot en Hytte); gæt vogte (gæta), mæ' maale (meta nu: vurdere, ældre maale), søn' negte (synja), øf' raabe (œpa), jywle o. s. v. se S. 17; jessinn en Gang (einu sinni) ogsaa: fåsinn faa Gange, sjelden (og i Skrspr. deñnesinde); og Ordformer: hir' Hyrde (oldn. hirðir), dunnek (for: dunk) Torden (af dunr Drön), svatt sort (svartr, gml. Dn. svart), vïtte, i: lille vïtte, se S. 17 (oldn. vætta¹⁾), læs' laase (læsa), i Nørrejydske: hjor', tórren, swutt, bitte, los', o. s. fr.

Vi have nu anført de væsentlige Punkter, hvori de sydlige Sprogarter adskille sig fra de nordlige; der staar endnu tilbage at betragte de tvende Afdelinger, hvori disse sidste atter skjelne sig, næmlig den østlige og den vestlige. De falde hver paa sin Side af en Linie, dragen fra Horsens Fjord, østen om Viborg og over Hjarbæk, Nordvest (over Limfjorden) til Bulbjerg Rev, saaledes at hvad der tales øst- og nordfor denne Linie, er Østerjydske, og hvad der tales vest- og sydfor Linien, indtil Gjels Aa og Haderslev Fjord, er Vesterjydske. Her ere de forhen omtalte Overgange af a til å især herskende, ligesom en større Tilbøjelighed til at udtale ev (og æv) som öw: öwn' evne, nöwn' nævne, höwn Hævn, gjöw gjæv, döwl Djævel, hvor de østlige have: ewn', newn', hewn, gjèw, dèwl; langt e som æ (foran d): hwæd' Hvede, swæd Sved, for: hwed', swéd; langt o bliver til u, uden Bilyd i: ku Ko, sku Sko, og med Bilyd i: snú' sno, tú' to, bú' bo, hvorimod o i de østlige brydes til ow: kòw, skòw, snòw, tòw, bòw. Fremdeles bliver ö foran w (oprindelig g) til y, altsaa öw til yw: yw' Öje, nyw' nøje, hyw høj, hywer højere og højre, dryw dröj, for: öw', nöw', höw,

¹⁾ Ejeform i Flertal af vættir et Væsen (ekki vætta ikke et Væsen o: intet).

höwer, dröw. Det blødt udtalte d i Slutningen af Ordets Stamme beholdes i Vesterjydske, som i: vêd, hwid, flid, sød, grød, blød, fad, stad, úd, stúd, hvor det i Østerjydske enten bortfalder: vê, hwi, fi, sø, grø, blø, eller bliver til j: faj, staj, új, stúj.

En særegen Udtale have lt, ld og ll (for: ld), nt, nd og nn (for: nd) hos Vesterjyderne, f. E. i: gált Galt, fuld, hell' helde; pant, synd, finn' finde, idet at en Lyd af i eller j smelter sammen med l og n. Denne Udtale, som vanskelig kan tydeliggjøres for Øjet, høres kun enkeltvis i de østlige Dialekter, navnlig i Vendsyssel og paa Nord-Samsø. Foran hint ld eller ll faar i Vesterjydske et kort i Lyd af e: ild, sild, mild, ogsaa lille (oldn. litla), og kort y faar Lyd af ø: bøld Byld, høll Hylde, føll fylde; samme Udtale faa i og y foran nt her oftere end i Østerjydske: pilt Pilt, tølt Tylt (Tylft), stølt' Stylte, snølt' snylte.

Om Toneholdet kan mærkes, at den korte Stødtone er hyppigere i Vesterjydske, hvor den høres ikke alene som i Østerjydske i: èg Æg, myg Myg, himmel, hille hellig o. fl., men ogsaa i Almindelighed foran to Medlyde, f. E. knapper, gammel, àtter efter; stökken stukken, trökken trukken; vèggen vegen, stèggen stegen; slèvven sleben, pèvven peben; og foran j og w: rèjen reden, fløwen fløjet.

I nogle af de østerjydske Sprogarter: paa Molds, i Sønder-Herred og tilgrændsende Egne, ogsaa paa Nord-Samsø, mangle Selvlydene: ö, ø og y, idet langt ö udtales som æ: där Dör, tær tör, fær för, græn grön, æm öm, sæm Söm o. s. v. (alle med stands. Toneh.); tæm' Tömme, dæm' dömme, medens de øvrige nørrejydske enten have a for ö (foran r): dår, tår, får, eller beholde ö: grön (med stands. Toneh.); tøm', døm'; kort ö bliver i hine til ë: smër Smör, hjenn' Hjörne, ël Øl, fël Føl, fëdder Fødder, for: smör, hjönn', öl, föl, födder; og hvor de øvrige have öj og öw: bëj By, dëj Dynd, mëj meget, for: böj, döj, möj; og: ews' Øxe, hëw höj, sëwn, Sövn, for: öws', höw, söwn. Dog træffes denne Udtaleform af og til i Nørrejylland i det hele, f. E. sën Sön, ogsaa i Vendsyssel og Himmersyssel; fëdder, dëttere Døttre, lèvver løber, ogsaa i Vendsyssel, for: födder, döttere, lövver. Langt ø bliver ē og ê: seg' søge, fer' føre, règ Røg, nêd en og et Nød, kêr Køer; kun undtagelsesvis i de andre, f. E. i Angel: svev' Svøbe; kort ø bliver ȳ:

mirk mørk, sïster Søster, fille følge, binner Bønder. Langt y bliver i: strig' stryge, lid' lyde, grin Gryn, sig syg, ni ny; og foran w: liws Lys, diwr Dyr, tiw Tyv, for: lyws, dywr, tyw; og kort y med ø Lyd bliver, ligesom kort ø, til i: sïng' syng, sïnd Synd, stïkk' Stykke, lïst Lyst. Sædvanlig er dog Overgangen i: dïpp' dyppe, dripp' dryppe, rïst' ryste. — Denne Overgang af ø til e, og af y til i kan findes selv i Øernes Sprogarter, navnlig sælandske, f. E. kewe kjøbe, liwe lyve, kriwe krybe, tiwe tyve; den forekommer ligeledes i det norske og svenske Almuesprog, saa at den ogsaa kan have været almindeligere i Jylland, hvor dog den yngre Slægt i hine Egne har begyndt at aflægge den.

En anden Gren af Østerjyderne, Vendelboerne, ombytte kj med tj, og gj med dj, f. E. tjöwl Kjole, tjör Køer, for: kjöwl, kjøer; djör' gjöre, djis Gjæs, for: gjör', gjis. Disse Overgange have deres tilsvarende i svenske Sprogarter, f. E. i Dalmaalet: tjyr, for: kjyr Køer (oldn. kÿr), tjätje for: kjäkji Kjelke (oldn. kjálki), djära, for: gjära gjöre (oldn. gera); og i det svenske Talesprog udtales kj som tj: kär (∴: kjär) udt. tjär, kjortel udt. tjortel.

Med Hensyn til Ordenes Bøjning faa i nogle vesterjydske Sprogarter (Lönborg) Navneordene paa ng Endelsen —e i Flertal, maaske paa Grund af Ganelyden: eng, seng, dreng, streng — enge, o. s. v.; i de østerjydske undertiden —i: engi, sengi, oftere uden Endelse: eng', seng'; eller de faa Endelsen —er: drenger, strenger; hejst Hest har i Flertal hejst' eller hejster, men vesterjydske hest — hæst'.

Men de væsenligste Skjelnemærker imellem Østerjydske og Vesterjydske hente vi fra Ordenes Kjønnsforhold og fra Kjendeordet. I de østerjydske Sprogarter kunne Navneordene henføres i det mindste til to Kjøn: Fælleskjøn og Intetkjøn, ligesom i Skriftsproget, og gjældende tildels for de samme Ord som i dette (Undtagelser ere anførte Side 18). I nogle Egne, næmlich i Vendsyssel og paa Nord-Samsø have Navneordene endog tre Kjøn: Hankjøn, Hunkjøn og Intetkjøn; ogsaa paa Molds har der indtil den nyere Tid kunnet skjelnes imellem de to förste, men denne Forskjel er vistnok nu aldeles forsvunden. I Vesterjydske derimod er det kun nogle Stofnavne (Rug, Hvede, Kalk, Vand o. s. v.) og uegentlige Navneord (f. E. Tillægsord, der bruges som saadanne),

der omtales i Intetkjön; ellers er Fælleskjön her almenherskende.

Da Navneordene i Dialekterne som i Skriftsproget have tabt ethvert Mærke for Kjønnet, betegnes dette ved Kjendeordene. Vi vælge hertil det ubestemte Kjendeord, hvis Former ere:

	Hankjön	Hunkjön	Intetkjön
Vendsysssel	inn	in	ett
Nord-Samsø	i	en	e
	Fælleskjön		Intetkjön
i øvrigt	en		ett
		Alkjön	
vesterjydsk		en	

altsaa: inn, i og en dræng; in og en pig'; ett, e og en hus.

Den anden Hovedforskjel bevirker Navneordenes bestemte Kjendeord, baade ved Form og Stilling. I de østerjydske Sprogarter føjes det til Navneordet, ligesom i Skriftsproget og de skandinaviske Sprog overhoved, idet Formen retter sig efter Ordets Kjön, i Lighed med det ubestemte; derfor

	Hankjön	Hunkjön	Intetkjön
Vesterjydsk: Ental	—in	—en	—et, —e, —t
Nord-Samsø:	—i	—en	—et, —t
	Fælleskjön		Intetkjön
i øvrigt:	—en		—et, —t

overalt: Flertal for alle Kjön —en, —n.

altsaa: drængin, drængi, drängen; pigen; hūset, hūse, hūst; og drengeren eller drengen; piggeren (piggern); husen.

Men i Vesterjydsk sættes Kjendeordet foran Navneordet og hedder e eller ě (ä) uden nogen som helst Bøjning i Kjön eller Tal; f. E. e dræng, e pig', e hūs; e dreng, e pigger, e hus', eller ä dreng o. s. v., Drengen—Drengene, o. s. fr.

Uden her at ville gaa nærmere ind paa at undersøge Oprindelsen til dette mærkelige Fenomen, bemærke vi kun, at i svenske Dialekter (Vesterbotten) bruges Formen a ligeledes som bestemt Kjendeord foran Navneord af Hunkjön, baade ved Fællesnavne, f. E. a mor Moderen, a syster Søsteren, og ved Egennavne, f. E. a Brita, a Sara¹⁾ o. s. v.

¹⁾ se: J. E. Rietz: ordbok öfver svenska almogaspråket. Lund 1862.

Et lignende Forhold, som ved de ovenanførte Kjendeord, gjentager sig ved Kjönsböjningen af Ejestedordene for de tre Personer i Ental, der ogsaa i Vendsyssel have en Hankjönsform, f. E. for 1ste Person, foran Navneordet: minn, forskjelligt fra Hunkjön: min; Intetkjön mitt (for: mïnt); i de øvrige østerjydske Fælleskjön min, Intetkjön mitt (for: mïnt); i de øvrige øvrige østerjydske Fælleskjön min, Intetk. mïtt. I de vesterjydske Sprogarter er der kun en Form for alle Kjön: mi, som og ofte i de østlige er Alkjön. Flertal overalt min eller mi, med Eftertryk: min'. Staar Ejestedordet alene (f. E. det er min), er Hankjön min i Vendsyssel kun ved en j Lyd forskjelligt fra Hunkjön, der altsaa i de øvrige østlige er Fælleskjön, og i Vesterjydske Alkjön; Intetkjön som ovenfor, Flertal overalt min'. — (Ejestedordene for 1ste og 2den Person i Flertal have foran Navneordet kun et Alkjön: wor eller wo, Jer eller Jě; naar de staa alene, sædvanlig: würes vores, Jerres Eders).

Tillægsordene i Østerjydske have overalt to Kjön, Fælleskjön og Intetkjön ligesom i Skriftsproget, endskjönt Brugen af Intetkjön er meget indskrænket (se S. 27). I Vesterjydske mangler vel heller ikke en Form for Intetkjönnet paa —t, men den bruges kun, naar Tillægsordet staa som Navneord, f. E. småt o stú'rt imell hweranner, og undertiden som Biord, f. E. de gjekk gott.

Tillægsordenes bestemte Kjendeord adskiller i Vendsyssel Hankjön: den kun ved j—Lyden fra Hunkjön: den, som ellers er Fælleskjön, Intetkjön de det, Flertal di de. I de vestlige for alle Kjön: den, ogsaa e; Flertal di og dem (f. E. dem tòw de to, dem rø' hæst' de røde Heste). Dog kan Intetkjön: de ogsaa anvendes i Vesterjydske, næmlig som upersonligt Stedord, og naar Tillægsordet staa som Navneord, f. E. de er ow de bæst' det er ogsaa det bedste; samt ved de (S. 27) omtalte Stofnavne, naar de have et Tillægsord foran sig, f. E. de bæst' row (den bedste Rug).

Til Egenhederne i Vesterjydske høre nogle afvigende Former af de sterkböjede Gjæringsord i Fortid med Selvlyd u for: a, i: bund bandt, wund vandt, sprung sprang, sùng sang, o. s. fr., i Østerjydske: band, wand, språng, sàng af binn', vinn', spring', syng'; fremdeles å for a: ståkk stak, tråk trak, tráf traf o. s. v. af stikk, trekk', treff', hvis Fortider i Østerjydske stemme med Skriftsproget; samme For-

hold finder Sted ved de vesterjydske: bôr bar, såw saa, af bær', si, og tildels i: skôr skar, af: skjær', sôd sad, af: si' (sidde), i Østerjydske: skjâr, såd, af: sidd'; samt i nogle vesterjydske Sprogarter (Ulvborg) û for a eller ô: tû tog, slû slog, stû stod, for: taw eller tów, slaw eller slów, stô eller stodd, — af ta eller tå (tage), slô eller slå, stô eller stå; og endelig (Lönborg): fil eller fyl faldt, af: fall, li'v løb, af læv', for: falt, løv, af løv'. Ogsaa nogle Tillægsformer afvige i Vesterjydske: gåwen gaaet, stannen staaet, fällen falden, og undertiden: tējen tagen, af gå, stå, fáll, ta, for: gonn, stonn, faldt, tawen, af gô, stô, fall, ta eller tå; hvorved dog maa erindres, at Endelsen —en ofte bortfalder i de østlige Sprogarter (Sønder-Hald): taw, rej, hug, flów, bor, skor (med kort Selvlyd), for: tawen, rejen (reden), huggen (hugget), flöwen (flöjet), boren (baaren), skjoren (skaaren).

I Nutid er Endelsens —r fastere i de vesterjydske Sprogarter, end i de østerjydske, hvor det sædvanlig bortfalder, f. E. sējē siger, for: sējer. Men i de Gjerningsord, som have r, l, n foran Endelsen —er, bortfalder denne i Vesterjydske, f. E. bær bærer, hør hører, tål taler, mi'n mener, i Østerjydske derimod: bære(r), tåle(r), mine(r); efter s kan —er bortfalde overalt, f. E. blæs blæser.

I Fortid og da ogsaa i Tillægsform af de svagbøjede Gjerningsord antage nogle i Østerjydske Selvlyden a for æ, og o for ø, tillige bortfalde Endelserne (—te og —t): lær' lære, Fortid lar' lærte, Tillægsform lâr lært; kjær', rør', før' Fortid kjør' kjørte, ror' rørte, for' førte, Tillægsform: kjôr kjørt, rôr rørt, fôr ført, ligesom gjør' gjöre, gjør' gjorde, gjôr gjort; men i Vesterjydske uden Forandring af Selvlyden, altsaa: lær, kyr', før', gyr', hvilke Former kunne være baade: lære, kjøre, føre, gjöre, og: lærte, kjørte, førte, gjorde; Tillægsformen skjernes kun ved det standsende Tonehold.

Saadanne Ord som: rå' raade, gle' glæde, fø' føde (idet d er bortfaldt), faa i de vesterjydske Sprogarter ingen anden Endelse i Fortid og Tillægsform end j, altsaa: råj' raadede, glej' glædede, føj' fødte, og råj raadet, glèj glædet, føj født; i de østerjydske faa de dd i Fortid og d i Tillægsform; derfor: ro'—rodd'—rød, gle'—gledd'—glèd, fø—fødd', fød. Det samme Forhold finder Sted i dem, som ogsaa i Skriftsproget ende paa en Selvlyd; vesterjydske: spå, flå, så, i Fortid: spåj'

spaaede (for: spaade), flåj' flaaede, såj' saaede, i Tillægsform: spåj spaae (for: spaad), flåj flaaet, såj saaet; østerjydske: spô, flô, sô, i Fortid: spodd', flodd', sodd', i Tillægsform: spòd, flòd, sòd; fremdeles vesterjydske: sî, gry, työ tø, i Fortid: sij' siede, gryj' gryede, työj' tøede, i Tillægsform: sij siet, gryj gryet, työj tœt; østerjydske; si—sidd', sid, grý—grydd'—gryd, tø—tødd'—tødt.

De, som allerede i Navneformen have faaet j for: d, faa i de vesterjydske Sprogarter ligeledes j i Fortid og Tillægsform, saa at f. E. woj', smej' er baade: vade og: vadede, smede og smedede; Tillægsform skjelnes kun ved det stødende Tonehold: wøj vadet, smøj smedet; men i de østerjydske have de i Fortid —ed (—et), i Tillægsform —et (—ed), og de svare saaledes til dem i Skriftsproget, som have i Fortid —ede, og i Tillægsform —et, altsaa: wojed—wöjet, smejed—smëjet.

Nogle, der i Skriftsproget ende paa o, hvilket i Vesterjydske bliver til ûë, faa her ligeledes j: tûë to—tuj', toede—tùj toet, bùë bo—buj'—bùj; snûë sno—snuj'—snùj; ogsaa nogle paa y, f. E. sý—syj' syede—syj syet. I Østerjydske derimod brydes o til ow: tòw, bòw, snòw, og y til öj: søj; og de have da i Fortid —ed, i Tillægsform —et, svarende til Skriftsproget: towed—tòwet, bowed—bòwet, snowed—snòwet; sôjed—söjet.

Hint d i Fortid og —et i Tillægsform bortkastes undertiden i de østerjydske Sprogarter, navnlig i Vendsyssel, f. E. hu'st hoste, skywt' skifte, drutt' drøfte, i Fortid: hweste hostede, skywte skiftede, drutte drøftede, i Tillægsform: hwest hostet, skywt skiftet, drutt drøftet; ellers: hu'st—hu'sted—hu'stet, skywt'—skywted—skywtet, dröwt'—dröwtet—dröwtet.

Vi have dvælet saa længe ved Gjærningsordene, fordi de frembyde de fleste Skjelnemærker imellem Øster- og Vesterjydske; vi skulle endnu kun til Slutning omtale et Punkt, som i denne Henseende er af væsenlig Betydning. Dette er, at Ejeformen af Navneordene udtrykkes i de vestlige Sprogarter sjelden ved Endelsen —s, næmlig kun naar Ejendommens Navn er underforstaaet, f. E. e hus er e mands, Huset er Mandens. Ellers omskrives Ejeformen ved et Stedord, enten et personligt i Ejeform: hans, hinner (hendes), djer deres, eller ved Ejestedordet: sin (si), f. E. e mand

hans (ɔ: Mandens) hūs; e ku'n hinner (ɔ: Konens) bön (Börn); e pigger djer (ɔ: Pigernes) Lön; e træ si (ɔ: Træets) blad'. (Denne Omskrivning, saa fremmed den lader, er dog næsten den eneste brugelige i de norske Sprogarter, men altid med: sin eller si, sitt, sine, f. E. ålmugjen sin eighedom (Almuens Ejendom), i faren sitt namn (i Faderens Navn), bonn'a sine bøker (Börnenes Bøger). I de østerjydske Sprogarter er Ejeformen paa —s sædvanlig, naar der tales om Personer, altsaa: männens hus, o. s. v. Ved Navne paa Dyr og livløse Ting omskrives Ejeformen, oftest med et Forholdsord, naar Ejendommen nævnes, f. E. mjilken a kōwen (Koens Mælk), tagget å (paa) hūset (Husets Tag). Omskrivning ved et Stedord er ikke anvendelig ved Navneord, men undertiden høres f. E. di anner (eller: aje) djess (de andres). At 1ste Persons Stedord er i Tyland ě, er allerede omtalt S. 28.

Efterat vi saaledes have betragtet de jydske Sprogarter saa vel i deres Helhed, som i deres trende Hovedafdelinger, og set, baade hvad der er fælles for dem alle i Almindelighed og de væsenligste Punkter, hvori de skjelne sig fra hverandre indbyrdes, ville vi kun, for at afrunde nærværende Udsigt over de jydske Dialektforhold, endnu fremhæve, hvad den ene Afdeling har tilfælles med hver især af de to andre. Lighedspunkterne mellem Øster- og Vesterjydske ere allerede givne ved Betragtningen af Forholdet imellem Nørrejydske og Sønderjydske; vi behøve altsaa kun at udskille de Træk, som Sønderjydske har fælles paa den ene Side med Vesterjydske, paa den anden Side med Østerjydske. Det vil da vise sig, at de sydlige Sprogarter have større Lighed med de vestlige end med de østlige, og paa Grund heraf kan man kalde de sydlige og vestlige tilsammen: de sydvestlige, og de øvrige til Forskjel herfra: de nordøstlige.

Fælles med Vesterjydske har Sønderjydske:

den særegne Udtale af It, Id, Il, nt, nd, nn (se S. 34), dog saaledes at Selvlyden foran Id, nd, kun i Sønderjydske har slæbende Tonehold, se Ex. S. 26.

det stødende Tonehold i Tillægsformerne af Gjæringsord, hvis sidste Medlyd er g, j, w (vv), se Ex. S. 34.

Navneordenes bestemte Kjendeord foransat, kun at Formen her er ě eller ä.

De særegne Former i Fortid, her enten med u for å, f.

E. drukk drak (Valsbøl), eller ens med Vesterjydsk: bund, vund, sprung, ståkk stak, tråk trak, hjælp hjalp (Valsbøl); se S. 37.

Tillægsform: tejen tagen, fällen falden.

Bortfald af Endelsen —er i Nutid af Gjærningsord med r, l, n, dog at Selvlyden er kort: bår bærer; hyr hører, svar svarer, tal taler, min mener; ligeledes bortfalder t af Fortid og Tillægsform, hvilken sidste her har slæbende Tonehold, saa at: hyr', svar', tal', men' er baade: hørte og hørt, svarte (svarede) og svart (svaret), talte (talede) og talt (talet), mente og ment, se S. 38.

Fortid og Tillægsform paa j i de samme Tilfælde, som i Vesterjydsk, f. E. råj' raade — raj' raadede — røj raadet; mæ (for: møde) maale (se S. 38) —mäj'—mäj; laj' lade (læsse) —laj'—løj; flå—fløj'—fløj; ogsaa i plø' pløje—pløj'—pløj; grø—grøj'—grøj; tro—trøj'—trøj; andre bortkaste j i Tillægsformen: fri—frij'—fri (friet), li' (leje) —lij'—li (lejet), by' böje—byj'—by (böjet), se S. 39.

Bortfald af d' i Fortid og af —et i Tillægsformen: snak'—snakke baade: snakkede, og: snakket; fægt'—fægte baade: fegtede og: fegtet; ståp'—ståppe baade: stoppede og: stoppet.

Om Formen ě (ä) for 1ste Persons Stedord i Sønderjydsk og i en enkelt vesterjydsk Dialekt (Tyland) se ovfr. S. 28.

Omskrivning af Ejeformen med et Stedord S. 39, dog ikke „hans“, „hendes“, men: sin, sitt, f. E. ě mand sin Kepp (Mandens Kjæp), ě krommand sitt hus (Kromandens H.); ähir' sitt (h)vörn (Hyrdens Horn); dog siges f. E. sin (si) broers hest.

Og med Østerjydsk kommer Sønderjydsk overens i følgende:

To Kjön, Fælleskjön og Intetkjön for Navneordene og Tillægsordene, for det ubestemte Kjendeord, hvilket i Angel udtales: än, ätt, og for Ejestedordene: min, mitt (eller mïnt), o. s. v.

Om a som 1ste Persons Stedord i Haderslev se S. 28.

Særlig mærkes endnu, at den angelske Dialekt ligesom de østerjydske har Selvlyden a (og ikke u) i Fortid af vinn' vinde, binn' binde o. s. v., næmlig: vant, bant o. s. v. og at nogle Gjærningsord med k (kk) danne Fortid paa lignende Maade som i enkelte østerjydske: tæk' tække, stræk' strække, i Fortid tåt', stråt', Nordsamsø: tækk', strækk', i Fortid:

tot', strot'; — ræk' række, i Fortid: råt', i Randerseggen: rakk, i Fortid: råt'.

Af det foregaaende vil det være tilstrækkelig fremgaaet som Resultat, at de jyske Sprogarter ere saa nøje forbundne med hverandre, at de alle tilsammen udgjøre en Hoveddialekt; men naar Fremstillingen af de jyske Dialekforhold skulde gennemføres, burde Dialekterne sammenlignes med beslægtede Sprog og Sprogarter, saa vel med de nærmere, nordiske, som med de fjernere, germaniske, i Henseende baade til Lighed og til Forskjel. Dog da saadant vilde føre videre end nærværende Udsigts Natur tillader, maa vi indskrænke os til at anføre det, som mulig er af mere almen Interesse, nemlig hvad der kan tjene til at vise de jyske Sprogarters olddanske Herkomst, og deres større Umiddelbarhed end Skriftsprogets, efterat Oldsprogets Opløsning har fundet Sted udenfor Island. At et Sprog opløses vil sige, at det efter at være ophørt som Skriftsprog for Folket, taber den indre Sammenhæng i Bøjning, saa at nogle Bøjningsendelser rent bortfalde, andre af de tilbageblivende, som ikke ere aldeles uundværlige til at udtrykke Tanken, gaa som Egenheder (Idiotismer) til forskjellige Sider, og optages af Beboerne snart i et Landskab, snart i et andet, idet kun det fælles Grundlag vedvarer. Udtalen bliver vilkaarlig, og Lydene skifte paa forskellig Maade i de forskellige Egne. Saaledes opstaa Dialekterne eller Landskabsmaalene. Med Ordforraadet sker det samme som med Bøjningsendelserne; nogle Ord gaa aldeles tabt, andre forsvinde i en Provinds, men bevares i en anden; kun saa meget bliver tilbage som fælles, at man deraf kan skjønne, at alle Dialekterne ere Afarter af et Stamsprog. Saaledes er det gaaet med Oldnordisk i de skandinaviske Lande; det er opløst i alle de Sprogarter, som tales i de forskellige Provindser af Danmark, Norge og Sverrig, idet hver Provinds har sine oldnordiske Særegenheder, og dersom alle disse bleve samlede og indordnede under det almindelige, vilde man noget nær være i Stand til at fremstille Oldsproget.

For de jyske Sprogarters Vedkommende ville vi nu paavise de Levninger af Oldsproget, som den foregaaende Fremstilling endnu giver særegen Anledning til at omtale. Man vil allerede have set, hvorledes Oldnordisk paa flere Punkter skinner ind i det jyske Almuesprogs Ordforraad

og Ordformer, se S. 19—23, om 1ste Persons Stedord se S. 28; vi skulle derfor nu kun fremdrage, hvad der angaar Lydforholdet og Bøjningen, idet vi søge at ordne Egenhederne efter de forskjellige Afdelinger af Sprogarterne og kun bemærke — hvad der vel da er en Selvfølge — at Ordenes Form i de sjeldnere Tilfælde lader sig føre tilbage til Oldnordisk, men staar i Forbindelse med dette gennem ældre Dansk, d. v. s. med Sproget i 13de Aarhundrede, saaledes som vi have det navnlig i Valdemars jyske Lov (1240), Flensborg Stadret (1284) og Haderslev Stadret (1292).

I Nörrejydsk er saaledes Udtalen af w som v med Lyd af u vel nærmest at henføre til Oldnordisk, hvor de ældste Bøger have w for v, f. E. werki for verki, i Hensynsform af verk, was for: vas, nu: var, winstri for: vinstri (venstre), wiþ for: við (ved), og inde i Ordet: æwi for: ævi, for: æfi (Levetid); Udtalen af h, sterkt foran j og v (w), f. E. hjarni (Hjerneskal), hjól (Hjul), hvat (hvad), hvítr (hvid) ligeledes; thi h har været sat f. E. foran j ogsaa i Ord, som ellers ikke skulde have det, saasom: hjafn for: jafn (jevn), hjörð for: jörð (Jord); se S. 24.

det sterklydende j efter k og g er aldeles oldnordisk, thi Oldbøgerne have j f. E. foran e og æ, hvor det i nyere Islandsk vel høres, men ikke skrives, saasom: kjenning for: kenning (Undervisning), gjengr for: gengr (gaar); gjætir for: gætir (vogter); se S. 24.

det bløde d, oldn. ð, f. E. i, faðir Fader, góðr god, með med; og for t i Kjendeordet lífið for: lífit (Livet) samt i Endelser: annað for: annat (andet), elskað for: elskat (elsket), verið for: verit (været) o. s. v., hvilken Overgang er almindelig i Islandsk; se S. 18.

Ombytning af å med o svarer til oldn. ó for á (o: au, dansk aa) i ældre Skrifter, f. E. hór for: hár (Haar), mól for: mál (Maal), smó for: smá (forsmaa), só for sá (saa, Fortid af se). I Oldnordisk er sumar (Sommer) af Intetkjön; se S. 18.

I Østerjydsk: Hankjöns-Endelsen i Flertal —er i kjepper o. s. v. svarer til Oldnordisk: keppar, englar, ostar, hattar, hestar, kettir (Svensk katter), stokkar, pílar, drengir (Svensk drängar); se S. 35.

Den for Molds særegne Ombytning af ö med æ er nærmest svarende til den islandske Udtale, idet ø (öi) er blevet æ (äi), f. E. grænn for: grönn (grön), dæma for: dæma

(dömme), og i gamle Skrifter vexe æ og æ, f. E. fræ og fræ (et Frø); ö har vel nu den sædvanlige Udtale (som i „Sön“), men Udtalen har i ældre Tider været snart ö snart e (ä), hvilket sees af Oldbøgerne, hvor ö og e skifte, f. E. ern og örn (Örn), gera og göra (gjöre, men: Gjerning), ex eller exi og öx eller öxi (Øxe); derimod udtales nu ý som í, og y (med kort ø Lyd) som i (med kort e Lyd), og disse Lydtegn vexe ogsaa i Oldskrifterne f. E. hlíða og hlýða (adlyde), sína og sýna (vise), fíkr og fýkr (begjerlig); fremdeles: ling og lyng, hrista og hrysta (ryste), þíkkisk og þykkisk (tykkes), mirkr og myrkr (mørk); se S. 34.

De tre Kjønnsformer i Vendelboisk for Kjendeordene og Ejestedordene svare ligefrem til Oldsproget: Hankjön einn, Hunkjön ein, Intetkjön eitt (for: eint), oprindelig Talordet en; —inn, —in, —it som Navneordenes bestemte Kjendeord, oprindelig Stedord: hinn, hin, hitt (for hint), deraf ogsaa vort: hin, hint; ligeledes Ejestedordene, f. E. minn, mín, mitt (for: mint); se S. 36.

I Vester- og Sønderjydsk stemme Fortidsformerne: bund, wund eller vund o. s. v. overens med gml. Dansk, i Fortid Flertal: de bunde, vunde, sprunge, oldn. bundu, undu, sprungu, o. s. fr. og skór (for: skår) med vort „Skaar“ af oldn. Fortid Flertal: skáru; se S. 37.

Tillægsform tejen, tagen er oldn. tekinn; se S. 41.

Bortfald af —er i Nutid, efter s, l, r, n har sin Grund i Oldnordisk, f. E. hann les (læser), eys (øser), fer (fører), sver (sverger), hyl (hyller), skil (skiller), skín (skinner), se S. 38.

I Sønderjydsk svare Afledsformerne: lengd o. s. v. til oldn. lengd, breidd, vídd, dýpt, kun at disse Ord her ere af Hunkjön; se S. .

Højere Grad bet er oldn. betr med bortfaldt r; se S. 28.

Nutidsformerne med Omlyd, se S. 29, ere af oldn. fær (faar), slær (slaar), flær (flaar), og igjennem ældre Dansk: gær (gaar), stær (staar), oldn. gengr, stendr; fremdeles, oldn. melr (maler Korn), heldr (holder), fellr (falder); ræðr (raader), ekr (ager), lætr (lader gjöre), hefir (har, for: haver), hleðr (lader Skib).

Fortidsformerne: ôg (agede), vòw (vejede), lof (løb) ere oldn. ók, vóg (ældre: vá, Flertal: vágu), hljóp; se S. 30.

Endelsen for 2den Person i Nutid, se S. 30, er oldnordisk, snart igjennem gml. Dansk: du tórst, oldn. þú þarft; snart

merc umiddelbart, oldn. þú est (nu: ert), veizt (o: veitst); kannt, skalt, vilt; og i Fortid: þu vast (nu: vart), gatz (o: gatst).

Sluttelig ville vi tilføje nogle Sprogprøver, svarende til hver af de tre Hovedafdelinger.

Østerjydsk.

(Af „det Jydske Folkesprog“.)

Di Husarer, di wa olti så kálhøgen, men jengong wader en soldat, sán en stúe tamper; han ö så en án — de wa sán en bítte fyr — di fulles ad tí ett krowr, ö gikk ind a dæren ö ind i stowen. Da di no had' úrettet djer æren(d) — ham, den stúe, han wa frä Ty, han hed Powl — så gikk di dje vej. Men jèn a Husaren gikk bag ette dem, ö da di kam tí trappen — de wa sán en höw trapp, më opgang frä bege sier — så støtt Husaren dem i ryggen, så di bust' nír a trappen. Men ham den höw' — han wa så tyk ö stúr, ö had' nowen fenger så tykk' som jén a min' arrem — han vænd sě um, ö spur', hwi han itt' vill lä-dem go i frej, di visst' itt', di had' fönärmet ham. Men Husaren spur' ham, um han „makket stuss“. Så sá' han Powl: „vi há wal low tí'n ö go i röv; si, te do ka hytt' dě.“ O så tòw han Husaren i nakken ö kyll' ham nír a trappen, ö en án, sum kam tí, böwed han bege æner sámmel ô; ö di had' fott sán, te di mott po Lasserettet. Ette de hær gikk Powl tí Skjersantén ö fótáll ham, húdden de wa gonn tí. Men Skjersantén sá: „de wa gott gjör; lä më sí, te I lä Jer itt' go pô a di kál.“ Ja men, sá' Powl, da den há Husár lo ö jamret sě, så kam der en hi'l hovven Husåre mylren(d) ú, ö skjell' ö smell', ö roft', te di vill' gjø ve-wuss sådden ö sådden, den nejst awten.“ — „Ja, de ě gál nok, swår' han, for I må jo itt' go më savvel um awtenen. No vēr a itt' ö gi Jer beje rô, en I ta Jer feltkapper ěpô, ö så ta Jer bajonet unne kappen; ö skull-et så væ', te di vil kumm' Jer fö nær, så kan I gjenn' gi Jèn en fleng'; næ di anne merke dé, så blywe di nok fræ Jer.“ Men da di fekk de ö ved', te vi had' wü bajonet ve wüss, så hált di sě fö-dem sjël, ö di wa så skikkele, te de wår en lyst.

Vesterjydsk.

(Af samme.)

A en skavve föl ka blyw' en gúe hest. Swült ě den bæst' småg o e mad. En ska gjör dåer atter nåwer. En

ka itt' spinn' o trænd' o jèn gång. Nø gjenner någen kuon tī o spinn. En ska li'd i e own, fär ěn li'der i e sown. Den dār er itt' gūe o håll lutt, sum hwær hār e løggel tī. E træ må böw', ilaw-en er ung. Den jenn si dø, den annen si brø. A ka lowt' e krúj, sår han Fannen, um e brīnne-naller. Sån hār-et sīt, sår hun e pig', hun sāt e skor' sammel. — Hwa ě de, der gor ind o si hue å e kjerkedar? En træskesöm. — H. ě de, der hār lisså manne tånd, sum åll wo bymånd? En kår. — Tobī'n sōd o trebī'n o knawet o jèn bī'n, så kom firbī'n o tōw jen bī'n frā tobī'n; da tōw tobī'n trebī'n o slōw firbī'n unner e ør' mej. En mīnnesk, en malkstū'l (eller: en trefū'd), en bī'n, en hund. — Hywer en en hus o minner en en mus, men ka endå itt' komm ind å e kjerkedår. En stjan'.

Sønderjydske.

(Af H F Feilbergs: fra Heden.)

Der vår jessinn to brøer, som de så titt gær, den jenn' arm ø den an' rig, ø di bōj sammel i jèn by. Law no å vinter kom, ø den arm' int' hāj ø bränn', kōjt' han sē novve træ i å skow ø lån si broers hest a kør'-et (h)jem mē. No vår han int' mye for ø gør' di manne rejser, ø sa latt' han åtte mye ô, ø ålle geskér bråst, law å hest tråk tī. (H)va vår der no ø gør'? Int' hāj han mē, annt som en bitt' rēf; den jenn' æn' bünd han sīn i å hal' o år øg, ø den an' i å vū'n; men law han så kør' tī, gekk å hal' aw. De kan I nok tänk', å brøer int' vår tīfrejs mē; han skull' gi ham en an' hest, sōj han, ø ven han int' de kunn, vill' han forklavv' ham. „Ja, svar' den arm', de katt do, men tōw ilitt, å vil ø mē, så kan vi følles mē enan'; de er en lång vej tī stajs!“ Den arm' fekk se novve brø ø smør mē, ø den rig' novve pæng'. Di vår åller kommen vitt hen ar å vej, da blōw-et awten, ø den fōst' kro, di kom tī, dær gekk di ind ø spur' sīn, om di kunn' blyvv' natt; de kunn' di. Den arm' år sitt smør-ø-brø, ø den rig' fekk narer for sin' pæng'. ø dæretter gekk di tī sengs. Den arm' lo i en seng åljenn', ø sisve sto en vug' mē ett litt bån i. Law han no vå kommen i sōwn, blyvver han i drømmen, fäller ur a å seng ø slær å bån i(h)jel. Om å monner vill' å krommand ø mē ø forklavv' ham. Å krommand ø den rig' gekk sīn ilitt foråw, ø den arm' pilket bag etter for sē sjël, så gott han kunn', ø for ø fordryvv' å tī, sånket han sin bovvs' full' a sten'.

Lítt etter kom di tí en bro, ö dær blöw den arm' stannen ö kæg etter ett skif më en fåer ö sin sön, der kom sejlend unner ä bro. Han skull' no ålti ha vanslomp më së: ä bovvs' blöw ham for svar', ö han fält nêr a ä bro. No vår-et jo rawgålt. Ä sön vill' no ö më ö forklavv' den arm'. Omsier nåj' di ä staj ö kom ind tí ä herresfovver; føst gekk den rig', ä krommand ö ä sön ind, ö så den arm', ö han ringlet me gu-bovvs'. Da min' ä herresfovver, te de vå pæng', ö så sōj han tí-dem: „hør no, folkens, sōj han, (h)va här I ö klavv' övver?“ Ja, der vå jo nok: den rig' övver är øg, den arm' haj skænd for ham; di to anner övver ä bân ö ä fåer, han haj slavven i(h)jel for dem. „De er int' værd ö gør' en musre' a de, sōj ä herresfovver; den arm' ska behåll' den rig' sin hest, så läng' tí ä hal' er fast-grōj, ö ä krommand ska gi den arm' husning ö kost, så läng' tí sin kun' fær ett annt bân; ö do, sōj han tí ä sön, do skatt la dē fäll nêr o den arm' frå ä bro; — derve blyvver-et så!“

Så gåw ä sön den arm' sejs ö tyvv' dåler for ö blyvv' fri for ö spring' nêr o ham, ä krommand gåw ham föfti dåler' for ö blyvv' fri for ö ha ham i ä hus, ö den rig' böj ham hunner dåler for ö fo ä hest geliks. Sânt gekk de.

Om oldnordiske Samlinger, historiske Museer o. s. v. navnlig i Jylland.

(Af Joh Forchhammer)

Det er ingen Tilfældighed, at der netop i de ti sidste Aar overalt i Danmark har vist sig Trang eller dog Lyst til at oprette oldnordiske Samlinger, historiske Museer, eller med hvilke andre Navne man har kaldet væsentlig samme Ting. En og anden kunde maaske tro, at det Exempel paa Interesse for Fædrelandets Minder og særlig for Oldstudie, som blev givet af Danmarks Konge, for en væsentlig Del er Skyld deri, og saa slutte, at Interessen derfor af sig selv vil falde bort eller sygne hen nu, da Frederik den 7de er død; men om ogsaa en og anden har taget det Middel med til at vinde Kongegunst, ligger dog Grunden til den almindelige Interesse langt dybere. Vi finde den samme Stræben i Norge og Sverrig, i Schweiz og vistnok mange andre Steder i Europa; den har sin Grund i hele den aandelige Retning, der gaaer gjennem Europa. Ligesom Enevoldsregjeringen var Centralisationens Tid, hvor alt skulde drages til Hovedstaden og Hoffets Sæde, saaledes maa enhver Frihedstid fremtræde med Stræben efter Decentralisation: Frihedens Frugter maa komme det hele Folk saavidt muligt ligeligt til gode. Kampen mod Kjøbenhavn og Kjøbenhavneriet har i disse Aar mangan Gang yttret sig paa en forargelig Maade; men i en vis Forstand ere alle Danmarks Stæder kaldede til en Kamp mod Kjøbenhavn, en Vædekamp i Dygtighed og Driftighed. Ligesom Kjøbstæderne i kommerciel og politisk

Henseende med fuld Ret arbeide paa at vinde og hævde sig en større Selvstændighed end hidtil ved Siden af Hovedstaden, saaledes maa de ogsaa føle, at de paa det videnskabelige Gebet har en anden Opgave end i gamle Dage; det kan ikke længere gaa an, at Kjøbenhavn er alt og Kjøbstæderne Intet. Lad os se lidt nærmere paa Sagen for at vi ikke skulle synes at sige andet og mere end vi ville. Det er i sin Orden, at Kjøbenhavn som Rigets Hovedstad har den store Høiskole. hvortil hele Landets Ungdom strømmer sammen og hvor ikke blot de egentlig studerende, men alle lærelystne kunne hente mere omfattende og indtrængende Kundskaber, og det vilde være høist urigtigt paany at bringe Spørgsmaalet om et jydsk Universitet frem; men paa den anden Side var det meget ønskeligt, om Landets større Kjøbstæder kunde blive videnskabelige Brændpunkter for deres Opland. Det er ligeledes i sin Orden, at de store Bog- og Konstskatte ere samlede i Kjøbenhavn, og der er vel ingen, som tænker paa at flytte Kongens Bibliothek til Aarhus eller den kongelige Malerisamling til Aalborg: men paa den anden Side maa der dog nu mere end tidligere arbeides paa ogsaa at give de større Kjøbstæders Indvaanere noget mere Leilighed til at faa deres Øine og Hjerter aabnede for Konstens forældende Indflydelse og til at tilfredsstille deres Videbegjærlighed ved renere og sundere Føde end den, de fleste Leiebibliotheker yde. Det er saaledes ganske følgerigtigt, at Staten giver endogsaa meget betydelige Bidrag til Udvidelsen og Bevarelsen af de videnskabelige Samlinger i Kjøbenhavn, netop fordi de ere nationale Skatte — uagtet det ingenlunde var urimeligt, om Staden Kjøbenhavn, der indirekte høster saa store Fordele deraf, ogsaa gav sin Skjærv dertil. Men med hvor kjærligt et Blik end Kultusministeriet ser paa de nationale Samlinger i Kjøbenhavn og værner om deres Vel, kunde man alligevel nok ønske, at det engang imellem vilde lade Blikket gaa lidt friere ned over det hele Land og opkaste sig selv det Spørgsmaal, *om der ikke kunde være Anledning til noget mere end hidtil at søge at fremme Konst og Videnskab i Landets andre større Stæder.*

Det er vel sandt, at Tiderne ere meget ugunstige; vi maa spare paa alle Kanter, og de fleste Mennesker sige jo: først kommer Legemet, saa Aanden; men det er dog ikke nogen

kultusministeriel Betragtning; ligesaa usund som en aandelig Drivhusudvikling er, naar det materielle Liv sygner, ligesaa farlig er en rask materiel Udvikling uden tilsvarende aandelig Væxt. Her er slet ikke Tale om store Summer; der behøves først og fremmest et velvilligt Øie og en ledende Haand; ved en fornuftig Benyttelse af det Forhaandenværende vil der vistnok kunne udrettes endel med faa Midler. Imidlertid kommer her en anden Betragtning frem, som ikke lader sig afvise og til en vis Grad kunde undskyldes, om man fraoven ikke griber ind i disse Forhold. Ganske vist, kunde man nemlig sige, er Overgangen fra Enevoldsregjering til Folkeregjering en Overgang fra Centralisation til Decentralisation, men paa den anden Side er det ogsaa en Overgang fra Formynderskab til Selvstændighed, fra Tvang til Frihed. Det bliver nu Kommunens egen Sag at sørge for sin aandelige Udvikling ligesom for den materielle; svigter den, maa frivillige Foreninger træde til; men Staten bør aldeles ikke blande sig deri. Maaske det er det Maal, hvorhen vi arbeide, men dog aldrig anderledes, end at Statensaarvaagne Øie ikke ganske lukkes til. Fra sit op høiede Standpunkt maa den se til, at der i det mindste til en vis Grad bliver Harmoni i den hele Udvikling og uden smaalig Indblanden i mange Enkeltheder fremme det aandelige Liv, hvor den anser det fornødent. Og vi maa heller ikke glemme, at vi er i en Overgangstilstand, hvor det netop gjælder at ordne os til en fremtidig friere Udvikling. De store Stæders Kommunalbestyrelser, som med et Suk se, at Hovedstaden faar alle sine kunstneriske og boglige Skatte samlede og bevarede uden Tilskud fra Kommunen, vil endnu ikke ret indrømme, at de har eller kan faa nogen større Pligt i denne Henseende, selv om de i og for sig med Velvillie se en Stræben efter at fremme den aandelige Udvikling gjøre sig gjældende. Saaledes blive tilsidst de frivillige Foreninger tilbage, og det er ganske vist et glædeligt Syn at se, hvorledes en virkelig Samfundsraad rører sig paa alle Punkter, hvor der er Trang dertil. Alle vegne dukke Selskaber op — dette Tidsskrift er ogsaa et Bevis derpaa — de gjør deres Gjerning, nogle i længere, andre i kortere Tid, ofte virkelig saalænge Trangen dertil er tilstede; men lidt mere maa der til, hvis et Værk, der er begyndt i de gode Dage, ikke skal gaa tilgrunde, naar de onde Dage

komme. Det er ikke alt, der reiser sig igjen, naar det først er faldet til Jorden; meget kan ogsaa uden Skade blive liggende; men Samlinger kræve en vis rolig, uafbrudt Udvikling og trænge til noget mere Hold end en frivillig Førenings Understøttelse.

Det er særligt om de oldnordiske Samlinger etc. i Jylland, vi her skal tale, og der turde da være Anledning til, inden vi gaa over til de enkelte Samlingers Historie, at tale lidt om deres Betydning i Almindelighed. Interessen for vore historiske Minder kan vel endnu ikke siges at være ret udbredt her i Landet, uagtet den i den sidste Menneskealder har været i stadig Stigen. Tidligere var Oldtidsstudiet et Liebhaveri for enkelte Lærde, og det er egentlig først nys afdøde Conferentsraad *Thomsen*, der har ført Interessen for dette ud i Livet. Hans Fortjenester af Dannelsen og Forøgelsen af vore store nationale Samlinger er noksom anerkjendt, men ved Siden heraf maa det ikke forglemmes, at han ved sit livlige, beaandede Foredrag, der lige varmt henvendte sig til den ringe og den fornemme, til den unge og den gamle, i ualmindelig Grad bidrog til at aabne selve Folkets Øie for Betydningen af de Skatte, han var sat til at vaage over, og som han til det sidste glædede sig over som et Barn. Men der skal dog Tid til, inden slige Interesser, hvor nær de end synes at ligge alle Danske, ret trænge ud i Folket; en Menneskealder gaar let hen, inden man sporer Virkningerne i længere Afstand fra Hovedstaden. Medens det oldnordiske Museum i Kjøbenhavn er voxet op til en Rigdom, der er forbausende i saa lille et Rige som Danmark, og har hentet interessante Bidrag fra alle Landets Egne, er det dog ganske vist, i det mindste for Jyllands Vedkommende, at der er forkommet og ødelagt langt mere i den sidste Menneskealder end der er — jeg vil ikke sige kommet Nationalmuseet, men overhoved nogen offentlig eller privat Samling tilgode.

Og dog er Tabet af selve Gjenstandene, selv om det gaar i hundredevis, ikke det værste; men altsom Gravhøiene jevnes og Gravkamrene forsvinde, forsvinder ogsaa Muligheden af at komme til klar Indsigt i de eiendommelige Begravelsesforhold i de forskjellige Egne og de forskjellige Aldre. Thi oprigtigt talt, derom ved vi endnu overmaade lidt, og vi' aldrig faa noget rigtig at vide, saalænge Udgrav-

ningerne ske som hidtil, de 99 Gange af 100 uden alt Tilsyn eller blot almindelig Forsigtighed. Det turde være en Hovedopgave for den kommende Menneskealder for Oldtidsvidenskabens Vedkommende ikke saa meget at faa de lange Rækker Kiler eller Meisler, Celter eller Paalstave forøgede fra 100 til 200, som at faa ethvert sammenhængende Fund, det lille som det store, beskrevet i størst mulig Detail, bevaret i sin Helhed og endelig oplyst i sin indre Forbindelse, og det kan umuligt ske, før Interessen for vore Oldtidsminder virkelig er trængt ud paa Landet. Det er godt nok, at der i Kjøbenhavn findes Folk, som har et vaagent Øie med Bevarelsen af de mest fremtrædende Oldtidsminder, Rünestene, Stensætninger o. s. v. eller som kunne sendes ud i Landet, hvergang et større Mosefund kan ventes eller en ualmindelig interessant Gravhøi skal aabnes; men Opgaven bliver i Fremtiden at have Øiet henvendt paa det smaa som paa det store, paa det almindelige lige saa meget som paa det ualmindelige, og et saadant i det Enkelte gaaende Tilsyn kan ganske umuligt udføres af nogle faa Fagmænd i Kjøbenhavn.

Her komme vi til Betydningen af de stedlige Museer; de skulle for det første være *Samlinger*, hvor alt, hvad der henligger eller findes af egentlige Oldsager og Gjenstande, der kunne oplyse en senere Tids Kulturforhold, kunne finde Plads. Nationalmuseet maa ikke med Bekymring eller Uvillie se paa sine yngre Sødskende: af 100 Gjenstande, som optages i det stedlige Museum, havde maaske en eller to fundet Vei til Kjøbenhavn. Resten var for en Del gaaet til private Samlere i eller udenfor Landet, men største Delen var bleven kastet paa Møddingen eller gjemt som Kuriositet en Maaned eller et Aar, derpaa bleven Legetøi for Børnene eller Fyrsten for Manden og tilsidst — forsvunden. Tvertimod, Nationalmuseet maa glæde sig over de smaa Museer og sætte sig i et bestemt velvilligt Forhold til dem, have Tilsyn med dem og paa enhver Maade understøtte dem med Raad og Daad, som var de dens egne Børn. Og omvendt bør disse underordne sig hint. De Fund, som virkelig har videnskabelig Betydning, bør gaa til Nationalmuseet, om ikke strax, saa dog efter nogen Tids Forløb; dette vil altid have noget at byde til Gjengjæld. Naar saa de stedlige Samlinger holde paa væsentlig kun at

samle inden deres egen Kreds og ikke jage paa Nabomuseernes Vildbane, saa vil en saadan Samling ogsaa faa sin bestemte videnskabelige Betydning. Det skulde dog være besynderligt, om Egnen nord for Limfjorden ikke skulde frembyde Eiendommeligheder, der bestemt sondrede den fra Sjælland eller Fyn. I den store Nationalsamling opdages sligt vanskeligt, jeg vil ikke sige af Tilskueren, men neppe nok af Bestyrerne, men i den stedlige Samling vil Forskjellen af sig selv falde i Øinene.

Imidlertid er det ikke Samlingen som saadan, der er det vigtigste, *Hovedsagen er derigjennem at vække Interessen for de historiske Minder.* Det morer øiensynligt Bonden at se alle disse Oldsager; der er ikke ret mange Landboere, som ikke har havt et eller andet saadant Stykke engang i deres Hænder, men hvad det egentlig er, derom have de et høist uklart Begreb, med mindre de da, som en Bonde her paa Egnen, selv har set Flintkilen slaa ned i Jorden i et Tordenvøir. Nu faa de en hel Række af samme Art at se, de høre om, hvad man mener Gjenstandene har været brugt til, ser, hvorledes de ere forarbejdede, faa en Anelse om hine fjerne Tider og føle, at det har nogen Betydning at frede om saadanne Ting. Vi vise dem Samlingen gratis og forklare dem alt efter bedste Evne, men saa vilde vi gjerne, at den velstaaende Bonde skulde give os, hvad han finder af Oldsager, og dertil er han ogsaa her paa Egnen som oftest villig. Anderledes forholder det sig naturligvis med den fattige Husmand eller Arbejder; de vil og skal have Betaling. Saaledes spreder hvert Museum Interessen i sin nærmere Kreds. Men bedre var det endnu, om man med nogle af sine Skatte kunde komme ud paa Landet og søge Bonden op i hans eget Hjem, ikke saameget for at tage fra ham, hvad han har af Oldsager, som for at give ham Interesse for at bevare det, som han finder i Fremtiden. Det vilde være en fortjenstlig Sag, om en, der havde Gaver til at tale til Bonden, vilde reise fra Sogn til Sogn med en lille Oldsamling, en 30—40 Stykker; i det smaa kan det nok udgaa fra de lokale Samlingers Bestyrelse (jeg har selv en Gang holdt et saadant Foredrag paa Landet, og det bliver vel ikke det sidste), men i en noget større Stil kan det kun gøres med Understøttelse af Regjeringen eller det classenske Fideicommiss.

Jeg skulde tage meget fejl, om ikke den rette Mand til at sætte det i Gang endnu ligger ledig i Kjøbenhavn og tærrer paa sin ringe Pension. Han kunde holde væsentlig det samme Foredrag i alle Landsbyskolerne og vilde finde taknemmeligere Tilhørere end i de fleste større Stæder. Bondens Synskreds er indskrænket, men inden det Omraade, som ligger for ham, har han megen Videlyst og han gaar tilbunds i det, hans Interesse engang er vakt for; hos ham fortrænger ikke det ene Indtryk det andet som hos saa mange af os andre. Denne Mand vilde ved Siden heraf have den Opgave særligt at vække Præstens og Skolelærerens Interesse, om det behøvedes, eller dog lede deres Opmærksomhed hen paa, hvad der er at gjøre. Pastoratet er allerede ofte for stort til at Præsten kan overse det; der kan udgraves den interessanteste Gravhøi i Udkanten af Sognet uden at han ved det; men Skolelærerens Distrikt er ikke større, end at han kan magte det; han maa kjende hver Høi i sit lille Rige, maa kunne faa at vide af Børnene, naar Bonden vil grave i den for at hente Sten, og da det ikke gaar saa tit paa, maa han kunne være tilstede, naar Gravkamret afdækkes, eller blive hentet, naar nogen Ting, selv den ringeste, udgraves af Høien; hos ham maa Børnene aflevere, hvad der findes, han forklarer dem da Betydningen deraf; i det som i meget har han Danmarks fremtidige Udvikling i sin Haand mere end nogen anden. Han er Manden, paa hvem de stedlige Samlingers Bestyrelser især maa have Opmærksomheden henvendt, han er den naturlige Mellemand mellem dem og Folket, og kunde man bevæge ham til at beskrive hvert Fund omstændeligt og indsende sin Beretning til nærmeste Samling og i Tilfælde af et overordentligt Fund, et Mosefund f. Ex. gjøre Anmeldelse derom for at faa Hjælp af den ene eller den anden Art, vilde allerede meget være vundet. Maaske kunde den lærde Fagmand, der iforveien ved eller aner, hvor man skal lede og hvad man skal lede om, gjøre det bedre, men Sagen er ganske ligefrem den, at han ikke kan skaffes tilveie. *Uden en stor Mængde omhyggelige Beretninger om Udgravninger kan vi ingen rigtig Kundskab faa til Oldtiden, og Beretningerne kan vi kun faa gennem Skolelærerne.* Det bliver altsaa en Hovedopgave for Bestyrelsen af de stedlige Samlinger som for høiere Vedkommende at gjøre alt muligt for at vække og styrke Skolelærernes Interesse for Sagen;

dertil kunde den ovenfor omtalte Mand gennem Reiser bidrage meget, han kunde leilighedsvis ved en Udgravning samle en Mængde Skolelærere om sig og vise dem, hvad det kommer an paa baade ved at lede Udgravningen og beskrive Graven og dens Indhold. Betingelserne ere tilstede, vi har en dygtig og nidkjær Lærerstand, det gjælder om at benytte den og at faa de mange spredte Kræfter til at virke sammen til eet Maal. Hertil er det første Middel den ligefremme personlige Berøring og Veiledning, men ogsaa gennem Skrift kan og bør der gjøres meget. Vi trænger i høi Grad til en ny Ledetraad, som den, det kongelige nordiske Oldskrift-Selskab udgav 1836. Oldtidsstudiet har gjort mægtige Fremskridt i de mellemliggende 30 Aar, og det hele store Midterparti af Bogen maa naturligvis fuldstændigt omarbejdes og betydeligt udvides. En saadan Bog burde staa til enhver Skolelærers Raadighed, og Danmark blev ikke fattigere, om Kultusministeriet skjænkede den til enhver Landsbyskole i hele Riget, for at den ligesom Landkort kunde udgjøre en Del af Skolens Inventarium.

De fire Samlinger, hvis Historie vi dernæst i al Korthed skulle meddele, ere, ordnede efter Tidsfølgen for deres Stiftelse, „den antikvariske Samling i Ribe“, „Oldkanret i Aarhus“, Oldsamlingen i Viborg“, og „det historiske Museum“ i Aalborg.

I.

Den „antikvariske Samling i Ribe“ er stiftet 1855 af den herværende „Danske Forening“ og er hidtil bleven vedligeholdt og forøget af samme Forening, hvilken den altså tilhører. De Pengemidler, som have kunnet anvendes til Samlingen, have aldrig været betydelige, så at kostbarere Stykker ikke altid have kunnet anskaffes. Et andet Savn, hvorunder Samlingen har lidt, har været Mangelen af et passende og tilstrækkeligt Lokale. I de første Ar opbevarede den på Kathedralskolen, uden dog at have nogen samlet Plads der. Senere har der godhedsfuldt været overladt den et mindre Værelse i Byens Hospital; men dette Værelse er efterhånden blevet mere og mere utilstrækkeligt til at modtage både Sagerne og de Besøgende, så at det vilde være særdeles at ønske, at det snart kunde ombyttes med et andet og større Lokale.

Nogen Tid efter sin Oprettelse modtog Samlingen en Foræring fra det oldnordiske Museum i Kjøbenhavn, bestående af 38 Stykker Sten-Oldsager fra Stenalderen; ligeledes har Samlingen senere modtaget enkelte Bidrag fra samme Museum og fra det kongelige Møntkabinet, hvoriblandt kan mærkes 4 „Derhems“ eller arabiske Sølvmonter, prægede i Tiden fra 900 til 914; de bleve sendte os i Anledning af det betydelige i Vester-Vedsted gjorte Fund af Guldsager og lignende Mønter. I den sidste Tid har det kongelige Oldskrift-Selskab vist os den Opmærksomhed at tilsende os nogle af sine seneste Skrifter. — Mange af vore bedste Sager have vi Privates Gavmildhed at takke for. — Næsten enhver større Gravning i Grunden her i Byen bringer et større eller mindre Antal af Sager fra en ældre Tid, navnlig fra Middelalderen og fra det 16de eller 17de Århundrede, for Dagen. Om disse Sager end, betragtede enkeltvis, synes at være af mindre Betydning, ville de dog, når de samles, kunne give os væsentlige Bidrag til Kundskab om ældre Tider i Retninger, som nu ere forholdsvis mindre bekendte.

Samlingen består ifølge Fortegnelsen af 357 Nummere, af hvilke nogle dog omfatte flere Gjenstande. Da den indeholder Sager fra meget forskellige Tider, fra den allerældste, som har efterladt sig Mindesmærker, indtil henimod vor egen Tid, kunde den passende inddeles i følgende Perioder:

1. Stenalderen er stærkest repræsenteret som en Følge af dens vigtigste Redskabers Uforgjængelighed. Foruden Stensagerne findes enkelte Perler, dels af Rav, dels af en brændt Masse.

2. Bronzealderen fremstilles ved omtrent 40 Gjenstande, hvoriblandt nogle ret gode.

3. Fra den førkristelige Jernalder findes nogle Stykker; dels Askekrukker, dels Jærnsager, som for Størstedelen tilgemed brændte Ben ere fundne i Krukkerne. Den Skik at brænde de Døde har næmlig i Jernalderen her på Vestkysten strakt sig til nordenfor Ribe, ligesom den var almindelig i Sønderjylland.

4. Fra den kristelige Middelalder findes noget Mere, hvoriblandt kan mærkes en Hostieæske af forgyldt Messing og med en latinsk Indskrift: *Huc caput inclina, jacet intus hic*

medicina; — fremdeles nogle ripensiske Mønter fra Slutningen af Middelalderen.

5. Fra Tiden mellem Reformationen og Enevoldsmagtens Indførelse findes iblandt en Del Andet et Par gamle udskårne Egeskabe, et do. Bord, 2 Fadekrandse m. m.

6. Af Sager fra den nyere Tid vil jeg nævne en Glaspokal med indslebne Afbildninger, som have Hensyn til Karl den 12tes Fald, foræret Rektor Falster af Gehejmeråd Gabel (Søhelten).

Særskilt findes en Samling af danske Mønter fra Valdemar Sejers til den nyeste Tid.

Samlingen har mindst 2 Gange om Året været tilgjængelig for Publikum, ligesom den til enhver Tid har været det for Fremmede, som have henvendt sig til Under tegnede.

Ribe d. 12te Februar 1866.

J. Kinch.

2.

„Oldkammeret i Aarhus“ oprettedes 1860; det er dannet og forøges ved Bidrag af et Selskab, der tæller omtrent 100 Medlemmer, der hver erlægge 2 Rd. om Aaret. Samlingen er opstillet paa den store Raadstuesal og tæller en 1800 Stykker. Angaaende det nærmere maa henvises til en Afhandling af Adj. Erslev, der kan ventes i et af de første Hefter af det nye antikvariske Tidsskrift.

3.

Interessen for danske Oldsager og Oldtidsmindesmærker, som i høi Grad var vækket over hele Landet, havde allerede længe været tilstede i Viborg, førend man d. 24de Juni 1861, efter Indbydelse af Professor, Rektor Olsen, Kammerherre, Stiftamtmand Bretton, Overretsassessor Finsen, Overretsprokurator Morville og Landvæsenskommissær G. Bruun, besluttede at konstituere et „Selskab til Oldsagers Indsamling og Opbevaring i Viborg“. Opfordringen for Viborgs Vedkommende til at understøtte en saadan Indbydelse maatte være saameget større, som man her paa denne Tid daglig havde for Øie, hvilken Mængde af sjældne og kostbare Oldsager adskillige af de ved Jernbaneanlægget ansatte Embedsmænd kunde indsamle, og hvoraf en større Deel destoværre

gik ud af Landet, idet de navnlig kom i engelske Samleres Hænder. Langs Jernbanelinien gennemstrefedes Landet i flere Miles Brede af Opkjøbere for disse Samlere, og Konkurrencen var saa stor, at Priserne paa selv simple Oldsager steg til en betydelig Høide; men desto ivrigere maatte derved ogsaa Efterspørgslerne blive, og mangen Arbejdsmand har i Haab om at bringe Oldsager for Lyset anvendt sin Dag paa at grave i Høie. Man skulde derfor synes, at Tiden var mindre heldig valgt til Konstitueringen af et Selskab i den ovenfor angivne Retning, som ikke kunde vente at virke med store Midler. Men skulde man paa nogen Maade haabe at modvirke den for vor Oldtidskundskab saa skadelige Indsamlen af Fremmede, maatte det være ved Dannelsen af et saadant Selskab, som ved at sætte flere Kræfter i Bevægelse kunde bringe om kun en mindre Deel Oldsager til sin Samling; og man stode ikke forgjæves paa Publikums Velvillie og gode Aand.

Viborg havde iøvrigt allerede tidligere havt Udsigt til at erholde en oldnordisk Samling, rigtignok som et underordnet Led af andre videnskabelige Samlinger; men dette strandede mærkeligt nok paa Modstand fra Stiftets daværende Øvrighed. Da nemlig den høitfortjente I. F. Schouw var død, fremkom der ifølge Testamentets Dispositioner Tilbud fra Boets Executorer om at stille den Eiendom i Viborg, der ved Subscription var skjænket Schouw, til Disposition for Stiftsbibliothek, saaat dette deels kunde forøges og deels forenes med andre Samlinger, og under Forudsætning af, at et saadant Foretagende blev iværksat, tilbød afdøde Professor Molbech sin Bogsamling og sine videnskabelige Samlinger. Men det hele Foretagende strandede paa Øvrighedernes Uvillie mod Foretagendet og ikke mindst, vil man vide, fordi Schouws Navn skulde knyttes til Stiftelsen.

Det nu bestaaende Selskab for Oldsagers Indsamling og Opbevaring i Viborg har altsaa virket i fire Aar og har i den Tid, naar man tager Tidsomstændighederne med i Betragtning, opnaaet ret gode Resultater. Det Maal, man har sat sig, er udtalt i Selskabets Statuter i følgende Paragrafer:

1. Selskabets Formaal er at tilveiebringe en Samling i Viborg af Oldsager fra Steen-, Bronze- og Jernalderen og besørgende denne foreviist og forklaret for det besøgende Publikum, for derved at bidrage til at sætte Folket i aande-

lig Besiddelse af dets gamle Fortidsminder, saaat det lærer at kjende og forstaae dem og saaledes vækkes til en almindelig Interesse for Fædrelandets Historie. — I Samlingen vil ogsaa kunne optages historisk interessante Gjenstande fra Tiden efter Christendommens Indførelse i Norden — især fra Viborg By og Omegn — forsaavidt som Selskabets Midler ere tilstrækkelige dertil uden Tilside-sættelse af dets nærmeste Formaal.

2. Samfundets Virksomhed er nærmest lokal: Udbredelse af Kundskab paa Stedet selv og i dets Omkreds. — Kommer Selskabet i Besiddelse af sjældne og vigtige Gjenstande, som fortrinsviis egne sig til Opbevaring i den store nationale Samling i Kjøbenhavn, vil det ansee sig pligtig til at aftræde disse til hiin Samling, i al Fald mod at erholde andre passende Sager i Bytte.

Ligesom det allerede i de ovenfor anførte Statuter er udtalt, at Selskabets Virksomhed nærmest skal være lokal, saaledes er ogsaa dets Samling næsten udelukkende lokal; kun meget faa Nummere ere fra Steder udenfor Viborgs nærmere Omkreds. Dette vil kunne erholde Betydning i mere end een Retning. Et Grundlag for Samlingen erholdtes derved, at Landvæsenskommissær G. Bruun solgte sin Samling af Oldsager til Selskabet, som derved hurtig sattes i Stand til at forevise og forklare Oldsager for Publikum, navnlig da der i kort Tid indkom adskillige værdifulde Gaver. Ved Udgangen af 1865 eiede Selskabet omtrent 700 Nummere, af hvilke Størsteparten henhøre til Steenalderen. Af Brøncesager haves en ret smuk, omend ikke meget fuldstændig, lille Samling, hvorimod Gravkarrene fra samme Tid ere meget smukt repræsenterede. Derimod findes der kun faa Gjenstande fra Jernalderen, og intet Stykke fra denne Tid har nogen særlig Betydning, det skulde da være en lille Samling Huusgeraadskar fra en Høi, som blev udgravet paa Selskabets Foranstaltning. Fra Middelalderen eier Selskabet enkelte Gjenstande, navnlig fra Omegnens Kirker; saaledes et smukt Monstranshuus fra Slutningen af det femtende Aarhundrede, hvilket tidligere har tilhørt den gamle Vor Frue Kirke i Karup. Samlingen findes opstillet i en Sal paa det saakaldte Ständerhuus.

Men idet Selskabet, som anført, har søgt at udbrede Interesse for og Kjærlighed til vor Fortid og særlig samlet

Bidrag fra Viborgeggen, har det tillige betragtet sig som „Udligger“ for Centralpunktet i Kjøbenhavn og derfor ogsaa efter fattig Leilighed vaaget over en Deel af de Minder fra Oldtiden, som af een eller anden Grund stod i Fare for at gaae tilgrunde. Saaledes har man særlig havt Opmærksomheden henvendt paa de Gravhøie, som truedes med Ødelæggelse, og ved Udgravninger paa Selskabets Bekostning og under dets Veiledning søgt at drage saa megen Nytte deraf som muligt. Den stærkt fremskridende Opdyrkning bringer flere og flere af vore Gravhøie til at forsvinde og næppe nogetsteds i stærkere Grad end i denne Egn. Til saadanne Udgravninger har man ogsaa for Fremtiden bestemt at anvende Saameget, som Selskabets Kræfter ville tillade, idet man haaber derved med Tiden at kunne samle et ikke uvigtigt Materiale for den fremtidige Forskning.

Viborg i Februar 1866.

A. F. Feddersen.

4.

Den 30te Marts 1863 udgik der en Opfordring til Medborgere og Medborgerinder om at medvirke til Oprettelsen af et *historisk Museum i Aalborg*, undertegnet af *H. P. Barfod*, Redaktør, *Joh. Forchhammer*, Dr. phil. Overlærer, *C. C. V. F. Holck*, Kapitain, *Vald. K. Schiøtz*, Apotheker og *Thorvald Schmidt*, Kjøbmand. Det aarlige Bidrag sattes til 1 Rd., men ved Siden deraf opfordrede man dem, der havde Interesse for Sagen til at give et Tilskud en Gang for alle for at sætte Sagen i Gang. Som Museets Indhold tænkte man sig ikke blot egentlige Oldsager, men ogsaa Sager fra Middelalderen og den nyere Tid, som kunde have historisk Interesse. Samtidigt udstedtes et Cirkulære, der saavidt muligt tilstilledes alle Skolelærere imellem Mariagerfjord, Aggerkanal og Skagen, hvori Sagen anbefaledes Landboerne paa det varmeste. Til Cirkulæret var knyttet nogle Bemærkninger „Om Udgravning af Høie og Oldsagers Opbevaring“ efter *Etatsraad I. I. A. Worsaae*.

Opfordringen fandt varm Tilslutning baade i By og paa Land. Af Bidrag en Gang for alle indkom der saa meget, at de første Udgifter dækkedes. Kommunalbestyrelsen, der ikke saa sig istand til at indrømme Lokale, gav 100 Rd. til Museet, og fra Landet indkom stadigt Gjenstande, mest Oldsager, der dels henlaa fra tidligere Fund, dels bleve fundne

i Aarets Løb. Enkelte større Samlinger skjænkedes til Museet og navnlig maa fremhæves Distriktslæge *Gliemanns* værdifulde Samling paa over 100 Numere, indsamlede i en lang Aarrække dels i Sjælland (Holbekegnen) dels i Jylland (Nibeegnen), der tilligemed en omfattende og omhyggelig Fortegnelse skjænkedes det historiske Museum.

Saaledes tydede alt paa en lykkelig Fremtid for Museet, da Frederik d. 7des Død og de derpaa følgende ulykkelige Begivenheder ogsaa greb forstyrrende ind i Museets Forhold. Da de fjendtlige Tropper nærmede sig, flyttedes Samlingen, der allerede var voxet op til over 900 Nr. til Kjøbenhavn, og da Krigen var forbi, var det forbundet med ikke ringe Vanskelighed paany at aabne Museet og begynde den gamle Virksomhed. Bestyrelsen var tildels adspredt, Kapitain *Holck* havde forladt Byen med det 11te Regiment for ikke mere at vende tilbage, og Apotheker *Schiøtz* havde solgt sit Apothek og var flyttet til Kjøbenhavn. Det var imidlertid den mindste Vanskelighed at faa Bestyrelsen gjort fuldstændig. Allerede tidligere var Landvæsenskommissær *Mariboe* tiltraadt, da man havde ønsket at vinde et Medlem, hvis Virksomhed bragte ham i stadig Forbindelse med Landbostanden i en større Kreds. Efter Krigen tiltraadte Oberst *Dreyer* og Etatsraad, Borgemester *Stricker* Komiteen. En større Vanskelighed laa i de økonomiske Forhold. I to Aar havde Selskabet ikke virket og Bestyrelsen derfor ikke villet indkræve noget Bidrag; men uagtet Udgifterne vare indskrænkede til det mindst mulige, kunde de ikke ganske ophæves, blandt andet maatte man have et Sted, hvor Skabene og de uflyttelige Sager kunde henstaa. Den største Vanskelighed laa imidlertid i at erholde et Lokale. Kommunen kunde nu mindre end før afse noget, da den forøgede Garnison lagde Beslag paa alle de offentlige Bygninger. At leie et Lokale var en fuldkommen Umulighed, selv om man vilde benytte alle de Penge (ca. 100 Rd. om Aaret) man kunde gjøre Regning paa, til Husleie. En Henvendelse til det Classenske Fideikommis om nogen Hjælp til Udvidelse af vor Virksomhed forblev uden Frugt, og vi maa være det høie Kultusministerium meget taknemlig, fordi det mod en aarlig Leie af 20 Rd. har villet overlade os en lille Leilighed i Sidebygningen til det Hus, som er indkjøbt ved Siden af Kathedralskolen for i sin Tid at medtages til Skolens Udvidelse.

Saaledes har da det historiske Museum endelig faaet Husly og begyndt sin Virksomhed igjen; men mere end et foreløbigt Hjem har det dog ikke. Naar Skolen engang skal bygge, er det atter husvild, og skjøndt noget altid er bedre end intet, kan det ikke engang ønske at beholde sit nuværende Lokale i Længden. Sagerne, for Tiden ca. 1100 Nr., kunne finde Plads, men nogen synderlig Udvidelse tilsteder Rummet ikke. Museet er aabent for Publikum 2 Gange om Ugen, men stort mere end et Dusin Mennesker ad Gangen kunne ikke bevæge sig derinde. Men den værste Ulempe er, at Lokalet er fugtigt. Der maa fyres i om Vinteren for at holde Væggene nogenlunde tørre, og Indholdet vil, naar ikke stor Forsigtighed anvendes, i Længden lide derunder. Det er øiensynligt, at Museets Fremtid først kan blive betrygget, naar det faar et anstændigt Lokale, og dersom Kommunen ikke kan skaffe et saadant, maa Kultusministeriet faderligt tage os under Armene og ved en fremtidig Udvidelse af Kathedralskolen skaffe os Plads til at opstille vor Samling. Vi kan udmærket godt bruge en Sal, der tillige har anden Bestemmelse; men heldigere var det vistnok, om det blev her som andensteds en *Stadsamling* end om det blev en *Skolesamling*; navnlig vilde det vist ogsaa spores paa Medlemsbidraget.

Til Slutning vedføies eksempelvis to Udgravningsberetninger, som maaske kunde bruges til Ledetraad for de Hrr. Skolelærere, der maatte ville vise Sagen den Interesse at følge og beskrive Udgravninger af Gravhøie eller andre Fund i deres Kreds.

Udgravningsberetning Nr. 1.

Torsdag d. 28de Mai 1863 foretog vi undertegnede Medlemmer af Comiteen i Forening med undertegnede *C. Værborg* paa Indbydelse af medundertegnede Skolelærer *J. Jensen* i Sønderholm en Udgravning i den Gaardeier *Peter Sørensen* i Sønderholm tilhørende Gravhøi, beliggende SV. for Sønderholm By lige i Kanten af Heden, med velvillig Tilladelse af Eieren, der allerede havde paabegyndt Høiens Sløifning.

Af Gravhøien, der omtrent havde en Omkreds af 50 Alen og der synes at have været omgivet af en Kreds jevnstore Haandsten, skjulte under Grønsværen, var Toppen af-

tagen før Comiteens Ankomst, ligesom ogsaa Overliggerne paa en nær vare bortvæltede; denne var raat tilhugget paa alle Sider og maalte 3 Kvarter i Tykkelse. Jordsmonnet i Kammeret selv var derimod urørt. Fra Høiens østlige Yderrand førte en Gang svagt skraanende ned til Gravkammeret. Gangen var afsluttet med to Stene, satte paa Høikant, og delt ved en anden Sten, ligeledes sat paa Høikant.

Kammerets største Længde var fra N. til S., Vestsiden dannedes af 3 store Stene, Nordsiden af en stor Sten med kløvet Flade, Østsiden nord for Indgangen af 3 mindre, syd for Indgangen af 2, endelig dannedes Sydsiden af en stor Sten, ligeledes med kløvet Flade. Gravkammerets Høide var 4 Fod; Gulvet var, som det synes, over det Hele brolagt med flade tynde Stene, der laa umiddelbart paa Hedesandet. Dette Gravkammer var ved en Væg af to flade Stene, der satte paa Høikant fra Indgangens nordlige Side sprang ud imod Vestsiden, delt i to mindre Kamre. Omtrent lige ud for denne Væg, umiddelbart ved Foden af den først overhængende Midtersten paa Vestsiden, stod to Urner, omfattede af Haandsten; den ene af disse Urner, en flad Skaal med spidst opadgaende Laag, smuldrede hen paa faa Brudstykker nær; den anden bestaar af en grovkornet, i Kjernen sort, guldglimmerholdig Masse og er i Museets Værge (Nr. 414). Ingen af Urnerne indeholdt Ben, hvorimod der umiddelbart syd for Urnerne fandtes utvetydige Spor af et Skelet, nemlig en Knokkel og et Stykke af en Hjerneskal, men i en saa opløst Tilstand, at det ikke kunde bevares. Ved Skelettet fandtes Ravperler, ellers Intet. Den bevarede Urne (ved den anden blev Forholdet ikke undersøgt) hvilede paa et, mindst 2 Tommer høit Jordlag, der var stærkt blandet med Trækul, som om der i Graven var blevet kogt Noget i den, hvorpaa ogsaa Urnens Bund tydede.

I det nordvestlige Hjørne af Gravkammeret, et godt Kvarter fra Nordvæggen, men umiddelbart op til Vestvæggen, saaledes at Vægstenen selv dannede Bagvæggen, fandtes et Slags Arnested, nemlig en temmelig flad Sten, hvilende paa en Kreds ophobede Haandsten, indtil 3 Lag over hinanden. I Midten var et stort Rum, hvortil en Indgang synes at have ført. Ogsaa her befandtes Jorden, ligesom under Urnen, blandet med Trækul. Paa den sydlige Side af Kammeret umiddelbart mod Stenen fandtes Levninger af 3 runde

Ravperler med Hul i, i temmelig opløst Tilstand. Forøvrigt fandtes kun enkelte brændte Stykker Flint, der ligesom Ravstumperne findes i Museet under Nr. 414.

At ovenstaaende Beretning i Et og Alt er sand bevidne Undertegnede, der have fulgt Udgravningen fra Ende til anden.

Thorvald Schmidt,
Kjøbmand

C. Varberg, *G. Jensen,*
Sekondlieutenant. Skolelærer i Sønderholm.

Undertegnede kom først til, da Gravkammeret var udgravet, have altsaa ikke fundet Gjenstandene paa deres Plads, men forøvrigt undersøgt Alt og befundet det overensstemmende med ovenstaaende Beretning.

Joh. Forchhammer,
Overlærer, Dr phil.

Holck,
Captain, R. af Db.

Udgravningsberetning Nr. 9.

På nogle Sandhöjder mellem Hasseris og Ålborg, der ikke ere indtagne til Dyrkning, ere enkelte mindre Fordybninger, fremkomne enten ved Omgravning eller måske snarere derved, at det løse Sand er bortkørt. I disse Huller er der en Mængde Flintestene, hvoraf den største Del bærer Spor af at være skårne, og mange, om end mindre regelmæssige Flintflækker findes der. I et af disse Huller på en aflang Rygning sås i Overfladen en Række Rustpletter sidde i en regelmæssig aflang Firkant fra S.S.Ø. til N.N.V., bredest i den søndre Ende (omtrent $\frac{5}{4}$ Alen) og vel $\frac{1}{4}$ smallere i den anden Ende. Længden var omtrent 3 Alen. Ved nøjere Undersøgelse fandt man, at Rustpletterne hidrørte fra temmelig store Jernsøm, og mellem Sømmene sås en sort Stribe i det lyse Sand. Det sås deraf, at det havde været en Trækiste; men Træet var aldeles forrådneth uden andet Spor af Træ end den sorte Stribe, og paa den samme Maade betegnedes Bunden af Kisten, der ved den nordre Ende kun lå $\frac{1}{8}$ Alen under Sandets Overflade; derimod sad den søndre Ende i en Brink og lå vel en Alen under Overfladen. Ved nøjagtig at undersøge Sandet indenfor Sømmene fandt man i den søndre Ende et Broncefad, der dog var så forvittret, at det ved Berøringen gik itu, og kun den ene Side var nogenlunde bevaret. Fadet var med en ombøjeth tykkere Kant foroven og med noget over $\frac{1}{4}$ Alens Diameter, Höjden vel $\frac{1}{8}$ Alen; det havde indeni været belageth med Lærred eller

et Slags Tøj med Vævning af dobbelte Tråde, hvoraf Levninger fandtes; ellers fandtes Ingenting i Fadet. På det Sted, hvor Fadet lå, fandtes den eneste Levning af Kistens Træ, nemlig så stort et Stykke som Fadets Bund, og det viste sig deraf, at Kisten havde været af Egetræ. Paa Stedet fandtes et Par Glasperler og en do. af Sten (Mosaik), ellers intet. Af de fundne Jernlevninger ses, at Kisten har været beslået med omböjet Jern på Hjørnerne.

Undersøgelsen skete den 18de Maj 1865 af Lærer *Mad-
sen* i Hasseris og Lærer *Bøcker* i Ålborg.

Snapsting. Drikting. Allemandsting. Søgneting. (Landemode.)

Af J. Kinch.

Det er temmelig almindelig bekjendt, at man i Jylland kaldte det første Ting, der afholdtes efter Julen, Snapsting, og at således ikke blot hver enkelt Jurisdiktion, hver By, hvert Herred eller Birk, havde sit Snapsting, men at der også i Viborg årlig afholdtes et Snaps-Landsting. *Testrup* siger i sin „Relation om Tingene“ (Flensborg 1747), S. 29, at Snapstinget var det fornemste af alle Landstingene i Jylland, men at man ikke mere kjendte Navnets Oprindelse; at årlig den meste jydsk Adel og mange Almuesfolk indfandt sig ved Snapstinget, hvilket foranledigede, at der på samme Tid holdtes et stort Marked, der varede i 14 Dage; at Omslagsterminen berammedes til samme Tid, indtil 1671 både den og Markedet henlagdes til en senere Tid på Året, der igjen flere Gange forandrede. *Ursin* („Stiftsstadens Viborg“ S. 265) siger, at Snapstinget holdtes mellem den 13de og 20de Januar, efter den Dag i Ugen, som Helligtrekongersdag faldt på. Nøjagtigere vilde det måske være at sige, at det holdtes på den anden Lördag efter Helligtrekonger, og derfor tidligst d. 14de, og senest den 20de Januar. Jeg har dog truffet et Dokument, udstedt på Snapslandstinget d. 24de Januar 1561 (Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Domme, II, S. 303). I dette År skulde Snapstinget efter den almindelige Regel være holdt d. 17de, altså den foregående Lördag; hvad Anledningen har været til Udsættelsen, ved jeg ikke.

At Snapslandstinget, der, såvidt jeg ved, førstegang nævnes År 1442, allerede i det 16de Århundrede var en Lejlighed, ved hvilken en stor Mængde Mennesker samlede sig i Viborg, ses deraf, at Kristian den 3die den 29de November 1557 befalede Otto Krumpen at begive sig til Viborg Snapslandsting for at forklare Bønderne den rette Mening af en kongelig Befaling („Historisk Tidsskrift“, II, S. 85). Senere bestemte Kongen sig til personligt at indfinde sig ved Snapsstinget, hvorom han d. 5te December underrettede Biskoppen i Viborg med Anmodning om at holde nogle Værelser istand til ham (*Ursin*: anførte Sted). 1661 sendte Frederik den Tredie (Otto?) Krag til Viborg Snapsting, for at han der kunde træffe den jydsk Adel (smst.). I den senere Tid var det næmlig især Adelen, som ved denne Lejlighed samlede sig i Viborg, hvorom der også længere henne i denne Afhandling vil blive Tale.

Det er aldeles sikkert, at der kun har været et Snapslandsting om Året; thi Dokumenter dateres meget ofte, eller endogså i Almindelighed, kun således: Viborg Snapslandsting det og det År, — uden at Dagen på anden Måde angives. Derimod kunde det synes, at der 1590 omtales et Snapsting for Viborg i den sidste Del af Året (*Kolderup-Rosvinge*: Gl. d. Domme, IV, S. 290), og at Byen således havde haft flere Snapsting om Året. Der omtales næmlig 2 Tingsvidner, udstedte på Viborg Byting, om Noget, som var foregået d. 22de September 1590, det første dateret Viborg Snapsting, det andet d. 14de December 1590. Herefter må man antage, at der er bleven holdt et Snapsting for Viborg By imellem d. 22de September og d. 14de December, svarende i Tiden til det sjællandske (og skånske) Søgneting efter Mikkelsdag, uagtet jeg intet andet Exempel kjender på et jydsk Snapsting, holdt på denne Tid af Året.

Viborg Snapsting blev senere væsentlig en Terminstid og et Marked, af samme Art som det dermed omtrent samtidige Kieler Omslag; men dette kan ikke have været Snapstingenes oprindelige Bestemmelse. Der kan ingen Tvivl være om, at de oprindelig have haft en særegen Betydning i politisk og juridisk Retning, som foranledigede, at Folket forsamlede sig talrigt netop på disse Tingdage, og af disse talrige Forsamlinger har så Snapstingenes, navnlig Viborg Snapstings, senere Betydning af sig selv udviklet sig, medens den op-

rindelige Bestemmelse efterhånden tabte sig og tilsidst rent faldt bort. Men idet vi søge at udfinde denne Snapstingenes oprindelige Betydning, fremtrænger der sig et andet Spørgsmål, som er af stor Vigtighed for denne Undersøgelse, nemlig om de øvrige Dele af Landet, i hvilke Benævnelsen „Snapsting“ ikke forekommer, ikke under andre Navne har haft Tingdage, som vare af samme Art.

Dette første Ting efter Jul, som i den største Del af Jylland kaldtes „Snapsting“, havde i en Del af samme Landsdel et andet Navn, nemlig „Drikting“; thi således skrives Navnet vel rigtigst, skjönt det naturligvis også forekommer i flere andre Former, f. Ex. „Dregting“. Skrivemåden med i og k i første Stavelse er dog så aldeles overvejende, at jeg tror, at man bör holde sig til den. På en Forklaring af Ordets Oprindelse tör jeg ikke inklade mig, ligeså lidt som jeg har vovet det med Hensyn til „Snapsting“. Når den første Stavelse af dette sidste Ord udledes af det Latinske: *sessio novi anni prima* (første Møde i det nye År), er det dels påfaldende, at et så almindeligt Ord i vort ellers aldeles nationale Retsvæsen skulde være afledt af et fremmed Sprog, dels synes det, som vi have set, at der også har været Snapsting til en anden Tid på Året end ved Nytår.

For at komme tilbage til Driktingene, så anvendtes denne Benævnelse almindeligt i Ribe By og i de tilgrænsende Dele baade af Nørre- og Sønder-Jylland. Det forekommer således i Løgum Birk, hvorfra man har et Tingsvidne, udstedt Mandagen efter Helligtrekonger 1554 og indeholdende, at nogle af Klosterets Ejendomme vare blevne lyste i Fred hvert „Dricke ting“. (Scr. Rer. Dan. VIII, S. 227.) Her have vi altså strax en temmelig sikker Antydning af, at Driktingene have haft deres særegne Bestemmelse, til hvilken også slige Fredlysninger have hørt. Tingsvidnet må, uagtet det ikke udtrykkelig angives, selv antages for at være udstedt på et Drikting. — Dernæst forekommer Drikting i Hvidding Herred, først i et Dokument (utrykt), udstedt 1514, d. 8de Maj (Mandagen efter St. Johannis Dag „ante portam Latinam“), da menige Herredsmænd „søgte Drickingh“, dernæst i 2 Dokumenter af 1541 og 1543, begge udstedte Mandagen efter Philippi og Jacobi Dag (d. 1ste Maj), „som Drickingh holdes i Hweding Herritt“. Det første findes i Rhodes „Samlinger til Haderslev Amts Beskrivelse“, S. 12 og er et Tings-

vidne om, at Herredsprovsten havde ladet læse et kongeligt åbent Brev om Sognepræsternes og Degnenes Indtægter i Tørninglen. Det andet Dokument hører til Ribe Stiftskiste. Noget senere, År 1589 og 1595, anføres „Drikting til Hviddingherredsting“ ved d. 13de Januar i Biskop Hegelunds Almanakker; når han nævner dem, må det dog vel være, fordi de havde en særegen Betydning fremfor de øvrige Tingdage, og rimeligvis, fordi der var Noget, som skulde iagttages ved dem, enten med Hensyn til Biskoppens Embedsstilling eller til hans private Forhold. Vi se heraf, at man enten i Tidens Løb har forandret Tiden for Driktingenes Afholdelse i Hvidding Herred, eller at der, hvad der er rimeligere, har været afholdt 2 Drikting der om Året, således som vi senere ville se, at det var Tilfældet i Ribe By. Fremdeles omtales Drikting i Skads Herred 1508, „den Tirsdag paa Dreghting“, og 1522, „paa Dregting“, begge Steder uden anden Bestemmelse af Dagen. Her er der altså kun bleven afholdt et Drikting om Året, rimeligvis paa den første Tingdag efter Jul.*) — Endelig nævnes Drikting i Gjørding Herred; et Tingsvidne herfra er dateret: År 1512 på Drikting, uden anden Datering, så at der også her kun har været 1 Drikting hvert År. Senere brugte man dog i samme Herred Benævnelsen „Snapsting“; thi 1554 dateres et Tingsvidne herfra: Den Lördag, som kaldes Snapsting, — ligesom Nørre (Horne) Herreds Snapsting forekommer d. 7de Januar 1557. — Navnet Drikting er også endnu bevaret i denne Egn: Tirsdagen efter Helligtrekonger holdes der i Holsted, som er Tingstedet for Gjørding og Malt Herreder, et Marked, der ganske almindelig kaldes „Drikting“, og på Fanø, hvor den første Tingdag efter Nytår er et Slags Festsdag, kaldes det Gilde, som denne Dags Aften holdes på Kroen, ogsaa endnu med dette Navn, hvorimod det, såvidt jeg har kunnet erfare, ikke mere anvendes om selve Tinget. Med de to ovenfor fremhævede Undtagelser angå de øvrige anførte Tingsvidner, som ere tagne på Drikting eller Snapsting her i Egnen, Sager, som ellers regelmæssigt findes foretagne på almindelige Tingdage.

Den bedste Oplysning om Driktingene og deres Betyd-

---

*) Oplysningen om disse 2 Dokumenter (i Gehejme-Arkivet) skylder jeg Hr. Cand. Magist. O. Nielsen, der også har gjort mig opmærksom på hvorledes Navnet Drikting endnu forekommer.

ning få vi fra Ribe By. Her holdtes 2 Drikting om Året, hvoraf det ene var det første Ting efter Jul, det andet efter Påske*). De nævnes begge i Byens Bursprog, både i de ældre og i de yngre, fra 16de og 17de Århundrede, (Ny Danske Magazin, II, S. 262 fl), hvor det siges, at Bursprogene skulle oplæses på hvert Drikting efter Jul og efter Påske; endnu i Terpagers Tid oplæstes de hvert År, men dengang kun på den første Tingdag efter Jul (Ripæ Cimbr., S. 591). Også i Tingbøgerne anføres begge de angivne Tingdage endnu længe efter Reformationen under dette Navn, navnlig holder det sig for den første Tingdag efter Jul lige indtil Midten af det 17de Århundrede, medens det for Tingdagen efter Påske allerede taber sig i det 16de. — Det er dog ikke så meget i Tingbøgerne, som i bevarede Dokumenter, at Driktingenes særegne Bestemmelse træder frem.

At Bursprogene skulde oplæses på Driktingene, viser allerede, at de vare Tingdage, som vare bestemte til Foretagelse af Sager af mere almindelig Interesse, og på hvilke Borgerskabet derfor mødte talrigere end på de øvrige Tingdage, skjönt også disse i ældre Tid samlede langt flere Mennesker, end det nu er Tilfældet. Dernæst synes man fortrinsvis på Driktingene at have foretaget sådanne Rets-handlinger, som efter deres Natur netop skulde bringes til almindelig Kundskab, f. Ex. Bekjendtgjørelsen af Fredløshedsbreve. Borgmestre og Råd i Ribe havde således fået en af Byens Indbyggere gjort fredløs „for Rigets Kantsler og med Rigens Ret“, fordi han ikke havde villet efterleve en Dom om, at han skulde afholde sig fra en af Byens Brønde, som han havde tilegnet sig. Derefter erhvervede Byen et kongeligt aabent Brev af 6te Avgust 1608, hvorved det befales alle kongelige Embedsmænd at være Magistraten behjælpelige med Mandens Pågribelse, og det forbydes Alle og Enhver at huse ham. Dette åbne Brev lod Magistraten tinglæse på Viborg Snapsting d. 20de Januar 1610, og på Ribe Bys Drikting d. 1ste Februar 1612, d. 29de Januar 1614 og d.

---

*) En enkelt Gang, nemlig i Året 1570, betegnes også det første Ting efter Pintse i Tingbogen med Overskriften „Drikting“. Denne Benævnelse er dog sikkert her kun givet efter en urigtig Analogi; thi i det Følgende ville vi finde Vidnesbyrd nok om, at der kun var 2 rigtige Drikting her i Byen, nemlig de efter Jul og Påske.

31te Januar 1615. I Modsætning hertil var det på Driktinget efter Jul 1575, at Byfogden i Ribe efter Lensmandens Befaling lyste Kongens Fred og Beskjærmelse over Anders Sørensen, senere bekjendt som Rådmand og Biskop Hegelunds Svigerfader, i Anledning af et Drab, som han, der dengang endnu var ganske ung, i det foregående År havde begået.

Den bekjendte Adelsmand, Movrits Podebusk til Kjørup, som ejede Korsbrødregård i Ribe og bestandig lå i Strid med Byen og dens Borgere, forlangte Jordskyld af endel Grunde, hvis Ejere mente ikke at være ham den skyldig og derfor ikke vilde betale ham den. For at sikre sig mod at blive fordelt som den, der ikke havde betalt sin Skyld i rette Sid, hvilket kunde medføre flere Ubehageligheder, tog en af Ejerne, Borgeren Jens Tornum, Lördagen før *Conversio Pauli* (Drikting efter Jul) 1569 et Tingsvidne om, at han tidt og ofte havde stået hos Drikting efter Jul og Drikting efter Påske og tilbudet at give Jordskyld af sit Hus til den, som burde oppebære den med Rette.

Men det Slags Retshandlinger, som især synes fortrinsvis at være blevne foretagne på Driktingene, er den såkaldte Ilden og Kjæren — eller Last, Klage og Kjære — på Ejendom, hvis Hensigt var at forhindre, at Nogen, der uretmæssigt måtte være i Besiddelse af Ens Ejendom, skulde vinde Hævd på den. Denne Ilden og Kjæren foregik i den ældre Tid på et Drikting og 2 derpå følgende almindelige Tingdage. En sådan almindelig Ilden og Kjæren på alle Ejendomme, som uretmæssigt måtte være Byen frakomne, lod Magistraten vistnok i Regelen foretage 2 Gange hvert År, om det end ikke altid findes anført i Tingbøgerne. Endel Tingsvidner derom ere bevarede i Byens Arkiv; de ældste ere fra 1568, fra hvilket År de begge forefindes. Det første, som er udstedt Tirsdagen efter Pavli Omvendelse, lyder på, at en af Kæmnerne havde stået 3 „samfelde“ Ting, det første Drikting efter Jul og siden 2 Ting, og ildet og kjæret på dem, som havde indelukket noget af Byens Jord uden Borgmestres og Råds Minde, „hvilket der også oplæses i Bursprog tvende Gange om Året, som er Drikting efter Jul og Drikting efter Påske“.*)

*) Herved sigtes til § 41 af de yngre, udvidede Bursprog, hvilken § lyder således: Saa mange oc alle, som haffuer aff Byens Jord at bruge oc haffuer det icke udi Borgemesters oc Raads Minde, daa giffues der Last oc Kiet: paa, enten det er indplanchit eller indlugt osv.

Det andet Tingsvidne, som er udstedt Tirsdagen efter *Jubilate*, er ganske af samme Indhold, undtagen at der istedetfor „Drikting efter Jul“ står „Drikting efter Påske.“ — I de Tingsvidner af samme Slags, som ere bevarede fra den følgende Tid, forandres efterhånden Formen. Fra 1573 ere de igjen begge bevarede, udstedte til de samme Tider af Året, nemlig d. 1ste Februar og Tirsdagen efter *Esto mihi*; men i ingen af dem omtales Bursprogene, og i det første forekommer ikke engang Benævnelsen Drikting. I det 17de Århundrede findes de endog udstedte på andre Tider af Året. Dengang havde rimeligvis Driktingenes særegne Betydning aldeles tabt sig, undtagen forsåvidt Bursprogene endnu oplæstes på den første Tingdag efter Jul.

Andre Exempler på den samme Art af Retshandlinger ere: et Tingsvidne af 1563, Tirsdagen efter Pavli Omvendelse, indeholdende, at en af Kirkeværgerne for Kathrine Kirke, først på Drikting og siden på 2 „samfeldige“ Ting der næst efter, havde ildet og kjøret på den Kålgård og Jord, som ligger Østen op til St. Peders Kirkegård, at den var Kirken frakommen, og det Stykke Kirkegårdsdige, som var opbrudt og henført; — fremdeles det Bevis, som Kankniken Niels Torkildsen førte 1547, St. Thomæ Dag (d. 29de Decbr.), for, at han havde været på 2 „samfoldige“ Drikting og lastet og kjøret på en Ejendom, og det tredje (Drikting) nu for et År siden. I dette sidste Tilfælde synes Fremgangsmåden at have været noget anderledes end i de andre. — Endelig haves et Tingsvidne af 1568, Tirsdagen efter Pavli Omvendelse, hvorefter en Mand på Ribe Bys Vegne på 3 „samfold“ Ting havde forbudt at drive eller age over Byens Eng eller nedskyde Diger og Grøfter. Skjønt „Drikting“ ikke nævnes, kan det dog neppe være tilfældigt, at Forbudet netop nedlægges på denne Tid af Året; det svarer også ganske til den Fredlysning, som Løgumkloster lod foretage hvert År på Drikting (se ovenfor).

Sålangt som Byens Tingbøger gå tilbage, nemlig til 1561, finder man, at der på Driktingene også er foretaget Sager af den almindelige Art, og netop de Sager, som ere mere særegne for disse Tingdage, ere ikke altid indførte i Tingbogen. — Driktinget for Ribe By holdtes efter de ældste Tingbøger Lördagen før eller efter Pavli Omvendelse (d. 25de Januar), senere altid på den sidste af disse Lördage.

Dette stemmer vel ikke med, hvad *Testrup* siger (anførte Skr., S. 33), at Snaps-Landstinget holdtes, når alle Hjemtingene i det nye År havde fundet Sted; men denne Afvigelse kan vistnok forklares derved, at Ribe allerede dengang har været unddraget Landstingets Område. Det er nemlig sikkert, at Ribe By gjorde Fordring på denne Rettighed længe før det åbne Brev af 6te Juni 1586 (C. O. Weylle: Glossar. jurid., S. 124). — Driktinget efter Påske afholdtes på Lördagen för *Misericord. domini*, så at der ved Påsken blev 3 Ugers Retsferie.

Allemandsting. I Slesvig, hvor der endnu består så mange gamle Indretninger, der ere forsvundne i Kongeriget, er der. også af dette Slags Ting bevaret en Levning i de såkaldte Allemandsting. Således kaldtes nemlig allerede tidlig i den største Del af denne Landsdel de samme Forsamlinger, som i det øvrige Jylland havde Navn af Snaps-ting eller Drikting. Flensborgs Allemandsting omtales 1592, da Borgerskabet androg på, at Byens Privilegier, Friheder og Rettigheder måtte blive oplæste offentlig hvert År paa Allemandstinget, idet man klagede over, at Rådet vilde holde dem hemmelige (*P. Rivesell*: Versuch einer Beschreib. der Stadt Flensburg, S. 389). Borgerne ønskede altså en Foranstaltning, der ganske svarede til Bursprogenes Oplæsning på Driktingene i Ribe. Omtrent til samme Tid hører vel en Underretning, som *Rivesell* har S. 427, om at det blev bekjendtgjort på Allemandstinget, at, når en Borger lejede sit Hus ud til en Adelig, skulde den Første være pligtig til at udlægge de 4 Mk., som den Sidste skulde betale til Byen i Fremmedpenge („ratione incolatus“), udentvivl fordi Magistraten havde ondt ved at få disse Penge ind hos de Adelige selv. Ligesom Flensborgs Allemandsting altså havde den samme Betydning som Ribes Drikting, således holdtes det også på samme Tid som Driktinget efter Jul; thi hos samme Forfatter omtales S. 70 Allemandstinget d. 21de Januar 1618; men Flensborg synes kun at have haft 1 Ting af dette Slags hvert År. — I en senere Tid forandredes også i den nordvestlige Del af Sønderjylland Benævnelsen „Drikting“ til „Allemandsting“; thi d. 9de Januar 1741, „da Allemandsting holdtes“, fik Seign. Peder Björn i Astrup et fuldkomment Tingsvidne om, at han havde ladet alle de gamle Dokumenter på sin Gårds Rettighed og Herlighed læse

(utrykt). Allemandstinget synes her at være bleven anvendt til almindelige Retssager; nu holdes der i de forskjellige Herreder hvert År i Januar Måned et såkaldet Allemandsting, der, såvidt jeg ved, udelukkende er bestemt til Udnævnelsen og Indsættelsen af de mindre Bestillingsmænd i Søgnene og Byerne.

Søgning. I Østifterne og Skåne, hvor ingen af de hidtil omtalte Benævnelser forekomme, findes dog Tingdage af en tilsvarende Beskaffenhed, i Almindelighed under Navn af Søgning. At dette er den rette Betydning af dette Ord, fremgår med Sikkerhed ved en Sammenligning af alle de Steder, hvor det forekommer, forsåvidt de ere blevne mig bekendte. Således er den Dom, som År 1503 blev fældet over Povl Laxmand på Sjællands Landsting, dateret: Onsdagen efter *Quasimodogeniti* (Søndagen efter Påske), „som Søgning var for fornævnte Ting“, eller, som Dagen betegnes på et andet Sted i samme Dom: „Søgning efter Påske, som idag er *almynt* Ting, og gode Mænd og menige Almue mest pleje at søge.“ Der kan ingen Tvivl være om, at der her er Tale om en Tingdag af en særegen Beskaffenhed, og som mere end de almindelige Tingdage var besøgt af Folket, altså en Tingdag af samme Art som Snapstinget eller Driktinget, ligesom det også med Hensyn til Tiden svarer til Driktinget efter Påske. Det er udentvilt heller ikke tilfældigt, at Kongen lader denne Sag, i hvilken det var ham meget magtpåliggende at rense sig i Folkets Øjne, foretage på en Tingdag, da en meget talrig Forsamling kunde ventes at ville være tilstede. Fremdeles forekommer Sjællands Landstings „rette Lauge-Søgning efter Juell“, d. 20de Januar 1585 (Kold.-Rosenv.: Gl. d. Domme, IV, S. 78), Skåne Søgne-Landsting efter Pintse 1591 (smst., S. 289) og Fyns Landstings første Søgning efter Jul 1558 (smst. I, S. 250). Hertil komme følgende Exempler, som ere hentede fra Dokumenter i Gehejme-Arkivet, og som jeg skylder Hr. Lieutenant, Registratør Plesners Velvillie: „Skåne Landstings Søgning“ den 15de Januar 1508, „Skåning Søgne Landsting efter Jul“ 1552, „Skåning Landsting næste Søgning efter Påske“ 1548, og „Sjællandsfar Landsting Søgning efter Mikkelsdag“, d. 15de Oktober 1578.

Ligeledes forekommer Benævnelsen „Søgning“ ved de sjællandske og skånske Hjemting. I sin Afhandling om „det

danske Kjøbstadvæsen i det 16de Århundrede“ (Historisk Tidsskr., 5te Bind) anfører *Jacobsen* (S. 109) mellem andre usædvanlige retslige Udtryk, som han har truffet på i Helsingør Bys Tingbøger, Benævnelserne „første Søgneting efter Jul“ og „Søgneting efter Påske“, og det på en sådan Måde, at man med Sikkerhed kan antage, at han ikke har forefundet andre Søgneting i Tingbøgerne end disse 2. — Den samme Benævnelse har også været i Brug i Skjelskør; thi den 23de December 1667 stævner Byfogden i denne By nogle Personer til at møde på Bytinget på „første Søgneting“, og dette Søgneting blev, som det ses, afholdt d. 13de Januar 1668 (P. Friis Edwards.: Underretning om Schielschiør, S. 347). — Hertil komme efter Hr. Plesners Meddelelse følgende Exempler på Søgneting ved de skånske Herredsting: Jærrestad Herredsting, Søgneting efter Påske, Onsdagen d. 16de April 1567, — Villands Herredsting, Søgneting efter Påske, d. 23de April 1555 — og samme Herreds Søgneting efter Dionysii (d. 9de Oktober).

Ifølge alle disse Exempler kunne vi med Sikkerhed antage, at Benævnelsen „Søgneting“ udelukkende er brugt om den første Tingdag efter Jul, Påske, Pintse og Mikkelsdag; thi Villands Herreds Søgneting efter Dionysii er sikkert det Samme som Søgneting efter Mikkelsdag. Hertil kommer, at i det første Exempel (fra Sjællands Landsting) åbenlyst er Tale om en Tingdag af en særegen Art. Den af Kolderup-Rosenvinge (Gl. d. Domme, I, S. 250) fremsatte Mening, at „Søgneting“ i de efter ham anførte Domme betyder „sædvanlige Tingdage“ i Modsætning til extraordinære, kan således også af den Grund ikke være rigtig. Nogen kunde måske finde det påfaldende, at der enkelte Gange står: første (næste) Søgneting efter Jul (Påske) — og mene, at der netop heri ligger, at Søgnetinget ikke var nogen enkelt, bestemt Tingdag efter Jul; men dette kan meget godt forklares som et forkortet Udtryk istedetfor første Ting efter Jul, som er Søgneting. Derimod vilde det, hvis Søgneting blot betød sædvanlig Tingdag, være umuligt at sige, som det i Regelen hedder „Søgneting efter Jul (Påske osv.) med Udeladelse af „første“, og hvorfor skulde man overhovedet fremhæve, at et Ting var det første efter Jul osv., når disse første Ting ikke havde en særegen Betydning. „Søgneting“ betegner altså ikke et „sædvanligt Ting“, men et „alminde-

lig besøgt Ting.“ Forsåvidt jeg kjender de Sager, der anføres som behandlede på disse „Søgneting“, må jeg indrømme, at jeg intet Særegent finder ved dem, hvorfor de netop ere blevne foretagne på disse Tingdage, med Undtagelse af Povl Laxmands Sag.

Medens altså i de østligere Landsdele „Søgneting“ var den almindelige Benævnelse på dette Slags Ting, forekommer der dog ved Siden deraf også nogle andre Benævnelser. Selv ved Sjællands Landsting synes Sprogbrugen ved Begyndelsen af det 16de Århundrede ikke at have været fuldkommen sikker, da der i Dommen over Povl Laxmand ved Siden af „Søgneting“ også anvendes en anden Betegnelse, nemlig „almynt Ting“, og i Fyn forekommer der ved Hjemtingene idetmindste 2 andre Benævnelser. For Vissenberg Birk nævnes således „næste fulde Ting efter Jul“ c. 1590, til hvilket Ting en Niels Skrifer (Birkeskriveren) havde forpligtet sig til at møde med Tingbogen og alle de Domme og Breve, som han havde hos sig, og udlevere dem til enhver af de Vedkommende. (Kold.-Rosenv.: Ovenanf. Skr., IV, S. 439.) Her synes med Forsæt at være valgt en Tingdag, da et større Antal af Birkemændene, end sædvanligt, var tilstede. — For Odense By nævnes *Lysning* („*lysning*“) *Byting*, Mandag efter Helligtrekongers Dag 1548, på hvilket Prioeren i St. Knuds Kloster lod give Klage og Kjære på endel Ejendomme i eller ved Byen (Vedel Simonson: Bidrag til Odense Byes ældre Hist. II, S. 49), altså netop en Retshandling af samme Slags, som vi i Ribe så foregik på Driktingene.

Der kan således ingen Tvivl være om, at der i alle Landsdele har været visse Tingdage hvert År, som oprindeligt have været bestemte til Foretagelse af visse Sager af en mere almindelig Interesse, og på hvilke Folket derfor plejede at indfinde sig langt talrigere end på de almindelige. Antallet af disse betydningsfuldere Tingdage var forskjelligt; men den vigtigste af dem, hvis der var flere, var vistnok alle vegne den første Tingdag efter Jul og Nytår. I den største Del af Jylland havde man, ligesom ved denne Landsdels Landsting, rimeligvis kun 1 Snapsting, som da holdtes på den nævnte Tid af Året. Viborg By har dog måske haft flere Snapsting, siden der endogså synes at forekomme et om Efteråret. I Ribe By og måske nogle af de nærmeste

Herreder havde man 2 Drikting, et efter Jul, og et efter Påske. Fra Fyn nævnes, muligvis dog kun tilfældigt, kun 1 sådant Ting, nemlig det efter Jul. I Sjælland forekommer ved Landstinget 3 Søgneting, efter Jul, Påske og Mikkelssdag, medens man derimod i Helsingør By kun synes at have haft de 2 første, og i Skåne synes man, efter de enkelte Spor at regne, endogså at have haft 4 Søgneting, nemlig foruden de 3 samme som i Sjælland, endnu et efter Pintse. — Med Hensyn til de Arter af Sager, som plejede at behandles på dette særegne Slags Tingdage, må jeg henvise til det Foregående, men tilføje, at disse sidste allerede i det 16de Århundrede synes at have tabt det Meste af den Betydning for det politiske Liv og for Retsvæsenet, som de måske tidligere have haft. Såvel i Viborg som i Ringsted (hvor Sjællands Landsting holdtes) samlede de dog endnu en stor Mængde Mennesker, og på det første Sted udviklede der sig heraf en ny og stor Betydning i en ganske anden Retning.

Endnu vil jeg ved denne Lejlighed omtale et Slags Forsamlinger, som dels have Noget tilfælles med det Slags Tingmøder, som jeg her har talt om, dels vistnok kom til at stå i en ligefrem Forbindelse med dem. Jeg sigter her ved til de under Navnet **Landemøde** forekommende adelige Provindsialmøder, der især ere bekjendte fra de Overenskomster om deres Afholdelse, som i Kristian den Tredies Tid sluttedes henholdsvis af den fynske og jydsk Adel. Begge disse Overenskomster ere bevarede i Krag's: Kristian den Tredies Historie, den danske Oversættelse, 2den Del, S. 197 fl. og S. 113 fl. For Fyns Vedkommende udgjør den en Del af de såkaldte fynske Vedtægter af År 1547, ved hvis 18de til 20de Artikel den fynske Adel forpligter sig til at indfinde sig i Odense den tyvende Dag efter Jul (d. 13de Januar) hvert År og afgjøre alle sine indbyrdes Stridigheder på dette Møde efter Stævning, som 14 Dage iforvejen skulde udtages hos Landsdommeren. Den Riddersmand, der udeblev uden lovligt Forfald, skulde udrede en Bøde af 20 Mk. dansk og en Tønde Mjød. Hvis Nogen begyndte en Fejde med en Anden, førend deres Strid havde været for Landemødet, eller hvis Nogen forhindrede en Anden på Rej-

sen til eller fra dette, skulde det være Orbodemål, det vil sige, en Forbrydelse, som ikke kunde udsones ved Bøder.

Det fynske Landemøde blev dog ikke først oprettet i Året 1547, men kun fornyet, og Bestemmelserne om det nærmere fastsatte. Det omtales flere Gange allerede i det 15de Århundrede som en Forsamling, på hvilken Sager mellem fynske Adelsmænd indbyrdes, eller hvori idetmindste den Indstævnte var en Adelsmand, forhandlede og afgjordes. Således anklagede 2 Kjøbmand 1458, d. 8de Avgust, (Tirsdagen för St. Lavrentii Dag) på Fynbo Landemøde en Adelsmands Tjenere for Sørøveri (Vedel-Simonsen: Ovenanf. Skr., I, 2, S. 148), og 1459, den 2den Juli (Mandagen efter „lille St. Knuds Dag“), forhandlede i en lignende Forsamling en Arvestrid mellem 2 Adelsmænd (smst. S. 149). Begge Gange holdtes Mødet i Sortebrødrenes Stue i Odense. 1475 udstedtes på Landemødet en Vidisse angående en Retsstrid mellem Hr. Eggert Frille og Niels Løcke (smst. S. 186. — Sted og Dag angives ikke). 1486, d. 14de Januar (Lördagen efter 20de Dag Jul) afsiger Kongen på Landemødet Dom i en adelig Arvesag (Da. Magaz. IV, S. 14 fl.). — Efter Fornyelsen af 1547 forekommer Landemødet 1549, da en Arvesag, ligeledes mellem Adelige, opsættes til dette Møde, som skulde holdes 20de Dag Jul (Kolderup-Rosenv.: Gl. d. Domme, I, S. 125), og 1561, da det er den Termin, til hvilken nogle Penge årlig skulle udbetales af en Adelig til en anden (smst. S. 296. 298), i hvilken Anledning Kolderup-Rosenvinge bemærker, at Landemødet vedblev at være Penge-Termin for Fyn lige til 1671. Endelig nævnes Landemødet endnu 1569, anden tyvende Dag Jul (d. 14de Januar). — Vi se altså, at denne Adelsforsamling allerede tidlig er bleven henlagt til en Tid, da den omtrent måtte falde sammen med Landstingets Søgning; at den eller måske, rettere sagt, den og Søgninget i Forening også have givet Anledning til et Marked, ses deraf, at Borgerne i Odense 1568 klagede over de fremmede Kræmmere og Kjøbmænd, som besøgte Byen på St. Knuds Dag og 20de Dag Jul. (Vedel-Simonsen: Ovenanf. Skr., II, 2, S. 142 fl.)

Den jyske Adel havde vistnok tidligere holdt sit Landemøde i Ribe samtidig med det store Riber-Marked, som holdtes ved Frue Fødselsdags Tid (d. 8de September). Jeg ved idetmindste ikke, hvilket andet „Møde“ det er, som i

et Kongebrev af År 1495 om dette Marked (Terpager: Ripæ Cimbr., S. 675) omtales som findende Sted hvert År her i Byen d. 7de September, samme Dag, som Markedet begyndte. Riber Marked var i den Tid meget stærkt besøgt, såvel af Adelen som af de øvrige Stænder, fra en meget stor Del af Jylland og gjaldt tillige som Betalingstermin i mange Forhold. Men da den jyske Adel 1552, på Søndagen *Exaudi* indgik en ny Forening om Afholdelsen af et Landemode efter det Exempel, som dens fynske Standsfæller havde givet den 5 År iforvejen, valgte den Viborg til Mødested og bestemte Mødetiden til Trefoldigheds Søndag; den vilde da blive samlet i 2 eller 3 Dage, for under Landsdommerens Forsæde at bilægge eller pådømme indbyrdes Stridigheder. Jeg ved ikke af, at det jyske Landemode senere forekommer under dette Navn; men jeg antager, at det snart er blevet henlagt til Viborg Snapstings Tid og har bidraget væsentlig til at fremkalde det, som man senere forstod ved Viborg Snapsting, nemlig Pengeterminen og Markedet. Det vilde derefter være gået i Viborg ganske ligesom i Odense, kun at på det første Sted Navnet „Snapsting“, på det andet Navnet „Landemode“ blev det herskende.*) Derved forklares også såmeget bedre, at Snapstinget især havde Betydning for Adelen, idet f. Ex. alle Dokumenter vedkommende jyske Herregårde skulde tinglæses ved Snaps-Landstinget.

---

*) At også Lolland havde sit Landemode, ser man af det Vidnesbyrd, som er udstedt på samme i Tirsted Kirke Tirsdagen efter Mikkelsdag 1527.

Vestkysten af Jylland.

(Af J. Fløe)

Denne Kyst har saavel i den graae Oldtid som senere, maaskee lidt før hvad vi kalde Begyndelsen af Middelalderen, saavelsom i de sidste 200 Aar undergaaet betydelige Forandringer, hvad de endnu blandt Almuen bestaaende Sagn give værdifulde Vink om, der igjen bekræftes ved Undersøgelse og Kjendskab til de omkring Ringkjøbing og Stadil Fjorde værende Jordlag. I den fornævnte allerældste Periode have Ringkjøbing og Stadil Fjorde ikke havt Udløb, saaledes som nu i mange Aarhundreder, gennem Holmslands Klitte, men i Syd gennem Bork Mærsk, Rolfs og Fiil Søer, ud igjennem Oxby og Ho Klitter i Hjerting Fjord og Havet, eller, hvad der maaskee ikke er usandsynligt, ind imellem Fanø og Fastlandet i Knuddyb, og Fanø maa da, hvad adskillige Ting tyde hen paa, have været landfast med Ho. At dette Forhold engang omtrent maa have været tilstede, derpaa tyde flere Sagn og Stednavne; saaledes fortælles der, at der paa denne Strækning hist og her er fundet Skibsankere, ligesom der findes en flad, mere gold Strækning, tildeels bevoxet med Lyng og Klitvæxter, inde i Oxby Sogn, der kaldes Kallesmærsk*), hvori der igjen findes en stor Mængde Smaasøer i en Længde fra Nord til Syd af omtrent en Miil, der, saavidt der kan skjønnes, viser Retningen af det gamle,

*) Karls Mærsk hos Trap og paa Mansas Kort.

ved en Naturrevolution opfyldte, Udløb. Imidlertid ville disse Data kun afgive en meget løs Begrundelse af min Formening, hvis ikke en Betragtning af Jordlagene omkring Ringkjøbing og Stadil Fjorde bekræftede den allerede vakte Formodning. Det sees tydeligt af disse Betragtninger, at der aldeles intet, eller dog kun i alt Fald meget ubetydeligt, Saltvand er kommet ind i disse, da ingen Tørvformation kan foregaae, hvor der jævnlgt kommer Salt- eller Havvand; men ved at grave i Engene omkring de nævnte Fjorde igjennem det senere paalagte Klæg- eller Mærsklag i Stadil, Hee, Rindom, Velling, Stavning, Lønborg, Hemmet og Bork Sogne, støder man næsten altid paa et ikke ubetydeligt Tørvelag, (Klyne) ja dette Lag findes endog paa flere Steder i selve Fjordene. Disse Data afgive efter min Overbeviisning et uomstødeligt Vidnesbyrd for, at Ringkjøbing og Stadil Fjord have været Indsøer og kun i en meget fjern Afstand have haft Forbindelse med Havet, ligesom at disse Fjorde i denne Periode maae have haft en langt lavere Vandstand end i Mellem- eller Nutiden, og for at faae en lavere Vandstand maatte de absolut have Udløbet langt længere mod Syd, da Havet der i Ebbetiden synker langt dybere end mod Nord, der som bekjendt bevirker den Hovedstrømning i Havet langs Kysten, som der finder Sted. Naar Udløbet var saa sydligt, som antydet, var det naturligt, at Vandet i Flodtiden ikke kunde trænge saa langt op i det paa sine Steder smalle og bugtede Løb, at det kunde naae Ringkjøbing og Stadil Fjorde, hvilket ogsaa maatte blive Tilfældet, naar Storm trængte Havvandet ind i Udløbet. At der har været Landbrug, hvor der nu findes 10—15 Alen høie Klitter, sees tydeligt østen Nymindegabs Udløb i Havet, da man der i Foden af de høie Klitbjerge gjenfinder Agre og Plougfurer. Dernæst fremviser sig for Betragtningen den anden Vandperiode, da Havet har brudt igjennem Klitrækken mellem dette og Ringkjøbing Fjord, og hvor den høieste Vandstand i Fjorden har fundet Sted. Havet har da vistnok til forskjellige Tider dannet forskellige Forbindelsesløb mellem dette og Fjorden, saasom ved Haurvig, Aargab og maaskee flere Steder, navnlig tyder Navnet Aargab paa, at der maae have været et Udløb. Et saadant Gab eller Udløb gjennem Klitten omtrent ud for Midten af den hule Fjord maatte for det Første bevirke, at Ebbe og Flod i Havet forplantedes til

Fjorden,™ samt at Fjorden fik den samme Vandstand som Havet, og at Fjorden med vestlige Vinde, især Storme, overfyldtes med Havvand, saa de omkringliggende Enge og Agre, især i Vintertiden, jævnligt maatte overskyllles af dette. I denne Vandperiode er Mærskformationen foregaaet paa Engene omkring de tidnævnte Fjorde, idet Havvandet, der saa jævnligt oversvømmede disse, har bundfældet et Lag fedt „Slik“ eller Klæg, naar det traadte tilbage, thi man seer, at Mærskformationen i vore Dage netop foregaaer paa denne Maade. Saavidt som Havvandet jævnligt, og især om Vinteren, oversvømmede Engene, var Tørv- og Geestformationen nu afbrudt, og Klæg- eller Mærsklaget leirede sig nu ovenpaa Tørvene, indtil samme havde naaet en Mægtighed af fra $\frac{1}{4}$ til 1 Alens Tykkelse. Denne Aflæring af Mærsklaget før i Begyndelsen af denne Vandperiode gaaet meget rask frem, hvilket kan sees deraf, at Klæget ikke viser Spor af de horizontalt liggende brune Striber, der dannes af den aarligt i Forraadnelse gaaende Græsvæxt, der ellers saa at sige betegne Aargangene i Mærskformationen, ligesom Ringene i et Træ; kun naar Havvandet meget jævnligt overskyller Engene, som i denne Periode har været Tilfældet, viser denne brune horizontalt liggende Schattering sig ikke, ligesom det Modsatte bliver Tilfældet, naar Havvandet kun til enkelte Tider om Vinteren oversvømmer Engene, thi da bliver det brune Lag det fremherskende og Klæg- eller Mærsklaget meget ubetydeligt. — At Ringkjøbing og Stadil Fjord, der stode i Forbindelse ved tvende Løb østen og vesten om Holmsland, have haft deres Udløb paa de af mig betegnede Steder, bekræftes desuden af et gammelt Søkort, som Etatsraad Tang til Nørre Vosborg har ladet afcopiere efter et saadant Document, som forefandtes i det store kongelige Bibliothek; men naar disse Udløb, eller som de kaldtes „Gab“, ere tilsandede, og Vandet har brudt sig et nyt Gjennemløb ud af det sydvestligste Hjørne af Ringkjøbing Fjord sønden Bjerregaard*) gennem det nuværende Nymindegab, kan ikke oplyses, men denne Begivenhed maa dog være foregaaet i Slutningen af det 17de Aarhundrede efter de Optegnelser, Ribe Stifts Archiver indeholde. Fra dette Tidspunkt begynder en ny Periode med Vandstanden i de nævnte

---

*) Bjerregaard hos Trap og paa Mansas Kort.

Fjorde og paa de omkring samme liggende Enge; thi deels kunde Ebbe og Flod i Havet ikke mere have den directe Indflydelse paa Vandstanden i Fjorden, da Ringkjøbing Fjord jo var at ansee som en Vig eller Bugt af Havet, deels maatte Faldet, om ikke meget, saa dog noget, være bedre, end det gamle nordligere Udløb, og endelig kunde kun en Sydvestvind trænge Vandet i nogen betydelig Masse ind i Fjorden, medens de øvrige vestlige Vinde ikke mere havde det Herredømme over Vandets Opstigning i Fjorden, som før. Dog selv i de Tider lyde jævnlige Klager endnu over Havvandets Indtrængen over Engene, men efterhaanden har Udløbet trukket sig længere og længere mod Syd, deels tvunget af den langs Landet i Havet gaaende Strømgang fra Nord til Syd og deels af de herskende vestlige og nordvestlige Vinde, saa at Udløbet nu for Tiden er omtrent lige vest for Lønne Kirke, og der har dannet sig en ny Klitrække vesten for samme i Fortsættelse af Holmslands Klitte, og i samme Tidsrum er Vandstanden i Fjorden bleven kjendelig mindre, hvorved de store Sandstrækninger i Ringkjøbing Fjord Tid efter anden ere fremkomne, der danne Grundlaget for de betydelige Engstrækninger, som under Navn af Velling Fjordenge, Stavning Ogrøde, Værneengene og Tipperne m. m. tilsammen udgjøre 3 à 4000 Tønder Land. Disse Enges Fremkomst skyldes hovedsagenlig den Slik, som Havvandet efterlader, da de ikke ligge høiere, end at dette i Storm- og Vintertiden kan oversvømme dem, og har man, navnlig paa Værn- og Tipperengene, søgt at komme Naturen til Hjælp ved smaae flade Dæmninger, der saa at sige tvinge Havvandet til at bundfælde de medførende fede Klægdele, hvorved nye Mærskenge ere fremstaaede, (see Traps Beskrivelse over Danmark). Medens saaledes Vandet aftog i Fjorden og navnlig Havvandets Indtrængen i samme forhindredes ved det sydlige Udløb, virkede denne Begivenhed vel gavnligt paa de omkring Fjorden liggende lavere Agerjorder, men derimod skadeligt paa de gamle Mærskenge; thi i de sidste 50 Aar er der sjelden eller aldrig kommen Havvand over disse, hvilket har havt tilfølge, at der nu har dannet sig et Tørve- eller Geestlag af de hvert Aar i Forraadnelse gaaende Græsvæxter, hvisaarsag de Græsarter efterhaanden ere uddøde, som Mærskens frembringer, og disse gamle Enge ere saaledes forvandlede til Geest. Forinden Geestlaget havde

bedækket Klæglaget, vare disse Enge i nogle Aar meget ufrugtbar; og det i den Grad, at der mange Steder neppe kunde avles 1 Læs Hø paa en Tønde Land, hvorimod de nu atter ere blevne ret gode, efterat de forraadnede Græslag i Aarenes Løb have dannet et saa stort Lag ovenpaa Klæget, at Geestgræsarterne deri kan finde Næring. Saaledes ere vi komne til Nutiden, og det synes, som vi staae ved Begyndelsen af 4de Periode, hvis de alt i Stadil Fjord paabegyndte og i Ringkjøbing Fjord projecterede, storartede Inddæmningsarbejder maae lønnes med Held; thi da vil Størstedelen af de betydelige Fjordarealer forvandles til Enge, uden at Lodseierne omkring Fjorden blive udsatte for den Fare for Ødelæggelse af deres Enge og Agerjorder, som de med en til Vished grændsende Sandsynlighed havde været udsatte for, hvis et nyt Udløb eller „Gab“ uden Bolværk og Porte var bleven gravet, hvor nu Indløbet og Havnen er projecteret.

Tillæg til Ovenstående.

Af J. Kinch.

Dannelsen af Nymindegab er noget ældre, end Forfatteren af ovenstående Afhandling antager. „Nyminde“ nævnes allerede omtrent ved Midten af det 15de Århundrede, på hvilken Tid der er indført i Ribe Domkapitels gamle Protokol, den såkaldte „Oldemoder“, at Kapitlet havde påtaget sig at holde en daglig Messe for Esger Jensens Sjæl, efterat han var bleven dræbt i Nyminde („in Nyminne“). Derefter forekommer Nyminde ved År 1563, da det ved et Kongebrev af 25de Marts pålagdes Fiskerne på følgende Fiskerlejer: List, Søndre Rømme (Sønderlands Rømø), Manø, Fanø, Langlig (en Ø i Hjerting Fjord), Sønderside (Skallingen), Vesterside (Vesterherreds Vestkyst) og „Nymynde“ —, at de årlig en Dag om Året, imellem Philippi Jacobi Dag (d. 1ste Maj) og Pindsedag, når Hospitalsforstanderne tilsagde dem, skulde give til de Fattige i Ribe Hospital en Lod af al den Fisk, som de samme Dag fangede.*) Denne Bestemmelse fornyedes ved Kongebrev af 28de Juni 1578 med enkelte Forandringer, idet der dels sattes videre Grændser for den

---

*) Originalen i Ribe Stifts-Archiv, 35, 1, 2.

Tid, da Fisken hvert År skulde leveres, næmliĝ fra Påske-
dag indtil St. Hansdag, dels efter „Nye Minde“ tilføjes endnu
følgende 2 Fiskerlejer: Hug*) og Åregab (Årgab)**) — Ny-
minde må ved det 17de Århundredes Begyndelse endogså
have været et temmelig betydeligt Fiskerleje; thi på den Tid
kaldes Præsten i Lønne tillige Præst for Nyminde. Dette
må altså være bleven betragtet som en Menighed for sig
selv, uden at jeg dog tør påstå, at det har haft en egen
Kirke eller eget Kapel; idetmindste har jeg ikke truffet et
sådant nævnet. Men den ulykkelige Hr. Jens Hansen Rusk
(således var hans Navn, ikke Rusvard, som han kaldes i
Traps „statistisk-topograf. Beskriv. over Danmark“), som
den 1ste Februar 1611 blev brændt for Trolddom, kaldes af
Biskop Hegelund i hans Almanak-Optegnelser ved denne
Dag Præst til „Lønne og Nyminde“, og ved d. 30te Januar
næst foran siger samme Biskop, at han har ordineret Hr.
Oluf Pedersen til „Lønne Kald og Nymind Fiskeleje“.

Når Haurvig (?) og Årgab 1578 høre med til de Fisker-
lejer, som skulle svare Afgift til Ribe Hospital, er det nok
muligt, at vi heri have et Vidnesbyrd om, at disse Steder
dengang endnu bleve regnede med til Vardsyssel, og dette
måtte da igjen være en Følge af, at det gamle Udløb af
Ringkjøbing Fjord oprindelig havde været ved Årgab eller
endnu nordligere; thi Udløbet må rimeligvis oprindelig have
dannet Grændsen mellem Vardsyssel og Harsyssel. At man
skulde have henlagt Fiskere i Harsyssel under Hospitalet i
Ribe, er ikke rimeligt, og endnu mindre, at man skulde have
taget denne lille Del af Harsyssel med, uden at tage Mere
med. Man tog jo dengang altid meget Hensyn til de gamle
Inddelinger af Landet.

---

*) Rimeligvis en Afskriverfejl for Haurvig. — **) Afskrift i Hospitalets
Kopibøger

Aalborgs Navn og Vaaben.

Af D. H. Wulff.

(Træsnittene skaarne af Toldassistent J. F. Topp i Aalborg.)

Enhver, der uden sproglig og historisk Indsigt kommer til at tænke over vore Bynavne, vil enten standse ved meget, som han ikke forstaaer, eller gribe, hvad der ligger først for Haanden og synes saa naturligt, men netop derved mangen Gang tage fejl. Naar nu slige Fejltagelser ofte bestyrkes ved billedlige Fremstillinger, der skrive sig fra en Tid, som manglede dybere Indsigt, ere de vel undskyldelige; men saasomt Opmærksomheden er henledet derpaa, og der ikke længere mangler Midler til bedre Opfattelse, bliver det Tegn paa en barnlig Vedhængen ved det umiddelbare Indtryk, naar man ikke vil benytte de Resultater, hvortil Videnskaben kommer. Denne bliver vel ofte, og især i denne Retning, staaende ved mange Fænomener, som den ikke kan forklare; men da tilstaaer den det selv og opstiller, hvad der kan siges for og imod enhver Sag, og lader den da staa uafgjort hen. I andre Tilfælde ere dens Undersøgelser saa sikre, at den fremstiller Udbyttet som fuld Sandhed, og da meddeler den tidligere mangelfulde Forsøg blot som historiske Kjendgjerninger og tit som rene Kuriøsiteter.

Til Bevis blot et Par Exempler. Navnet Aarhus afledes saaledes ganske sikkert af de oldnordiske Ord *á*, Ejeform *ár* (en *Aa*) og *ós*, en Munding, Byen ved *Aaens* Udløb. Men da denne rigtige Afledning var bleven fordunklet, og den gamle Stavemaade af Navnet, *Aros* og *Arus*, i Tidens Løb var bleven forandret til Aarhus (*Aarhuus*), troede man, at det skulde betyde et Hus til Aarer og dannede derefter et Vaaben først med 3 paa tværs liggende Aarer (1581) og siden endog med et Hus

med 3 Aarer indeni, uagtet man havde et ældre Vaaben, hvoraf man kjender et Aftryk fra 1421, og hvori der ikke er Spor af Aarer (s. Afbildningerne paa Grundtegningen af Byen i Pontopp. Atl. IV og i Traps Beskriv. af Danmark, i Erslevs Afhandling „Danske Kjøbstadsnavnes Forklaring og Skrivemaade“ i Rosenhoffs ill. Almanak for 1858 og i Flinchs Almanak for 1866 S. 40). — Navnet Ringkjøbing kunde tyde hen paa en *ringe* Kjøbstad, men menes at være en Forvanskning gennem Rængkøping og Rænnukøpingh af Ragnarsstadir, som den kaldes i Knytlingasaga med den Tilføjelse, at Svend Estridsens Ven Ragnar boede der. (Trap.) — Navnet Kolding, hvis Afledning er usikker, og som oprindeligt skreves Kaldyng, har man villet forklare af *Kaal* og *Dyng*e og herfor fundet en Bekræftelse i Byens ældre Vaaben, hvori ses en Ørn staaende paa en Høj (Dyng) og ved dennes Fod en Aa og en Plante, som skulde forestille Kaalen (s. Fyhns Efterretninger om Kjøbstaden Kolding S. 13 og Titelbladet til samme.) — Navnet Horsens kommer da ligeledes af Hors, Hest (Horsnæs), hvorfor Byens Vaaben ogsaa viser en Hest bunden til et Træ (Trap). O.s.v., o.s.v.

Efter samme overfladiske Betragtningssmaade har man ment, at Navnet Aalborg kommer af Aal, hvortil det passede fortræffeligt, at Byens Vaaben nu fremviser 3 Aal og at den allerede tidlig havde stort Ry for sit herlige Fiskeri; men vi skulle se, at denne Afledning af Navnet enten er falsk eller dog rimeligvis maa forklares paa en anden Maade end den hidtil almindelige.

Naar Aalborg nemlig i ældre Tid berømmes for sit Fiskeri, er Talen, saa langt man kan gaa tilbage, bestandig om den betydelige Fangst af *Sild*, hvorimod *Aalen* spiller en meget underordnet Rolle. Saaledes skulde den bekjendte Tolder Hans Bartholomæi paa Kristian den andens og Frederik den førstes Tid (se om ham Allens Breve og Aktstykker ti Kristian den andens og Frederik den førstes Historie I. S. 17—19, Anm.) i Embeds Medfør ej blot indsamle Told og Sice, men endog salte Sild til Kongens Brug, hvilket ses af hans aarlige Regnskaber, og i de hyppige Kvittancer (s. Suhms N. Saml. I Bd.) omtales stadig Nedsaltning af Sild, aldrig af Aal. — I Kristian den andens Forordninger om Fiskeri i Limfjorden af 1515 og 1516 (Suhm N. Saml. I, 86; III, 161 og ældre Saml. II, 141) og i Kristian den tredies Forbud mod at bruge Pulsvaad i Limfjorden af 1535 (D. Mag. 3

Række 4 B. S. 202) omtales ligeledes kun Silden og Sildefiskeriet, hvorimod der i Anmærkn. til to Breve af 1503 fra Biskop Niels Stygge til Mourits Nielsen af Aagaard, Høvedsmand paa Aalborghus, om Forbud mod Silderuser i Limfjorden dog ogsaa nævnes et Aalegaardssted. (D. Mag. 3 Række 3 B. S. 295.) — Et andet Bevis kan hentes fra nedenstaaende Liste, taget af Orlriks Bog om Aalborgs Handel, der vel er fra en langt senere Tid (ældre Angivelser haves ikke ved Haanden), men dog igjennem et langt Tidsrum viser Sildens betydelige Overvægt over Aalen.

Tabel over indførte og udførte Varer:

Sild, ferske:

Indført.

	Fra Danmark.	Norge.
1706	”	”
1754	”	”
1755	”	”
1769	”	”

Udført.

	Til Danmark.	Norge.	Fremmede Steder.
1706	for 14 Rd.	”	for 153 Rd.
1754	1200 Ol.	”	”
1755	”	”	for 196 Rd.
1769	”	”	”

saltede:

Indført.

	Fra Danmark.	Norge.
1706	6 Læst. 3 Tdr.	6 Tdr.
1754	20 — ” —	613 —
1755	” — 5 ³ / ₄ —	” —
1769	8 — 4 —	” —

Udført.

	Til Danmark.	Norge.	Fremmede Steder.
1706	1396 ¹ / ₂ Læst.	272 ¹ / ₄ Læst.	1273 ¹ / ₂ Læst.
1754	525 — 11 Tdr.	” —	581 — 3 Tdr.
1755	786 — 4 —	” —	369 — 7 —
1769	296 — 3 ¹ / ₂ —	5 ³ / ₄ —	60 — ” —

tørre:

Indført.

	Fra Danmark.	Norge.
1706	11 Tdr.	4 Tdr.
1754	4 —	” —

	1755	34	Tdr.		„	Tdr.	
	1769	18	—		„	—	
				Udført.			
		Til Danmark.		Norge.		Fremmede Steder.	
1706	1400	Tdr.		195	Tdr.	189	Tdr.
1754	1218	—		16	—	5	—
1755	1199 ⁵ / ₈	—		„	—	8	—
1769	1022 ³ / ₄	—		3 ¹ / ₄	—	„	—
				<i>stegte:</i>			
				Indført.			
		Fra Danmark.				Norge.	
	1756	„				„	
	1769	„				„	
				Udført.			
		Til Danmark.		Norge.		Fremmede Steder.	
1756	75	Dunke.		24	Dunke.	„	
1769	18	—		„	—	„	
				<i>Aal, saltede:</i>			
				Indført.			
		Fra Danmark.				Norge.	
	1706	13 ³ / ₄	Td.			9	Tdr.
	1754	„				„	
	1755	„				„	
	1769	„				„	
				Udført.			
		Til Danmark.		Norge.		Fremmede Steder.	
1706	144	Tdr.		163 ¹ / ₈	Td.	37	Tdr.
1754	22 ¹ / ₂	—		66 ¹ / ₄	—	33	—
1755	72	—		133 ¹ / ₂	—	50 ³ / ₈	—
1769	17 ¹ / ₄	—		115 ³ / ₈	—	6	—
				<i>røgede:</i>			
				Indført.			
		Fra Danmark.				Norge.	
	1706	„				„	
	1754	„				„	
	1755	„				„	
	1769	„				„	
				Udført.			
		Til Danmark.		Norge.		Frem. Steder.	
1706	„			10,500	Stkr.	„	
1754	85	Sk $\mathcal{E}$ 5 L $\mathcal{E}$ 10 $\mathcal{E}$		20	Sk $\mathcal{E}$ 6 L $\mathcal{E}$ 10 $\mathcal{E}$	„	
1755	128	— 17 —	„ -	18	— 6 — 4 -	„	

Til Danmark.   Norge.   Fremmede Steder.
 1769 120 Skæ 17 L# 11 æ 13 Skæ 6 L# 8 æ   „

Navnet skreves i ældre Tid paa forskjellig Maade. Første Gang findes det paa tvende Mønter i det kgl. Mønt- og Medaille-Kabinet i Kjøbenhavn fra Hardeknuds Tid, omtrent 1040, hvor det skrives *Alabur* og *Alebu*, og tildels med samme Form i Kong Knud den helliges Gildes Segl, hvis Omskrift er: *Sigillum convivaru sci Kanuti i Alebur* ∴ Segl for St. Knuds Gildebrødre i Aalborg (s. Worsaae: Afbildn. fra det kgl. Museum for nordiske Oldsager, S. 168). Denne Form af Navnet er enten forkortet for Pladsens Skyld eller maaske Byens ældste uforkortede Navn, dels i Nomin., dels i Akk. eller Dat., svarende til Runestenenes Haiþabu, (∴ Hedeby) i Akk. eller Dat. af Haiþabur, hvor sidste Led af S sammensætningen *Bur* er vort „By“ (s. Thorsen: De danske Runemindesmærker, I, S. 166—7), i hvilket Tilfælde Navnet da først senere ifølge en anlagt Befæstning maa være bleven forandret til *Álaborg*. Paa en Mønt fra Svend Grathestes Tid, omtr. 1140, skrives Navnet med den latinske Form *Alaburga*; andre latinske Former ere *Alburgum* og *Alburgia* (hos Saxo). Paa Marie-Kloster Konvents Segl 1391 er Formen *Aleburg* og paa Stadsseglet, som findes paa et Dokument fra 1421, *Aleburgh*. Først i det 15de og 16de Aarhundrede træffe vi i Dokumenter paa Formen *Olborg*, *Olleborg*, *Aalborg*, dog ved Siden deraf ogsaa *Albore*, *Alborig*, *Alborg*. — Den islandske Form for Navnet, der findes hos Nicolaus Abbass, i Heimskringla og Knytlingasaga, er *Álaborg* og staar i Forbindelse med Navnet *Álasund* (Aalesund), der betegnede den Del af Limfjorden, som fra Hals strækker sig til Øen Egholm (s. Werlauff: Symb. ad geogr. med. ævi S. 15 og 34); om nu Roden til dette sidste Navn er *Áll*, en Flodseng eller Strømleje, (*alveus*), hvorefter Benævnelsen for denne Del af Fjorden er dannet, fordi den, i Modsætning til Fjorden vest for Egholm, der deler sig i mange Løb og Bredninger, samler sig i et enkelt, smalt og bugtet Strømleje, hvilket N. M. Petersen synes at antage i Oldn. geogr. Ordbog, eller det kommer af *Áll* i Betydning af Aal, hvorpaa Formen i Gen. Plur. *Ála* snarest synes at tyde, er uvist, da der er noget, der kan tale for og imod begge Afledninger; men sandsynligst turde det være, at Navnet paa Sundet er det ældste og oprindeligste, og at den derved anlagte By er bleven opkaldt derefter *Alabur* eller *Álaborg* ∴ *Byen* eller *Borgen ved Álasund*.

At Forklaringen af Navnet har frembudt sine Vanskeligheder, har man tidlig følt, og derpaa tyder ogsaa den Mængde Forsøg, der ere gjorte i den Retning. Saaledes siger *Pontanus* i Hist. rer. dan. (1631) S. 662: „Aalborg har faaet sit Navn af den rige Aalefangst“, hvori *Wolff* i Encom. regni Daniae (1654) S. 73 samstemmer med ham, naar han siger: „Og eftersom denne herlige og meget berømte Søstad Aalborg har sit Navn af det Slags Fisk Aal, da fører og bruger samme Kjøbstad saadant et Vaaben, som er et anseligt Hus med 3 Taarne paa, under hvilket ses 3 Aal og over dem en blaa Løve, som staar udi et blaat Felt“, medens *E. Pontoppidan* den ældre i Gramm. Dan. (1668) S. 205 ytrer: „Aalborg, Alburgum o: Aëlborg, den fælles Borg, eller ogsaa kommer Navnet af All, et gothisk Ord, som betyder et Dyb eller dybt Vand; andre afede det af Aal, hvorfor Henrik Smed (Henricus Faber Malmogius, ved Midten af det 16de Aarhundrede), skrev det *Aaleborrig*, og det med Rette; thi at Byen har sit Navn af Aal, tilkjendegiver dens Vaaben, nemlig et Hus med Taarne, hvorunder ses 3 Aal.“ *P. Resen* anfører i Atlas Dan. (1677) Tom. VI en tredobbelt Afledning: 1) af et gammelt gothisk Ord *Ahl*, som betyder et Dyb, 2) af *Alger*, en Underkonge i Jylland, saa at den oprindelige Form skulde have været *Algersborg*, og til Bevis herpaa anføres en gammel Sang med det Omkvæd: „Kong Alger bygte Alborg, fordi gjelder Helte i Fjorden“, og et andet: „Kong Alger bygte Alborg og slog de gjeller helte (Meningen af disse Ord er ikke klar) i Fjorden“, og 3) af de mange Aal. *Pontoppidan* siger i Dansk Atl. (1769) 5 Bd. S. 109: „Aalborg menes at have sit Navn af Aal, som derved og omkring fordum i største Mængde ere fangne, og holder man ikke uden Aarsag for, at Stedet først har været et Fiskerleje og beboet af Aalefiskere . . . . Her fanges endnu først om Sommeren en stor Mængde skønne Aal i Ruser, som kaldes Weissaal, ligesom de, der fanges i Augusto, kaldes Gaardaal. Andre kunne falde paa at lede Byens Navn fra en af Odins Sønner, som i Edda hedder Ale (Áli), hvilken kan have fundet Behag i at bygge sig her et Slot eller en Borg og kalde samme efter sig *Aleborg**). Man finder og, at Byen allerførst og i de ældste Tider nævnes *Alaburga*. Den Oprindelse

*) En lignende Forklaring antager *Erslev* i den ovenfor nævnte Afhandling om de danske Kjøbstadnavne, hvor han S. 82 siger, at Byen „rimeligvis har sit Navn af Mandsnavnet *Adal*, sammentrukket til *Ale* eller *Al*“

til Navnet, som nogle i Anledning af gamle Viser foregive, nemlig at Byen først skal have været bygget af Kong Alger og af ham kaldet Algersborg, synes at falde ganske hen i det fabelagtige.“ Endelig har *G. L. Baden* i *Antikv.*, hist., jur. og stat. Notitser og *Anekd.* (1818) S. 108 følgende Bemærkning: „I Anledning af Byens Navn maa jeg ellers bemærke, at naar man udleder det af Aal, fordi denne Fisk ses i Byens Segl, saa tør dette Bevis for hin Udledning ikke sige meget. Thi det gaar med vore Kjøbstæders Segl som med vor Adels Vaabener, begge ere meget yngre end Stæderne og Staden. Alle Kjøbstædernes oprindelige Segl have uden al Tvivl været et Taarn, bemærkende en Borg, d. e. at sige en Samling af flere til fælles Forsvar; thi Borg i det gamle danske eller islandske Sprog bemærker ligesaa vel en By som en Fæstning. Naar jeg ellers betænker, hvor meget Aalborg ligefra det allerførste, denne By i den nordiske Historie nævnes, er bleven besøgt af Norske, naar jeg dertil bemærker, at Byen i meget gamle Skrifter skrives Olborg, saa er det faldet mig ind, om ikke mulig Norges den hellige Kong Oluf allerførst kan have foranlediget Byens Navn. Jeg ved nok, denne Gisning er meget vovet; men Gætterier høre jo nu til Dagens Orden i vor Historie, og min her grunder sig ikke paa mystisk Hjernesvind, men paa historiske Data. De mange Norske, som for Jyllands Handels Skyld søgte Limfjorden, laa ikke altid sikre i dens Udløb ved Hals, hvor Sørøveres Anfald var let; de rykkede derfor op i Fjorden, hvor de stundom kunde overvintre, og opsloge sig der nogle Boder, dem de da mulig kan have givet Navn efter den ikke blot i Norge, men hele Norden over saa højt agtede Kong Ole, at vi danske selv maatte finde os i just fornemmelig for Faderens Skyld at erkjende en Søn af ham for vor Konge.“ Hertil kan endnu føjes, at *J. Becher* i *Anm. til Farstrups og Axelsons Dagbøger* S. 248—9 skriver: „Hvad Aale, Alæ eller Ale Sogn angaar, ... , da er det udenfor al Tvivl, at dette Sogn . . . . er det selv samme som nuværende Bjørnsholms Sogn. . . . . At de tvende Aaer, Trend Aa og Bjørnsholms Aa, der indgrændse den halve Del af Sognet, Holmen, hvori Klosteret laa, som og den Tids omværende Skove (løv, lev, le eller blot l'), hvorom endnu den saakaldte Lund ved Lundgaarden i Bjørnsholms Sogn og andre kjendelige Spor, foruden Almuens almindelige Sagn, vidne, have givet Anledning til Navnet, synes ikke ugrundet.

Flere Sogne have samme Navn, og vel og af samme Aarsag. Ja, *Aalborg* selv tror jeg og, førend den blev Borg og Kjøbing, at have heddet saaledes af samme Tilfælde.“ — Altsaa et nyt Navn med en ny Afledning, Aale af Aa og Endelsen —løv, lev, le, l'!

Saa mange, saa forskellige og tildels kunstige Forklaringer vilde ikke været forsøgte, hvis Navnets Afledning ikke medførte særegne Vanskeligheder, og det turde derfor være det forsigtigste oprigtig at tilstaa vor Uformuenhed til' at løse denne Gaade.

Hvad dernæst Aalborgs Vaaben angaar, da er det i Tidens Løb undergaaet ligesaa mange Forandringer, som man har Forklaringer af Byens Navn, saa at det nu er væsentlig forskjelligt fra det oprindelige.

Det ældste Vaaben, vi kjende, findes i Byens Segl,

hvoraf der opbevares en Afbildning i Klevenfelds Samling i Gehejmarkivet efter et Aftryk paa et Dokument fra 1421, og hvoraf 2 Aftryk i Vox fra 1531 findes i det histor. Museum i Aalborg. Det viser os et stort Hus med en stor rundbuet Port i Midten og en mindre, lige-

ledes rundbuet Port eller Indgang til højre og venstre; derover er der et andet, lavere Stokværk med et stort Midtparti, der forlænges op over Tagets Højde. Paa Taget er der paa hver Side deraf en større og en mindre opstaaende Figur, der kunde forestille Skorstene. Til højre for Huset er en Halvmaane med Aabningen opad, til venstre en Stjerne, ganske som paa Kong Knuds Gildes Segl og i flere andre Kjøbstæders Vaaben. Under Bygningen vælte tre mægtige Bølger sig over hverandre, og derunder synes to krumme

Linier at antyde to Aal. Omskriften er: Sigillum villanorun in Aleburgh ꝛ: Aalborg Kjøbstadborgeres Segl.

Fra Aarene 1535 og 1562 haves et Voxaftryk, der ligeledes gjemmes i det historiske Museum i Aalborg, af et Segl, der vel er meget mindre og noget forskjelligt fra det ældste, men dog i Hovedtrækkene ligner det. Midtpartiet gennem Taget er her svundet ind til en tykkere Bjælke eller sligt, som hæver sig op over hele Bygningen. Halvmaane og Stjerne findes ogsaa her, men Bølgerne mangle, vel nærmest for Pladsens Skyld, og Aalene ere lagte korsagtig over hinanden.

Omskriften er: Ville Albgæsis Signet ꝛ: Aalborg Kjøbstads Segl. Fra 1608 findes et nyt Segl i et Voxaftryk, der danner Overgangen fra dette til det næste, som det i det hele ligner; kun mangler her baade Bølgerne og Aalene, hvis Plads er optaget af nogle utydelige Figurer som Krøller.

To Voxaftryk fra 1648 og 1657 af et og samme Signet vise os atter Bygningen lidt forandret; men her fremtræde første Gang under den tre parallelt løbende Striber, der rimeligvis skulle betegne Aal, og fra hvilke de senere Aal i Vaabenet skrive sig.

Fra Aar 1732 indtil 1771 haves Aftryk i Lak af et nyt Vaaben (se Fig. 1 paa omst. Side), hvor vi første Gang finde Formen af en sammenhængende Underbygning med 3 Taarne, af hvilke det midterste rager endel op over de to Side-taarne. Her viser sig ogsaa for første Gang en Løve i oprejst Stilling i Porten midt i Bygningen og nedenunder denne de tre Aal. Hertil slutter sig Aalborg Kjøbmænds Lavs Segl (se Fig. 2). Samtidig hermed og lignende dette ere de i Træudskaarne Vaabener paa Magistratsstolene i Budolfi og Frue Kirke (fra 1739 og 40); men ved Siden heraf gives der ogsaa fra 1729 til 1816 samtidig flere andre Vaabener i Segl (se Fig. 3 og 4), der med faa indbyrdes Afgivelser vise tre fritstaaende Taarne, et større i Midten og to mindre, meget skæve, der paa hver Side støtte sig op mod hint, dels umid-

delbart, dels med et lille Mellemrum. I dem alle findes de tre Aal; men snart findes, snart mangler Løven i Porten.

Fig. 1.

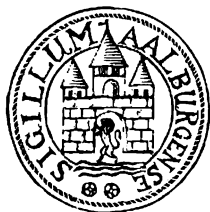

Fig. 3.

Fig. 2.

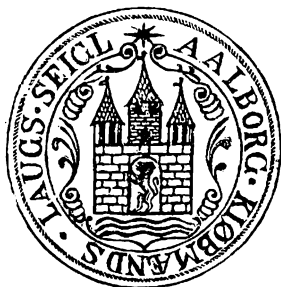

Fig. 4.

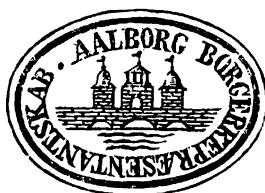

Det nuværende Raadstuesegl, saavel som de to Vaabener, der findes paa den nordre Side af Raadstuebygningen (fra 1759) og paa Vagtbygningen paa Nytorv (fra 1805), har ligel. tre fritstaaende, men lige Taarne, et større i Midten med en staaende Løve i Porten og et mindre paa hver Side, og derunder de tre Aal. Naar Raadstuen har faaet dette Segl, kan ikke bestemt angives.

Det vil heraf ses, at der ikke haves nogen fast og bestemt Form for Byens Vaaben, og man kunde derfor vel ønske, at man endelig engang vil slaa sig til Ro og opgive videre Forandringer og Forkvaklinger, og da maatte vel det nuværende Raadstuesegl være det bestemmende; men det lader dog ikke til, at et saadant Ønskes Berettigelse endnu staar klart for Folk. I det mindste fremviser Borgerrepræsentantskabets Segl, der dog er af temmelig nyt Datum, en ny og forskjellig Form, idet man har ladet de tre Taarne hvile paa en langagtig Bro med tre Buer*) og opgivet Seglets

*) Et Forbillede haves dog i nogle gamle Polititegn.

runde Form, der ellers var det eneste faste under de mange Forandringer, og trukket den ud til en Oval. Samme Fremstilling af Byens Vaaben findes ogsaa paa Borgerskabets ny Fane, der blev anskaffet i Aaret 1860. En anden Forandring er foretaget ved

Rammen om Vaabenet udenpaa det ny Ting- og Arresthus, opført 1860; Vaabenet selv er her vel det samme som paa Raadstueseglet, men det er anbragt paa et nedad tilspidset Vaabenskjold med en Murkrone foroven og derhos paa begge Sider prydet med et mægtigt Flag, en Omgivelse, Vaabenet aldrig før har vist sig i.

Sluttelig tilføjes, at man ikke ved, af hvem dette saa ofte forvanskede Vaaben er givet Byen, og efter Pontoppidan, D. Atl. 5te Bd. S. 123 hidsættes følgende Beskrivelse og Forklaring af det. „Byens Vaaben er en anselig Bygning med tre Taarne foruden Spidse, paa det mellemste Taarn en Port, deri staar en Løve i blaat Felt, hvor nedenunder ere tre Aal. Nuomstunder forklarer man dette Vaaben saaledes. De tre Taarne skal betyde St. Budolfi Kirkes, vor Frue Kirkes og Skolens Taarne, Løven skal forestille Limfjorden, som Byen ligger hos, de tre Aal skal betyde de tre Aær, som løbe igjennem Byen ud i Fjorden. Men rigtigere synes dog den Forklaring, at Aalene sigte til Oprindelsen af Byens Navn. Ellers maa erindres, at Byens Vaaben, som før var ganske simpelt, er blevet meget forandret og siret i senere Tider.“ Man vil let se, at denne Forklaring ikke er meget paalideligere end de mange Forklaringer af Byens Navn.

Ovenstaaende er en Omarbejdelse og Fuldstændiggjørelse af en Artikel, der blev optaget i „Aalborgposten“ 1862, men gjentages her dels for gjennem et talende Exempel at advare imod at stole for meget paa ugrundede Navneforklaringer, og dels for at fremstille Afbildningerne af Vaabenet i de vigtigste af dets forskjellige Skikkelser, som herved ville være reddede fra Undergang, der ellers let kunde ramme dem, da der af flere af dem kun findes et enkelt Exemplar.

Ribe Bys ældste Ligbærer-Lav eller Kompagni-Lavet.

Af J. Kinch.

I Året 1659, medens Landet var hjemsøgt af sine såkaldte Allierede, der skulde hjælpe os imod de Svenske, men huserede langt værre end disse, og medens også Ribe havde en Besætning af fremmede Tropper, udbrød en pestagtig Sygdom i Landet, der bortrev en stor Mængde Mennesker. I Ribe skal der efter Terpagers Angivelse være død 900 af Byens egne Indbyggere under denne Sygdom, og et endnu større Antal af Folk fra Landet, der vare flygtede til dette Sted, hvor de dog vare bedre beskyttede mod Krigsfolkets Mishandlinger end i deres Hjem. Pesten skal have raset fra den 9de Juni til den 28de Oktober.

I Anledning af denne store Dødelighed*) oprettede Byens Indbyggere et Lav imellem sig, der svarer til de nuværende Begravelses-Selskaber. Dette Lavs eller, som det også kaldes, Samkvems eller Kompagnis, ældste Bog er bevaret, og af den vil jeg her meddele Noget, der formentlig kan have en almindeligere Interesse.

Selskabet synes først at have dannet sig etter Sygdommens Ophør; thi dets Historie begynder med den 1ste December 1659, fra hvilken Dag af man begyndte på Indkræv-

---

*) At denne forresten synes at være meget for højt angiven af Terpager, navnlig hvad Landboerne angår, vil jeg på et andet Sted eftervise.

ningen af de Penge, der behøvedes til Anskaffelsen af Selskabets Ligklæder, Ligbåre og „mere Tilbehøring“. 54 af Byens Borgere vare de oprindelige Stiftere, som hver bidroge 2 Sldr. og 2 Mk.; kun ganske Enkelte gave enten et lidt større eller mindre Bidrag. 2 Medlemmer bidroge på en anden Måde end ved Penge, nemlig Arent Bogbinder med en Bog (udentvivl den endnu bevarede Protokol), og M. Hans Instrumentist med et Taftes Kors. Ingen af Medlemmerne høre til den fornemmere Del af Borgerskabet, der gjorde større Fordringer til Udstyrelsen af Begravelserne i deres Familie, end dette Selskab var beregnet på at tilfredsstille.

Uagtet Selskabet således var stiftet i Slutningen af Året 1659, vedtog det dog ikke sine første Love førend d. 27de Maj 1660, hvorom der i dets Protokol findes Følgende indført:

Efter som wi Underschreffne, ære i dagh som er den 27 May Anno 1660 i Gud den H. Trefoldighz Naffn forsamlede i denne voris hæderlige Law oc samquem at holde oc fuldkomme, da tilforplichter wi osz alle samptligh disse underschreffne Poster at holde och fuldkomme.

1.

At Ingen videre nyder woris Klæde met sin tilbørlige Privilegeret uden Manden Hustru oc Börn och hvem i dieris Brød er som kand være Fader eller Moder, der er udi same woris lau oc samquem.

2.

At naar Manden eller Hustruen ved Døden afgaar, da iche videre arffuinger at weræ som en Drengbarn, saa fremt, hand sig iche i andre lau oc samquem indgiffuer.

3.

Dersom Nogen er i voris lau, oc haffuer Pigebörn da at ald den Stund di ære ugiffte oc holder sig ærlige, da at nyde same voris for^{ne} Lausz Rettighz saa fuldkommen som en Sön.

4.

Om saa skeer at nogen aff woris Folch och Samquem, wed Døden affgaaer da tilforplichter wi osz samptlige, at følge Liget til sin Leiersted, oc bliffue i Kierchen til Gudzthienneste er forret, oc at følge den til Huszet igien som nest efter Liget gaaer oc huem her udi findis forsømmeligh, da derfor at bøde, en Mk. dansche, oc der som nogen vil det iche udgiffue (Saa fremt hand iche Louligh

er undschylt) da at tho eller trei, tilforordnet Mend, at søge det met pant, hosz dennem uden nogen Haad (Had) eller Modsigelse i nogen maader.

5.

At der som voris lau oc samquem bliffuer tilsagt at møde formedelst loulig Aarsage Oc huem som iche møder til forsagde tid oc Klocheslet, daa at bøde 4 Sk. dansch, om det er for silde, oc der som nogen gandsche bort bliffuer uden louligh Aarsage, da at bøde Otte Sk. dansche eller panttis der faare.

6.

Om saa er at nogen bliffuer forarmet huilchet Gud naadelign forbiude met enhuer, at hand eller hinde, eller Arffuingh som i voris lau ehr, da at bliffue behielpelig aff same voris lausz penge at di kand bestediges en maa-deligh Jordefærd, Oc om saa er, at der iche er penger til beste, udi same voris for^{ne} lau, daa en huer god Broder oc ven aff sin gode Villie oc formue at udgiffue der til hvad som behoff giöris.

7.

Huem som bliffuer forordenet at biude da at wære forpligtet til at Notere en huer som iche findis, oc er (han) her udi forsömmeligh, at hand det iche Richtig Opserverer da at bøde 2 Mk. dansch, eller at lade sigh pandte der faare. Disze Poster alle sammen at holde oc fuldkomme Tilforplichter vi osz alle saa mange som i voris lau och samquem ære med voris hinder Alle at underschriffue til vitterlighz ut supra.

Under disse Love findes alle Medlemmernes egenhændige Underskrifter. Deres oprindelige Antal er her 58; 2 underskrive kun med deres Forbogstaver. De øvrige Navne ere for største Delen meget godt skrevne og afgive idetmindste i denne Henseende et fordelagtigt Vidnesbyrd om Undervisningen hos Byens danske Skoleholdere. Man skriver ikke bedre i vor Tid. Allerede i Slutningen af Århundredet havde Skriften tabt sig betydeligt. Således findes 37 Lavsbröders Underskrifter fra År 1695; men af dem bestå 7 kun af Forbogstaverne, og de øvrige stå i Gjennemsnit langt under de stiftende Medlemmers fra År 1659.

Samme Dag som Selskabet havde vedtaget sine Love, blev der gjort Regnskab for de Penge, der vare indkomne, dels ved Medlemmernes oprindelige Indskud, og dels ved Udlejning af Ligklædet siden d. 14de Decbr., hvorved der endnu viste sig en Underballance af 16 Dlr. — Ligeledes valgtes samme Dag Lavets Bestillingsmænd, nemlig en Skaffer, en Skriver, en Oldemand, en Bisidder, En, der skulde have Ligklædet i Forvaring, og En, der skulde sige Lavet til.

Selskabets Formål.

Selskabets Formål var altså at anskaffe til fælles Afbenyttelse, hvad der behøvedes til en sømmelig Ligbegjængelse, ligesom også Medlemmerne vare forpligtede til at vise hverandre den sidste Ære ved at følge, og rimeligvis også bære, hverandre til Graven, ligesom de også skulde følge den Nærmeste af de Sørgende hjem. Begravelses-Rekvisisiterne lejedes dog også ligefra Selskabets Begyndelse ud til Andre, der vare udenfor Lavet. At det tillige har været bestemt til at være et Ligbærerlav til almindeligt Brug, er der intet Spor af i Lovene, der dog måtte have indeholdt Bestemmelser herom; men vi ville dog se, at det i Virkeligheden har båret Lig for Betaling, om det end i den ældre Tid ikke er bleven meget benyttet hertil.

Dette Lav har åbenlyst sit Forbillede i den katholske Tids Gilder, i hvis Skråer der hyppig findes den Bestemmelse, at Gilde-Brødrene og Søstrene skulde følge hverandre til Graven. Se navnlig de flensborgske Gilders Skråer, som findes i Clädens „Monumenta“, 2den Del, og Skråen for Guds Legems Lav i Ålborg, som findes aftrykt i Ny danske Mag., 3die Række, 1ste Binds 2det Hefte tilligemed N. M. Petersens Bemærkninger dertil, hvorefter det S. 97—8 hedder, at År 1548 vedtoges det, at „den, som ikke fulgte sin afgangne Gildebroder eller Gildesøster til sit Lejersted, som gammel Sædvane er, skulde bøde 1 Td. dansk Øl og 4 Sk. i Bøssen.“ Den samme Bestemmelse gjaldt også i Smede-Lavet i Århus, af hvis Lavsbøger der findes Uddrag i Hübertz's fortjenstlige „Aktstykker vedk. Staden og Stiftet Århus“, II, S. 274—297. Man ser deraf, at alle Lavbrødrene 1584 under en pestagtig Sygdom forpligtede sig til at følge afgangne Brødre og Søstre tilligemed deres Börn, Svende og Tyende til Graven. Senere hen ser man, at både Brødre og Søstre mulk-

teredes, når de ikke mødte ved en Begravelse, vare berusede ved denne eller ikke fulgte hjem med til Sørgehuset. Lavet ejede Ligklæder, som også udlejedes, bar idetmindste ved en enkelt Lejlighed også Lig for Betaling, hvorved samtlige Lavsbrødre mødte i sorte Klæder og Kapper, og 1650 indtrådte en Maler i Lavet, „saavidt Ligferd er angaaende oc ellers intet videre“. Også i Bagerlavets Vilkår i Århus af 1621 forpligte Lavsbrødrene sig til at følge en afdød Broder eller Søster til hans Lejested (smst., S. 44), og 1619, d. 24de Juni gjorde Kapitlet tilligemed Magistraten og 24 Borgere vitterligt, at de med menige Borgerskab sammesteds, „som borgerlige Skraa omformelder“, havde vedtaget, at, hvis der skulde udbryde Pest i Byen, og nogen Dannemand eller hans Kone eller Barn døde af den, saa skulde alle Byens Beboere med deres Hustruer være pligtige til at følge den Afdøde til Graven, og de 8 nærmeste Naboer skulde bære Liget. Den sidste Forpligtelse for Naboerne gjaldt også med Hensyn til Tjenestefolkenes Lig. Det må antages, at det også her egentlig kun er på et frivilligt Selskabs, et Slags almindeligt Borgerlavs, Vegne, at disse Bestemmelser vedtages; herpå tyder Udtrykket „borgerlig Skrå“, og det antydes længere henne, at Folk kunde bo i Byen, uden at være „udi denne vedtagne Vilkår“. — Vi skulle se, at vort Selskab også undertiden optræder som forestillende hele Borgerskabet.

Ligklæder.

Oprindelig anskaffede Selskabet kun 1 Ligklæde, hvis Pris omtrent ses deraf, at uagtet 54 Medlemmer havde bidraget hver 2 Sldr. 2 Mk. til Anskaffelsen, begyndte Selskabet dog med en Gjæld af 16 Dr. Men efterhånden, som Selskabets Kasse kom i god Stand, forøgedes Inventariet. 1664 anskaffedes således et nyt, mindre Klæde, der kostede, som følger:

4½ Alen Klæde à 3 Dr. 8 Sk. Al.	14 Dr.	„	Mk.	4 Sk.
7 Kvarter sort Taft à 1 Rdl. Al.	2 —	2 —	8 —	
6 Kvintin Silke	„	—	1 —	14 —
en Hue	„	—	2 —	„ —
9 Alen Lister og Skrædderløn	1 —	1 —	„	—
5 Kander Øl i Skrædderens Hus	„	—	1 —	4 —
Drikkepenge til Svendene	„	—	„	6 —
Lærred	„	—	„	6 —

---

19 Dr. 1 Mk. 10 Sk.

Samme År anskaffedes også et Ligklæde til Börn, idet et nyt Medlem istedetfor Indtrædelsespenge forpligtede sig til at skaffe et sådant forfærdiget næste Forår, når han kom til Holland. Fremdeles anskaffedes samme År en Lade til at gjemme Selskabets Ejendele i. Den er det eneste af det gamle Inventarium, som endnu er bevaret.

1679 anskaffedes en Sørgekappe, der kostede:

Kjøbt en sort Klædes Kappe af Niels

Hillerup	14	Dr.	„	Mk.	„	Sk.
til Bånd op og ned ad Kappen	„	—	4	—	14	—
Sysilke	„	—	„	—	6	—
Dvælg til Kappe-Slaget	„	—	„	—	3	—
Klæde til samme	„	—	3	—	„	—
Slør	1	—	3	—	6	—
Arbejdsløn	„	—	2	—	8	—
Fordrukket i Lavet ved Kjøbet af Kappen	1	—	2	—	„	—
2 Kander Øl (rimeligvis hos Skræd- deren).	„	—	„	—	6	—

20 Dr. „ Mk. 1 Sk.

Allerede på Lavsmødet næste År, d. 2den Novbr. 1680, besluttede Selskabet sig imidlertid til en ny og langt større Udgift, hvortil man skulde se at samle Penge, nemlig til et nyt Ligklæde, som man vilde stifte, og som skulde blive langt kostbarere end det bedste, man tidligere havde. Indtil denne Plan var iværksat, vilde man beholde den hidtilværende Oldermann, Henrik Jakobsen Kandestøber, der ret med Iver synes at have taget sig af Lavets Anliggender i de År. På samme Møde tog man forøvrigt også en anden Beslutning, hvis Hensigt jeg ikke ret indser. M. Hans Instrumentist havde, som ovenfor fortalt, ved Lavets Stiftelse givet til det et Atlaskes Kors. Det bestemtes nu, at dette Kors, der hidtil ikke synes at være bleven meget anvendt, skulde bruges ved enhver Begravelse i Lavet til at lægges ovenpå Liget, under 1 Mk. Bøde, hvorfor der uden anden Omstændighed strax skulde pantes.

1681 blev det nye Ligklæde endelig anskaffet. Regningen over det er følgende:

Klædet købte Oldermannen selvfte hos Rådmand Hans Vandel den 15de Februar, 13 Al. fint, sort

	52	Dr.	”	Mk.	”	Sk.
Klæde à 4 Dr. Al.	52					
Omkostninger, da de Dannemænd kjøbte Klædet, for Fryndserne at afridse, og den Dag Klædet blev skåret*)	3	—	1	—	5	—
Skrædderen for at „stape“ og sy Klædet for at sy Fryndserne på	2	—	”	—	”	—
Et mindre Stykke Klæde at sy	1	—	”	—	”	—
Fryndserne, som Hans Vandel på Lavets Vegne havde ladet gjöre i Amsterdam	”	—	”	—	10	—
2 1/2 Al. Klæde, som Bækkenet ovenpå Liget skal stå på	70	—	”	—	”	—
10 Al. Fryndser til dette Klæde	3	—	1	—	12	—
	”	—	3	—	12	—
			132		3	6
			Dr.		Mk.	Sk.

Selskabets Kasse var dog ikke rig nok til strax at udrede alle disse Penge, hvorfor 36 af Medlemmerne forstrakte Kassen med ialt 29 Dr. 1 Mk., der skulde tilbagebetales dem med de første Penge, der kom ind.

1683 opregnes Inventariet således: et nyt Ligklæde med Fryndser om, et gammelt Do. med Taft om, et Mellem-Klæde, et små Börns Klæde, et lille Stykke Klæde, som Bækkenet „stod“ på**), en sort Klædes Sørgeskappe, 2 Al. 1 1/2 Kv. sid og 16 1/2 Al. vid forneden, et gammelt Sørgeslør, et Valdbirke-Stob med Dækkel på, de Fattiges Sparebøsse, Laden, hvori Ligklæderne og Kappen skulde forvares, og som der var 3 Låse for, endelig Skovle og Ligbårer, hvilke sidste dog forbigås i denne Liste, men forekomme i de senere.

Da 1684 det trediebedste Klæde anskaffedes fra Nyt af, hørte dertil en Klædes Hue, ligesom til det, der anskaffedes 1664. Noget senere anskaffedes et nyt Sørgeslør, hvortil brugtes 8 1/2 Alen à 1 Mk. 1692 repareredes Stoben eller Velkommen, som den nu kaldes, og anføres senere som en Valdbirke, i Ibenholt, Rav og Elfenben indlagt Velkom med et grønt Skab, den deri at forvare. 1695 nævnes blandt Inventariet også en Sirtses List, hvori et lille Barn kunde bæres til Graven (af en enkelt Person), og endelig anskaffedes i dette og følgende År igjen et nyt bedste Klæde, der ved Fryndsernes store Kostbarhed blev endnu dyrere end det forrige.

*) Ved Kjøbet og Tilskjæringen måtte der næmliq drikkes adskillige Kander Øl.

**) Dette synes således aldrig ret at være kommet i Brug.

12 $\frac{1}{2}$ Al. Klæde à 14 Mk.	42	Dr.	3	Mk.	8	Sk.
8 Pd. Silke à 7 Dr.	56	—	”	—	”	—
16 Lod Do. à 17 Sk.	4	—	1	—	”	—
23 Lod Do. à 18 Sk.	6	—	1	—	14	—
Sylön	3	—	”	—	”	—
Sy- og Stik-Silke dertil, 5 Lod	1	—	1	—	12	—
En Model til Fryndserne, gjort i Flens- borg	”	—	1	—	”	—
Knapmageren for at slå Fryndserne .	43	—	”	—	”	—
Peder Buntmager, som købte Silken .	1	—	”	—	”	—
158 Dr. 1 Mk. 2 Sk.						

Disse Ligklæder havde nu Medlemmerne frit til sig selv og deres Familie; til Andre i Byen udlejedes de, hvorfor Betalingen til Slutningen var således: Bedste Klæde 2 Dr., 2det Klæde 1 Dr. 2 Mk., 3die Klæde 3 Mk., 4de Klæde 1 Mk. 8 Sk., Börneklædet 8 Sk., Kappen 1 Mk. 8 Sk. Klæderne benyttedes også meget af Udenbys, der måtte betale omtrent dobbelt så højt for dem som Indenbys. Inden Anskaffelsen af det første kostbare Klæde År 1681 benyttedes Selskabets Ligklæder dog ikke af den fornemmere Klasse i Byen; men derefter fik Selskabet også denne Klasse mellem sine Kunder. Ved dens Begravelser benyttedes gjerne både det bedste og et af de simple Klæder på engang; men ved Rådmand Jens Lauridsen Baggensens Begravelse 1702 var dog selv det sidstanskaffede kostbare Klæde ikke godt nok til at brede over Kisten, men kunde kun benyttes til at lægge under denne; for Tilladelsen til at benytte det på denne Måde måtte der gives en højere Betaling. Sørgekappen benyttedes ikke meget almindeligt, men dog heller ikke så ganske sjelden. Til fattige Folk udlåntes de simple Klæder undertiden uden Betaling, „for Guds Skyld.“

Selskabets Klæder findes ved en særegen Lejlighed anvendte på en ganske anden Måde end efter deres Bestemmelse. Det hedder nemlig ved d. 8de September 1699: „var 3de af vore Klæder på Rådhuset efter Magistratens Befaling, da de gjorde deres Ed“ — og ved den 20de samme Måned: „var vores 2 Klæder på Korsbrødregård efter Amtmandens Begjæring, da Stiftets Præster gjorde deres Ed.“ Det var i Anledning af Tronskiftet, at der aflagdes Ed til den nye Konge, Frederik den Fjerde.

Ligbæringen.

Det har rimeligvis været den oprindelige Bestemmelse, at Selskabets Medlemmer skulde bære hverandre til Graven. 1677 bestemtes, at dette også skulde ske ved Börn, Piger og unge Karle i deres Huse, og at der foruden Byens Bymand (Bedemand) skulde forordnes En af Lavet til at tilsige hertil. Disse Bestemmelser indskærpes meget strengt næste År. Den ringeste Bøde for Forsømmelse ved Ligbæringen skulde være 2 Rd. til en Tønde Øl at udgive i Samkvemmet. Lavet bar også fremmede Lig for Betaling, således allerede År 1659 en enkelt Gang; men derefter finder man ingen Exempler derpå før 1681 og de nærmest påfølgende År, da det bliver brugt temmelig hyppigt. Betalingen gik i Lavets Kasse; men en Del af den anvendtes ofte enten til Traktement for Ligbærerne („fordrukket“) eller blev udbetalt til dem („givet Mændene“). En Gang, netop den første, synes hele Lavet at have trakteret sig, så at ikke alene hele Betalingen for Ligbæringen gik med, men mere til. Selv, hvor Pengene gik i Kassen, kaldes Betalingen for Ligbæringen altid „til vores Traktamente“. — Derefter forsvinder Ligbæringen igjen fra Regnskabet og fremtræder først igjen i enkelte Exempler fra Årene 1698—1700, hvor den dels forekommer som gratis, dels som betalt (uden at der gives Ligbærerne nogen særegen Andel i Betalingen).

1681 bleve de Mænd, som ikke „vare med Ligene og at følge Anders Bundtmager hjem til sit Hus“, pantede (d. e. mulkterede) for 3 Mk. 8 Sk.

Andre Samfunds-Sager.

Som vi have set, gave de oprindelige Stiftere af Lavet 2 Dr. 2 Mk. i Indskud. De senere tiltrædende Medlemmer måtte give 2 Rdl. (eller 3 Dr.) i Indtrædelsespenge, undtagen Arvinger, der blot betalte en lille „Kjendelse“ af 1 Mk. og undertiden slet Intet. Enkelte Gange omtales også halve Arvinger, der gave de halve Indtrædelsespenge. Efter Anskaffelsen af det sidste, kostbare Klæde forøgedes Indtrædelsespengene til 4 Dr.

Ligefra Begyndelsen havde Lavet haft sin Armbøsse eller de Fattiges Kasse, hvori der lagdes frivillige Bidrag. I den senere Tid blev det almindeligt, at nye Medlemmer gave nogle Skilling, sjelden 1 eller 2 Mark, i denne Kasse. Ved Forsamlingen d. 3die Januar 1691 gaves der også af

Laden 3 Mk. 14 Sk. til den, og 22 tilstedeværende Medlemmer gave hver 2 Sk. „på det nye År“, hvorefter der blev uddelt 2 Dr. 14 Sk. til 9 Fattige, enten alle eller for største Delen hørende til Lavet. Foruden lignende små Understøttelser gaves undertiden af samme Kasse en Begravelseshjælp, i Alm. af 3 Dr. til Fattige. — Lignende Understøttelser uddeltes dog også af Ladens Penge. Da Selskabets Kasse i Almindelighed var i meget god Stand, gjorde den endogså undertiden små Udlån til Medlemmerne, hyppigt rigtignok både mod Pant og Rente.

1671 toges der den Bestemmelse, at hvem der talte hverandre noget „Ubeskedentligt“ til, rimeligvis ved Lavets Sammenkomster, skulde bøde 4 Sk. til Armbøssen.

En sådan Bestemmelse kunde gjøres så meget mere fornøden, som man ved disse Forsamlinger ikke sad med tørre Munde. Der spanderedes i Reglen af Lavets Kasse ved sådanne Lejligheder 1 Td. Øl, som i Begyndelsen kostede 3 Dr. og i Slutningen af Århundredet 4 Dr. Dertil gaves Tobak og Piber, som tidligere kostede et Par Mk., senere lidt over 1 Dr. I den senere Tid anføres desuden omtrent 2 Mk. til „Fortæring“ samme Dag ved Regnskabets Aflæggelse. Men der var også en mellemliggende Tid, hvori Omkostningerne ved Forsamlingerne vare noget større. Således fortæredes d. 2den Novbr. 1680 foruden 1½ Td. Øl også en Kande Brændevin, hvilken sidste Drikkevarer ellers ikke forekommer, og i Årene 1687, 1690 og 1691 beløbe Udgifterne sig hvergang til 12 à 13 Dr., uden nærmere at angives. 1678 havde man ved Forsamlingen en lønnet Skjænker, der fik 6 Sk. — Det er ret interessant at sammenligne hermed, at et gammelt Begravelsesselskab i Ekernførde, den såkaldte „Beliebung“ endnu årligen holder et festligt Møde, hvorved Medlemmerne på Kassens Regning trakteres med Kridpiber, Tobak, Øl og Peberkringler. Sådanne gamle Skikke holde sig påfaldende længe i Sønderjylland.

I det Hele taget kunde der i de Tider ikke godt foretages Noget, uden at der skulde drikkes derpå. Også herpå indeholder Lavets Bog adskillige Exempler. Da således 1669 et Ligklæde skulde repareres med nyt Nobel-Taft, blev der ved Tilskæringen drukket 7 Kander Øl og, da Skrædderen bragte det, 2 Kander. Andre Exempler herpå findes ved Regningerne over, hvad et Ligklæde kostede 1664 og Sørge-

kappen 1679. Det sidste, store Ligklæde foranledigede også flere Sammenkomster af Bisidderne; men ved dem alle måtte der fortæres Noget, hver Gang omtrent for 2 Mk. Ligeledes 1699, den 9de Oktbr., da Oldemanden havde sine 4 Bisiddere forsamlede i Anledning af Tvisten med Nicolaus Wandel, føres „Papir og anden Udgift“ til Regnskab med 3 Mk. 8 Sk.

Uenigheder med Byens Bedemand.

I den første Tid plejer der ved Begravelser indenfor Lavet at anføres, hvem af Medlemmerne der bad for Liget; men 1677 fik Byen en fast ansat Bedemand. Da Lavet snart kom i Strid med denne, og hans Bestalling indeholder Adskilligt af Interesse, vil jeg lade den aftrykke her. Den lyder således:

Vii Christian dend Femte osv. — Giöre alle vitterligt, at efftersom hoes os allerunderdanigst ansøges oc begieris, voris allernaadigste Confirmation, paa effterschrefne bref, liudendis ord effter andet som følger.

Effter Hans Kongel. May^{ts} allernaadigste tilladelse af dato dend 3 August 1670*). Saa oc med hans høy-grefvel. Naadis, Stigtamtmandens Consentz, Giöre præresident Mathis Worm oc Borgemester Jesper Hansen vitterligt, at efftersom hid til dags adschillige Klagemaal for dennem ere bragte, angaaende dend besverlighed, som findes med at erlange de Personner som kunde Invitere, oc bede til Börnedaab, oc Kirchegang, Sambt Brylluper oc begrafvelser, Da hafuer de antaget, Saa oc hermed antager Erlig oc Velagte Mand Nicolaus Wandel Borger oc handelsmand her udi Byen, til at være forordnet Bedemand her sammesteds, oc schal hand sielf Personligen bede til alle Brylluper oc Begrafuelser, med mindre hand ved Siugdom eller anden loulig forfald kand være forhindret, Da hannem udi sit sted at beschicke een anden Erlig oc Døgtige Mands eller Karls Person, Saa schal hand oc holde een Erlig oc Skickelig Qvindes Persohn, for at bede til Brylluper**), Börnedaab oc Kirchegang, oc schal effter dags ingen an-

*) Hvorved det tillades Magistraten i Byerne at indsætte de mindre Bestillingsmænd på kongelig Konfirmation, hvorimod Kongen forbeholdt sig at udnævne de vigtigere.

***) Dette synet at stå i Strid med, at det ovenfor pålægges ham selv personlig at bede til alle Bryllupper.

den lade sig bruge udi ofuenschrefne maader, Saa oc hermed være affschaffed dend u-schickelighed, hid indtil her i Byen brugte udsmeckning med fremmede Klæder, naar enten til Börnedaab, Kirckegang eller Brylluper bedis, Oc schal bemelte Nicolaus Wandel for samme sin u-mage niude som følger. Til Brylluper eller begravelser af fornemme Folck Tou Rixdaller, af ringere folck En Rixdaller, oc af fattige folck effter formuen. Til Börnedaab oc Kirckegang af fornemme folck Een Rixdaller, af ringere folck Trej Marck Dansche, vidre maa hand icke af nogen begiere, Saa schal hand oc eenhver med ald fiinlighed begagne, Saa frembt som hand vil niude dette deris bref ad, oc schal hand herpaa giøre allerunderdanigst ansøgning om Kongel. allernaadigst Confirmation. Til bekrefftning under Deris hænder oc Signeter, Actum Riibe dend 7 September Anno 1676. Math. Worm m. p. (L. S.), Jesper Hansen m. m. (L. S.) Da ville vi forskrefne bref i alle des ord, Clausuler oc Pungter efftersom det her ofuen indført findes, allernaadigst hafue Confirmerit oc Stadfest, saa oc hermed Confirmerer og Stadfester Forbydendis alle oc, eenhver, her imod efftersom forskrefuet staar at hindre, eller udi nogen maader forfang at giøre, under vor hyldest oc Naade, Gifuet paa vort Slot Kiøbenhafn dend 19 Februarij Anno 1677.

Under vort Signet
Christian.

Nik. Vandel lejede ikke sjelden Lavets Sørgekappe; men det kom dog hyppig til Uenighed imellem ham og Lavet. I Året 1682 anlagde han Sag ved Bytinget imod flere af Byens Indbyggere, fordi de ikke havde benyttet ham som Bedemand ved Bryllupper, Barsedåb og Begravelser, og tillige imod Lavets Oldemand, Henrik Jakobsen Kandestøber, fordi han enten selv eller ved en Anden havde budet til Karsten Klejnsmeds Begravelse. Også den fattige Arent Olufsen Bogbinder, der undertiden for Betaling påtog sig at være Lavets Bud, stævnes for at have budet til et Par Begravelser, rigtignok udenfor Lavet. Herredsfogden i Gjørding Herred, Anders Nielsen, fik af Præsidenten i Ribe, Mathias Worm, Befaling til at føre Sagen for Nik. Vandel, der var ukyndig i Retssager. De 3 Borgere, der vare anklagede for ikke at have benyttet Bedemandens Hjælp ved Bryllup

og Barsedåb, bleve dømte til at betale Nik. Vandel, hvad der tilkom ham, uagtet de påstode, at de ingen Bedemand havde benyttet og derfor heller ikke havde behøvet at betale for nogen. Mod dem, der ikke havde benyttet Bedemanden ved Begravelse, fastholdt Nik. Vandel mindre sin Påstand på Grund af deres Fattigdom, og de bleve også af Hensyn hertil frifundne af Byfogden. Henrik Jakobsen og Arent Bogbinder bleve ligeledes frikjendte ifølge en Fremgangsmåde, der er ret mærkelig, men dog neppe kunde lykkes uden efter en hemmelig Forståelse med Modparten. På den første Retsdag var 1 af de 2 „Beskikkelsesmænd“, der bleve sendte til de Indstævnedes for at høre, hvad de havde at svare til Klagen (med hvilken Form Sagen tog sin Begyndelse), undvegen fra Tinget, da de skulde afgive Forklaring om, hvad Henrik Jakobsen og Arent Bogbinder havde svaret. Nu måtte der udstedes en ny Stevning til Beskikkelsesmændene, men da de endelig kom tilstede, erklærede de, at det nu var så længe siden, at de havde været hos de Omtalte, at de ikke kunde huske, hvad de havde svaret. Henrik og Arent vare hidtil ikke mødte for Retten; næste Tingdag vare de tilstede, men vilde ikke afgive nogen Forklaring, førend Modparten på en bestemt Måde fremsatte sine Anklage-Punkter. Imidlertid blev Sagen optagen til Dom, og de bleve naturligvis frikjendte. For deres Vedkommende lod Nik. Vandel det bero ved denne Dom, hvorimod han appellerede Sagen imod de øvrige Indklagede til Rådstureten, hvor Byens Præsident med Borgmester og Råd i højere Instants kunde stadfæste eller forkaste Bytingets (Byfogdens) Domme. Bedemanden var nemlig misfornøjet med, at Byfogden kun havde dømt de Indklagede til at give ham hans Betaling, og ikke tillige havde dømt dem til at betale ham Processens Omkostninger og desuden lide Straf for deres Forseelse. Han opnåede også sit Ønske, idet Rådstureten d. 5te Maj 1683 dømte dem til at betale Nik. Vandel 2 Rdl. som Procesomkostninger og desuden stande til Rette som dem, der havde handlet imod hans kongl. Maj. allernådigste Befaling. Forøvrigt stadfæstedes Bytings-Dommen, og der afgjordes således egentlig Intet om Forholdet mellem Lavet og Bedemanden. — I Anledning af denne Proces anfører Lavets Bog en Udgift af 1 Mk. 8 Sk. på hver af de 6 Tingdage.

Nik. Vandel vedblev som før at leje Lavets Sørgekappe; men 1699 udbød Striden påny. I Anledning af Tronskiftet skulde hans Bestalling fornys, hvorimod Lavet indgav 2 Supplikker. Den sidste blev sendt til Kjøbenhavn med en Kontrollør, der rejste derover og fik 6 Dr. med til mulige Udgifter på Lavets Vegne. 2 af dettes Medlemmer, der „uden Oldemandens og Samkvemets Samtykke“ havde „underskrevet med vores Lavs Modstander, Nik. Vandel, som altid eftertragter samme vores Endrægtighed og Lavet at omstøde“, måtte til Protokollen erklære, at de heri havde forset sig imod Lavets tilbørlige Endrægtighed og Samhold og love at undlade Sligt for Fremtiden, hvis de agtede at nyde Lavets Rettighed.

Ved Året 1701 er der dernæst indført Følgende i Lavsbogen:

Den 26de Do. (Januar) havde Præsidenten Bud efter mig og straffede mig for, at jeg ikke selv havde budet for sal. Peder Skåningers*) Ligs Begravelse eller og bestilt en anden Mand af vores Lav dertil; sagde ydermere, at det var ingen Politi eller ret Skik at omgå med Breve til Begravelser**), hvortil jeg svarede, jeg ikke turde byde eller det gjøre, eftersom jeg ikke vidste sin Villie derudi, hvortil han svarede, at han havde givet mig Forlov. Da jeg det hørte, bad jeg hannem om Forladelse og sagde: Nu ligger sal. Hans Madsen Sønderby død, som og er af vores Lavs Brødre; dersom det var med sin Villie, da skulde jeg selv byde til sin Ligs Begængelse eller Begravelse, hvortil han svarede: Ja, det skulde jeg gjøre eller og bestille en anden smuk Mand dertil, og det skulde jeg gjøre for så Mange, som døde i vores Lav, på det der måtte være en ret Politi i vores By, og det hand gav mig Forlov til, det vilde han og selv forsvare indtil videre, om der Noget om kom; bad mig så, at hvis som var uden vores Lav, skulde jeg mig Intet med befatte, men lade

*) Peder Eriksen Skåning var Handelsmand og vistnok Lavets ansestigste Medlem i det 17de Århundrede. Han forestod Opførelsen af en Bro ved den yderste Ende af Dæmningen på Haderslevvejen, hvor der dengang var et Vandløb. Broen kaldtes efter ham Skåninger-Bro; en Indskrift, som han lod sætte ved den, findes i Terpagers Appendix inscr. Rip., S. 60 fl.

**) Istedetfor at bede mundtlig, hvilket Lavet ikke havde ovøet for Bedemandens Skyld.

Nikolaj Vandel det beholde, hvilket jeg og på Lavets Vegne lovede.

Samme År tillagdes der Oldermændene 1 Dr. 2 Mk. årlig for hans Ulejlighed, „eftersom vi såvidt vore længe Attrå erlanget, at betjene os selv ved Ligs Begængelse, og er samtykt efter velædle Hr. Præsidents Resolution.“ — For sikrere at vide, hvorvidt man kunde gå, lod man dog endnu samme År Byskriveren give sig en Kopi af Nik. Vandels Bestalling, hvorfor betaltes 1 Mk. 4 Sk.

Optræden udenfor Selskabets egentlige Formål.

Allerede ved sin Stiftelse benævner Selskabet sig selv et Par Gange „Borgerskabet“, og ligeledes kalder det sig 1681 „Borgerskabets Lav“, og 1702 „Borger-Lav“. Det optræder også enkelte Gange på hele Borgerskabets Vegne i Sager, der aldeles ikke vedkomme dets nærmeste Formål. Således ser man, at Oldermændene d. 31te Avgust 1699 havde sine Bisiddere forsamlede hos sig i Anledning af en Supplik til Kongen om Forbud på Kornet, det vil sige, om et Forbud mod Kornudførsel, hvortil der med Bisiddernes Samtykke udgaves 3 Dr. — Mærkeligere er et Andragende, som den 25de Maj 1695 indgaves til Magistraten, og som viser, hvorledes man dengang kunde tale ganske åbent og uforbeholdent om Ting, der nu kun kunde drives i den største Hemmelighed. Andragendet lyder således:

Tit. Magistratus.

Såsom vores By År efter År, Tid efter Tid, haver været belagt med strenge Indkvarteringer, den fattige Almue til stor Trængsel, Udgifter og mærkelig Skade; da haver vi samtlige Lavsbrødre selv indbyrdes sluttet, ydmygst at ombede vores højgunstig Øvrighed, de ville være os deres Borgerskab så gunstig hos hans Kongl. Maj. højdeputerede Herrer i Krigskollegie udi Kjøbenhavn at gjøre Ansøgning og anholde om vores Bys Befrielse for virkelig Standkvarter næstkommende og følgende Vintre. Og som vi ikke ere forsikrede sligt at kunne ske, medmindre en god Ven udi Kjøbenhavn, som derover haver at råde, bliver betænkt med nogen Villighed for derved havende Møje, dertil vi samtlige Lavsbrødre af egen fri Villie erbyder os at kontribuere, enhver efter Skatteligningen, så meget som os kan tilregnes vores Kvanto at kan være udi 200 Rdl.,

hvertil Enhver af os gjerne med en god Villie vilde lægge vores Anpart til, hvad for en Mand i hver af Byens Fjerdinger vi ere boende udi, i al Stilhed vilde erlægge og betale, næstkommende første Juni uden Modsigelse i alle Måder. Skulde vores højgunstig Øvrighed forinden samme Tid for Standkvarters Befrielse udlove til Vedkommende bemeldte 200 Rd., da lover og tilforpligter vi os, såvidt enhver vores Anpart angår, at holde den uden Skade og skadesløs i alle Måder. Til Bekræftelse haver vi denne vores Slutning med egne Hænder underskrevet. Datum Ribe d. 25de Maj Ao. 1695.

Herunder findes i Lavets Bog 37 Underskrifter af dets Medlemmer. Mærkeligt nok findes den daværende Oldermands ikke imellem dem; men der synes at være ladt Plads åben til det. — Magistraten tog idetmindste forsåvidt Hensyn til dette Andragende, at den i Avgust Måned samme År ansøgte Krigs-Kollegiet om, at Ribe By, der nu i flere År havde haft Indkvartering, måtte blive fri for den, idet den tillige gav Anvisning på Horsens, Varde, Ringkjøbing, Viborg og andre Byer, som i længere Tid havde været frie for Inkvartering, og som den mente, gjerne vilde have den. Om man tillige har søgt at anvende de omtalte 200 Rdl., ser jeg ikke; men i ethvert Tilfælde nyttede det Intet; thi Byen fik igjen den Vinter Indkvartering. (Se Rådstue-Kopibogen.)

Kongelig Konfirmation af 1708.

Med Året 1702 slutter Lavets ældste Protokol; den følgende skal tilligemed Lavets øvrige ældre Ejendele med Undtagelse af Laden være bortkommen hos den næstsidste Oldermann. Derimod haves endnu Lavets fornyede Vedtægter med Magistratens Stadfæstelse af 24de December 1707 og kongelig Konfirmation af 27de Januar 1708.

De fornyede Vedtægter, der ere underskrevne af 46 Medlemmer, stemme i det Væsentlige overens med de gamle og med den Sædvane, der havde udviklet sig. „Borgerlavets“ Formål siges at være, at dets Medlemmer skulle tjene hverandre udi Nød og Død, med at hembære dem selv og deres (Hustru, Börn og Tyende) til deres Grav og Hvilested. — Oldermannen skulde vælges på 3 År, men skulde hvert år aflægge Regnskab og årlig have 2 Rdl. for sin Ulejlighed.

Han skulde have 4 Bisiddere til at rådføre sig med i sådanne Sager, hvori han „ikke egentlig vidste sig at finde.“ — Lavsbuddet, hvis Bestilling gik på Omgang, skulde tilsige Ligbærerne, fremdeles have Tilsyn med, at Enhver (rimeligvis alle Medlemmerne) mødte i „skikkelig“ Sørgedragt „fra øverst til nederst“ og efter Prædikenen fulgte med til Sørgehuset*). — Ældste Søn kunde indtræde som Arving mod at betale 2 Mk. som en Kjendelse til de Fattige og 1 Mk. 8 Sk. til Skriveren. Andre nye Medlemmer betalte 4 Rdlr. i Indtrædelsespenge og 1 Mk. til Skriveren. — Hvis noget af Medlemmerne kom i Armod, skulde han understøttes af de Fattiges Bøsse og efter sin Død forhjælpes til en kristelig og tarvelig Jordefærd. — Det bedste Klæde måtte ikke lejes bort fra Byen og kun anvendes til at brede over Kisten.

Magistratens Stadfæstelse indeholder følgende Bestemmelse, der tyder på, hvilken hidtil ukjendt Myndighed**) den begyndte at tage sig over Borgerne: „dog således, at ingen Samling udi dette Borger-laug skeer uden Magistratens villie og videnskab om alt, hvis derudi bliver handlet, og haver nogen sig over dend anden at besverge, da give Magistraten det tilkiende, som, for Processens Omkostninger at hindre, derudi, saa viit forskrevne puncter vedkommer, skal kiende og lade een hver vederfares hvis Ret er.“ Derimod bevilger Magistraten ifølge Borgerskabets gjentagne Andragender, at der, da den forrige Bedemand var død, foreløbig ikke skulde ansættes nogen ny, men det skulde være Enhver tilladt at lade bede ved sine egne Folk eller hvem Anden han vilde, når der kun dertil valgtes en skikkelig Person, og der ingen Uorden eller Misbrug fandt Sted.

---

*) Det er påfaldende, at dette igjen her fremhæves så stærkt. Rimeligvis har der ikke, således som senere, med Hjemfølgningen været forbundet et Traktement.

**) Denne bestandig stigende Begjærlighed hos over- og underordnede Myndigheder var måske den værste Følge af Enevoldsmagten.

Ribe Bys Kirkebøger i det 17de Århundrede.

Af J. Kinch.

Til de vigtigste Oplysninger vedkommende et Lands eller en Bys Statistik høre de, som Kirkebøgerne give os. De høre også til dem, som først bleve benyttede; men Statistikken er jo overhovedet en ung Videnskab. Hvad Listerne over Fødte og Døde i Kongeriget angår, ved jeg ikke, om man har dem ældre end dem, som findes i „Materialien zur Statistik der dänischen Staaten“ (Flensb. u. Leipzig. 1784—91), hvor de meddeles fra År 1735 af, og desuden enkeltvis for 1689. Hvis alle Landets Kirkebøger fra den foregående Tid vare bevarede, kunde denne Forsømmelse endnu oprettes. Dette er nu langt fra Tilfældet; men, hvis man samlede, hvad der haves, vilde man dog måske endnu kunne komme til temmelig pålidelige Resultater angående Befolkningsforhold for en ældre Tid, om hvilke vi nu kun have en mere løs Forestilling. Jeg vil derfor her meddele nogle Uddrag af en enkelt Bys Kirkebøger i den Mening, at de dels kunne give et Bidrag til denne enkelte Bys Historie, dels tillade os at gjøre Slutninger til Forholdene i en videre Kreds, hvori de vel ikke have været meget forskjellige fra dem her i Byen.

Det er rigtignok kun meget ufuldstændigt, at Ribe Bys Kirkebøger for det 17de Århundrede ere bevarede; man har næmlig nu kun Domsognets Døbebog fra 1623 af, og Li-

sterne over Kirkegangskoner, Trolovede, Ægteviede og Af-løste fra 1685, endelig over de Begravede først fra Midten af 1686. Disse Sidste mangle igjen for År 1700, ligesom der fra 1701 af findes et Spring i alle Sognets Kirkebøger. — For Kathrine Sogn begynde Kirkebøgerne overhovedet først med År 1685, og det endda kun den, der svarer til den samtidige for Domsognet, hvorimod Døbebøger endnu mangler og kun ufuldstændigt erstattes ved Lister over Kirkegangskonerne.

Med Hensyn til den Måde, hvorpå Domsognets Kirkebøger, navnlig Døbebogen, ere førte, finder der nogen Uoverensstemmelse Sted. Fra 1623 til 1652 er Døbebogen ført af Sognepræsten, Sören Andersen Vedel, Anders Sörensen Vedels Søn, personlig. Den er for denne Tid i det Hele ført på en smuk og omhyggelig Måde, med god Bogstavering. De Dødfødte anføres også; dog ser man, at Præsten har haft mindre avthentisk Kundskab om disse, da de for en stor Del ere indskudte senere. Man kan derfor ikke stole på, at han har fået dem alle med; dog har det åbenlyst været hans Bestræbelse, da han, når han itide har fået Kundskab om dem, giver dem Nummer mellem de øvrige, døbte, Börn. De dødfødte Börns Kjøn angives dog ikke altid; i dette Tilfælde har jeg fordelt de uangivne lige mellem begge Kjøn. — Sören Andersen Vedel døde i Begyndelsen af 1653, og hans Efterfølger var Niels Jørgensen Seerup, der døde 1685 og igjen blev fulgt af sin Søn, Sören Nielsen Seerup, der levede ind i næste Århundrede. Ved den Sidstes Tiltrædelse begynder den anden Kirkebog, som indeholder Kirkegangskonerne osv. Døbebogen har hverken den ældre eller yngre Seerup selv ført, idetmindste ikke for Størstedelen, eftersom der findes flere forskjellige Hænder, der afløse hverandre. En Følge heraf er det også, at Bogen i deres Tid er ført med mindre Nøjagtighed end tidligere, tildels endogså meget unøjagtigt, idet ikke så sjelden endog de døbte Börns Navne ikke ere indførte. De Dødfødte anføres ikke mellem de Fødte (Døbte), så at man først igjen får Oplysning om disse der, hvor Listerne over de Begravede begynde.

Fødte i Domsognet.

År	Ialt	Dreng	Piger	dødfødte	uægte	Par Tvill
1623	43	25	18	„	3	„
1624	66	34	32	4	2	3
1625	64	35	29	4	5	1
1626	63	29	34	1	3	2
1627	59 ¹⁾	32	27	1	4	„
1628	78 ²⁾	35	43	„	5	3
1629	54 ³⁾	30	24	1	9	2
1630	71	42	29	3	7	2
Gjennemsn.	62,25	32,75	29,5	1,75	4,75	1,62
1631	50	26	24	2	1	2
1632	58	35	23	1	5	„
1633	45	23	22	1	1	„
1634	46	22	24	5	3	2
1635	51	32	19	4	3	1
1636	53	28	25	4	10	„
1637	43	25	18	3	4	„
1638	48	27	21	3	3	„
1639	51	30	21	„	4	1
1640	61	27	34	2	7	„
Gjennemsn.	50,6	27,5	23,1	2,5	4,1	0,6
1641	49	23	26	2	5 ⁵⁾	1
1642	62	36	26	1	4	„
1643	61	29	32	3	9	„
1644	55	30	25	1	5	2
1645	47 ⁴⁾	19	28	1	5	1
1646	52	23	29	„	2	1
1647	68	27	41	1	3	2
1648	52	28	24	2	3	2
1649	58	29	29	„	5	1
1650	47	23	24	2	1	„
Gjennemsn.	55,1	26,7	28,4	1,3	4,2	1

¹⁾ 13 af fjendtlige Militæres Børn. ²⁾ 36 af Do. ³⁾ 13 af Do.

⁴⁾ 3 Døbte fra fremmede Landsogne.

⁵⁾ 1 Gang Blodskam, hvis Art dog ikke nærmere kan ses.

År	falt	Drenge	Piger	dødfødte	uægte	Par Tvill.
1651	52	26	26	2	2	2
1652	41	20	21	”	2	”
1653	46	25	21	”	2	1
1654	49	25	24	”	3	”
1655	63	41	22	”	4	”
1656	50	25	25	”	4	2
1657	51	28	23	”	5	1
1658	54	29	25	”	5	”
1659	49 ¹⁾	22	27	”	4	1
1660	32 ²⁾	18	14	”	4	1
Gjennemsn.	48,7	25,9	22,8	”	3,5	0,8
1661	43	21	22	”	1	2
1662	53	29	24	”	5	3
1663	58	30	28	”	3	2
1664	53	32	21	”	5	”
1665	39	22	17	”	2	”
1666	43	21	22	”	2	1
1667	49	27	22	”	5	1
1668	48	26	22	”	2	1
1669	51	30	21	”	4	1
1670	45	25	20	”	3	”
Gjennemsn.	48,2	26,3	21,9	”	3,2	1,1
1671	51	29	22	”	4	1
1672	46	21	25	”	6	1
1673	48	20	28	”	2	3
1674	48	26	22	”	2	1
1675	51	23	28	”	3	”
1676	34	16	18	”	1	1
1677	41	19	22	”	3	”
1678	31	18	13	”	2	1
1679	25	11	14	”	1	”
1680	29	14	15	”	1	1
Gjennemsn.	40,4	19,7	20,7	”	2,5	0,9

¹⁾ Deriblandt 5 (4) fra fremmede Landsogne, hvoraf 3 (2) Præstesønner.

²⁾ Dette ringe Antal af Fødte grunder sig på Pesten 1659, i Månederne Juni til Oktober. Navnlig forekommer der kun 1 Fødsel i hver af Månederne Marts-Juni 1660.

År	Isle	Drenge	Piger	dødfødte	uægte	Par Tvill.
1681	31	18	13		2	1
1682	38	19	19		1	1
1683	26	16	10		5	1
1684	42	26	16		4	1
1685	37	22	15		1	1
1686	27	12	15		3	1
1687	43 ¹⁾	23	16	4	2	1
1688	46	29	16	1	4	1
1689	51	20	24	7	4	1
1690	31	17	12	2	2	1
Gjennemsn.	37,2 (35,8) ²⁾	20,2	15,6	3,5	2,8	0,5
1691	31	18	21	2	3	1
1692	39	13	23	3	5	1
1693	32	15	16	1	2	1
1694	39	21	16	2	1	1
1695	31	19	11	1	1	1
1696	34	18	16	1	4	1
1697	32	14	15	3	2	1
1698	33	15	16	2	3	1
1699	42	21	20	1	2	1
1700	15	6	9	1	1	1
Gjennemsn.	33,8	16,0	16,3	1,5	2,1	0,2

- ¹⁾ Fra dette År af haves Antallet af de Dødfødte i Listerne over de Begravede. Det er derfor her lagt til det samlede Antal af Fødte, men kan ikke foredeles efter Kjønnen, da dette i Reglen ikke angives.
- ²⁾ Det sidste Tal fremkommer, når man ikke medregner de 4 sidste Års Dødfødte. Det er tilføjet til bedre Sammenligning med Fødslernes Antal i det foregående Årti.

Trolovede, Ægteviede og Begravede i begge Sogne, Indlæste (Kirkegangskoner) i Kathrine Sogn.

År	Domsognet.			Kathrine Sogn.			
	trolov. Par.	ægtev. Par.	begrav.	indlæste	trolov. Par.	ægtev. Par.	begrav.
1685	9	19		23	11	12	32
1686	8	7		22	8	8	25
1687	11	10	28	28	9	8	32
1688	11	12	35	30	9	10	28
1689	9	12	53	16	8	11	40
1690	6	8	46	27	6	5	38
1691	4	5	43	28	5	8	49
1692	15	13 ¹⁾	30	18	8	8	19
1693	8	13	32	27	5	4	30
1694	16	15	43	19	13	16	35
1695	10	12	38	15	5	6	29
1696	6	11	28	22	6	6	39
1697	7	6	33	18	8	9	20
1698	14	17	38	24	14	12	27
1699	8	5	45	20	9	9	25
1700	2 ²⁾	2 ²⁾	2 ²⁾	23	5	10	32
Gjennemsn.	9,47	11,00	35,8	22,5	8,1	8,9	31,25

Betragtninger over disse Lister.

Fødte.

Det er allerede ovenfor omtalt, at Kirkebogen egentlig indeholder Lister over de Døbte, men at i Begyndelsen dog også de Dødfødte, idetmindste tildels, ere medtagne, og at de for Slutningen af Århundredet kunne tilføjes efter Dødelisterne.

Listerne over de Fødte vise os, hvorledes Byens Folkemængde er tagen af i dette Århundrede. Forudsat, at Forholdet mellem Folkemængden og Fødslerne er blevet omtrent uforandret, viser det sig, at den første ved Slutningen af Århundredet er dalet til omtrent Halvdelen af det, som den udgjorde i det 3die Årti. I de 8 År fra 1623 til 1630 er Fødslernes Gjennemsnits-Antal 62,25. I dette Tidsrum indtraf en Begivenhed, som ikke var uden Indflydelse på disse

¹⁾ Hermed standse Listerne over Trolovede og Ægteviede i Domsognet.

²⁾ Findes ikke i Kirkebøgerne.

Forhold, nemlig Byens Besættelse af fjendtlige Tropper i Årene 1627 til 1629. At en betydelig Del af Byens Befolkning i denne Tid havde forladt Byen, er allerede bekendt. (Se Adler i Ribe Skoles Indbydelsesskr. for 1834, S. 13 fl.) Dette bekræftes også af Døbebogen, der viser, at der i disse År døbttes en Trediedel færre Børn af Byens egen Befolkning. Derimod førte de fjendtlige Tropper ifølge den Tids Skik en stor Mængde Soldaterkoner med sig, og da de Børn, som disse fødte her i Byen, blev døbt af Byens Præster*), så blev derved den Aftagelse, som der fandt Sted i Fødslerne blandt Byens egentlige Befolkning, endogså mere end oprettet. Der døbttes nemlig i disse 3 År ikke mindre end 62 Børn af fremmede Krigsfolk, hvoraf dog de 7 vare avlede i Skjørlevnet med indfødte Fruentimmer, og Året 1628 er således endogså det År af hele Århundredet, hvori Domsgngets Kirkebog udviser det største Antal af Fødsler.

Det første År efter Krigen var særdeles rigt på Fødsler, men i det følgende Årti viser sig allerede en betydelig Tilbagegang, idet det årlige Gjennemsnit af de Fødtes Antal synker til 50,6. I Årene 1641 til 1650 stiger Gjennemsnits- Antallet dog igjen til 55,1 uagtet Krigen i Årene 1644 og 1645, der overhovedet ikke viser nogen umiddelbar stor Indflydelse på disse Lister, således som den forrige Krig. 3 Børn af Forældre fra Landet, der rimeligvis på Grund af den større Sikkerhed vare flyttede ind i Byen, blev 1645 døbt i Domkirken. Derimod findes ingen fremmede Soldaterbørn indførte i Døbebogen under denne Krig. De Svenske må altså have medført deres egne Præster, der have døbt Børnene, medens derimod i den foregående Krig de kejserlige Soldater, der dog udentvivel for Størstedelen vare Katholiker, måtte lade deres Børn døbe af Byens lutherske Præster.

Det næste Årti, 1651—1660, indbefatter igjen Krigsårene 1658 og 1659, der dog heller ikke have nogen væsentlig Indflydelse på Fødslernes Antal. I det sidste År døbttes i Domkirken 5 (el. 4) Børn af Flygtninge fra Landet, deriblandt 3 (el. 2) Præstesønner**). Heller ikke denne gang in-

*) De fremmede Krigsfolks Børn ere dog ikke opførte, blandede med Byens egne Børn, men anføres for hvert År for sig selv, bagefter de andre Børn. Blandt dem opføres også de uægte Børn med danske Mødre.

***) De Præster fra Omegnen, som lode Sønner døbe her i Byen, vare Hr. Kristen i Bækboelling (Føvling og Holsted Sogne), Hr. Hans Lavesen af Gamst

des fremmede Soldaters Børn i Kirkebogen. Gjennemsnittallet for dette Årti er 48,7, hvorved dog må tages noget Hensyn til, at det kun er for de 2 første År af Årtiet, at de Dødfødte ere medregnede, således som i de foregående Årtier. — I de næste 10 År igjen, 1661—1670, holder Gjennemsnittallet sig endnu omtrent på samme Punkt, men der efter begynder det igjen at synke stærkt som en Følge af Landets og Byens Forfald og daler gennem 40,4 og 35,8 til 32,5 eller med Tillæg af de Dødfødte 33,8.

For at kunne sammenligne Nutidens Forhold her i Byen med Fortidens, har jeg gennemgået begge Sogdenes Kirkebøger for de 20 År 1838—1857. Når jeg nu sammenligner Fødslernes Antal i Domsognet i det 17de Århundrede og i nævnte 20 År og deler disse i 4 Årfemmer, så træffer det sig netop således, at Gjennemsnittallet af Fødte i det første af disse Årfemmer, 1838—1842, er 36,8 (uden de Dødfødte), altså omtrent det samme som det, hvormed det 17de Århundrede sluttede, og at det i sidste Årfem, 1853—1857 var 63,6 (med de Dødfødte), altså næsten ligeså stort som det, hvormed den bekjendte Del af det 17de Århundrede begyndte. Vi kunne vel heraf slutte, at Folkemængden i Sognet År 1700 omtrent har været den samme som 1840, og 1623 omtrent den samme som 1855. Noget anderledes stiller Forholdet sig for St. Kathrine Sogn; thi medens dette i det 17de Århundrede var mindre end Domsognet, er det nu bleven det folkerigeste. Når vi tage Hensyn hertil, komme vi for hele Byens Vedkommende til det Resultat, at den 1840 havde en større Folkemængde end i Slut-

---

(Andst og Gjesten S.) og Hr. Povl Trans (?). Også Hr. Anders i Lintrup har opholdt sig her i Byen tilligemed flere af sine Sognefolk og var Fader til deres Børn. — Terpager siger i „Ripæ Cimbricæ“, S. 729, at Pesten i Ribe År 1659 foruden 900 af Byens egne Indvånere bortrev nogle Tusinde af Landalmuen, der vare flygtede ind i Byen af Frygt for Fjendens (det vil sige, vore Allieredes) Grusomhed. Denne Angivelse må vistnok betragtes som et Exempel på, hvorledes der findes mærkelige Overdrivelser i Sagnet om Ting, der næsten ere foregæede for vore Øjne; thi Terpager var selv 5 År gammel på den Tid. Hvis der skulde være død nogle tusinde Bønder i Byen, måtte deres Antal ved Pestens Udbrud vel idetmindste have været 6 eller 8 Tusind; men dersom såmange Familier, og vel ikke mindst frugtsoimelige Kvinder, havde taget deres Tilflugt til Byen, måtte dennes Kirkebøger jo indeholde en Mængde Børn fra Landet, der vare blevne døbt i Byens Kirker, og nu anføres der i Domkirkens Døbebog kun i det Højeste 5.

ningen af det 17de Århundrede, og 1855 større end 1623. Byens Folkemængde var 1840: 2475, og 1855: 3386, hvorefter vi måske kunne antage, at den 1623 har været lidt over 3000, og 1700 noget over 2000.

Forholdet mellem fødte Dreng og Piger.

I de 78 År, som Listen omfatter, blev der i Domsognet født 1885 Dreng og 1724 Piger, altså for hvert 1000 Piger 1093 Dreng, hvilket giver et noget større Overskud af fødte Dreng, end der nu finder Sted i Kongeriget, da Forholdet er omtrent som 1000 til 1060. — I Årene 1838 til 1857 fødtes i begge Sognene 1074 Dreng og 994 Piger. Forholdet var altså i vor Tid som 1079 til 1000, hvilket også er lidt højere end Gjennemsnitsforholdet for hele Landet.

Den Vaklen i dette Forhold, der viser sig i de enkelte Årtier af det 17de Århundrede, kan ikke gjøre Fordring på at anses anderledes end som tilfældig.

Dødfødte.

I de første 29 År, i hvilke de Dødfødte anføres i Døbebogen, udgjorde deres Antal 44. Da det hele Antal i samme Tidsrum var 1607, udgjorde de Dødfødte 2,74 pCt. heraf; men jeg har allerede omtalt, at det ikke kan antages, at alle Dødfødte ere anførte i Kirkebogen. — Fra 1687 til 1700 angives de Dødfødte i Begravelseslisterne og udgjøre af 480 Fødte et Antal af 29 eller 6,04 pCt. I Årene 1845—1854 udgjorde i hele Kongeriget de Dødfødte kun 4,4 pCt. af alle Fødte, og i Kjøbstæderne endogså kun 3,5 pCt. I begge Ribe Bys Sogne var deres Antal i Årene 1838—1857 forholdsvis endnu mindre, da de kun udgjorde 3,24 pCt. af de Fødte. De Dødfødtes Antal synes altså i det 17de Århundrede forholdsvis at have været meget stort. Dog må herved bemærkes, at jeg for den ældre Tid ikke har kunnet adskille Dødfødte og Börn, der vare døde, förend de kunde blive døbte; men disse Sidstes Antal har vistnok været meget ringe, så at den Fejl, der fremkommer derved, bliver uden Betydning.

Uægte Börn.

Disses Antal var i det 17de Århundrede forholdsvis ikke

ubetydeligt og navnlig større, end det har været her i Byen fra 1838 til 1857. I den første Periode vare næmlich af 3609 Börn 262 uægte; disse forholdt sig altså til det hele Antal som 1 til 13,8. Derimod have i den sidste Periode af 2068 Börn i begge Sognene 131 været uægte, altså 1 af 15,7. I Domsognet har Forholdet endogså kun været som 1 til 19,4. I de enkelte Årtier af det 17de Århundrede, således som vi ovenfor have inddelt det, vexlede Forholdet således: 1: 13,1. — 1: 12,3. — 1: 13,1. — 1: 13,9. — 1: 15,1. — 1: 16,1. — 1: 12,8. — 1: 15,4. Der viser sig altså i den senere Halvdel af Århundredet en, om end svag, Forbedring i Forholdet, der dog må påskjønnes såmeget mere, som Byen på samme Tid temmelig stadigt havde en Garnison, hvilket ikke plejer at indvirke gavnligt i denne Retning og heller ikke gjorde det her, da i de 15 År fra 1686 til 1700 af 35 uægte Börn ikke mindre end 12 havde en Militær til Barnefader. Garnisonens Indflydelse i denne Retning vilde dog have været endnu skadeligere, hvis Soldaterne ikke dengang for en stor Del havde været gifte, som blandt Andet ses deraf, at der i de samme 15 År døbtes 45 ægtefødte Börn af Militære. Ligeledes må det tilskrives den Omstændighed, at de fremmede Tropper, som flere Gange besatte Byen, for så stor en Del vare gifte, at de uægte Börn's Antal ikke tiltog mere i Krigstider.

Med Hensyn til Angivelsen af de uægte Börn's Forældre finder der en ret mærkelig Forskjel Sted mellem de forskjellige Dele af Århundredet. I den tidligere Del af dette nævnes et sådant Barn som N. N's (Faderens) Sön avlet i Skjørlevnet med N. N. (Moderen). I Niels Jörgensen Seerups første Tid er det endogså det Almindelige, at Moderen slet ikke angives, ligeså lidt som ved ægtefødte Börn; men fra 1666 anføres Moderen først, med Tilføjelse af, hvem hun har udlagt som Barnefader.

Sören Andersen Vedel betegner også de Börn som avlede i Skjørlevnet, der ere fødte for tidligt efter Brylluppet, og anfører disse Tilfælde med stor Strengthed. Forældrene synes hellere at have villet haft sådanne Börn døbte hjemme end i Kirken. Idetmindste findes 1641: Jesper, Hans Sonnichsen Skippers Sön på Skibbroen, avlet ante consummatum conjugium (för Brylluppet). er hjemmedøbt af M. David Foss (Kapellanen) d. 7de Maj, for Skrøbeligheds Skyld (ut præ-

tendebatur, d. e. som det foregaves). Og strax efter: Margrete, Niels Jacobsen Bonums Datter på Storegaden, hjemmedøbt for Skrøbeligheds Skyld (septimana post nuptias 26, d. e. den 26de Uge efter Brylluppet).

Tvillinger.

Mellem de 3609 Børn, som bleve fødte i Domsognet i det 17de Århundrede, vare 65 Par Tvillinger. Tvillingfødslerne stå altså i et Forhold til de fødte Børns Antal som 1 til 55,5, hvilket er endel større, end det viser sig for alle Kongerigets Kjøbsteder udenfor Kjøbenhavn i Årene 1850 til 1854, da det var som 1 til 68,2. (Jeg har ikke optegnet mig Tvillingfødslernes Antal i Ribe 1838—1857.) Allerede mod Slutningen af det 17de Århundrede tager det forholdsvis Antal af Tvillingfødsler stærkt af, som man kan se af Listerne. Tallene ere overhovedet så små, at man ikke kan drage nogen sikker Slutning heraf, hvorimod det store Antal i den tidligere Del af Århundredet, synes mig neppe at kunne være tilfældigt. — Trillinger forekomme ikke.

Trolovede og Ægteviede.

I Domsognet er der i de 15 År af det 17de Århundrede, for hvilke Lister herover findes, 1685—1699, trolovet 142 Par og ægteviet 165 Par, i Gjennemsnit altså 9,47 og 11,00 Par om Året. Den temmelig store Forskjel på disse Tal grunder sig fornemmelig på det 1ste År, i hvilket mange Par ere blevne viede, der rimeligvis ere blevne trolovede det foregående År. I Kathrine Sogn er Forskjellen også forholdsvis mindre; der er næmlig i 16 År, 1685 til 1700, trolovede 129 Par, og ægteviede 142 Par, altså i Gjennemsnit henholdsvis omtrent 8 og henimod 9 Par om Året.

Vi kunne ikke sammenligne Forholdet mellem Vielserne og Folkemængden i Fortiden og Nutiden, da vi ikke kjende Folkemængden tilstrækkelig nøjagtigt i den første; men når vi i dets Sted beregne Forholdet mellem Vielser og Fødsler, så finde vi, at der 1685 til 1699 i Domsognet kom 165 Vielser på 554 Fødsler (når vi lægge 6 til for Dødfødte i de 2 første År). De første forholde sig altså til de sidste som 1 til 3,36, medens Forholdet i Årene 1838 til 1857 i Domsognet var 1 til 3,14, og i begge Sognene tilsammen 1 til 3,52, altså omtrent det samme.

Døde.

I de 13 År, 1687 til 1699, for hvilke vi have Angivelser om de Døde (efter Navnet de Begravede, men i Virkeligheden føres Listerne således, at det bliver de Døde) i Domsognet, udgjorde deres Antal (de Dødfødte iberegnete) 484, eller i Gjennemsnit 37,43 om Året. Intet af Årene fremviser nogen særdeles stor Dødelighed, og den Vaklen, der finder Sted i Dødsfaldenes Antal i de enkelte År, er ikke engang så stor som den, den nyeste Tid udviser. I de samme 13 År udgjorde de Fødtes Antal (ligeledes iberegnet de Dødfødte) 494 eller 38 om Året. Der har altså i disse År været et Overskud af Fødslerne over Dødsfaldene; men det har været højst ubetydeligt, da de sidste have forholdt sig til de første som 100 til 102, medens derimod i de 20 År 1838 til 1857 Forholdet i Domsognet var som 100 til 150.

I Kathrine Sogn var Dødsfaldenes Antal i de 16 År fra 1685 til 1700 netop 500, altså 31,25 i årligt Gjennemsnit. For dette Sogn kjende vi ikke de Fødtes Antal i de samme År; men vi kunne vistnok komme det temmelig nær ved Hjælp af Kirkegangskonernes Antal, som var 360. Af Domsognet kjende vi kun Kirkegangskonernes Antal fuldstændigt for Årene 1687 til 1692. I disse 5 År var deres Antal 211, medens de fødte Börns Antal var 241. Hvis vi nu antage, at der har fundet samme Forhold Sted i Kathrine Sogn, hvortil der vel er al Grund, så få vi for de 16 År et Antal af 412 Fødte. Vi få altså på denne Måde for dette Sogn et Overskud af Døde, og det endda ikke så ganske ubetydeligt et Overskud. At Forholdet mellem Fødte og Døde således bliver endel ugunstigere i Kathrine Sogn end i Domsognet, er mindre påfaldende, da det Samme også viser sig i Nutiden. Medens næmlig, som ovenfor sagt, i de 20 År fra 1838 til 1857 Forholdet mellem Døde og Fødte i Domsognet var som 100 til 150, var det i de samme År i Kathrine Sogn som 100 til 132. Blandt Grundene til denne større Dødelighed i Kathrine Sogn både i ældre og nyere Tid er det vel en af de væsentligste, at Hospitalet hører dertil (i den nyere Tid tillige Amtssygehuset og Arbejdshuset).

Om nu end min Beregning af Fødslernes Antal i Kathrine Sogn ikke kan være fuldkommen nøjagtig, så er det dog vistnok sikkert, at det lille Overskud af Fødte, som Domsognet kunde have, når der ingen større Epidemier ind

traf, er bleven opvejet ved den større Dødelighed i det andet Sogn, så at hele Byen i Gjennemsnit har haft et større Antal af Døde end af Fødte.

De Dødes Alder og Kjøen.

Foruden de 984 Dødsfald, som jeg ovenfor har omtalt som anførte i Kirkebøgerne, nemlig 484 i Domsognet for Årene 1687 til 1699, og 500 i Kathrine Sogn i Årene 1685 til 1700, indeholder Domsognets Kirkebog endnu 16 Dødsfald for en Del af Året 1686, som jeg vil medtage under denne Betragtning. Derved bliver Antallet netop 1000, hvorfra jeg dog må drage 1, som jeg må have glemt at notere mig. Disse 999 Afdøde falde efter Kjøen og Alder i følgende Klasser.

	under 1 År	1-3	3-5	5-10	10-15	15-20	20-25	25-30	30-35	35-40
Mandkj.	126	35	12	16	7	11	5	15	16	13
Kvindkj.	106	33	12	15	3	7	11	8	24	16
tilsammen	266 ¹⁾	68	24	31	10	18	16	23	40	29
	40-45	45-50	50-55	55-60	60-65	65-70	70-75	75-80	80-85	85-90
Mandkj.	15	20	13	16	26	26	8	15	7	7
Kvindkj.	22	21	18	24	55	40	37	17	23	21
tilsammen	37	41	31	40	81	66	45	32	30	28
	90-95	95-100	over 100	Alder angiven		tilsammen				
Mandkj.	1	„	1 ²⁾	19		430				
Kvindkj.	6	1	„	14		534				
tilsammen	7	1	1	34 ³⁾		999				

¹⁾ Heri ere de Dødføede, hvis Kjøen for en stor Del ikke er angivet, og enkelte andre små Børn, ved hvem det samme er Tilfældet, medregnede.

²⁾ En Mand, som døde 1694, 105 År gammel.

³⁾ Heriblandt et Barn, ved hvilket hverken Kjøen eller Alder er angiven.

Hvad der for det Første er højst påfaldende ved denne Liste, er det store Overtal af Døde af Kvindekjønnet fremfor af Mandkjønnet. Da der fødtes Flest af Mandkjønnet, måtte der ventes også at være død Flest af dette Kjøn, og når der her viser sig det modsatte Tilfælde, og det endogså i en så påfaldende Grad, så ved jeg ikke, om dette kan forklares anderledes, end ved at antage en meget stærk Udvandring af Mandkjønnet. Mærkeligt nok, fremvise Byens Kirkebøger i Nutiden en Fremtoning i samme Retning, om end i uendelig ringere Grad. Medens næmlig af de Fødte 1838—1857 Forholdet mellem Mandkjön og Kvindekjön var som 1079 til 1000, var af de Døde Forholdet kun som 1043 til 1000. Stærkere fremtræder dette Samme endnu i vore Dage på Landet i Vestjylland; thi i Årene 1850 til 1854 døde der både i Ribe og Ringkjøbing Amts Landdistrikter flere Fruentimmer end Mandfolk, og i Thisted Amt omtrent Ligemange af begge Kjön, medens Mandkjönnet havde den almindelige Overvægt blandt Fødslerne. Også i Nutiden må denne Fremtoning forklares ved Mandfolkenes Udvandring. I denne Del af Landet tiltager derfor heller ikke Folkemængden efter de forskjellige Folketællinger så stærkt, som den skulde efter Overskuddet af Fødslerne over Dødsfaldene.

Til Sammenligning mellem de Afdødes Alder i den ældre Tid og Nutiden vil jeg beregne, hvor mange pCt. af Dødsfaldene der komme på hver enkelt Aldersklasse, såvel af de anførte 999 Dødsfald i det 17de Århundrede, som af dem, der ere indtrufne i begge Byens Sogne i Årene 1838 til 1857. Ligesom jeg fra de førstnævnte må fradrage de 34, ved hvilke Alderen ikke er angiven, således er der også i den sidste Periode 7 Døde, hvis Alder ikke kjendtes.

A.

	under 1 ¹⁾	1—3	3—5	5—10	10—15	15—20	20—25	25—30
1685—1700	27,6	7,0	2,5	3,2	1,0	2,0	1,7	2,4
1838—57	19,3	7,8	3,3	5,4	3,0	3,1	4,0	3,0
	30—35	35—40	40—45	45—50	50—55	55—60	60—65	65—70
1685—1700	4,2	3,0	3,8	4,3	3,2	4,2	8,4	6,8
1838—57	3,4	2,9	4,0	4,5	4,3	4,4	6,0	6,2
	70—75	75—80	80—85	85—90	90—95	95— 100	over 100	
1685—1700	4,7	3,3	3,1	2,9	0,7	0,1	0,1 ²⁾	
1838—57	4,7	4,7	3,0	2,0	0,9	0,3	0,0	

¹⁾ Heriblandt de Dødfødte.

²⁾ En Mand, der døde År 1694 i en Alder af 105 År.

For at lette Oversigten kan det være hensigtsmæssigt at sammendrage disse Tal i et mindre Antal Klasser f. Ex. således:

B.

	under 1	1—25	25—50	50—70	over 70
1685—1700	27,6	17,3	17,6	22,6	14,9
1838—57	19,3	26,6	17,7	20,8	15,6

Det Antal af Dødsfald, som vi have kunnet tage i Betragtning i enhver af de 2 Perioder, er ikke stort nok til, at Tilfældigheder ikke skulde kunne have nogen Indflydelse, navnlig i den ældre; men der viser sig dog for hver Periode en så stor Regelmæssighed i Rækken af Kvotienterne for de enkelte Aldersklasser i Liste A, at det synes mig, at man kan stole på, at man i dem har et temmelig rigtigt Udtryk for begge Tidernes Dødelighedsforhold med Hensyn til de Afdødes Alder. — Når vi nu sammenligne de 2 Perioder med hinanden, se vi, at der i Slutningen af det 17de Århundrede døde et meget større Antal af Börn under 1 År. (At iblandt disse også de Dødfødtes Antal var større end nu, have vi set S. 122.) Dernæst viser der sig i Modsæt-

ning hertil i den ældre Periode en langt mindre Dødelighed blandt Börn og unge Mennesker fra det 3die indtil det 30te År, end i Nutiden, og denne mindre Dødelighed har endogså mere end opvejet den større Dødelighed i det første Leveår, så at dengang kun 44,9 af 100 ere døde i en Alder af under 25 År, medens i Nutiden 45,9 af 100 Døde ikke have nåt denne Alder. På den anden Side synes i Nutiden et lidt større Antal at nå, hvad man kan kalde en høj Alder, nemlig 70 År og derover. Hvis vi beregne de Afdødes Gjennemsnitsalder i begge Perioder på den Måde, at vi lægge Listen B til Grund og give de der opførte Aldersklasser en Gjennemsnitsalder af $\frac{1}{2}$, 13, $37\frac{1}{2}$, 60 og 80 År, bliver Gjennemsnitsalderen for de Afdøde i det 17de Århundrede 34,47 År, og for de Afdøde i det 19de Århundrede 35,15 År. — Såmeget er altså Middel-Levetiden stegen her i Byen i en Tid af omtrent 150 År, forsåvidt man kan beregne den af det Foreliggende; men det bör dog ikke overses, at der er et langt større Antal Døde i det 17de end i det 19de Århundrede, hvis Alder ikke er angiven. Da disse for største Delen have været i en ældre Alder, vilde Middel-Levetiden, hvis man havde kjendt deres Alder, have været højere i begge Perioder; men Fejlen er større for den ældre end for den nyere Periode. Tilvæksten i Middel-Levetiden er altså ikke fuldt så stor, som den ovenfor viste sig.

De 34 Døde i det 17de Århundrede, hvis Alder ikke angives, ere for største Delen enten fremmede Fattige eller Soldater tilligemed de Sidstes Koner og Börn. Hvorledes syge og fattige Fremmede behandlede, derpå indeholde Kirkebøgerne et Par Exempler, i hvilke man ser, at de døde under en idelig Transport fra den ene By til den anden, idet man allevegne søgte at blive af med dem så snart som muligt. 2 Gange anføres det således, at slige Stakler vare døde om Natten i Østervedsted, efter om Aftenen at være førte dertil fra Lustrup (2 Byer, den ene hørende til Domsognet, den anden til Kathrine Sogn) i en sådan Tilstand, at de ingen Oplysning kunde give om deres Navn og Alder.

Afløste.

Denne Benævnelse anvendtes om dem, der stode åbenbar Skrifte. En Liste over sådanne findes i Domsognets Kirkebog for Tiden fra midt i 1685 til 1699. Dog findes

der ingen Afløste i Årene 1689 og 1695, hvad enten der nu ingen har været i disse År, eller det er en Unøjagtighed ved Listens Førelse. De Forseelser, for hvilke åbenbart Skriftemål findes anførte, ere følgende:

For Løstgighed afløstes 46 Fruentimmer og 10 Mandfolk. De Førstes Antal er således endel større end de uægte Börns, der i samme Tidsrum anføres i Døbebogen. Afvigelserne ere i det Hele store; thi både findes flere af de Mødre til uægte Börn, som forekomme i Døbebogen, ikke mellem de Afløste, dels er der endnu flere af de Afløste, hvis Börn ikke forekomme i Døbebogen. Dette kan ikke forklares derved alene, at Enkeltes Börn have været dødfødte; men de Fruentimmer, hvormed det er Tilfældet, ere for største Delen fra Landet, så at det kan tænkes, at de under Fødselen have opholdt sig i deres Hjem. — Fruentimmerne ses undertiden at være blevne afløste for deres uægte Börns Fødsel. Således afløstes 1697 et Fruentimmer, der berettede, at hun var svanger ved N. N., og 1693 gjorde et andet Fruentimmer Barsel, efterat hun allerede var indskreven i Bogen, og kom derfor først til at stå Skrifte 5 Måneder senere. — I de sidste År bemærkes det, når et Fruentimmer allerede tidligere havde forset sig, hvilket da endogså er det Almindeligste. — 1687 blev et Mandfolk på engang afløst for at have besvangret 2 Piger.

For at have ligget Börn ihjel (Oppression), fandt 5 el. 6 Afløsninger Sted. I de 2 Tilfælde afløstes begge Forældrene for at have „optaget deres Barn dødt imellem sig.“ I 2 andre Tilfælde afløstes Konen alene for at have „optaget sit Barn dødt hos sig“ „inden sit Kirkesæde“. I 1 Tilfælde blev et Fruentimmer efter Biskoppens Tilladelse på samme Tid, som hun afløstes for at have født et uægte Barn, tillige afløst for „i Søvne at have opprimeret“ dette Barn. Endelig blev i 1 Tilfælde, som ikke ganske hører herhen, 1692 velfornehmme Peder Lavridsen (Baggesen) Rådmands Amme afløst, fordi Barnet (en Søn ved Navn Niels) var faldet fra hendes Seng ned på Vuggen og om Morgen blev fundet dødt der. — 1687 var også Rådmand Oluf Kristian Engelsefts Søn bleven optagen død fra Ammen; men denne findes dog ikke i den Anledning at have stået åbenbar Skrifte. — De opprimerede Börn vare i en Alder fra 5 til 14 Uger. — Det var altså endnu på den Tid et ikke ualmindeligt Til-

fælde, at et Barn blev ligget ihjel, ligesom i Middelalderen, da det så hyppig nævnes mellem de Forseelser, hvorfor der absolveredes. Det havde således neppe hjulpet meget, at en kgl. Forordning af 1606 fastsatte hård Straf for denne Forseelse, navnlig i Gjentagelsestilfælde Livsstraf. Midt i Århundredet blev der i Århus Stift i Gjennemsnit ligget idetmindste 38 Børn ihjel om Året. Se Hübertz: Akts. vedk. Årh. II, S, 194.

Endelig bleve 2 Personer afløste, fordi de i lang Tid havde afholdt sig fra Alterets Sakramente. Den ene er et Fruentimmer, der samtidigt med, at hun stod åbenbar Skrifte for Løsagtighed, tillige afløstes, fordi hun i 2 År ikke havde været til Guds Bord, — den anden en Soldat, der havde holdt sig derfra i 6 År og angav som Årsag dertil, at han havde forsvoret det, fordi han engang var bleven straffet uden sin Forseelse; „imidlertid havde han levet et forargeligt Levnet.“

Oplysninger vedkommende Daabshandlingens Udførelse.

Børnenes Alder. Børnene førtes i den Tid, som bekendt, meget tidligt til Dåben, og Kristian d. 4de befalede endog 1646, at de i Kjøbstederne skulde døbes inden 4 Dage efter Fødselen. I Regelen angives Børnenes Alder ikke i Kirkebogen; men som Exempler vil jeg anføre Præsten Sören Andersen Vedels egne Børn, ved hvis Dåb Faderen tillige har anført deres Fødselsdag. De af dem, der forekomme i den bevarede Kirkebog, ere: Elisa, født den 28de og døbt den 30te Avgust 1624; Peder, født d. 15de, døbt d. 18de Juli 1630; Anders, født d. 19de, døbt d. 22de Decbr. 1631. (Det fortjener måske også at bemærkes, at ingen af dem er døbt af Faderen selv.) Lidt ældre var dog Niels Jørgensen Seerups ældste Søn, Sören (senere Faderens Eftermand i Æmbedet), der blev født d. 27de Maj og døbt d. 2den Juni 1654.

Hjemmedåb måtte kun finde Sted i Tilfælde af Barnets Svagelighed; men vi have allerede S. 123 set et Tilfælde, hvori Præsten havde Mistanke om, at denne Svagelighed var opdigtet, for at undgå Dåben i Kirken. Højest påfaldende er det, at ikke sjælden et Barn hjemmedøbes formedelst Svagelighed, uden at der er mindste Grund til at tvivle om den-

nes Virkelighed, og at Barnet dog allerede næste Dag eller ganske få Dage efter fremstilles i Kirken. Således blev f. Ex. et Barn hjemmedøbt d. 28de Septbr. 1633 og næste Dag „præsenteret udi Menigheden“, men må også være død samme eller den følgende Dag ifølge en Vedtegning i Randen om, at Barnet døde 2 Dage efter Fødselen. Ligeledes blev 1646 et Barn hjemmedøbt „for Skrøbeligheds Skyld“ og allerede næste Dag præsenteret udi Menigheden. 1630 blev Rektorens, M. Jens Kjeldsens, Søn Hans hjemmedøbt for Skrøbeligheds Skyld og præsenteret i Menigheden 2 Dage efter, og det Samme er Tilfældet med et Barn 1645. Man ser heraf, at Forældrene have skyndt sig særdeles meget med at få det hjemmedøbte Barn fremstillet i Kirken, og det endogså mere, end et fornuftigt Hensyn til Barnets Helbred synes på nogen Måde at have kunnet tillade; i et af de ovennævnte Tilfælde må man vel også antage, at dette urimelige Hastværk ligefrem har haft Barnets Død til Følge. — Den udførligste Omtale af Hjemmedåben og den påfølgende Fremstilling i Kirken findes i Anledning af Lensmanden Albert Skeels Datter Margrethe, som den 19de Oktober 1626 blev hjemmedøbt for Skrøbeligheds Skyld, hvorved bemærkes: „Skal fremdeles, om Gud sparer hende Livet, præsenteres udi Guds Kirkes og Menigheds Samfund med første Lejlighed og der antvordes Gud med alvorlig Bön og Påkaldelse, som sædvanligt er.“ Derefter d. 5te November „blev velb. Jomfru Margrethe Skeel præsenteret udi Ribe Domkirke for Korsdören, og hendes Døb og Kristendom der konfirmeret og stadfæst efter Ordinantsen.“

Fadderne kaldes indtil 1662 og derefter igjen fra 1683 lige til Århundredets Slutning *Susceptores*. — Med Hensyn til Faddernes Antal og Kjøn havde den fornemmere Borgerstand og Æmbedsstanden (hvilket för 1660 betyder det Samme som Præstestanden; thi nogen anden egentlig Æmbedsstand existerede der för Enevoldsmagtens Indførelse ikke i Kjøbstederne) en meget fast Regel, ifølge hvilken de indskrænkede sig til 3 Faddere, og det således, at de til en Søn havde 2 Mandfaddere og 1 Fruentimmerfadder, og omvendt til en Datter 1 Mandfadder og 2 Fruentimmerfaddere; Fruentimmerfadderne vare altid gifte Koner. Fra denne Regel findes kun ganske enkeltvis en Undtagelse i Æmbedsstanden. Først mod Slutningen af Århundredet sker der en lille For-

andring i denne Skik, som senere vil blive omtalt. Ved Valget af Fadderne holder man sig i denne Klasse i høj Grad til Familien.

Den lavere Klasse af Byens Indbyggere har derimod næsten altid 5 Faddere, sjældnere 3 eller 7, og meget sjelden et lige Antal, idet der også her følges den Regel, at Fadderne af Barnets Kjøn ere 1 flere end de af det andet Kjøn. Imellem Fruentimmerfadderne er der i Regelen idetmindste både en Kone og en Pige. Forældre af denne Stand satte stor Pris på, og fandt det undertiden vel tillige fordelagtigt, at indbyde fornemme Faddere til deres Börn. Således gjorde undertiden de adelige Damer fra Slottet dem denne Ære, hvorimod jeg intet Exempel har fundet på, at den højere Borgerstand (derimod nok i enkelte Tilfælde Præstestanden) har søgt en sådan tvivlsom Ære. Især var det dog naturligvis de rige og fornemme Borgere, deriblandt navnlig Borgmestrene, der hyppigt forekomme som Faddere hos deres ringere stillede Medborgere; især er det påfaldende ofte Tilfældet med Enkelte, der vel have udmærket sig ved Villighed og Gavmildhed ved slige Lejligheder. Således stod Borgmester Hans Friis 1624 Fadder til 4 Börn, 1625 ligeledes til 4, og 1626 til 7. — Et større Antal Faddere end 7 forekommer meget sjelden; men i at indbyde mange, i Almindelighed også fornemme Faddere overgik Ingen Byens Tjenere, der efter den almindelige Mening vel må have haft et Slags Privilegium i denne Henseende. Således havde Iver Jensen Stadsbud 1663 en Søn i Kirke, der ikke havde mindre end 23 Faddere, 16 Mandfolk og 7 Fruentimmer. Jeg må dog tilstå, at han er mere beskeden med Hensyn til sine Fadders Stand, end med Hensyn til deres Antal; thi de eneste mere ansete Personer, som jeg bemærker imellem dem, ere Dr. Ludvig Pouch, Byskriveren Hieronymus Trelund og Borgmester Jesper Hansens Kone. 1670 havde et andet Stadsbud Barn i Kirke og havde dertil indbudt 21 Faddere; iblandt de 17 Mandfolkefaddere vare både Biskoppen og begge Hovedpræsterne, der dog alle mødte ved en Anden. 1674 lod et 3die Stadsbud en Datter døbe og havde til hende 14 Faddere, der dog ere simplere Folk. — Også Bødlen havde altid mange Faddere. Således døbtes 1624 Joachim, „fils de l'exécuteur de la justice“, som Sören Andersen Vedcl udtrykker sig på Fransk, og iblandt Fadderne

var Kapellanen ved Domkirken. Endnu højere vovede Hans „Skarprichter“ sig 1652, da han indbød til Faddere for sine Børn: Rådmændene Johan Pouch, Joh. Rattlev og Hans Vandel, Else, Borgmester Anders Svanes (Kone), og Ingeborg, Rådmand Lavrids Baggenses Datter. Flere end disse 5 Faddere var der rigtignok ikke; men de hørte også alle til den fornemme Del. — 1660 havde „Gotfrø Mestermænd“ en Datter i Kirke, og iblandt de 14 Faddere vare ligeledes flere Rådmænd og Rådmændskoner. 1663 lod samme Mand sig nøje med 11 Faddere, hvoriblandt der ikke engang var Nogen af den fornemmere Borgerstand. — I Faddernes Mængde stod dog en Korporal 1669 ikke tilbage for noget Stadsbud, idet han også havde 23 Faddere, deriblandt en Korporal og 9 Ryttere, hvoraf de 8 anføres summarisk som „mig ubekjendte“. — 1686 udkom der et Forbud mod at have flere end 5 Faddere; men det overholdtes ikke, hvilket vel i de Tider var Reglen ved slige Anordninger. Noget meget stort Antal Faddere forekommer vel ikke i den senere Del af Århundredet; men 7 Faddere ere idetmindste ligeså almindelige som før den Tid.

På den modsatte Side var Faddernes Antal undertiden også påfaldende lille. 1657 var der ved Biskop Kragelunds Datter Lenes Døb, hvis man kan stole på Kirkebogen, kun 2 Faddere, begge Mandfaddere, altså ganske imod Skik og Brug. Det Samme var også Tilfældet ved en Drengs Døb 1660. 1641 og 1672 var der til et uægte Pigebarns ingen andre Faddere end 3 Fruentimmer, 1670 og 1672, ligeledes til uægte Pigebørn, endogså kun 2 Fruentimmer. 1662 blev der døbt 2 Pigebørn, en Soldats Tvillingbørn, og det bemærkes udtrykkelig i Kirkebogen, at der ingen Karlfaddere var, men 4 Kvindefaddere. 1673 forekommer der ved et uægte Pigebarns Døb endogså kun 1 (Fruentimmer-) Fadder. Alleringest var det dog med en Natmands Datter 1692, ved hvis Døb der bemærkes: „Faddere: Ingen, og bar han den selv til Dåben“.

Dette sidstnævnte Tilfælde er et Exempel på, hvor foragtede Natmændene vare, eller rettere, de betragtedes som en særegen Kaste, med hvem man ikke kunde komme i nogen Berøring, uden at besmittes derved. At denne Afsondring netop også med Hensyn til kirkelige Handlinger har

været almindelig, ses af følgende mærkelige Reskript til Magistraten i Århus af 12te Marts 1698:

..... oc som ellers for os allerunderdanigst er bleven andraget at øvrigheden j een deel Kiøbsteder oc deris hustruer skal unddrage sig fra at vere tilstede ved Natmændenis Børnedaab oc Ligsbegravelser, i særdeelighed naar Natmændenis Qvin-der kommer i Barnsnød at de da ingen hielp skal have af Jordemødre eller af øfrighedens oc Borgerskabets Hustruer, men maa saavel dertil som til Liigbegiengelser oc Barne- daab med stor Bekostning forskrive folck andensteds fra af deris Vilkor, saa befalis Eder hermed, at I oc Eders Hustruer icke maa veigre Eder udj ved Natmandens Børnedaab eller Liigbegiengelser der paa stedet at vere overværende, saa ofte I derom bliver anmodet, men Borger- skabet med Exempel foregaa, som I haver at tilsige, sig oc derved naar det begieris, at lade finde; desligeste at Eders oc Borgerskabets Hustruer, saavelsom Jordemoderen paa Ansøgning, indfinder sig, naar Natmandens Hustru kommer i Barnsnød. Derved skeer vor Villie; Befalendis Eder Gud, osv.*)

Ligesom det her pålægges Medlemmerne af Magistraten at foregå Borgerskabet med et godt Exempel, således er det rimeligvis Følelsen af denne Pligt, der bevægede dem i Ribe til ikke at vægre sig ved såvel selv som ved deres Hustruer og Døtre at tjene Skarpretteren som Faddere, når han havde Barn i Kirke, skjönt denne Pligtfølelse ikke var stærk nok til at formå dem til at yde Natmanden, der dog også på en Måde var Byens Bestillingsmand, den samme Tjeneste. Ubehageligheden herved måtte blive desto mindre, jo større Faddernes Antal var, og det er vel Grunden, hvorfor Skarpretteren i Almindelighed havde så mange Faddere. Det Samme gjælder rimeligvis om Stadsbuddene, på hvis Bestilling der ligeledes synes at have hvilet en Vanære. Idetmindste siger Magistraten i Århus 1715 udtrykkeligt, at intet af Liglavene vilde bære en Bysvends Lig, ikke engang for Betaling, ligesålidt som Natmandens og Bøddelens**) og

*) Se Hübertz: Aktst vedk Staden og Stiftet Århus, II, S. 184 fl.

**) Hübertz: Anf Skr. III, S 142.

i de følgende År måtte den oftere ligefrem befale Lavene at gjöre det.*)

I det Foregående have vi set nogle Exempler på, at der navnlig ved uægte Börns Døb har været usædvanlig få Faddere og, hvad der også fortjener at bemærkes, kun Fruentimmerfaddere. Det har i alle disse Exempler været Pigebörn. Ved uægtefødte Drengbörn har jeg derimod undertiden fundet ligeså store Fadderstadse som ved ægtefødtes. Således fik Apothekeren Johan Pouch 1646, samme År, som hans sidste Kone døde, en uægte Søn med et ugift Fruentimmer, der opholdt sig i hans Hus, og blandt Faddere havde han en Borgmester og en Rådmands Kone, altså ganske i samme Stil som ved hans ægte Börns Døb. Endnu mærkeligere er den Fadderstads, som Jokim Instrumentist (d. e. Stadsmusikant) gjorde 1626 for en uægte Søn. Fadderne vare nemlig ingen Ringere end velbårne Iver Vind, Dr. Kristian Bording, M. Jens Kjeldsen (Skolemesteren o: Rektoren), Rådmand Hans Friis, Bispinden, Borgmester Morten Limes og Johan Pouchs Hustruer. Vind, Bording og de 3 Damer lode rigtignok møde ved Andre.

Det var overhovedet ikke sjældent, at en Fadder lod sig repræsentere ved en Anden, dels på Grund af Sygdom eller Svagelighed, dels fordi han eller hun ikke syntes om eller fandt det under sin Værdighed selv at møde. I det sidste Tilfælde sendtes naturligvis en mindre fornem Person istedet. Således sender Iver Vind ved den nysnævnte Instrumentistes Barnedøb en af sine Folk i sit Sted, og Bispinden og Apothekerens Kone sende 2, som det synes, ganske simple Koner. Se herom også under „adelig Barnedøb“.

Barnets Forældre har jeg aldrig truffet mellem Fadderne, og, som vi ovenfor have set, blev Natmanden, da han selv bar sit Barn til Dåben, ikke betegnet som Fadder. 1693 har jeg for første Gang i Borgerstanden bemærket Mand og Kone som Faddere til det samme Barn, medens jeg slet ikke ved at have set Forældre og voxne Börn som Faddere sammen i denne Stand, hvorimod begge Dele ikke vare ualmindelige hos Adelen, hvortil Grunden vel tildels var den, at den havde langt Færre at vælge imellem til Faddere, når den ikke ønskede at gå udenfor Standen.

*) Smst III, S 83, 278. II, S. 294. Det første År forårsagedes herved endogså Optøjer. — Grunden var den, at Bysvendene tillige vare Sluttere.

1644, d. 6te Marts, medens Byen var i de Svenskes Hænder, lod Engellænderen Markus Whitte, der havde været i dansk Søkrigstjeneste, men for nylig forræderisk var gået over til Fjenden, en Søn, Markus, døbe i Domkirken. Blandt Fadderne var Borgmester Peder Sörensen Skriver på „Jøden Johan Kristians“ Vegne. Senere må man dog have bemærket, at det ikke gik an, at en Jøde var Fadder ved en kriglig Barsedåb; ovenover hans Navn er derfor skrevet Rådmand Lavrids Baggesens.

Lige indtil Slutningen af Århundredet er det kun ved adelige Börns Dåb, at Nogen, og da altid en Dame, udtrykkelig nævnes som bærende Barnet. Jeg kan derfor ikke oplyse, hvad der i den Henseende har været Skik og Brug i Borgerstanden. — Men i de sidste År af denne Periode, fra 1693, såvidt jeg har bemærket, begynder det hos den fornemmere Klasse at blive Skik, at der ikke alene ved Pigebörns men også ved Drenges Dåb ere 2 Fruentimmerfaddere, og foran den sidstes Navn af disse sættes hyppigt: „og ved hende“, så at hun derved betegnes som et Slags Medhjælperinde for den første. Det er altså upåtvivlelig den samme Skik, som nu finder Sted, at af 2 Fruentimmerfaddere den ene bærer Barnet, og den anden, som man siger, holder Huen. Det er denne lille Forandring, som jeg ovenfor antydede, fandt Sted i Århundredets Slutning, i den faste Skik med Hensyn til Faddernes Antal, som tidligere havde hersket i den fornemmere Borgerstand og Æmbedsstanden. I Forbindelse hermed står det, at der nu i Regelen hos denne Klasse bliver 4 Faddere. Den sidste Fruentimmerfadder er nu også i Almindelighed en ugift Pige; undertiden ere de det endog begge, ganske modsat, hvad der tidligere var Skik.

Adelig Barsedåb. Ved de adelige Börns Dåb, som forekomme i Kirkebogen, er der i Almindelighed et større Antal Faddere; men både Faddernes Antal og Art synes dog mere at bero på Omstændighederne, end på nogen bestemt Regel. Som Bidrag, dels til Personalhistorien, dels til Skildring af Adelens Stilling til Borgerstanden, vil jeg anføre alle de Börn af denne Klasse, som forekomme; de ere alle fra den tidligere Del af Århundredet, før Enevoldsmagtens Indførelse.

Hr. Albert Skeel til Fusingø var Lønsmand på Riberhus fra 1601 til 1639. Af hans Börn findes kun den ovennævnte Datter Margrethe i Kirkebogen, døbt 1626. Hendes

Faddere vare: velb. Thomas Juul (til Sønderskov), velb. Peder Lange (til Kjærgård); velb. Fru Elisabeth Friis, Fru Berthes (Barnets Moders) Farsøster (Peder Langes Kone), som bar Barnet, velb. Fru Kirstine Juul af Grundet (gift med en Jakob Vind), velb. Fru Anna Vind af Endrupholm (gift med Jørgen Krag, der fik Gården med hende), velb. Jomfru Ellitze Norby (til Uggerslevgård i Fyn; levede i mange År her i Byen, døde 1632, 84 År gammel og gav ved sit Testamente Penge til Skolen og de Fattige).

Hr. Gregers Krabbe til Thorstedlund, Lensmand på Riberhus fra 1639 til 1651, lod 2 Døtre døbe i Domkirken: 1. „Velb. Jomfru Helvig Krabbe, velb. Gregers Krabbes Datter på Riberhus, blev ført til Dåben udi Domkirken d. 1ste Avgust (1647) af velb. Fru Anna Krabbe Gunde Langes til Kjølbygård (i Thy), døbt af Bispen Dr. E. M. (Erik Monrad). Suscept. Velb. Peder Lange til Kjærgård, velb. Fru Elisabeth Daa, velb. Fru Susanna Krabbe sal. Niels Friises til Krastrup.“ — 2. „Ingeborg, velb. Hr. Gregers Krabbes Datter på Riberhus, døbt d. 18de Juli (1649) af Bispen Dr. E. Monrad. Suscept. Velb. Fru Elisabeth Daa, velb. Fru Ingeborg Krabbe Palle Rosenkrantzes (til Ørup og Vesløsgård), Borgmester Hans Friis, Peder Baggesen (Rådmand), Margrethe Dr. E. Monrads.“ Ved denne Datters Døb havde Lensmanden altså også nogle borgerlige Mands-Faddere; men de adelige Fruentimmerfaddere nævnes først.

1626 og 1627 opholdt velb. Iver Vind, en Søn af Jakob Vind og Else Høg til Grundet, senere Ejer af Nørholm og Torpegård og Rigsråd, sig med sin Kone, Helvig Skinkel, her i Byen og lod døbe en Datter, hvorom der i Kirkebogen findes Følgende: „Karine, Velb. Iver Vinds Datter, døbt d. 25de Juni (1626). Suscept. Velb. Peder Lange, som havde i sin Sted velb. Jomfru Anna Skeel, Fru Birthe Hr. Albert Skeels, Fru Else Høg, Iver Vinds Moder, som bar Barnet, Fru Mette Bilde, Fru Helvigs Moder (gift med Niels Skinkel til Søholm i Fyn), Fru Elle Skram Henrik Langes (til Dejberglund og Oldager, Domprovst i Ribe Domkapitel), Lavrids Skinkel (til Søholm), som havde fremsendt Anders N. af Odense på sine Vegne, Dr. Kristian Bordum (el. Bording, Medikus), M. Kristian Friis (Læsemester), Karine Dr. Ivers (Biskop Iver Hemmets Hustru), Susanna M. Sörens (Sören Andersen Vedels Hustru).

Omtrent fra samme Tid af levede der her i Byen en Kapitajn, velb. Erik Orning, der ses at være bleven her i Byen under dens Besættelse af Fjenden 1627 til 1629. Han lod 3 Børn døbe i Domkirken. Det ældste, Mads Orning, blev hjemmedøbt d. 13de Januar 1627 og præsenteret i Menigheden d. 4de Februar. „Barnet bar velb. Fru Helvig Skinkel, Iver Vinds. Suscept. Velb. Iver Vind, Fru Birgitte Mund, mater puerperæ (d. e. Barnets Mormoder), Jomfru Anna Skeel, Jomfru Ellitze Norby, Kapitajns Broder Ove Orning, Kapitajns Frues Broder (Navnet ikke anført), M. Jens Kjeldsen (Skolemester) på Dr. Ivers Vegne, Ingeborg, Dr. Kristians (Bordings) på hendes Husbonds Vegne, Peder Baggesen på velb. Peder Langes Vegne, Peder Skriver (rimeligvis Slotsskriver, senere Borgmester Peder Sörensen Skriver), Hans Harbo (ubekjendt)“. Ved denne Lejlighed har Kapitajnen altså gjort en anselig Fadderstads.

En stor Tilbagegang viser sig 1630, da han (d. 1ste August) havde sin anden Søn, Sören, i Kirke. Han havde nemlig dennegang indbudt lutter borgerlige Faddere, og færre i Tallet, dog alle af Byens anseteste Huse. De vare nemlig: Biskoppen Jens Dynesen (Jersin), Apotheker Joh. Pouch, Rådmand Peder Baggesen*), Anna Kristoffer Kjeldsens (kongelig Tolder) og Kirstine Villum Pedersens på Lenes, Borgmester Hans Friis's Kones, Vegne.

Større endnu var dog Faldet ved det 3die Barns, Sofies, Døb d. 26de Maj 1633; thi vel havde han dennegang budet Lensmandens Frue til Fadder; men hun sendte i sit Sted sin Fadeburskvinde, hvilket vistnok vidner om en høj Grad af Ringeagt for Kapitajnen. Blandt de øvrige Faddere vare nogle mere anselige Borgerlige, som Skolemesteren M. Anders Romdorf, Byskriveren og Bispinden; men andre ere temmelig obskure Personer, som Klavs, Staldmester på Slottet.

Kristian Skeel, Lensmanden Albert Skeels senere be-

---

*) Det fortjener at bemærkes, at, uagtet Peder Baggesen således 3 Gange var Fadder i adellige Huse, havde han dog aldrig nogen Adelig til Fadder for noget af sine 6 Børn, som vare fødte i Tiden fra 1630 til 1647, og det Samme var Tilfældet med hans Brødre og alle hans Standsfæller. Jeg kan ikke antage Andet, end at dette må tilskrives en vis Stolthed hos de gamle og ansete Borgerfamilier, der fandt det under deres Værdighed at henvende sig om Sligt til en Stand, der dog vilde anses for bedre end de, hvorimod det nok kunde passe sig for den lavere Borgerstand.

rømte Søn, der døde 1659 som Rigsråd og Herre til Fusingø og Vallø, men på denne Tid endnu kun kaldes Herre til Holbekgård, lod 1637, d. 27de Decbr. døbe en Søn ved Navn Korfits, født d. 17de samme Måned. Fadderne vare: Velb. Fru Elisabeth Gyldenstiern sal. Oluf Rosenspars (til Vallø, Barnets Oldemoder; thi hendes Datter, Birthe Rosenspar, var gift med Korfits Rud til Fuglsang og Vallø, og deres Datter var igjen Birgitte Rud, Kristen Skeels Hustru), velb. Fru Birthe Skeel, velb. Jomfru Margrethe Skeel. — Her synes Adelsstoltheden at træde temmelig stærkt frem, idet man har foretrukket ingen Mandfolkefaddere at have, og det endda til et Drengbarn, fremfor at indbyde nogen Uadelig dertil.

Börnenes Navne. För 1660 forekommer kun ganske enkeltvis et Barn døbt med mere end 1 Navn, og det er da altid Udlændingers Börn. Efter den Tid begynder det at blive almindeligere, skjönt det endnu i nogen Tid næsten kun er Udlændinger og Soldater, ved hvis Börn det forekommer. Soldaterne bleve rimeligvis i den Henseende påvirkede af deres tyske Officerer og Underofficerer, hvem selv eller hvis Koner de vel ofte opkaldte, eller af deres mange tyske Kammerater. Blandt Byens faste, indfødte Befolkning blev det langt tidligere Mode at give Pigerne end Drengene dobbelte Navne. Jeg har således i de 14 År 1670—1683 fundet 18 Pigebörn af denne Klasse, der ere døbte med 2 Navne, men kun 1 Dreng, næmlic en, der var opkaldt efter Stiftsbøfalingmanden, Grev Otto Diderik Schack. For Pigerne ere især sådanne S sammensætninger, hvoraf Anna udgjör den første Bestanddel, hyppige. Ikke sjelden trækkes begge Navnene sammen i et Ord, som Sofidorthe, Annedorthe; hertil hører vel også Navnet Mettedina. Rådmand Engelstofft dannede 2 af sine Døtres Navne på en særegen Måde, idet han lod det første Navn være et Mandfolkenavn: Otto Sofie og Eberhardt Dina Elisabeth. Vi kunne måske i en sådan Skik tildels søge Anledningen til Dannelsen af sådanne af Mandfolkenavne afledte Fruentimmernavne som Ottomine, Konradine, der i det 17de Århundrede aldeles ikke endnu forekomme her i Byen. — Af usædvanlige Navne, der forekomme i Døbebogen, vil jeg nævne Mandfolkenavnene: Hjare, Teffue — og Fruentimmernavnene: Renlef (el. Renled), Orved, Sindet.

Faddernes Titulering ligger rigtignok noget fjernere fra Gjenstanden for denne Afhandling; men det vil dog måske ikke være uden Interesse at se hvorledes den efterhånden begyndte at udvikle sig. I den tidligere og største Del af Århundredet kjendes ingen andre Titler end Adelens „velædle“, „Frue“ og „Jomfru“, og så „Hr.“ foran Ridderes og Præsters Navne. Kort efter Enevoldsmagtens Indførelse, der vel også i denne Henseende dannede en Epoke, hvis Indflydelse dog kun langsomt nåede Ribe, forekommer for første Gang *Monsieur* om Tolderen Marturin Dupont, måske foranlediget ved hans franske Navn og Herkomst. Endnu samme År kaldes han dog også ganske simpelt „Tipund Tolder“, hvilket tillige kan tjene som Exempel på den mindre gode Retskrivning, som anvendes i denne Del af Døbebogen. — 1671 og 1680 udgik de første Rangforordninger, og det er måske en Følge af dem, at vi 1686 finde *Fru* Margrethe Borgmesters, medens Fruenavnet hidtil havde været forbeholdt Adelen og Officierstandens Koner. Det er dog først fra 1692 af, da der begynder en ny Håndskrift i Døbebogen, at Tituleringen tager et større Opsving. Nu forekommer *Monsieur* Morten til Regimentsskriverens, *Seigneur* Niels Hansen (Rådmand), *Fru* Kancellieråds Margrethe Hemmer og Rektorens (Mag. Bhies) *Frue*, *velædle Fru* Bispinde og *Jomfru* Birgitte Lodberg (Biskoppens Datter). Tolderens Kone hædres ved at kaldes hans „Kjæreste“. Man er dog endnu ikke øvet i at benytte disse Prydelser; thi ved Siden af de enkelte, anførte Tilfælde, hvori de anvendes, findes der et langt større Antal af Steder, hvor de forsømmes. Det synes således, at vi Danske i Begyndelsen have haft Vanskelighed nok ved at komme ind i det Titelvæsen, hvori vi siden ere bleve så godt hjemme.

Bidrag til Ulvenes Historie i Vensyssel.

Af J. J. F. Friis.

Naar man læser i Bircherods Dagbøger (udgivne af Molbech), at der endnu den 10de Februar 1705 kunde holdes „en lystig Ulvejagt“ i Vensyssel og man desuden, sammesteds (S. 304), læser om den store Skade, disse vilde Dyr forarsage her, maa det i høi Grad undre os, at der den Dag i Dag gives saa faa Minder om dem og deres Ødelæggelser, at det næsten synes, som om Erindringen om dem er uddød samtidig med deres Udryddelse. Dette bekræftedes end mere ved de Undersøgelser, som bleve anstillede i Vensyssels forskjelligste Egne for at faae Meddelelser om, hvad man endnu vidste om deres Ophold og Undergang; thi uagtet der kun er forløbet 160 Aar, siden hiin lystige Ulvejagt fandt Sted, og man fornuftigviis maa antage, at disse Dyr i det Mindste et halvt Aarhundrede derefter streiffede omkring allevegne i Vensyssel, saa vare dog de Efterretninger, vi modtog og for hvilke vi navnlig maa takke Gaardeier P. Gaardboe i Raabjerg, samt Skolelærerne Andersen i Bindslev og Kjær i Hune, saa sparsomme, at det er at forudsee, at alle Minder aldeles vilde have været uddøde, dersom der endnu var hengaaet 50 Aar, og at man ikke vilde have andre Erindringer om Ulvenes Hærgen, der i sin Tid forarsagede Vendelboerne saamegen Nød, end hvad

der findes derom i gamle Skrifter og i de Stednavne, der begynde med „Ulv“, og hvoraf næsten hvert Sogn har et eller andet at opvise.

Skjønndt vi villigen indrømme, at de Undersøgelser, som vi have anstillet, ere i høi Grad mangelfulde — de vilde endog blive det, om vi selv havde bereist Sognene, thi Sagn skal opledes og findes kun ved et længere Ophold paa ethvert Sted, hvor man troer, at det lever i Erindringen —, saa er dog saameget blevet os tydeligt, at Ulvene neppe have opholdt sig i Raabjerg og Skagens Sogne — rimeligviis fordi Føden der fandtes sparsommere —, at de efterhaanden udryddedes i det nordlige Vensyssel, og at den sydlige Deel rimeligviis paa Grund af de mere sammenhængende Skove og vidtløftigere Mosestrøg endnu i længere Tid, efterat de vare fordrevne fra det Nordlige, maatte døie Ondt af hine vilde Gjæster. Det fremgaaer dernæst af de Sagn, som endnu haves, at Udryddelsen af Dyrene i den nordlige Deel, hvor de naturligviis holdt sig længst i Klitter, Bakker, Moser og Skove, gik for sig enten saa pludselig eller i en saa kort Tid, at Sagnene derom blande Trolddom og Hexeri med i Spillet.

Som en almindelig Bemærkning maa vi imidlertid forudskikke et Par Ord om, hvor vanskeligt det i det Hele er at bygge noget Historisk paa et Sagn, der slutter sig til et enkelt Sted; thi det er stundom Stedet, der har givet Anledning til Sagnet, og ikke Sagnet, som fra først af har gjort Stedet mærkeligt. Naar der saaledes fortælles, at der paa Gaarden Kjølkegaards Grund i Hallund Sogn, findes en „Ulvegrav“, som har faaet Navn deraf, at en Spillemand engang faldt i den, og at han nede i Graven fandt en fangen Ulv, som han maatte spille for hele Natten, indtil der om Morgenens bragtes ham Hjælp, da Ulven ellers havde ædt ham, saa kan jo dette gjerne være Sandhed; men netop denne Historie fortælles fra saa mange andre Egne, hvor Ulve have hersket eller herske endnu, at man selv maa fæste den Lid til dette vort indenlandske Sagn, som man troer at kunne skjænke det. Stort bedre hænger det nok heller ikke sammen med Sagnet om Bødkeren fra Aalborg, som igjennem Storskoven skulde kjøre med et stort Bryggerkar til en Herregaard i Vensyssel og paa Veien blev angreben af en Flok Ulve. Da han saae, at han ikke kunde undflye, lod

han Karlen hjælpe sig Karret af Slæden og krøb ind under det, hvorpaa Kudskene galoperede til Gaarden — der nævnes forskellige — efter Hjælp. Da Ulvene kom til Karret og lugtede Bødkeren under det, forglemte de at forfølge Kudskene, som lykkelig slap væk, men søgte nu saameget desto ivrigere at vælte Karret om, hvilket Bødkeren forhindrede ved at skjære dem i Poterne, saa ofte de stak dem ind til ham, idet de vilde kradse Sneen bort. Endelig kom Folk til fra Herregaarden. Ved at see Blodet af Ulvepoterne omkring Karret, troede de strax, at Bødkeren var bleven ædt; men dette var ingenlunde Tilfældet. Han krøb ligesaa uskadt ud af Karret, som han var kommen derind, hvorimod Ulvene fik nok at gjøre med at faae deres skamferede Forpoter hele igjen.

Hvor derimod Sagnene udtrykkelig nævne Personerne, som spille en Rolle med i dem, bør man fæste mere Lid til dem, og heldigviis ere endnu saadanne opbevarede, som tillige vise Ulvenes Dristighed og Farlighed lige til den aller-sidste Tid.

Da vi ere paa Reise, ville vi ogsaa vedblive med en saadan og skal til den Ende fortælle om en Kamp imellem en Hingst og nogle Ulve, som endnu omtales af Mange. En Bonde kjørte fra Hjørring til Bjergby, der endnu ofte kaldes Bierby, navnlig af Bønderne. Paa Veien kom en Ulv ansættende, som strax gav sig til at hyle, og nu vidste Bonden, at han snart vilde have alle Omegnens Ulve paa Halsen. Han spændte derfor fra, saa hurtigt han formaaede, og red bort paa sin Følhoppe, idet han lod den anden Hest, som var en kraftig Hingst, sort fra Hoved til Hale og Hovene med, blive tilbage ved Vognen, hvortil han løselig bandt den. Manden red bort paa Følhoppen, fordi han helst vilde skaane den og dertil troede, at Hingsten nok kunde klare sig; men var han reden paa Hingsten, vilde Hoppen ufeilbarlig være leveret. Kort efter at han var kommen hjem, bad han sin Karl om at gaae ud for at see, om han mærkede noget til den sorte Hingst; men strax efter kom Karlen løbende ind og sagde, at en hvid Hingst kom ansættende i fuldt Fiirspring, men at der Intet var at mærke til den sorte. Nu gik Bonden selv ud og saae da, at den hvide Hingst var hans egen, den sorte, der var bleven ligesaa hvid af Sved og Skum, som den ellers var sort. Bonden fik nu Folk med sig for at hente sin Vogn, og de fandt da — 14 dræbte Ulve, me-

dens et andet Sagn, med større Sandsynlighed, siger, at Hingsten havde kjæmpet med dette Antal Dyr, uden at omtale, at nogen af disse fandtes dræbte.

At de Sogne, som enten selv havde Skove, Moradser og Klitter eller laae i Nærheden af saadanne maa have lidt overordentligt fremfor andre Sogne, er aabenbart, og saaledes veed man endnu i Bindslev Sogn en heel Deel at fortælle om Ulvenes Ødelæggelser, naar de enten gik fra de store Mosestrøg — dengang langt vidtløftigere end nu — Nord for dette Sogn til Baggesvogns Skove eller fra disse til hine. I Nørgaard i Nørre Bindslev Sogn skrabede engang en hung-
rig Ulv Hul paa Taget og dumpede derved ned i Faarestien. Da Eieren om Morgenen lukkede op for Faarene, smuttede Ulven ud imellem Benene paa ham; men han klemte disse saa fast sammen, at Ulven, som var en vældig Knægt, løb med ham et Stykke Vei; men tilsidst drattede Bonden af, og Ulven slap bort. Manden gik nu med et modfaldent Sind til sin Faaresti, hvor han troede, at alle Dyrene eller saa godt som alle vare ødelagte; men han saa til sin Overraskelse og Glæde, at de alle vare uskadte, hvilket er troligt nok, da et vildt Dyr strax taber Appetitten, naar det troer sig fanget.

I Horne Sogn lever endnu en ældre Kone, som har hørt af sin Moder, hvorledes dennes Moder engang nær var bleven opædt af Ulve. Hun boede i Krage i Tornby Sogn og var en Aften bleven saaledes forsinket paa en Gaard i Nærheden, at hun først seent kom paa Hjemveien. Da Veien var saa kort, og hun ikke havde hørt Noget til Ulvene, tænkte hun nok, at hun kunde vinde hjem uden Fare for dem, især da hun som en ung Pige var rap til Fods; men Noget fra Hjemstedet mærkede hun, at hun blev forfulgt af en Flok paa 5 Ulve, der havde sit Tilhold deels i Klitterne og deels i Ulvkjær i Horne Sogn. Faren var saa overhængende, at hun mistvivlede om at naae „Raalingen“ eller den beboede Længe af Gaarden, og søgte derfor at smutte ind i Faarehuset, der laae Noget derfra. Dette lykkedes hende, nærmest derved at hun under Løbet fik kastet sit røde Skjørt, som Ulvene en Stund opholdtes ved; thi de undersøge altid, hvad man paa sin Flugt kaster fra sig, og dette vidste Pigen. Hun maatte nu forblive hele Natten hos Faarene og hørte, hvorledes Ulvene sprang omkring udenfor,

løb paa Taget og søgte at kradse Hul paa det. Imidlertid vare hendes gamle Forældre i den dødeligste Angst for hende den hele Nat. De havde hørt hendes Skrig om Hjælp, da hun lukkede sig ind, og da Ulvene bleve ved at færdes om Huset, troede de fuldt og fast, at de sloges om deres Datters lemlæstede Liig. Selv vare de begge gamle, mangledesuden ethvert Vaaben og indsaae derfor, at det kun var at offere dem selv med, om de styrtede hende til Hjælp. Heldigviis undlode de det ogsaa — meest fordi de troede, at de alligevel vilde komme forsilde — og deres Glæde var derfor dobbelt stor, da hun om Morgenens traadte uskadt ud af Faarefolden og bad dem lukke hende ind.

Sagnene om, at man gravede Faldgruber for at fange Ulve, ere saa almindelige og udbredte, at der ikke kan være Tvivl om, at saadanne have existeret, hvilket i og for sig ogsaa er troligt nok. Man dækkede dem til med Lyng og Græstørv og lagde noget Kjød ned i Gruben. Sydost for Taars Kirke skal der have været flere saadanne; den ved Kjølkegaard var vist en lignende, og fra Rubjerg fortælles endog om en Taterkjærling, der faldt i en saadan, hvor en Ulv alt var kommen ned. Om Morgenens toges Kjærlingen uskadt op, og da hun ikke havde havt Noget at spille paa, maatte hun naturligviis ved Trolddomskunster have holdt Ulven fra at æde hende, skjøndt dette Dyr vist var lige saa bange for hende, som hun tør det.

Da Øland dengang var langt tættere bevoxet med Skov og laae saa afsides, maatte dette Sted ret være et fortræffeligt Tilflugtssted for Ulvene, og Sagnet tyder ogsaa hen til, at Øland var det Sted, hvor de holdt sig længst. Engang mødte en Kone der en stor Ulv, som ved sin Hysten strax kaldte Kammeraterne til Hjælp. Konen trak imidlertid sit røde Skjørt af, hængte det paa nogle Buske og krøb, i Skjul af Underskoven, bort fra Skjørtet, som Ulven vedblev at hyle over. Da nu de andre kom til, gjorde de, som de pleie den Dag i Dag, hvor der er Ulve, et almindeligt Angreb paa Skjørtet; men da de ikke fandt andet end dette, og den første Ulv ved sin Hysten rimeligviis havde indbudt dem til et lækkert Aftensmaaltid, fandt de Indbudne det i sin Orden, at den selv maatte give Traktement, og man vil vide, at de derpaa kastede sig over den og aad den op.

Det er stundom kun ad Omveie, at man faaer at vide,

at Ulve have hersket i et Sogn, og en saadan Omvei skal vi her meddele. For kort siden døde en gammel Mand i Tornby, hvis Bedstefader var anseet for at være en Varulv, det vil sige, et Menneske, der til visse Tider omskabes til en Ulv. Engang var denne Mand til Gilde hos en god Ven i Rugtved i Asdal Sogn, og nu mærkede han pludselig, at Forvandlingstiden forestod. Han løb da ud i en Dal nær Gaarden for at omskabe sig og blive liggende der den Timestid, det varede; men til Ulykke for ham gik Gaardens og Gjæsternes Heste paa Græs der i Nærheden, og ikke saasnart havde de mærket Ulvens Nærværelse, før de alle som een styrtede sig over ham. Længe sloges Ulven med Hestene; men da de bleve den for mandstærke, ilede den, forfulgt af alle Hestene, tilbage til Gaarden, hvor den søgte ind i Forstuen. Men her kom den kun fra Dynen og i Halmen. „En Ulv, en Ulv!“ raabtes der fra alle Sider, og endelig lykkedes det at faae Dyret nedlagt; men da vedkommende Bonde med det Samme forsvandt, blev det almindelig antaget, at man havde slaaet ham ihjel som Ulv. Et mildere stemt Sagn vil rigtignok paastaae, at han kun var nær ved at blive dræbt, men at det lykkedes ham i det yderste Øieblik at skabe sig om til et Menneske. Vi skal ikke dvæle ved at undersøge, hvad der her er Sandhed, og endnu mindre skal vi gjøre den ondskabsfulde Fortolkning til vor, at Manden havde faaet sig en Dragt Prygl ved Gildet, og at Troen paa hans Varulvenatur havde lavet det Øvrige; thi for os er det nok, at Sagnet i første Udgave beviser, hvad der iøvrigt er troligt nok, at der ogsaa i dette Sogn maa have været Ulve.

Det nærmede sig imidlertid med disse Dyrs Undergangstid, og enkelte Forudsigelser tydede ogsaa paa, at den var nær forhaanden. Da saaledes Christen Skræder i Bindslev engang kom hjem efter en Udflugt i Nabosognene, hvor han havde syet for Folk, fortalte man ham, at en Ulv var løben med hans Griis. „Lad den have ham,“ sagde Skræderen, „jeg faaer nok Flesk, naar Ulvene Intet have.“ Noget lignende fortælles om Præsten i Bjergby, Hr. Vogelius, „der kunde lidt mere end sit Fadervor“; thi da en Bonde ved Kirken en Søndag beklagede ham, fordi Ulvene havde taget hans 4 Kalve, svarede han: „Ulvene holde af Kalvesteg lige-

som jeg, det er det Hele; men jeg skal have nok deraf, naar Ulvene mangle, troe Du mig.“

Disse Spaadomme vare ingenlunde gode for Ulvene, og de skulde snart gaae i Opfyldelse; men da Vendelboerne meente, at det var nok saa godt at komme af med Ulvene paa eengang, istedetfor at slaae dem ihjel efterhaanden, gjorde de Aftale med en Troldkjærling, at hun for en vis Betaling skulde skaffe dem bort. Nogle sige, at det var en Troldkarl, andre, at det var en Qvinde, der havde forbrudt sit Liv og paa den Maade skulde frelse det, hvorved Vendelboerne slap af med deres Plagere for endnu bedre Kjøb. Hvad der her er usminket Sandhed, kan vi ikke sige; thi Sagn staae imod Sagn, næsten fra enhver Kant i Vensyssel; men da de fleste udtale sig til Fordeel for Troldqvinden, ville vi ogsaa slutte os til dem og saaledes give en saadan Æren for Befrielsen. Hun samlede nu alle Ulvene paa et bestemt Sted, begyndende i Bindslev Sogn og sagtens medtagende de øvrige Flokke paa de respective Samlingssteder. I Asdal Sogn skal det have været paa Hellighøi, hvorfor man lige til for en Snees Aar siden samlede der hver Andenpintsedag til almindelig Folkeforlystelse, skjøndt denne Skik vist har en langt ældre og smukkere Oprindelse; men især var Tornby Bjerg et almindeligt Samlingssted for de ulykkelige Udvandrere. Hun bandt dem nu alle med røde Baand, og drog afsted syd paa, — efter et enkelt Sagn til Øland, ifølge et andet druknedes de i Limfjorden — men syd paa gik det. Nogle sige, hun red paa den største, Andre, at hun gik foran; rimeligviis red hun, naar hun var træt, derfra Uovereensstemmelsen; men deri ere de alle enige, at hun paa Veien mødte en anden Qvinde eller en Mand, som spurgte hende, hvor hun vilde hen med disse Plage. Det var nu en stor Lykke, at den Mødende enten var saa vittig eller kortsynet, at hun (eller han) kaldte Ulvene Plage; thi havde hun (eller han) nævnt Dyrene ved deres rette Navn, saa var ei alene Trylleriet blevet hævet, men Troldqvinden endog opædt af sit Reiseselskab. Nu gik det meget behageligere, ja paa Spørgsmaalet, om hun havde dem alle, kunde hun nok saa dristig svare: „Der mangler blot Een, som er kommen lidt til Skade; men den kommer strax bagefter.“ Deri synes dog den gode Kone at have taget Feil; thi ifølge paa-lidelige Meddelelser, skal en gammel Ulv i mange Aar reffe have

„hinket“ omkring ved Barkholt i Skjæve Sogn, medens Andre søge at redde hendes Ære ved at paastaae, at den Spørgende, kort efter at Kjærlingen og alle Ulvene vare dragne forbi, havde mødt en Ulv, som hinkede efter dem.

Hvorom Alting er, saa maa Ulvenes Udryddelse være gaaet saa hurtig for sig, at det for den forundrede Samtid blev anset for at være sket ved overnaturlige Midler; thi man kunde ikke fatte den Kraft og de Følger, der ligge i en forenet bestemt Optræden, saaledes som den fra den Tids Herremænd ganske vist maa være lagt for Dagen, idet de følte, at det tilsidst sved til dem selv, naar Ulvene ødelagde Fæsternes Heste, Qvæg og Faar. Det er denne kraftige Fremgangsmaade, som betegnes i Folkesagnene ved Taterkjærlingen, der var dømt fra Livet, ved Troldkjærlingen og Troldkarlen, og de røde Baand, hvormed Ulvene bandtes, ere de Blodstribør, som næsten samtidig i alle Sogne betegnede de Steder, hvor de sidste Ulve maatte lade deres Liv for de kjække Jægere.

Ved Optagelsen af foranstaaende Sagnhistorie har man troet at burde bemærke, at der haves meget bestemte Angivelser om Ulvenes Udryddelse i Nørrejylland, som falder mellem 1732 og 1769. Ligesom Klapjagter efter Ulve allerede tidligere havde været foreskrevne, saa at endog Klostrene vare pligtiige til deri at deeltage, saaledes indeholder Jagtforordningen af 18de April 1732 §§ 32—38 en Række Bestemmelser „paa det Ulvene i Jylland kan ødelægges.“ Til dette Øiemed anordnedes deels offentlige Klapjagter deels udsattes Præmier, som udrededes af Landjurisdictionerne og udgjorde 4 Rd. for en gammel Ulv og 1 Rd. for en Unge. Paa Hovedgaarden Bistrup hænger endnu et meget smukt Billede af en Ulv med følgende Indskrift:

„Hr. Justitsraad de Lichtenberg hafver skudt denne Ulf
1769 d. 12 Januar.“

Dette skete, efter velvillig Meddelelse af Jægermester F. de Lichtenberg til Løjstrup til Kammerherre Rosenørn, paa en stor ifølge offentlig Foranstaltning foretagen Klapjagt, ved hvilken Godsernes Bønder vare tilsagte at indringe de større Skove, hvor Jagten holdtes. Mellem den store til Grevskabet Frysenborg hørende Hovlbjerg Skov, som da var gam-

mel Bøgeskov med større Vildnis af Enebær, og Bistrup Skov laa dengang en større sumpig Elleskov, som nu er ryddet, men kaldtes „Koddeledet“. Her havde Justitsraad de Lichtenberg sin Post, og stødte paa denne paa 2 Ulve, af hvilke han nedlagde den ene. Om den anden hørtes aldrig noget senere. Disse Ulve antages der i Eggen at have været de sidste af den jydsk Stamme. Naar der senere har viist sig Ulve her i Jylland — hvorom Efterretninger oftere ere fremkomne, uden at deres Rigtighed bestemt kan benægtes, saasom endnu i Vinteren 1864—65 fra Frysensborg Eggen —, maa de antages for Streifyr, sandsynligviis indkomne fra Tydskland, og en saadan Ulv skal endnu i Vinteren 1812—13 være skudt i Nærheden af Viborg. Der er vel dem, som antage, at de ere komne fra Norge eller Sverrig under Iislæg; men ligesom flere andre Forhold, navnlig Iisdriftens Gang, gjøre dette meget lidet sandsynligt, saaledes bestyrkes den modsatte Anskuelse, hvorefter disse Streifulve indkomme syd fra, ogsaa derved, at de kun vides sete i Jyllands midterste Egne, hvor ogsaa de gamle Ulve holdt sig længst, ligesom den hele Retning i de meddeelte Sagn fra Vendsyssel taler herfor.

I Forbindelse med ovenstaaende velvillige Meddelelse om Nedlæggelsen af den sidste Ulv i Jylland, skal vi endnu anføre en Notits med Hensyn til Ulvenes Skjæbne, som er funden i en gammel Bog med afrevet Titelblad, men som rimeligviis er en Aarbog, forfattet af Præsten Thomas Lillelund til Aarslev og Tilst Menigheder.

Side 204 fortæller han om den store Qvægpest, som herskede 1743, og tilføier nu dette:

„Aaret foran (altsaa 1742) bleve Ulvene ogsaa, undtagen i Skovene, næsten usynlige og en Deel Hunde bleve galne og døde. Man troede og, at Ulvene ligesaa tildeels hendøde.“

Fr .

En Kriminalhistorie fra Skagen fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede.

Meddelt af N. HANCKE.

I Pontoppidans danske Kirkehistorie Tom. III pag. 701 findes under Aar 1616 anført, at i dette Aar blev paa Slotspladsen i Kjøbenhavn henrettet en Adelsmand Palle Friis, fordi han havde myrdet en Borger i Skagen ved Navn Peder Blosser og dennes Hustru og dernæst plyndret deres Hus. Efter de til denne i kulturhistorisk Henseende ej umærkelige Sag hørende Dokumenter, som opbevares i det kongelige Gehejmearkiv, er nedenstaaende Fremstilling udarbejdet.

Palle Friis hørte rimeligvis til den Slægt, som førte et Egern i Vaabnet, men noget sikkert om ham vides ikke. I en upaalidelig Stamtavle i „Hoffmanns Efterretninger om fortjente danske Adelsmænd“ findes han opført som en Søn af Niels Friis til Vadskjærgaard, Tørring Sogn, Skodborg Herred; men denne nævnes alt 1522, saa at Palle derefter, da han 1615 begik Mordet, maatte have været en meget gammel Mand, hvilket næppe er rimeligt. Sammesteds anføres endvidere, at han var to Gange gift, første Gang med Agathe Vesteni og anden Gang med Anne Haar, Joens Datter, samt at han blev henrettet, fordi han havde dræbt sin Hustru ombord paa et Skib og kastet hende over Bord. At dette ej var Grunden til hans Domfældelse, vide vi sikkert, men om hans tidligere Liv vide vi intet,

før vi 1615 træffe ham som Husmand oppe i Skagen og yderlig fattig, saa at den fortvivlede Beslutning modnedes hos ham ved et Mord at skaffe sig Penge, saa at han kunde købe sig en Skude og dermed sejle til Norge, hvor han havde hørt, at en Søn af Godzlef Budde (til Rødsleth † 1616) skulde være bleven Lensmand paa Bergenshus. Naar han ved dennes Hjælp, som han haabede, havde faaet en Bestilling, lovede han at hjælpe sine Medskyldige, hans Tjenestepige Maren Jensdatter og Kristen Andersen Skrædder.

Denne sidste havde Palle ofte været i Lav med og brugt baade Trudsler og Løfter for at faa ham til at være behjælpelig med at myrde Peder Jensen Blosser, en Bonde, som boede alene med sin Kone paa en enligt liggende Gaard. Han blev almindelig anset for at være formuende, eftersom han stundom laante Penge ud mod Pant. Kristen havde saaledes hos ham laant paa et „Sølvbelte“*), og Udsigten til at faa dette igjen har maaske tilskyndet ham til at være Deltager i Mordet, hvilket han længe undslog sig for. Til sidst enedes de da alle tre om i Fællesskab at begaa Udaaden, og kom det med det samme paa Tale, at, hvis den ej skulde vise sig tilstrækkelig lønnende, var der fire andre Gaarde deroppe, hvor man kunde vente at gjøre Bytte, og hvor Mændene vare ude med deres Skuder og „Fiskekarlene“ ved Stranden at passe Fiskeriet, saa at der kun var Fruentimmer hjemme.

Fredagen før Pindse 1615 kom Palle hjem til Kristen Skrædder og vilde have ham hjem til sig at sy nogle Klæder, men Kristens Kone sagde, at hendes Mand ej kunde faa Tid hertil, da han havde saa meget at sy for andre. Palle satte sig nu til at drikke. En Mand ved Navn Søren Ansgarsen, som havde hjemme i Odense og som vel har været deroppe paa Handelens Vegne, ventelig for at købe tør Fisk, kom imidlertid ind, og da han saa Palle, begyndte han at

---

*) Endnu finder man stundom deroppe i Vendsyssel hos de gamle rige Bondeslægter saadanne Bælter, som ere gaaede i Arv fra gammel Tid. Det smukkeste af denne Slags, jeg har set, findes paa Gaarden Dødskov, Vester-Hassing Sogn, Kjær Herred. Det er helt af støbt Sølv og dannes af aflange Stykker af ca. 2 Tommers Længde, ca. 8 Liniers Brede og ca. 2 Liniers Tykkelse. Disse ere prydede med ophøjede Figurer og forenes ved svære S-formede Led. Hele Bæltet er af en saadan Længde, at det kan gaa om Livet af en endog meget svær Kone.

kræve denne for nogle Penge, han skyldte ham. Men Palle blev vred og drog „sit Pampert“ — midt i al sin Fattigdom har han dog gaaet med sin Kaarde ved Siden — og vilde slaa Manden, og hvis Skrædderens Kone „ej havde afværget Palles Forsæt, havde han hugget Manden igjennem.“ Denne undløb nu, og Palle blev siddende og drak til henimod Aften, da Skrædderen tilsidst maatte love at komme hjem til ham næste Dag.

Paa sin Vej til Palles kom han forbi Peder Blossers Gaard. Peder stod udenfor og spurgte Kristen, hvor han skulde hen, og fortalte, da han havde faaet det at vide, at han ogsaa agtede sig ad den Kant, naar han fik sine Heste hentede hjem. Kristen kom da overens med ham om, at han skulde kjøre et Læs Fisk for ham fra Palles og hjem til hans Hus, og skulde Peder have 8 Skilling i Vognleje. Palle havde den Gang ikke en Fisk i Huset. Kristen gik nu i Forvejen, og de tre sammensvorne overlagde Mordet, inden Peder kom kjørende. Kristen sad og syede, og Palle, som ellers ofte havde været uens med Peder Blosser, tog helvenligt mod denne og bad ham, naar han havde sat Hestene ind og givet dem noget at æde, at komme ind og faa noget at leve af. Mens Peder var ude ved Hestene, tog Palle af sin Lomme en Blikbøsse med „en hvid Tingest“ i og tog noget deraf og blandede i det Smør, hvormed han smurte et Stykke Smørrebrød til Peder. Palle tilstod siden, at det var Allun, og han har vel troet, at det var giftigt, eller maaske forbundet nogen Overtro dermed. Da Peder havde spist, bad han om noget at drikke, hvortil Palle svarede: „Du har vel tilforn forskyldt, at jeg skulde give Dig en Drik,“ og hug i det samme til ham „saa han svinglede“, greb ham i Struben, kastede ham omkuld og satte Knæet paa Brystet af ham, hvorpaa han tog en Kniv op af Lommen, stak ham i Halsen og raabte til Kristen, at han skulde komme og hjælpe ham, hvilket denne ogsaa gjorde, idet han stak Peder i Hovedet, medens Pigen skar Struben over paa ham. Hvor mange Knivstik Palle gav ham, kunde Kristen ej med Vished sige.

Da Mordet var fuldbragt, sagde Palle, „at han og Pigen skulde nok faa Raad med den Døde, Kristen skulde ikkun tie stille.“ De slæbte nu alle tre Liget ind i et andet Kammer og Gulvet blev fejjet og strøet med Sand, saa at intet Spor saaes af Udaaden. Derpaa gav Palle Maren „en blaa

Mandskjortel,“ som hun skulde borge noget Øl paa, og bød Kristen Skrædder noget at drikke, da hun kom igjen. Men denne var saa betaget af Skræk over hvad han havde gjort, at han ej kunde drikke noget. „Du skal drikke, at Du kan faa Mod i Dig,“ sagde Palle og lod Pigen hente Brændevin, men ej heller dette kunde Kristen drikke, hvorfor Palle haanligt sagde: „Du haver ej været med tilforn, denne Kvinde, her staar, er dristigere end Du,“ hvorpaa han tog Kanden, „kvad og drak,“ og Pigen gik og lo deraf.

Palle foreslog nu, at de skulde, naar det blev mørkt, alle tre gaa hen og myrde Peder Blossers Kone; men medens de talte herom, kom to Mænd fra Byen ind, den ene, Peder Mikkelsen, for at laane et „Væрге“ af Palle til at „gaa af Byen med,“ og da han havde faaet dette, gik han, hvorimod den anden, Niels Poulsen, blev siddende og drak med Palle. Da nu tillige Kristens Kone kom for at hente ham, eftersom Tolderen flere Gange havde havt Bud efter ham, blev der ej noget af det andet Mord den Aften.

Men næste Aften, Pindsedags Aften, da Kristen alt var gaaet i Seng, kom Palle drukken ravende til hans Hus og bad ham følge sig hjem, da han ej turde gaa ene gjennem Klitterne af Frygt for at komme i Kvægsandet. Kristen kunde da ej undslaa sig, stod op og fulgte med ham, men mærkede snart, at Palle var aldeles ædru og kun havde stillet sig an, som om han var drukken, for at det ej skulde vække Opsigt, at han paa den Tid af Aftenen vilde have Kristens Følgeskab. Han fortalte nu Kristen, at Peder Blossers Kone nu ogsaa var myrdet, og det havde Maren besørget ved at slaa hende i Tindingen med en Øxhammer. Videre fortalte han, hvad de havde fundet i Huset, og vilde nu have Kristen med, for at de kunde anstille en nøjere Undersøgelse. Kristen søgte at undskylde sig med, at han ej kunde, men Palle greb til sin „Rapid“ og truede med at jage den i ham, „han skulde faa en Djævel,“ hvis han ej gik med. De fulgtes nu til Peder Blossers Gaard, og da de kom der, tog Palle en lille Nøgle op af Lommen, hvormed han aabnede en Hængelaas, som var sat for Døren, hvorpaa de gik ind og randsagede Huset, hvor Konen laa død paa Gulvet. De fandt da en Æske med et Sølvbælte, ventelig det, som Kristen i sin Tid havde pantsat, tre Sølvskeer og nogle Penge, som laa svøbte i en skiden Klud. Da de gik,

laasede Palle igjen Døren og stak Nøglen i Lommen. I Dagingen naaede de Palles Hus, og Kristen turde ej blive længere, men gik hjem efter at have modtaget henimod 4 Daler, som han mente, som sin Del af Byttet, hvilke han dog paa-stod at have kastet fra sig i Sandet, da han ej turde beholde dem, men ej heller turde nægte at tage mod dem. I den Aftale, som forud var truffet mellem de tre Mordere, var det blevet bestemt, at Palle skulde have, hvad der fandtes af Penge, Pigen skulde have Klæderne, og Kristen skulde faa, „saa han ej skulde trænge.“

Denne blev nu hjemme til paa tredie Pindsedag, da Mordet rygtedes, og den ihjelslagne Kone fandtes i hendes Hus. Der kom da Bud fra Tolderen Søren Rasmussen, som da var den eneste kongelige Embedsmand deroppe, og som bad ham gaa ud og lede efter en „Kjedelbøder“, som nys havde drevet om der i Eggen, og hvem man havde mistænkt. Kristen gik da hjem og fortalte intet derom til sin Kone, men tog ved Aftenstid „sit Værge“ og gik nu efter Løfte i Følge med en anden Mand ud at lede efter Kjedelbøderen. Som de nu gik sammen, sagde den anden Mand til Kristen, som ventelig ved sit forstyrrede Væsen har røbet sig: „Mig undrer, at Du vil gaa og lede efter en anden, det siges, at Du selv har været med at myrde Manden.“ „Siges der saa?“ spurgte Kristen, og da Manden sagde ja, vedblev han: „Jeg bekjender, at Palle og jeg haver gjort det, og Manden findes i Palles Hus.“ Da han havde sagt dette, undløb han, og da hans Ledsager ej kunde indhente ham, gik han tilbage til Skagen og mældte Sagen til Tolderen, som nu strax begav sig til Palles Hus, hvor han traf denne og Maren, som strax tilstod deres Brøde og at de havde nedgravet Liget ude i Gaarden.

De bleve nu tagne i Forvaring og skikkede til Aalborg til Lensmanden der, Manderup Parsbjerg, som den 6te Juni sendte Palle Friis til Breide Rantzau, Statholder i Kjøbenhavn, med Anmodning om at mælde Kongen Sagen, og lod han medfølge en Fortegnelse over de Sager, som Palle havde tilstaaet at have faaet ved Plyndringen af Peder Blossers Hus. De vare følgende:

En Skind-Kjortel med rødt Klæde,

Et rødt Klædes Skjørt,

En sort gammel „folderit“ (rynket) Kjortel,

En gammel sort Klædes Kaabe,
 En sort Karle-Kofte,
 En sort Kvindes Klædestrøje,
 En ny „negelet“ (mon ej „pregelet“ o: spraglet?) Kvinde-
 trøje med „faliens“ Snorer, som var svøvbt i
 En Drejels Dug,
 To Alen ny „enkelt“ Lærred,
 Et Blaargarns Lagen,
 En gammel Blaargarns Skjorte,
 Et lidet Stykke, som er et halvt Kvarter sort „Engelsk“,
 En gammel hel foret „Lue“, som er en Kvinde-„Lue“,
 En Karle-„Lue“ med „ilde“ (mon ej Ilderskind's?) Foder,
 En Kobber-Kjedel, vejer tolv Bismemark,
 Et Lagen med aaben Søm,
 Et Sølvbælte, hvori staar et Navn med grov Stil: Sid-
 zell Christensdotter,
 Tre Sølvskeer,
 To gamle forgyldte Spænder,
 To Rigsdaler, et Markstykke og paa fire Skilling nær sex
 Mark i slet Mønt liggende i en „Ask“.

Denne Fortegnelse er underskrevet: „Palle Friis egenn Handt“ med en fast og tydelig Haandskrift.

Maren Hansdatter var, efter for Lensmanden i Aalborg at have tilstaaet sin Del i Forbrydelsen, bleven henrettet og lagt paa Stejle, hvilket Manderup Parsbjerg tilmælder Kantsleren Kristen Friis til Krogerup i et Brev af 10de Juli 1615, hvori han besvarer et Brev fra Kantsleren, der havde sendt ham en Kopi af den Dom, som i Kjøbenhavn var fældet over Kristen Skrædder. Denne var nemlig bleven grebet i Aarhus og derfra sendt til Kjøbenhavn, hvor han den 19de Juni fremstilledes for Borgemester og Raad og konfronteredes med Palle Friis. Deres Tilstaaelser stemme paa lidt nær overens; kun beskyldte de hinanden gjensidig for falsk Forklaring, forsaavidt hver af dem paastod, at det var den anden, som havde forført ham til at tage Del i Misgjerningen. Men der er al Rimelighed for, at Skrædderens Forklaring er den rette, og at Palle Friis har været Hovedmanden. Han forsøgte at nægte det af Kristen fremførte Faktum om Allunet, som var blandet i Smørret, men tilstod dog senere, at det var sandt, og paastod, at Kristen selv

havde skaffet ham det, hvilket denne dog paa det bestemte benægtede.

Den 21de Juni 1615 afsagdes Dommen over Kristen Skrædder; den lød paa, at han skulde halshugges, Kroppen lægges paa fire Stejler, og en Galge rejses over Hovedet.

Palle Friis blev imidlertid siddende i Fængsel paa Kjøbenhavns Slot til ind i næste Aar, da hans Sag, eftersom han var Adelsmand, skulde paadømmes af Rigsraadet. Niels Friis til Krastrup, Kongens Sekretair, blev det paalagt at føre Sagen, mod ham, og ved Dommen, som afsagdes den 28de Maj 1616, blev han, støttet paa den Bekjendelse, han i Sagen mod Kristen Skrædder havde aflagt, dømt til, saasom han „sin adelig Stand og Herkomst og al Ære og Redelighed har forglemte“, at straffes paa sin Hals, idet Kongen af „Naade og Mildhed“ ej vilde lade ham lide den haardeste Straf.

De Dokumenter, hvoraf ovenstaaende Fremstilling er hentet, ere følgende:

- Register paa hvis Gods som er udtagen af Peder Blossers Hus, dat. Skagen d. 31te Mai 1615,
- Brev fra Manderup Parsbjerg til Breide Rantzau til Rantzauholm, Kgl. Majestæts Statholder i Kjøbenhavn, dat. Aalborgslot d. 6te Juni 1615,
- Dom afsagt af Borgemester og Raad i Kjøbenhavn over Kristen Skrædder, d. 21de Juni 1615,
- Brev fra Manderup Parsbjerg til Kristen Friis til Krogerup, dat. Aalborgslot d. 10de Juli 1615,
- Kongens Stævning til Palle Friis, dat. Kbhvn. den 7de April 1616,
- Kongens Ordre til Niels Friis til Krastrup ved Herredagen at føre Sagen mod Palle Friis, dat. Kbhvn. d. 27de Mai 1616, (det paalagdes ham ved samme Ordre at føre Sagen mod en anden jydsk Adelsmand Hans Munk, som havde bedrevet Blodskam med to Søstre),
- Niels Friises Indlæg mod Palle Friis, dat. 28de Mai 1616, hvilke samtlig findes i det kongelige Gehejmearkiv under: „Dokumenter vedkommende Processer mellem adskillige Personer Nr. 56 Litr. F.“, og endelig
- Rigens Dombog for 1616.

Beskrivelse af Føvling og Holsted Sogne.

Af J. Kierckebye.

I. Om Kongeaaen og Føvling Sogn.

Det er ikke ved sin Størrelse, Kongeaaen udmærker sig, efterdi Jylland har flere større Vandløb. Dog er denne Aa, fra dens østligste Kilder i Koldingegnen til dens Udløb i Vesterhavet, et af de i vestlig Retning længst flydende Vandløb, og efterdi Jylland her begynder at blive saa smalt, gjennemløber den, paa lidet nær, hele Halvøens Brede. Sidstnævnte Omstændighed, i Forbindelse med dens Beliggenhed saa nær Syd for Hovedfærgestedet fra Øerne til Jylland, skylder Aaen for en Deel sin Ære som Grændseskjel imellem Sønder- og Nørrejylland.

Desuden har Kongeaaen fordetmeste sit Løb i et, efter vore Forhold, geologisk mærkeligt Lavland, som vidner for den Sandsynlighed, at Oldtiden har havt et anderledes stort Skjel her end saadan en Aa. I dette Lavland ligger den sydligste Deel af Føvling Sogn, og her er Jordbunden sandig, vandig og moseagtig, uden Leer eller Mærgel,*) man kunde ogsaa sige, uden Kildevæld; thi de Væld, her haves, komme alle fra det tilgrændsende Høiland. Langsmed sine

---

*) Skulde der nogetsteds findes Leer eller Mærgel under Lavlandet, kunde saadanne Steder jo have været grunde Steder i den Fjord, som Forfatteren tænker sig her at være skyllet fuld af Sand for over 2000 Aar siden.

Bredder har Aaen, som andre jydsk Aaer, sin skønne græsrigge Engmaa (-made), som den vander og befrugter. Disse Enge ere, i Forbindelse med Mærgelen fra det nærliggende Høilands Bakker, Betingelserne for det mestendeels kolde og moseagtige Lavlands Dyrkbarhed. Hvor Kildevældene fremkomme høit nok, som ved Aatte, bruges de til Engvanding, i det lave; men holde de sig saa lave, som ved Tobøl, skade de meget og maae opfanges og bortledes ved Grøfter, der sammesteds næsten mangle fornødent Fald til Aaen.

Høilandet er af en ganske anden Character. Nord for Lavlandet hæver det sig her temmelig brat, i Form af Bakker. Den sydlige Deel af Sognet, som grænder til Kongeaadalen, er bakket med hist og her dybe Slugter for Vandløbene ad Dalen. Jordbunden er almindeligviis leermuldet med Mærgel i Dybden. Den nordligere og jevnere Deel af Sognet har samme Høilandscharacter, mod Vest frugtbar, mod Øst mindre frugtbar.

Sønden for Kongeaaen synes Høilandet at være af lignende Natur og Høide som norden for. Mærkeligt er det dog, at det hæver sig meget langsommere lige fra Aamaaen af.

Paa det anførte, med Tillæg af hvad lignende der falder Betragteren i Øinene under en længere Reise langs Kongeaaen, grunder jeg den Formodning, at der i den forhistoriske Old, er gaaet en lang Fjord her ind fra Vesterhavet, som har gjort Skilsmisse imellem Landene*). Forfølger man iligemaade Koldingaa med dens Engmaa fra Fjorden mod Vest, indtil dens Vande komme nordfra mellem Skanderup og Leirskov Sogne, og tager man Aaens ubetydelige Fald med under Overveielse, synes ogsaa Koldingfjord at kunne have været længere, saa at kun en Landtunge, Skanderup og noget mere langs Kongeaaen, har forbundet Cimbriens tvende Dele. — Dog bliver her endnu et Problem at løse, om Koldingfjords Alder er liig Kongeaaefjordens, hvilket jeg betviv-

---

*) Kanske her endog, til Hypotesens Bestyrkelse, kunde findes en Kjøkkenmødding ved Høilandets Bakkefod i Føvling Sogn. Idetmindste har Forfatteren heraf den Beretning af Gaardmand Mads Vestergaard i Aatte, at han øverst i sin Mærgelgrav fordetmeste træffer et sært stort Lag Muslingeskaller. Jeg har manglet Leilighed til al Undersøgelse og tiltroer mig hellerikke fornøden Kyndighed. Terrainet synes passende; her findes endeeel Kæmpehøie.

ler*). At Skanderup Sogns Jorder besidde Høilandscharacteren, vidner om, at deres Alder maa være liig Omegnens.

Føvling Kirke, der seet sydfra har en imponerende Beliggenhed, er stor og velbygget, har Taarn og rund Omgang bag Alteret. En Runesteen med ikke ubekjendt Indskrift, som er fundet der i Nærheden, staaer lænet op til Choret's nordre Muur.

Den mindre frugtbare, vel $\frac{3}{4}$ □ Miil store *Tiirslund Hede* grændser nær nordenind til Kirken. Deraf hører den sydvestligere og større Deel under Føvling Sogn. Paa Heden ligger den lille By Tiirslund med Smaaparceller til Udsiderne. Hvor denne Hede ikke lider for meget af Grundvand, maatte den vist være meget god til Skov; thi altfor gold er den næppe. Men Føvling Sogns Andeel synes temmelig fugtig og moseblandet. Kunde her faaes en Hoved-Vandafledningsgrøft imellem en af Slugterne til Kongeaa-Dalen og Sønderholsted-Lavningen mod Holstedaen, og denne Grøft blev saa dyb, at den kunde trække Grundvandet af Mærgelen, som sjelden ligger dybt og dog vanskeligt kan faaes for Vand, saa vilde snart de Tusinder Tønder Hede-land vorde kultiverede her, og vel hundrede Familier finde velsignet Næring. Men Grøften maatte være henimod en Miil lang og for Størstedelen 4—5 Alen dyb, sommesteds noget dybere.

II. Om Holsted, dets Aa, Kirke og Sogn.

Navnet Holsted stammer formodentlig fra Ordet „huul“ eller „Huling“ (en viid Lavning i Jordbunden), ligesom Navnene Hulkjær og Hulvad for tvende mod Øst ved samme Aa beliggende Steder. Dette Navn passer forsaavidt baade for Sognets Hovedby og Aaen og for de i dennes Nærhed lig-

*) Forøvrigt mener jeg, dersom Terrainet fra Skanderup i Øster til Østersøen har været ligesaa lavt i gamle Dage som dette, Skanderup, er nu, eller lavere, ifald Aaen allerede den Tid havde sit Løb der, maatte det være naturligt, at en Oversvømmelse Vester fra kunde udhule sig en Rende til Fjorden østerud; ligesom ogsaa, at den kunde fylde den ældre Vesterhavsfjord med Sand, saameget mere, som Oversvømmelsen ikke blev færdig med Halvøens Gjennemskjæring, efterdi Jordbunden, hvor Skanderup Sogn nu ligger, holdt Stand. Heller ikke er Koldingaas Engmaa indsluttet nærmest af et saadant sandigt Lavland som Kongeaaens.

gende Steder, samt for Kirken og Aabakkerne. Selve *Holsted By* har sit Sted i en korsdannet behagelig Dal med flere Vandløb foruden Aaen. Denne By er ikke stor og den er endnu klædt i Landsbydragt, skjønt den har Tingsted, kongl. Poststation, Herredsfoged og flere Honoratiores, Høkere og Smaafolk samt Markeder.

Sognets Kirke ligger høiere paa Aabakkerne og dog meget lavere end Omegnens fjernere Høider. Da den har et Klokketaarn og en skikkelig Længde, præsenterer den sig større, end den er. Den er nemlig ualmindelig snever og vil snart være altfor lille for Menigheden. Paa en af Kvaerstenene i Kirkens nordre Muur sees et Billede i Basrelief, mest af Bjørne- noget af Menneskeskikkelse. Til denne Figur knytter sig et saa godt som forglem*) Folkesagn om en Varbjørn. Mange Bønder kalde dette Billede „Bjowlund Trold.“ Bjowlund er i deres Dialect det samme som Bjørnlund. Nedenfor nævnes Bjørnlund Hede, og en Bjørn kalde disse Bønder „en Bjøwn“ (eller Bjøun).

Fadet i Holsted Kirkes Døbefont har en Inscription med de Bogstaver, som brugtes af Munkene i 13de og 14de Aarhundrede.

Holsted Sogn er i meget stærk Fremvæxt. Her er næsten allesteds Mærgel at faae til Markerne og her er endnu megen ukultiveret Jord at bruge den til, hvoraf Størstedelen maa blive god Agerjord ved Vandafledning og Mærgling med Tilbehør. Skjønt Sognets Folkemængde skal være tredobelt imod hvad den var 1834, vedbliver den dog stærkt at tiltage. Naar undtages mindre end en Halvsnees Familier i Holsted By og en eneste tæt sønden for, boede forøvrigt hele Sognets Befolkning norden for Aaen indtil for en 30 til 40 Aar siden. Sognets øvrige Byer have altid været smaa; nu ere de heelt forsvundne for den Fremmede paa Navnene nær; men velbyggede Beboelser, større og mindre, ligge spredte vidt omkring. Thi Sognets Areal er stort her og af høist forskjellig Beskaffenhed: dyb Tørvemosejord,

---

*) Mange Interessante Folkesagn ere glemte, siden Almueskolevæsenet begyndte at virke, idet de Gamle ansaae det for Skade eller Skam at lade de Unge høre saadanne „Læmmiker“. Man burde have begyndt at opsamle de jydskke Sagn for 70 Aar siden. Havde man endda søgt flittigt i Jylland, da Thiele begyndte!

suur, moseagtig Jordbund, mager Sandjord og god leerblandet Jord vexle i opdyrket og i raa Tilstand. Her maa vel have været endeel Skovbuske i gamle Dage, hvorom desuden Navnene Fruerlund og Bjørnlund Hede m. fl. vidne; men det maa have været længe siden, saasom her hverken vides Spor deraf eller Sagn derom. Heller ikke synes Terrainet gunstigt for Skovtræer, da det er altfor vandrigt og mangler stærkt Fald, saasomt det ligger noget fjernet fra Aaen.

Holsted Aa, som falder ud i Sneum Aa, er lille med betydeligt Fald igjennem Sognet. Dens Engmaa (Engmade) er fordømmeste smal, ligesom indkneben af de vel ikke høie, men dog ofte noget steile Aabakker. Dog er Høet, som avles paa disse Enge, meget godt. Ualmindelig frodig synes Vandplanterne at voxe paa denne Aas Bund, kanske fordi den i hele sin Længde løber paa Mærgel. Derfor maa Bønderne rydde den temmelig ofte, naar Somrene ere varme, fordi Grøden ellers vilde hæmme Vandets Løb i den Grad, at det vilde løbe dem for meget over Engene.

Syd for Aaen var Sognets Areal, som foranmeldt, saagodtsom ubeboet indtil de seneste Tider. Øst og sydost for Holsted Agre ligger Tiirslund Hede, endnu næsten udyrket; den er tilstrækkelig beskrevet ved Føvling Sogn. Mærkeligere er „*Særmark*“ vestligere end Sønderholsted, hvis Hede-, Eng- og Krattjorder nu ere mestendeels opdyrkede og vise sig meget frugtbare allesteds. Det er ganske besynderligt, hvorledes her en Strækning af bedste Jord, en Miil lang og mindst over en Fjerdingsvei, mest over en halv Miil bred syd for Aaen, saavel i Gjørding og Holsted Sogn som ind i Føvling og Jernved, har holdt sig ubenyttet indtil vore Dage. Paa den Kjendsgierning, at denne Strækning mange Steder findes mærket med Agerrender fra en tidligere Old end den, hvori den blev begroet med Skovtræer, Kratt og Lyng, kan man bygge interessante Gisninger, især naar man tager følgende med i Betragtning.

En Fjerdingsvei sydvest for Holsted Kirke og nord for Aaen ligger *Gjørklint*, nu en simpel Bondegaard med en Hoben Parceller, kaldte Gjørklint Mark. Nær ved Gaarden, paa samme Side af Aaen, er en Bakke med tre Kæmpehøie, som udmærker sig ved sin Høide fremfor de øvrige Aabakker her og desuden ved at være som en Kile skudt ind imel-

lem Aaen og en denne tilflydende Bæk. I en ældgammel Kæmpevise siges denne Bakke benævnet „Klint“ eller „Høielint“, og det Gjørklint, som samme Vise nævner, har vist været en Ridderborg, som har ligget lige overfor, syd for Aaen, hvor Marken nu kaldes „Gjørklint Særmark“. Denne Borgs sidste Spor forsvandt for omtrent en Snees Aar siden, da man paa Stedet opgrov en Hoben tilhugne, afbanede Kva-dersteen, og kjørte mange Læs bort til Endrupholms Mølle. Enkelte af dem sees endnu i Bondegaardens Steendiger, og de ere af almindelig dansk Granit. I den tidligere Middelalder, førend de holsteenske Plyndrings og den sorte Pestes Tid, maa det vel have seet bedre ud end nu paa Særmarken, og Gjørklint Borg har ikke ligget eensomt, hvorom ogsaa forberørte Mærker af Oldtidens Plove vidne. Hvorfor mon den Befolkning, som har styret disse Plove, har forladt saa gode Marker, saa disse siden have faaet Tid til at bevøxes med Skovtræer, Kratbuske, Lyng og Mosetuer? Jeg veed det ikke, kun tænker jeg, at frivilligt og under Velmagt kan en slig befolkning og idetmindste for en stor Deel dyrket Landstrækning ikke være rømmet af sine Indvaanere. Mon ikke Misvæxt, Krigervold og Smitsot have dertil virket i Forening i første Halvdeel af 14de Aarhundrede. Ja, ogsaa Misvæxt; thi formedelst hine Tidens mindre gode Vandafledninger maatte saadanne leeragtige Jorder med Mærgelunderlag lide skrækkeligt under ugunstigt Veirlig. Ikke sønden for Aaen alene, men ogsaa der norden for maa Hjem søgelsen have været skrækkelig. Her gaaer ogsaa det Sagn, at der var den Tid, da hele Sognet ikkun indeholdt 3 (tre) Mennesker. Siden have Folkene vel først holdt sig til Holsted Bydal, som var saa indbydende, ligesom dernæst til Aaen og dens Enge og følgelig Aabakkerne med, der vare lettest at pløje, fordi de mestendeels vare sandede og grusblandede; men Særmarkens koldere Leerjorder bleve forsømte, indtil de vare for stærkt begroede. I hine Tider var Landadelen baade Haandhævere af Lovene og Bestyrere af Ødemarkernes Opdyrkning ved deres Huuskarle, Bryder og Fæstere. Men da Gjørklint Borg var falden, leed Sognet Mangel paa Bestyrelse. Deraf fulgte rimeligviis endvidere, at den store Ødemark imellem Holstedaa og Føvling samt Jernved Sogne blev fuld af Røvere og Landflygtige, saameget mere som den laae Provinds-Grændsen, der sommetid

var Statsgrændsen, saa nær. Af vilde Rovdyr maa den ogsaa have havt sin Deel i de labyrinthiske Vildnisser. Disse Beboere tilsammen have gjort Egnen altfor farlig som Opholdssted for ordentlige Folk.

Sagnet vil, at Gjørklints Fald skal have været Endrupholms Opkomst, og indtil før neppe 30 Aar siden eiede dette Herresæde en stor Mark her, nemlig hele Gjørklint Særmark, (vel over 4 a 500 Tdr. Land), som Gaarden benyttede til Jagtrevier, Riishugst og Lyngslæt. Forøvrigt var Gjørdinglund jo et meget nærmere Herresæde, og Navnene Gjørklint, Gjørding (som Almuen kalder Gjøreng a: Gjør-Eng) tyde paa gammel Forbindelse.

I den endnu levende Slægts Bedstefædres og Oldefædres Tid har her været Storskov paa Særmark, og Træet til Holsted Kirkes Tagstoel siges at være skovet der. Ved Pløining træffe Bønderne nu tidt paa Dynger af fint Trækul, som vel maa hidrøre fra Kulmiler, som Bønderne pleiede at brænde af Smaatræer for 50 til 40 Aar siden, idetmindste i andre Sogne ikke langt herfra.

1

Ribe Bisp og Byhyrde for Kong Valdemar.

Et jydsK Folkesagn.

meddelt af J. Kierckebye.

Det var i gamle Dage, vi engang havde en Konge, som heed Valdemar. Han havde ligesom andre Konger Slotte hist og her omkring i Landet, imellem hvilke han reiste, og han opholdt sig snart paa dette snart paa hiint. Denne Valdemar var en meget dygtig og arbeidsom Konge, som ofte havde sin store Møie med at bestyre Riget vel, ufor- skyldte Ærgrelser over de Store og hjertelige Sorger over Smaafolkets fattige og elendige Forfatning, som han ikke kunde afhjælpe efter Ønske.

Imidlertid var Kong Valdemar en Mand, som kunde bære meget. Han var klog og bestemt i sine Forretninger, vittig og munter i daglig Ømgang, men ogsaa stolt og lysten efter at have sine Store til Nar; kom han i Spas med En, som kunde staae sig for ham i Mund og Munterhed, saa blev der en Latter, og han var i saadant godt Humeur ikke karrig imod Spasmageren.

Idet nu Kongen reiste omkring for personligt at eftersee saa meget som muligt, kom han engang til Ribe, hvor han ogsaa havde sig et Slot; hvordan han her lod sig skuffe af Byhyrden, idet han vilde have Bispen tilbedste, skulle vi nu erfare.

Denne Hyrde var en fattig og sletklædt Mand med et temmelig triveligt Udseende. Hver Dag havde han Ret til at malke et bestemt Antal af Byens Køer, omgangsviis mellem Eierne, og hver Uge leveredes ham et Par nøgterne (nyfødte) Kalve levende m. m. Desuden havde han Løbedrenge under sin Kommando til Lettelse under Kvægvoftningen. Som Følge af alt dette spiste og drak han godt og bestilte ikkun Lidet, hvorhos hans Ansigt skinnede som Fuldmaanen, at sige naar det nylig var godt vasket. Hvad der især hjalp ham, da han vovede sig i Kast med Kongen, var det, at han havde Omløb i Hovedet, Forstand i Panden, som man siger. Han var almindelig yndet i Byen for sit gode Hjertelavs Skyld og for den Snildhed, med hvilken han pleiede i kritiske Tilfælde at kunne slaae en uskyldig Svænke og komme nemt fra den.

En tredie Personlighed, som her bliver at handle om, er Ribe Biskop. Den daværende Bisp var en Mand, som hver Dag levede herlig og i Glæde. Hans Mave og hans Ansigt vare endda vel saa runde som Byhyrdens, og han havde ligesom denne Tjenere i Mængde til at udføre, hvad der ellers maatte vedkomme ham at besøge. I yngre Aar havde denne Mand været en lærd og virksom Geistlig i Tydskland; derfor havde Paven faaet ham sat paa Bispestolen her. Nu have vi just heller ikke noget Ondt om ham at sige, men idetmindste dømte Gode, at han levede tilfreds i sin Kreds; thi over sin Port havde han ladet sætte med store forgyldte Bogstaver de Ord: „Hier lebt ein Mann ohne Sorgen.“ (Somme sige, det var sat paa Latin.) Denne Indskrift læste Kongen, idet han engang reed forbi, erkyndigede sig om, hvem Manden var, og blev meget forbauset over, at en saa høitstaaende Herre kunde leve uden Sorger, efterdi det netop var hans eget høie Standpunkt, som voldte ham de Hundreder af Sorger og Besværligheder. Kong Valdemar tænkte: „Mon saadan en Mand kan være sorgløs, medmindre han er ligegyldig for sine hellige og høie Pligter,“ og han bød sin Rideknægt gaae ind og formelde Høiærværdigheden hans kongelige Hilsen med høflig Indbydelse til et Besøg paa Slottet næste Dag.

Paa bestemt Tid og i behørig Stads kjørte Bispem til Slottet og blev indledet til Kongen, hvor nogle flere Store vare tilstæde. Valdemar erkyndigede sig om Bispens Be-

findende og Levemaade og udbad sig hans Anviisning til at leve et saa sorrigfrit Liv. Biskoppen fraraadede da Kongen den anstrængende Omkringreisen og det nøie Tilsyn; han skulde overlade sine Tjenere Landets Bestyrelse og, om det ikke gik ham ganske efter Ønske, saa dog tage sig det mægtigt med Feilenes Rettelser, lukke Øinene for hvad han nogenlunde kunde og altid betænke det som en Klogskabsregel for Herrer: hvad jeg ikke seer eller veed, har jeg ikke ondt af. Bare vore høieste, vore nærmeste Tjenere forstaae at udbringe os af de Lavere vore Indtægter, kunne vi vel unde dem selv Frihed til at trykke. Smaafolk skulle jo hverken lære noget eller eie noget, at de ei vorde dovne. „Det er paa saadan Viisdom, mit sorgløse Liv beroer,“ sagde Bispen tilsidst. Disse Bispens gode Raad hovede Kongen ikke; dog lod han sig intet forstaae om dem, men spurgte: „Kan Du ogsaa altid have Ro i Sindet for religiøse Skrupler eller for Stiftets geistlige Spørgsmaal om en eller anden theologisk Vanskelighed? Desuden er Du jo Stiftets høieste Sjælesørger og Overhyrde; øpføre Alle sig saa retskaffent, at Sjælene ingen Bekymring volde Dig?“ Bispen svarede: „Aah, lad Enhver sørge for sin egen Sjæl og leve sig selv til Behag, ligesom jeg gjør. Og lad Herren selv om sin Religion og Theologie; min kan jeg fra Ungdom af og mere til, saa godt, at jeg veed Alt og ingen Studeren behøver, hverken for eget eller andres Vedkommende.“ Med Uvillie udbrød Valdemar: „Du er mig den rette Lærer og Raadgiver! Gud bevare mit kjære Danmark fra Konger med saadanne Grundsatninger, om jeg end kan skjønne, de passe for en yppig Leveviis, hvorom Din Personlighed unægtelig vidner. Forøvrigt,“ tilføiede Kongen skalkagtig, „gad jeg nok prøve Din store Lærdom, som Du skatter som et fuldendt Studium. Jeg forelægger Dig idag tre Spørgsmaal, hvilke Du skal besvare mig, naar jeg om otte Dage er kommen her tilbage fra Trøborg. Svarer Du rigtigt, maa Du selv bestemme Din Løn, bare den ikke er for stor for min kongelige Evne eller mine Undersaatter til Tab eller Skade; men kan Du det ikke, koster det Dig Din Kappe og Bispestav d. e. Dit Bispeembede. For det Første skal Du sige mig mit Pengeværd, da det hører til Dit Embede at taxere Folk; dernæst, hvor Midten i Verden er, efterdi Du roser Dig af en saa stor Lærdom, og sluttelig, hvad urigtig Tanke jeg har paa den Tid,

da Du besvarer mig Spørgsmaalene. Jeg lover at tilstaae Dig det redeligt, om Du træffer mig Tanken; men Du skal rette mig den; thi det tilkommer jo Sjælesørgeren at rette os vore Feil.“ Derpaa forlod Kongen og hans Hoffolk Værelset under lydelig Latter, og Biskoppen kjørte hjem.

Nu havde Bispen faaet noget for sig og sine lærde Venner at gruble over, som hverken han eller de kunde udgrunde. Den ene Dag gled forbi efter den anden, den ene Nat efter den anden; Biskoppen grublede og ængstedes, saa han næstendeels hverken kunde spise eller sove; men han falmende Dag efter Dag, saa det var en Ynk at see.

De otte Dage vare ømme, Kongen kom tilbage, og Biskoppen skulde Dagen derefter op med sin Lectie, den han ikke kunde. Nu begyndte han ganske at fortvivle. Saadan er det altid med de Store: de vænne sig saa vel i Leve-maade og Forestillinger, at de tilsidst indbilde sig slet ikke at kunne leve i lavere Stillinger.

Det var en blæsende kold October Morgen; Byhyrden havde jaget sine Løbedrenge ud om Natten at samle Faar og Fæ hjem af Engene, fordi han frygtede Havets Komme, og selv var han gaaet dem imøde i Dagingen. Da saae han En komme ud fra Byen langs med Aaen. „Er dette en Fisker,“ tænkte Hyrden, „da er han en Nar; thi det er intet Fiskeveir; men nei; han har ingen Fiskeredskaber; han maa lede efter Noget, som er flydt bort med Aastrømmen. Kanske jeg kunde hjælpe ham at søge.“ Saaledes tænkte den godvillige Hyrde og nærmede sig Manden. Men hvor forundredes han! han udraabte høist forbauset: „Gud bevar's! høiærværdige Hrr. Fader! Biskop! er det Jer, her gaaer i dette haarde Veir! Hvor I seer elendig henfalden ud! I maa være meget syg. Vend om med mig; jeg vil følge Jer hjem, I kan komme i Jer varme Seng.“ — „Nei, nei!“ udraabte den Arme under en skrækkelig Vanvids-Latter, „jeg foretrækker denne kolde Seng, dens Kulde er snart ovre, og derefter er jeg fri for at blive holdt for Nar af Kongen og hans hovmodige Riddere.“ Idetsamme tog han et Tilløb for at kunne springe ret ud i Aaens Dyb, efterdi det var grundt ved Bredden der; men Hyrden greb ham hurtigt i Kappen, og de tumlede om med hinanden i Aakanten, hvor de begge fik sig et koldt Bad og intet videre; thi By-

hyrden var Bispen meget for stærk og trak ham op med sig og, halvveis bærende ham, hjem til Byen.

Nu var den forhen stolte og letsindige Biskop ydmyget, og ved Hyrdens ukunstlede Hjertervarme blødgjortes han, saa at han fortalte, hvad djævelske Spørgsmaal han den Dag skulde besvare Kongen eller blive Gjenstand for hans og hans Stores Haan og Skadefryd. Han havde denne Nat bedet til Mutter Marie, saa inderligt og varmt, som han aldrig havde gjort i mange Aar, og han meente, at den hellige Gudsmøder havde selv indskudt ham Selvmords-Forsættet; derfor var han ogsaa forvisset om, at hun vilde gjøre Forbøn for ham og foranstalte Kong Valdemar dragen til Ansvar for Forbrydelsen.

Men Byhyrden var ikke alene legemsstærk og gødmodig, han var ogsaa vittig og klog, ja dristig, naar det kneb. Han tilbød at stille sig i Bispens Sted for Kongen, blot at Bispen vilde laane ham sit Ornat saalænge. Bispen var ingenlunde uvillig, dog sagde han først: „Kan Du besvare Spørgsmaalene, saa kan Du jo sige mig Svarene, og jeg vil lønne Dig, saa Du skal vorde den rigeste Mand i Byen.“ — „Nei, høiærværdige Fader!“ gjenmælede Hyrden, „jeg stoler ikke paa, at I kan, end ikke efter min Underviisning. Thi det læres hverken af Bøger eller Underviisning at snøe sig snildt og komme vel derfra; jeg veed neppe selv, hvordan jeg skal bære mig ad, inden jeg kommer ind for Kongen og hører hans Tiltale. Der vil List stilles mod Ulist; sært, om jeg ikke vel maatte kunne narre Kongen og redde Jer og mig selv.“ Biskoppen blev glad, og let som et Lam vandrede han nu hjemad ved Hyrdens Side. Derpaa blev Hyrden i Ansigt, Hovedhaar og Klædedragt udstaferet som Biskop. Kun den hellige Bispestav vilde Hyrden af flere Grunde ikke have med; han tog sin simple Hyrdestav i Haanden og lod sig kjøre til Slottet i Bispens gyldne Karm. Derimod klædte den nysgjerrige Biskop sig om i Hyrdens luvslidte Dragt og gik noget bagefter med en stor Kjep i Haanden.

Hyrden blev ført ind og gjorde sine Komplimenter for den i Kongepragt staaende Valdemar; dog bar han sig nok ikke rigtigt ad; thi Kongen fandt Anledning til at bebreide ham bondeagtig Klodsethed, for desmere at forbløffe ham.

Byhyrden svarede dertil: „Jeg beder mig undskyldt!

Jeg har grublet mig næsten fra Sands og Samling over Eders kongelige Spørgsmaal.“

Kongen: „Og hvordan er det, Du fører Din Stav! Seer den ud som en Bispestav! Har Du ikke Riigdom nok til dermed at pynte den saavel som Dig selv.“

Bh.: „Jeg er riig nok og har forresten aldrig fremstillet mig saa prægtig som idag. Men fordi Sancte Hjælperen, Jesus, selv viste sig fattig, kaldte sig Faarehyrde og sikkert aldrig gad ført nogen gylden Stav, holder jeg mig til de simpleste Hyrdemanerer, naar jeg vil tee mig meest stadselig som idag.“

K.: „Saa-aa! Nu til Sagen! Hvor mange Kroner er jeg, Kong Valdemar til Danmark, værd?“

Bh.: „Den hele Christenheds Konge, St. Hjælperen, lod sig sælge for 30 Kroner; følgelig kan jeg ikke taxere Eder høiere end til 20.“

K. smilende: „En saare lav Priis; men her kan ikke appelleres*). Siig mig saa dernæst, hvor Midten i Verden eller Midten paa Jorden er.“

Bh.: „Det blev egentlig to Spørgsmaal for eet. (Han betænkte sig lidt.) Imidlertid, lad mig optage dem begge; jeg kan vel slaae dem sammen.“ Derpaa maalte han Stuegulvet med sin Stok paa kryds og kvær, udfandt derved dets Midte, gjorde et Kridtkors paa Stedet og sagde: „Der er Midten i Verden; thi Korset staaer i Midten af Gulvet, og Gulvet ligger i Verden med samt dets Midte, og Midten paa Jorden er akkurat midt i Korset paa Grund af, at Jorden er kuglerund, saa hvilket-somhelst Punkt derovenpaa bliver i Overfladens Midte.“

Kongen og hans Riddere lo, og han udbrød: „Det var et artigt Raisonnement! Dog lad gaae! Kan Du komme ligesaa vel fra det tredie og sidste Spørgsmaal, behager Du mig ganske anderledes end for otte Dage siden, og jeg har ikke glemt, hvad jeg lovede Dig som Løn. Siig mig saa mine urigtige og slette Tanker.“

---

*) Efter en anden Beretning viste Valdemar sig i sin Kongestads og spurgte: „Hvor meget er jeg værd i denne Pynt?“ Byhyrden: „Jeg mener, en god Maimaaneds Regn kan betale det hele.“ Kongen (meget tilfreds): „Du har Ret, Biskop! Gid vi kunde faa os saadan en Regn, hver Gang vi trænge dertil!“

Bh.: „Nei, Hrr. Konge! Dengang maa I ikke bebyrde mig med to Spørgsmaal. Det er fra Prædikestolen, I skal undervises om Eders slette Tanker. Det var Jer urigtige Tanker, I forlangte forklarede og rettede for otte Dage siden.“

K.: „Nu ja! Kan Du saa dette?“

Bh.: „I mener at tale med Ribe Biskop?“

K.: „Javist! hvad saa mere?“

Bh.: „Hold mig det Løfte om Løn, I nylig gjentog mig. Jeg er ikkun Ribe Byhyrde.“

K.: „Hvad Djævelen! Er Du ikke Bisp, saa skal Du være det herefter!“

Dette udraabte Kongen i høieste Ovraskelse og Munterhed, og alle Tilstedeværende gratulerede; thi de havde moret sig fortræffelig over disse Løier. Nogle undte Kongen det endog ret vel, at han ogsaa selv var bleven narret engang. Kun den virkelige Biskop, der skjult af Hyrdedragten lyttede ude i Forstuen og før havde hørt Alting an med Hjertensglæde, blev nu saa beklemmt, at han daanede af Skræk.

Byhyrden takkede ikke, men indvendte derimod: „Nei, Herre Konge! Det har jeg ikke bedet om, og det duer jeg ikke til. Jeg beder ikke om andet end Naade for Bispen, at han maa forblive i sit gamle Embede. Han har nu havt forskrækkelige Sorger siden sidst, han stod for Eder, og nu ligger han herude i Forstuen afmægtig af Skræk og Fortvivlelse, saa ydmyget, at han har iført sig min gamle Hyrdedragt.“

Kongen bevilgede Hyrden hans Begjæring og klappede ham venlig paa Skulderen. Han selv og alle hans Riddere lovpriste denne Retskafnes Ædelmod, Snille og Dristighed. Byhyrden med Flere ilede ud at hjælpe den arme Bisp i Orden, som næsten havde tabt Forstanden. Han kom sig snart lidet, kørte hjem i sin egen Vogn ved Hyrdens Side, og hver af dem fik igjen sin egen Klædedragt paa og traadte tilbage i sin gamle Stilling. Siden glemte Bispen aldrig at gjøre vel imod Byhyrden og hans Familie. Forøvrigt lod han for det første den pralende Guldskrift over sin Port ud-slette, dernæst betvang han urigtige Tilbøieligheder hos sig i flere Retninger og uddeelte til Fattige det Overskud af sine Indtægter, som han nu sparede fra sine Vellyster.

Saaledes fortalte vennekjære Gamle i Hedeegnene os Børn „Saag-en, Læmmikker og Emtere“. „Saag-en“ udgaves for historisk sande og skulde holdes rene. Ovenstaaende er en „Læmmik“; disse modtog Reflectioner, men maatte ikke forandres i Hovedmomenterne. „Emtere“ vare ganske phantastiske, vist tildeels af Tusind-og-een-Nat. — Det er over 60 Aar siden; egentlige Hexe- og Spøgelsehistorier fortæltes aldrig. Øvertro var Almuen vel ikke fri for, men Børnene vilde man ikke see oplærte deri. De, som antage Jyllands Hedeboere for høist uvidende og overtroiske hundrede Aar tilbage i Tiden, dømmes af Fordømme.

Allingklosters Levninger og Beliggenhed.

Af C. A. Thyregod.

(Med en skizzeret Situationsplan af Alling Klosterruin, tegnet af Løjtnant Frits Uldall i Randers og skaaret i Træ af Toldassistent J. F. Topp i Aalborg.)

I ældre og nyere Skrifter, saaledes i Traps Beskrivelse over Danmark, spec. D. II, S. 384, Daugaards „Om de danske Klostre i Middelalderen“ S. 423 og Pontoppidans „Danske Atlas“ IV S. 508, siges der, at Allingkloster har ligget i Grønbæk Sogn, men at Pladsen nu er Agerland og at hvert Spor af Klosteret nu er forsvundet. Dette er urigtigt i to Henseender. Klosteret har ikke ligget i Grønbæk, men i Svstrup Sogn*), og der findes af det temmelig betydelige Levninger. Hvorledes man saaledes har kunnet henføre dette Klosters Beliggenhed til et andet Sogn og Herred, dertil skal Grunden vises senere; først ville vi kortelig omtale og paavise de forglemte Levninger.

I Skjellet mellem Lysgaard og Hids Herreder flyder Allingaa, som udspringer paa Høideryggen og efter omtr. 3 Miles Løb falder i Gudena. Paa sit Løb gennemstrømmer den Hinge- og Allingsøer, og just hvor den træder ud af den sidste, ligger Klostreruinen paa dens høire Bred nogle

*) Hvortil det mærkelig nok ogsaa henføres i Pontoppidans „Danske Atlas“ IV S. 474 første Notellnie.

hundrede Alen fra Søen. Det er en smuk Egn, men eensom og stille. Stedet maa have været endnu mere skjult i Fortiden, medens Bakkerne paa begge Sider af Sø og Aa vare dækkede med Skove. Dengang var Søen større, Engene mere dyndede, Færdselen — ja, den var vel ligesaa stor som nu; thi naar man undtager Arbejderne paa de nærmeste Marker, kan der vist gjerne henrinde Aar og Dag imellem, at en Fremmed kommer der forbi. Det er et Sted, hvor Syner fra Fortidens Drømmeverden træde frem i al deres Styrke. Endnu i vore Dage vil man have seet Elverpigerne dandse i Maaneskin i denne lønlige Dal.

Stiller man sig i Tanken, hvor Aaen flyder ud af Søen, seer man mod Nordost en rødlig Dyng, over hvilken et større Træ og nogle mindre Buske hæve sig. Træet er en Ask og groer op af en Fordybning, som vist maa have været Klosterbrønden og ligger midt i „Gaardspladsen“; thi man faaer strax det Indtryk, at Klostret har udgjort en tre-fløiet Bygning eller en Gaard, der har været aaben eller ialtfald lukket med mindre Bygningsværker paa den Side, der vender ud mod Søen. Forøvrigt er hele Pladsen mere eller mindre bedækket med Muur- og Tagsteenslevninger af gammeldags Form og Størrelse. Af den sydlige Fløi gives dog de færreste Levninger, hvorimod den østlige, der formentlig har udgjort den egentlige Munkebolig, har disse i flere Fods Høide, men i saadan en Forvirring, at man ikke nær allevegne kan forfølge Murenes Retning. Det kan man dog paa flere Steder, og det viser sig, at Murene ere meget faste og svære. Paa et Punkt har en Udgravning fundet Sted i en senere Tid, og der kunde man troe at finde Foden af en Skorsteen eller, som det i Almuesproget kaldes, et „Arneskjød“. Saavidt skjønnes, har Bygningen paalangs været afdeelt med en Muur, og det kan ikke feile, at ved en Udgravning vilde Murene, der naae flere Fods Høide, vise saagodtsom hele Grundplanen for den indre Indretning.

Den nordlige Længe eller Fløi har utvivlsom været Kirke, og af den Grund er der ligeledes meget betydelige Levninger baade af Gruusdynger og staaende Mure. Den østre Ende synes bedst bevaret, og det er til at antage, at en Udgravning deri kunde give noget historisk Udbytte.

Kaste vi Blikket videre omkring, finde vi blandt Omgivelserne tydelige Spor fra den Tid, da Bygningen var be-

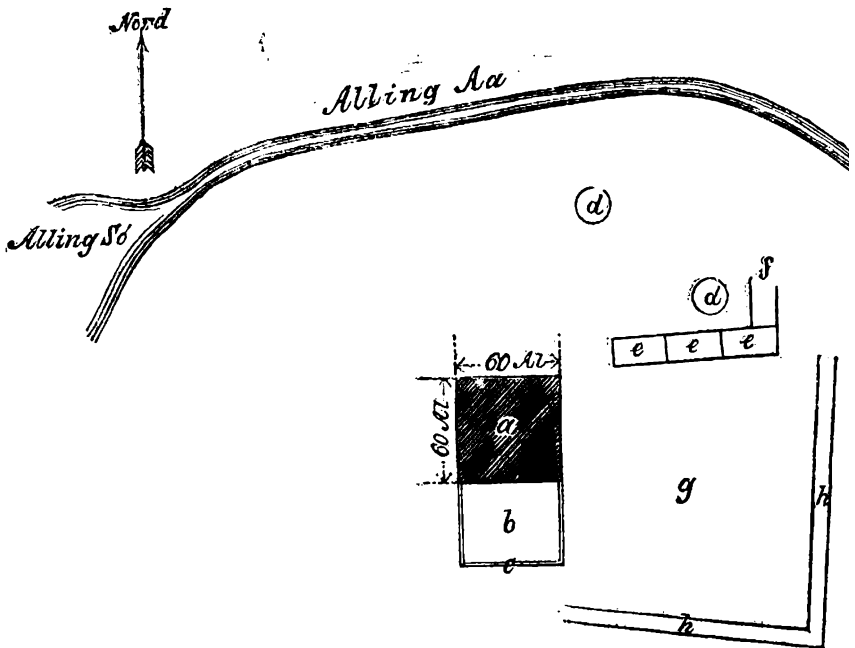
boet. Der har staaet Hegn, en Muur eller Sligt, der med Bygningerne have omsluttet et større Jordstykke. Det kaldes Kirkegaarden; men efter Størrelsen at dømme maa det snarere have været Haven, skjøndt det nok kan være, at den Deel af Pladsen, der ligger nærmest Kirken, har været Kirkegaard; thi her sees svage Spor af, at en mindre Plet har været afdeelt fra det Øvrige.

Nedad mod Engen sees flere Fiskedamme, nu rigtignok fulde af Ogrøde, men aldeles kjendelige, og længere inde mod Nørdost kjendes at have været tvende Teglværker, gravede ind i en Bakkeskrænt, som det endnu paa enkelte Steder bruges af Bønderne. Resterne af Teglværkerne samt de Affaldsdynger, der findes i deres Nærhed, vise, at de skrive sig fra samme Tid som Klostret, og at navnlig ingen Steen med de nuværende Former ere brændte der.

Mere agter jeg det ikke fornødent at omtale, da disse Meddelelser af Mangel paa Fagkundskab altid maa blive ufuldstændige. Jeg har kun villet paavise, at der endnu er ikke faa Levninger tilbage af Klostret, dog at man ikke skal søge dem som hidtil i Grønbæk Sogn, men paa *Alling Møllens Jorder i Svostrup Sogn*. Forskjellen er imidlertid ikke betydelig, da man jo altid har været enig om, at Bygningen har ligget ved Alling Sø, og saaledes forholder det sig. Jeg skal endnu kun henpege paa Muligheden af, at Ruinerne i en nær Fremtid kunde blive forstyrrede, og i dette Tilfælde turde det være ønskeligt, at Sagkyndiges Opmærksomhed var henvendt derpaa, for at det historiske Udbytte, Sløifningen muligen kunde bringe for Dagen, ikke skulde gaae tabt.

Vedføjede skizzerede Situationsplan af Klosterruinen er paa Foranledning af „det jyske historisk-topografiske Selskabs“ Bestyrelse tegnet af Løitnant *Frits Uldall*, efterat ovenstaaende var skrevet.

a Ruin af Klosters Hovedbygning, *b* Abildgaard, *c* Ringmuur, *d* Spor af Bygninger, *e* Fiskedamme, *f* Udløb til Aaen, *g* Kirkegaard (?), *h* Spor af Vold.

I Pontoppidans „Danske Atlas“ IV S. 474 læses i Anm. under Svostrup Sogn følgende: „Imellem Allinggaard og Alling Mølle paa en Høi, kaldet Kapelhøi, skal fordum have staaet et Kapel eller en liden Kirke, hvori efter Reformationen nogen Tid blev prædiket, og hvoraf endnu sees Rudera.“ Om denne „Kapelhøi“ veed jeg kun lidet, og dog hører den just med i min Begrundelse af den Forvexling, som har fundet Sted med Hensyn til Allingklosters Beliggenhed. Høien ligger omtrent 1000 Alen fra Ruinen og, som det er anført, mellem Allinggaard og Alling Mølle. Af Muurlevninger sees der ingen ovenpaa Græsskjoldet, men en Mængde store Kampesteen findes der paa Høien og rundt omkring ved dens Fod, dog, saavidt jeg har seet, ingen tilhugne. Disse findes ogsaa meget sjælden ved Kirkeresterne andensteds, da Enhver kan have Brug for saadanne Steen.

Sagnet fortæller, at der paa Høisletten ovenfor Kloster-ruinen skal have ligget en Landsby, Alling, nedenfor har dengang Alling Mølle ligget ved en Bæk, der nu næsten er udtørret, skjøndt Mølledam og Dæmning ere kjendelige. Nu ligger Møllen ved Aaen. Trap omtaler jo ogsaa et „Aluyng“ efter Kong Valdemars Jordebog. Landsbyerne ere vistnok ældre end Klostret, da Landklostrenes danske Navne jo i Reglen grunde sig paa ældre Stednavne paa Anlæggelsesstedet. Om Landsbyen Alling har overlevet Klostret, veed jeg ikke; men det er derimod Tilfældet med Asmildgaarde (hos Trap „Asminde“, i Bøndernes Mund oftest „Asmindgaard“) og Leisgaard (Lægsgaard?), hvis Navn tyder paa en Oprindelse fra Klostrets Tid. Allinggaard siges jo at have været en Ladegaard til Klostret; men derved maa man vist ikke tænke paa det senere Allinggaard med over 40 Tdr. Hartkorn; saa stor en Avlsgaard havde Klostret næppe, eftersom Eiendommen vel nærmest har bestaaet i Bøndergods. Det er nu min Formodning, at Bønderbyerne Alling og Asmildgaarde, Leisgaard, Allinggaard og Alling Mølle kan have udgjort et lidet Sogn (Distriktet har nu henved 50 Tdr. Hartkorn, og Sognet var altsaa i den katolske Tid, da der var flere Kirker end nu, ikke exempelløst lille), og at Kapellet paa Kapelhøi har været dettes Kirke, hvad enten det saa var et selvstændigt Sogn, eller det har staaet i et snævrere Annexionsforhold til Klostret eller en Nabokirke. Efter Reformationen har da Præsten i Grønbæk rimeligviis prædiket i dette Kapel saavel som i Grønbæk og Svostrup. At sidstnævnte Sogn var 1554 Annex til Grønbæk, sees i „Hofmanns Fundats.“ III, S. 47.

Det meldes, at da Allinggaard oprettedes til Herregaard, blev Landsbyen Asmildgaarde nedlagt. Byen Alling nævnes ikke tiere og er vel tidligere forsvunden. Men nu var selv den mindste Kirke omtrent overflødig, og det er rimeligt, at Distriktet henlagdes til Svostrup Sogn, der laae i samme Herred, men ligesaa rimeligt, at de tilbageblevne Beboere søgte Grønbæk Kirke, som var dem uden Sammenligning nærmest. Det var samme Præst og Degn, hvilken af Kirkerne de søgte.

Men der er megen Sandsynlighed for, at Allinggaard først efter 1660 kom i privat Eie, og det er vel noget dristigt at antage, at Kapellet skulde vedblevet at være i Brug indtil

den Tid. Ved Analogier, hentede fra Kirken paa Grathehede og Kapellet ved Hald Sø, kunde jeg maaskee godtgjøre, at adskillige af Smaakirkerne bevarede sig længere efter Reformationen, end det almindeligt er antaget; men det vilde føre mig for vidt. Der er jo ogsaa en Mulighed for, at Allinggaard allerede, medens Distriktet var Lehnsgods og Pantelehn, kan have begyndt at opluge Bondebyerne, der rigtig nok ingen Formindskelse taalte, naar der skulde vedblive at være en selvstændig Menighed. At Kapellet allerede tidligere er forfaldet, og at dets brugbare Levninger ere anvendte til den ny Herregaards Bygning, er maaskee rigtigst at antage. Men nu, da Allinggaard var i sin Kraft, var der i hele Distriktet kun Herregaarden og Møllen tilbage, som begge laa tæt ved Allingaa, hørte til Svostrup Sogn, til hvis Kirke de havde næsten en Miil, søgende Grønbæk Kirke, til hvilken de næppe havde 1000 Alen. Herr Rasmus Fischer, der boede paa Allinggaard 1686, lød i dette Aar opsætte en Kirkestol for sig og sin Hustru i Grønbæk Kirke, og maa altsaa have betragtet den som sin rette Sognekirke, uagtet Herregaarden havde Kirketiende og øvrige Byrder fælles med Svostrup Sogn, til hvilken den i al verdslig Henseende hørte.

Dette noget eiendommelige Forhold har bestandigt vedligeholdt sig. Efterat Herregaarden er udparcelleret og en Landsby, Asmildgaarde, igjen er fremkommen, vedblive dog alle Beboerne, der boe paa forrige Allinggaards Mark, at søge Grønbæk Kirke og faae der deres gudstjenstlige Handlinger forrettede, skjøndt disse Forretninger indtil for faa Aar siden bleve indførte i Svostrup Sogns Kirkebog. I en gammel Skoleplan staaer der, at et gammelt Reskript hjemler dem Ret til at søge Grønbæk Kirke; men dette Reskript er her paa Stedet ikke til at finde. Derimod resolverede Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet, „efter at have brevvexlet med Indenrigsministeriet“, under 24de April 1860, at „Beboerne af Allinggaard, Alling Mølle, Allingskovgaard med de til samme hørende Parceller ere Medlemmer af Grønbæk Menighed“, skjøndt „de paagjældende Eiendomme i verdslig Henseende høre under Svostrup Sogn.“

Skjøndt altsaa i Folkebevidstheden som i Matriklen, i Valgvæsen, Sundhedsvæsen og alle andre Henseender end den reent kirketjenstlige Allingaa er Sogneskjel, som den utvivlsom er Herredsskjel, og er et saa tydeligt Skjelmærke, som

noget Aaløb kan være, saa er det dog ikke aldeles meningsløst, naar man stundom hører dette Distrikt nævne som beliggende i Grønbæk Sogn. Det er urigtigt, naar man iøvrigt følger den almindelige Inddeling, at sige, at Klostret har ligget i Grønbæk Sogn; men naar man iøvrigt ikke henholdt sig til nogen Inddeling, kunde det nok undskyldes, navnlig naar den Paagjældende var en Præst, der kunde tænkes at see hen til de kirkelige Forhold, og paa den Maade tænker jeg mig, at Feiltagelsen er kommen frem.

Jeg antager, at en Præst i en Indberetning har omtalt Klostret som beliggende i Grønbæk Sogn og derved forstaaet: I den Deel af Pastoratet, som søger Grønbæk Kirke. Forf. til D. Atl. eller en anden kan da have ladet Stedet eftersøge med denne Indberetning for Øie; men Grønbæk Sogn er da blevet taget i almindelig Forstand, og man har selvfølgelig Intet fundet. Jeg har læst et Sted — maaskee i Daugaards Klosterhistorie eller Jens Møllers Præstekallexikon, Bøger, som jeg nu ikke har ved Haanden — at Klostret skulde have staaet paa Grønbæks Præstegaards Mark. Det er en nøiere Udførelse af samme Tanke; thi skulde det søges i Grønbæk Sogn og dog, som jo ingen Tvivl er underkastet, ved Alling Sø, maatte det nødvendigt være paa Præstegaardens Mark, da nok ingen Andre af Sognets Beboere ere lodtagne ved Søen. At Pladsen saa nu skulde være Agerland, er ligesaa følgerigtigt, da al Jorden er opdyrket paa den Kant undtagen en Smule Mose og Lyngknuder, hvor man med et halvt Øie kan see, der aldrig har staaet Kloster. Ligeoverfor en bestemt Stedangivelse kunde man jo saa nok oversee det Særsyn, som det vilde være, om en stor Bygning forsvandt saa sporeløst, at den ikke efterlod sig en Mængde om ogsaa nok saa fiint deelte Levninger i Agerjorden, og at der er noget etymologisk urigtigt i at søge Allingkloster i Lysgaard Herred, medens dog „Alling“navnet øiensynligt har hjemme paa Aaens modsatte Bred, og naar et nært Navnefrændskab af den Art strækker sig ud over en Herredsgrændse, saa har der enten funden en senere Forrykkelse af Grændsen Sted, eller der tydes paa særegne Forhold, som her ikke ere tilstede. Under dette har Ruinen henstaaet uændset i den eensomme Dal, saa kun de Nærmestboende have vidst Besked om den. Nogle Sagn knytte sig til den; men de ere

ubetydelige og nye; thi naar Hovmarkerne brede sig over Landsbytomterne, saa blive de ældre Stedsagn afhuggede ved Roden.

Men — kunde der indvendes — efter den foranstaaende Forklaring maatte ligesaavel „Kapellet“ som „Klostret“ henregnes til Grønbæk Sogn, da det ligger i samme Distrikt. Men at tage feil ad Kapellets Beliggenhed er umuligt; thi naar det angives at ligge mellem Allinggaard og Alling Mølle, følger det med den almindelige Inndeling, at det henføres under Svostrup Sogn. Dernæst ligger Høien ved en meget befærdet Vei, der tillige er Præstens Sognevei, og derfor, om ogsaa en urigtig Angivelse maatte være kommen frem, kunde Feiltagelsen ikke blive slaet fast.

(Af den Side 176 vedføjede Skizze af Klosterruinen vil det fremgaae, at Stedsangivelserne S. 174 ere mindre nøiagtige, idet der istedetfor Nordost skal staa Sydost, og saa fremdeles.)

Indskrifter paa gamle Huse i Aalborg.

Af D. H. Wulff.

(Træsnittet-skaaret af Toldassistent J. F. Topp i Aalborg.)

I Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, fra hvilken Tid de fleste af de gamle Egebindingsværkshuse skrive sig, hvoraf der endnu findes endel tilbage, især i de Byer, der nogenlunde have bevaret deres hele gammeldags Præg, f. E. Aalborg, var det Skik at pryde de nyopførte Huse med kortere eller længere Indskrifter, mest Bibelsprog eller paa anden Maade af gudeligt Indhold, som vare udskaarne med ophøjet Skrift paa Egetræs Bjælker, Dørkarme, Portrammer o. lign. Paa Grund af Stoffets Haardførhed er der bevaret ikke saa faa af disse Indskrifter; men deres Antal aftager dog Aar for Aar, dels paa Grund af Ildebrande, dels fordi de brøstfældige Huse efterhaanden maa vige for ny og mere hensigtsmæssige, og det kan forudses, at den Tid maaske vil være nær, da de alle ville være forsvundne. For at bevare Mindet om dem er det, at vi her meddele det væsentligste af, hvad der af saadanne endnu findes i Aalborg.

Det vil af Indskrifterne selv tilstrækkelig fremgaa, at Indholdet er gudeligt, hvilket ogsaa var Tilfældet andre Steder (se f. E. Fyhn: Efterretninger om Kjøbstaden Kolding S. 8 Anm. 1), hvoraf man kunde ledes til at uddrage gunstige Slutninger om hine gamle Tidens Gudfrygtighed; men vi tør ikke tilbageholde den Tanke, at Øjet dengang som nu

ved idelig at glide hen derover maatte sløves for Indtrykkene, og at derfor den hele Skik minder noget om farisæisk Hykleri.

Indskrifterne ere for det meste skaarne enten med latinske Uncialer eller den saakaldte gotthiske Minuskel og forsynede med Aarstal, Bygherrernes fulde Navn eller Forbogstaver og Bomærke og undertiden, hvor de udgjøre en Del af en Dørkarm eller Portindfatning, større billedlige Fremstillinger, hvorpaa nedenfor leveres et Exempel. Af betydeligere Udskæringer kunne vi ogsaa nævne den, som fandtes paa Kjøbmand Stillings Gaard paa Kirketorvet i Randers, der brændte for et Par Aar siden, og hvoraf der er en Afbildning paa Grundplanen af Randers i Traps Beskrivelse af Danmark.

De i Aalborg bevarede Indskrifter ere følgende, hvorved vi dog ikke ville nægte, at der kan findes en og anden inde i Gaardene, som vi ikke ere blevne opmærksomme paa; til lige skulle vi bemærke, at de bevarede i Regelen ikke længere findes paa de Steder, hvor de oprindelig vare anbragte, men at ved de ældre Huses Nedrivning mange udskaarne Bjælker ere blevne reddede for at anvendes, hvor de tilfældig kunde passe ind i det ny.

1.

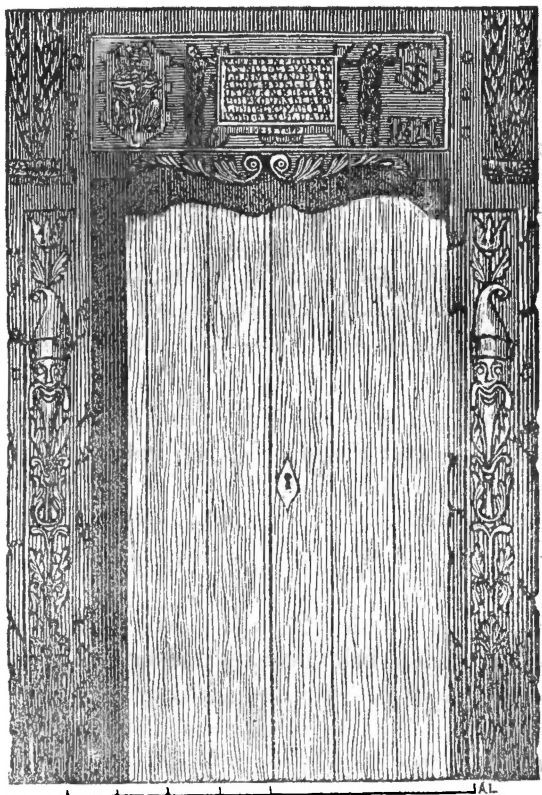
I Huset Nr. 237 paa Hjørnet af Bispensgade og „Klosterjordet“, der nu tilhører Urmager Lassen, findes paa den Side, der vender ud mod Klosterjordet, en lille Tværbjælke med følgende Indskrift:

HP   A. L. V. E. S. I. G. H. ANNO   HP
           DOMINI. 1569. BLEF. DIT. HVS. B.

2.

Omkring den østligste Dør i Huset Nr. 462 paa den nordre Side af det lille Stræde, der fra Brødregyde løber ned mod Gammel Torv, findes en større Karm, hvis øverste Parti, der er udskaaet med endel Flid og Kunst, fremstiller en aflang Firkant, som bærer en længere Indskrift og holdes af to Vildmænd. Af disse holder den højre desuden et Skjold, hvori ses Gudfader siddende paa en Trone med den korsfæstede Kristus i Skjødets, og den venstre et Skjold med et Bomærke, hvorunder igjen paa en mindre Plade

læses Aarstallet 1571, saaledes som nedenstaaende Afbildning udviser.

Paa Pladen i Midten er anbragt følgende Indskrift:
 DEN HELLIGE TREFOLDIGHED TIL ERE
 DETTE HVS BØGGED MONE VERE
 GVD VNDE OS HER VDI VERDEN AT BØGE SA
 AT VI EFTER DENE DØD KVNDE HEMERIGES
 GLEDE FA.

Indskriften er fortløbende og ikke inddelt i Linier efter Verset, rimeligvis for Pladsens Skyld. Det vedføjede Bomærke tilhørte Raadmand, senere Borgemester Povl Pop af en i det 16de og 17de Aarhundrede i Aalborg meget udbredt Familie, efter hvilken to Gader, Karen og Maren Poppes Gyder, endnu bære Navn, og er det samme, som findes paa den smukt udskaarne Prædikestol i Frue Kirke, der er skænket Kirken 1581 af denne samme Povl Pop.

3.

I Gjæstgivergaarden Dania Nr. 246 i Bispensgade findes paa den vestlige Ydermur af den Sidefløj, der vender ud imod Kjøbmand H. Sødrings Enkes Gaard Nr. 247, en Bjælke, der nu er anbragt lodret i Stedet for dens oprindelige vandrette Stilling, og som bærer en tildels uforstaaelig Indskrift, hvor desuden Begyndelsen af de 3 øverste Linier mangler. Den lyder saaledes:

. . . . . DI. IN. DER. NODT. DE. N
 . . . . . ES. IAKOB. BESKVTTE. DI.
 . . . . NDE. DI. HVLPE. VAM. HILLIG
 DOM, VNNDE. STERKE. DI. VT
 SION. GODT. BE. VAR. DIT. HVS. 1579.

4.

Over Porten paa Huset Nr. 51 paa Vestergade, der tilhører Handskemager Floridong, er en Indskrift paa 2 Linier, af hvilken imidlertid kun kan læses:

I Jesu Naffen . . . . . Dette Hus opbige
 . . . . . 1583 . . . . .

5.

Ved Vesteraa findes ligeledes over Porten paa Huset Nr. 131 en næsten helt udvisket Indskrift, hvoraf dog kan læses Aarstallet 1598.

6.

I Gaarden Nr. 464 Litr. A ved Østeraa, der tilhører Prokurator Nissen, er der paa søndre Side, som vender ud imod det nordre af de 2 Stræder, der forbinde Brødregade med Østeraagade, paa 4 Steder anbragt Tværbjælker med Indskrifter, hvoraf de tre ere skaarne med gothisk Minuskel, den fjerde med Uncialer. De lyde saaledes:

- 1) Der. Som. End. Mit. Liff. Oc. Sjel. Vansmectes.
 saa. est. du. doc. Gud. Altid. mit. Hjertes.
 Trøst. oc. Min. del. Psal. Anno 1601. Knud Seffrensen.
- 2) Lønnlige. Sorrige. Er. Jo. Stuur. plaffve.
 En. Erlige. Roelighed. Er. Guds. Gaffve.
- 3) Huad. Gud. Och. Løcken. Will. Dig. Til. føje.
 Tak. Der. For. Gud. Och. Lad. Dig. Nøye.
- 4) HVAD HELLDER DV GAAR VD HELLDER IEND
 HAFV GVD I HOV HIERTE OC SIEND. 1608.

Den sidste Indskrift er ikke afdelt i Verslinier, men har forskjellige Bomærker under hvert Navns Forbogstaver.

7.

Midt paa den nyopførte grundmurede Forside af Stedet Nr. 323 i Brandstrupgade, der tilhører Mursvend Lassen, er indmuret en aflang Bjælke, som bærer følgende, med særdeles skarpe og nette Uncialer udskaarne Indskrift:

HAABE. PAA. HERREN. OC. GIØR. GAAT. BLIFF. I.
LANDET.

OC. NERRE. DIG. REDELIGE. FOR. LØST. DIG. I.
HERREN. HAND.

SKAL. GIFFVE. DIG. HVAD. DIT. HIERTE. BEGERER.
XXXVII. PSAL.

Til højre for Indskriften er Bogstaverne PP med Bomærke og Tallet 16, til venstre AID og derunder IHS og Tallet 11. Tallene betyde 1611.

8.

Over to Portindgange ved Siden af hinanden ud til Gaardspladsen i den store Gaard Nr. 232 ved Østeraa, der nu tilhører Haandværkerforeningen, findes følgende Indskrifter med gothisk Minuskel:

1) Gud. Werre. Mig. Naadig. Werre. Mig. Naadig. Thi. Min. Siæll. Forlader. Sig. Paa. dig. oc. Jeg. Haffuer. Tilfluct. Under. Dine. Vinges. Skygge. Ind. Til. den. Vlycke. gaar. Foroffuer. Ps. 57.

2) Wdden. Herren. Bøgger. Husset. da. Arbeidde. De. Forgefvis. Som. Bøgge. derpaa. Vden. Herren. Bevarer. Staden. Daa. Voge. Vecterne. forgefuis. Psal. 127.

9.

Paa en Sten, der er indmuret over det nederste Vindue til Venstre paa Forsiden af Kjøbmand A. G. Nissens Gaard Nr. 196 paa Gammel Torv, „Kong Hans's Gaard“, som den kaldes, fordi et forresten ikke urimeligt Sagn melder, at Kong Hans er død her, læses følgende Indskrift:

Thusind Sex hunder Thresinstiv oc Threy

Den XI Augusti O Schræchliger Ey!

Da Offuer oc Om mig Ilden Brende

Min Gud Fordærffuelen Dog Affuende.

Derfor Hannem Altid Bør at Være

Lof oc Wiisdom, Thach, Priisz, Krafft oc ære.

Som Indskriften antyder, blev Aalborg d. 11te Avgust 1663, saa fortællende i „Jydske Efterr.“ 1768 S. 221, hjemstøgt af en „farlig Ildebrand ved Budolfi Kirke, da og Taarnet paa bemeldte Kirke skal være afbrændt, og til Erindring om denne farlige Ildebrand, der opkom hos en Bager i den Gaard, hvor Kjøb- og Handelsmand Sr. Børge Christian Lemmich nu bor, læses endnu i et Kammer udi den Gaard, som nu bebos af Konrektor Gottschalck, paa en Trætavle til Amindelse om Guds besynderlige Varetægt over samme Sted følgende Opskrift: Hvor nær var jeg ved Faren oc undkom dog, jeg var kommen paa det yderste oc nærmeste derved oc falt dog icke derudi Ao 1663 d. 11te Avgust. (Dette Hus har Hr. Ludvig Munk, der var gift med Fru Edel Marsvin, som ejede og byggede Nørlund, ladet opbygge af Grundmur til et Logis for dem, naar de kom til Byen. Deres Vaaben og Navne staa endnu over Døren i en Sten udhugne.*) Der fortællende tillige, at den Kjøbmand, som der da boede, hvis Navn skal have været Weidemand, da han saa sit eget Hus og Hjem af Ilden omringet og allerede i den vestre Ende antændt, tog sin Alen og Vægt og dermed gik ud paa Torvet og sagde: „Har jeg med Vægt og Maal forurettet nogen Mand, saa fortære Ilden og mit Hus; men har jeg derimod gjort Ret og Skjel, saa bevare Gud og mit Hus fra Ildebranden!“ Dette skete ham og, som han troede.“

Udenfor samme Gaard findes to store Stene, der nu ere fredede Mindesmærker, og som bære følgende paa Kirkeklokker meget almindelige Indskrift i Munkeskrift:

1) O REX GLORE XPE VENI CUM PACE . . . . .

2) ANNO MV^CXXI IHS MARIA ANNA

o: O, du Ærens Drot, Christus, kom med Fred.

Aar 1521. Jesus Maria Anna.

Hvorfra disse Stene skrive sig, og hvorledes eller hvor naar de ere komne paa denne Plads, derom vides intet.

---

*) Da Gaarden, Nr. 194 paa Gammel Torv, atter brændte anden Juledags Nat 1854, blev denne Sten reddet og anbragt paa den indvendige Side af den nyopførte Gaard, hvor den endnu findes. Det er altsaa denne Gaard, Ellen Marsviin ejede, og ikke, som Trap anfører, en anden Grundmursbygning fra 1616 ved Østeraa.

Smaastykker.

Meddelt af D. H. W ulff.

1. Udtog af den ældste Kirkebog for Budolfi Sognd i Aalborg.

A. En Exkommunikation.

Anno 1640 den 1ste Aprilis var Kristen Mortensen i Hasseris citeret at møde for mig og mine Medhjælpere; men der jeg begyndte at handle med ham om hans Forseelse*), gik han pludselig bort af Kirken og foragtede dermed Gud, hans h. Ord og den h. Kirkes Disciplin. Det blev samme Dag vor Herr Lensmand tilkjendegivet, som derefter lod sætte ham i Fængsel og begjærede denne hans modvillige Forseelse, saavelsom alt andet hans ugudelige Væsen ham skriftlig under vore Hænder maatte leveres, hvilket og sket er.

Anno 1640 den 4de udladt af Fængslet, paamindt tro- ligen, at han for hans Menedigheds Skyld skulde sig ind- stille til aabenbarlig Absolution, lovede det i Lensmandens Nærværelse, men derefter om Aftenen svarede mig, at jeg skulde give ham Stunder etc.

Efter Lensmandens Befaling lod jeg Sagen noget bero, efterdi den vb. Mand lovede den ganske Sag hans kongl. M. at andrage.

D. 10de Juli, der Lensmanden var hjemkommen, lod igjen citere ham ved mine Tjenere i Hasseris, Just Povlsen

*) Hvori den bestod, nævnes ikke.

og Mads Pedersen, til at møde i St. Bodils Kirke Dom. VI Trin. efter Højmesse. Han mødte ikke, de sagde, han torde ikke etc.

D. 16de Juli citeret ved Anders Drager og Jens Mølgaard at møde den 17de efter Prædiken i St. Bodils Kirke. Mødte ikke.

D. 18de citeret ved de samme at møde om Søndagen; var ikke at finde, mødte ikke heller; men hans Hustru, som sagde, at naar han var forliget med sine Modstandere, saa vilde han sig indstille. En herlig Undskyldning!

For^{ne} Dragere mødte til for^{ne} Tider og bestode, at de havde talt med hans Hustru og Søn etc.

Anno 1641 Skærtorsdag citerede jeg Kristen Mortensen i Hasseris ved Peder Pedersen ibidem, vilde dog ikke komme.

D. 30te Aprilis ved Mads Pedersen, min Tjener i Hasseris.

D. 12te Maj ved Kristoffer Kristensen, som læste for deres Børn i Hasseris. Disse trende Personer ere mødte i St. Bodils Kirke for mig og mine Medtjenere og bekendte, at de havde citeret for^{ne} Kristen Mortensen; men han vilde dog ikke lade sig finde.

D. 19de Maj ved Kirkeprioren og Kristen Nielsen af Latine Skole, som skriftlig under deres Hænder have vundet (∩: vidnet), hvad Svar Kristen Mortensens Hustru har givet dem paa mine Angifter, som er,

1) at han ikke kunde komme ud at tale med mig, førend han kunde blive saadan, at han kunde tale med Folk, og han først har været hos hans Husbonde,

2) at han ikke vidste, naar han kunde rejse, enten det kunde ske efter St. Michels Dag eller før,

3) at han først vilde forlige sig med sine Modstandere, førend han kan forlige sig med Gud,

4) at dersom jeg vilde ham noget mere, saa kunde jeg ikke faa mere af ham end som det, de andre have lovet.

Om Søndagen derefter mødte alle Hasseris Mænd, som Kirken da søgte, for mig og mine Medhjælpere og bekendte, at Kristen Mortensen baade fulgte Plov og Harve, var derfor vel saadan, at han kunde tale med Folk.

Efter saadan Proces gjorde jeg Bøn for ham

1) den 4de Juni,

2) den 6te Juni,

3) den 20de Juni (imidlertid opholdt, for det var
Pintse Marked),

4) Dom. 2 Trinitat.

D. 5te Juli lod jeg ham med hans Broder Jens Mortensen beskikke og lod ham sige, at dersom han sig ikke vilde indstille, da vilde jeg tilkommende Søndag nævne ham ved Navn.

D. 9de Juli mødte forn^e hans Broder i St. Bodils Kirke for mig og mine Medhjælpere og bestod, at han forn^e den 5te Juli taledede med sin Broder; men han svarede, at han ikke kunde gaa, fordi han taledede til ham etc.

Derpaa i Jesu Navn nævnede jeg ham ved Navn med Formaning til Gud Døm. 3 Trinitat. Gud endnu omvende ham. Amen!

Anden Gang Dom. 4 Trinit.

Tredie Gang Dom. 5 Trinit.

D. 30te Juli lod jeg ham endnu beskikke ved Jørgen Weidemand og Johan Brinch, om han sig vilde indstille. De taledede med ham paa Marken; men der han forstod, at det angik den Sag, gik han hastelig fra dem, saa de ham ikke kunde følge. De raabte efter ham; men han vilde intet svare.

Derpaa Dom. VI Trinit. i Jesu Navn exkommunicerede jeg ham efter den Form, som findes i Kirkens Disciplin.

Gud omvende ham i Jesu Navn. Amen!

B.

Anno 1622 udi Martio.

Eftersom Gud ved sit Ord befaler, at de, som ere af den hellige Aand satte til Tilsynsmænd udi Menigheden, skulle have Agt paa den ganske Hjord (Act. 20), og kongelige Majestæt udi sin kongelige Forordning om Kirkens Myndighed og Disciplin har ordinerede Tjenere paalagt, de skulle have Indseende, at de, som ere i deres Menigheder, nære sig redelig og holde deres Børn til Lære, Haandværk og anden Tjeneste (Discipl. eccl. membro I artic. 31), saa paa det saadant kunde bekvemmelig ske, begjæres af vores Bys Øvrighed, Borgemester og Raad,

1) at der nu strax maa antegnes Hus for Hus i begge Sognene hver Husfader ved sit Navn med Hustru, Børn

og ganske Husfolk og forklares, hvis Hus enhver bor udi; item de, som ere for kort Tid flyttede til Byen, at give tilkjende, hvor længe de have boet her, og hvorfra de ere komne,

2) at der alvorlig paabydes ingen herefter deres Huse at maatte bortleje til nogen fremmede, førend de sig for Øvrigheden have angivet og ere forlovede sig udi Byen at nedsætte, desligeste ere af Sognepræster udi det Sogn, de begjære at bo udi, examinerede og begge Dele skriftlig for deres Husherre bevise. Hvo herimod gjør, straffes paa et Aars Husleje, halvt til Byen, halvt til de fattige,

3) iligemaade at paabydes ingen at maatte tage fremmede udi Huse til sig (deres ærlige Gjæster alene undtagen), førend de, som forskrevet er, skriftlig bevise sig at være af Øvrigheden og Sognepræsten examinerede og forlovede udi Byen at blive. Hvo herimod befindes at gjøre, have forbrudt til Byen og de fattige, saa meget han giver til Husleje, eller saa meget der kunde gaa af hans Hus til Leje, om han bor i sit eget,

4) at paabyde, ingen maa tage nogen fremmede uden fra Sognene kommende udi Tjeneste, førend de have vist deres Beskeden for Sognepræsten, under 1 Dalers Straf; item ingen Mestere at tage nogen Haandværksburs an, førend saadanne ere forhørte af Oldermænden og Sognepræsten, under 6 Mk. Straf, paa det saadanne kan antegnes udi Sognepræstens Bog, at han maa vide, hvad Folk der er udi Sognet.

Her foruden begjæres,

a) at Borgemestere og Raad med Præsterne og deres Medhjælpere ville have Indseende med dem, som paa Gaden og andre almindelige Steder sværge og bande, dem advare, fordre noget til de fattige eller befale dem at indsættes udi Gabestokken, og de Bysvende og Dragere, som næst ved Haanden ere, det, som saa befales, strax at efterkomme, under lige Straf, til hvilken Ende hver af Bysvendene og Dragerne kunde gives en Hængelaas, som de altid kunde bære med sig,

b) at Portene holdes lukkede om Søndage, Helligdage og Bededage, indtil Højmesse er ude, efter Forordningen om Helligbrøde.

C. Den 24de September 1626

lader Øvrigheden med os som Tjenere udi Ordet alle og enhver paa Guds Vegne formane, at de paa offentlige Gader og andre Steder holde sig fra den gruelige Sværge og Bandeden og dels for Guds Æres og deres egen Saligheds Skyld, saa og Straffen, som er over Hovedet paa os, med retsindig Pønitens og Bedring udi Tide at afvende. Dersom nogle saa modvillig eller saa uagtsomme lade sig befinde, at de ikke vogte sig fra denne Guds store Fortørnelse og hans hellige Navns ulidelige Vanbrug, da vil Øvrigheden, efter Guds og vor allernaadigste Herres og Konges strenge Befaling, alvorlig have Indseende med dem, at de ikke skulle blive ustraffede, men blive saa revsede, at andre ikke skulle tage Exempel af dem til det onde.

D. I Jesu Navn

den 26de Avgust, Dom. 13 Trin., 1632 vare forsamlede udi mit Hus efterskrevne Mænd og unge Karle af Hasseris, og de besluttede da med mig at søge Bededagsprædiken samtlig hver Fredag og intet befatte sig med Høsten, førend Guds Tjeneste er endt: Kristen Bonde, Jens Nielsen, Lavrids Nielsen, Ove Pedersen, Morten Kristensen, Niels Mikelsen, Knud Sørensen, Just Povelsen, Peder Thomissen, Mads Kristensen, Kristen Nielsen, Niels Kristensen, Bertel Knudsen, Kristen Jensen, Jens Kristensens Søn, og Morten, Kristen Mortensens Søn, og lovede de at vare mig ad, om nogen enten forsømmer Kirken eller begynder at høste, førend de, som søge Kirken, komme hjem. Hvo, som befindes selv med Hustru og Tyende at forsømme Guds Tjeneste eller at høste, førend som forskrevet staar, skal give 1 Mk. danske og levere den til Oldermænden. At saa sluttet er og holdes skal, have med mig M. Hans Egidisen, Skolemester, og Lave Gundersen, øverste Hører, underskrevet til Vitterlighed.

Niels Povelsen,
Egen Haand.

Hans Egidisen,
Egen Haand.

Lave Gundersen,
Egen Haand.

2. Bestalling for en Stadskok.

Vi Kristian den femte etc. gjøre alle vitterligt, at vi efter allerunderdanigst gjorde Ansøgning og Begjæring allernaadigst have bevilget Kristian Steussel til at være Stadskok i vor Kjøbstad Aalborg, saa og koge for alle og enhver i Aalborghus Amt, hans Tjeneste i forskjellige Maader kunde behøve eller begjære, hvorudunder han sig trolig og flittig har at forholde, saafremt han denne vor Bevilling agter at nyde, forbydende alle og enhver herimod, eftersom forskrevet staar, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre. Under vor Hyldest og Naade.

Givet paa vort kgl. Slot i Kjøbenhavn d. 14de Febr. 1685.

Angaaende samme Stadskok skriver Rentemester P. Brandt under 30te Sept. 1686 til Magistraten :

Som jeg ikke paatvivler, Dem jo vel er vitterligt, at kgl. Maj. allernaadigst har bestilt M. Kristian Steussel til at være Stadskok der paa Steden, og han sig besværges, at ham i samme Betjening Indpas gjøres, da udi Henseende, at ved saadant imod kgl. Maj.s allernaadigste meddelte Brev bliver handlet, ville jeg Dennem herved venlig erindre derhos til det bedste rekommendere. Jeg forbliver etc.

(Aalborg Raadstue-Kopibog Nr. 8.)

.

Vendsysselske Sagn,

samlede og fortalte af G. P. Andersen.

En Gaardmand fra *Lørlev* i Ugilt Sogn pløiede en Formiddag paa *Lørlev* Mark i Nærheden af *Ilbjerge*. Paa denne Mark var der en lille *Høi*, som endelig nok kunde pløies, naar det skulde være; men alligevel blev dette ikke gjort, da man dengang havde Jord nok at arbeide med og lod det være, som man syntes var for besværligt. Bonden undlod derfor at pløie *Høien*. Man brugte dengang, naar man pløiede, at spænde 4 til 6 Heste for en Plov; men da man ikke kunde styre saamange Heste og tillige pløie, havde Bonden taget en Dreng med sig som Kudsk. Som de nu pløiede allerbedst ved Siden af *Høien*, kom der pludselig ud af den en „*Skaa*“ (en Stang med et Brædt paa Enden til at sætte Brød i Ovn med), som var itu. Bonden gjorde strax *Skaaen* istand, og øieblikkelig var den forsvunden. Om Eftermiddagen kom Bonden og Drengen igjen hen til *Høien* for at pløie. Lidt efter kom der en rød Arm ud af *Høien* med en hvid Tallerken, hvorpaa var varmt Smørrebød. Bonden befalede strax Drengen at holde; „thi nu skulle vi have Noget at æde,“ sagde han. Selv aad han med god Madlyst; men Drengen derimod turde ikke tage af Brødet, siden den Tid visnede han hen og blev ikke rask mere.

For noget over 100 Aar siden levede i *Lørslev* i Ugilt Sogn en Gaardmand, som hed Peder Mikkelsen. Han kjørte en Dag til Dals Mølle i Taars Sogn. Paa Veien kom han igjennem en Sandfordybning ved Ilbjerg, hvor der var en lille Høi paa den ene Side af Fordybningen. I denne Høi hørte han det smede og hamre; han tvivlede derfor ikke paa, at der jo maatte være Bjerg- eller Ellefolk i Høien, og af Kaadhed raabte han til dem, om de ikke vilde smede ham et Langjern, til han kom tilbage fra Møllen. Da han nu kom der forbi paa Hjemfarten, kom der virkelig ogsaa en Bjergmand løbende ud af Høien med et Langjern til ham og raabte: „Nu er Langjernet færdigt.“ Bonden blev forskrækket og kjørte til, alt det Hestene kunde løbe; men Bjergmanden løb bagefter og kastede Langjernet bag i Vognen. Dette Langjern var næsten uopslideligt, og Bonden havde det i mange Aar. Tilsidst blev det endelig borte i en Smedie, hvor det var sendt hen for at gjøres istand.

Engang for flere Aar siden boede i *Tvonby* (Tørnby) Sogn en Mand, som hed Klavs. En Foraarsmorgen siger han til sin Karl Jens: „Tag Spaden og Staalstangen og gaa hen til Høien og bræk nogle Stene op; thi der skal pikkes i Gaarden.“ Da Karlen kom op paa Høien og havde begyndt med Arbeidet, fik han Øie paa en stor, flad Sten, som han strax gav sig til at vælte op med Staalstangen; men han blev ikke lidt forbavset ved at se et Gravkammer under Stenen og i Indgangen dertil en Hue. Da han kom til at se nærmere efter, opdagede han, at der sad en gammel Mand dernede, som havde Huen paa Hovedet og lagde Armene paa en Kiste og sov. Karlen kunde ogsaa nok se, at Manden ikke var saa lille, men vel maatte være en af de gamle Kæmper. Strax efter Gravkammerets Aabning vaagnede Manden, og da han mærkede, der var Nogen ved Høien, siger han til Karlen: „Er der endnu Ben i Eders Fingre i Danmark?“ Karlen var i en Hast betænkt paa, hvad han vilde gjøre, greb Staalstangen og rakte den til ham og lod ham føle paa Enden af den. Den Gamle i Høien klemte Enden af Staalstangen i Fliser og sagde: „De er just endnu ikke saa daarlige.“ Derpaa aabenbarede han sig for Karlen og sagde: „Jeg er Olger Danske. Kas-

sen, jeg har her ved mig, er fuld af Penge, som jeg vil bruge til at indløse Danmark for, hvis det engang bliver indtaget af Fjenden.“

(Jfr. J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn I, S. 19.)

For flere Aar siden var der Nogle, som vilde have havt Lov til at grave i Høien; men dette vilde den daværende Eier ikke tillade, og der er ikke bleven gravet i den siden.

Østen for *Hjørring* ligge nogle Høie, som kaldes *Femhøiene*. Disse Høie skulle for mange Aar siden have været beboede af Bjergfolk. De brugte at laane Redskab og Værktøi af Beboerne i Nabolaget, og især kom de ofte til Bisstrup (Bispstrup), da Folkene der vare meget venlige imod dem. En Dag kom der mange af disse Smaafolk til Bisstrup for at sige Farvel, da de, som de sagde, skulde reise fra Egnen. „Men hvorfor vil I da reise?“ siger Folkene i Bisstrup til dem. „Jo,“ sagde de, „vi kunne ikke være her længere for Hjørrings Ding-Dang.“ Dermed mente de Kirkeklokkerne, som de ikke kunde taale at høre. Siden den Tid har man ikke paa dette Sted mærket noget til dem. — Der fortælles endvidere, at der en Nat ved Sundby kom en uhyre Mængde Smaafolk over, saa Færgfolkene havde nok at bestille hele Natten. Dette mener man skulde staa i Forbindelse med Udvandringen fra Hjørring.

(Jfr. Thiele, II, S. 250.)

I *Bjergby Præstegaard* boede engang for mange Aar siden en Præst, som syntes, at hans Folk aad overmaade meget. Nu skete det en Sommerdag om Middagen, da Præstens Hyrde var ude paa Marken i Nærheden af en Høi med sin Hjord, at han hørte, de sagde i Høien: „Nu ringer de til Middag i Præstegaarden; — lad os faa vore Hatte.“ Drengen sagde strax: „Lad mig faa en med.“ I det samme kom Hattene trillende ud af Høien, og Drengen greb en. Derpaa drev han Hjorden hjem og kom som sædvanlig for at æde sin Middagsmad; men hvor forfærdet blev han ikke, da han opdagede, at der bagved Folkene sad Bjergfolk og langede til Fadet med dem og aad, det bedste de kunde. Folkene kunde ingen Ting se, men Drengen saa det Hele;

han havde jo ogsaa Troldhætten paa. Drengen fortalte Folkene, hvad han kunde se, og de fortalte det igjen til Præsten, da de vare kjede af at have Ord for at æde formeget. Da Præsten hørte det, laante han Hatten af Drengen og kunde saa, da han kom ind i Folkestuen, meget godt se, hvem det var, der hjalp hans Folk med at æde. Der fortælles nu, at Præsten magede det saaledes, at disse Bjergfolk ikke oftere kom der; men hvorledes dette gik til, vidste Ingen. Siden den Tid syntes Præsten ikke, at hans Folk aad formeget.

(Jfr. Thiele, II, S. 211—13.)

I *Mygdal Sogn* boede engang en Mand, som hed Mikkel Rævsbjerg. Paa hans Mark var en stor Høi, som hans Kone længe havde snakket med ham om at faa pløiet i det mindste noget af. Omsider lod han sig overtale af hende; dog havde han ikke saa meget stor Lyst dertil, da man troede derved at fornærme Bjergfolkene, og dette vilde man meget nødtigt. Natten efter at noget af Høien var pløiet, kommer der Nogen efter Sengetid til Vindvet i Rævsbjerg og siger: „Mikkel! Mikkel! du har brækket Taget af vort Hus; det skal du gjøre istand igjen.“ — „Hvad er det for et Hus, jeg har brækket Taget af?“ spurgte Mikkel. „Høien, som du pløiede paa i Dag, det er vort Hus.“ — „Det er jo min Eiendom, som jeg skatter og skylder af, og den har jeg Lov til at bruge, som jeg selv vil.“ — „Hvad Skat er der da paa Høien?“ — „Det ved jeg ikke saa lige,“ sagde Mikkel. — „Vi ville nok betale Skat af den,“ sagde Bjergfolkene. Der blev nu ikke talt mere denne Gang; men anden Dagen gik Mikkel hen og lagde Furerne ned, som den foregaaende Dag vare pløiede op paa Høien. Fra den Dag af kunde han tage en 4 Skilling i sit Storstue-Vindve hver Dag. I Ruden var der et rundt Hul af en 4 Skillings Størrelse. Saa ofte der kom en ny Rude i Vindvet, kom der ogsaa et nyt Hul. Nogen Tid efter — det var koldt Regnveir, og Mikkels Faar vare ude paa Græs ved Høien — kom der Nogen til Lugen i Laden, hvor han sad og kastede Byg, og sagde: „Mikkel! Mikkel! dine Væddere kvæles!“ Mikkel ventede ikke længe, men skyndte sig, det bedste han kunde, ud i Marken for at se efter Vædrene,

som ogsaa ganske rigtig vare ved at kvæles i Tøiret. En anden Gang var det samme Tilfælde med et Føl, saa Mikkel havde stor Fordel af, at han fødte Bjergfolkene i Høien.

Paa en Gaard i *Mosbjerg Sogn*, der hed *Skørbigsighede*, var for mange Aar siden en Gaardbonisse, som hver Aften fik Grød med Smør i af Konen i Huset. Nu skete det en Aften, at Konen vilde have lidt Fornøielse af Nissen og derfor lagde Smørret i Fadet under Grøden. Nissen blev meget vred, da han ikke saa Smørret, foer ud i Nødst (Kohuset) og brækkede Halsen paa en rødtringet Ko. Der var nemlig to Køer af samme Farve i en Baas, og naar dette er Tilfælde et Sted, have disse Gaardbonisser især Lyst til at passe et saadant Par. Efter denne Bedrift gik Nissen ind igjen for at æde Resten af Grøden og opdagede først Smørret, da han kom til Bunden af Fadet. Siden han fik Øie paa Smørret, fortrød han sin onde Gjerning. Hen paa Natten, da alt var blevet stille i Gaarden, tog han den døde Ko paa sin Ryg og gik et andet Sted hen, hvor han vidste, der stod en Ko af samme Farve. Han byttede derpaa Køerne og lagde den døde Ko saaledes, at det saa ud, som den af sig selv var kommen til Skade. Derpaa trak han hjem med den levende Ko. Anden Dags Morgen sagde han til sig selv: „Skørbigsighede er lang, den røde Ko var tung, o min Røg (Ryg), hvor boer a.“

(Jfr. Thiele, II, S. 264.)

For mange Aar siden boede paa *Koldbro Mark i Taars Sogn* en Gaardmand, hvis Datter blev borte, saa Ingen vidste, hvor hun var bleven af. En Søndag Middag, som Faderen sidder hjemme og læser i en Huspostille ved Enden af det store Bord i Dagligstuen, medens de Andre i Huset vare i Kirke, kommer hans Datter ind med et Fad fuldt af varmt Kjød og sætter det for Faderen og spørger: „Har I ikke Lyst til at æde noget varmt Kjød?“ Faderen blev meget forbavset og glad ved at se den saa længe Savnede og sagde: „Hvor har du været saalænge?“ Datteren siger: „Jeg boer her vesten for i Høien.“ I det samme var hun borte, og Ingen saa hende siden.

Mange Aar derefter fik en Pige Lyst til at grave i Høien, men blev ikke lidt forskrækket, da Spaden, hun stak i Jorden, var som den kunde være dyppet i Blod. Hun blev derfor bange og turde ikke grave der mere.

Der var engang en Mand, som hed Jakob Skoven, der fik Lyst til at grave efter Guld i en Høi, som den Dag i Dag kaldes Hundehøien og ligger paa *Bøgsted Mark i Astrup Sogn*. Da han havde gravet noget, kom han til en stor Kjedel, hvorpaa laa en stor, sort Hund. Jakob tager Hunden i Nakken, thi bange af sig var han ikke, og kaster den ned paa den søndre Side af Høien, men bliver ikke lidt forskrækket, da Hunden kommer igjen og skubber til ham, saa han maa løbe med uforrettet Sag. Nær havde han ikke fundet hjem, saa forstyrret var han bleven. Fra den Dag af var han noget afsindig og svandt hen som Dug for Solen.

Paa *Stenum Mark* i Stenum Sogn er der en Høi, ovenpaa hvis Top der er et Hul eller en Fordybning. Dette Hul pleiede Hyrderne om Foraaret at ligge i, fordi det gav Ly for den skarpe Vind, som paa den Tid kan komme fra Vesterhavet. En Dag, da Veiret var meget strængt, var der saaledes mange Hyrder forsamlede oven i Høien, og de hørte det raabe dernede: „Tag den store Skongske (Grødske) og rag den graa Munk af Lyer (Skorstenen).“ Hyrderne bleve forfærdede og løb ned ad Høien, det bedste de kunde. En af Pigerne, som sad midt i Hullet og havde graa Kjole paa, var som overslagen med Skum af en Gryde. Siden den Tid turde Hyrderne ikke komme op paa Høien.

Norden for Gaarden *Mølskov i Ugilt Sogn* ligger der nogle Høie, som kaldes Hesthavbakker, hvoriblandt der var en, som flere Reisende til visse Tider om Natten havde set staa paa fire gloende Pæle, og Bjergfolk smede og arbeide derinde. En Aften, da Høien saaledes stod paa fire Pæle, og da Bjergfolkene vare ved at smede Leer, kommer en Mand fra Sindal kjørende der forbi og fordrister sig til at gjøre holdt og spørge, hvad saadan en Le skulde koste.

De i Høien forlangte ikke mere end 8 Sk. Leen var snart færdig, og de overleverede ham den med den Formaning, at han hverken maatte slibe, stryge eller se den paa Eggen, og lovede ham, at den nok skulde passe til hvad for et Drag, han vilde lægge den paa. I flere Aar skar den udmærket, saa han aldrig havde havt dens Lige; men en Dag, som han meiede paa sin Mark tilligemed sine Tjenestekarle, hændte det sig, at han hug Leen i en Sten paa Ageren, saa han syntes, Ilden gnistrede af den, og sagde saa: „Aa! der gjorde jeg Skade paa min gode Le.“ Derpaa tog han Leen og vilde se, hvad Skade den havde taget; men da saa han til sin store Forbavselse, at han havde et Krikben (Sideben af en Hest) paa Draget.

Endvidere fortælles der om samme *Hesthøvbakker i Ugilt Sogn*, at en Pige paa en 12 til 13 Aar fra Filsted (Fjeldsted) i Sindal Sogn, som en Vinteraften var gaaet ud for at op-
 lede nogle Faar, blev borte i flere Aar, saa Ingen kunde opdage, hvor hun var bleven af. Nogle Aar derefter kom en Mand kjørende forbi ovennævnte Høie og møder der en Kvinde, i hvem han strax gjenkjendte den Pige, der var bortkommen. Han tiltalte hende med de Ord: „Men hvor har du været saalænge, medens Ingen har kunnet spørge eller opdage noget fra dig?“ — „Ak!“ sagde Pigen, „jeg har ikke været saa langt borte; thi jeg har flere Gange set mine Forældre reise her forbi. Jeg kom herover samme Aften, som jeg søgte efter deres Faar, og blev nedtagen af Bjergfolkene, hos hvem jeg har levet i Fryd og Gammen siden. Jeg er nu forlovet med en ung Karl af dem og skal have Bryllup i Morgen — og vil du holde lidt, kan du faa mit Bryllupsøl at smage.“ Derpaa gik Pigen ind i en af Høiene og kom snart tilbage med et hvidt Krus i Haanden, som hun bød ham med de Ord: „Lad lidt dryppe paa Jorden, før du drikker deraf.“ Dette gjorde han ogsaa, og Manden skal have sagt, at han aldrig havde smagt saa godt Øl enten før eller siden.

Det hændte sig for mange Aar siden, at en Mand i *Hørmested Sogn* gik ud at grave i Grimshave Hede ved to

Høie, som kaldes Birkebakker. Da han vilde gaa hjem for at æde sin Middagsmad, kommer han forbi en stor Tue med langt Lyng paa. Hans Kone, som var med ham, siger til ham: „Grav mig den Lyngtue op.“ Han gav sig da til at grave Tuen om, men blev meget forskrækket, da han saa, at der sad en stor, sort Høne under Tuen. Han betænkte sig dog lidt, trak derpaa sin Trøie af og bredte den ud, tog saa Hønen med al Forsigtighed i begge sine Hænder og satte den paa Trøien. Under Hønen saa han en lille Kjedel med en stor Del Penge i, som den havde bevogtet. Han tog Pengene af Kjedelen og lagde dem paa sin Kones Forklæde, greb saa en 4 Skilling af sine egne Penge og lagde der i Stedet, hvorpaa han oprykkede noget Mos og lagde det paa Bunden af Kjedelen; endelig tog han Hønen og satte den ganske forsigtig i Kjedelen og tilpakkede den, det bedste han kunde. Da han vilde tage Tuen og sætte den paa dens Plads igjen, sagde Hønen til ham: „Var det ikke, for du tog mig saa let og satte mig saa blødt og tilpakkede mig saa godt, skulde jeg have vist Dig noget andet; men nu ere Pengene dine.“

Før mange Aar siden boede to Husmænd norden for *Ilbjerge i Ugilt Sogn*, der gik til Hove (forrettede Hoveri) paa Herregaarden Spangerhede, som ligger i ovennævnte Sogn. Den ene var Smed, den anden Dagleier. Smeden havde faaet Lyst til Dagleierens Kone; han grundede derfor paa, hvorledes han skulde faa Manden bort. Med saadanne Tanker gik han til Herremanden paa Spangerhede og foregav for ham, at Dagleieren kunde gjøre store Kunstværker, og især havde han sagt: „Paa tre Dage kan jeg lade Gaarden Spangerhede omringe med Volde og Grave samt med Træer saa store, at man ikke skal kunne se over dem.“ Smeden sagde endvidere: „Jeg har nok mærket, at han kan gjøre utrolige Ting; men han skal trues haardt, inden han vil gjøre Noget.“ Herremanden lod da Dagleieren kalde for sig og tilspurgte ham, om han kunde fuldføre det, som han skulde have sagt til Smeden og Flere; hvis han ikke kunde dette, skulde han strax jages paa Døren. Da Herremændene dengang kunde handle med Bønderne, som de vilde, sagde Dagleieren, som nok mærkede, at her kunde

ingen Undskyldninger eller Bønner hjælpe: „Det vil koste en 600 Rd., og Pengene maa jeg have forud for at fuldføre Arbeidet.“ Disse Penge, tænkte han ved sig selv, vil jeg reise med og saa lade Smeden beholde Konen; thi jeg kan jo ikke være tjent med at være her længere. Samme Aften lavede han sig til for at reise, dog lod han Ingen vide det og gik saa over Ilbjerge; men da hans Tobakspibe gik ud, som han var paa den høieste Høi, Stovhøi (Stuehøi), satte han sig ned for at stoppe og tænde Piben. Ved denne Leilighed kom han til at se tilbage til Spangerhede og sit Hjem og brast da i Graad over, at han skulde forlade Hjemmet og Alt, hvad han eiede. I det samme kom en gammel Kone ud af Høien og sagde til ham: „Hvad gaar dig til Modskab (∴ imod), da du er saa sorryfuld?“ Han sagde: „Det kan ikke hjælpe, jeg siger dig noget om det.“ — „Jo!“ sagde hun, „det kan du ikke vide, maaske kan jeg hjælpe dig.“ Han fortalte hende da Alt. Hun spurgte, hvad han skulde have for at udføre dette Arbeide. „600 Rd.“ svarede han. Derpaa sagde hun: „Vil du give et halvt Hundrede, skal jeg udføre Arbeidet til i Morgen.“ — „Ja!“ sagde Dagleieren, „jeg giver gjerne det Hele, jeg har faaet af Herremanden.“ Men hun vilde ikke have mere, end hun havde forlangt. Han gik da hjem og lagde sig i sin Seng med den Tanke, at han vilde staa op før Dag og rømme bort, da han ikke troede Arbeidet vilde blive fuldført. Han stod op noget før Dag, som han havde foresat sig, og saa en stor Røg over Ilbjergene. Da tænkte han, at dette maatte betyde noget, lagde sig saa omtrent en Time, stod op igjen og saa hen til Spangerhede, men blev baade forbavset og glad, da han ikke kunde se Gaarden for store Træer, som pludselig vare opvoxede. Han gik derpaa strax hen til Spangerhede og saa da, at Arbeidet var fuldført efter Herremandens Forlangende, gik saa med frit Mod ind til denne, bad ham staa op og bese Arbeidet. Herremanden blev meget forundret og fornøiet over, hvad han saa, og vilde gjerne have givet ham mere end de 600 Rd. Smeden derimod ærgrede sig over, at hans Nabo var kommen saa let til saamange Penge, og over at han ikke fik ham bort, hvorfor han reiste sin Vei, og Ingen saa ham mere. Dagleieren var fra den Tid af lykkelig. Ved Span-

gerhede ses endnu den Dag i Dag Levninger af Gravene, og at der har været mange Træer derved, kan ogsaa nok mærkes.

I det vestligste af *Hørby Sogn* ligger der nogle Høie, som kaldes *Reitenshøiene*. Paa en af disse Høie stod en Dag en Pige, som var fra en Gaard der i Nærheden, og aad af et Stykke Smørrebrød. Som hun nu stod allerbedst der og aad, saa hun bagved sig en lille Knegt (Bjergmand), som ogsaa aad af et Smørrebrød; men hvor han var kommen fra, vidste hun ikke. Bjergmanden spurgte hende, om hun ikke vilde hvingle (bytte) Smørrebrød med ham. Dette havde Pigen ikke noget imod og byttede saa; men aldrig saasart havde hun taget en Bid af Bjergmandens Smørrebrød, saa var hun under Jorden i Høien. Kort efter blev hun gift med en af de unge Karle dernede, og der blev holdt Bryllup, hvor alt gik lystigt til. Da nogen Tid var gaaet, og hun ventede sin Nedkomst, — dog kunde dette ikke ske, førend hendes Moder kom til hende, — saa skete det en Aften, da hendes Moder stod i Kjøkkenet, at der kom en Bjergmand og plukkede (rykkede) bag i hendes Klæder. Hun vendte sig om og saa til sin Forbavselse en lille En med en rød Hue paa Hovedet. Bjergmanden sagde til Konen, at han skulde hilse fra hendes Datter. „Hvor er hun?“ sagde Moderen; thi hendes Forældre vidste ikke, hvor hun var bleven af, og de havde været bedrøvede for hende. „Hun er ikke langt borte; men vil du følge med mig, skal du nok komme til hende og ogsaa komme uskadt tilbage igjen.“ Hun gik nu ind til Manden for at faa Lov til at besøge Datteren, hvilket ogsaa blev tilstaaet hende, hvis Bjergmanden vilde være ansvarlig for hende. Dette havde han jo lovet. Hun fulgte saa med ham til Høien. Saasart de kom dertil, vare de ogsaa derinde og i den Stue, hvor Datteren laa og var syg. Datteren blev strax efter Moderens Ankomst forløst og sagde saa til Moderen, at hun godt kunde tage imod Gaverne, som Bjergfolkene nok vilde give hende, dog maatte hun ikke nyde af deres Mad og Drikke; thi dette var netop Skyld i, at hun var bleven narret ned til dem. Der blev ganske rigtig buden Moderen Mad og Drikke; men hun takkede og sagde, at hun

ikke skulde have noget. Derpaa gav de hende en Mængde Sølvpenge i hendes Forklæde, hvilke hun tog imod og takkede for; men hun maatte saa love, at hun nok skulde komme igjen til dem, naar de sendte Bud efter hende. Fire Aar derefter skete det som sidst, at en Bjergmand igjen kom til Konen i Kjøkkenet og forlangte, om hun ikke vilde følge med til Høien og sige Datteren Farvel, da de skulde flytte derfra Egnen. Ligesom sidst gik Konen ind til Manden og fik Lov til at reise med, dog paa den Betingelse, at hun skulde komme uskadt tilbage. Dette lovede Bjergmanden. Da Moderen kom ned til Datteren, fortalte denne, at hun skulde reise langt bort, saa hun ikke mere kom til at se hende, derfor vilde hun se og tale med hende, inden hun reiste. „Men er det ikke muligt, at du kan komme tilbage til os?“ spurgte Moderen. „Nei,“ sagde Datteren, „dette er umuligt.“ De tog da Afsked med hinanden, og Datteren sagde, at hun var godt fornøiet med at være hos Bjergfolkene. Moderen reiste nu hjem; dog førend hun tog bort, blev der igjen buden hende Mad og Drikke; men hun vilde ikke smage noget deraf, derimod tog hun Pengene, de bød hende, saa hun havde sit Forklæde fuldt med hjem.

En Kone — hvorfra vides ikke — gik en Dag i sin Have for at sætte Kaalplanter. Hun saa da en ualmindelig stor og tyk Frø, som hoppede ved hendes Fødder. Konen viste Frøen flere Gange fra sig, men den kom alligevel hen til hendes Fødder. Omsider sagde hun: „Gaa væk du Frø, saa skal jeg komme til dit Barsel!“ Da Konen havde sagt disse Ord, blev Frøen strax borte. Nogen Tid efter kom en Aften, da Konen var ude i Kjøkkenet for at lave noget til Natteren (Aftensmad), En til hende og sagde: „Vil du ikke følge med til min Kones Barsel, som du har lovet for nogen Tid siden?“ — „Hvad er det for en Kone, jeg har lovet at komme til?“ — „Kan du ikke huske, du lovede den Frø, som gik ved dig, da du satte Kaalplanter, at du vilde komme til dens Barsel?“ — „En Frø — hvad betyder dette?“ — „Ja!“ sagde den Underjordiske, „det var min Kone.“ — „Hvor boer du?“ — „Der er en Tornebusk paa østre Ende af din Mark, derunder boer jeg.“ Konen lavede sig saa til at følge med den Underjordiske hen til Busken.

Da de kom derhen, tog han hende paa Nakken og reiste ned under Jorden med hende. Men hvor forbausset blev hun ikke ved at se Troldens Kone dernede; thi forhen havde de to kjendt hinanden godt. Den Underjordiske gik saa hen til sine Bestillinger. Hans Kone var strax forløst. (Naar en af vore Kvinder kommer ned til de Underjordiske eller Bjergfolkene og avler Børn med dem, kan hun ikke blive forløst, førend et Menneske kommer til hende, og saaledes her). Den Underjordiskes Kone siger saa til hende, at han betalte hende nok godt; dog skulde hun passe paa, naar hun tog imod Betalingen; thi først vilde han nok byde hende en Mængde Penge, der saa ud som Sølvpenge, men dem skulde hun ikke tage imod, da de vilde blive til Elleblade, naar hun kom hjem med dem. Hun skulde derfor sige, at dem kjendte hun ikke. Derefter vilde han nok komme med nogle Elleblade, og dem skulde hun takke for og sige, at det var af det Slags hun brugte. Endvidere sagde Konen, som boede under Jorden: „Han har nu nok lovet at bringe dig op paa Jorden igjen, dog maa du ogsaa her passe paa og gribe i Tornebusken og holde ved, naar du kommer oven paa Jorden; thi ellers vender han tilbage med dig igjen, og saa kommer du ikke op mere.“ Det gik ligesom den Underjordiskes Kone havde sagt. Først blev der buden hende Penge og dernæst Elleblade; men de sidste takkede hun for, som hun var bleven undervist om. Da sagde den Underjordiske: „Den slog dig ikke paa Munden, som lærte dig at tage Ellebladene.“ Ligesaa gik ogsaa Konens Ord i Opfyldelse om Opfarten; thi aldrig saasnart var hun kommen op af Jorden, saa vendte han sig med hende og vilde have været i Jorden igjen; men hun var hurtig nok til at gribe efter Tornebusken. Hun gik saa hjem med Forklædet fuldt af Penge, — og de kunde jo nok bruges.

(Jfr. Thiele, II, S. 200 og 203.)

1 *Hyvelt (Hjult) i Taars Sogn* boede for flere Aar siden en Kone, som havde et Drengbarn, der blev flere Aar gammelt og hverken vilde æde eller drikke, gaa eller staa, men kun die Mælk af Konen. Endelig fik hun den Mistanke til Drengen, at han maatte være en Skyvtig (Skifting). Hendes Nabokoner styrkede hende i Troen, og en af dem

gav hende det Raad, at hun skulde gaa fra Barnet i 8 Dage, dog ikke længere bort, end at hun imellemstunder kunde gaa hjem og se til det og Huset. Som sagt, saa gjort. En Dag, da hun saaledes var hjemme for at se efter Barnet, kom hun tilfældigvis til at se ind i Laden og saa da til sin store Forundring, at Drengen klavrede op ad Lægterne i den ene Side af Laden og ned i den anden, og naar han kom ned paa Jorden, gjorde han det om igjen. Da Konen havde set paa ham nogen Tid, tænkte hun, at dette kunde være nok, gik saa ind til Vuggen, og deri laa han og græd, det stærkeste han kunde. Hun sagde da: „Ja, jeg skal hjælpe dig!“ Derpaa tager hun Drengen og gaar med ham ud og lægger ham paa Møddingen, tillaver saa et stort Ris og giver sig til at piske paa ham, det bedste hun kan, og jo stærkere Drengen græd, des stærkere pryglede hun ham. I det samme kommer en Bjergmandskjærling løbende med et Barn, kaster det til hende og siger: „Der har du dit Barn! Jeg har ikke behandlet det, som du har behandlet mit.“ Konen blev glad, hun fik sit eget Barn igjen, og bragte det strax til Kirke for at faa det døbt. Barnet trivedes godt og blev stort og smukt.

Paa Gaarden *Dalsager i Ugilt Sogn* boede for mange Aar siden en Mand, som hed Terkild. Det har formodentlig været en slet Mand; thi efter hans Død blev der saa slemt med Spøgeri i Gaarden, at Folk mente, det var Terkild, der gik igjen og spøgede. Derfor besluttede hans Eftermand at søge til kloge Folk for at faa dette Spøgeri væk. Paa den Tid var der i Hjørring en Præst, som kaldtes Mester Niels, der tog sig for, da Manden fra Dalsager klagede sin Nød for ham, at mane Spøgelset ned under en stor Sten; dog fik det Lov af Mester Niels til at regjere en Aften i hver af de tre Høitider i Dalsager Bryggers, hvor det skulde have lidt Halm at ligge paa. Men en Høitidsaften, da Folkene havde glemt at give det Halm, skete det, at det gjorde saa stort et Ustyr, at de troede, det havde væltet hele Gaarden. Alle vare meget bange, undtagen en Tjenestepige, der fattede Mod, gik ud i Laden og hentede et Knippe Halm, som hun kastede for Spøgelset, der saa ud som en sort Hund. Hundene gav hende en Del Penge, hvilke hun dog ikke tog i

Hænderne, men lod falde i sit Forklæde, som de gik igjennem, thi hun saa nok, at de vare gloende. Anden Dag vare Pengene blevne svalte, saa hun kunde tage dem. Samme Spøgelse har raset i den senere Tid, indtil Eieren nedbrød Vaaningshuset og byggede et nyt. Stenen, hvorved Spøgelset blev manet ned, kaldes den Dag i Dag Terkildstenen og ligger omtrentlig 100 Favne sydost for Ugilt Kirke i Tyvmosen.

I Vildmosen, $\frac{1}{4}$ Mil nordost for *Toftegaard i Jetsmark Sogn*, ligger en Sandbakke, som kaldes Savnsbjerg (Sandalsbjerg). I denne Bakke boede for mange Aar siden tolv Røvere. En Dag i Højbjergningstiden, da Konen i Toftegaard var alene hjemme, kom en Mand ind til hende og forlangte alle de Penge, der var i Huset; thi han vidste, de havde mange; hvis Konen ikke vilde give ham Pengene, de havde, truede han med at slaa hende ihjel. Konen, som havde Aandsnærværelse, mærkede nok, at her var ikke andet for end at holde gode Miner, og gik ind i en anden Stue som for at hente Pengene til ham der inde i en stor Kiste. I denne Kiste var der mange Klæder, som hun i en Hast fik af, og strøede saa en Del Sølvpenge paa Kistebunden. Hun raabte da paa Røveren, at nu kunde han komme ind og faa deres Penge. Laaget af Kisten havde Konen ladet staa aabent, saa Røveren kunde se Pengene. Begjerlig som han var, gav han sig strax til at gribe efter dem, men kom derved til at bukke sig en Del, da Kisten var dyb. Konen tøvede ikke længe, men greb fat i hans Ben, kastede ham i Kisten og var heldig nok til at faa Laaget lukket i Laas for ham. Der sad han da og kukeluredø, til Folkene kom hjem. Disse trak Fyren frem og overleverede ham til Øvrigheden, der gav ham hans fortjente Løn. Juleaften derefter kom der 11 Karle til Toftegaard og forlangte deres Juleaftens-Nadver, fordi, som de sagde, Folkene i Toftegaard vare Skyld i deres Broders Død. Det følger af sig selv, at Røverne bleve beværtede paa det bedste; thi andet turde jo Manden og Konen ikke gjøre. Medens Manden skjænkede for Røverne, der tog godt for sig af Varerne, fik Konen Held til at liste sig ud — thi snild huske vi nok hun var — og saa da i Gangen (Forstuen) 11 Bøsser, som hun ganske

sagte kom Vand i. Derpaa gik hun ud i Stalden og tog en Hingst og red til en Herregaard i Nærheden, hvor der heldigvis var 12 Dragoner, som hun fik med tilbage; thi da hun fortalte dem, hvordan det stod til hjemme, vare de strax rede til at følge med. Da Dragonerne kom i Gaarden, raabte de Hurra. Røverne sprang forskrækkede op ved Lyden af Hurraraabene, fanlede efter deres Bøsser og vilde til at fyre; men som vi nok huske, vare Bøsserne ubrugelige for Øieblikket, saa Røverne ikke udrettede noget. Dragonerne gav dem strax en Salve, saa 4 af dem faldt paa Stedet og nogle bleve saarede. Røsten blev derpaa overmandet og ført for Retten, hvor de fik deres fortjente Straf.

Før mange Aar siden boede en Kone i Gaarden *Dalsager i Ugilt Sogn*, som havde et forbyttet Barn, der i 4 til 5 Aar hverken voxede eller trivedes. Det kunde heller ikke tale eller gaa og var meget arrigt og urimeligt; derfor troede hun tilligemed en anden Kone i Nabolaget, at det maatte være en Skifting. En Dag, det var et smukt Veir, og Konen gjerne vilde til Kirke, bad hun sin Tjenestekarl om at passe paa Drengen imens, da hun saa nok skulde give ham Lærred til en Skjorte. Karlen sagde: „Gaa I kuns, jeg skal nok passe paa Knegten.“ Da Drengen sov, tog Karlen nogle Æggeskaller, gav sig til at lege med dem og begyndte at stille et lille Bryggeri an for at brygge Øl. Det Hele gjorde han for at narre Skiftingen; thi saasnart han var færdig med Legen, lagde han sig paa Bænken og lod, som han sov. Aldrig saasnart troede Skiftingen, at Karlen sov, før han reiste sig op i Vuggen og sagde: „Jeg er nu saa gammel, at jeg har set Bold Skov ved Aalborg omhugget tre Gange og opgroet ligesaamange Gange igjen; men endnu har jeg aldrig set Folk brygge Øl med Æggeskaller.“ Derpaa saa han hen til Karlen, som han troede sov, og sagde: „Ja, du fortjener godt Lærred til Skjorte!“ Karlen, som nok hørte, hvad der blev sagt, sprang op fra Bænken, greb fat i Knegten, tog en Pisk, som var i Gangen, og gav sig til at prygle dygtigt paa ham. Jo mere Skiftingen græd, desmere slog Karlen. Det varede derfor ikke længe, inden en Bjergkjærling kom løbende med et Barn, som havde været Konens i Dalsager,

og kastede det til Karlen med de Ord: „Der er dit, og her er mit,“ og derpaa reiste med Skiftingen. Da Konen kom hjem fra Kirken, havde hun et godt og smukt Barn, saa det nok kunde betale sig for hende at give Karlen Lærredet, hun havde lovet ham. Strax derefter kom Barnet til Kirke og blev døbt. (Jfr. Thiele, II, S. 277—8.)

For omtrentlig 100 Aar siden boede en Mand i *Lendum Sogn* ved Navn Hans Stenheden. En Dag, da han havde været i Kirke, faldt hans Vei over en Bæk. Idet han vilde over, bliver han en sort Høne vaer, som løb ved Vandet. Med Forundring saa han paa Hønen; thi Bækken laa langt fra Huse og Steder, saa han ikke kunde forstaa det anderledes, end at den maatte være undsluppen en Høg, der havde havt den fat. Som han stod i disse Betragtninger, blev Hønen borte, og han kunde ikke forstaa, hvor den var bleven af, hvis den ikke var løben ned i et Hul, som han saa i en Egebusk paa Brinken ved Bækken. Derpaa løb han hjem efter sin Spade, kom saa igjen og gravede i Hullet, hvor han rigtig fandt Hønen, der laa og rugede over en Gryde fuld af Penge. Da Hønen saa ham, gav den sig til at skræbe (skrige) meget høit, og han hørte dernæst En raabe fra Jorden: „Han skal ikke have Skatten.“ Manden blev forskrækket og løb derfra. Nogen Tid derefter, da to Karle vare i Nærheden af det Sted, hvor Hønen laa, for at slaa Hø, skete det, at de om Middagen lagde sig ned for at sove i det bløde Græs. Den ene af dem sov strax, men den anden kunde ikke falde i Søvn. Som han nu laa der og saa sig omkring, saa han til sin Forundring, at en hvid Mus kom ud af Munden paa den anden Karl og løb ned til Bækken. Da han syntes paa Musen, at den gjerne vilde over Bækken, løb han ogsaa derned og lagde Leen derover. Musen løb strax over, og Karlen fulgte bag efter den. Han saa da, at den løb hen til en Egebusk og omkring den, vendte saa tilbage ad samme Vei, den var kommen, og løb ind i Munden paa Karlen, der sov. Kort efter vaagnede Karlen med Musen i og sagde til den anden: „Jeg har havt en underlig Drøm.“ — „Hvad drømte du?“ — „Jeg drømte, jeg gik over en Jernbro og omkring en Egebusk, hvor der laa en Gryde fuld af Penge.“ Karlen, der

havde set Egebusken, var lumsk, tav stille og sagde ikke noget om det, han vidste. Men da det var bleven mørkt, og Folkene, hvor han tjente, havde faaet deres Aftensmad, tog han hemmelig en Spade, gik ud til Egebusken og gravede efter Gryden, som han ogsaa fandt og tog hjem med sig. Pengene beholdt han ene, hvilket jo ikke var saa ganske rigtigt af ham.

Omtrent $\frac{1}{2}$ Mil Østen for Sundby ligger en Gaard, der kaldes Laaen (Laden), hvor der har været et Færgested til det ligeoverfor liggende Kalkbrænderi. I dette Brænderi hentede mange Folk fra Vendsyssel deres Kalk. Mange Reisende toge ogsaa derover, da de ikke behøvede her at vise Pas frem, hvilket de skulde ved Sundby. Som en Følge heraf var der i ældre Tider megen Overfart paa dette Sted. En Dag kom der en Mand med nogle Pakker under Armen hen til Færgestedet og forlangte af Færgefolkene at blive sat over for Betaling; dog vilde han ikke have alle Pakkerne med paa en Gang. Færgefolkene vare strax villige dertil; men de bleve ikke saa lidt forundrede, da de kom fra Land; thi Baaden sank saa dybt, at Vandet var ved at gaa ind i den. Saaledes blev Manden sat over tre Gange med sine Pakker, og hver Gang vare de yed at synke, saa stor en Byrde havde de med; dog saa Færgefolkene ikke andet end Manden og nogle ubetydelige Pakker. Da de vare færdige med Overfarten, og Færgefolkene havde faaet Betaling for deres Uleilighed, sagde den fremmede Mand til dem, om de ikke havde Lyst til at se, hvad de havde seilet med, da det vistnok var længe siden, de havde sat saa stor en Byrde over. Dette vilde Færgefolkene naturligvis heller end gjerne, da de paa ingen Maade kunde forstaa, hvad det var, de havde overført. Den fremmede Mand tog derefter sin Hat og satte den paa Hovedet af Færgefolkenes Formand, der nu til sin store Forbavselse kunde se, at der var som et lille Marked af Bjergfolk (Ellefolk), Nisser og Underjordiske. Derefter fik de andre Færgefolk hver især Hatten paa og kunde se det samme. Derpaa fortalte den fremmede Mand, at han var et rigtigt Menneske ligesom de, men at han som Barn og før sin Daab var bleven forbyttet for sine Forældre af Bjergfolkene og havde været hos dem siden, og at han

nu maatte hjælpe dem med at reise over Limfjorden. Han fortalte dem ogsaa, hvorfor de vare komne hertil for at sættes over; thi her behøvedes jo intet Pas, hvorimod de ved Sundhy ikke kunde komme over uden dette. Færgefolkene spurgte ham saa, hvorfor Bjergfolkene vilde over Limfjorden. Manden sagde: „Christendommen er bleven dem for stærk, saa de ikke kunne være her længere; — de reise derfor nu hen til Hedningernes Lande.“

(Jfr. Thiele, II, S. 250—1.)

I Byen *Sterup i Jerslev Sogn* levede for mange Aar siden en Enkekone, som hayde en forbyttet Pige, der var en underlig Skabning at se paa; thi hun teede sig ikke som et Menneske, men snarere som et Dyr. Undertiden laa hun ved Døren og snarrede (snærrede) som en Bindhund (Lænehund), naar Folk kom dertil. Til andre Tider gik hun hen til Vippen ved Brønden og lod sig heise op og ned; det syntes hun godt om. Men forresten kunde hun hverken snakke (tale) eller bestille noget, saa Folk troede, hun maatte være en Skifting. I denne Tro blev Folk ogsaa bestyrket, da Enkekonen skulde giftes med en ung Karl af Sognet. Han sagde nemlig til hende: „Det er slemt, vi skulle have denne daarlige Pige.“ — „Der har altid været Kost og Klæder til hende,“ sagde Konen, „og der vil vel ogsaa fremdeles blive noget til hende.“ Endvidere sagde Konen: „24 Sk., som jeg hver Morgen kan tage paa Skorstenen (Arnestedet), er det ogsaa nok værd at have Uleilighed for.“

Vesten for Byen *Snevre i Bjergby Sogn* boede engang en Husmand, som skulde trække til Løkken med en Ko for en Gaardmand i Byen. Da Husmanden var kommen noget hen ad Veien, kom der en ringet (broget) Ko til ham, som fulgte med den Ko, han trak. Flere Gange forsøgte han at drive Koen fra sig, men hver Gang forgjæves, da den strax kom tilbage igjen, naar Manden gik hen til sin egen Ko. Ikke saa lidt kjed var han af Følgeskabet; derfor besluttede han ogsaa, at naar han kom til Vidstrup Bro, skulde Koen gjennes fra ham, hvad det saa end skulde koste. Da Koen

mærkede, at den ikke maatte komme over Brøen, sagde den følgende Ord til Manden: „Ligesaa mange Lag, som du har taget af mig, ligesaa mange Lag skal jeg ogsaa tage af dig.“ Manden havde nemlig taget mange Lag Jord af en Høi, som var paa hans Mark. Folk havde nok advaret ham; men dette havde han ikke brudt sig noget om, ja, han havde endogsaa gjort Nar ad dem derfor. Da Husmanden kom hjem fra Løkken, blev han meget syg og kom ikke op af Sengen mere; men der gik ligesaa mange Lag af hans Le-geme, som han havde taget Lag af Jorden paa Høien. — Se, det voldtes ham af Bjergmanden i Høien, der ogsaa havde forudsagt ham det ved Vidstrup Bro, da han kom til ham i Skikkelse af en Ko.

Østen for *Snevre i Bjergby Sogn* er der en Høi, som den Dag i Dag kaldes Rishøi. En Aften, det var et smukt og lyst Veir, thi Maanen kastede sine Straaler hen paa Markerne, saa man meget tydelig kunde se endogsaa ubetydelige Ting, kom Mændene fra Snevre kjørende forbi ovennævnte Høi. De havde været i Skagen med Korn for Herremanden i Odden, hvortil de dengang gjorde Hoveri, og vare nu paa Hjemreisen. Idet de kom forbi Rishøien, saa de paa samme en Mængde Potter, Kopper og andre Kar af Sølv. De saa ogsaa, at der ved Sølvet sad to smaa Drengene med røde Huer paa Hovedet for at passe paa det. Mændene vidste nok, at de vare Bjergfolk; derfor turde de ikke røre ved Sølvet — skjøndt Lysten maaske kunde have været god nok —, men kjørte stille og tavse forbi, undtagen en Mand, der fordristede sig til at gjøre Holdt for at se paa disse mærkelige Sager, da han aldrig havde set saadant før. Han kunde heller ikke lade være med at tage en Kop i Haanden, dog beholdt han den ikke, men satte den hen paa sin Plads igjen og kjørte hjem bagefter de andre. Som han nu samme Aften stod ude i sin Gaard og var ved at spænde Hestene fra Vognen, kom der en Bjergmand til ham og gav ham en Kop af Sølv med de Ord: „Her har du den Kop, du rørte ved paa Høien, den maa du nok beholde. Jeg takker dig, fordi du ikke rørte ved flere; thi vi kunne ikke bruge Noget, som I Mennesker have rørt ved.“ Manden beholdt

Koppen, og Ingen mærkede til, at Nogen gjorde ham Fortræd, for hvad han havde gjort paa Høien.

Mens Ulvene vare her i Landet, kom en Dag en Ulv haltende hen til en Pige, som sad paa Marken i Nærheden af Hjørring og passede paa en Hjord Faar. Pigen var ikke meget glad ved Besøget, dog beholdt hun sin Fætning og blev siddende ganske rolig og stille. Ulven gik hen og satte sig ved Siden af hende og lagde den ene Pote i hendes Skjød. Hun tog fat paa Poten og saa strax en Flis (Splint), som hun ved Hjælp af en Naal trak ud af den. Ulven reiste sig derpaa og klappede hende med Poten for dermed at vise sin Taknemmelighed. Den gik siden sin Vej uden at tilføie Pigen nogen Skade.

Førend Børn blive døbte, skal man passe meget nøie paa dem, — saa sige gamle Folk — da det især er i denne Tid, at de Underjordiske have Magt til at tage dem med sig ned i deres Boliger. Ældre Folk kunne ogsaa nok blive tagne ned til dem; men det sker dog sjeldnere, da de Underjordiske ikke have den Magt over dem, som ere døbte, uden naar de kunne narre dem. Saaledes er her tre Sagn om saadanne Forsøg, der ere gjorte af de Underjordiske, og som sommetider ere lykkedes for dem.

1.

En Kone fra Gaarden *Mølgaard i Astrup Sogn* laa en Nat og sov med sit Barn i sin Arm. Det var endnu ikke døbt. Som hun laa der og sov, mærkede hun, at der var Nogen, der rykkede i hendes Barn. Konen vaagnede derved, og da Barnet begyndte at glide fra hende, raabte hun i sin store Angst og Nød: „Gud, hjælp mig i Jesu Christi Navn!“ Ved disse Ord skjønnede hun strax paa, at der blev sluppen ved hendes Barn. Hun saa i Maaneskinnet til sin store Forundring en lille En med rød Hue paa Hovedet gaa over Stuegulvet og ud ad Døren.

2.

En anden Gang var der en Kone fra *Guldager i Vreilev*

Sogn, som ligeledes laa og sov med sit Barn i Armen. Hun mærkede ogsaa en Nat, at der var Nogen, som trak i hendes Barn; men da hun havde flere ældre Børn, troede hun, at det var et af dem, nemlig en Søn Jens, der stod ved hende og vilde i Seng. Hun sagde derfor: „Hvad staar du der og lurer efter, lille Jens, hvorfor gaar du ikke i Seng?“ I det samme forsvandt Drengen, som hun syntes at se. Konen troede siden, at det var en Bjergmand, der vilde have taget hendes Barn fra hende. Drengen Jens, som Moderen snakkede (talte) til, lever endnu i Vreilev Sogn.

3.

En Husmand i *Mygdal Sogn* havde et lille Barn, som ikke var døbt, og som Manden og Konen pleiede at tage med sig i Marken, da det var om Høsten. De satte Barnet i en Kjerv (tre Neg), og her maatte det sidde og skjøtte sig selv, til Forældrene vare færdige med deres Arbeide, da de Ingen havde, der kunde passe paa det. Henved Aftenstid, som de vare færdige med Dagsgjerningen, kom de hen til deres Barn for at tage det med sig hjem, men saa til deres Forskrækkelse, at der sad to Børn, som lignede hinanden, som om de kunde være Tvillinger. Manden og Konen vare meget raadvilde og vidste ikke, hvilket Barn de skulde tage. Endelig, efterat de havde set noget paa dem, tog de det ene, men mærkede nok siden, at de havde taget feil, da det Barn, de havde taget, var mere arrigt og fortrædeligt, end deres eget havde været. De Underjordiske havde altsaa narret dem.

Hos en Præst i Vendsyssel tjente engang 2 Karle. Den ene af disse kom Tid efter anden til at se meget bleg og daarlig ud. Det kunde den anden ikke forstaa, og derfor spurgte han en Dag den blege Karl ad, hvad Aarsagen kunde være til, at han saa saa elendig ud? „Ja, du skulde have det, som jeg har det, saa kom du nok til at se ligesaa daarlig ud.“ Han fortalte da, at Præstens Kone kom ind til dem om Natten, naar de godt vare komne til at sove, med et Bidsel i Haanden og ringlede ad ham med det, og saa maatte han bære hende omkring i Eggen, hvorhen det behagede hende at ride. Da den anden Karl hørte dette

sagde han, at han nok skulde ligge yderst i Sengen den Nat. Herover blev den blege Karl meget glad; thi hidtil havde han ligget yderst. Da nu Tiden kom, at de skulde i Seng, passede Karlen, der laa yderst, paa at være vaagen, indtil Præstekonen kom. Noget over Sengetid kom hun ogsaa hen til Karlekammeret for at faa sin sædvanlige Ride-tur. Karlen, der vaagede, mærkede nok hendes Komme, og derfor sprang han hurtig op af Sengen og rev pludselig, førend hun kunde faa Tid til at betænke sig, Bidselet ud af Hænderne paa hende. Han ringlede nu med Bidselet for hende, og strax var hun forvandlet til en Hoppe. Derpaa sætter han sig op og rider saa hen til Smeden for at faa den kringskoet (skoet paa alle 4 Fødder). Da dette var bestilt, rider han hjem igjen og binder Hoppen i Stalden. Karlen lægger sig derefter ganske rolig til at sove Resten af Natten. Næste Morgen, da Præsten kom op, spurgte han efter sin Kone; men Ingen vidste, hvor hun var. Da Karlen, der havde været ude at ride om Natten, hørte dette, gik han op til Præsten og sagde til ham, om han kunde kjende sin Kone, hvis han saa hende. Vred blev Præsten og svarede: „Hvorfor skulde jeg ikke kjende min egen Kone?“ Karlen bad da Præsten om at følge med ud i Stalden, — hvilket denne ogsaa gjorde, — viste ham saa Hoppen og sagde: „Der staar Eders Kone!“ Herover blev Præsten endnu mere vred og sagde til Karlen: „Vil du gjøre Nar ad mig?“ Uden at svare Præsten noget gaar Karlen op til Hoppen og tager Bidselet af den, og aldrig saasnart var dette gjort, før Hoppen var forvandlet til Præstens Kone; men ved hendes Hænder og Fødder hang Hesteskoene. Præsten kunde da se, hvilken Kone han havde.

(Jfr. Thiele, II, S. 101—3.)

Norden for *Ilbjergerne* boede engang en fattig Husmand, som kun havde 1 Ko. Tilsidst saa han sig nødsaget til at gaa til Herremanden paa Hvidstedgaard for at se, om han ikke kunde laane Penge paa Koen, da hans Kone og Børn ikke havde Brød. Herremanden vilde nok kjøbe Koen, men ikke laane ham Penge paa den, og dette maatte den stakkels Husmand gaa ind paa, da Nøden var stor hjemme. Rigtig-nok kunde han ikke godt undvære Koen; men Brød skulde

han have, og derfor maatte han sælge den. Med den Besked kom Manden hjem til sin Kone, som ikke blev glad ved denne Tidende. Endelig kom til Konens og Børnenes store Sorg Dagen, da Manden skulde afsted med Koen. Hans Vei faldt forbi Stovhøv (Stuehøi), som er den høieste Høi i Ilbjerge i Taars Sogn. En lille Dreng kom her til ham med rød Hue paa Hovedet og sagde til ham: „Hvor vil du hen med den Ko?“ Husmanden fortalte da, at den var solgt til Herremanden paa Hvidstedgaard. „Min Fader vil nok kjøbe den,“ sagde Drengen. „Nei,“ sagde Husmanden, „det kan jeg ikke, da jeg har solgt den til en Anden.“ — „Bryd du dig ikke derom,“ svarede Drengen; „min Fader vil nok betale dig godt for den, dog skal du ikke forlange Penge, men derimod en gammel Dug, som hænger bag Døren inde hos os, og naar du breder den ud paa Bordet, skal du bare sige: „Dug skaf Mad!“ saa kommer der saamange rare Retter, som Nogen kan tænke sig.“ Drengen kaldte da paa sin Fader. Bjergmanden kom strax og spurgte Husmanden, om han vilde sælge Koen. „Ja,“ sagde Husmanden, „men jeg vil have den gamle Dug, som hænger bagved din Dør, for den.“ — „Den slog dig ikke paa Munden, som lærte dig at forlange den,“ sagde Bjergmanden. Efter denne Samtale fik Bjergmanden Koen og Husmanden Dugen med sig. Inden han forlod Stovhøv, sagde den unge Bjergmand til ham, at han ikke maatte gaa ind noget Sted paa Veien, men skulde gaa lige hjem. Efterat Husmanden havde faaet denne Formaning, begav han sig paa Hjemveien. Da han havde gaaet lidt, kom der en tyk Taage, og da det tillige strax blev meget mørkt, gik han vild. Endelig blev han, efterat han havde gaaet længe, et Lys vaer, som han gav sig til at gaa efter, og han traf paa et Hus, hvor han bankede paa Døren. En gammel Kone kom strax og lukkede op for ham. Han hilsede „God-aften“ og spurgte, om han ikke kunde faa Hus der i Nat; thi han turde ikke vove sig derfra, da han var „saa vild, som han kunde blive.“ Konen svarede „Jo“ og bad ham meget venlig komme indenfor og sidde ned, da hun syntes, han nok kunde trænge til Hvile efter saa lang en Vandring. Han fortalte da strax, at han havde solgt en Ko til Bjergmanden i Stovhøv og at han ingen Penge havde faaet for den, men en gammel Dug, som havde en

herlig Egenskab, og sagde saa, hvori den bestod. Konen be-
værtede ham paa det Bedste med Spise og Drikke og viste
ham tilsengs, hvor han sov godt til langt op ad Dagen. Da
han kom op, beværtede hun ham med en god Dovre (Fro-
kost). Men da han vilde gaa, gav Konen ham istedetfor
hans egen Dug en anden gammel Dug, som ingen Betyd-
ning havde. Han kunde nu nok se at finde hjem. Hans
Kone tog imod ham med de Ord: „Hvorfor bliver du saa
længe borte; du vidste jo nok, at vi ikke have havt noget
at leve af.“ — „Bryd du dig om ingen Ting, vi skulle nok
faa Mad,“ sagde Manden. Derpaa bredte han Dugen ud
paa Bordet og sagde: „Dug skaf Mad!“ Men der kom ikke
Mad. Da sagde Konen: „Du er en gammel Nar, hvor kan
du tro, at den gamle Dug kan skaffe Mad! Gaa du hen
til Bjergmanden og forlang din Ko, den kan du faa Penge
for; den Dug er jo ingen Ting værd.“ Manden mær-
kede nok, at han var narret, og derfor gik han ogsaa
uden Indvendinger hen til Bjergmanden og bankede paa
Høien. Strax kom den unge Bjergmand ud til ham og
spurgte, hvad han vilde. „Køen, I fik,“ svarede Husman-
den, „vil jeg nok have tilbage; thi der er ingen Ting ved
den Dug, I gav mig for den.“ — „Du har nok været inde
paa Veien,“ sagde den unge Bjergmand, „da du gik hjem,
og faaet den forbyttet. Men nu skal jeg kalde paa min
Fader, og saa maa du forlange istedetfor Dugen en Høne,
som han har; den har den Egenskab, at naar du siger:
„Gjør en Skjeppe Æg eller 2,“ saa gjør den det strax.“
Han kaldte nu ad den gamle Bjergmand, og til ham kla-
gede Husmanden over, at Dugen ikke duede; men vilde
han give ham en Høne istedetfor Dugen, vilde han nok
være fornøjet. Ligesom sidst svarede den gamle Bjerg-
mand: „Den slog dig ikke paa Munden, som lærte dig
dette.“ Husmanden fik da Hønen. Den unge Bjergmand
formanede ham igjen til, at han endelig ikke maatte gaa
ind paa Veien, da han saa ogsaa vilde faa Hønen forbyt-
tet. Husmanden gik fra ham med de bedste Forsætter;
men da der igjen kom en tyk Taage og Mørket faldt
paa, gik han atter vild og kom til samme Hus som
sidst. Den samme Kjærling kom igjen og lukkede op
for ham; der blev han om Natten og fik samme gode Be-
handling som forrige Gang. Af Naturen var Husmanden no-

get snaksom af sig og kunde derfor ikke lade være med at fortælle Kjærlingen, hvad han vidste om Hønen. Anden Dagen fik han ikke sin egen Høne under Armen, men en anden, som Kjærlingen havde givet ham. Han begiver sig nu hjem og var hel lykkelig over den deilige Høne, han havde faaet. Hans Kone bebreidede ham ligesom sidst. „Bryd dig om ingen Ting,“ sagde Manden, „vi skulle nok faa, hvad vi behøve.“ Hønen satte han saa og sagde til den: „Gjør en Skjeppe Æg eller 2.“ Men der kom ingen Æg. Konen sagde derfor noget haardt til ham, at han skulde gaa op til Bjergmanden og faa sin Ko igjen. Han gik efter dette bedrøvelige Udfald nok saa slukøret op til Høien med Hønen og bankede paa. Ligesom sidst kom den unge Bjergmand ud til ham. Atter klagede Husmanden og sagde, at Hønen heller ikke duede. „Du har nok igjen været inde paa Veien og atter faaet den forbyttet. Men nu skal jeg kalde paa min Fader, og saa skal du forlange en gammel Sabel, som hænger paa Væggen; den har den Egenskab, at naar du siger: „Ryk ud!“ saa kommer der saa mange Krigsfolk, som du vil have; men siger du: „Ryk ind!“ forsvinde de igjen.“ Bjergmanden kom igjen frem, og Enden paa Samtalen blev, at Husmanden fik Sabelen. Ogsaa denne Gang gik han vild og kom tredie Gang til det Hus, han havde været ved de forrige Gange. Han fik atter Husly om Natten. Igjen fortalte han, da han, som sagt, var meget snaksom af sig, om Sabelens gode Egenskaber. Om Morgenen, førend Manden kom op, gik Kjærlingen ind til Sabelen og sagde til den, ligesom Manden havde sagt. Strax kom der saa mange Krigsfolk, at de nær havde traadt hende og Huset ned. Hun løb ind og klagede sin Nød til Husmanden; men han vilde ikke befri hende for Krigsfolket, førend hun havde leveret ham Dugen og Hønen, som hun havde narret fra ham. Hvor nødig hun end vilde, maatte hun af med Dugen og Hønen. Han tog saa Sabelen og sagde: „Ryk ind,“ og de forsvandt Alle. Derpaa gik Manden hjem med Dugen, Hønen og Sabelen til sin Kone og Børn. Ligesom de forrige Gange bebreidede hans Kone ham. Men Manden sagde: „Bryd dig om ingen Ting, vi skulle nok faa Mad.“ Dugen breder han ud paa Bordet og siger: „Dug skaf Mad,“ og strax var der mange deilige Retter, som Konen og Børnene aldrig havde smagt Mage til,

og de glemte ikke at tage, hvad de trængte til, efterat de længe havde maattet sulte. Af Hønen havde Husmanden mange Indtægter, da han hver Dag lod den gjøre en Mængde Æg, som han solgte til Hjørring, saa han og hans Familie havde nok at leve af. Naar det var godt Veir, tog han Sabelen med sig ud og lod til sin Fornøielse mange Krigsfolk komme for at se dem manøvrere paa Marken for ham. Dette gjorde han flere Dage. Tilsidst rygtedes det til Kongen, som sendte Bud efter ham og gav ham en Herregaard paa Sjælland for Sabelen, da han havde mere Brug for den end Husmanden. Derover reiste saa Husmanden med sin Kone og Børn, og de levede længe og lykkeligt.

Rådmand Anders Sørensen Klyn i Ribe og hans Slægt.

Af J. Kinch.

Hvad der i denne Families Historie må være Nutidens Mennesker mest påfaldende, er de Voldsomheder, blodige Slagsmål og Drab, hvoraf den er fuld. I Virkeligheden forefaldt der i den sidste Halvdel af det 16de Århundrede, fra hvilket vi have Ribe Bys Retsprotokoller næsten fuldstændig bevarede, årlig måske ligeså mange Såremål og Drab i denne By alene, som der nu forefalde i Jylland. Jeg vil blot anføre, at der i 10 År fra 1557 til 1566 foregik idetmindste 21 Drab her i Byen, medens 68 Personer måtte bøde til Byen for Såremål, 3 for Åråd (overlagt Overfald) og 36 for Bordag (Slagsmål)¹). Sådanne Voldsomheder lå naturligvis i Tidsalderens Ånd, som var nedarvet fra endnu langt ældre Tider, og at de bleve så blodige, var en Følge af, at det endnu på den Tid var en almindelig Skik altid at være bevæbnet. Allerede i Ribes gamle Byret, givet af Erik Glipping År 1269, var det rigtignok i § 6 forbudt at gå bevæbnet i Byen. Det forudsættes der som givet, at Enhver var bevæbnet på Rejser; men når en Borger kom hjem fra en Handelsrejse, eller når en Fremmed kom tilrejsende til Byen, skulde han, såsnart som han kom til sit Hjem eller Herberg, aflægge sine Våben og måtte ikke derefter bære dem i

¹) Efter Lister over Byens Sagefalds-Indtægt.

Byen. Denne Bestemmelse blev dog ingenlunde strengt overholdt. Byens egne Borgere findes både i ædru, og endnu oftere i beruset Tilstand bevæbnede med Sværd eller Spyd på Gaden, og kom de i Strid med Nogen og manglede et Våben, kunde de, hvorpå man har en Mængde Exempler, let løbe hjem og hente det, da de for Borgervæbningens Skyld skulde være forsynede dermed. På Rejser medførtes vistnok endnu altid Våben,¹⁾ så at selv Omegnens Bønder, når de toge til Byen, i Almindelighed synes at have ført et Spyd (eller, lidt senere, en Fork) med sig på Vognen; om de så end ikke just plejede at gå omkring i Byen med det, kunde det dog let ved en eller anden Anledning komme frem og i Brug. Dernæst havde vistnok Alle bestandig hos sig et Våben, som i Virkeligheden var ligeså farligt, nemlig deres Knive eller, hvad der synes hyppigt at have været Tilfældet, 2 Knive, en længere, som også kaldes en Daggert, og en kortere. Det er måske denne sidste, som oftere forekommer under Benævnelserne „Puk.“ Da nu Svir og Beruselse, dengang især i Øl, hvoraf der fortæredes en overordentlig Mængde, vel vare endnu endel almindeligere end i vore Dage, så begriber man, hvor let blodige Slagsmål måtte opstå mellem fulde, bevæbnede Mænd, som dertil ikke holdtes tilbage ved Frygten for hårde Straffe. Straffen for et Drab, som ikke var foregået efter Overlæg eller på sagesløs Mand, var kun bestemte Bøder til den Dræbtes Slægt, Kongen og Byen. Selv den, der blev dømt fra sin Fred, havde i Almindelighed unddraget sig Straf ved Flugt og kunde, når han senere tilfredsstillede den Dræbtes Slægt, købe sin Fred tilbage af Kongen.

Ved Midten af det 16de Århundrede levede her i Ribe en anset Borger og Handelsmand ved Navn *Sören Jakobsen Stage*. Blandt Biskop J. C. Blochs håndskrevne Samlinger til den fynske Gejstligheds Historie på Universitets-Bibliotheket findes også et Blad vedkommende denne Mand og hans Familie indlagt; på dette fortælles, uden at Kilden angives, at hans Fader var af en adelig Slægt i Sverrig, men

---

¹⁾ Selv Præsterne, som ellers ikke måtte være bevæbnede, tillodes det derfor ved Fyns Stifts Synodalbestemmelser af 1584 at have et Sværd på Vognen, når de rejste (Pontoppidau: *Ann. eccl. Dan.* III, S. 31.)

blev fordreven fra sit Fædreland, fordi han under en Krig (Unionskrigene under Kong Hans eller Kristiern den 2den) havde holdt med Kongen af Danmark. Han var gift med Maria Burre og må vel her i Landet have taget Bolig i Thy, siden Sönnen på den gamle Liste på Rådstuen over Byens Borgmestere kaldes „*Sören Jacobsen Ty*.“ Denne sidstnævnte nedsatte sig som Borger i Ribe og giftede sig ind i en anset Familie, idet han i Året 1537 i en Alder af 28 År ægtede den 18årige *Anna Sörensdaughter Klyne*, en Søster til *Jens Klyne*, hvis Enke senere ægtede Borgmester *Jens Hegelund* og derved blev Stedmoder til den senere Biskop *Peder Hegelund*, — en Søster til *Frands Klyne*, efter hvem en Toft udenfor Nørreport endnu bærer eller idetmindste indtil den sidste Tid har båret Navn, — og en Søster til *Karen Klyne*, som ved en Borger i Ribe ved Navn *Peder Krag* blev Moder til de 2 berømte Brødre, Historiografen Dr. *Niels Krag* og Professor, Dr. Medic. *Anders Krag*.

Sören Jakobsen Stage erhvervede sig snart en anset Stilling i Byen, så at han allerede 1547 forekommer som Rådmand; 1571 blev han en af Byens 2 Borgmestere efter sin Kones ovennævnte Svogers, *Jens Hegelunds*, Død. Han blev en meget formuende Mand, som vi ville se, hvor vi omtale den Formue, som ved hans Død tilfaldt hans Börn. Denne Formue havde han vel fornemmelig erhvervet sig ved Stude- og Produkt-Handel. Hans Smöropkjøb omtales et Par Steder i Rådstuebøgerne, og 1572 i Foråret var han og de fleste af Rådsmændene på engang bortrejste, enten sydpå eller til Holland, med deres Stude, hvorfor en Sag, der skulde foretages for Rådstueretten, måtte opsættes.¹⁾ — 1576, Året för hans Død, må Nogen have rejst Beskyldninger imod ham; thi Lördagen för *Marie Besøgelse* krævede han på Tinget et Vidnesbyrd af 24 udmeldte Mænd og af alle andre Tilstedeværende, om det var Nogen vitterligt, at han havde taget nogen Stikpenge eller anden „Smugesæt“ for Ret eller forurettet Nogen, siden han blev Borgmester og fik Befaling af kongelig Majestæt; han vilde da holde dem Fod og give 4 Penge tor 1. Hvem det var, som havde fremsat disse, måske aldeles ugrundede, Beskyldninger, har jeg ingensteds fundet oplyst.²⁾

¹⁾ Tingbog 1572. Torsd. ante Judica. — ²⁾ Tingbogen.

Han og hans Kone havde 5 Börn. Det ældste var en Datter, *Marine*, født 1539, gift senest 1556¹⁾ med Mag. *Hans Svanning*, den kongelige Historiograf og Dekanus ved Ribe Domkapitel, og ved ham Stammoder til Ærkebiskop *Hans Svane* og hans Slægt. Det næstældste Barn var en Søn, *Jakob*, født 1545, men død for Faderen i en Alder af 23 År. Det 3die Barn var en Datter, *Karine*, født 1548, gift (1566?) med Mag. *Povl Madsen*, Biskop i Ribe, som i en Alder af under 40 År allerede havde mistet 2 Hustruer og snart skulde friste samme Skjæbne med den 3die; thi den 1ste Februar 1567 døde Karine Sörensdaughter i sin første Barselseng i en Alder af 19 År.²⁾ 2 År senere blev Biskoppen forflyttet til Sjællands Stift; 1568 havde han giftet sig for fjerde Gang, men vedblev dog at interessere sig for sin sidst afdøde Kones Familie; idetmindste vedblev han at understøtte hendes trængende Fætter, den ovennævnte Anders Krag,³⁾ hvis Forældre vare døde tidlig og havde efterladt ham og hans Broder i Fattigdom.

Sören Jakobsen Stages 4de Barn var Sönnen *Anders*, om hvem denne Fortælling især skal dreje sig. Det 5te Barn var Datteren *Dorethe*, født 1557 eller 1558, siden hun ved sin Død den 10de August 1602 angives at have været 44 År gammel.⁴⁾ Hvis der ingen Fejl har indsneget sig heri, blev hun meget tidlig forsørget; thi allerede den 15de Oktober 1571 blev hun trolovet og den 30te November 1572 gift med *Peder Baggesen*. Den lange Trolovelsestid gjør det temmelig rimeligt, at en Udsættelse af Brylluppet har været nødvendig netop på Grund af Brudens særdeles unge Alder. Peder Baggesen var en Søn af Rådmand *Bagge Jensen*, og fra dem nedstammer den bekjendte Baggesen'ske Slægt, som i henved 200 År var en af de mest ansete og blomstrende i Ribe. Bagge Jensen og Sören Jakobsen vare dengang uden Sammenligning Byens rigeste Mænd, så at en Forbindelse mellem deres Börn og derigjennem mellem dem selv vistnok af Forældrene er bleven betragtet med særdeles Tilfredshed.

Sören Jakobsens 4de Barn og eneste overlevende Søn

¹⁾ Den ældste Søn, Frederik, var efter Biskop Hegelunds Almanakker født 1557. — ²⁾ Terpager: Inscript. Rip., S. 84. — ³⁾ Se et Brev foran i denes „*Laurea Apollinea Mospeliensis*.“ — ⁴⁾ Terpager: Inscr. Rip., S. 74.

var altså *Anders Sørensen*. Han må være født i Tiden mellem den 5te Maj 1551 og den 4de Maj 1552, da han ved sin Død den 4de Maj 1598 siges at have været 46 År gammel. Han må rimeligvis være opkaldt efter en af sin Moders Bedstefædre, siden 2 af hans Fætttere på mødrene Side havde det samme Døbenavn Anders. Om hans Barndom haves ingen Efterretninger; rimeligvis har han en Tid gået i Skole i sin Fædreneby, hvad enten han nu har benyttet Latinskolen eller gået i den såkaldte Regneskole hos den såkaldte danske eller tyske Skolemester, der kun derfor kaldtes på den sidste Måde, fordi man i hans Skole også fik Undervisning i det tyske Sprog. Der var netop på den Tid en anset Skole af dette Slags her i Byen; den holdtes af en dansk Mand ved Navn *Oluf Klemetsen Fynbo*, der forekommer idetmindste fra 1559 til 1581, da han døde. Da han og Hustru ingen Börn havde, testamenterede han ved sin Død 100 Dr. til fattige Skolebörn i Latinskolen. I Skolens gamle Kopi- og Regnskabs-Bog omtales han derfor, og Forfatteren (udentvivl Biskop Hegelund) siger om ham, at han holdt Regneskole og lærte Ungdommen med stor Flid og streng Disciplin.¹⁾ Han forekommer nævnt på begge Måder, som dansk og som tysk Skolemester. I Helsingør holdtes derimod den såkaldte Regneskole af en Mand, som ligefrem kaldtes *dansk og tysk* Skolemester, og i Ålborg gjør Borgmester og Råd under 30te Maj 1651 vitterligt, „at eftersom her i Ålborg 3 *danske* Skolemestre have været forordnede at holde aaben *dansk* Skole, nemlig 2 i St. Bodels Sogn og 1 i vor Frue Sogn, og nu en af dem i St. Bodels, nemlig Niels Beck, er afgangen, da antages i hans Sted Nicolaus Beimburg, som tilforn har holdet *tysk* Skole, således at han skal være en af de 3 privilegerede *danske* Skoleholdere og derhos tillige at må holde *tysk* Skole og overholde den gjorte Skoleanordning.“ (Ålborg Rådstuekopibog 1664—73 fol. 28 fl.)²⁾ Ligesom på disse 2 Steder de danske Skolemestere vare offentlig ansatte, således vare de det vistnok allerede i det 16de Århundrede i Ribe, skjönt den ældste mig bekendte Bestalling af Magistraten på at være dansk Skoleholder her i Byen er af År 1617.

¹⁾ Kathedr.-Skol. Indbyd.-Skr. for 1826, S. 40. — ²⁾ Efter velvillig Meddelelse af Hr. Adjunkt Wulff.

Vi ville dog i Anders Sörensens senere Levnet træffe på et Par Omstændigheder, som tyde på, at han ikke har været aldeles ukyndig i det latinske Sprog, og at han altså rimeligvis også har gået nogle År i Latinskolen; men efter nogle Års Skolegang i sin Fødeby er han måske bleven sendt til Hamborg, for at modtage Undervisning der i et Par År, ligesom Rådmand *Niels Grisbek* 1602, altså rigtignok adskillige År senere, bragte sin femtenårige Søn *Hans*, den senere Borgmester *Hans Friis*, til Hamborg og lod ham gå i Skole der 5 Fjerdingår, for at perfektionere sig i Regning og Skrivning, måske også, for at han på en let Måde kunde lære Tydsk.¹⁾ Det Eneste, hvoraf jeg slutter, at Sören Jakobsen på samme Måde har sendt sin Søn til Hamborg, er dog kun, at den senere Biskop Hegelund i sine Almanakker fortæller, at, da han i Efteråret 1565 var på Hjemvejen fra Wittenberg til Ribe, mødte „*Anders Sörensen*“ ham den 4de November i Rendsborg med Brev og Penge fra hans Fader. Det kan jo rigtignok være en anden Anders Sörensen; men jeg kjender dog ingen Anden, som jeg kan antage for ment her. Sören Jakobsens Søn var dengang omtrent 14 År gammel, altså, kunde man mene, lidt ung til at overbringe Penge; men denne Indvending kan jeg dog heller ikke anse for afgjørende. Jeg antager nu, at, hvis han i denne Alder rejste til Hamborg, kan det neppe have været i nogen anden Hensigt end den at gå i Skole der.

Derefter høre vi aldeles Intet om *Anders Sörensen*, førend han den 29de Juni 1572, i en Alder af 20 År, holdt Bryllup med *Kirstine Lavridsdatter*, en Datter af Rådmand *Lavrids Tøgersen* i Ribe. Denne sidstnævnte var en indfødt Riber, en Mand af megen Anseelse, om end ikke just af nogen betydelig Rigdom. Han ejede og beboede den nuværende Gjæstgivergård på Torvet, som han upåtvivlelig har opbygget i dens nuværende Form efter den store Ildebrand 1580. Året før hans Datters Bryllup med Anders Sörensen, 1571, var han bleven Rådmand, og 1584 blev han Borgmester. Digteren *Hans Lavridsen Amerinus* har i sin Digt-samling, som udkom 1576 („*Carminum varii generis pars prima Viteborgæ*“) et Digt til ham, hvori han ønsker ham Lykke, hvad enten han deltager i Rådstuens eller Tingets

¹⁾ Se Kathedr.-Sk. Indb.-Skr. for 1842, S. 85 d.

Forhandlinger, eller han „med dobbelthornet Hær“ (tillands og tilvands) „bryder frem gennem fremmede Lande,“ eller hans Skibe before Havene. Ved hans Deltagelse i Krig sigtes rimeligvis til, at han som Rådmand har anført det Krigsmandskab, som Ribe By måtte stille under Krigen med Sverrig 1563—1570. — Han var førstegang gift med *Karen*, en Datter af Mag. *Jens Kristensen Varder*, den første (evangeliske) Præst ved Kathrine Kirke; hun døde i Slutningen af Marts 1570¹⁾, efterladende sig flere Døtre, hvoraf 3 allerede vare gifte, hvorfor Faderen Torsdagen før St. Hansdag samme År skiftede med dem og udbetalte deres Mødreneary. En af dem, *Karine*, var gift med *Hans Jensen* i Vejle, en anden ved Navn *Anne* med *Severin Alle* i Ribe, den 3die, hvis Navn var *Lene*, med *Oluf Nielsen*, ligelêdes Borger i Ribe, en Søn af Kanniken *Niels Torkildsen*, som havde været Kristiern den 2dens Skriver.²⁾ — Allerede den 26de November 1570 giftede Lavrids Tøgersen sig pány med *Ingeborg Lambertsdatter*, en Datter af den afdøde Rådmand *Lambert Ibsen*, som havde været Byens rigeste Mand. Han blev derved blandt Andet Svoger til Ærkedegnen i Kapitlet, Mag. *Jens Viborg*, som den 24de September samme År, ligeledes efter sin første Kones Død, havde ægtet *Maren Lambertsdatter*. Af sine Døtre af første Ægteskab bortgiftede han derpå, som ovenfor er nævnt, den 29de Juni 1572 *Kirstine* til *Anders Sørensen*, og endnu samme År, d. 11te Oktober, *Mette* til *Bertel Nielsen Skrædder*³⁾, en formuende Mand, for hvem „Skrædder“ måske kun var et Tilnavn. I detmindste blev det ham under Syvårskrigen med Sverrig af Magistraten tilbudt at komme ind i Rådet på den Betingelse, at han som yngste Rådmand skulde påtage sig at anføre Byens Krigskontingent, hvorpå han dog ikke vilde gå ind⁴⁾; men efter Loven måtte ingen Håndværksmand komme ind i Rådet.

Det var vistnok et meget heldigt Valg, som Anders Sørensen havde gjort, da han hjemførte den jævnaldrende *Kirstine* (hun var ligesom han ved Brylluppet 20 År gammel) som sin Brud. Hun blev en meget dygtig, virksom og

¹⁾ Begravet 1 April (Hegel. Alm.) — ²⁾ Tingbogen. — ³⁾ Disse Angivelser ere tagne af Bisk. Hægelunds Almanakker, men bestyrkes desuden på mange Måder ved Byens Tingbøger. — ⁴⁾ Se Kathedr.-Sk. Indb.-Skr. for 1844, S. 12. (Adler)

forstandig Kone, hvorom haves mange Vidnesbyrd, såvel under hendes Ægteskab, som under hendes lange Enkestand. — Omtrent samtidig med sit Ægteskab har Anders Sørensen rimeligvis begyndt en selvstændig Virksomhed som Handelsmand; men denne Virksomhed synes, uagtet han havde så rig en Fader, og hans Kone også må have haft nogen Formue, at være begyndt ganske i det Smaa; idetmindste træffe vi ham i Foråret 1573 selv stående i „en lille Krambod“ i Nørregade. Her kom en Mand fra Landet, som vilde købe nogle Sild af ham; men de kunde hverken blive enige om Prisen eller om den Værdi, hvortil Anders Sørensen skulde tage en „gammel Daler“, idet Bonden vilde have, at han skulde give Mere for den, end den efter kongelig Forordning skulde gjælde. Da Bonden blev for nærgående, stødte Anders Sørensen ham bort; men nu begyndte han ude på Gaden at true med en Kniv, som dog ved tililende Hjælp blev vristet fra ham. Efter Vidnernes Forklaring kunde der ikke lægges Anders Sørensen noget til Last.¹⁾ — I samme Forår begyndte vor unge Ægtemand og Borger at leje af Byens Jorder, og samme Dag, som Forhøret blev optaget i den ovennævnte Sag, fik han Skjøde på en Kålgård med Bygning (Lysthus) på St. Hans Holm, det vil sige, den Ø, som dannedes af Byens Grave (udenfor den nuværende Gravgade) og Åens 2 Hovedarme. Dette Jordsmon, som før Reformationen tildels havde tilhørt Sortebrødrene, var efter Religions-Forandringen kommen i Byens Besiddelse og var blevet udskiftet mellem Husene mod en Jordskyld til Byens Kasse. Her vare disse Haver, som gamle Beskrivelser af Byen omtale med så megen Berømmelse.

Men i Efteråret samme År bragte *Anders Sørensen* sig på en Måde, som vel finder endel Undskyldning i Tidsånden og Omstændighederne, men som ikke er fri for egen Brøde, i en slem Ubehagelighed. Der levede på den Tid i Ribe en Borger ved Navn *Hans Jensen*, en ret formuende og anset Mand, som 5 År senere nåde at blive Rådmand. Han havde en Søn ved Navn *Povl Hansen*, et meget ustyrligt Menneske, som man ser af Følgende: 1570, Torsdagen efter Marie Himmelfartsdag (d. 15de Avgust), blev der ved Ribe Byting taget et Tingsvidne om den Skade, som han havde gjort i

¹⁾ Tingbogen 1573, Mand. för Esto mihi.

Mads Kocks Hus: et Vindue var rent udslaget, i et andet var der en Skramme; i Døren var der 10 Hug, og et Hug eller Stik i en Vinduespost. Samme Dag blev der tillige taget Tingsvidne om, at han var fordelt og lovforvunden for den Skat, som han skulde have udgivet til Pintsedag. Sagen var egentlig den, at han vilde slippe for at betale Skat i Ribe under Påskud af, at han havde taget Borgerskab i Haderslev og skattede der, og derfor havde opsagt sit Borgerskab her i Byen; men uagtet gjentagne Løfter skaffede han intet Bevis fra Haderslev om, at han var Borger der.¹⁾ På samme Tid var han kommen i stærkt Fjendskab med den tidligere omtalte unge Peder Baggesen og fremførte offentlig de værste Beskyldninger imod ham for Bedragerier ved hans Stude-Handel, såvel på Hamborg som på Holland. Sagen kom endogså for Landstinget og derefter for kongelig udnævnte Dommere; men da Povl Hansen rimeligvis ingen Beviser kunde føre for sin Påstand, gik Sagen ham allevegne imod. Imidlertid havde han også begyndt at beskylde Peder Baggesens Fader, Rådmand Bagge Jensen, for at have forsegleet et falsk Brev med Byens Segl, og Lördagen før Fastelavn 1572 lod han ved Bytinget læse 3 nye kongelige Stevninger, som han havde udtaget dels mod Bagge Jensen og Peder Baggesen, dels mod 3 Borgere, som skulde vidne i disse Sager.²⁾

Imidlertid havde Povl Hansen skaffet sig en anden slem Sag på Halsen. Mandagen før 1ste Maj 1571 tiltalte den kongelige Tolder i Ribe, *Peder Mortensen Hegelund*, ham for Smør og Honning, som han havde udført fra Ribe, efter at have opsagt sit Borgerskab, og uden at fortolde det, og Lördagen efter Trinitatis lod han sig indvise i alt Povl Hansens Gods.³⁾ Således stode Sagerne slemmt nok for Povl Han-

¹⁾ Allerede ved Mikkelsdag 1569 havde han tilskrevet Borgmestere og Råd og „24 Almue,“ som i Forening med dem lignede Byskatten, at han vilde opsigte sit Borgerskab, hvis de ikke vilde gå ind på at fritage ham for Skat, sålænge Krigen varede, imod at han svarede en årlig „Genant“ af 12 Dr. til Byen. Herpå vilde man ikke gå ind, men svarede ham, at, hvis han drog fra Byen i denne farlige Krigstid og „sagde Borgerskab“ andensteds, vilde Byen holde sig til hans Hus og Ejendom og nok forsvare det for Kongen eller, hvor han ellers vilde beklage sig over dem. (Rådstue-Protokol III, Fol. 173.) — ²⁾ Efter Tingbøgerne og Hegelunds Almanakker. — ³⁾ Tingbøgerne,

sen, da han gjorde dem endnu mere indviklede ved at begå et Drab på en vis *Gødert Tyer*, rimeligvis en Friser. Han blev nu fængslet, som det synes, efter Lensmandens Foranstaltning, hvilket rimeligvis er Grunden til, at Byens Tingbøger Intet indeholde om denne Sag. Men Sandemændene i Drabssagen svore ham dog til hans Fred, og under 25de September 1572 udgik der derfor et Kongebrev til Lensmanden, *Erik Lykke*, om, at han kunde lade Povl Hansen komme på fri Fod, når han stillede Kavtion for, at han vilde blive tilstede og stande til Rette for de øvrige Sager, som Nogen beskyldte ham for, og være Hvermand „ubevaret.“¹⁾

På disse Betingelser må Povl Hansen være kommen fri; men han synes ikke at have lært Noget af sin Ulykke, og et Årstid senere voldte han sig selv Døden for Anders Sörensens Hånd. Da Peder Baggesen i Efteråret 1572 var bleven Anders Sörensens Svoger, således som ovenfor er fortalt, er det rimeligt nok, at Forholdet mellem den Sidste og Povl Hansen ikke har været det venskabeligste, uagtet Forhørene ikke oplyse Noget derom. De nærmere Omstændigheder, hvorunder den ulykkelige Begivenhed indtraf, vare følgende:

En Aften i Slutningen af November 1573 var *Povl Hansen* kommen ind til den bekjendte *Hans Jessen*, som på Grund af den tapre Måde, hvorpå han netop samme År havde tilbageerobret sit Skib fra nogle Sørøvere, kaldtes med Tilnavnet *Søhane*.²⁾ Her var han kommen i nogen Uenighed med 2 Landsknegte, som sade der; thi Hans Jessen holdt vistnok Værtshus. Han havde da taget „et Dægen“ ned fra Væggen og taget det med sig, da han gik bort; men om det var af Frygt for Landsknegtene, kunde Hans Jessen ikke sige. Fra Hans Jessens Hus i Grønnegade var han derpå gået hen til en *Rasmus Hattemager*, som også må have været Værtshusholder og udentvivel bode i den nu såkaldte Nørreportsgade. Her var Gadedøren lukket, uagtet Klokkeren kun var imellem 8 og 9, som et Vidne ved deraf, at han noget efter hørte Vægteren tude. Man ser, at det har været en almindelig Forsigtighedsregel, selv i Værtshusene, at holde Gadedøren lukket om Aftenen, for at ikke

¹⁾ „Jydske Tegnelser.“ — ²⁾ Se om ham *Kathedr.-Sk. Iædb.-Skr. for 1839, S. 7 ff.*

Alle og Enhver skulde kunne løbe lige ind fra Gaden og gjøre Spektakler. Da det nu bankede på Døren, sendte Rasmus Hattemager sin Dreng hen for at spørge, hvem der var udenfor. Povl Hansen navngav sig og blev lukket ind, men var allerede meget drukken. Da Værten rakte ham et Krus Øl, smagte han derpå, men sagde, at det „tjente“ (behagede) ham ikke. I det Samme gav han sig til at rykke sit Væрге ud og ind og sagde: „Her er En, som kan gå fram.“ Rasmus Hattemager opfordrede ham flere Gange til at gå hjem i sin Sæng; han vilde da lade sin Dreng følge ham til hans Faders Hus. Dertil havde Povl Hansen dog ikke Lyst, men sagde, at der var Selskab tvært overfor (hos Morten Kræmer); der vilde han ind. „Lyser mig derover.“ Dette skete da også, han bankede på der, og Døren blev lukket op for ham, ligeledes efterat han først havde måttet navngive sig, og derpå hastig lukket til igjen. Herinde sade nu *Anders Sörensen* og 2 andre Borgere og drak i Forening med Værten. Til deres Fornøjelse havde de nogle Degne (ældre Skolebørn af Latinskolen) inde hos sig for at synge „Diskant“ for dem. De havde et lille Stenkrus at drikke af og havde vedtaget den Bestemmelse, at Enhver skulde drikke Kruset ud i et Drag; hvis han ikke gjorde det, skulde han have det fyldt påny. Da nu Povl Hansen kom ind „i Skarphoser og Trøje“ og med sin „Dægen“ i Hånden, satte han sig på en Kiste indenfor Døren. Værten bad ham om at sidde hos dem og gjøre dem Selskab og lægge sit Våben fra sig. Det vilde han ikke, men blev siddende stille. Da han fik Kruset, drak han *Anders Sörensen* til, men drak kun Lidet af Øllet og slog Noget på Jorden; alligevel var Kruset endnu halv fuldt. Han lod da en Dreng fylde det og rakte *Anders Sörensen* det; men denne gav ham det tilbage med de Ord: „Kjære Povl, gjør mig Ret!“ Povl blev et Øjeblik siddende stille, tav og så til Jorden; men strax efter rejste han sig og slog til *Anders Sörensen* med Kruset og Øllet. I det Samme fore de sammen med 2 dragne Knive, og förend Nogen kunde komme imellem, havde *Anders* såret Povl farlig ved det ene Øre. Der blev nu sendt Bud efter *Kristen Sörensen Bartskjær*, som kun bode 2 Huse derfra. Da denne kom, var *Anders Sörensen* endnu tilstede og slog selv „Riilagen“ (Omhangene) tilside fra den Sæng, hvorpå Povl Hansen var bleven lagt. *Bartskjæren* fik denne op,

forbandt ham og tog ham derpå hjem med sig, hvor han opfordrede ham til at lægge sig. Det vilde Povl ikke, men sagde, at han først vilde drikke en Kande Øl med Anders Sörensen. Strax efter kom denne virkelig ind til Bartskjærens og gav sig i Tale med Povl, som sagde: „Ah, Broder lille, hvi slogst du mig.“ Dog var Povl endnu så ustyrlig, at han 2 eller 3 Gange rev Plasteret af Såret, og det kunde nær påny være kommet til Håndgribeligheder imellem dem, hvis ikke Kristen Sörensen havde sagt, at han ingen „Perlament“ vilde have i sit Hus. Derefter bleve de 2 Unge igjen gode Venner, og efter et Vidnes Udsagn var det bleven en Aftale imellem dem, at Povl skulde tilgive Anders, idet denne erklærede, at det ej havde været hans Hensigt at gjøre ham nogen Skade. — Dagen efter døde Povl Hansen og blev begravet den 29de November.¹⁾

Dagen efter Begravelsen bleve de Vidneforklaringer optagne, hvoraf det Meste af det Ovenanførte fremgår. — Det var nu den Dræbtes Slægt, som skulde se at hævne det Skete og søge Erstatning derfor. Dette vilde de vel væsentlig opnå ad Rettens Vej; men det lå dog endnu i den almindelige Forestilling, at sålænge indtil de havde fået en sådan Oprejsning, vare de berettigede til selv at øve Blodhævn på Drabsmanden. Den 1ste December spurgte derfor *Sören Jakobsen Stage Hans Jensen* for Retten, om han vilde give hans Søn Lejde, indtil Sagen blev „overdelt til Minde eller Rette,“ idet han tillige på Sönnens Vegne bød Bod og Bedring efter uvillige Dannemænds Tykke og efter Stadsretten, Loven og Recessen. Hans Jensen vilde ikke svare herpå uden først at have berådt sig med sin Slægt og sine Venner. Derfor vilde Anders Sörensen heller ikke møde for Retten, da Hans Jensen stævnedede ham til at høre de Vidnesbyrd, som han vilde tage imod ham. Nogle Dage senere indfandt Hans Jensen sig dog på Tinget og tilbød Anders Sörensen det forlangte Lejde, „efter Loven, Recessen og Stadsretten, såvidt de indeholdt.“ — Vidnesbyrdene vare imidlertid ikke faldne ud efter Hans Jensens Ønske. Navnlig klagede han over, at han ikke kunde få de Skoledisciple, som havde været tilstede ved Drabet, til at møde og afgive deres Vidnesbyrd i Sagen, og han hastede derfor ikke med at forfølge Sagen til

¹⁾ Tingbogen. Hegel. Alm.

Doms. Den første Tingdag i Året 1574, det såkaldte Drikting efter Jul, som holdtes Lördagen för Kyndelmisse, fremstod derfor Sören Jakobsen og spurgte, om der var Nogen, som på Hans Jensens Vegne vilde forfølge de 12 Mænd (Nævningerne, eller, som de her i Byen altid kaldes, Tovsmændene) til Tov, og da der Ingen var, som vilde dette, forfulgte han selv Sagen til Doms, idet han beklagede sig over, at han var truet og undsagt af Hans Jensens Slægt og Venner, så at han ikke kunde rejse nogensteds på sin Næring og „Bjering,“ og tilbød endnu som tilforn at bøde efter Loven og uvillige Dannemænds Skjön. Han mente, at der skete ham stor Uret, at han ikke kunde få „felle Dag og Stunde“ (frit Lejde) efter sligt Tilbud. Det synes således, at det Lejde, som Hans Jensen havde tilbudt, ikke forekom ham tilstrækkeligt. Lördagen efter *Septuagesima* svore Tovsmændene Anders Sörensen til hans Fred og til at bøde efter Loven og Recessen, og 8 Dage efter udlagde Sören Jakobsen i Retten 27 gode Dr. i Bøder, som skulde betales til den Afdødes Arvinger. Byfogden modtog disse Penge, eftersom der Ingen var tilstede af den Dødes Slægt. Sören Jakobsen tilbød endnu som tilforn, at dersom han med Rette burde udlægge Mere, da var han villig dertil efter uvillige Dannemænds Tykke og efter Sagens Lejlighed, enten når Kjøbmændene kom hjem fra „Elffuen“ (Elben; derhen afgik Øenkjøbmændene gjerne henimod Midten af Marts tillands og kom tilbage i April), eller såsnart Hans Jensens Samfrænder, Slægt og Venner vilde holde et venligt Møde med ham. Herom underhandlede nu lige indtil Efteråret. Hans Jensen fordrede 1000 gode Dr. og 2 Stykker Engelsk (Klæde); Sören Jakobsen bød „for Villie og Venskab“ 200 Dr. Den Første vilde kun slå Lidet af; men især hindredes al Overenskomst, som det synes, af en af hans Slægtninge, *Sören Brun* i Maltbæk; thi da der Helligkors Dag, den 14de September, var et stort Møde i denne Sag på Rådstuen, og Sören Brun gjorde sig noget stiv i Sagen, opfordrede den anden Borgmester, *Hans Pedersen Fanninger*, ham til, at han snarere skulde „hjælpe tilgode“ og huske på, at Sligt för var vederfaret ham selv. Hertil svarede Sören Brun, at han havde slaget (dræbt) en Karl på en ærlig Måde og bødet derfor, men Anders Sörensen havde dræbt Povl Hansen „uærligt og med råden Råd.“

Som en Følge heraf er nok Sören Jakobsen tilsidst bleven kjed af disse Underhandlinger og har søgt Hjælp hos den højere Øvrighed; thi Drikting efter Jul næste År, 1575, lyste Byfogden på ærlig og velbyrdig *Erik Lykke* til *Skovgård*, Befalingsmand på Riberhus, hans Vegne kongelig Maje-stæts Fred og Beskjærmelse over Anders Sörensen for det Drab, „som han desværre kom for Skade at begå,“ eftersom han havde udlagt Landboden såvelsom sit Faldsmål til Kongen og Byen; Ingen af den Dræbtes Slægt og Venner på fædrene eller mødrene Side måtte derfor „ufyrme“ ham herefter i denne Sag, uden hvis de kunde tiltale ham med Lov og Ret. — Hermed synes Sagen at være falden ganske hen, og Hans Jensen har rimeligvis ikke fået Andet end den lovlige Mandebod.¹⁾

Vi have allerede omtalt Digteren *Hans Lavridsen Amerinus* i Anledning af et Digt til Anders Sörensens Svigerfader i hans 1576 udgivne Digtsamling. Sammesteds findes også et Digt til *Anders Sörensen* selv. Digteren var omtrent samtidig med denne, og de vare Barndoms-Bekjendte. Rigtignok var Amerinus's Fader allerede 1554 bleven forflyttet fra Sognekalder ved Ribe Domkirke til Bispestolen i Ålborg; men han døde 3 År efter, og Enken er da upåtvivlelig flyttet tilbage til Ribe, hvor hendes Mand, og måske hun selv, var født; sikkert er det, at Sönnen (eller Sönnerne) gik i Skole i Ribe, og at alle hans Ungdomserindringer knytte sig til denne By, hvor han senere blev den første, kongelig ansatte, Provindsial-Medikus og Medlem af Domkapitlet. Digtet til Anders Sörensen sigter udentvivl til den ubehagelige Sag, som denne nylig havde haft, og til det mindre gode Ord, som han ved den og måske ved andre Udbrud af et lidenskabeligt Sind havde fået på sig blandt ældre, besindige Mænd i Byen. Overskriften er: Til Anders Sörensen, ripensisk Patricier (fornem Borger), og dets Indhold er omtrent følgende: „Det er ikke alle Planter, som blomstre om Foråret; Rosen kommer først senere på Året. Således kan heller ikke Ungdommen give os Alt, hvad den kloge Alderdom fordrer; Manddom og Erfaring komme først med Årene.“ Således vil måske en eller anden gnaven Olding tale, eftersom Alderdommen i vor Tid plejer at misunde os Unge

¹⁾ Tingbogen.

dens Goder. „Ja, men man kan dog nærme sig til det, som man på Grund af den almindelige Skrøbelighed ikke fuldkommen kan nå, og man bör ved Fornuften søge at lægge Bånd på sine Fejl. Derved vil den Letsindige blive sindig, og Ynglingen opnå en høj Alder.“ Heri har du Ret, du brave Dommer; gid du også selv vilde aflægge din Streng-
hed og din Gjerrighed tilligemed din slemme Hoste, og så huske på din egen Ungdom. Så vilde du måske dömmere mere besindigt og billigt om Andre. Vi se jo således også, at blandt Dyrene Ungerne ere værre til at stange end de Gamle, at de umodne Frugter ere surere end de modne, og at unge Torne stikke, unge Nelder brænde værst; men derpå råder Tiden Bod. — Træd du, Anders, i din Faders Fodspor og ær Gud ved Retfærdighed, Redelighed, Fromhed og Fortjenester! Da skal Gud give dig Visdom og Lykke og et langt Liv. Hvis jeg måtte nyde dette i Forening med dig, skulle mine Tanker vise sig i Gjærning, og gid du oftere må se Beviser på mit Venskab!

Da det Skrift, hvoraf dette Digt er taget, er såre sjældent, vil jeg lade den latinske Original aftrykke her:

Andreae Severini patritio Ripensi.

Fert rosas tempus, foliis amönum
Non suis omnes frutices coronat
Ver, nec illustrat solitis Sicanam
Floribus hyblam (Hyblam).

Sic nobis nequit dare mox juventa
Omne quod prudens senium requirit,
Nam fluit virtus, fluit atque seris
Usus ab annis.

Forte moroso sed ab ore quisquam
Has erit voces vetulus daturus,
(Hæc ut ætas nunc solet esse sortis
Invida nostræ.)

Attamen multum tenus est adire,
Non licet quorsum penitus venire
Quum sua tardent viciosa quemque
Ulcera vitæ.

Quæ salutari rationis arte
Sunt tamen semper cohibenda: fiet

Sic levis solens, juvenisque seros
Vivet in annos.

Vera tu censor bona fers: et ipse
Exuas mores rigidos, avarum
Linque fervorem, pariter molestas
Desere tusses.

Inde defluxit tibi quæ, juventæ,
Atque gestarum memor esto rerum,
Tunc magis prudens, minus atque fies
Forsan iniquus.

Plus ne brutorum catulos petulcos?
Atque maturos male, plus acerbos
Vidimus fructus? tetricas novellas
Tendere spinas.

Carduos? acres gravius recenti
Stringere urticas folio? sed illam
Sæpe naturam, variasse constat
Postmodo tempus.

O sed Andrea patriis inhære
Semitis, æquo, meritis, fideque
Et pia semper venerare summa
Mente Tonantem.

Ipsè successus tribuet beatos
Rebus in cunctis, tibi nunc, salubres
Dando conatus, facietque longam
Ducere vitam.

Qua frui tecum mihi si licebit,
Senties quæ nunc mea mens figurat,
Crebrius cernas et amica prompti
Pignora cordis.

Dette Digt er rimeligvis senest skrevet 1575, da det uidentvilt har været tilsendt And. Sörensen, förend det blev trykt i Året 1576. Af den Omstændighed, at der tilsendes And. Sörensen et latinsk Digt, kunne vi vel ikke med Sikkerhed slutte, at han havde fået en så lærd Opdragelse, at han kunde forstå et sådant med Lethed; men vi kunne dog vistnok slutte deraf, at han ikke var aldeles ukyndig i Sproget.

Om end dette Digt tydelig viser, at der har været adskillige, især ældre, Mænd i Byen, som ikke yndede Anders Sørensens Væsen og Opførsel, så hindrede dette dog ikke, at han i Året 1577 nød den Ære at være Majgreve, en Ære, som dog vel væsentlig skyldtes hans Faders ansete Stilling og Rigdom. Hvert År plejede Latinskolens Disciple at „føre Sommer i By,“ idet de den 1ste Maj, efterat have samlet sig nordenfor Byen, udpyntede med Grønt i Hattene, Guld og Ædelstene på Klæderne, og med Solskjerme, rimeligvis også dannede af Grønt, enten i Hænderne eller fastgjorte på Brystet, droge ind i Byen. I Spidsen gik Majgreven, en Discipel af øverste Klasse, helst en af fornem eller rig Familie, som for Exempel oftere en adelig Dreng, hvis der vare sådanne i Skolen, og det var netop på den Tid ikke ualmindeligt. Det foregående År havde således *Jörgen Urne* været Skolens Majgreve; men enten har han anset sig selv for god til at bære Krandsen eller er bleven anset derfor af Andre; thi det berettes, at en anden Discipel bar den for ham.¹⁾ Det har måske været en stor Krands, der bares som en Fane på en Stang, måske også ligesom i Kjøbenhavn (se næste Side) en (forgylt) Krands til at bære om Hatten; Toget sluttedes af Skolens Hørere (underordnede Lærere). I *Landskronen* ser man, at Skolemesteren (Rektoren) selv gik med.²⁾ — Foran de mere ansete Indbyggerses Huse standsede Toget, afsang en Sang, som *Terpiger* har bevaret, og modtog en Gave. Hvad der således indkom, er rimeligvis dels tilfaldet Lærerne, dels de fattige Disciple; idetmindste ser man, at Skolemesteren 1597 havde Andel i „Diskantpengene,“ som det hed, såvel i dem, der indkom den 1ste Maj, som på Markedsdagene og ved Julen,³⁾ og fra en senere Tid vides, at også Hørerne havde en Indtægt af Majfesten. Det er dog også muligt, at en Del af det Indkomne er bleven anvendt til det Gilde, som sluttede Dagen, skjönt dette idetmindste for en Del bekostedes af de Forældre, hvis Søn havde nydt den Ære at være Majgreve. Således have 1570 Anders Sørensen Søstersøn, *Frederik Svanning* været Skolens Majgreve, og Hegelund fortæller, at hans Forældre ikke blot anrettede et prægtigt Gjæstebud for Hørerne, men også gave 18 Mk.

¹⁾ Hegel. Alm. 1 Maj 1576. — ²⁾ N. M. Petersen: Bidrag til d. d. Litt. Hist. III, S. 577. — ³⁾ Kathedralsk. Indb.-Skr. for 1825, S. 33.

til Skolebørnenes Gilde. Derfor er det også Majgreven eller *Floriger* (Blomsterbæreren), som i 2 Skuespil af *Peder Tøgersen*, Skolemester i *Randers*, hvilke må have været bestemte til at opføres af Skoledisciplene på Majfesten, til Slutning kommer frem og indbyder Skolemesteren, Hørerne og alle sine Medbrødre til „en ringe Salat.“¹⁾

Når jeg her så udførligt har omtalt Skolens Majfest, er det ikke, fordi *Anders Sørensen* var Skolens Majgreve, som Andre have antaget, men fordi det er den Majfest, hvorom vi have bedst Underretning, og fra hvilken man vel så temmelig kan slutte til den Måde, hvorpå andre Stænder holdt deres Majfest. Thi Latinskolerne vare ikke ene derom. Således havde Smedelavet i *Århus* 1599 sin Majfest med tilhørende Majgreve.²⁾ 1544 nævnes i *Kjøbenhavn* 2 Majgrever, som begge af Universitetets Kasse fik 8 Mk. som Bidrag til deres Majgilde; det har vel været en Majfest, som Studenterne holdt.³⁾ I Gildeskråen af 1582 for det københavnske „Hellig Trefoldigheds Gilde i det danske Kompagni“ findes i §§ 56—61 Bestemmelser for „når der skulde rides udi Maj“: Hvis der valgtes en Majgreve, skulde der gives ham en Krands til at bære på sin Hat, så god som 2 Dr., og han skulde hele Året igjennem nyde visse Fordele og en vis Forrang; derimod skulde han „maje“ Huset, betale Bægrene og Spillemandene og traktere sine Gildebrødre med 1 Læst Øl. Også i Gildeskråen for Guds Legems Lav i *Ålborg* af 1441 § 24 omtales Udnævnelsen af en Majgreve på *Valborgsdag* og hans Udsmykning med en Krands (S. Dansk Mag. 3 Række 1 Bind 2 Hefte S. 95 og 107.) I *Sjælland* har, som bekendt, *Majridningen* holdt sig indtil vore Tider på Landet. — Det var således ikke underligt, at *Borgerskabet* i *Ribe* 1577 også vilde have sig en egen Majfest foruden Skolens. En samtidig Kilde, næmlig den senere *Byfoged*, *Ditlev Hansen*, har i et Håndskrift⁴⁾ blandt andre Optegnelser også en herom: „1577, Tirsdag efter *Voldborgs Dag* (1ste Maj) blev der ført Sommer i *By* af *Kjøbmænd* og de vildeste (bedste) *Borgere*,

¹⁾ Overskou: Den danske Skueplads, I, S. 71. Om *Ribe Skoles* Majgilde se især *Falster: A. moen. philol.* II, S. 125 fl. — *Terpæger: Ripæ Cimbr.* S. 723 fl. — *Thorup: Hist. Efterretn. om Ribe Kathedralsk.* S. 68. — ²⁾ *Hübertz: Aktst. vedk. Stad og Stift. Århus*, II, S. 277. — ³⁾ *Da. Magaz.* III, 1, S. 18. — ⁴⁾ Det store kong. Bibliotek: *Gamm. kong. Saml.* Nr. 1353 b.

som ikke var sket förend (för) udi 24 År. Anders Søffrinsen, Søffren Jakobsens Søn, var Majgreve.“ Terpager har også en Beretning om denne Majfest, ved hvilken Anders Sørensen var Majgreve, men siger, at det var *Lördagen* efter 1ste Maj, at Festen dette År blev holdt.¹⁾ At den ikke blev holdt selve den 1ste Maj, var rimeligvis for ikke at kollidere med Skolens.

Samme År, den 30te Juni døde Anders Sørensens Fader, Borgmester *Sören Jakobsen Stage*. Han blev begravet i Kathrine Kirke, til hvis Sogn han hørte, hos sin 2 År iforvejen (den 13de Juni 1575) afdøde Hustru, med hvem han havde været gift i 38 År. Han nåde en Alder af 68, hun af 56 År. Foruden disse Angivelser opregner deres Epitafium deres 5 Börn og har til Slutning et latinsk Digt på 4 Linier, rimeligvis forfattet af Svigersønnen, M. *Hans Svanning*. Det angår kun Manden og siger om ham, at han holdt fast ved Ret og Billighed, dönte strengt Lasterne og fortjente Ros for det strenge (afholdende) Liv, som han førte uagtet sin Rigdom.²⁾

De eneste Arvinger vare *Anders Sørensen* og hans 2 Søstre, *Marine*, M. *Hans Svannings*, og *Dorethe*, *Peder Baggesens*. Sören Jakobsens Formue nå, hvis vi kunne dömmе efter Skatteligningen i de sidste År, være taget ikke så lidet af. Endnu vare han og *Bagge Jensen*, hans yngste Datters Svigerfader, de 2 rigeste Mænd i Byen; men medens 1569 den Førstnævnte var sat i Skat efter 19 Mk., og den Sidste efter 18 Mk., var Forholdet ved Skatteansættelsen för Jul 1576 sådant, at den Første skattede efter 7 Mk., den Sidste efter 12 Mk., og på samme Tid skattede deres Sønner således: *Peder Baggesen* efter 9 Mk., *Anders Sørensen* kun efter 2 Mk. *Lavrids Tøgersen*, Anders Sørensens Svigerfader, var begge Gange den rigeste Mand i Byen efter de Nævnte og skattede efter 7 eller 6 Mk. — Uagtet denne kjendelige Tilbagegang skal Sören Jakobsen ifølge det tidligere nævnte Blad blandt Biskop Blochs Samlinger have efterladt sin Søn 40,000 Dr., og Datteren Dorethe 20,000 Dr. (og Marine har vel fået ligeså Meget), og det endda i rede Penge, foruden Huse og andet Gods. 40,000 Dr. vare en meget betydelig Sum i de Tider og betøde vel ligeså Meget

¹⁾ Rip. Cimbr., S. 723. — ²⁾ Terpager Inscript. Rip., S. 126 ff.

som det Firdobbelte nu i Rigsmønt. — Sønner, som hidtil havde bot ved Siden af Rådhuset i Grønnegade, i det eneste Hus, som lå imellem Rådhuset og Hjørnehuset til Torvet,¹⁾ flyttede nu til Faderens Hus, som var det næstvestligste på Nederdammens Nørreside, og her bode han, indtil han 1585 købte 2 øde Huse, som lå næst østen for hans eget Hus. Her ses han 1588 at være flyttet ind, rimeligvis efter at have bebygget disse Grunde af Nyt på en anseligere Måde.²⁾ — Faderens Hus er altså den Ejendom, som nu tilhører Hr. Kjøbmand Michelsen, og Sønnens den, som nu optages af Hr. Kjøbmand Bentzens ældre Gård. De nuværende Bygninger ere dog på begge Steder yngre og bevare ingen Minder om Anders Sørensen eller hans Familie.

Henimod Slutningen af 1577 nød *Anders Sørensen* en Ære, som ikke var almindelig for en Borger i hans unge Alder, idet en Bog blev dediceret til ham af en Mand, som allerede dengang havde vundet et berømmeligt Navn som Forfatter, nemlig den bekjendte *Anders Sørensen Vedel*, Saxos Oversætter. Vedel, som havde gået i Ribe Skole, var 1568 bleven Slotsprædikant ved Kjøbenhavns Slot. Den 30te September 1576 var han bleven trolovet med Anders Sørensens Søsterdatter, *Marine Svanning*, og den 30te Juni 1577 stod deres Bryllup, naturligvis her i Byen, hvor Vedel overhovedet i de sidste År havde gjort flere Besøg. Den 22de Juli droge de Nygifte til Kjøbenhavn, og omtrent 3 Måneder senere var det, at Vedel dedicerede sin Kones unge Morbroder en Oversættelse af 7 latinske Psalmer, som vare skrevne i det 14de Århundrede af den berømte italienske Digter Petrarca. Tilegnelsen er stilet til „Erlig, vijs oc velact Mand, Anders Söffrinsön, Borgere udi Ribe, sin kiere Suoger oc besynderlige gode Ven.“ I den siger Vedel, at han for 2 År siden var bleven foranlediget af en Anden, nu afdød, til at oversætte disse Psalmer, og da nu gode Venner havde anmodet ham om at udgive sin Oversættelse, havde han ladet dem trykke, „oc det vnder eders naffn, kiere Suoger oc Broder, til it ringe Tacknemmeligheds Tegn, for mange oc store Velgierninger, som mig aff eder ere beuiste. Jeg forseer mig der til (stoler på), at alting tagis i den beste

¹⁾ Skattebogen for de foregaaende År, sammenholdt med Tingbogen, 21 Marts 1615. — ²⁾ Efter Tingbøgerne og Skattelisterne.

Mening. Der som ieg icke det fast oc aldellis forsaa mig til eder, da haffde ieg icke veret saa dristig met saa ringe foræring at tilbinde eder.“ Bogen hører i Virkeligheden til de små; den består kun af 4 Ark, 32 Blade i småt Format. Den er trykt i Kjøbenhavn af Andreas Gutteruitz, som det er angivet bag i Bogen; men Titelbladet og et andet enkelt Blad fattes i det eneste Exemplar, som er bevaret af Bogen i denne ældste Udgave, og som nu tilhører Ribe Kathedralskoles Bibliothek.¹⁾ — Den Måde, hvorpå Vedel her tiltaler den temmelig ubekjendte, omtrent 10 År yngre Borgermand, tyder på, at denne allerede havde vidst at vinde sig Agtelse, og at Vedel selv nærrede en lignende Følelse for ham; thi de store Velgjerninger, for hvilke Vedel takker ham, have dog rimeligvis ikke været af nogen stor materiel Betydning. — Allerede 1578 døde Vedels unge Kone, kun 16 $\frac{1}{2}$ År gammel, og hans Svogerskab med Anders Sörensen var altså endt, förend han 1581 flyttede til Ribe; jeg har heller ikke truffet Spor af nogen nærmere Forbindelse mellem dem i den senere Tid.

Efter at have tiltrådt den store Arv efter sine Forældre, har Anders Sörensen rimeligvis i høj Grad udvidet sin Handelsvirksomhed. Han blev således nu den störste Lejer af Byens Jorder, navnlig dens Enge. I Februar 1578 fæstede han Gravsogns Mark (nu Hans Hegelunds Mark) på 8 År for 23 gl. Dr. årlig, og desuden på 1 År Stejleng for 13 Dr., Tvederkjær (nu Ribe Kjær og Mose) for 60 Dr. og Store Kobro for 140 $\frac{1}{2}$ Dr. Uagtet det ikke anføres, havde han dog måske dette År ligesom oftere flere Interessenter med sig i den sidste store Eng. Da disse Enge især fæstedes af Hensyn til Studehandelen, så må vi antage, at han nu drev denne med stor Kraft. Han havde dog allerede begyndt på den för Faderens Død; thi 1576 kjøbte han en Stald i Forstaden, som dengang var en hel Staldby, bestående alene af Stalde, som kunde rumme flere tusinde Stude, og allerede 1577 havde han haft Andel i Store Kobro.

Ved Skatteligningerne för Jul 1577 og 1578 blev Anders Sörensen ansat til at skatte efter 10 Mk., og da Skatten i

¹⁾ Om den særegne, kunstige Måde, hvorpå dette tilligemed flere andre samtidige religiøse Skrifter ere indbundne sammen, se „Fædrelandet“, 1854, Nr. 54.

det sidste År udredtes firdobbelt, skulde han altså betale 40 Mk. i Byskat. Over denne Ansættelse, som var lidt højere, end hans egen og hans Faders hidtil havde været til- sammen, beklagede han sig for Borgmestere, Råd og 24 Mænd. Disse svarede ham, at, hvis han ikke vilde betro dem at lægge ham i Skat, så vilde de tilbyde ham, at han selv måtte gjøre det „ved sin Ed,“ således at han skulde betale 8 Sk. af hvert Tusind Mk. frit Gods eller, hvis han fandt, at det var for Meget, da 8 Sk. af hvert halvandet Tu- sind, uagtet de mente, at Ingen i Ribe havde den Formuen- hed til sin Skat som han. En Skat af 40 Mk. vilde altså herefter kun have svaret til en ren Formue af 60.000 Mk. eller 15,000 Dr., medens Anders Sörensens Arv skal have været meget større. Efter Skattebogen må man også an- tage, at han ikke har taget imod Tilbuddet; men da han 1579 var sat til at skatte efter 16 Mk., brød hans Misfor- nøjelse igjen frem, og den 3die December opsagde han end- også i begge Borgmestrenes og flere Andres Nærværelse på Rådstuen sit Borgerskab, og da han gik ud, bad han alle de Tilstedeværende at „drage hans Ord og Opsigelse til Min- de.“ Denne Opbrusning har vel også snart lagt sig; thi hans Opsigelse af Borgerskabet findes ingen Følger at have haft, og næste Forår fæstede han ligesom tidligere af Byens Enge.')

Imidlertid havde *Anders Sörensens* Familie begyndt at forøge sig ret anseligt. Der fødtes ham idetmindste 9 Børn, 4 Sønner og 5 Døtre, som overlevede ham. Den Ældste var *Jens*, som altid nævnes med Tilnavnet *Klyn*. Faderen selv findes kun på et enkelt Sted, som senere vil blive nævnt, at have givet sig selv dette Efternavn, som var hans Moders Familienavn; at han af sine Samtidige er bleven nævnt med det, har jeg ikke truffet på. At nu hans ældste Søn stadig antog det, kommer rimeligvis deraf, at han var opkaldt efter sin Bestemoders ovenfor nævnte Broder, *Jens Klyne*; han var født den 29de Marts 1574. Derefter kom *Anna*, født den 21de Oktober 1575, *Karen*, født den 2den Oktober 1577, *Sören*, født den 21de Avgust 1581, *Hans*, født den 4de No- vember 1584, *Lisbeth*, født den 7de December 1585, *Marine*, født den 26de November 1587, *Frederik*, født den 19de Marts

’) Skattebogen. — Rådsbøger 2, Fol. 121.

1589, og *Ingeborg*, født den 22de April 1593.¹⁾ — Af disse var Frederik den Eneste, der ligesom sin ældste Broder findes at have brugt Tilnavnet Klyne; om han måske også har været opkaldt efter et Medlem af Familien Klyne, kan jeg ikke sige med Sikkerhed, men antager det dog ikke, da jeg ikke kjender Nogen af den Familie, som havde haft dette, dengang endnu her i Landet sjeldne, Fornavn. Jeg antager snarere, at han er bleven opkaldt efter sin 1587 afdøde Fætter, Mag. *Frederik Svanning*.

Om *Anders Sörensens* Virksomhed som Handelsmand kan jeg kun give temmelig ufuldstændige Efterretninger, da Kilderne til Kundskab herom ere meget sparsomme. Dens vigtigste Gjenstand har rimeligvis været Udførselen af Stude og Landets øvrige Produkter, dels til Elben (Hamborg), dels til Holland. Om Handelen på det første Sted vidne rimeligvis et Par Rejser, som hans dygtige Kone gjorde til Hamborg, 1596 under Mandens Forfald og strax efter hans Død. Handelen på Holland omtales noget mere. Således fik *Anders Sörensen* 1580, den 7de (el. 17de) Januar, en kongelig Tilladelse til at udtappe Vin i Potte- og Kande-Vis, eftersom han havde en „stor Hob“ Vin liggende, som han havde fået i Betaling af de „vesterste“ Kjøbmænd, hvorved navnlig mentes Hollænderne. En kongelig Tilladelse hertil var fornøden, fordi Kongen selv 1579 havde stadfæstet, at Magistraten udlejede Byens Vinkjelder (under Rådhuset) for 8 År til Borgmester *Peder Mortensen Hegelund* med 1 eller 2 andre Mænd mod en Afgift til Byen af 21 gamle Dr. årlig, men med Eneret til Udsalg af Vin (det vil sige, ud af Huset) i hele og halve Kander og mindre Mål. Denne Eneret ophæver Kongen nu igjen af Hensyn til *Anders Sörensen*, fordi han havde erfaret, at der altid havde været Flere i Ribe, som udtappede Vin i Potter og Kander.²⁾ — *Anders Sörensen* havde sin Vinkjelder ved Siden af Rådhuset i det Hus, hvori han selv tidligere havde bot. 1581 ser man, at han vilde have Byens Vinkjelder i Leje, hvilket da må have været efter Overenskomst med *Peder Hegelund*; men om det blev til Noget dermed, ved jeg ikke. Han har for Vinhandelens Skyld haft en Tydsker eller Hollænder i sin Tjeneste; thi den 7de Maj 1588 sluttede hans Kone i hans Fraværelse et Forlig på

¹⁾ Se navnlig *Hegel*. Alm. efter Året 1599. — ²⁾ *Histor. Tidsskr.* 5, S. 93.

Rådstuen med en Berendt van Eichell, hvorved hun eftergav ham den Gjæld, hvorfor hendes Mand havde ladet ham fordele i Anledning af noget Vin, han havde haft „i Regnskab,“ den Tid han tjente Anders Sørensen. Al anden Uenighed imellem dem skulde ligeledes falde bort, imod at Berendt under Æres og Livs Fortabelse forpligtede sig til at være Anders Sørensen „ubevaret både med Ord og Gjæringer,“ hvorsomhelst de mødtes.¹⁾ — Om Handelen på Holland vidner også en Proces, som Anders Sørensen 1591 måtte føre derovre, og som senere vil blive omtalt.

En anden væsentlig Gren af Byens Virksomhed og Handel var Fiskerierne i Vesterhavet og Handelen med den tørrede eller saltede Fisk. Disse Fiskerier dreves dengang i et betydeligt Omfang på den sydligere Del af den jyske Kyst, fra List, Manø, Fanø, Sønder side (Skallingen) og Vesterside (Vesterherreds Kyst nordfor Blåvandshuk), og ikke alene afsattes den her fangede og tilberedte Fisk i Ribe, men Fiskeriet dreves, navnlig fra Sønderho og Sønder side, i en væsentlig Grad af Ribere eller idetmindste med Ribe Bys Fartøjer og for Ribe Borgeres Kapitaler. I Året 1581 dreves således Torsk- og Hvilling-Fiskeriet fra *Sønderho* med 26 Skibe, hvoraf de 12 tilhørte Mænd i Ribe, hvorimod de 14 Skibe, som fiskede fra *Nordby*, nok allesammen tilhørte Mænd på selve Stedet ligesom 5, der fiskede fra *Manø*. Endnu dreves samme Fiskeri fra *Sønder sides* Fiskerleje med 8 Skibe, hvoraf 7 tilhørte Ribere, og fra *Langleg*, en Ø i Hjerting-Bugten, med 5 Skibe, hvoraf Ribere havde Andel i 2. Fiskeriet efter Skuller (Flyndere) dreves mest fra *Sønder side*, næmlig med 34 Skibe, hvoraf de 14 tilhørte Mænd i Ribe, dernæst fra *Vesterside* med 23 Skibe, 1 større og 1 mindre Båd; men i dem havde Ribe ingen Del. Endelig fiskede også 6 Skulleskibe fra *Nordby* og *Sønderho*, og af dem tilhørte de 5 Ribere.²⁾ — Altså ejede Ribe By 38 Skibe foruden Part i 2, med hvilke der i det År blev drevet Havfiskeri. Fisketiden var ligesom nu Foråret og Forsommeren,

¹⁾ Rådstuebog 2, Fol. 103. — ²⁾ Efter Riberhus Lens Regnskab for Året 1581—1582. Til Sammenligning kan anføres, at der 1590 på Lensmandens Begjæring toges et Vidnesbyrd af 7 Riber Borgere, som i 14 År eller mere hvert År havde været på Fiskeri på Sønder side, og af 17 Borgere, som i 15 År eller mere (1 dog kun i 8 År) ligeledes på Sønderho (Rådstuebog Blad 48 fl.).

og på denne Tid dannedes der midlertidige Byer på Fiskerlejerne, f. Ex. på Søndersiden. Her bode Fiskerne, og Ribere havde Udsalgs- og Skjænke-Boder der. Selv de større Handlende, som beskjæftigede sig med Fiskehandelen, opholdt sig i længere Tid derovre, dels vel for at føre Tilsyn med deres egne Fiskere, dels for at opkjøbe og forestå Tilvirkningen. Således vides, at Borgmester *Hans Pedersen Fanning* hvert År plejede at være i „Fiskind,“ ja havde endogså sin Kone med derovre, og de vare fraværende i længere Tid, siden en anden Mand 1576 klager over, at der i deres Fraværelse var et dårligt Tilsyn med deres Husfolk og navnlig med de Skolebørn, som de havde i Huset.¹⁾

At nu *Anders Sörensen* har befattet sig med Fiskehandelen, vide vi deraf, at Tolderen i Ribe, *Kjeld Jørgensen*, fik et Kongebrev af 8de November 1593, hvori han fik Befaling til at betale Anders Sörensen den Törfisk, som *Kasper Markdanner* havde bestilt hos ham til Hofholdningen på Koldinghus.²⁾ Der kan derfor heller ikke være nogen Tvivl om, at det var på Fiskeriets Vegne, at han den 13de Juni 1595 var på *Sønderho* og atter opholdt sig derovre på samme Tid næste År, da han den 12te Juni blev angreben der af Rosen. At hans Ophold derovre det År har været bestemt til at vare i længere Tid, kan rimeligvis sluttes deraf, at hans Kone den 9de Juni var rejst til Hamborg, udentvivl i Forretninger, som hun måtte påtage sig, da Manden var beskjæftiget andensteds.³⁾ Man ser også, at såvel han som andre Ribere ejede Huse eller „Fiskerboder“ på *Sønderho*, hvilke synes at have været bestemte til Ejernes og deres Folks Ophold derovre i Fisketiden, medens de den øvrige Del af Året stode ledige, som man kan slutte deraf, at der en Vinter var bleven gjort grove Indbrudstyverier i flere af dem.⁴⁾

At *Anders Sörensen* endelig også har beskjæftiget sig med Skibsrederi, kan dels sluttes deraf, at hans Enke senere lod idetmindste 1 Skib bygge, dels af en kongelig Tilladelse, som han fik under 30te Maj 1592, til at udføre noget Ege-Skibstømmer, som han på 5te År havde samlet „med stor Bekostning“ i den Hensigt at lade sig et Skib bygge i Ribe, hvilket Forsæt det dog ikke nu var hans Lejlighed at ud-

¹⁾ Tingbog 1576, Lordag før Mikkelsdag. — ²⁾ Jydske Tegnelser. — ³⁾ Hegel. Almanakker. — ⁴⁾ Tingbog 1570, Onsd. før Maria Magd. — Radstuedombog den 11de Februar 1595.

føre.¹⁾ Da Egetømmer ikke måtte udføres af Landet, måtte han søge om og fik „for denne Gang“ Tilladelsen dertil.

For en meget betydelig Del satte Anders Sørensen sine Penge i Huse og andre Ejendomme i Ribe. Det er tidligere omtalt, at han på den østlige Side af det efter Faderen arvede Hus på Nederdammens Nørreside 1585 købte og derefter rimeligvis af Nyt opbyggede 2 Ejendomme, hvor han derpå flyttede ind og bode til sin Død. 1588 købte han dernæst en Part, og 1597 de øvrige Parter i det Hus, som lå nærmest vestenfor hans Faders forhenværende Hus, imellem dette og Mølleslusen (altså nu Farver Utzons). 1597 købte han også den nærmeste Gård indenfor Nørreport på samme Nederdams Nørreside, så at han nu ejede den største Del af denne Hovedgades ene Side; men desuden ejede han Huse og Boder (mindre Huse, som udlejedes til fattige Folk,) rundt omkring i Byen. Foruden det Hus i Grønnegade, som han først selv havde bebot, og hvori han senere holdt Vinkjelder, ejede han flere Huse i Grønnegade, Fiskergade, på Nyjord (nu Skibsbroen) og i de mellemliggende Slipper. Efter den store Ildebrand i September 1580, som lagde den østlige Side af Stenbogade og Torvet, dernæst hele Storegade, Sortebrødregade, Per Dovns Slippe, Vægtergade, Hundegade, Badstugade og Klosterstræde ganske øde,²⁾ overtog Anders Sørensen dels for Gjæld, og dels købte han flere Grunde i disse Gader og ejede rimeligvis selv iforvejen nogle. På det tidligere nævnte Blad i Biskop Blochs Samlinger nævnes derfor også, at han lod opbygge mange Huse i Ribe efter den store Ildebrand. Iøvrigt ejede han Huse i næsten alle Byens Gader, flere Stalde udenfor Nørreport og flere Haver på St. Hans Holm; men nogen bestemt Angivelse af Antallet på hans Ejendomme tør jeg ikke gjøre. — Kun 1 af disse vil jeg endnu særligt nævne, nemlig Halvdelen af det nuværende Rådhus. Denne gamle Bygning, fra det 15de Århundrede, består næmlig oprindelig af 2 Huse, som ere byggede efter en fælles Plan, så at de danne et fuldkommen symmetrisk Hele. Kanniken Hr. Niels Torkildsen havde ejet dem begge, og efter ham ejede hans Søn, Oluf Nielsen, der,

---

¹⁾ Jydske Registre. — ²⁾ I en samtidig, pålidelig Kilde (Blade foran i Skattebogen for de År) angives 11 Gader, 213 Gårde, Huse og Vålinger at være ødelagte.

som ovenfor er omtalt, var gift med Anders Sörensens Søster, ligeledes dem begge; men han kom i betydelig Gjæld til sin Svoger, og denne overtog det nordligste af Husene for over 2000 Dr., som vistnok har været en hel Del over dets Værdi, da hvert enkelt af Husene ikke var stort.²⁾ Ved Anders Sörensens yngste Datter kom dette Hus senere til den Bordings'ske Familie, som igjen forenede begge Husene, og fra den til den Terpagers'ske, som igjen solgte dem År 1709 til Byen for at benyttes til Rådhus. Dengang kostede begge Husene tilsammen kun 365 Rd.; i den Grad var Ejendommenes Værdi sunken her i Byen i noget over 100 År.

Anders Sörensen må have været heldig i sin Handel og Omsætning; thi hans Skatte-Ansættelse steg. Dog nåde han ikke at blive Byens rigeste Mand; thi det vedblev *Peder Baggesen* at være, og efter hans Død var det først hans Enke, og derpå dennes nye Ægtefælle, den senere Rådmand *Bertel Struck*, som betalte højest Skat. I Året 1579 blev således *Peder Baggesen* sat til at skatte efter 18 Mk., *Anders Sörensen* efter 16 Mk.; 1589 *Peder Baggesen* efter 27 Mk., *Anders Sörensen* efter 16 Mk.; 1593 *Bertel Struck* efter 18 Mk., *Anders Sörensen* efter 16 Mk. I hvilken Grad disse Mænd overvejede alle deres Medborgere i Rigdom, ses bedst deraf, at der i 1579 var en enkelt anden Mand, som skattede efter 9 Mk.; men af alle Byens øvrige Borgere skattede i 1579 Ingen af mere end 3½ Mk., 1589 Ingen af mere end 5 Mk., og i 1594 Ingen af mere end 4½ Mk.

Ifølge den anselige Stilling, som *Anders Sörensen* indtog i Byen, var det rimeligt, at han efterhånden blev valgt til dens Hædersposter. Først finde vi ham som Hospitalsforstander, det vil sige, som en af de 2 Borgere, som i Forening med Kapitlet havde Overbestyrelsen af Ribe Hospital. 1583 har han således underskrevet en Kontrakt, som denne Bestyrelse sluttede med Hr. Hans Mikkelsen Kolding, der antoges som både Præst og Husholder eller Spisemester i Hospitalet; det var næmlig på den Tid det Almindelige, at disse 2 Stillinger ved Hospitalet vare forenede. Han skriver sig her selv: *Anders Seuerinss. Klyn*; men det er også det eneste Sted, hvor jeg har fundet, at han enten har kaldt

¹⁾ Rådstue-Skab, Skuffe 21.

sig selv eller af sine Samtidige er bleven kaldt med dette Tilnavn. Han vedblev rimeligvis at være Hospitalsforstander idetmindste indtil 1590; thi i dette År erhvervede han, som der fortælles i Hospitalets gamle Kopibog,¹⁾ et kongeligt Missive fra Regjeringsråderne i Kristian den 4des Mindreårighed til Lensmanden på Riberhus om at udlægge Hospitalet Vederlag for 2 Gårde, som nogle År tidligere vare blevne tagne fra det og lagte under Koldinghus. Det kongelige Missive er dateret Koldinghus, hvorhen Anders Sørensen altså rimeligvis var bleven sendt af Hospitalets Bestyrelse, for at overbringe og mundtlig at understøtte dets Andragende. Han udførte, som vi have set, sit Hverv på en heldig Måde; men det varede dog endnu adskillige År, förend Hospitalet virkelig fik Vederlaget.

Fra 1583 af finder jeg, at *Anders Sørensen* enkelte Gange hædres fremfor andre Borgere ved at nævnes som tilstedeværende foruden Borgmestrene og Rådmændene ved Indgåelsen at et Forlig eller Afgivelsen af en Forpligtelse på Rådhuset for Magistraten. Den 22de Juli 1588 blev han endelig selv Rådmand tilligemed Ebbe Mogensen og Thomas Jørgensen, således at han var Nr. 2 blandt de Optagne.²⁾ Rådmændenes Antal forøgedes derved til 10, som var 2 over det regelmæssige og i den gamle Bylov (§ 28) fastsatte Antal. Om det var for at kunne få Anders Sørensen medoptagen, at Magistraten, som selv supplerede sig, overskred det almindelige Antal, tör jeg ikke sige; men det var dog egentlig ikke noget Usædvanligt, at der var 9 eller 10 Rådmænd på engang.

Ganske kort Tid efter blev der efter kongelig Foranstaltning holdt en Mønstring over Borgervæbningen i Ribe, der fandtes at bestå af 393 Mand. Først opregnes de 2 Borgmestere og de 10 Rådmænd, blandt hvilke Anders Sørensen nævnes som den Næstsidste og betegnes som Fændrik eller Fauebærer.³⁾

Naturligvis kunde en Mand ikke leve en Række af År i en så udstrakt Virksomhed uden Sammenstød med En og Anden; men den eneste Strid af nogen større Betydenhed, som Anders Sørensen vides at have haft i denne Tid af sit

¹⁾ S. 127 ff. Kopibogen findes i Skolens Bibliothek. — ²⁾ Hegel. Alman. — ³⁾ Geh.-Ark. Dansk Samling Nr. 391, 1.

Liv, er dog den, som han førte med *Mourits Podebusk*. Denne Adelsmand, som i Almindelighed nævnes efter sin Hovedgård *Kjørup* i Fyn, ejede tillige *Korsbrödregård* i Ribe og det nærliggende *Spandetgård*. I Historien nævnes han som Ritmester ved en af Adelsfanerne i den svenske Krig under Frederik den Anden. Af Kronen var han først forlenet med *Tranekjær* på Langeland, senere med *Jungshoved* i Sjælland. Han opholdt sig tilligemed sin Familie hyppigt i Ribe, hvor han foruden *Korsbrödregård* ejede en stor Mængde Huse og Grunde. Dette Forhold var ingenlunde til Glæde for Byen; thi han var en af de stridigste og egenrådige danske Adelsmænd, som man kjender. Han lå derfor evindeligt i Strid, dels med Byens Magistrat, dels med dens enkelte Indbyggere. Og således viste han sig alle vegne. Meget betegnende for ham er en Skrivelse, dateret Korsør den 22de Juni 1586, som han fik fra Kong Frederik den Anden i Anledning af en langvarig Strid, som han havde ført med Sognepræsten i Korsør om en „ganske ringe“ Fiskepark. Kongen skriver, at han endnu engang vil advare ham med det Gode, „da du fast alle vegne og udi alle vore Lande, Steder og Orter idelig og altid vore Undersætter, Borgere og Bønder, tribulerer og med dine Trætte dennem mere end dine Ligemænd, som dig med det Samme fuldgjøre kunde (?), at du ene mere end nogen Anden, ja moxen mere end alle vore Undersætter her over alt Riget haver med vore Borgere og Bønder i de Måder at gjøre, at vi ikke om en din Trætte og Forfølgning kunne have udhørt, förend os om en anden forekommer, der du jo billig skulde dig anderledes og bedre betænke, hvorledes vi ofte tilforn have haft Årsag, Log (?) og Ret både på vore egne Vegne og vore Undersætters Vegne dig i lige Måde at vedergjøre, vi dog ligevel vor Ret imod dig have ladet falde og eftergivet.“¹⁾

Unigheden mellem *Anders Sørensen* og *Mourits Podebusk* må i det Seneste være begyndt År 1589 og drejede sig dengang om et Hus i Grønnegade, til hvilket de begge påstode at have Ejendomsret. *Mourits Podebusk* havde indsat en Lejer i Huset, og *Anders Sørensen* stevnede denne til at fraflytte det; men da den Første både skriftlig og mundtlig på Tinget hjemlede Lejeren Ret til at bebo Iluset, indtil

¹⁾ Jydske Tegnelser

dette var fra ham selv travundet efter Loven, frikjendte Byfogden, Regel Eskildsen, Lejeren for Anders Sörensens Tiltale.¹⁾ Med denne Dom må Anders Sörensen have haft gyldig Grund til at være misfornöjet; thi han indkaldte Byfogden for Magistraten, som den 6te Februar 1590 i Forening med den kongelige Foged foretog Sagen og tilvejebragte et Forlig mellem Anders Sörensen og Byfogden. Den Første eftergav den Sidste den Tiltale, som han havde til ham for den nævnte Dom, imod at Byfogden forpligtede sig til, hvis Anders Sörensen vilde have samme Sag påny i Rette med Mourits Podebusk, da selv ved sine Breve at lade denne stevne og at dömmе dem imellem. Desuden forpligtede han sig i Almindelighed til, at, hvilke Sager Anders Sörensen ellers vilde føre til Tinge, dem vilde han „forfordre“ og fremme, og ikke forhale dem, når han ikke forlangte Andet end, hvad der var Lov og Ret, — så at Anders Sörensen ikke skulde behøve at beskyldе ham med Rette. Hvis ikke, skulde den første Sag stå åben med den sidste (∴ Anders Sörensen kunde stevne ham på engang for den gamle og den nye Sag).²⁾ Denne Afgjölrelse tyder på, at Byfogden af Uvenskab mod Anders Sörensen ikke har villet give ham den Ret, der tilkom ham. Regel Eskildsen havde overhovedet et særegt Uheld med at få sine Domme kasserede af Rådstueretten.³⁾

1591 opstod der en ny Strid imellem *Anders Sörensen* og *Mourits Podebusk* i Anledning af, at den Første havde ladet en af den Sidstes Bønder i Bækbølling anholde i Ribe og fængsle for Gjæld. Bonden var iforvejen bleven fordelt for denne Gjæld ved Ribe Gjæsteting; men Mourits Podebusk mente, at hans Bonde, som ikke var mødt for Retten, dengang havde haft lovligt Forfald, idet han havde været i sin Husbonds Ægt til Kjørupgård, hvor han havde måttet vente, for at tage Læs med tilbage til Ribe (et strengt Høveri). Byfogden henviste Sagen mellem Mourits Podebusk og Anders Sörensen til Rådstueretten, som gav den Sidste Medhold ved Dom af 20de August 1591; men under denne Sag var det rimeligvis, at Mourits havde beskyldt sin Modstander for at have ført (fremlagt) nogle falske Breve i Holland,

---

¹⁾ Tingbogen. — ²⁾ Rådstue-Protokol II, Fol. 97. — ³⁾ Kathedr.-Sk. Indb.-Skr. for 1844, S. 33 fl.

hvorfor han forbød Borgmestere og Råd at give Anders Sørensen Sæde iblandt sig eller tillade ham at komme i nogen ærlig Forsamling. — Naturligvis havde han Intet at befale over Byens Magistrat. — Af hvilken Beskaffenhed den hollandske Proces, udentvi tvl en Handelssag, har været, vide vi ikke, og det er meget tvivlsomt, om det nærmest er af Hensyn til den, eller måske snarere af Hensyn til den af Mourits Podebusk gjorde Beskyldning, at Anders Sørensen den 4de September tog sit såkaldte Skudsmål ved Ribe Byting, idet han dels af 48 udmeldte Mænd, et usædvanlig stort Antal, dels af alle øvrige Tilstedeværende, både Borgmestere, Rådmænd og selve Byfogden, fik et Vidnesbyrd om, at han var ægtefødt her i Byen af gode Forældre, og såvel i sin Barndom som senere altid havde opført sig vel, så at de alle kun havde ham Godt at takke for. Disse officielle Vidnesbyrd have nu rigtignok ikke så særdeles Meget at betyde, især når de forlangtes af en så mægtig Mand i Byen som Anders Sørensen.

Den følgende 6te November blev den hollandske Sag påkjendt i *Hoom* (i Nordholland), og det til Anders Sørensens Fordel; hans Modpart, som tabte Sagen, forlangte 30 Dages Betænkningstid, om han vilde appellere den eller ikke, men har rimeligvis bestemt sig til det Sidste.¹⁾ — Nu var altså kun Striden med Mourits Podebusk tilbage; men den havde antaget en så heftig Karakter, at Anders Sørensen endog synes at have frygtet for sin personlige Sikkerhed, og hans egne Medbrødre i Rådet nægtede ham Adgang til dette sålænge, indtil han havde fralagt sig sin Modstanders ærerørige Beskyldninger, hvilket kan synes noget påfaldende efter det Bekjendtskab, som Riberne fra tidligere Tid havde til Mourits Podebusk. Jeg er derfor bange for, at hans Beskyldninger mod Anders Sørensen idetmindste ikke have savnet et Skin af Sandhed. — For foreløbig at opnå både Sikkerhed og Æresoprejsning, sendte Anders Sørensen den 24de November sin virksomme og dygtige Kone til Kjøbenhavn.¹⁾ Hun udførte også sit Hverv til fuldkommen Tilfredshed; thi under 7de December samme År udvirkede hun 2 Kongebreve, som indrømmede hendes Mand Alt, hvad han kunde ønske.

¹⁾ Hegel. Alm.

Indholdet af det ene Kongebrev er følgende: Da Anders Sörensen underdanigst havde ladet give tilkjende, at der var nogen Irring mellem ham og Mourits Podebusk, og, skjönt han agtede at udføre Sagen imellem dem med Retten og „Lovens Dele,“ alligevel frygtede for at blive overfalden af sin Modpart og hans Folk med Hug eller Slag, så tog Kongen ham selv, hans Hustru, Börn, Folk og Tjenere såvelsom alt hans Gods i sin kongelige Hegn, Fred, Værn og Beskjermelse, så at alle, som vilde tiltale ham, skulde gjøre det for Retten; dog skulde han også selv opføre sig fredelig, tilbørlig og lovlig mod Alle.¹⁾

Det andet Kongebrev var stilet til Borgmestere og Råd-mænd i Ribe og lyder fuldstændig således: „Vor Gunst til-forn. Vider, at os elskelige Anders Söffrenszen, Rådmand der udi vor Kjøbsted Ribe, haver underdanigst ladet give os tilkjende, hvorledes os elskelige Mourits Podebusk til Kjørup, vor Mand og Tjener, for nogen Tid siden skal have skjeldet og sigtet hannem på hans Ære, Rygte og gode Navn offentlig til Tinge og på Rådhus for nogle falske Breve, han hannem tilsagde at skulle have ladet føre udi Holland, hvilket for^{ne} Anders Söffrenszen formener ikke at skal så befindes, og for^{ne} Mourits Podebusk tilmed skal have forbudet Eder at tilstede hannem at sidde hos Eder udi Råd og Ret eller komme udi nogen ærlig Forsamling, endog for^{ne} Mourits Podebusk ingen nøjagtige Breve eller Bevis skal have ført udi Rette, ej heller lovligen forfulgt han-nem til Tinge, som det sig burde, hvorfor for^{ne} A. S. burde at være den, han sigtet hannem for, og I ligevel des uanset, at hannem ingen slig uærlig Sag er overbe-vist, ej heller hannem Dom er overgået til Tinge eller Råd-hus, skal I ligevel ikke ville tilstede hannem at søge Råd-stuen og sidde hos Eder udi Dom og Ret, förend han sig slig Skjelden haver fralagt og derfor kvit funden, og derfor underdanigst begjærendis, derudinden at måtte til Rette forhjælpes, da efterdi for^{ne} A. S. endnu ikke er nogen uærlig Sag lovligen overbevist, ej heller hannem nogen ende-lig Dom overgået på de Steder, det burde, hvorfor han kunde eller burde af sin betrode Kald eller Æmbede eller nogen ærlig Samfund og Forsamling at aftræde og afvises,

¹⁾ Jydske Register.

bede vi Eder og ville, at I herefter tilsteder forne A. S. at søge Rådstuen, Ting og Stevne og sidde med Eder udi Dom og Ret såvelsom anden ærlig Forsamling, ej gjørende hannem udi hans betroede Kald og Æmbede eller udi andre Måde for samme Skjelden nogen Forhindring, førend samme Sag bliver dennem anderledes imellem ordelet, enten til Minde eller Rette, og hannem nogle uærlige Stykker og Falskhed lovligen og retfærdeligen for hans tilbørlig Øvrighed og Dommere blive overbevist. Dermed osv. Actum Hafniæ (Kjøbenhavn) den 7de December 1591.¹⁾

Angående Sagens Fortsættelse mellem Anders Sörensen og Mourits Podebusk ere Efterretningerne temmelig mangelfulde. Den 17de Februar 1592 var der igjen en skarp Strid imellem dem på Tinget efter en Antegnelse i Hegelunds Almanak, uagtet jeg ikke finder Noget anført derom i Tingbogen. Sagen trak sig imidlertid hen til næste År, og da blev Mourits Podebusk først farlig syg om Foråret i Ribe, og døde om Efteråret i Kolding.²⁾ Da Enken og de øvrige Arvinger efter Begravelsen kom tilbage til Ribe, synes Anders Sörensen først at have søgt Forlig med dem, idet han den 7de November sendte Anders Sörensen Vedel og den kongelige Foged i Byen, Niels Povelsen, til dem på Korsbrødregård, og næste Dag synes Biskop Hegelund også at have talt med dem om samme Sag; men det må ikke have ført til noget Resultat, siden Anders Sörensen den 12te samme Måned for Arvingernes Afrejse lod dem give „Varsel for Eskning, Vidnesbyrd, Dom m. m.“³⁾“ Hvad der senere er blevet af Sagen, ved jeg ikke.

I Forbindelse med denne Strid stod måske den Overlast, hvorfor Anders Sörensen havde været udsat af *Harder Jepsen*. Denne var næmlig en Søn af Jep Borg, som var Mourits Podebusks Foged. Det er derfor nok muligt, at han hører til dem af denne Adelsmands Folk, af hvem Anders Sörensen ifølge det førstanførte Kongebrev af 7de December 1591 frygtede for at blive overfalden. Harder Jepsen, om hvem det ved et Tingsvidne var oplyst, at han havde undsagt Anders Sörensen, og som en anden Gang havde været udenfor hans Dør, undsagt ham og æsket ham ud på Gaden, bad den 30te Juni 1592 på Rådhuset Anders

¹⁾ Jydske Tegnelser. — ²⁾ Hegel. Alm. — ³⁾ Smst.

Sörensen om at tilgive ham, hvad der var sket af Ungdoms Forseelse, og lovede for Fremtiden ikke at modstå ham eller Nogen af hans uden Årsag, hvorefter de lovede hinanden Venskab.¹⁾ — Denne samme Harder Jepsen hørte forresten til de Værste af Byens mange ustyrlige unge Mennesker. Det varede derfor heller ikke længe, førend han bragte sig selv i Ulykke. I Slutningen af Januar Måned 1593 løb han en Nat med draget Værge under Hujen og Skrigen om på Gaderne og gjorde Spektakler. Vægterne kom til, og det lykkedes dem at tage hans Værge og Daggert fra ham; men endnu havde han 2 små Knive på sig, med hvilke han var så ulykkelig at ihjelstikke 2 af Vægterne. Han undkom dog ikke, men blev sat i Fængsel, og på Grund af den „fast uørlige“ Forbrydelse forlangte Magistraten Regjeringsrådernes gode Råd og Betænkende om, på hvilken Måde han burde straffes. Under 7de Februar svarede Regjeringsråderne, at Sagen vel var så slem, at den egentlig burde straffes uden al Nåde, næmlig med Hjulet (Radbrækning) fra nedent af opad; men for at Synderen ikke skulde falde i Mishåb og Fortvivlelse om Guds Barmhertighed, så havde de dog bevilget, at der måtte begyndes med Halsen, for at han ikke skulde pines formeget.²⁾ Allerede den 20de Februar blev han dømt og samme Dag henrettet. — Sin voldsomme Karakter havde Harder Jepsen arvet fra sin Fader; thi den 28de December 1575 havde denne stukket sin Dreng (Tjenestekarl eller Svend) Las, født i Ålborg, uskyldigen ihjel³⁾; men når man skulde dømme efter denne Historie, kunde man let forledes til at sige: Ja, hvem havde i de Tider ikke begået et Drab?

Medens man ikke ved, om man kan lægge Anders Sörensen Noget til Last i disse Sager med Mourits Podebusk og Harder Jepsen, er der et andet Tilfælde, hvori han neppe er uden Brøde. Biskop Hegelund anfører i sin Almanak under 26de Januar 1591: „Torsdag Aften slog Anders Sefrenszön Christen Skarriszön med it Spiud.“ Sagen forekommer ikke i Byens Tingbøger, og dens nærmere Omstændigheder ere altså ubekjendte; men den tyder ligesom Begivenhederne ved hans egen Død på, at han selv efter at være kommen til den modnere Alder, og efterat han selv

¹⁾ Rådstue-Protokol, II, Bl. 88. — ²⁾ Jydske Tegnelser. — ³⁾ Hegel. Alm.

var bleven en af Byens Fædre, har haft den slemme Vane at gå bevæbnet med et Spyd.

Hvad Anders Sörensens Familieforhold i de senere År angår, så døde hans Svoger, Mag. *Hans Svanning*, den 20de September 1584. Hans Enke overlevede ham i mange År; af deres mange Børn bleve Døtrene i det Hele taget godt gifte, medens Sønnerne derimod dels døde unge, dels havde en mindre heldig Skjæbne. — Af Døtrene vare 2 allerede blevne gifte 1577 i Faderens Levetid, *Marine*, som kort efter døde meget ung, med *Anders Sörensen Vedel*, og *Dorthea*, den ældste Datter, født 1561, med *Jens Laugesen*, Biskop Hans Laugesens Broder, Borger og senere Rådmand i Ribe (fra 1595). Deres Søn var Provst *Hans Svanning* på Samsø.¹⁾ Af de yngre Døtre blev *Abel* den 28de Avgust 1586 gift med en berømt Ripenser, Professor *Anders Christensen* i Kjøbenhavn, og 2 År senere *Karine* ligeledes med en Professor, Mag. *Peder Haggæus*. Herom læse vi i Biskop Hegelunds Almanak, at han og Anders Sörensen den 11te Juli 1588 gik omkring og bøde (höjtideligen) til Bryllup i Ribe; den 26de drog *Marine Svanning* (Brudens Moder), *Dorethe*, *Peder Baggenses* (hendes Moster), *Dorethe*, *Jens Laugesens* (hendes Søster) og *Kristine*, Anders Sörensens (hendes Morbroders Kone) af til Kjøbenhavn, hvor Bruden rimeligvis opholdt sig hos sin gifte Søster, og hvor Brylluppet så stod den 4de Avgust. *Haggæus* døde allerede 1591, hvorpå Enken 1593 ægtede Mag. *Kristen Blimester*, Sognepræst i Nyborg. *Anna Svanning* eller *Svane*, som de af Børnene, der ikke havde studeret, i Almindelighed kaldes, havde den 9de Avgust 1590 Bryllup med *Hans Olufsen Riber*, Borger og senere Borgmester i Horsens, og blev ved ham Moder til den velbekjendte Ærkebiskop *Hans Svane*. Endnu var der 2 Søstre tilbage, af hvilke *Kirstine* den 27de Juli 1595 blev gift med *Bertel Madsen*, Sognepræst i Holstebro, og *Marine* den 5te Februar 1604 med *Sören Kristensen Friis*, som var Husholder i Ribe Hospital. — Af Sønnerne døde den Ældste, Mag. *Frederik Svanning*, som havde fået et Kanonikat i Ribe efter Faderen, allerede 1587 i Wittenberg, og en yngre Broder, Mag. *Niels Svanning*, 1592 i Strasborg. Den næstældste Broder, Mag. *Jakob Svanning*, fik 1589 Ekspek-

¹⁾ *Sunst.* — *Terpager*, *Bip. Cimbr.*, S. 649.

tance på et Kannikdømme i Ribe og tog Bolig her i Byen, hvor vi senere ville træffe ham boende endnu 1598; hvor han senere blev af, ved jeg ikke. *Hans, Jens og Lavrids Svane* bosatte sig ligeledes i Ribe, men som Borgere. De indtog dog ingen anselig Stilling i Byen; den Første døde ung, men er rimeligvis Fader til den senere Borgmester *Anders Hansen Svane*; Jens blev, som senere skal fortælles, greben af den samme ulykkelige Ånd, som så mange Andre, der forekomme i denne Fortælling. Endelig er der endnu en Broder, *Sören Svanning*, rimeligvis den Yngste af dem alle. Han havde studeret og den 14de Januar 1607 blev han af Biskop Hegelund ordineret til Præst i *Guldager* ifølge Kollats af Mag. *Jonas Venusinus*, som 1602 havde efterfulgt Dr. *Niels Krag* som kongelig Historiograf og i denne Egenkab ligesom sine Forgjængere var forlenet med Dekanetet i Ribe Domkapitel, til hvilket igjen *Guldager* Sognekald var annekteret. Endnu i samme År må *Sören Svanning* dog have forset sig i Et eller Andet; thi den 10de Avgust næst efter blev han af *Mogens Krag* til *Sønderris* og de øvrige Sognemænd indstævnet for Biskoppen og må rimeligvis selv have erkjendt sig for skyldig; thi han forpligtede sig til at fratræde sit Æmbede den 19de September; men Dagen iforvejen døde han af Vattersot i Ribe¹⁾ hos sin Svoger *Sören Friis*, som gik fra Arv og Gjæld efter ham.²⁾

Den 19de April 1591 døde *Anders Sörensens* Svoger, Rådmand *Peder Baggese*n, i en temmelig ung Alder³⁾; den 9de December 1593 giftede hans Enke, *Dorethe Sörensdatter*, sig igjen med *Bertel Struck*, født i Lund i Skåne, en Mand, der, som det synes, ikke længe iforvejen havde nedsat sig her i Byen, men som efter at have gjort et så anseligt Parti, allerede 2 År senere blev Rådmand. Også *Dorethe* døde i en temmelig ung Alder (44 År) 1602, efterat hun Dagen for sin Død i Forening med sin Mand havde stiftet de såkaldte Almisseboder i Klostergade, „på det om Gud vilde endnu længer spare hende“.⁴⁾ — Endelig døde også *Anders Sörensens* Svigerfader, *Lavrids Tøgersen*, Nyårsdag 1594 i en Alder af 77 År. Til Efterfølger fik han *Ib Tornum*, som havde været Rådmand siden 1578, og som var gift med

¹⁾ Hegel. Alm. — O. Nielsen: Skadst Herred, S 222 fl. — ²⁾ Tingbogen. —

³⁾ Terpager: Inscrip. Rip., S. 40. — ⁴⁾ Smst., S 74. Ripæ Cimbr., S. 533 fl.

hans Søster *Marine*. Den anden Borgmester, *Jens Andersen Guldsmed*, døde også samme År og havde til Efterfølger *Kjeld Jørgensen*, som igjen var en Svoger til Ib Tornum, og Anders Sörensen var således besvogret med begge de nye Borgmestere.

Imidlertid vare *Anders Sörensens* Börn begyndte at voxte til, og de ældste Døtre forøgede ved deres Giftermål Faderens Forbindelser. — Den daværende Sognepræst ved Domkirken, senere (fra 1595) Biskop i Ribe, *Peder Jensen Hegelund*, udmærket ved sin Dygtighed og Virksomhed som Æmbedsmand, og dertil ikke uheldig som dansk Digter, havde allerede været 2 Gange gift og var nu anden Gang Enkemand siden den 22de Juli 1591. Den 30te September 1593 stod der et Bryllup i *Bogense* mellem *Sören Pedersen* og *Klavs Bangs* Enke, *Karine*; ved dette Bryllup vare både Hegelund og Anders Sörensens ældste Datter, *Anna*, tilstede, den Sidste rimeligvis i Selskab med sine Forældre eller idetmindste med sin Moder.¹⁾ Ved denne Lejlighed har Hegelund måske først gjort nærmere Bekjendtskab med den unge, snart attenårige Pige og fundet Behag i hende uagtet den store Forskjel i Alderen, da han selv var 51 År. Han opsatte ikke sit Frieri ret længe, efter at han den 5te Oktober var kommen tilbage til Ribe, og brugte herved Bertel Struck, som netop på samme Tid friede til Fasteren, til sin Mellemand. Alle-rede den 12te Oktober kunde Bertel Struck give ham godt Håb. Trolovelsen blev dog endnu opsat i nogen Tid, måske i Anledning af Hegelunds Svogers, Mag. og Provst i Tønder, *Anders Thomsens* Død den 25de November og Begravelse, til hvilken sidste Hegelund den 29de November var i Tønder. Anders Thomsen var nemlig gift med en Søster til Hegelunds anden Kone, en Datter af den foregående Provst i Tønder, Hr. *Jørgen Pedersen*. Søndagen den 23de December fandt derpå Trolovelsen mellem Hegelund og Anna Sörensdatter Sted, og den 27de Januar 1594 stod Brylluppet.¹⁾ — Uagtet den store Forskjel på Ægtefolkenes Alder synes dette Ægteskab forsåvidt at have været lykkeligt, som det velsignedes med ikke mindre end 9 Börn, af hvilke de 3 endnu vare fødte i Morfaderens Levetid; men det synes dog på den anden Side, at det ikke ganske har erstattet Hegelund,

¹⁾ Alt efter Hegel. Alaan.

hvad han havde tabt i sin anden Hustru. Idetmindste vedblev han stadigt i sine Almanakker ved den 22de Juli at notere: min kjæreste og höjt savnede (senere dog blot: min kjæreste) Margrethes Dødsdag, og noget særegent Udtryk af hans Ömhed for den 3die, unge Kone findes ikke, såvidt jeg erindrer, medens der dog på den anden Side heller intet Spor findes af Misforhold imellem dem.

Sin anden Datter, *Karine*, bortgiftede Anders Sörensén den 12te Oktober 1595 til *Niels Hansen*, en Sön af den ansete Borger og Rådmand *Hans Jessen (Søhane)* i Ribe, som jeg tidligere har omtalt. Som et Exempel på denne Mands Anseelse blandt Borgerskabet vil jeg anföre Følgende: Efter de gjældende Bestemmelser var det Lensmanden, som ved indtrædende Ledighed på Kongens Vegne udnævnte en ny Borgmester. Det var ved en sådan Lejlighed almindeligt, at Lensmanden selv indfandt sig på Rådhuset for at indsætte den Udnævnte og tage ham i Ed. Efter Retten havde Borgerskabet ingen Indflydelse på Valget af Borgmestrene; men, når Lensmanden var velvillig stemt mod Byen, tog han vel i Almindelighed noget Hensyn til Borgernes Önske. Da nu den ovenfor omtalte Borgmester Ib Tornum var død den 14de Juni 1602, var Lensmanden, *Albert Skeel*, efter Biskop Hegelunds Antegnelser den 29de samme Måned første Gang samlet med Borgerne på Rådhuset om Valget af en ny Borgmester. Derefter anförer Hegelund under den 26de Juli, at „Almuen begjærede Hans Jessen til Borgmester andengang;“ men Lensmanden gav dog dennegang ikke efter for dens Önsker; thi den 21de Avgust blev Byfoged og Rådmand Niels Povelsen indsat i Æmbedet. — I Modsætning til det 14de og 15de Århundrede, da Borgmestrene, idetmindste her i Ribe, altid synes at være valgte blandt Byens fornemste, ved Rigdom og Slægtskabsforbindelser mest ansete Mænd (og måske var det i den Tid Byen selv, som valgte sine Borgmestere), er der derimod, navnlig i Tiden mellem Reformationen og Enevoldsmagtens Indførelse, åbenlyst 2 Hensyn, som afvejlende ere de fremherskende ved de samme Æmbeders Besættelse. Hyppig vælges endnu Borgmestrene blandt Byens Patriciere og af Hensyn til Anseelse og Indflydelse blandt Borgerskabet; men ligeså tidt viser der sig en Bestræbelse efter at besætte disse Æmbeder med Mænd, som tidligere havde været i Kongens eller Lensman-

dens Tjeneste. Dog tages der også herved det Hensyn til Borgerskabet, at der, måske med en eneste Undtagelse i Slutningen af Perioden, ikke udnævntes Nogen til Borgmester, uden at han iforvejen var Rådmand, altså af et Udvalg af Borgerskabet var bleven kjendt værdig til at indtage en Hædersplads i Byen. Alligevel har det Fortrin, som Lensmændene gave Mænd, som tidligere havde været i deres eller Kongens Tjeneste, vistnok ikke været efter Borgerskabets Smag, da Borgmestrene derved temmelig ofte bleve Mænd af udenbys Herkomst og ikke sjelden Mænd, der hverken efter Formue eller Forbindelser henhørte til Byens rette fornemme Borgerstand. Det er vel heller ikke urimeligt, at Lensmændene ved sådanne Valg ikke alene tænkte på at besætte Borgmesteræmbederne med forretningskyndige Mænd, men også på at svække Byernes Uafhængighedsfølelse og Selvstændighed. — Det er vistnok sikkert, at det har været sådanne Hensyn, som i Året 1602 bragte Borgerskabet til så ivrigt at ønske Hans Jessen til Borgmester, medens Lensmanden derimod foretrak den i Byen langt fra så ansete Niels Povelsen Ilsted, som først havde været Hus- eller Slots-Foged på Riberhus og derpå kongelig Foged og Byfoged i Ribe, men i Forbindelse dermed rigtignok også i 10 År havde været Rådmand.

Hans Jessens Søn, *Niels Hansen*, som blev Anders Sörensens Svigersøn, synes at have været en fredelig ung Mand; men da denne Fortælling drejer sig væsentlig om den Tids Voldsomhed, vil jeg ikke forbigå et Overfald, hvorfor han nogle År iforvejen havde været Gjenstand. En Søndag Aften i Februar 1591 fulgte han Borgmester *Lavrids Tøgersen* hjem fra sin Faders. Foruden ham fulgte også en *Niels Jepsen*, som rimeligvis var i hans Faders Tjeneste, med og bar Løgten, i hvilken der var 4 Lys. Borgmesterens Familie må ikke have vidst, hvor han var; thi ellers vilde den upåtvivlelig have sendt hans egne Folk efter ham. Niels Hansen havde intet Værge hos sig. Da han havde fulgt *Lavrids Tøgersen* hjem fra sin Faders Hus på Nordsiden af Mellemdammen til Borgmesterens Bolig på Torvet og gik tilbage igjen, og Niels Jepsen bar Løgten foran ham, og han kom ud for Fiskergade, kom *Hans Oggesen*, en Søn af Præsten Hr. *Ogge Hansen Husum i Meolden*, (om han gik i Latinskolen, angives ikke) løbende ned ad Fiskergade og

„suuedt“ (råbte?) svarlig. Niels Hansen råbte da til ham: „Hvor nu;“ men i det Samme stak Hans Oggesen ham aldeles uden nogen Foranledning fra hans Side med sit Spyd i den ene Albue („Armbow“). Tilfældigvis vare der 3 Vægtere i Nærheden, som grebe Voldsmanden og satte ham fast. Om Onsdagen kom han løs, imod at hans Fader og 2 andre Mænd gik i Kavtion for hans Tilstedeblivelse, indtil det viste sig, om Niels Hansens Arm tog nogen varig Skade eller ikke; senere findes han dømt til at betale Bøder for Såret. — Hans Oggesen havde forøvrigt sin Voldsomhed fra sin Fader; thi i 1574 måtte denne, skjönt han dengang allerede havde været Præst i 13 År, på Bytinget i Ribe slutte Forlig med en Mand fra *Faverholt*, som han havde såret i Hovedet enten med en Kniv eller et Spyd udenfor Ribes Sønderport, og love at betale ham 8 Dr. for hans Sår og Skade, foruden at erstatte ham Kost og Lægeløn for den Tid, han havde ligget under Kur.

Medens *Anders Sörensens* ydre Stilling således var anselig og behagelig, og medens han havde den Glæde at se sine 2 ældste Døtre godt gifte, begyndte hans Sønner tidlig at gjøre ham Sorger, og da navnlig vel den ældste; thi de andre vare endnu temmelig små ved Faderens Død. At den ældste Søn, *Jens Klyn*, i sit 22de År har været temmelig på gale Veje, ses af en Forpligtelse, som en *Peder Nielsen Trommeslår*, en Søn af Byens Trommeslager, *Niels Hollemboe*, måtte indgå for Borgmestre og Råd den 7de Maj 1596. Den gik ud på, at „dersom han nogen Tid herefterdags drager enten Anders Severiusens eller andre godt Folks Börn ad sig med Dobbelt eller anden Løssagtighed, i Byen eller uden Byen, lønlig eller åbenbarlig, og det hannem skjelligt overbevises kan, og dermed befindes, da forpligtede han sig til at have forbrudt sin Hals.“¹⁾

Vi komme nu til den ulykkelige Hændelse, ved hvilken *Anders Sörensen* mistede Livet i den unge Alder af 46 År. Den 1ste Maj 1598 havde Latinskolens Disciple som sædvanlig deres Majfest, og denne havde måske foranlediget såvel, at flere Udenbys den Dag vare komne til Ribe, som at Folk gjorde sig noget lystige. Således var *Anders Sörensen* henimod Kl. 3 om Eftermiddagen kommen ind til sin

¹⁾ Rådstuebog.

Søstersön, Mag. *Jakob Svanning*, i Forening med velbårne *Hans Munck til Visselbjerg*.¹⁾ Jakob Svanning bode i Puggårdsgade, rimeligvis i en af Kannikgårdene på Gadens østlige Side. Kort efter kom Herredsfogden i Gjørding Herred, *Sören Jensen Bramming*, sammesteds ind, og de 4 Mænd sad nu efter Mag. Jak. Svannings Forklaring, indtil Klokken var henimod 9, i en ærlig og fredsommelig Glædskaab uden Spor af nogen Uenighed. Magisteren forklarer fremdeles, at Sören Jensen „flux blev drukken,“ (så at de ikke må have siddet med tørre Munde), hvorfor han også flere Gange gjerne vilde have været ham kvit; men Herredsfogden „holdt sig til Stuen“ og sagde, at han ikke så snart vilde fra det gode Lag; selv da hans Kone lod ham kalde ud til sig på Gaden, kunde hun hverken ved gode Ord eller ved sin Gråd bevæge ham til at følge med hende til sit Logement. Magisteren forklarer, måske noget for beregnet, hendes Iver for at få Manden bort ved, at hun kjendte sin Mands slette Stemning mod Anders Sörensen og derfor frygtede for det, som senere virkelig skete. Tilsidst havde Hans Munck fået så Meget, at han faldt i Søvn, og strax efter rejste Anders Sörensen sig for at gå hjem ledsaget af sin Dreng *Esge Kristensen*, som rimeligvis ved Mørkets Frembrud var kommen for at følge ham hjem og efter sin Herres tidligere bemærkede slemme Vane, at gå bevæbnet, havde medtaget hans Spyd, medmindre Anders allerede har haft det hos sig om Dagen; men da han kom ud på Gaden, sagde han, at han på Vejen vilde gå ind til sin Svigersön, Biskop *Hegelund*, og se, hvorledes det stod til med dennes lille syge Sön (*Samuel*, født den 11te September 1597). Han opfordrede sin Søstersön, Magisteren, til at følge ham den korte Vej hen til Bispegården på Østsiden af Skolegade og ud til Sønderportsgade. Dette gjorde da Mag. Jakob, dog kun til Biskoppens Port, hvor han sagde „Godnat“; Sören Bramming, som også var fulgt med, gik derimod ind med til Biskoppens og var da, som Biskoppen vidner, vel beskjenket. Sit Spyd havde Anders Sörensen eller Esge, hvis det var ham, som bar det, sat fra sig i „Framgulvet“ (Forstuen); Herredsfogden var bevæbnet med et Sværd. I „Dörnset“ (Dagligstuen) traf de Biskoppen og hans lille, syge Sön.

¹⁾ I Alslev Sogn ved Vardø.

Senere kom også Biskoppens Døtre, af hvilke de ældste vare 15 og 13 År, til og hans Amanuensis, „hæderlig Person,“ *Klavs Grommesen*, som næste År blev Præst i *Bordbjerg* og *Ryde*, og som dengang havde været i et Ærende i Byen for Biskoppen. Også Esge blev kaldt ind af sin Husbond. Her blev nu igjen skjenket for de Fremmede. Anders Sörensen og Sören Bramming „havde allehånde Snak og Skjemt med hinanden som Venner og Dusbrødre,“ og Ingen mærkede endnu noget Uvenskab imellem dem. Anders Sörensen sang derpå, måske i Anledning af sin lille Dattersøns Sygdom, først en dansk, derefter en latinsk Psalme, og Biskoppen, hans Døtre og Amanuensis stemmede i med. Efter omtrent en Times Forløb skulde Anders Sörensen ud i Gården, og Klavs Grommesen og hans egen Dreng fulgte ham ud. Sören Bramming fulgte strax efter. I hvilken Tilstand og hvilket Humør han var, viste han derved, at, da han i Gårddøren mødte Biskoppens Pige, som havde været henne i Rådstuekjelderens for at hente mere Øl, spurgte han, hvad hun var for en Djævel, og havde nær stødt hende omkuld, hvorpå han gik hen og stillede sig ved Biskoppens „Bogkammerdör“; på denne Vej havde han tabt sin Hat. De Øvrige havde Intet mærket hertil, förend de ved at vende sig om så ham stå der barhovedet og med draget Sværd, som han svang over sit Hoved, idet han sagde, at han var en gammel Hofnand (Adelstjener, altså vant til Våbenbrug). Anders Sörensen tog hans Hat op og kastede den hen til ham. Sören Bramming gik derpå længere frem, „gav sig Tilstand“ (satte sig i Positur) ligeoverfor Anders Sörensen og svang og truede påny med sit Sværd. Da sagde Anders: „Vil du den Vej; det skal være en let Sag,“ — befalede sin Dreng at hente hans Spyd og holdt dette frem mod Sören, som til Fægtning, dog uden at slå eller støde med det. Derpå sagde han påny: „Det skulde være mig en let Sag, om jeg vilde dig Noget“ — og tog så Spydet til sig igjen; men i det Samme løb Sören frem imod ham, „ligesom med en Snublen.“ Anders tog med sin venstre Hånd imod hans højre Skulder og råbte: „Skån mit Ben! Skån mit Ben!“ men i samme Øjeblik havde han fået sin Skade, idet Sværdet havde tilföjet ham et hårdt Sår bagpå venstre Ben, dels i Låret, dels, og langt værre, i Skinnebenet. Han lod strax sit Spyd falde, holdt det sårede Ben op og sagde: „Sören,

nu haver du det vel bestilt; se der til mit Ben,“ — hvorpå han gik hen til Stuevinduerne og råbte: „Jeg dør, jeg dør strax.“ Klavs Grommesen kom da til, holdt på hans Ben og råbte, at man skulde hente Bartskjæren. Nu kom Biskoppen, som aldeles intet Ondt havde anet, ud i Gården tilligemed sin Kone, den sårede Rådmands Datter, sin Broder, Hr. *Jakob Hegelund*, Præst i *Darum*, og dennes Kone, hvilke 2 sidste allerede havde været i Sæng, förend de Fremmede kom. Biskoppen så først til sin Svigerfader; da han derpå vendte sig om, så han Sören Bramming stå inde i den lille Forstue til hans Bogkammer med Sværdet i Hånden. Han sagde da til ham: „Eja, hvad her er ilde gjort;“ — men Sören svarede Intet. Derpå gik Biskoppen tilbage til Anders Sörensen, medens 2 af hans Piger løb ud af Omgangslågen, det vil sige, en Låge, som fra Biskoppens Gård førte ind til Omgangen ved Kirkegården, for at løbe derigjennem og hente den også som Forfatter bekjendte *Hans Kristensen Bartskjær*. Strax efter smuttede Sören bort ad samme Vej, og Biskoppen befalede Esge Kristensen at følge efter ham og passe på ham, indtil han kom til sit Herberge. I Omgangen kastede han både Sværdet og Skeden fra sig; der bleve de endnu samme Aften fundne af 4 Skoledisciple, som gik derigjennem, da de kom fra Majgildet på Skolen, og næste Dag på Borgmestrenes Befaling afhentede af Stadsbuddene.

Indtil den 3die Maj om Aftenen blev Anders Sörensen liggende i sin Svigersöns Hus; men til den angivne Tid blev han båret hjem til sit eget, hvor han døde af sit Sår allerede næste Dag, den 4de Maj, om Aftenen Klokken 8. Lensmanden, *Albert Friis* til Harritskjær (Haraldskjær), havde i Selskab med en anden Adelsmand, Jakob Seefeld, besøgt ham på hans Sygeleje, måske især, for ifølge sin Æmbetsstilling at søge Oplysninger om den Måde, hvorpå Ulykken var sket. Han fremhæver senere, at Anders Sörensen ligesålidt havde beklaget sig i nogen Måde for ham over Sören Bramming, som han havde klaget til Borgmester og Råd over ham eller begjært „Liv og Blodhævn“ over ham. — 2 Timer för Anders Sörensen døde også hans lille Dattersön, Samuel Hegelund.

Rådmanden blev begravet den 7de Maj i St. Kathrine Kirke. Det var rimeligvis ved selve Begravelsen, at Drabs-

manden, som det hed, skulde lade lyse Manddrab over den Døde, det vil sige, offentlig erklære sig for dennes Banemand, hvorved han fralagde sig at være en Morder. At *Sören Bramming* også havde ladet foretage en sådan Lysning ved Anders Sörensens Grav, vil man se af det Følgende.

10 År efter Anders Sörensens Død lod Biskop Hegelund en Ligtavle (Epitafium) over ham forfærdige og opsætte i Kirken. Anledningen til, at det skete netop dengang, var, at *Lavrids Maler* dengang var kommen til Byen for at male en Ligtavle over Rådmand Thomas Bonum og hans Kone, som begge vare døde År 1606. Den nævnte Malers fulde Navn og Hjemstavn kjender jeg ikke; men Hegelund havde tidligere et Par Gange (1591 og 1593) benyttet ham. — Midt i Januar 1608 begyndte Maleren på Thomas Bonums Ligtavle og gjorde den færdig i 3 Uger. Allerede den 17de Januar havde Biskoppen imidlertid talt med sin Svigermoder om en Ligtavle (over hendes afdøde Mand og hende selv); men hun havde på det Bestemtteste nægtet at gjøre nogen Bekostning herpå. Rimeligvis har Hegelund derpå påtaget sig Bekostningen alene, som jo tyder på, at han havde bevaret sin afdøde Svigerfader i en kjærlig Erindring, så meget mere som Epitafiet blev temmelig stort og kostbart. Det bestod nemlig egentlig af 3 Tavler, om hvis Forfærdigelse Hegelund den næstfølgende 9de Februar akkorderede med 2 Snedkere således, at de skulde have 9 Dr. for dem, og Mere, hvis deres Arbejde var derefter. Da Tavlerne vare færdige fra Snedkernes Hånd, begyndte Maleren sit Arbejde den 3die Marts. Rimeligvis har han ikke været færdig med det, da han den 24de samme Måned rejste til Århus; dertil var det vistnok af for stort et Omfang. I ethvert Tilfælde kom han samme Sommer tilbage hertil for at udføre et nyt Arbejde for Biskoppen, nemlig en Ligtavle for denne selv, på hvilken 2 Snedkere havde begyndt i Slutningen af April. Denne malede *Lavrids Maler*, efterat han var kommen tilbage, og tillige har han da rimeligvis også gjort Anders Sörensens Epitafium færdigt inden den 8de Juli, da han påny forlod Byen.¹⁾

Alle disse Ligtavler, som *Lavrids Maler* vides at have

¹⁾ Hegelunds Almanakker.

malet, ere desværre gåede tilgrunde ved den nyeste Tids Mangel på Pietit og historisk Sands. Anders Sörensens havde dog endnu været til i Professor Thorups Tid, som man ser af hans korte Skildring af denne samme Mands og Families Skjæbne i Kathedralskolens Indbydelsesskrift for 1839, S. 15 til 29. Han siger næmlig S. 17, at Anders Sörensen på sit Epitafium, som dog ikke mere var til, havde været fremstillet som en anselig Mand med et smukt Ansigt, der faldt så meget mere i Øjnene, som de omkring ham knælende Sønner ingenlunde havde noget fordelagtigt Fysiognomi. Foruden disse Portrætter af Familien have de 3 Tavler, hvoraf Epitafiet bestod, såvidt man kan dømme af Indskrifterne, som ere bevarede i Terpagers *Appendix Inscript. Rip.*, S. 54 fl., endnu indeholdt 3 andre Malerier. Det ene forestillede uidentivl Døden, og under det fandtes med Overskrift „*Via universæ terræ. Ad Jordens Vej*“ en Indskrift på 32 Linier, indeholdende Betragtninger over Dødens Almindelighed og det jordiske Menneskes Skrøbelighed. Det andet Maleri benævnes *Theatrum peccatorum* (Synderes Skueplads) og forestillede, som den 28 Linier lange Indskrift udviser, et stort Antal af bodfærdige Syndere af det gamle og nye Testamente, som alle hente deres Frelse fra Kristus og Guds Nåde. Endelig var der uidentivl et tredie Maleri „*om det Menneske, som faldt iblandt Røfvere,*“ med Hentydning til Anders Sörensens Døds måde, og under det stod følgende Bön:

O Christe, du Samaritaner god,
 Forbind mine Saar og Skade.
 Affto mig med dit dyrebar Blod,
 Min Siel til Trøst og Bade.
 O Herre, dine Domme ere dybe og rette,
 Men med stor Naade beblænde;
 Alle mine Synder vilt Du affslette,
 Oc giff mig en salig Ende.
 Dit faderligt Hierte, din sandrue Mund
 Din trofaste og almegtig Haand
 Ere all min Saligheds eneste Grund,
 Beseglet med din Hellig Aand.
 O Herre, jeg troer: men styrck min Tro!
 Hjelp mig fra all Elende!

Min Siel til Glæde, mit Legem til Roe
 Annamme til troer Hende!
 Miserere mei Deus!¹⁾

Endelig indeholdt Epitafiet endnu følgende Hovedindskrift: *Her hviler i Herren Erlig Mand Anders Søffrenson, Raadmand udi Ribe, som af sit Banesaar hensoff paa den fjerde Dag den fjerde Maji Anno 1598, udi Christi Naades sande Bekiendelse, i hans Alders 46 Aar. Efterlod 4 Sønner og 5 Dotter (?).* Derefter følger Indskriften over Konen, som senere skal blive omtalt. I den latinske Oversættelse, som Terpager tilføjer ved de danske Indskrifter, tillader han sig undertiden at lægge Noget til af sit Eget. Således siger han her urigtig, at det var i det højre Lår, at Anders Sørensen blev såret. Mærkeligere er den Ros over Manden, og den endnu stærkere over Konen, som Terpager i sin Oversættelse tilføjer. Istedetfor „Erlig Mand“ sætter han nemlig „*vir prudentissimus et humanissimus*“ (en ved Klogskab og Dannelse udmærket Mand). Såvel heraf som af den endnu større Ros, som Terpager giver Konen, se vi, at dette Ægtepar må have efterladt sig et godt Eftermæle, som holdt sig igjennem flere Slægtrækker. — Indskrifterne vare udentvivl alle forfattede af Biskop Hegelund.²⁾

Vi ville nu gå over til Forfølgelsen af Sagen mod Anders Sørensens Drabsmand. Som vi i det Forølgående have set, var det væsentligt den Dræbtes Familie, som måtte sætte sig i Bevægelse for at få Havn. — Det var ikke uden Hensigt, at Biskop Hegelund strax efter Drabet havde ladet Sören Bramming iagttage indtil hans Logis; endnu samme Aften blev den Sidste, rimeligvis efter Anmeldelse til Borgmestrene og efter disses Foranstaltning, pågreben og indsat i Fængsel; men Dagen efter kom han dog igjen fri derved, at 4 Borgere i Byen gik i Borgen for ham, at han skulde blive tilstede i Ribe, når det påskedes, og svare til sin Gjerning; i modsat Tilfælde vilde de selv stå i hans Sted og oprette al Kost (Omkostning) og Skade og holde Anders Sørensen eller hans Arvinger det skadeløst i alle Måder.³⁾ Dette „Borgensbrev“ gave de Anders Sørensen selv person-

¹⁾ Gud, forbarm dig over mig. — ²⁾ De findes dels i „Inscript. Rip.“ S. 127, dels i „Append. Inscript. Rip.“ S. 54 fl. — ³⁾ Anført i det endelige Forlig. Se Kath.-Sk. Indb.-Skr. for 1826, S. 45 fl.

lig efter hans egen Begjæring. Blandt de 4 Borgensmænd var *Niels Povelsen*, som på den Tid både var Byfoged og kongelig Foged (Herskabsfoged) og Rådmand, hvorfor han også måtte rømme Dommersædet i Alt, hvad der vedkom Kavtionen, og en anden Borger, *Kristen Bremme*, rimeligvis den daværende Delefoged,¹⁾ indtage hans Plads. De øvrige „Borgensmænd“ vare *Anders Lydiksen Guldsmed*, *Hans Bartskjær* (den Samme, som havde forbundet Anders Sörensen), og *Mads Hjort*. Dem måtte Sören Bramming så igjen give sit Brev på, at han skulde holde dem deres Forløfte skadeløst. — Da nu Sagen tog den ulykkelige Vending, at den Sårede døde, lode Mag. *Jakob Svanning*, den Afdødes Søstersøn, og hans Svoger, Rådmand *Bertel Struck*, Dagen efter hans Død, den 5te Maj, tage et Syn over Såret af 3 Bartskjærere i de 8 Stokkemænds Nærværelse.

Den 23de Maj skulde Vidnesbyrdene i Sagen aflægges på Bytinget. Anders Sörensens Slægt fordrede af Borgensmændene, at de skulde bringe Sören Bramming tilstede til denne Dag, og de lode ham så igjen med lovlige 14 Dages Varsel stevne til at møde efter den Forpligtelse, som han havde indgået ligeoverfor dem. Han mødte dog ikke selv, men lod møde ved sin Broder, Hr. (Præst) *Feder Jensen* i *Brøndum*, 2 Svogre, *Bened Jepsen* i *Vilslev* og *Terkel Jepsen* i *Krogstrup*,²⁾ den Sidste Herredsfoged i Frøs Herred, samt menige Samfrænder, hvilke erklærede, at han gjerne vilde møde, hvis han måtte fare til og fra Byen uden al Fejde og Fare. Derefter fremlagdes skriftlig affattede Vidnesbyrd af Mag. *Jakob Svanning*, *Klavs Grommesen*, *Esge Kristensen*, Biskop *Hegelund* og en *Jakob Mortensen*, som tjente Præsten i Darum og ligeledes havde været tilstede i Gården, da Anders Sörensen blev såret. Alle vare tillige personlig mødte og bekræftede ved Ed deres Vidnesbyrd, undtagen Biskoppen, som undskyldte sig med, at han havde måttet rejse i Visitats til Hardsyssel. Fremde-

¹⁾ Byens Delefoged (en enkelt Gang også kaldet Sagesaldsfoged) var en lønnet Bestillingsmand, som gik Magistraten tilhænde ved Rettergangssager, som f. Ex. ved at tiltale Folk, som forsømte at tage Borgerskab, ved at indkræve forfaldne Skatter og Afgifter osv. Der var også en kongelig Delefoged; dog tør jeg ikke sige, om han var forskjellig fra Herskabsfogden. Om kongelige Delefogder på Landet og deres Forretninger se „Danske-Samlinger“, I, S. 124. — ²⁾ Krogstrup hører til Skrave Sogn.

les aflagde den ene af Biskoppens Piger og de 4 Skoledisciple deres mundtlige Vidnesbyrd. Efter disse indbyrdes meget overensstemmende Vidnesbyrd er det, at Begivenhederne ved Drabet ovenfor ere fortalte. — Derefter opfordrede endnu *Niels Povelsen* efter Lensmandens Befaling Klavs Grommesen, Esge Kristensen og Jakob Mortensen til edelig at sige, om Drabet var sket af Had og Forsæt eller af Våde og Drukkenskab. De svarede alle, at de ikke vidste videre derom, end hvad de allerede havde vidnet. Vi se heraf, at Lensmanden allerede havde stillet sig på en bestemt Side i Sagen, rimeligvis dog blot, fordi han frygtede for, at Sören Bramming skulde blive forurettet i denne virkelig meget tvivlsomme Sag. — Derpå fremtrådte Benned Jepsen af Vilslev igjen med menige tilstedeværende Slægt og Venner og tilbød på Sören Brammings Vegne, at de vilde bøde Guld og Penge af deres yderste Formue og over deres Formue, når Sagen måtte afgjøres ved en Voldgift. Til Voldgiftsmænd foreslog han 4 Adelsmænd, som vare mødte med ham, nemlig *Hans Munck* til *Visselbjerg*, *Kristoffer Kruse* til *Sønderris*, *Kristen Lange* til *Bramminggård* og *Frand's Poll* til *Stårup*, fremdeles Lensmanden *Albert Friis*, Borgmestere og Råd og andre gode Dannemænd. Fremdeles begjærede de „Dage, Stunde og Respit“, for at de kunde sidde „en venlig Mode“ med Anders Sörensens Slægt. Men Jakob Svanning og Bertel Struck vare aldeles uforsonlige; de svarede, at de „ingen Dage eller Stunde vidste at unde dem, ikke heller vidste at holde nogen Mode med dem, men vilde forfølge Sagen, såvidt de kunde med Lov og Ret.“ — Endnu på samme Retsmøde „tilfandt“ Niels Povelsen de 12 Mænd, som vare tilsagte til at gjøre deres Tovsed i denne Drabs-sag, idet de nærmeste Naboer skulde møde, regnede såvel fra Bispegårdens Port som fra dens Låge.

Den 10de Juni blev Sagen atter foretaget på Tinget. Slotsfogden på Riberhus, *Niels Kølholt*, tilspurgte på Lensmandens Vegne Biskoppen, om han vedstod sit Vidnesbyrd, som i den Anledning blev oplæst. Hertil svarede Biskoppen Ja, idet han tillige i en mild Form tilkjendegav sin Misfor-nøjelse med, at han var bleven stævnet tiltinge. Derefter måtte Mag. Jakob Svanning edelig bekræfte sit afgivne Vidnesbyrd; alligevel gav Slotsfogden umiddelbart derefter Last, Klage og Kjære på det (erklærede det for upålideligt). —

Derefter fremtrådte en af Tovsmændene i denne Sag, *Morten Madsen*, og fremæskede de videre Vidnesbyrd, som der måtte være i Sagen, til at fremkomme samme Dag, förend de gjorde deres Tovsed; men ingen af Parterne havde flere Vidnesbyrd at fremføre eller påskyde. Endelig gjorde endnu samme Retsdag Bertel Struck Mag. Jak. Svanning fuldmyndig i denne Sag i sit Sted under sin forestående Bortrejse.

Næste Tingdag, den 13de Juni, bleve først alle Formaliteter opfyldte, idet *Niels Povelsen* „forfandt“ Morten Madsen og hans Medbrødre til at gjøre deres Tovsed, og derpå Mag. *Jakob* ifølge Fuldmagt kjendte sig god for at tage samme på Bertel Strucks Vegne, *Niels Povelsen* (som Herskabsfoged) på Kongens, og *Kristen Bremme* på Byens Vegne. Derefter (eller måske også för disse Formaliteter) bleve endnu 2 temmelig vidtløftige „Forsæt“ oplæste, sva- rende til Aktors og Defensors Indlæg i en Sag i vore Dage. Først oplæstes Mag. Jakob Svannings „Forsæt.“ Det er meget vel skrevet i Form af en Tiltale til Tovsmændene og begynder således: „I Dannemænd, som ere nu lovligen opkrævede til at gjøre Eders Tov.“ Han opfordrer dem først til at fuldkomme deres Tov i rette Tid (inden 6 Uger efter Gjerningen), og kræver dem til Ansvar, hvis han taber sin Ret ved deres Forsømmelse. Derpå fortsætter han: „Og vil jeg herhos have Eder venligen ombedet og alvorligen advaret, at I, som Eder selv Magt på ligger, ikke lader Eder bevæge enten af Indenbys eller Udenbys Råd, at I gjøre Noget udi denne Sag mod Lov og Ret og Eders egen Samvittighed, men at I grandgivelig betragter og overvejer de Vidnesbyrd, jeg haver fremført udi denne Sag.“ Han udvikler derpå for Tovsmændene, at de efter Recessen ikke kunne sværge Manddraberen til hans Fred, uden at det bevises, at Gjerningen er sket enten af Våde eller af Nødværge. Nødværge kunde der ikke være Tale om, da Anders Sørensen aldeles ingen Anledning havde givet Sören dertil, hvorved han dog meget forsigtigt undgår at nævne det Spyd, som Anders havde holdt frem mod ham. Våde kan det efter hans Mening heller ikke kaldes, da Sören forsætlig havde draget Sværdet og derfor måtte være ansvarlig for den Skade, han siden gjorde med det. Vidnerne havde vel sagt, at han var løben ind på Anders „ligesom med en Snublen,“ men de havde ikke sagt, at det var en virkelig Snublen, og han vilde

derfor give Øvrigheden at betænke, hvad Følgen vilde blive deraf, når det kaldtes en Vådesgjerning, at en Mand forsættelig drog Sværdet og derpå ligesom ved en Snublen styrtede sig ind på en Anden og dræbte ham. Såret var også så stort, at det ikke kunde være tilføjjet ved Våde, men kun med en fast og stærk Hånd. Havde det været en Vådesgjerning, vilde Sören også strax have ytret sin Bedrøvelse derover; men dette havde han på ingen Måde gjort. Man sagde desuden, at Sören Bramming ofte i Drikkegilder havde undsagt Anders Sörensen, fordi denne skulde have været Skyld i, at hans Broder for nogen Tid siden var bleven sat fra Fogderiet i Hospitalet. Dette måtte han nu lade være Sörens egen Samvittighed og Gud imellem; men hans Kone må dog vist have kjendt hans Sindelag, siden hun græd så bitterlig udenfor Mag. Jak. Svannings Dør over, at hendes Husbond ikke vilde følge hende til sit Logement.

Derefter fremlagde Slotsfogden *Niels Kølholt* på *Sören Jensen Brammings* Vegne sit Indlæg, som ligeledes blev oplæst, og som han forlangte indført i „Edsbrevet“ (Dommen). Han gjentager først Familiens Tilbud om „Bod og Bedring, Guld og Penge, Villie og Venskab.“ Dernæst beklager han sig over, at man ikke havde villet give hans Klient Lejde til selv at møde i Sagen. At Drabet var sket af Våde, beviser han derved, at der intet Uvenskab havde været mellem Parterne, og at Anders Sörensen ikke for sin Død havde klaget over Sören Bramming eller begjæret Blodhævn over ham. Han anfører til Sammenligning en Ed, som Sandemændene i *Hammerum* Herred havde svoret den 11te Februar samme År, og ved hvilken de havde svoret Gjerningsmanden til et Vådedrab til hans Fred; men deri var der rigtignok intet Vejledende for denne Sag, hvor det netop kom an på at afgjøre, om det var et Vådedrab eller ikke. Overhovedet er Niels Kølholts Indlæg ingenlunde så vel skrevet som Mag. Svannings; men den gode Egenskab have de tilfælles, at de ere holdte i en sømmelig Tone og ere frie for unødvendige Udfald på og Beskyldninger imod Modparten.

Derefter aflagde Tovsmændene deres Tovsed, som gik ud på, at efter de Vidnesbyrd, som de hørte, og da Sören Jensen Bramming havde taget sagesløs Mand af Dage og selv havde ladet bekjende Manddød over Graven, svore de ham

fra hans Fred, sålænge som de ovenanførte Vidnesbyrd stode ved deres fulde Magt. — Det var kun de 11 Tovsmænd, som vare tilstede og gjorde denne Ed. Den 12te var bortrejst, men tiltrådte den 1ste Juli de øvriges Dom. — Det var en såkaldet „uendelig“ (ikke endelig) Dom. — Strax efter dens Afsigelse fremlagde *Beuned Jepsen* på menige Slægts Vegne 3 Gange 18 Mk. lybsk, som var den lovlige Landebod for et Drab; men *Jak. Svanning* og hans Broder *Jens Svane* vilde ikke tage imod Pengene, men begjærede, at Byfogden, Niels Povelsen, vilde annamme og forvare dem på Anders Sörensens Slægts og Venners Vegne „på en Ret.“ Hermed forholdt det sig således, at der efter Ribe Bys Stadsret, § 1, ikke skulde bødes på dens Vegne, som var bortrømt og dømt fra sin Fred, medens Kristian den 3dies koldingske Reces af 1558 tvertimod bestemmer, at Drabsmandens Familie i dette Tilfælde skal udrede Landeboden efter Loven og dermed være fri for Fejde. Når Anders Sörensens Familie i dette Tilfælde ikke vilde tage imod Boden, var det rimeligvis, fordi de først vilde prøve på at få fat på Sören Bramming og stille deres Hævntørst på ham.

Deres Sindelag var næmlig uforsonligt. Den 20de Juni havde Mag. *Svanning* stævnet de 4 Borgeasmænd for Bytinget og forlangte, at de skulde opfylde deres Forpligtelse. Den Dag slap de derfra ved at henskyde sig under, at de, da det var en Gjæst, som de vare gæede i Borgen for, ikke burde være indstævnedede for Bytinget, men for Gjæstetinget. Næste Dag vare de stævnedede på rette Måde og bade da om Opsættelse, til *Kirstine Lavridsdatter*, den Dræbtes Enke, hendes Søn, *Jens Klyn*, og *Bertel Struck* kom hjem. Niels Povelsen lovede tillige, at han da vilde sætte en anden Foged i sit Sted. Enken var den 10de Juni rejst til Hamborg, rimeligvis i Handels- eller Penge-Anliggender, og kom hjem igjen den 26de. Den 30te kom da Sagen atter for; først tilspurgte Jens Klyn de 2 Stadsbud, om Sören Bramming den Aften, da Drabet skete, havde været så vel forvaret (sat fast), at han ikke havde kunnet undkomme, hvis der ikke var stillet Borgen for ham. Hertil svarede de „Ja!“ Derpå tog Kristen Bremme, der altså atter skulde fungere i Byfogdens Sted, sig 6 Ugers Tid til at dømme i Sagen.

Hermed afbrødes dog Sagens videre Fremskriden for længere Tid. — Et Sandemands-Tov (eller en „Tovs-Ed“)

kunde neppe nogensinde appelleres; men det kunde gjøres magtesløst ved en Kjendelse af en kongelig Kommission, tidligere „Biskop og Bygdemænd,“ som de kaldtes. Som vi have set, havde Lensmanden, *Albert Friis*, allerede fra Begyndelsen været af den Mening, at Drabet var sket af Våde. Han indgav derfor en Beretning til Regjeringen, hvori han ikke lægger Skjul på denne sin Mening, men navnlig støtter sig til, at Vidnesbyrdene i Sagen ikke vare tagne på rette Måde. Da nu Rådmændene i Ribe næsten alle vare i Slægtskab eller Svogerskab med den Dræbte, foreslår han, at 4 Adelsmænd i Lenet, nemlig *Kristoffer Kruse* til *Sønderris*, *Eggert Abildgård* til *Skodborghus*, *Thomas Jul* til *Estrup*, og *Frøderik Munck* til *Krogsgård*, skulle undersøge Sagen, om Vidnesbyrdene bør stå ved Magt eller ikke, og endeligen i Forening med Borgmestere og Råd dømme, hvad der kan være kristeligt, billigt og ret. — I Overensstemmelse hermed udgik under 27de Juni et Kommissorium herom til de 4 nævnte Adelsmænd. De skulde møde i Ribe efter *Albert Friis's* Tilsigelse¹⁾. — Førstegang synes Kommissionen at have holdt Møde på Rådhuset i Ribe den 21de Juli, da *Albert Friis* havde ladet Vidnerne stævne.²⁾ Hvad der foregik, vides ikke; men det var uidentvilt i den Anledning, at *Kirstine Lavridsdatter* den 23de gav sig på Rejsen til Kjøbenhavn.

Hvis det har været hendes Hensigt at gjøre et Forsøg på at standse Kommissionens Virksomhed, så har hun ikke været heldig i sine Bestræbelser; thi den 10de Avgust holdt Kommissionen et nyt Møde i Ribe i Forening med Byens Magistrat og havde nu selv stævnet alle dem, som havde aflagt Vidnesbyrd i Sagen, til at møde for sig, ligesom også Enken, hendes ældste Søn og *Bertel Struck* som dem, der havde erhvervet Vidnesbyrdene og som Eftermålsmænd. De vare mødte med Undtagelse af Enken. *Albert Friis* mødte „på *Sören Jensen Brammings* Vegne,“ som det ligefrem hedder, og forebragte Alt, hvad der kunde tjene til hans Forsvar, deriblandt også en Erklæring fra *Sören Bramming* selv, ifølge hvilken Ulykken skulde være sket ved Våde derved, at Skeden af sig selv var fløjen af hans Sværd, idet han svang det over sit Hoved. De afgivne Vidnesbyrd fandt

¹⁾ Jydske Tegnelser. — ²⁾ Hegel. Alman.

Lensmanden endvidere ikke overensstemmende nok indbyrdes til, at de burde komme Sören Bramming til Skade, hvilket lyder meget forunderligt, da, hvis der skal være noget Betænkeligt ved dem, dette snarere måtte søges i deres altfor store Overensstemmelse, selv i Udtryksmåden. Det Eneeste, som Kommissionen tog Hensyn til, var også kun, at Drabsmanden ikke havde kunnet få Lejde til selv at svare til sin Gjerning. Jens Klyn og hans Slægt vilde vel ikke anerkjende nogen Fejl heri, da det efter deres Mening ikke var Skik at give åbenbare Manddrabere Lejde; men i Henhold til en Dom af Viborg Landsting af 8de September 1576, som ligeledes Albert Friis fremlagde, afsagde Kommissionen dog følgende Kjendelse: „Efter Tiltale, Gjensvar og denne Sags Lejlighed, efterdi Sören Jensen Bramminge haver sat salige Anders Sörensen 4 nøjagtige og vederhæftige Borgensmænd, og forskrevne s, Anders Sörensens Arvinger haver ladet give hannem Varsel for hans Bopæl, for hvis Vidnesbyrd de kunde tage og forhverve på hannem udi denne Sag, så og efterdi forskrevne Sören Jensens Slægt og Venner udi gode Venners Nærværelse på Riber Byting haver begjæret Dage og Lejde, og ikke det måtte tilstedes hannem, da for den Årsag, at forskrevne Sören Jensen ikke måtte fange Lejde, Dage og Respit at svare dertil, da vidste vi ikke forskrevne Vidner så nøjagtig at være tagen, så de kunde ved Magt blive; dog hvis Bispens Vidnesbyrd og Beretning sig belanger, finder vi ind for sin tilbørlige Dommere.“¹⁾

Da den Domfældelse, der var overgået Sören Bramming, herved allerede var sat ud af Kraft, kunde det lidet nytte Anders Sörensens Arvinger, at *Kristen Bremme* netop Dagen efter dømte de 4 Forløftes-Mænd til at holde *Jens Klyn* deres udgiyne Brev og Segl. Albert Friis lod det dog ikke blive ved Kommissionens Kjendelse, men indstævnedes de 12 Tovsmænd for Byens Magistrat, fordi de ikke havde gjort deres Tovsed „så endelig, uden alt „om,“ som det sig burde efter Loven.“ De forsvarede sig vel med, at de den Tid ikke havde vidst at gjøre den rettere, og mente, at den burde blive ved Magt; men Magistraten dømte dog, at den „ikke vidste samme uendelige Tov ved Magt at kunne blive.“²⁾

Det var dog ikke den krænkedes Families Mening at

¹⁾ Indført i Ribe Rådstues Doms-Protokol. — ²⁾ Smst.

lade sig nøje ved dette første, mislykkede Forsøg på Hævn. Allerede 3 Dage efter den ovennævnte Kommissions Kjendelse, nemlig den 13de Avgust, var *Kirstine Lavridsdatter* rejst andengang til Sjælland, udentvivl påny for at virke for denne Familiens og hendes Æressag. Hun var denne gang ledsaget af *Hans Hegelund*, en Broder til Biskoppen og Borger i Ribe. Opholdet derovre var dog kun kort; thi allerede den 24de var hun i Kolding på Tilbagevejen. Til påny at rejse Sagen imod Manddraberen, efterat den i jyd-ske Lov fastsatte korte Frist for længe siden var udløben, fordredes et kongeligt såkaldet Oprejningsbrev (hvorved det tillodes de Efterladte at rejse Eftermaal, uagtet den rette Tid var overskreden). Et sådant erhvervedes også; men først den 22de Februar næste År, 1599, ankom Mag. *Jak. Svanning* med det fra Kjøbenhavn; den 26de fremlagde han det for Magistraten, og den 27de blev Kongebrevet åbnet og læst på Bytinget, hvor han derefter samme Dag påny „lyste Mord og Åråd.“ Derpå opkrævede Jens Klyn den 13de Marts Tovsmænd, og de samme 12 Tovsmænd som forrige År svore da den 27de samme Måned *Sören Jensen Bramming* en fuld Manddød over og fra hans Fred og dennegang uden noget Forbehold.¹⁾

4 Dage efter rejste Mag. *Jak. Svanning* til *Kjøbenhavn*, rimeligvis for at opnå et kongeligt Forfølgningsbrev mod den fredløs-dømte Drabsmand, et såkaldet Skjølingsbrev, og i Begyndelsen af Juli rejste Enken selv påny derover, efterat hun nogle Dage iforvejen var kommen hjem fra en Rejse til Hamborg. Om hun har opnået sin Hensigt, er vistnok tvivlsomt; thi Modparten lod endnu ikke Sagen falde. I Avgust Måned underhandlede der ved flere Adelsmænds Mægling om et Forlig, for hvilket *Anders Sörensens* Arvinger fordrede 1600 Dr.; men da *Sören Brammings* Familie ikke vilde gå ind herpå, fik den, rimeligvis især ved Lensmandens mægtige Bistand, Sagen først påny bragt for Rådstueretten, som den 20de December stadfæstede Tovsmændenes Dom. Efterat *Kirstine Lavridsdatter* derpå den 21de Februar 1600 havde skrevet til 2 indflydelsesrige Ribere, nemlig den kongelige Livlæge, Dr. *Peder Sörensen*, og hendes afdøde Mands Fætter, Historiografen og Statsmanden Dr. *Niels Krag*, og sendt

¹⁾ Hegel. Alman. — Tingbogen.

dem en Kopi af Dommen, udentvivl for nu at opnå det kongelige Forfølgingsbrev, så fik Sagen igjen en ny Udsættelse derved, at Albert Friis på en eller anden Måde fik den bragt for Viborg Landsting; thi at det var denne Sag, som Sandemænd den 12te April samme År skulde sværge om til Landstinget, som Hegelund anfører i sin Almanak, kan der ikke være Tvivl om. Efter jydsk Lov var det altid på Landstinget, at Sandemændene skulde sværge om de vigtigere Sager, f. Ex. om Drab; men Ribe By var også i denne Henseende altid bleven betragtet som liggende udenfor Landstingets Område, så at jeg ikke ved, hvorledes Lensmanden har kunnet få denne Sag trukken til Viborg. I ethvert Tilfælde opnåede han ikke derved nogen Omstødelse af Dommen. Sagen forhaledes kun; endnu i Januar 1601 stævnedes Alb. Friis påny Kirstine for Landstinget, og ifølge sin sædvanlige Virksomhedsånd rejste hun selv til Viborg. Det er dog muligt, at denne Stævning ikke har stået i nogen Forbindelse med Drabssagen, da Udgifterne ved denne Rejse senere ikke anføres blandt dem, for hvilke der fordredes Erstatning af Sören Brammings Forlovningsmænd, hvilket derimod er Tilfældet med den øvrige Procesførelse i Viborg vedkommende selve Drabssagen. — Den 24de April 1601 døde *Albert Friis* på Riberhus, og dermed ophører endelig den egentlige Rets-sag angående Drabet; nu var der kun Spørgsmålet om Erstatning og Forlig tilbage.¹⁾

Den 29de Juli samme År anholdt *Sören Brammings* Broder, Hr. *Peder i Bryndum*, om et nyt Forligsmøde, og efter nogle skriftlige Forhandlinger kom det istand den 25de Avgust. Det holdtes rimeligvis hos *Kirstine Lavridsdatter*, siden hun senere fremkom med en Fordring på 16 Dr. som udlagte ved denne Lejlighed til Vin, Sukker og Hamborgerøl, og det varede i ikke mindre end 3 Dage. *Anders Sörensen Vedel* var Hovedmægleren; men også denne Gang mislykkedes Forsøget. — Året 1602 bragte Sagen videre mod dens Afslutning; thi *Anders Sörensens* Arvinger toge nu påny og for Alvor fat på Sagen mod de 4 „Forlovningsmænd“ og lode dem den 14de Maj tiltale for Bytinget til Erstattelse af alle de med Drabssagen forbundne Omkostninger. Arvingernes Sagfører var en vis *Niels Hansen Lunde* fra Odense,

¹⁾ Hegel. Alman.

som synes at have rådført sig om Sagen med Dr. *Niels Krag*, som oprindelig var Jurist. Deres Fordring, fremlagt i Retten den 7de Juni, beløb sig i det Hele til 500 Dr. Heraf havde Mag. *Jakob Svanning* først fået 200 Dr. for sin Ulejlighed; dernæst havde 3 Rejser til Viborg, som dels den Samme dels den Dræbtes Søn *Sören* havde gjort, 1 Gang efter en Stævning, 2 Gange efter en Dom, kostet 40 Dr. Endvidere havde Enkens og den ældste Söns Rejse til Kjøbenhavn med Heste, Vogn og Karl og med 14 Dages Fortæring i Kjøbenhavn, kostet 50 Dr., — en anden Rejse, som Enken alene havde gjort til Kjøbenhavn, 40 Dr. — den ovenomtalte Fortæring ved et Forligsmøde 16 Dr. Desuden anslås den Forhindring og det Ophold, som Arvingerne ved den vidtløftige Proces havde lidt på deres øvrige nyttige Bestilling, til over 200 Dr., foruden den „ulidelige“ Skade, som Börnene endnu hver Dag led af deres Faders Død.

De 4 Forlovningsmænd mente rigtignok, at de vare uskyldige i de Udgifter og Tab, som Arvingerne havde haft; men denne Undskyldning kunde naturligvis ikke gjælde, da de havde forpligtet sig til enten at skaffe Drabsmanden tilstede eller selv at oprette Anders Sörensen og hans Arvinger al den Skade og Omkostning, som de kunde få af Sårålet. De måtte derfor også tilsidst finde sig i at udbetale de 500 Dr., hver med en Fjerdedel; ved Tingbogen findes Koncepten til et Tingsvidne om, at de havde indbetalt Pengene, og Byskriveren har begyndt på at indføre dette Tingsvidne under den 23de Avgust.

De vilde naturligvis nu søge deres Erstatning i Sören Brammings Bo, navnlig i hans Gård i Høde, som han havde sat dem i Forvaring; men Sörens ovennævnte Svoger, Bendet Jepsen i Vilslev, og en Mand i Skodborg fremlagde ved Gjording Herredsting 2 Pantebreve af ældre Datum på over 400 Dr., så at Forlovningsmændene Intet kunde opnå på den Måde. De indkaldte derfor de ovennævnte 2 Mænd til Ribe Ting, ifølge en Ret, af hvilken Byen synes at have været i ubestridt Besiddelse, til at indstævne Udenbys for sine Domstole, og fik dem der fordelte, fordi de ved ulovlige Pantebreve havde forspilt dem deres Ret; — og da de 2 Mænd derpå stævnedes dem til Viborg Landsting for denne Sag, bleve de 2 Tjenestekarle, som de havde brugt til denne Stævning,

selv fordelte ved Tinget i Ribe, fordi de imod Byens Privilegier havde stævnet dens Borgere ud af Byen.¹⁾)

Næste År, 1603, kom det også endelig til et Forlig mellem *Anders Sörensens* Arvinger og *Sören Bramming*. I det senere Dokument, hvori Indholdet af dette Forlig er optaget, siges først, at det var den nye Lensmand på Riberhus, *Albert Skeel* til *Hegnet*, som „alvorligen havde lagt sig der udi,“ og som ved fælles Venners Råd og Samtykke havde tilvejebragt Forliget. Enken var med sine Sønner og Venner gået ind på dette af flere Grunde, dels for engang at komme til Ende og Rolighed med Modparten og med sine Medborgere, de fire Forlovningsmænd, dels for derved at vise sin Taknemmelighed imod Gud, fordi hendes Mand havde fået Tid til at forlige sig med ham for sin Død. Forliget var sluttet mellem *Kirstine, Anders Sörensens*, og hendes Sønner på den ene Side, og *Jenge (Inger), Sören Brammings*, Hr. *Peder Jensen* i *Bryndum*, Sidstnævntes Broder, og hans 3 Svogre på den anden Side. Betingelserne vare følgende: 1. Sören Bramming skulde godtgjøre Forlovningsmændene Arvingernes Udgifter i Sagen, og de Sidste skulde dermed have deres Forløftebrev tilbage. — 2. Kirstine og hendes Sønner skulde give Sören Bramming Fred og lade denne lyse til Tinge. Dertil skulde de af al Flid søge at forskaffe ham hans Fred af Kongen. — 3. Hvis han opnåede denne, skulde, förend den lystes over ham, hans Kone og hendes Venner ligesom han selv være pligtige til yderligere at udlægge 400 gode Dr., som skulde udsættes på Rente og anvendes til Bedste for fattige Folk i Ribe efter Kirstines og hendes Börns og Venners nærmere Bestemmelse. — 4. Hvis den kongelige Benådning ikke kunde opnås, skulde de 400 Rd. ikke udgives, og Sören Bramming dog være sikker og ufejdet af salig Anders Sörensens Slægt. — 5. Alle Tingsvidner, Domme og Breve, som vare forhvervede i Sagen, skulde udleveres og være døde og magtesløse. — 6. Sören Bramming skulde ikke „modvilligen gange Kirstine, Anders Sörensens, eller hendes Börn og Svogre (Svigersønner) under Øjne eller trodseligen begive sig udi deres Selskab eller Omgjængelse imod deres Villie i nogen Måde.“ Hvis han handlede herimod, skulde han for hver Gang være forfalden

¹⁾ Tingbogen.

i en Bøde af 50 Dr. — Dette Forlig var indgaaet på Ribershus den 22de Marts 1603 og bekræftet såvel ved Lensmandens Segl som ved Vedkommendes på begge Sider; dog kunde Drabsmanden selv naturligvis ikke være tilstede.¹⁾

Samtidig med dette Forlig underskrev *Kirstine, Anders Sörensens*, med hendes Börn og Venner et andet Brev, ved hvilket hun forpligtede sig til, at, dersom *Sören Bramming* engang kunde opnå kongelig Benådning, skulde de 400 Rd. uden nogen Afkortning anvendes „til Guds Ære og hans hellige Ords Forfremmelse, til fattige Börns Nødtørft og Hjælp til Bøger og Klæder og Andet.“²⁾

Ifølge denne Overenskomst mødte Anders Sörensens 2 Sønner, *Jens Klyn* og *Hans Andersen*, og hans Søstersøn, *Bagge Pedersen*, Peder Baggesens Søn, den 18de April 1603 på Gjørding Herreds Ting og gave *Sören Bramming* (for deres Vedkommende) hans Fred. Noget længere Tid tog det med Erhvervelsen af det kongelige Freds- og Benådningens-Brev. Det er først udstedt den 22de Februar 1604 i Haderslev, rimeligvis ved Biskop *Hegelunds* Medvirkning, da han netop i de Dage opholdt sig der på Stedet hos Kongen, ligesom Ribe Skole måske også kan takke hans Indflydelse på hans Svigermoder for, at de 400 Rd. netop kom dens fattige Disciple tilgode. — Det kongelige Benådningens-brev knytter ligesom selve Forliget Fredlysningen til den Betingelse, at *Sören Bramming* iforvejen skal have udgivet de 400 Rd., men med den Tilføjelse, at de skulle udbetales til Ribe Skoles Forstandere.³⁾ Da det samme Brev siger om ham, at han efter det af ham begåede Drab „ikke en Tid lang haver turdet lade sig finde tilstede,“ stadfæstes herved, at han i Virkeligheden, siden han blev dømt fredløs, ikke har kunnet opholde sig i sit Hjem, men rimeligvis har måttet flygte til Udlandet, medmindre han måske har kunnet og turdet leve i Skjul på et eller andet Sted i Indlandet.

Allerede 3 Dage efter det kongelige Benådningensbrevs Datum, altså den 25de Februar 1604, udstedte Biskop *Hege-lund* tilligemed Byens 2 Sognepræster, Læsemesteren (den theologiske Lektor) og Skolemesteren ved Latinskolen i Ribe

¹⁾ Se Kathedr.-Sk. Indb.-Skr. for 1826, S. 46 fl. — *Hegel*. Alman., hvor Forliget antages ved den 23de Marts. — ²⁾ Ovenanf. Indbyd.-Skr., S. 48. — ³⁾ Smst., S. 49 fl.

en Fundats på de ovennævnte 400 Rd., efter Enkens og hendes Börns Begjæring og med Lensmandens Samtykke og Stadfæstelse. Skolens Forstandere skulde udsætte Pengene hos formuende Folk og årlig før Renterne indkjøbe Bøger, Vadmel, Klæder, Lærred og Sko, som de selv St. Andreæ Dag (den 30te November) skulde uddele på Skolen til de „vedtørfelige“ Skolebörn, som der var bedst Håb om. Denne Fundats, som begynder med en Beretning om Drabet, og i hvilken Forliget og det kongelige Benådningsbrev ere optagne, er underskrevet af Lensmanden, de ovenanførte Gejstlige, og endelig af *Kirstine Lavridsdatter*, salig Anders Sörensens, som „udi alle Måder“ stadfæster såvel Fordraget, som Fundatsen, og af hendes Søn *Hans*. For de 2 andre Sønner står Pladsen åben.¹⁾

And. Sörensens Enke og Efterkommere.

Efter denne udførlige Fremstilling af de Stridigheder og Processer, som foranledigedes ved Anders Sörensens Drab, ville vi nu gå over til at betragte hans Efterladtes Skjæbne. I November 1598 satte Enken de 2 yngste Sønner, *Hans* og *Frederik*, 14 og 9 År gamle, i Huset hos sin Svigersøn, Biskop *Hegelund*, „til Kost og Lære“ i Forening med hans egne Sønner, til hvilke han holdt en Huslærer. De 2 ældste Døtre vare allerede gifte för Faderens Død. Hjemme hos Moderen vare altså den ældste Søn, *Jens Klyn*, som ved Faderens Død allerede var 24 År, og *Sören*, 16 År gammel, foruden de 3 små Døtre, *Lisbeth*, *Marine* og *Ingeborg*, i en Alder af 12, 10 og 5 År. Vi ville nu først betragte Sønnernes Liv og den ulykkelige Skjæbne, som de fleste af dem i en ung Alder beredte sig selv ved deres vilde og ustyrlige Sind, som de vel tildels havde arvet efter deres Fader, men som dog hos dem fremtræder langt stærkere og på en, man kunde næsten sige, forfærdelig Måde.

At *Jens Klyn* allerede et Par År för Faderens Død havde gjort Spektakler på Gaden, have vi set S. 258. Kort för Faderens Død havde han en anden Sag, som han dog også slap godt fra. En Kristoffer Bartskjær, en temmelig dårlig Person, beskyldte ham og Peder Rasmussen, en Søn af Byskriver Rasmus Hansen, for at de en Aften vare komne

¹⁾ Smst. S. 51 ff.

udenfor hans Hus, havde hugget både i hans Vinduer og Dør, derpå havde været inde hos ham og beskadiget hans Indbo og såret ham selv. At Sagen virkelig forholdt sig således, var vistnok sikkert; men måske har Kristoffer selv foranlediget Spektaklerne; thi den 2den Maj, altså Dagen efterat Rådmand Anders Sörensen var bleven såret, svore Tovsmændene efter de Vidnesbyrd, som de samme Dag havde hørt, men som ikke ere indførte i Tingbogen, Kristoffer hans Skade til for Hjemgjæld.¹⁾ — I Slutningen af samme År havde Jens igjen været på Optøjer og en Nat slået nogle Vinduer ind hos en Kone i „Per Doens“ Gade. Også denne gang blev han dog behandlet med Skånsel, da han selv eller hans Moder strax havde ladet Vinduerne istandsætte. Konen „kunde ikke sige,“ om han havde gjort det for Alvor eller af Skjemt og „klagede Intet på ham.“ Tovsmændene svore ham dog den 16de December Tov over, at bøde imod Kongen og Byen; men både Niels Povelsen på Kongens Vegne og Borgmestere og Råd på Byens Vegne eftergave Faldsmålet, „fordi der var ingen Skade sket.“²⁾

I Året 1599 synes *Jens Klyn* at have været noget fre-deligere; men så meget galere blev det i År 1600, da hans Broder *Sören* begyndte at blive voxen. Den Sidste viste sig allerede i denne sin unge Alder af 18 og 19 År som en rigtig uvoren Spektakelmager og Slagsbroder, og Jens, der dog vistnok med sin Ustyrlighed forbandt noget mere Godmodighed, synes ligesom at have anset det for sin Pligt at føre sin yngre Broder an til Brugen af blanke Våben. Det begynder med, at *Sören Andersen* enten i Begyndelsen af dette eller Slutningen af forrige År havde såret en Mand fra *Bryndum* ved Navn *Terkild Bertelsen* i hans Ansigt; hans Moder søgte at jævne Sagen ved at optage den Sårede til Behandling i sit eget Hus i 5 Dage og give ham $\frac{1}{2}$ Td. Rug og $1\frac{1}{2}$ Dr. i Penge til Erstatning. Dette bekendtgjorde *Terkild Bertelsen* den 12te Februar 1600 på Bytinget, og *Kirstine*, sal. *Anders Sörensens*, var selv tilstede på Tinget, for at høre på hans Erklæring. Uagtet der således var tilvejebragt Forlig med den Krænkedede selv, kunde *Sören Andersen* dog ikke undgå, ligesom hans Broder i et ovenfor anført lignende Tilfælde, at dømmes til at bøde mod Kon-

¹⁾ Tingbogen. — ²⁾ Smst.

gen og Byen. Dette Tov af Sandemændene blev afgivet den 11te Marts.¹⁾

Imidlertid vare både han og *Jens* allerede blevne indviklede i en anden Sag. Den 14de Februar om Aftenen sade en Skræddersvend ved Navn *Jørgen Laurtsen* (Lavridsen), en *Jørgen Kristensen* fra *Sem* og 2 Mænd fra *Vodder* hos *Elline*, *Hans Skrædders*, i Nærheden af Sønderport og drak 2 Kander Øl med hverandre. Da kom *Jens Klyn*, *Sören Andersen*, deres Fætter *Jens Svane* og en *Troels Mortensen*, hvis Slægt jeg ikke kjender, ind og satte sig til at drikke Mjød ved Kakkelovnen, medens det første Selskab sad ved Bordet. Det sidstankomne finere Selskab forlangte da, at Skræddersvenden og hans Kammerat fra *Sem* skulde drikke Mjød med det. Disse vilde ikke, og da *Jens Klyn* lod nogle spodske Ord falde, bad *Jørgen Kristensen* ham om at lade være hermed. Noget efter tiltalte *Troels Mortensen* *Jørgen Kristensen* og duttede ham, hvorfor denne svarede ham: „Du tørst ikke dutte mig; vi have ingen Kundskabsskåler drukket med hverandre.“ *Jens Klyn* sagde da: „Har Gjæsene ikke bidt os, da skal Gjæslingen ikke heller.“ *Jørgen Kristensen* drog nu sit Værge, lagde det foran sig på Bordet og bad det andet Parti om ingen Parlamente at gjøre. Skræddersvenden rejste sig på samme Tid og bad *Jens Klyn* om at bevæge sine Kammerater til Stilhed; men i det Samme vare *Troels Mortensen*, der dog ikke havde Andet end sit Glas i Hånden, og *Jørgen Kristensen* komme sammen, og den Første var bleven såret. Således lyder Skræddersvendens Vidnesbyrd, der dog synes at fortie en hel Del, for at skåne *Anders Sörensens* Sønner. De 3 Vægttere afgave nemlig følgende Vidnesbyrd: Da de kom i Nærheden af Sønderport for at råbe 10, hørte de først et stærkt Bulder inde hos *Elline*, *Hans Skrædders*. Derpå så de den ovennævnte Skræddersvend, *Jørgen Laurtsen*, blive skudt ud af hendes Dør og *Jens Klyn* komme ud efter ham med et draget Værge, hvormed han, da *Jørgen* snublede og faldt, huggede ham 3 Gange, uidentvivelig kun med Fladen. *Sören Andersen* var imidlertid også kommen ud af Døren og havde dog været så fornuftig at råbe til sin Broder: „Stik ikke.“ I det Samme så *Sören Vagten* komme og advarede sin Broder

¹⁾ Tingbogen.

derom, hvorpå denne igjen smuttede ind af Dören. Skræddersvenden kom nu op og klagede sig for Vægterne over, at man havde taget hans Hat, Kappe og „Ponert“ (vistnok et Slags Daggert) fra ham; kunde han blot få dem, vilde han gå hjem i sin Sæng. — Da Klokkeren var slået 12, kom Vægterne atter ned ad Sønderport til. (De gik altid samlede; at gå hver for sig vilde have været altfor livsfarligt for dem i de Tider.) Da så de Jørgen Sem komme løbende med draget Værge, og efter ham først Jens Svane med „en Malt Roer,“ derpå Troels Mortensen med et Stykke af en Langvogn, tilsidst Jens Klyn med draget Værge. Begge Partier vilde have Vægternes Bistand, og da disse erklærede, at de vidste Intet af deres Klammeri at sige, stødte Jens Svane en af dem for Brystet. Den Eneste, som jeg finder straffet for disse Optøjer, er Jørgen Kristensen, som blev tovsvoren den 22de April. At Jens Klyn havde forset sig mod Byens Lov ved 2 Gange at løbe med draget Værge på Gaden, lod man dennegang gå upåtalte hen. — At Sören Andersen omtrent samtidig ikke har kunnet holde sig fra andet Klammeri, uagtet han i denne Sag synes at have været den Besindigste, ses deraf, at Peder Hansen, en Søn af Hans Jakobsen Møller i (den nu nedlagte) Kongens Mølle, den 5te Maj samme År blev tovsvoren for at have gjort ham Sår og Skade. Denne Hans Jakobsen Møller og hans Sønner hørte til de værste Slagsbrødre her i Byen og havde mange Sager af denne Art.¹⁾

En anden af Deltagerne i Optøjerne hos Elline, Hans Skrædders, nemlig *Jens Svane*, Fætter til Jens Klyn og Sören Andersen, kunde have haft så megen større Grund til at forholde sig rolig, som han netop på samme Tid havde en anden Sag, som fik et for ham meget slet Udfald, slettere, end han vistnok dengang anede. Da han står den Familie så nær, hvis Historie vi her behandle, vil det måske være mig tilladt også at omtale denne Sag noget nærmere: En Aften var Jens Svane nede i Rådstue-Vinkjelderens. Der slog *Diderik Gertsen Hollander* en Kande ned på Gulvet, og derover blev Jens Svane så fortørnet, at han huggede efter ham med sit Værge. Diderik ramte han vel ikke, men derimod traf han en *Berent Hollander*, som var i *Bertel Strucks*

¹⁾ Tingbogen.

Tjeneste. Denne Berent havde næmlig bukket sig ned for at tage Kanden op, og da han vilde rejse sig op med den, traf Værget tilfældigvis ham. For dette Sår var Jens Svane bleven tovsvoren den 16de Februar; men ulykkeligvis tog det noget senere en uventet slet Vending med Berents Sår, så at han døde deraf. Uagtet det bevistes, at han havde tilgivet Jens Svane för sin Død og erkjendt, at Såret var givet ham af Vanvare, blev Sagen dog optagen påny, og den 26de April svore de samme 12 Tovsmænd ham fra hans Fred, „fordi han havde ladet sit Værge hente ind i Vinkjeldereren til sig“ og „draget fornævnte sit Værge unødt og utvungen“ og „dræbt sagesløs Mand uden Skyld og Brøde.“ Jens Svane måtte gå i Landflygtighed og døde i samme efter et Par Års Forløb.¹⁾

Også Jens Klyn bragte sig i en ny Ulejlighed, förend endnu Sagen om det, der var forefaldet den 14de Februar, var bragt tilende. Den 17de April ved Nattetid sårede han *Niels Jensen Guldsmed*, en Sön af den afdøde Borgmester *Jens Andersen Guldsmed*. Det må rimeligvis være sket enten på Gaden eller under særdeles graverende Omstændigheder; thi han blev strax fængslet og indsat i „Finkebu-ret,²⁾ som det borgerlige Fængsel på Rådstuen hed i Mod-sætning til Bøddeliet, der var bestemt for simple Forbrydere. Af Fængslet er Jens Klyn rimeligvis snart bleven udløst mod Kavtion. For Retten findes Sagen behandlet den 27de Maj, da Niels Jensen fremtrådte på Tinget og fremeskede Enhver, som kunde bevise, at Jens Klyn havde såret ham ved Våde eller ifølge Nødværge, eller også kunde modsige den Klage og „Forsæt,“ som han samme Dag lod oplæse på Tinget; de skulde da fremkomme med deres Beviser, förend Tovsmændene „gjorde deres Tovs Ed.“ Da Ingen fremtrådte, gjorde Tovsmændene samme Dag deres Tov i følgende Form:

„Saa att efterthi Jens Andersen Klyn haffuer giordt Niels Jensen, s. Jens Andersen, fordom Borgemester ibidem, hans Sön, Saar och Skade, Och icke hand haffuer sig therfor medt sand Vindnissbyrd forklaritt, Och icke helder hand eller Noger paa hans Vegne nu i Dag haffuér sig therfor Erklerit, att hand gjorde thet udaff Vodis Gierning eller Nødverge, Tha suore the for^{ne} Jens Ander-

¹⁾ Tingbogen. — ²⁾ Hegel Alma.

sen Klyn Thouff offuer, att bøde emoedt Sagvolderen, Kongen och Byen.¹⁾

Tovsmændene skulde være 12 i Tallet; men det var sjelden eller aldrig Tilfældet, at de alle vare tilstede på den Dag, da Tovseden blev gjort. De, som ikke vare tilstede, kaldtes Udsætningsmænd, og deres Tiltrædelse af den fældede Dom blev vel i Regelen indhentet senere, om det end ikke altid måske blev iagttaget så aldeles nøje. I Almindelighed er dog idetmindste en Flerhed af Tovsmændene tilstede på den Tid, da Tovseden bliver gjort; men ved den her omtalte Lejlighed er der endogså kun 2 Tovsmænd tilstede. Hyad Grunden hertil har været, er ikke godt at sige med Bestemthed; men tilfældig kan alle de Øvriges Udeblivelse dog vistnok ikke have været; rimeligvis har de kun haft liden Lyst til at dømme i Sagen. Men påfaldende er det, at 2 Mænd have kunnet afsige Dommen på tolv Vegne. Efterhånden tiltrådtes den dog af den største Del af Udsætningsmændene, næmliq den 31te Maj af 1, den 7de Juni af 3, den 17de, 21de og 28de Juni endnu hvergang af 1. De 3 manglede endnu; men deres Tiltrædelse er enten ikke bleven anset for nødvendig, eller man har forsømt at anføre den i Tingbogen. — Faldsmålet for den, hvem Tov var oversvoret, skulde efter de gjældende Bestemmelser betales inden 6 Uger. Da derfor *Bertel Struck* den 14de Juli indbetalte det på Jens Klynns Vegne for Retten, fik han den kongelige Foged *Niels Povel-sens* og Byens Delefoged *Kristen Bremmes* Tilståelse for, at det var tilbudt for de 6 Ugers Forløb. Heraf ser man, at Tovseden betragtedes som gyldig gjort den 27de Maj. — Faldsmålet deltes, som bekjendt, lige mellem Sagvolderen (den Forurettede), Kongen og Byen. Af en Tilførsel under den 26de Juli ser man dog, at Jens Klyn foruden disse 15 Dr. endnu udlagde 3 Dr. for 4 „Såremål“ (Sår?) til Niels Jensen, foruden at han havde betalt Bartsbjergeren 14 Dr. for Sidstnævntes Kost og Pleje. Det var næmliq meget almindeligt i de Tider her i Byen, at Bartsbjergere tog deres Patienter i Huset til sig.²⁾ — I Slutningen af samme År dræbte den samme *Niels Jensen* i retfærdigt Nødværge den i en tidligere Sag (S. 279) nævnte *Troels Mortensen*, som angreb ham med 2 dragne Knive.

¹⁾ Tingbogen. — ²⁾ Smst.

Nogle Måneder senere truede et nyt Uvejr *Jens Klyn*, idet *Johan Vintapper* i Rådstue-Vinkjeldereren den 30te August vidnede for Retten, at en Skolediscipel af Latinskolen, ved Navn *Niels Engom*, for nogen Tid siden var kommen „svarlig drukken“ ned i Kjeldereren med en såret Arm og på hans Spørgsmål om Gjerningsmanden hertil havde svaret, at han ikke vidste nogen Anden, der skulde have gjort det, end *Jens Klyn*; thi med ham havde han drukket samme Dag. Uvejret afvendtes dog, hvad enten nu *Jens Klyn* har været den Skyldige eller ikke, derved, at han den 16de September fremlagde i Retten *Niels Engoms* skriftlige Erklæring, ifølge hvilken denne på Grund af sin daværende Drukkeskab hverken vidste, hvem der havde såret ham, eller hvad han havde sagt i Vinkjeldereren.¹⁾

Derpå varer det ikke længere end til den 4de November; da blev *Sören Andersen* Tov oversvoren for at have såret *Diderik Gertsen Hollander*, og denne blev igjen Tov oversvoren for at have såret *Jens Klyn*. Begge Brødrene havde altså, som det synes, igjen været ude sammen på Eventyr. Deres fælles Modpart var den samme Mand, der, som ovenfor fortalt, gav Anledning til *Jens Svanes* Fredløshed; om det har været Grunden til Brødrenes Fjendskab imod ham, kan jeg ikke sige, da ingen Vidnesbyrd i denne Sag findes optagne i Tingbogen.²⁾

Det var som et Slags Afsindighed, der havde grebet de 2 Brødre. Den 28de samme Måned (November 1600) kom *Jens Klyn* drukken og barhovedet ind til sin Svoger, *Niels Hansen*, som bode på Skibbroen i et Hus, som han havde kjøbt af *Anders Sörensen Vedel*, og bad om at låne et Værge; „thi de havde slaget ham samme Aften.“ Da *Niels* afslog ham hans Begjæring under Påskud at, at, dersom *Jens* gjorde nogen Skade med Værget, vilde han som Ejer også komme til at lide derfor, gik *Jens* bort, idet han ønskede, at hans Svoger måtte få en Djævel, og gjentagent, selv ude på Gaden, kaldte ham en Tyv. — Herom førtes den 6te December Vidnesbyrd for Retten, og den 8de havde *Niels Hansen* „stævnet *Jens Klyn*, for at spørge ham, om han vidste eller med Rette kunde beskyldte ham for Noget, der hans Lempe og Ære kunde være anrørendes eller med forkrænkes.“ Hertil

¹⁾ Tingbogen. — ²⁾ Smst.

svarede Jens Klyn Nej! og dermed skulde så den Sag have været endt; men rimeligvis har Jens Klyn strax selv rippet op i den; thi næste Dag mødtes de atter for Retten på Tinget, og Niels Hansen gjorde det samme Spørgsmål og fik samme Svar, hvorpå den Første for Guds og Dannemænds Forbøns Skyld tilgav den Sidste, dog med den „Besked,“ at dersom denne nogensinde i Fremtiden „ufyrmede“ (voldelig overfaldt) eller på anden Måde forbrød sig mod Niels Hansen selv, hans Hustru eller nogen af hans Folk, da skulde den første Sag stå åben med den sidste.¹⁾

Den 8de December blev der også taget Vidnesbyrd i en anden Sag, hvori både *Jens* og *Sören* vare indviklede. En Aften havde de været inde hos *Jens Markvordsen*, udentvivl en Værtshusholder, og der havde de truffet sammen med en *Ebbe Jensen*, med hvem Jens Klyn kom i nogen Uenighed; hvorover, vidstes ikke. Jens fik en „Thessack“ (rimeligvis også et Slags Daggert) i Hånden og angreb Ebbe med den, dog først uden at trække den ud af Balgen, men snart efter med det blanke Våben, idet også Ebbe fik sin Kniv ud. Værtinden (thi Jens Markvordsen var selv ikke hjemme) søgte at komme imellem dem med en Hynde, men blev derved såret af Jens i Hånden. Sören hjalp sin Broder ved at klemme hans Modstander mellem Bordet og Vægen. Ifølge heraf blev den 16de December Tov oversvoret begge Brødrene, Jens for Såremålet, og Sören for at have båret et ulovligt Værge. (Måske havde det været hans „Thessack.“)²⁾

Med *Sören Andersen* var der denne Vinter evig Spektakler. Den 10de December havde han været inde hos en *Zacharias Spillemand* og var der bleven overfalden af en vis *Peder Orluff*, der samme Aften også havde gået med Spillemand foran sig og hujet og skreget på Gaden, en almindelig Morskab for de mere formuende unge Borgersønner. Derfor måtte Peder Orluff næste Dag love Bod og Bedring for Magistraten, rimeligvis for at slippe ud af Fængsellet. I denne Sag kunde Sören Andersen nu være uskyldig nok, uagtet det jo plejer at være de galne Katte, som få revet Skind. Men den 24de December måtte en anden Spillemand møde for Magistraten, fordi han ved Nattetid havde løbet med sit Spil og Leg på Gaden med Sören An-

¹⁾ Tingbogen. — ²⁾ Sinst.

dersen, og måtte forpligte sig til ikke mere om Aftenen eller Natten at findes med Sören Andersen eller nogen Anden på Gaden, under Straf af at stubes til Kagen og strax forvises Byen. Rådmandssönnen skånede man endnu dennegang, idet han ikke var indkaldt; men det varede ikke længere end til d. 24de Januar 1601. Da måtte Rådmand *Hans Jessen* og Byfoged *Niels Povelsen* gå i Borgen for ham, og 2 andre Mænd for en anden ung Borger, fordi de den 12te ved Nattetid havde „løbet Gadeløb“ og med Våben og Værge undsagt Byens Vagt, hvorfor de også strax vare blevne arresterede. At man mente at kunne vænte sig det Værste af 2 sådanne Personer, viser sig derved, at Borgensmændene vel lovede at stå i deres Sted, hvis de i Fremtiden skulde begå lignende Gjerninger som dennegang, men udtrykkelig undtog det Tilfælde, at de begik „Dodtslag“ eller nogen „uærlige“ Gjerninger.¹⁾

Omtrent på samme Tid gik begge Brödrene en Aften hjem fra deres Svogers, Biskop *Hegelunds*, i Forening med *Iver Bertelsen Gamst*. Da de vare komne til Hjørnet af Storegade og Sortebrödregade udenfor Rådmand *Ebbe Mogensens*, vilde *Jens Klyn*, som var meget drukken, ikke gå hjem. Da Iver Gamst sagde, at han skulde gå med dem, slog Jens efter ham med Hånden, dog uden at ramme ham. Iver Gamst havde måske også drukket vel meget, siden han tog sig dette så nær, at han sagde: „Slår I efter mig, så slår jeg igjen.“ Over disse Ord blev Jens Klyn så vred, at han drog sin Kniv og vilde „slå til“ Iver Gamst; men da hans Broder Sören i det Samme vilde gå imellem dem med de Ord: „Nej, Broder! gjør det ikke,“ ramte han Broderen istedetfor Iver. Da Sören selv bekendte, at det var sket af Vanvare, kjendte Tovsmændene den 10de Marts Jens Klyn „kvit“ herfor, vistnok altfor mildt, navnlig når man sammenligner denne Sag med Jens Svanes.²⁾

Forresten vare Brödrene dog en hel Del fredeligere i den øvrige Del af Året. Den 5te Maj blev der rigtignok svoret *Jens Klyn* Tov over, fordi han havde overfaldet en *Jens Hatfilter* på Gaden, kastet ham omkuld og slået ham blodig, — og den 29de Avgust blev en *Jørgen Kristensen*, Hr. *Kristen Jørgensens* Sön i Sem, rimeligvis den Samme

¹⁾ Rådstuebogen. — ²⁾ Tingbogen.

Jørgen Kristensen, som i Februar 1600 havde været Hovedpersonen i Klammeriet hos *Elline, Hans Baggers*, tovsvoren for at have såret Jens Klyn i Hovedet; men Mere forekommer der heller ikke om dem i dette År.¹⁾

Fra Året 1602 have vi først følgende Historie: *Anders Pedersen*, en i Tingbøgerne oftere på en mindre heldig Måde forekommende Person, gik, rimeligvis en Aften i April Måned, i Forening med et ungt Menneske af god Borger-Familie, *Jens Andersen Guldsmed*, hjem fra *Povl Jensen Kræmmer*, som bode i Storegade. Da de kom udenfor *Kirstine, Anders Sørensens*, Dør på Nederdammen, stod *Sören Andersen* med et draget Væрге under Bislaget foran Døren og huggede omkring sig. Anders Pedersen sagde da til ham, at hvis han vilde dem Noget, kunde han komme ud på Gaden. Sören tog dog ikke mod denne Udfordring, og de 2 Andre gik ind til Jens Andersen Guldsmeds Fader, *Anders Lydiksen Guldsmed*, som bode ligeoverfor; men lidt efter kom Jens Klyn og Sören Andersen og æskede dem ud, „hvis de vare bedre end Skjelme og Tyve.“ De gik da ud selvferde; men så flygtede Brødrene igjen ind ad deres Moders Dør og stode indenfor denne med deres Værger. I det Samme kastede En en Bådshage ud fra Døren og traf En af de 4 ved Navn *Mads Roed* med den. Derpå gik de Fire igjen ind til Anders Lydiksens. De benægtede at have gjort den Skade, som fandtes på *Kirstine Anderskones* Dør, Stænger eller Bislag. Enken turde heller ikke bestemt påstå, at det var dem, der havde gjort Skaden, men vilde overlade det til de 12 Mænd at dømme derom. Sagen synes dog at være falden bort hermed.²⁾

Det Næste, som man hører om nogen af Brødrene, er, at *Sören Andersen* fik den Skjæbne, som man efter hans hele Opførsel kunde vente, idet han den 31te Oktober blev dødelig såret i et Krohus ved Navn *Kluenborg* i „Altenaw“ tæt udenfor Hamborg. Han blev strax ført hjem, døde den 2den November i Ribe og blev Dagen efter begravet i *St. Kathrine Kirke*.³⁾ — Han havde dog endnu efterladt sig en Sag for Retten i Ribe. Han havde før sin Afrejse fra Byen slået nogle Vinduer ind hos en Skrædder og slået dennes Kone blå. Den 9de November, altså Ottendedagen efter hans Død,

¹⁾ Tingbogen. — ²⁾ Smst. — ³⁾ Hegel. Alman.

kom denne Sag for på Tinget, og en af Tovsmændene (Formanden) spurgte Byfogden, om han vilde finde dem til at gjøre deres Tov i denne Sag. Byfogden svarede „Ja“ dertil, eftersom de vare lovlig forfulgte dertil, „indtil der kom nogen nöjagtige Vidnesbyrd, at fornævnte Sören Andersen er nu død og begravet.“ Tovsmændene svore ham da virkelig Tov over.¹⁾ Man skulde herefter tro, at Familien havde søgt at holde Sören Andersens Død hemmelig, hvortil jeg dog ikke kan se nogen Grund. — Endnu kan anføres som Vidnesbyrd om, at den Afdøde også i andre Henseender var en dårlig Person, at han i det sidste År et Par Gange findes fordelt for Smågjæld, og at det efter hans Død oplystes, at han havde solgt sin Moders Lovbog (jydske Lov?) til en *Volf Bartskjær*, med hvem hans Moder i den Anledning førte en temmelig ubehagelig Proces. Under denne var Jens Klyn en Dag gået ind til Volf Bartskjær og havde i sin Hidsighed slået en Kopske istykker. Han tilbød for Retten at betale den, men må ikke have gjort det, da han flere Måneder senere endnu trues med Tiltale og Tov i den Anledning. Videre synes Sagen dog ikke at være bleven forfulgt for Retten; men endnu i Juni 1604 findes disse 2 Personer at have været i „Perlamente,“ hvorunder de vare 3 Gange sammen, dog, som det synes, uden at gjøre hinanden nogen Skade.²⁾

Sören Andersen havde tillige efterladt sig betydeligere Gjældsposter til Forskjellige. Den mest påtrængende mellem disse Kreditorer var den gamle Rådmand *Hans Jessen*, som dog var nær besvogret med Familien og År 1601 var gået i Borgen for Sören Andersens Opførsel. Den Fordring, som han havde på den Afdøde, var 120 Dr. Naturligvis kunde Jens Klyn heller ikke styre sin Hidsighed imod ham; idetmindste beskyldte Hans Jessen ham den 7de Avgust 1604 for, at han den foregående Aften havde været for hans Dör med mange „onde og ubekvems Ord.“ Jens Klyn nægtede det rigtignok; men Hans Jessen „tilsagde“ ham, at dersom han oftere kom for hans Dör „med sådan Besked,“ og derover fik nogen Skade, så skulde han have denne for Hjemgjæld.³⁾ Det er uidentivl denne samme Strid, som i Slut-

¹⁾ Tingbogen. — ²⁾ Smst. — ³⁾ Smst.

ningen af År 1604 foranledigede den sørgelige Katastrofe, som snart skal blive fortalt.

Forinden må vi gå lidt tilbage i Tiden for at medtage, hvad vi have oversprunget siden Sören Andersens Død i Slutningen af 1602. I Året 1603 forekommer Jens Klyn ikke meget i Tingbøgerne, enten nu hans Broders pludselige Død for en Tid har gjort Indtryk på ham, eller han måske har været fraværende en større Del af Året. Han synes næsten at have haft den Tanke at flytte fra Byen; idetmindste lovbød han allerede År 1600 alle sine Ejendomme, som han havde arvet efter sin Fader.¹⁾ Derpå rejste han til Frankrig; af hvad Art denne Rejse var, kan jeg ikke angive; måske var det kun en Sø- og Handels-Rejse til en af de nordfranske Havne, uagtet der rigtignok ellers intet Spor findes af, at han i disse År har beskæftiget sig med Handel. Da han kom hjem igjen, vilde hans Moder ikke udlevere ham Lovbydelsesbrevet, som hun havde haft i Forvaring, men sagde, at det var blevet borte for hende, ligesom hun heller ikke vilde udlevere ham Skjøderne på 2 af hans Ejendomme. Rimeligvis har hun misbilliget hans Plan om at sælge Ejendommene og derfor ifølge sin bestemte Karakter søgt at forhindre den på denne Måde. Ved et Brev af 23de November 1603, som han lod læse til Tinge den næstfølgende 30te November, lovbød han derfor for det Første sine Ejendomme påny; for det Andet krævede han de ommeldte Skjøder af sin Moder, og for det Tredie fordrede han af hende, at hun skulde lade holde Skifte efter hans Broder Sören.²⁾ — I Begyndelsen af 1603 synes han allerede at have bot for sig selv ifølge et Tingsvidne, der rimeligvis er optaget i Anledning af en dennegang ugrundet Mistanke. Dette Tingsvidne synes tillige at tyde på, at han har haft et mismodigt Sind og et mindre godt Helbred, som da var meget naturligt hos en sådan Svire- og Slags-Broder.³⁾ Han var en Aften Kl. 7 kommen ind til *Jørgen Laurtsen Skrædder* og havde siddet der til Kl. 9. Derpå havde han bedt om, at Skrædderens Dreng måtte følge med ham hjem og blive hos ham om Natten. Kun det Første skete dog, og da Drengen havde hjul-

¹⁾ Tingbogen. — ²⁾ Smst. — ³⁾ Den 7de Novbr. s. Å. måtte han høre på, at en Mand for Retten „tilsagde“ ham, at han løj som en Tyv og ingen ærlig Karl, og kaldte ham „en fuld Hund.“

pet ham af Klæderne (drukken var han ikke), og han var kommen i Sæng, ønskede han, at han var ret søvning, for at han snart kunde slippe i Sövn.

Den foregående November Måned havde den 3die Broder, *Hans Andersen*, fyldt sit 19de År. Vi have set, at han efter Faderens Død blev sat i Huset hos Biskop Hegelund til Kost og Lære. Hvis det dengang har været Bestemmelsen, at han skulde studere, er det dog snart blevet opgivet. Dernæst hører man ikke meget til ham, förend i Foråret 1604. Først fremtræder han som en flot Kavalier, som havde kjøbt 3 Guldringe med Stene i og endel Perler (et Perlebånd?) af en Guldsmed. Da han ikke betalte Pengene og blev stævnet af Guldsmeden, leverede han Sagerne tilbage; dog måtte han betale 16 Mk. d. for 16 Perler, som manglede.¹⁾

Noget værre var det med nogle Spilopper, han havde deltaget i ved Fastelavn samme År. Han havde nemlig Torsdagen efter Fastelavnsmandag holdt et såkaldet Fastelavnsløb med 2 Kammerater, *Niels* og *Jakob Pedersen*, Sønner af en afdød Borger, *Peder Enevoldsen*. Man ser, at der hertil hørte et Slags Forklædning, der dog kunde være tarvelig nok. *Jakob Pedersen* havde en rød, ulden Skjorte på, *Niels Pedersen* et Par Börnetialde (som jeg ikke ved, hvad er) af forskjellig Slags om Lårene, og om *Hans Andersen* vide vi blot, at han havde et Slags Maske („det, hvormed hans Ansigt var fornummet“) på. Det synes af Vidnesbyrdene at fremgå, at også de Andre vare maskerede.²⁾ Dette Optog af fornummede Personer kaldes selv „Fastelavnen,“ idet der siges, at „Fastelavnen“ kom gående ned ad Hundegade, idet de „legte Klode“ med de ulykkelige „Værger,“ hvormed man altid skulde være bevæbnet. De kom da i Klammeri med en Fiskerkarl, som blev såret. De første Vidnesbyrd, som aflagdes, kastede den egentlige Skyld på *Hans Andersen*, som derfor den 24de Marts blev Tov øversvoren for den skete Skade, „imedens og sålænge det Tingsvidne stander ved sin Fuldmagt, som lydelig blev læst og kundgjort her idag for Tingsdom;“ de 2 Andre bleve kun

¹⁾ Tingbogen den 13de Marts 1604 — ²⁾ Der omtales også en fjerde Person, som kom til og havde en Hynde på sin Ryg. Han har rimeligvis også hørt til et lignende Optog.

dömte for at have været „i Flok og Følge med.“ Vi have her ligesom ved Sagen om Anders Sörensens Drab et Exempel på en såkaldet uendelig Dom. Sådanne Domme vare meget almindelige, da Tovsmændene skulde afsige deres Kjendelse inden en vis Tid, og det ikke beroede på dem eller (i Almindelighed) på nogen Øvrighed, men kun på Parterne selv, hvilke Vidnesbyrd disse i rette Tid kunde og vilde føre. — I denne Sag blev der nu virkelig senere ført Vidner, efter hvis Udsagn *Hans Andersen* var uskyldig. Om disse nye Vidner nu have været fuldkommen pålidelige eller pålideligere end de første, ved jeg ikke. Med Hensyn til Sagens videre Forløb ser man, at den 21de Juni afsagde Byfogden en Dom mellem Borgmester *Niels Povelsen* på Kongens Vegne og *Hans Andersen* i denne samme Sag; men den daværende Byskriver har allevegne forsømt at indføre Byfogdens Domme i Tingbogen, skjönt han i Almindelighed har ladet Plads stå åben for dem. Jeg har derfor ikke kunnet finde Noget om, hvad Enden blev på denne Sag for *Hans Andersens* Vedkommende; men da både *Niels Povelsen* efter Lensmandens Befaling på Kongens Vegne og den anden Borgmester på Byens Vegne den 13de Juli eftergave de 2 andre unge Fyre det dem oversvorne „Tovsmål,“¹⁾ skulde jeg næsten tro, at *Hans Andersen* er bleven frikjendt.

Forøvrigt findes der berettet om Brödrene i dette År, 1604, at *Jens Klyn* i Marts havde slået nogle Vinduer ind hos en Mand²⁾, og at han selv den 9de September blev hugget i sin Hånd.³⁾ I Oktober havde han og *Jens Andersen Guldsmed*, som tidligere har været nævnet, og som i Juli var bleven gift med hans Søster *Lisbeth*, i Forening en Tovsag, som med Bevilling både på Kongens og Byens Vegne blev opsat i 8 Dage, uden at man senere finder Noget om den, og hvis Gjenstand er ubekjendt.⁴⁾ Den 30te Oktober gjorde *Jens Klyn* et Mageskifte med sin nye Svoger, idet denne overlod ham den halve Del, som han og hans Hustru havde arvet i det vestligste af *Anders Sörensens* sammenhængende Huse på Nederdammen, altså Farver *Utzons* nuværende Gård, i hvilket Hus *Jens Klyn* selv bode, tilligemed en Stald i Saltgade, hvorimod *Jens Klyn* overlod sin Svoger al den Arv, som tilfaldt ham efter hans Broder *Sören*.⁵⁾

¹⁾ Tingbogen. — ²⁾ Smst. — ³⁾ Hegel. Alman. — ⁴⁾ Tingbogen. — ⁵⁾ Smst.

Hans Andersen endte i Slutningen af samme År 1604 sit Liv på den værste Måde, nemlig for Bøddelens Hånd. Om denne sørgelige Begivenhed haves kun ganske få Oplysninger, dels i Hegelunds Almanakker, dels i Tingbogen. Såvidt man af disse kan udfinde, var Sammenhængen med den følgende: Den 11te December Kl. 10 om Aftenen blev den 72årige Rådmand *Hans Jessen*, om hvis store Anseelse i Byen jeg tidligere har talt, funden hårdt såret; om enten på Gaden eller i sit eget Hus, ses ikke med Bestemthed. Han havde allerede mistet Mælet, og der havde ingen Vidner været tilstede ved Gjærningen; Dagen efter døde han. Som jeg har fortalt, var den Dræbte i den senere Tid optrådt på en temmelig skarp Måde i Anledning af en Fordring, som han havde på *Sören Andersens* Bo, og skjönt hans Søn var gift med en af *Anders Sörensens* Døtre, var Forholdet mellem ham og hans Svigerdatters Familie ikke godt. Mistanken for Drabet vendte sig derfor også mod denne Familie, skjönt ikke først mod *Hans Andersen*. — Den 13de December mødte en *Klavs Knudsen*, som måske har været en Svigersøn af *Hans Jessen*,¹⁾ før Bytinget og fik Borgmester *Niels Povelsen* på Kongens og Byfogden på Byens Vegne tilligemed de 8 Stokkemænd og Mester *Jost Bartskjær* med sig på et Syn over den Dræbtes Sår, som fandtes at være 3 i Tallet, de 2 ovenover og bagved det højre Øre, og det ene over det højre Öje. Sårerne syntes dels at være slagne, dels stukne. Desuden vidnede de 8 Stokkemænd, at *Klavs Knudsen* ved samme Lejlighed i deres Nærværelse havde begjæret af begge Stadsbuddene, at de skulde gå ind til *Jens Andersen Guldsmed* og opfordre ham til at komme ind til *Hans Jessens*. Derpå forsættes Vidnesbyrdet således:

„Da strax fremkom forskrevne *Jens Andersen* og for det Første gjorde sin Bön til Gud i Himmelen udi mange godt Folks Nærværelse, og bad dennem, at de vilde gjöre Bön med hannem, at Gud skulde give nogen Jærtegn, om han udi noget Måde var skyldig i forskrevne *Hans Jessens* Død, og så strax lagde han sin Hånd på hannem, og

¹⁾ Om den Dræbtes egen Søn, *Niels Hansen*, har været fraværende eller har holdt sig tilbage på Grund af sit Svogerskab med *Anders Sörensens* Slægt, kan jeg ikke sige.

siden med mange Formaledidelser og Forbandelser, han udi lige Måde gjorde, om han gjorde hannem Sår eller Skade, eller om han var skyldig udi hans Død udi noget Måde, og slet ingen Jærtegn der gav sig tilkjende udi noget Måde.¹⁾

Den følgende Dag, den 14de December, blev *Hans Jessen* begravet, og samme Aften blev *Hans Andersen* pågreben og sat fast på Lensmandens, *Albert Skeels*, Befaling.²⁾ I Byens Tingbog findes herefter Intet mere om denne Sag. Under hvilke Former den da nu er bleven ført, og med hvilken Ret Lensmanden kunde gribe således ind, ved jeg ikke. Grunden til hans Indgriben må rimeligvis have været Frygt for, at Byens egen Øvrighed enten ikke kunde eller ikke vilde tage Sagen med den tilbørlige Kraft, enten nu denne Frygt har været begrundet eller ikke. — At Mistanken kunde falde på Hans Andersen, var så meget rimeligere, som han i den allersidste Tid havde begået 2 andre Sårsmål, om hvilke vi i Tingbogen finde nogle, om end korte, Efterretninger. Den 15de December afgaves der et Vidnesbyrd om, at han i Vinkjældereren hos *Johan Vintapper* havde deltaget i et Slagsmål, uidentvivel med skarpe Våben; i dette Slagsmål havde *Mogens Ebbesen*, en Søn af Rådmand *Ebbe Mogensen* og en af Byens værste Slagsbrødre, såret en *Peder Kristensen*, men var selv bleven såret af *Hans Andersen*. Fremdeles blev denne Sidste den 18de December Tov oversvoren for Sår og Skade, som han havde gjort *Mads Peder sen Rabsted*.³⁾

Den af Lensmanden ledede Rettergang havde en meget hurtig Gang; thi allerede den 22de December blev *Hans*

---

¹⁾ Tingbogen. — Om denne såkaldte „Båreret“ kan sammenlignes „Danske Samlinger“, II, S. 274—277. — Ribe Bys Tingbøger indeholde endnu et andet, ganske lignende Exempel fra 1576 (Tirsd. för Laurentii Dag): Niels Hvedinger havde ment, at en Kone var Skyld i hans Barns Død, men havde dog villet nøjes med, hvad Dannemænd kunde syne og se herom. 2 Mænd vidnede nu for Retten, at de havde set Konen lægge sin Hånd på Barnets Bryst, idet hun bad Gud om, at der skulde ske et sandt Jærtegn, hvis hun var skyldig, og at hun, dersom hun var uskyldig, da måtte være fri derfor; samtidig havde hun bedt Gud såsandt hjælpe hende på hendes Sjæls Salighed, som hun var uskyldig; men de havde slet intet Jærtegn kunnet se på Barnet. — Også her finde vi altså denne Gudsdom, dog kun anvendt efter privat, ikke efter offentlig Foranstaltning, ligesom ved Hans Jessen. — ²⁾ Hegel. Alm. — ³⁾ Tingbogen.

Andersen halshugget for at have dræbt *Hans Jessen* og døde, som *Hegelund* siger, kristelig. Hvis vi kunne stole herpå, synes hans Død at have været bedre end hans Liv; navnlig er hans sidste Misgjerning, ved hvilken han som et tyveårigt ungt Menneske overfaldt og myrdede en 72årig Olding, som var en anset Mand og nær besvogret med ham selv, højst skammelig og næsten ubegribelig.

Om hans Arvegods opstod der Strid, idet Lensmanden vilde tilholde sig det som forbrudt til Kronen, men Familien fandt ham uberettiget hertil. Den i al sin Sorg ubøjelige og utrættelige Moder talte den 11te Januar 1605 med Lensmanden; han gav hende et velvilligt Svar og skrev om Sagen til Kantsleren. Hermed lod *Kirstine Anderskone* sig dog ikke nøje, men rejste selv den 13de til Kjøbenhavn,¹⁾ hvor det lykkedes hende at opnå følgende Kongebrev til *Albert Skeel*:

Vor Gunst tilforn. Eftersom denne Brevviserske, af-gangne *Anders Sörensens* Efterleverske, Borgerske udi vor Kjøbsted *Ribe*, underdanigst til os haver suppliceret, til-kjendegivendes, hvorledes hendes Søn udaf en ulykkelig Tilfald nogen Tid siden forleden skal have dræbt og ihjel-slægt en Rådmand der sammesteds, for hvilken hans Be-drift og Forseelse han og siden med Sværdet er bleven henrettet, og efterat du dig på vore Vegne vilt tilholde den Aflivendes (sic) Gods og Boslod som forfalden Gods til os og Kronen og den Dødes (∴ *Hans Jessens*) Slægt og Venner, hvilket hun dog formener at være imod deres Bys Privilegier, som skal formå, ikke Nogen at kunne forbyrde sit Gods, om han endskjønt for nogen Forseelse henrettes,²⁾ mens det at falde til næste Arvinger, haver hun underdanigst været begjærendes, vi nådigst vilde be-vilge, at forskrevne hendes aflivede Söns Gods hans næste Arvinger mue efterfølge, det vi og nådigst have bevilget og samtykt, bedendes dig og ville, at du derpå ikke udi nogle Måde gjører den Aflivendes (sic) næste Arvinger no-gen Hinder eller Forfang, mens dennem det ubehindret lader følge. Dermed osv. Chronborg d. 31te Januar 1605.³⁾

¹⁾ Hegel. Alm. — ²⁾ Se *Ribe Ret*, § 26 i den gamle, § 41 i den udvidede Text. Ved „henrettet“ forstås „halshugget“; thi den Hængtes Gods var efter den næstfølgende § forbrudt, halvt til Byen og halvt til Fogden (Kon-gen). — ³⁾ *Jydske Tegnelser*.

Den 13de Februar kunde *Kirstine Anderskone* således komme hjem „med god Besked,“ som Hegelund siger i sine Almanak-Optegnelser. *Niels Hansen*, den dræbte Rådmand *Hans Jessens* Søn og tillige Kirstines Svigersøn, frafaldt dog ikke for sin Del Påstanden på Morderens Hovedlød.¹⁾ Der blev ført en Proces herom ved Bytinget, hvilken påkjendtes den 5te December 1605; men hverken det Nærmere om Sagførelsen eller selve Dommen findes indført i Tingbogen. Dog vil man se af det Følgende, at Niels Hansens Fordring må være bleven afvist.

I Året 1605 indtrådte der en væsentlig Forandring i *Jens Klyns* Liv, idet han den 29de September havde Bryllup med *Anne*, en Datter af *Jens Pors*,²⁾ udentvivl den samtidige Borgmester og Tolder i Horsens af dette Navn, som igjen rimeligvis var en Broder til den bekjendte Mag. *Mads Andersen Pors*, som på den Tid var Sognepræst ved Domkirken i Ribe og gift med Jens Klyns Søskendebarn, den afdøde *Peder Baggenses* Datter, *Anne*; thi Mag. Mads Pors var ifølge en gammel Beretning født i Horsens. Jens Klyn vedblev som gift at bo i sin Faders forhenværende vestligste Hus på Nederdammens nordre Side, og hvad enten det nu var en Følge af Familielivets eller den modnere Alders Indflydelse, eller af hans Brødres advarende Exempel, så er det vist, at hans Liv efter denne Tid var roligere end før, om det end ingenlunde var frit for en Udskejlse engang imellem. Således sad han den 26de Juni 1606 på Vinkjælderen, hvor han vel overhovedet holdt altfor meget af at komme. Der sad tillige *Sören Friis*, som var gift med hans Søskendebarn, *Marine Svane*, og der kom også den tidligere nævnte velbårne *Hans Munck* til *Visselbjerg* ind. Den Sidste gav sig til at skjæmte med Jens Klyn; men „udi samme deres Skjæmt kunde deres Ord ikke komme overens.“ For at afbryde deres Strid begyndte Sören Friis at synge: „Munken, han sprang i Abildgård,“ men Jens Klyn tog dette ilde op og sagde: „Sprang der ikke et Får efter.“ Hermed må han, som også det Følgende viser, have sigtet til et eller andet for Sören Friis mindre behageligt Tilfælde eller Rygte; thi denne greb efter et Tinkrus, som stod foran

¹⁾ Hovedlød eller Boslød er det Samme som Ens hele Formue. — ²⁾ Hegel. Alman.

ham. Jens Klyn fandt sig foranlediget til at gå sin Vej; men da han var kommen ud på Gaden, råbte han „din Fåretyv!“ „uden dog at navngive Nogen.“ Den 5te Juli kom denne Sag for på Tinget, og Jens Klyn svor da ved sin Sjæls Salighed, at han ved de anførte Ord hverken havde ment Sören Friis eller Nogen af hans, men kun havde sagt det af „Fuldhed og Drukkenskab“ — vistnok en temmelig betænkelig Omgåelse med Sandheden.¹⁾

I Tingbogen for samme År findes indlagt en af *Jens Klyn* egenhændig skrevet og undertegnet, udateret Seddel, ved hvilken han bekendtgjør, at han den 11te Juli 1604 havde mistet en Guld-Signetring med hans Mærke og fulde Navn i. Han havde ladet lyse efter den fra Prædikestolen, men hidindtil ikke fået den igjen. Han aflyser derfor samme Signetring og vil ikke mere kjendes ved dens Mærke, men vil atter benytte sit rette „forne“ Mærke, som findes vedtegnet og viser en ligebenet Trekant, delt ved en fra Toppunktet til Grundlinien fældet lodret Linie, der foroven er forlænget i et Kors.²⁾ — Lignende Aflysninger af tabte Signeter ere temmelig almindelige i Byens Tingbøger.

Fra År 1607 forekommer, at en Mand i Tange den 28de Juni blev Tov oversvoren, fordi han den 21de Juni udenfor Nørreport havde taget en Bøsse fra *Jens Klyn* og endogså sat en Daggert for hans Bryst for at true ham til at give slip på den.³⁾ — Det mindre gode Forhold, hvori Jens Klyn 1603 havde stået til sin Moder, var, som det synes, vedblevet indtil denne Tid, men blev nu udjævnet derved, at de begge den 3die Avgust på Bytinget bleve enige om at opgjøre deres pekuniære Mellemværende om 8 Dage i Nærværelse af 4 navngivne Mænd, nemlig Borgmester *Kjeld Jørgensen*, Rådmand *Niels Grisbeck*, Byfoged *Lavrids Steffensen* *Skriver* og *Jens Pors* „i Vedel.“⁴⁾ Den 17de Oktober samme År mødte de dernæst begge på Tinget, og først gav Jens Klyn sin Moder Afkald for Arven efter sin Fader og 2 afdøde Brødre; derpå tog han og Niels Grisbeck som Værge for Moderen, som dog også selv var tilstede, hinanden i Hånden og kjendtes ved, at de havde gjort klart Regn-

¹⁾ Tingbogen. — ²⁾ Smst. — ³⁾ Smst. — ⁴⁾ Hvis det ikke er en Skrivfejl, kunde det tænkes, at Jens Klyn's Svigerfader Jens Pors var forskellig fra Borgmesteren i Horsens af samme Navn.

skab med hinanden og ikke mere vare hinanden Noget skyldige.¹⁾

I 1608 finde vi atter *Jens Klyn* indviklet i et blodigt Slagsmål. Hans Modstander var dennegang en Vintappersvend ved Navn *Hans Jessen*, som tjente *Johan Vintapper*. Det var nok denne Sidste selv, med hvem Jens Klyn egentlig var kommen i Uenighed om en Fordring, Vintapperen mente at have på ham. Den 14de Juli, Kl. 1 Middag, havde Jens Klyn mødt Hans Jessen i Saltgade og ikke blot hånet ham og hans Herre, fordi de samme Dag havde villet have ham fordelt for Retten for denne Gjæld, men endogså givet Svenden en på Øret. Om Aftenen havde Jens Klyn dog ikke kunnet bare sig for at gå ind på Vinkjældereren, uagtet hans Søskendebarn, *Marine Svane*, *Sören Friis's*, som bode nederst i Grønnegade, havde advaret ham, da han gik forbi, og spurgt ham, hvad han vilde der, da han dog vidste, at han ikke var velkommen der; hvorpå han kun havde givet hende et meget uhøfligt Svar. Hvorledes det gik til inde på Vinkjældereren, fortælles ikke; men Slutningen blev, at Jens Klyn gik, og Hans Jessen kom løbende ud efter ham af en Låge, såsom hans Husbønd formente ham at komme ud af Gadedøren. Jens reddede sig først ind på en af Stadsbuddenes Forstue, idet han slog Døren til for sig; men da han vilde gå derfra, kom Hans igjen efter ham og gav ham et vældigt Slag i Hovedet med en Stage, så at han måtte ligge i længere Tid af sit Sår. Den 20de Avgust blev der svoret Vintappersvenden Tov over; den 14de September udlagde han på Tinget til Jens Klyn personlig 5 sl. Daler i Bøder til Sagsøgeren, og den 16de samme Måned „gjorde han klart“ på Kongens og Byens Vegne.²⁾

Uagtet *Jens Klyn* efterhånden var bleven mindre voldsom, så at han i sine sidste Sammenstød mere var lidende end handlende, skulde dog heller ikke han undgå en voldsom Død. Den 18de Juli 1610, om Aftenen mellem 9 og 10, kom han gående på Skibbroen med en fremmed, tysk „Karl.“ De mødte da en Borger i Ribe ved Navn *Peder Jensen*. Denne må rimeligvis have haft en ældre Strid med Tydskeren; thi Vidnerne så dem, kort efter at de vare mødtes, begge drage deres Værger og hugge til hverandre.

¹⁾ Tingbogen. - ²⁾ Smst.

Jens Klyn fik det uheldige Indfald, at han gik ind til sin Søsters, som var gift med Niels Hansen, for at hente et Spyd, med hvilket han dog stillede sig ganske roligt op ved Siden af de Kjæmpende; men da vendte Peder Jensen sig pludselig imod ham, slog Spydet tilside med sin venstre Hånd og jog ham sit Væрге ind i Brystet over den venstre „Spende“ (Brystvorte). Jens Klyn er rimeligvis død strax; thi der findes ingen Forklaring afgiven af ham om Begivenheden. Morderen flygtede strax bort fra Byen og søgte ikke at forsvare eller undskylde sin Handling, hvorfor Tovsmændene den 25de Avgust „svore ham Manddød over og fra hans Fred.“ Han undgik heller ikke sin Straf; thi den 24de November 1612 blev han pågreben i *Vibtorp*¹⁾ og ført til Ribberhus, hvorefter han blev halshugget på „Toften“ (æstenfor Forstaden) og begravet på den nedlagte St. Peders Kirkes Kirkegård.²⁾

Hvad *Jens Klyns* private Liv angår, så synes han ikke at have besiddet megen Driftighed eller Dygtighed i sit Næringsbrug, da der ingen Spor findes af det i Tingbøgerne: Han er heller ikke bleven anset for meget formuende, da hans Skatte-Ansættelse kun er 1 Mk. Hans Enke skattede endogså kun efter 6 Sk. 1614 giftede hun sig påny med en Borger i Kjøbenhavn ved Navn *Eskild Nielsen* og solgte *Kirstine Anderskone* sin Andel i Huset i Ribe. Börnene ses at være blevne opdragne i Ribe, rimeligvis hos Bedstemoderen. Jens Klyn vides at have efterladt sig 2 Sønner og 1 Datter. Sønnerne vare *Peder Jensen Hegelund*, opkaldt efter Biskop Hegelund, og *Sören Jensen Klyn*. Den Første blev 1633 Student fra Ribe Skole og var fra 1650 til 1670 Præst i *Höjerup*; han efterlod sig 2 Døtre, hvoraf den ene blev gift med Eftermanden i Kaldet. Den anden af Jens Klyns Sønner nedsatte sig i Norge, hvorhen overhovedet ikke få Ribere søgte, og blev Borger og Rådmand i *Frederikshald*. Et Bryllupsdigt af *Bording* til ham i Anledning af hans Bryllup med hans anden (idetmindste ikke første) Kone År 1670 vil senere blive omtalt. Jens Klyns Datter, hvis Navn var *Kirsten*, var død 1670, rimeligvis ugift.³⁾

Anders Sörensens 3 ældste Sønner vare således alle om-

1) Måske *Virterup* i Lindknud Sogn. — 2) Tingbogen og Hegel. Almau.
— 3) Afkald i Tingbogen.

komne ved en voldsom Død, så at kun den yngste, *Frederik Andersen Klyn*, var tilbage. Som vi have set, var han efter Faderens Død, 9 År gammel, kommen i Kost og Lære hos Biskop Hegelund. Senere blev han sat i *Sorø* Skole. Udentvivel var han der allerede 1602 i September, da hans Moder af Hegelund omtales at være rejst til *Sorø* og *Kjøbenhavn*.¹⁾ 1604 var han der endnu, da Hegelund skrev til ham til *Sorø*²⁾; men i Året 1606 blev han taget tilbage til *Ribe* og i Juni Måned sat i Huset hos den daværende Skolemester, Mag. *Povl Mortensen Ostrup*, der døde som Biskop i *Skåne*.³⁾ Her skulde der betales 1 Dr. ugentlig for hans Kost; Undervisningen skulde han udentvivel have i Skolen, fra hvilken han også 1608 blev dimitteret til *Kjøbenhavn* Universitet. Her var han i Huset hos Dr. *Konrad Aslak*, og Biskop *Hegelund* førte en flittig Brevvexling med ham; men 1610 i Marts Måned tiltrådte han fra *Ribe* af en langvarig Udenlandsrejse, i hvilken Anledning Hegelund skrev i hans „Rejsebog“ (Stambog), idet han kaldte ham sin Svoger og Ven. Han blev 4 År udenlands og studerede især i *Tübingen*, *Giessen*, *Heidelberg* og *Leiden*, opholdt sig også i *Strasburg* og andre Steder. 1615 tog han Magistergraden i *Kjøbenhavn*, blev 1617 Slotspræst på *Frederiksborg* og 1622 Sognepræst i *Vindinge* (nu *Fuirendal*) og *Kvislemark*, hvor han døde 1657.⁴⁾ Hans Søn, *Anders Frederiksen Klyn*, blev hans Eftermand i Æmbedet, og havde igjen 2 Sønner, som studerede, ved Navn *Frederik* og *Henrik*. Den første af disse, *Frederik Andersen Klyn*, skrev 1696 et Ligvers over Botanikeren *Peder Kylling*.⁵⁾ 2 År senere vare begge Brødrene i *London*; men deres senere Skjæbne kjender jeg ikke, undtagen at *Frederik* fortsatte nogle af hans Bedstefader og Fader gjorde, historiske Optegnelser og idetmindste til 1709 eller 1710 må have bot i *Helsingør*.⁶⁾

Af *Anders Sörensens* Døtre vare, som tidligere omtalt, de 2 ældste allerede blevne gifte før Faderens Død, *Anne* med Biskop *Hegelund*, og *Karen* med *Niels Hansen*. — *Anne* overlevede sin Mand i 26 År og døde 1640.⁷⁾ Af hendes 9 Børn bleve 3 Præster, blandt hvilke Mag. *Anders Hegelund*,

1) Hegel. Alm. — 2) Smst. — 3) Smst. — 4) Hans Rejsebog i „Ny kong. Saml.“ i 8vo, Nr. 381 f. — Hegel. Alm. — 5) Bloch: Den fynske Gejstlighed. — 6) Se Da. Magaz. III, S 306—318. — 7) Terpager: Iuscript. Rip., S. 46.

Præst i Stege, var født Året efter sin Morfaders Død og opkaldt efter ham. — Om *Karens* Ægteskab er at fortælle, at hendes Mand drev en betydelig Studehandel; dog var han ikke sjelden i Pengeforlegenhed. Efter hans Faders sørgelige Død flyttede han fra Skibbroen til Faderens Hus på Mellemdammen. Vi have set et Par Exempler på, at han både før og efter den Tid ikke altid stod i det bedste Forhold til sin Kones Familie. Konen døde den 12te Juni 1615, og Manden den 19de September 1621.¹⁾

Den 3die Datter, *Lisbeth* eller *Elisabeth*, blev den 12te Marts 1604 trolovet og den næstfølgende 7de Juli gift med *Jens Andersens Guldsmed*, en Søn af *Anders Lydiksen Guldsmed*, af en agtet Familie i Byen. De bode i Sören Jakobsen Stages forhenværende Hus på Nederdammen, altså imellem Jens Klyn og Kirstine Anderskone. Manden drev ligesom sin Svoger, Niels Hansen, Studehandel på Holland. Da de havde en Søn, *Anders*, født 1607, var den „kunsterfarne Jubilerer“ *Jens Andersens Klyn*, der var den Sidste, som her i Byen bar dette Familienavn, uidentvivi deres Sønnesøn. Han var født 1643, havde fra sit 18de År af i 25 År rejst udenlands, og døde År 1700 ugift, efterat have testamenteret 100 Rdl. til Kathrine Kirke, i hvilken han blev begravet, 40 Rd. til Reparation af sin Oldefaders, Sören Jakobsen Stages, Ligtavle, på hvilken der tilføjedes en Indskrift over ham selv, og 40 Rd. til de Fattige „af de Midler, som han i Enlighed med Møje havde samlet.“²⁾

Den 4de Datter, *Marine*, blev neppe 17 År gammel trolovet med den 34årige Peder Jakobsen, Borger i Odense, en Søn af Biskop Jakob Madsen, hvis Efterkommere ere blevne vel bekendte. En ældre Broder, den kongelige Livmedikus, Dr. *Mads Jakobsen (Jacobæus)*, havde ledsaget Peder Jakobsen på dennes Frierrejse, på hvilken de allerede den 5te Oktober 1604 vare komne til Ribe, hvorefter Trolovelsen foregik den 28de Oktober. Brylluppet stod den 21de April næste År.³⁾ Biskop J. C. Bloch fortæller i „Den fynske Gejstligheds Historie,“ at Peder Jakobsen døde 1651, at hans Kone overlevede ham, og at det gik tilbage for deres Afkom.

Den 5te og yngste Datter, *Ingeborg*, blev omtrent 1615

¹⁾ Terpager: Inscript. Rip., S. 32. — ²⁾ Terpager: Appendix inscr. Rip., S. 53 ff. — ³⁾ Hegel. Alman.

gift med Dr. *Kristen Bording*, Medikus og Medlem af Domkapitlet i Ribe. Hun og hendes Mand bebode det nuværende Rådhus, af hvilket Rådmand Anders Sörensen, som ovenfor fortalt, havde ejet den nordlige Del, som de således dels arvede, dels fik ved at tilkøbe sig de øvrige Arvingers Anparter. Dermed forenede de 1618 den sydlige Del eller Hjörnehuset, som de købte af Byskriveren, *Mads Lassen*, der rimeligvis var en Svigersøn af den tidligere omtalte Ejer, *Oluf Nielsen*, og begge Husene fik således igjen samme Ejer. — Blandt Kristen Bordings og Ingeborg Klyns Börn er den mærkeligste Mag. *Anders Bording*, der er bekjendt som Digter og ofte nævnes som den danske Digtkunsts Fader.

Endnu er der til Slutning nogle Ord at sige om Anders Sörensens Enke, *Kirstine Lavridsdatter* eller *Anderskone*. Det er en ganske overordentlig Virksomhedsånd, som besjælede denne Kone. Derom vidner det store Antal Rejser, som hun foretog sig i forskjellige Forretninger, idet hun havde den Vane, ikke at overlade nogen vigtigere Sag til Andre, men selv at udføre den, og det hvad enten den angik vigtige Forhandlinger med Regjeringen i Kjøbenhavn eller Pengesager i Hamborg. Jeg har allerede anført så mange Exempler herpå, at det kunde være overflødigt at anføre flere. Dog vil jeg nævne, at hun også 1608 var i Kjøbenhavn i Anledning af en Proces, som hun havde med en vis Morten, og som den 10de Juni blev forligt på Herredagen.¹⁾ Dengang rejste hun i Selskab med sin Svigersøn, Biskop Hege-lund; i Anledning af Processen med Sören Bramming rejste hun, som vi have set, med egen Befordring lige til Kjøbenhavn; men undertiden rejste hun også på en så tarvelig Måde, at det må forundre os hos en så formuende Kone. Jeg sigter herved til en ubehagelig Hjemfart, som hun År 1600 havde fra Hamborg. Den 2den Juli begav hun sig på Hjemvejen fra denne By i Selskab med *Baltser Knudsen*, *Peder Kristensen*, *Jens Lund*, *Ebbe Mogensen* og *Jørgen Mikkelsen*, alle på 1 Vogn. De 3 førstnævnte Mænd hørte til de mere ansete Borgere i Ribe, men ingen af dem stod ved Slægtskab eller, såvidt jeg ved, på anden Måde i Forbindelse med Kirstine Anderskone. *Ebbe Mogensen*, Rådmand *Mogens Ebbesens* Søn, har jeg allerede tidligere om-

¹⁾ Hegel. Alm.

talt som en af Byens værste Slagsbrødre. Som sådan viste han sig da også ved denne Lejlighed. Da den største Del af Selskabet allerede sad på Vognen, kom Ebbe Mogensen til og var „meget drukken,“ hvorfor han også strax gav sig til at kjævles om den Plads, på hvilken han vilde sidde bag i Vognen. Derpå indfandt også *Jørgen Mikkelsen* sig og kom til at sidde for i Vognen. Enken og Baltser Knudsen sade på det midterste Sæde. Da de vare komne noget uden for „Damdoren“ (Dammthor), begyndte Ebbe Mogensen på Plattydsk at overfuse *Jørgen Mikkelsen*, uden at denne havde givet ham nogen Anledning dertil; om der tidligere havde været nogen Uenighed mellem dem, kunde Vidnerne ikke sige. Kort efter råbte Mogens til Kudskene, at han skulde holde, sprang af Vognen og begyndte med draget Værge at hugge løs på *Jørgen*. Denne sprang da også af og trak blank. De Andre måtte 3 Gange skille dem ad, og da de igjen vare komne på Vognen, så man, at Blodet løb ned i *Jørgens* Krave.¹⁾

En anden Måde, hvorpå *Kirstine Anderskones* Lyst til Selvvirksomhed viser sig, er hendes hyppige personlige Møder på Tinget og Rådstuen. Det er egentlig meget sjældent, at Borgerkoner, og da især af den mere formuende Klasse, møde for Retten. De lode ved Processer og andre Retshandlinger så at sige altid deres Værge møde med deres Fuldmagt. Det er endogså meget sjældent, at Kvinder aflægge deres Vidnesbyrd personlig i selve Retten; næsten altid afgive de det til et Par Mænd af deres Slægt eller Venner, som da igjen møde med det for Retten. Men således er det ikke med *Anders Sörensens* Enke. Hun møder selv meget ofte for Retten, og selv i de Tilfælde, hvori hendes Værge efter Loven skulde optræde på hendes Vegne, plejer hun selv at være tilstede for at tilse, at Alting går rigtigt til. Også herpå have vi i det Foregående haft tilstrækkelige Exempler. Jeg vil derfor her kun anføre et Tilfælde af en noget anden Art: Den 22de November 1596, altså før hendes Mands Død, mødte hun og hendes Svigerinde, *Marine Svanes*, på Rådstuen og berettede, at de havde været hos Lensmanden, *Valdemar Parsberg*, og bedet for 2 Tyve, „at de måtte blive benådet til at stå deres Ret til et Sværd“

¹⁾ Tingbogen.

(istedetfor at lide den mere vanærende Straf at hænges). Lensmanden havde været så galant at bevilge denne deres Bøn på den Betingelse, at Borgmestere og Råd samtykkede deri, hvilket disse da så også gjorde.¹⁾ Sådanne Forbønner spillede en vigtig Rolle i den Tids Retsvæsen.

På den anden Side kan det heller ikke nægtes, at den gode Dame synes at have haft et temmeligt stift og stridigt Sind, som hun ikke blot viste mod Fremmede, men også mod sine Nærmeste, f. Ex. mod sin Søn, Jens Klyn, og, i Anledning af hendes Mands Ligtavle, mod sin Svigersøn, Biskop Hegelund. Også i denne Henseende formildes dog Billedet af hende ved den Skildring, som Mag. *Anders Bording* i det tidligere omtalte Bryllupsdigt giver af hende i en noget højere Alder, hvorledes hun da fandt sin Glæde i at samle sine Börnebörn hos sig og se dem glade. Da det tilige ligesom kaster et Afskedsblik på Anders Sörensens Slægt, vil jeg her lade aftrykke den første Del af det:

Det Højfornemme og Lykkerige Par

Söffren Jenssön Klyne,

Baadmand i Frederichshald,

Og

Cathrina Olufs-Daatter,

Paa deres Brudlofs-Dag til Ære. 1670 den 9 Octobr.

I mindes vel vor Barndoms Tid,

Hr. Brudgom, da vi rende,

Med Kalve-spidsen²⁾ hid og did,

Og ej til Verden kiende.

Hvor vel det da med os tilstoed;

Hvor Folkerig en Skare

Vi vare, naar Mor-Moder loed

Til Dands og Leeg os vare.

Af egne Börn og deres Æt

Hun kunde naar hun vilde

Et gandske Vertskab sanke læt

Og giöre der med Gilde.

Saa stor var da vor Slegte-rad,

Saa lang var da vor Hale,

¹⁾ Rådstue-Dombog. — ²⁾ Jeg kjender ikke dette Udtryk: at løbe med Kalve-spidsen, men det må vel betyde omtrent det Samme som at giöre Kalvespring, være kåd og overgiven.

Men see, jeg veed skøt ikke hvad
 Jeg derom nu skal tale.
 Vor Stammes Tal forringer sig,
 Og svinder hen med Tiden,
 Vor Flok den tyndes kiendelig,
 Vor Skare vorder liden.
 I vores egen Føde-By
 Vi snart ej Frændskab eje,
 Som os i Nød kan skaffe Ly,
 Skøt hver er sine Veje.
 Vel mangan Plads staar overgroed
 Med Nelde, Græs og Skrepper,
 Hvor før vor Ungdoms *Troja* stod
 Og Sorrig hørdes neppe.
 Af Klyne, Bording, Hegelund
 Vi snart ej Levning finde,
 Som der har Færne-Navn og Grund:
 Paa Fald er deres Minde.
 Den største Part af os er død
 Og haver Graven inde,
 Den overblevne Rest sit Brød
 I fremmed Egn maa vinde. o. s. v.¹⁾

Foruden hendes egne Börn og Börnebörn havde hun en meget talrig Familie. Hendes 4 gifte Helsøstre ere nævnede S. 225; men af sit andet Ægteskab med Ingeborg Lambertsdatter havde hendes Fader efterladt sig idetmindste 3 Sønner og 4 Døtre. Den ene af Sønnerne var Lambert Lavridsen, som var en virksom Handelsmand, der 1610 og 1612 træffes på Rejser i Tydskland, men 1616 forgik med Skib og Gods under Frankrig, hvorefter hans Søskende gik fra Arv og Gods efter ham.²⁾ De 2 andre Brødre, Jens og Olufs, Skjæbne er mig ubekjendt. Søstrene derimod bleve godt gifte, Marine 1602 med Hans (Pedersen) Vandel, en Riber og udentvivil en Sønnesøn af Stiftets første protestantiske Biskop. Hans Vandel havde givet sig i Hoftjeneste, havde efterhånden været Slotsfoged, Ridefoged og Slotsskriver på Ålborghus, blev 1611 Tolder på Skagen, men vendte snart tilbage til Ålborg, hvor han 1616 var Borgmester. En anden Søster, Margrethe, gjorde et glimrende Parti i Ribe, idet

¹⁾ Bordings poetiske Skrifter I, S. 162. — ²⁾ Tingbogen under 2den Maj.

hun 1603 blev gift med Bagge Pedersen, Peder Baggesens ældste Søn, senere Rådmand, Anders Sörensens Søstersøn. En 3die Søster, Mette, blev gift med en Povl Jensen, og den yngste, Ingeborg, 1617, i sit 25de År med Mag. og Lektor i Ribe Kristen Friis, en Søn af den tidligere nævnte Rådmand i Ribe, Niels Grisbeck.

Med *Kirstine Anderskones* Formue maa det efterhånden være gået noget tilbage; thi hendes Skatte-Ansættelse sank efterhånden fra 10 Mk. til 4 Mk., som den var i 1632. I 1633 står hun endogså kun opført med 4 Sk.; men det er dog rimeligvis en Skrivfejl. Hun vedblev at bo i sin afdøde Mands Bolig på Nederdammen indtil sin Død, som indtraf den 17de Oktober 1634 i hendes 82de År. Hun blev begravet ved Siden af sin for 36 År siden afdøde Mand. Ligesom *Terpager*, idet han i sine „Ripensiske Indskrifter“ oversætter Indskriften på deres fælles Ligtavle, tilføjer nogle rosende Ord om Manden (se Side 264), således holder han også, og i endnu stærkere Udtryk, en Lovtale over Konen, idet han siger om hende, at hun var „i højeste Grad prydet med Berømmelse for alle Dyder“¹⁾, så at man ser, at hendes Minde dog længe er blevet bevaret i stor Ære i den By, i hvilken hun var født og havde virket så meget.

---

¹⁾ Inscript. Rip., S. 127.

Et Bondebryllup i Raabjerg Sogn for 30 Aar siden.

Af A. Peter Gaardboe.

Da det med Hensyn til et Folkefærds Historie og til Oplysning om dets Udvikling i Dannelse og Velstand har Interesse at kjende Beskaffenheden af disse til forskjellige Tider og i forskjellige Egne, har Forfatteren heraf, der selv er bondefødt, troet at burde efter Evne i det nævnte Øie-med levere følgende paa personlig Erfaring grundede Bidrag fra Vendsyssels nordligste Sogn, hvis Beboere, som Følge af Egnens golde Natur, isolerede Beliggenhed og daarlige Communicationsmidler, langt fra med Hensyn til Udvikling i materiel Henseende kunne holde Skridt med Landets bedre Egne.

For omtrent 30 Aar siden var det en Regel, fra hvilken der vist sjelden gjordes Undtagelse, at man i Raabjerg Sogn holdt Bryllup om Efteraaret i Slutningen af October eller Begyndelsen af November. Brudeparret havde ialmindelighed, som det hedder, „været Kjærester“ flere Aar iforveien, og det kan siges til Ære for Datidens strængere Sædelighed, at det var sjeldnere end i vor Tid, at Brudens Tilstand ved Brylluppet øiensynlig lod vente en Forøgelse af den nye Familie for det Første.

Før Tillysningen, som skete nogle Uger før Brylluppet, turde Bruden ikke flytte til sit nye Hjem, om ogsaa hendes Forlovede „trængte“ til hende, for at bestyre Huusvæsenet. Naar der var lyst fra Prædikestolen, begyndte snart Forberedelserne til Brylluppet. Det første, der blev taget fat paa, var Bryllupsklæderne, og saa sjeldne vare dengang Frakker i Raabjerg Sogn, at det blev anset for en høitidelig Begivenhed og en stor Bekostning, at Brudgommen maatte anskaffe en ny, blaafarvet Vadmels Frakke eller „Bruiekjovl,“ som siden tilligemed de øvrige Bryllupsklæder, hvoriblandt gjerne var en Kattuns Vest, omhyggelig opbevarede i Mandens Skatol eller, naar han var mindre velhavende, Klædekiste. Disse Klæder bleve senere kun brugte, naar man skulde til Bryllup eller Alters, og efter nogle Aars Forløb omskiftedes da ogsaa Navnet „Bruieklæer“ med „Gudsbordklæer.“ Det lader sig saaledes nok forstaae, at en Bondeemand paa den Tid ikke for hele sin Levetid lod anskaffe mere end een Frakke, nemlig hans „Bruiekjovl.“ Til almindelig Kirkebrug bare Mandfolkene bestandig kort Trøie, og endnu saaes flere ældre Mænd gaae i Kirke med Knæbuxer og hvide Strømper.

Hos velhavende Folk var det ikke sjelden, at det ældgamle Leergulv i Storstuen i Anledning af en Bryllupsfærd blev ombyttet med et af Fjæl til Beqvemmelighed for de dandsende Gjæster.

Omtrent 8 Dage før Bryllupsdagen begyndte for Alvor Forberedelserne til Høitideligheden i Brudens Hjem. Gjæsterne vare nu indbudne, hvilket gjerne skete af Brudgommen.¹⁾

Ved de saakaldte store Bryllupper, og om et saadant hos en velhavende Gaardmand er her just Tale, var det Skik, at de indbudne Gjæster gave Et eller Andet til Konen i Bryllupsgaarden, for Ex. Høns, Ænder, Æg og Smør m. v. Disse Gaver ydedes under Benævnelsen „Faaen“; som Verbum brugtes „at faaen.“ Naar der for Ex., som jo kunde skee, i Bryllupsgaarden blev talt om, at en vis Kone havde

¹⁾ Dette er særegent for Raabjerg; andensteds udførtes Bydningen af en særlig Bedesvend med en bestemt Formular, saaledes i Sundeved (s. Lorenzen „Et Bondebryllup paa Sundeved“ i „Dansk Maanedsskr.“ 1859, II. S. 353), Fyn, Samsø o. d. St. Red.

givet rigeligt af de nævnte Sager, saa hed det: „Met Nielsdær¹⁾ eller Kjesten Krensdær faaent rigti godt,“ og blev hertil gjerne føiet den Bemærkning: „De ma vi hov²⁾ apaa, nær di skal ha No ajen³⁾ hæfraa.“⁴⁾

At det Gamle saavel i Sæder som Skikke og Sprogbrug vedligeholder sig længere i Raabjerg Sogn end i andre Egne, er en afgjort Sag, og man maa vel antage, at dette er en Følge af Befolkningens mindre Samqvem med Fremmede, hvilket jo maa medføre, at det Nye vanskeligere finder Indgang, ligesom Egnens ufrugtbare Beskaffenhed ogsaa byder, at man sparsomt maa omgaaes med unødvendige eller moderne Fornødenheder.

Den saakaldte „Faaen“ gik for sig i den første Halvdeel af Ugen før Brylluppet. Det var naturligviis Qvindfolk, som skulde „faaen,“ og det var med en vis Høitidelighed og øiensynlig Nysgjærrighed, at Koner og Piger gik til Bryllupsgaarden med deres Kurve, som strax modtoges af nogle af de flere tjenstgjørende Qvindfolk, af hvilke ogsaa nogle under „Kokkekonens“ Veiledning vare beskæftigede med at vadske, skure og skrabe i næsten alle Kroge af Huset, og var i sin Tid en saadan grundig Reengjøring paa de fleste Steder ogsaa nødvendig, da denne Green af Huusgjærningen i Reglen blev gaaet over med en Harefod. Den vordende Brud opvartede, naar hun ikke allerede var flyttet til sit nye Hjem, dem, som bragte „Faaen,“ og Traktementet bestod gjerne i Smørrebrød og en Snaps paa en Tallerken, hvilken den fremmede Kone eller Pige maatte sidde med paa Skjødet, og paa samme Maade serveredes Kaffen, som ogsaa blev buden til de mere Ansete; efterat denne var drukken, skulde

---

¹⁾ Nielsdatter. — ²⁾ huske. — ³⁾ igjen. — ⁴⁾ Om Ordet „Faaen“ s. Molbechs Dialekt-Lexikon S. 102 og 123, hvortil skal føjes, at Udtalen paa sine Steder giver Ordet som „Fund.“ Et „Fundgilde“ er enhver Sammenkomst af Almuen, hvor Beværtningen tilvejebringes ved Naturalier, som fra dem, der skulle deltage i Gildet, frømsendes til Beværtningsstedet. Disse Naturalier kaldes ved Frømsendelsen „Fund.“ Dette Ord synes da at være Oldsprogets „fundr,“ der betyder et Møde, en Sammenkomst, navnlig et større Møde, hvortil Folk komme sammen fra alle Kanter (hjøðfundr Folkemøde, ríkisfundr Rigsdag o s v.) Fundgilde passer godt hertil, og det er rimeligt, at det Bidrag, som hver Mødende skal yde til Fundet, ligeledes er bleven kaldet Fund. (I Sundeved kaldes omvendt Bryllupsdagen „Kostdag“ efter Kosten der ydedes, men som under Frømsendelsen kaldes „æ Skikkín.“ Lor. S. 355.)

Brudepynten tages i Øiesyn, og det var høist interessant at høre, hvorledes de fremmede Qvindfolk, naar flere vare samlede, kappedes om at overtræffe hverandre i Lovtaler over „Bruiekjovli aa de aant Stads.“ Datidens Brudepynt kan naturligviis hverken i Skjønhed eller Kostbarhed sammenlignes med Nutidens, som ogsaa koster næsten lige saamange Rigsdaler som dengang Mark. Var Huusmoderen tilstede i Dagligstuen, naar de fremmede Qvindfolk vendte tilbage efter at have betragtet Brudepynten, hvilket gik for sig i Storstuen, udviklede der sig gjerne en Samtale af omtrent følgende Indhold. Huusmoderen: „Naa, hvad tykkes I om vo Marens Stads?“ De Fremmede (som i Chor): „Ja, ve tykkes jo, de æ saamø pænt aaltsammelt.“ En af de fremmede Qvinder: „Især tykkes a da Kjovli æ saamø stadsens; saa pæn Mernam haar a ino olle¹⁾ sit, di hæ Riis di sie da saamø lyvagtig.“ En Anden: „Da vil a sue te²⁾, dær heller oller haa vat saa gjøv æ Sjal i Raabjerre Kjerk førri, — ja de ær endda aasaa æ stort Klæi, Rammen haa mæ da no olle sit Mag te, aa saa saaent Frøiser; men si, de haar aasaa kost Peber saaent æ Klæi; (vendende sig mod Moderen) haar en halv Snees Mark ku løst et?“ Moderen (med Selvfølelse): „Ja a skal semæi olle lyv eu Skjelling, de haa saa liig kost halvøllent³⁾ Mark.“ — En Tredie: „Ja dæ komme no jen Mod høver end en naaen.⁴⁾ A töt, de va svært dæi-gaang a skul ha Bryllup, a fæk æ Sjal dæ kost en hiel Sæel⁵⁾, men si de haar et No aa sæi no.“

I de næste tre Dage og Nætter før Brylluppet steg Travlheden til det Høieste, og selv Mandfolkene maatte tage Haand i Hanke med, for Ex. med at plukke Høns, pudse Messing-, Kobber- og Tintøi med mange andre Smaapillerier.

Til Løverdag Aften maatte Alting være klart. Man holdt dengang, med meget sjeldne Undtagelser, Bryllup om Søndagen, og tidlig om Morgenen blev Bruden pyntet. En eller flere „Skræderpiger“ i Sognet, af hvilke dog kun een blev brugt ved hver Leilighed, gave sig af med eller gjorde en Slags Forretning af at pynte Brude, i hvilket Øiemed de vare forsynede med Noget, som gik under Benævnelser „Bruiesmyk,“ det vil sige en Art Brudekrands, hvis mangfol-

¹⁾ aldrig. — ²⁾ svare til, indestaa for, — ³⁾ halvøllente, — ⁴⁾ en anden.
— ⁵⁾ en hel Seddel o: 1 Rdlr.

dige brogede Bestanddele vare af temmelig store Dimensioner og ragede omtrent 3 eller 4 Tommer over Brudens Hoved, og allerøverst sad gjerne en stor Haarkam, kunstigt omviklet med brogede Perlesnore eller en Guldkjæde. En saadan Haarkam med Tilbehør havdes paa den Tid til Udlaan af Præstekonen eller en Jomfru i Præstefamilien tilligemed et Par forgyldte Ørenringe med Perler, og naar Brudens Pynt senere enten af denne selv eller hendes Moder blev omtalt, blev det med en særegen Betydning fremhævet, at hun ogsaa havde havt Jomfru Marens eller Trines store Haarkam og Guldkjæde.¹⁾

Paa hver Side af Dagligstuen, som hos de Fleste ogsaa tjente til Sovekammer, blev tidlig om Morgenen med hvide Duge dækket et eller to ved Enden af hinanden staaende Borde, forsynede med flere Tallerkener med Smørrebrød, gamle, høie og smalle Kruse med Tinlaag, fyldte med Øl, og ligeledes flere Flasker med Brændeviin.

Klokken mellem 8 og 9 ankom sædvanlig Gjæsterne, og den ene Vogn efter den anden rullede nu ind i Gaarden. Man brugte paa den Tid meget lange og smalle Vogne, gjerne blaamalede med sorte Ruder udvendig paa de høie Bagsmække (Govl) og med 2 eller 3 Agestole, ikke bredere end at kun een Person kunde faae Plads i hver. Reisetøiet var simpelt, og kun de mere velhavende Gaardmænd vare forsynede med en saakaldet Chenillie, en Art lang, smal Frakke med flere „Slag,“ det ene lidt længere end det andet, af hvilke det nederste og længste kun naaede til midt paa Armene. Ogsaa endeel af Gaardmandsqvindfolkene vare forsynede med et Stykke sortfarvet Reisetøi, som ligeledes benævnedes Chenillie, men i Form var noget forskjelligt fra Mændenes og kun havde eet „Slag“ eller nedhængende bred Krave, kantet med Fløiel.

I Gaarden bleve Gjæsterne først modtagne af Brudens Fader og Brødre. Kudsken svang sig strax med et vældigt Sæt ned fra sit Sæde, et saakaldet Vognskrin, og derefter bleve Qvindfolkene med megen Forsigtighed løftede ned fra

¹⁾ Som det her beskrives, fandtes det ogsaa i Fyn paa samme Tid og kom ligeledes fra Præstegaarden; jfr Lor. S. 356. Det helt gyldne Brudesmykke, som 1852 paa Fur blev forevist Frederik den syvende og derpaa afleveret til Etatsraad Worsaae, fremstiller vistnok den ældste og reueste Skikkelse. B o d.

Vognen af Mandfolkene, hvorpaa der hilsendes venligt med kraftige Haandtryk og lydelige Kys.¹⁾ I Stuen blev Gjæsterne med lignende Venskabsyttringer modtagne af det glade Brudepar og de allerede ankomne Gjæster. Om Formiddagen blev der kun opvartet med varmt Øl med Sirup i, Smørrebrød og Brændeviin. Da Stuerne, naar det var en Familie med mange Slægtninge, gjerne blev propfulde af Mennesker, var der undertiden en besværlig Trængen og Skubben, særdeles om Morgenens, da Gjæsterne sjelden sade rigtig tilbords, før man havde været i Kirke. De qvindelige Gjæster flokkedes saa tæt som muligt om Bruden; men naturligviis maatte flere af de lavere og de, som vare yderst i Kredsen, foreløbig lade sig nøie med af Brudesmykket kun at see lidt af den ommeldte store Haarkam. Ogsaa fra de mandlige Gjæster rettedes mange nysgjærrige Sideblikke paa det glimrende „Bruiesmyk,“ ligesom de ogsaa omhyggeligt mønstrede de unge, sjæleglade, rødmussede Piger.

Forinden man kjørte til Kirke, blev der af 2 eller 3 af de meest ansete blandt de qvindelige Gjæster taget Bestemmelse om, i hvad Orden man skulde offre i Kirken, saaledes at samtlige Gjæster bleve ordnede parviis, Mand og Qvinde, og det var tydeligt, at de „Unge“ vare meget spændte paa Resultatet af denne Deling, som naturligviis ikke kunde falde ud efter alles Ønske. En fast Skik var det, at Brudeparrets Førere skulde offre sammen, ligesom ogsaa Brudepigerne, af hvilke der mindst maatte være fire, offrede sammen med de ridende Karle.

Henved Klokken 10 var man i Reglen færdig til at kjøre til Kirke. Vognene kjørte frem i Gaarden og besattes af de glade Gjæster, og den samlede Bryllupsskare, som ialmindelighed hos en Gaardmand bestod af 10 eller 12 Vogne og 4 eller 6 Forridere, drog nu i lempelig Fart ad Kirken til; naar Forriderne vare komne denne paa omtrent et tusind Alen nær, skulde der, til Ære for Brudeparret, rides i strakt Carriere til Kirken, og, efter blot flygtigt at have hilst til den lige saa talrige som nysgjærrige udenfor Kirkegaarden staaende Menighed, gik det i strygende Fart igjen tilbage til den kjørende Deel af Bryllupsskaren for at byde denne og navn-

¹⁾ Mandfolkekyset er endnu meget almindeligt paa Island og Vesterhavshæerne hvis Befolkning staaer Vesterjyderne saa nær.

lig Brudeparret „Velkommen til Kirke,“ og saaledes blev der ofte gjort 3 eller 4 Vendinger mellem Kirkegaarden og „de Kjørende.“ De raskeste og modigste af Forriderne opnaaede undertiden at ride heelt hen til den bageste Vogn, hvorimod de mindre behjertede eller kluntede, af hvilke ikke sjelden een eller flere til Moro for Menigheden og de unge, qvindelige Bryllupsgjæster bleve Græsryttere, maatte nøies med at komme til den forreste eller „Brudevoguen.“¹⁾

Bryllupsfolkene satte sig i de øverste Stole i Kirken, Bruden og Brudgommen yderst i de to øverste, og naar Pigen, som besørgede Brudepynten, havde borttaget det snehvide Tørklæde, som havde bedækket denne, for at rette paa de mulig fremkomne Uordener i Brudesmykket, var Nysgjærigheden hos den yngre og navnlig qvindelige Deel af de øvrige Kirkebesøgende stegen til det Høieste, og saamange af disse, som kunde rummes, stege under ivrig Skubben og Trængen op paa det Øverste af Stolene, og, var det „æ rigti pæn Bruiesmyk,“ gav deres Beundring sig Luft, først i lydelige og senere, naar denne var noget afkjølet og Præsten var kommen i Kirken, i hviskende Lovtaler, og tilvisse, der var en vid Mark for denne deres Virksomhed, da Brudesmykkets mangfoldige, skjøndt smagløse Enkeltheder saa specielt som muligt maatte mønstres og bedømmes af de Nærmeststaaende.

„Efter Tjenesten,“ det vil sige, efterat der var bleven sunget og prædikeret, blev Vielsen foretaget, efterat først nogle Vers af Psalmen „I Jesu Navn skal al vor Gjerning skee“ vare sungne. Brudgommen førte selv sin Brud til Alteret, ledsaget af Brudepigerne, som under Vielsen bleve staaende parviis bagved Brudeparret. Lidt efterat Vielsen var tilendebragt, sang man Psalmen „Af Høiheden oprunden er,“ og samtidig hørtes en almindelig Raslen, som kom fra de qvindelige Bryllupsgjæsters Kridthuse²⁾, af hvilke Offerpengene

¹⁾ Ridende Svende føre vist tilbage til Brylluppets allerældste Skikke og Navn (brudlaup) jfr. Turkmannernes Bryllup efter Vámbørys Rejse i Mellemasien S 237. I Fyn var Skikken som her beskrevet, jfr ogsaa Lor. S 353 I Randersegnen kjører Musikken foran til Kirken, ligeledes i Sundeved, jfr. Lor. S 357. — ²⁾ En Art smal Daase eller Boddike af Messingblik, lig en Fyrtønde, med dobbelt Laag og to Rum, hvoraf det ene afbenyttedes til Opbevaring af lidt Sukker og Allehaande og det andet til at gjemme Lompengene i.

nu bleve fremtagne. Offringen skulde nu paabegyndes, hvilket naturligtviis skete af Brudeparret. Denne Handling eller kirkelige Pengeforretning gav nyt og rigt Stof for Nysgjærigheden hos den qvindelige Deel af Menigheden, hvis Latter blev lydelig, naar, som ikke var sjelden, nogle af de unge, keitede Karle bare sig forkeert ad med Offringen, for Ex. ved at gaae paa høire Side af Pigen, med hvem han offrede, eller, som ogsaa hændte, ved at blive staaende og bukke uafsladelig ved Alteret, indtil Præsten endelig vendte sig om, for, som Karlen troede, at gjengjælde hans besværlige Compliment, eller, som vare mere rimeligt, for at see, hvormeget der blev offret.

Indgaaelse af Ægteskab blev dengang ialmindelighed be-
tragtet med mere Alvor og Høitidelighed end i vor Tid, og det var dengang, i det mindste i Raabjerg Sogn, yderst sjelden, at et Ægteskab blev ophævet. Almuen lod sig i sin Tid lettere bøie under Geistlighedens og Kirkens Magt, og Forskjellen mellem Da- og Nutidens Respect for Kirkens Tjenerne er virkelig slaaende, og det turde vist være nødvendigt, at den unægtelig aftagende religiøse Tro af Regjeringen søgtes erstattet ved Udbredelse af mere Oplysning og Dannelse hos Massen af Folket. Det havde dengang meget at betyde og blev omtalt med en vis hellig Følelse, at man havde staaet for Alteret med sin Ægtehalvdeel, om ogsaa dennes Omgang i Ægteskabet blev nok saa utaaelig.

Naar Forriderne ved Hjemkomsten fra Kirken første Gang naaede ind i Gaarden, hvilket skete i flyvende Fart, bleve de trakterede med Brændeviin, og dette i Forening med, at Spillemanden modtog dem med en lystig Fanfare, bidrog øiensynlig til, at de senere Vendinger mellem Gaarden og de efterfølgende Vogne bleve udførte med en næsten til Vildhed grændsende Hurtighed, og det var ingen Sjeldenhed, at en eller flere af de forvovne Ryttere i deres voldsomme Fart tabte deres høie, pyramideformige Filthatte, som vare i Mode paa den Tid, og det vilde være bleven anseet for Mangel paa Agtelse for Brudeparret, om man, istedetfor at holde ud med til den allersidste Vending, vilde have forsøgt paa at optage sin Hat. Var der i Nærheden af Bryllupsgaarden eller paa Veien til Kirken en Mand, der eiede en gammel Bøsse, gaves der gjerne Bryllupsskaren et eller flere Æresskud.

Klokken mellem 2 og 3 vare Gjæsterne i Reglen igjen tilbage i Bryllupsgaarden, hvor der under de nu stedfindende Lykønskninger trakteredes med Smørrebrød, Brændeviin og Øl, og hermed hengik gjerne en god Time, før det egentlige „Maaltid“ begyndte, hvilket bebudedes med at der blev spillet et eller andet muntert Musikstykke, og nu hed det, „at Maden blev spillet paa Bordet.“ Denne Musik gav tillige Signal til en Virksomhed ogsaa hos de qvindelige Gjæster, som nu gav sig ifærd med, ved Hjælp af Knappenaale, at hæfte hvide Lommetørklæder paa Brystet af Mandfolkene, for at disse ikke skulde spille Suppe eller andre flydende Varer paa deres Kattuns Veste, hvilket rimeligt nok var den egentlige Hensigt med denne Foranstaltning; men Udtrykket i de oprømte mandlige Ansigter vidnede tydeligt nok om, at de tillige betragtede denne uvante Prydelse med en vis hemmelig Stolthed, og denne var mærkelig kjendeligere, jo hvidere Tørklædet var. Naar endelig samtlige Borde vare besatte med den første Ret, som gjerne var Kjødsuppe, op-hørte Musikken, og Degnen, som var en stadig Gjæst ved ethvert Bryllup, traadte nu frem i den øverste Ende af Stuen og læste med megen Salvelse et Par Bordbønner og sang et Par Psalmevers. Endvidere serveredes Fisk med Sennop, Sødssuppe („Bygsup“) med Svedsker, Høns- og Lammesteg og endelig som Desert vældige Portioner Søsterkage og Vaf-ler, og enhver især af Retterne blev „spillet paa Bordet.“ Medens Gjæsterne endnu sade tilbords, blev der saavel af Gamle som Unge udført en mærkværdig Leeg, som utvivl-somt er en svag Levning af den ældgamle Skik hos vore Forfædre, naar de i deres hjemlige Gilder for Spøg kastede hverandre Knoklerne af Stegene i Ansigtet; men som Følge af de nu mildere Sæder var den nævnte Leeg ved Bryllup-per og andre Gilder indskrænket til, at man kastede hver-andre Svedskestenene i Ansigtet. Et godt Qvarteer morede man sig med denne sære Leeg, og Svedskestenene fløi i alle Retninger i Stuen; kun Brudeparret, som naturligviis sad til Høibords, skulde spares, og var Nogen saa uheldig ved et Vaadekast at slaae en Svedskesteen mod Brudesmykket, erkjendte han med synlig Fortrydelse sin Forseelse, for hvil-ken der gjordes skyldig Afbigt.

Endelig, efter at Degnen igjen havde læst nogle Bønner, reiste man sig fra Bordene og takkede for Mad, hvilket led-

sagedes af Haandtryk og Kys, hvorpaa de qvindelige Gjæster gik i Værk med at samle de omdeelte Portioner „Bagerløi,“ de Gifte toge tillige deres Ægtehalvdeels. Disse Sager, der under Benævnelsen „Godt“ medbragtes til Hjemmet, bleve indpakkede i de omtalte hvide Lommetørklæder.

Var det velhavende og „pæne“ Folk, blev Præstefamilien ogsaa indbudet til „at komme hen og spise,“ og der blev saa ialmindelighed dækket til dem og 2 eller 3 af de mere ansete Gjæster i Storstuen. Efter Maaltidet, eller ialtfald efter at have drukket Kaffe, tog hans Velærværdighed hjem igjen, og saa stor var Datidens Respect for Præsten, at man gjerne opsatte Dandsen, indtil „Faaer“ var taget bort. At Præsten havde været med til Bryllup, blev senere i længere Tid omtalt med stor Betydning.

Klokken 5 eller 6 bleve Bordene i Dagligstuen baarne ud i Gaarden eller flyttede ind i Storstuen, for at man kunde begynde Dandsen, som regelmæssigt aabnedes af Brudeparret og dets Førere med en „Totour,“ saaledes at Bruden dandsede med Brudgommens Fører og omvendt. Denne Dands, i hvilken det hed, at „Brudgommens Fører dandsede Bruden til ham,“ blev udført med megen Værdighed, og det var øiensynligt en stor Nydelse for Gjæsterne at see Bruden dandse og høre det klingre i Brudesmykket. Naar Bruden „var dandsset til Brudgommen,“ dandsede Brudepigerne og de ridende Karle, og først efter at der var dandsset et Par Timer, blev der skiftet Klæder, hvilket gjerne skete i Nabostederne. Dandsen fortsattes derefter med Lyst og Iver hele Natten. Man dandsede paa den Tid Totour, Tretour, Firtour, Ottemandsdands, Federmikkel, Riil, Vals og lang Engelsk, hvilken sidste meget complicerede Dands kun Degnen til Fuldkommenhed kunde hitte Rede i. Violinens hvinnende Toner og Gulvets hule Drønen af de vældige Spring, hvormed Karlene pleie at gjøre Ære af Pigerne, lød i vid Afstand fra Gaarden. Alt var Liv og Muntherhed. De ældre Gjæster spillede Kort, røg Tobak og drak Brændeviin, og det gjorde godt at see de yngre, lykkelig gifte blandt Gjæsterne, da disse ligesom paany syntes at opleve deres Bryllupsfest; naar de ikke dandsede, sad de gjerne parviis paa en Stol eller Alkoveseng, hjertelig kjærtegnende hinanden, og eiede Manden en lille sølvbeslagen Pibe med silke Duske og Glasperler ved det gammeldags Rør, blev denne af hans glade

Halvdeel med skjult, uskyldig Stolthed pudset blank, ligesom hun ogsaa af og til med kjærlig Omsorg rettede paa hans Halstørklæde og Krave.

Langt ud paa Aftenen blev der buden Kaffe, og mod Slutningen af Natten spiste man stuvet Kaal og Flæsk, hvorpaa Dandsen og Kortenspillet atter fortsattes indtil næste Dags Middag, til hvilken Tid man spiste Fisk og Grød. Efterat dette sidste Bryllupsmaaltid var endt, skulde der gives „Brudeskænk“ (Pengegaver til Bruden) og offres til Kokkekone og Spillemand. Brudeparret blev nu siddende til Høibords. En tom Tallerken blev sat paa Bordet foran Bruden, og et dæmpet Musikstykke bebudede, at nu skulde Gaven bringes. Kun de mandlige Gjæster gav Brudeskænk, hvorpaa de ved Høibordsenden bleve trakterede med en Snaps Rom eller Pommerantsbrændeviin. En saadan Brudeskænk beløb sig sjelden til mere end mellem 20 og 30 Rdlr. ialt.¹⁾ Brudegaven havde dog allerede paa den Tid tabt sin oprindelige Betydning og blev af Gjæsterne, som ikke yndede den, betragtet mere som en Art Betaling for det, man havde fortæret ved Brylluppet. Faa Aar derefter var denne Skik ogsaa aldeles ophørt. En besynderlig Skik var det, at Bruden skulde græde, medens Brudeskænken blev given, og naar det ikke lykkedes hende at komme i en saa bevæget Sindsstemning, lød det med Hvisken mellem Gjæsterne: „De var en haard Brui, hun fælt oller en Taar.“ En let Graad blev anset for anstændig og passende. Græd hun derimod meget, bleve undertiden flere af de ældre qvindelige Gjæster ogsaa bløde om Hjertet og døbte endnu engang Erindringen om deres feilslagne Ungdomsdrømme med stille Taarer, og lød det saa ofte med hjertelig dirrende Stemme, men med forsigtig Hvisken i de qvindelige Øren: „Ja, de gjø mæ sku rigti ondt for dæi sølle Maren, for a troer int hun glemmer Niels (en tidligere Kjæreste) saa let, si saa mø ved a.“ Naturligviis var det dengang ligesom endnu ikke sjelden, at Giftermaalspartierne mellem Gaardmandsfolk bleve bragte istand af „de Gamle,“ som vidste, at det var godt „at have Noget,“ og som oftest ogsaa personlig havde prøvet, at en Kamp mellem ideelle og materielle Interesser i Reglen falder ud i de sidstes Faveur. — Ja, Tiden har, navnlig hos den

¹⁾ Jfr. Lor. S. 359 og 362.

arbeidende Klasse, om ogsaa langsomtvirkende saa dog sikre Lægemedler mod ethvert Hjertesaar, og, som Goldschmidt etsteds meget rigtig har bemærket, er det sjelden, at der blandt Landbostanden i saa Henseende forekommer enten særdeles lykkelige eller ulykkelige Catastropher.

Undertiden blev der endnu dandset lidt, efterat Brude-skænken var given. Henimod Mandag Aften begyndte Gæsterne at forlade Bryllupsgaarden. Brændeviinsflasken gik nu meget hyppig omkring (Punsch kjendte man dengang i Raabjerg Sogn kun af Navn), ja heelt ude i Gaarden blev der endnu buden Brændeviin til de under Musik og Sang bortdragende Gjæster. Spillemandens Virksomhed paakrævedes nu meest ude i Gaarden, hvor han undertiden en heel Time maatte, som det hed, „spille Gæsterne hen,“ hvilket i Tilfælde af Riimfrost var et mindre behageligt Arbeide; men det blev i sin Tid anset for en stor Ære og en god Fortjeneste „at spille til et Bryllup.“ Saaledes kjender jeg en gammel Spillemand fra hin Tid, som, naar dertil gives Leilighed, sætter en stor Ære i at yttre: „a haa bestemt spilt te hans (eller hendes) Bryllup,“ og vil man dertil svare: „Ja Søren har vist spillet til mange Bryllupper,“ siger han oprømt videre: „Ja Gjæsses, a ha jo aasaa spilt næsten over hile Sovnt.“

Uagtet man, som foran bemærket, i Raabjerg Sogn i Sammenligning med Landets bedre Egne kommer, som det hedder, meget langt og ufuldkomment bagefter med Hensyn til Moder og nye Skikke, er Forskjellen paa en Bryllupsfærd da og nu ikke liden saavel i materiel som i intellectuel Henseende. I Nutidens Gilder dreier Samtalen sig, med Undtagelse af Beretninger om Sæd- og Kreaturpriser, næsten udelukkende om politiske og communale Anliggender. I hiin Tid derimod blev der kun talt om Udbyttet af Fiskeriet saavel ved Sognets egne Kyster som ogsaa ved Skagen. Bestyrelsen af samtlige Communens Anliggender laae og maatte ligge i Præstens Hænder, og hvis en Mand ved en saadan Leilighed var saa djærv eller uforsigtig (Brændeviin kan undertiden ogsaa gjøre en Løve af en Hare) at yttre sin Misnøie med Et eller Andet, for Ex. Uddelingen af Bjergelodder, som ogsaa udførtes af Præsten, var det tilstrækkeligt til at forhindre enhver yderligere Udtalelse af den Natur, at den

næsten allestedsnærværende Degn, som naturligviis med Iver tog Præsten i Forsvar, svarede: „Ja no ka vi snak hvodant vi vil, men a æ, S. annammer mæ, sikker apaa, de Præisti gjør et int ailis (anderledes), om hai saa aasaa skal skryv lig ind i Cancellije.“

Præsten Anders Lavritsen Vejles Optegnelser.

Meddelt af Holger Fr. Rørdam.

Efterfølgende af en jydsk Præst forfattede Optegnelser fra første Halvdel af det 17de Aarhundrede fortjene efter min Formening at kjendes, ikke fordi de indeholde særdeles mærkelige historiske Oplysninger, men fordi de give et Billede af den sociale Tilstand her i Landet før Enevældens Tid. De vise, hvorledes alt Avancement ad Embedsvejen eller i borgerlige Stillinger tildels var knyttet til Forbindelser med Adelen. Naar en Dreng havde lidt Hoved, kunde læse og skrive, eller besad et godt Ydre, tog en Adelsmand eller adelig Dame ham i sin Tjeneste. Forstod han nu at vinde sit Herskabs Yndest, avancerede han fra Dreng til Skriver, siden til Foged af forskjellige Grader, Ridefoged, Herredsfoged, Byfoged, eller til Borgemester i en Kjøbsted, eller fik endog, naar Omstændighederne saaledes traf sig, en militær Kommando. For den studerte unge Mand, der maaske ogsaa tidligere havde tjent som Dreng, men ved sin adelige Herres Hjælp var kommen ind paa den studerende Bane, var Haabet om Befordring som oftest ogsaa knyttet til, at han ved en længere Tjeneste som Informator i et adeligt Hus fik vedkommende Herremands Stemme ved et Præstevalg, hvor Adelsmanden som „bedste Sognemand“ gjorde Udslaget, eller kom ind i et af dennes Patronatskald, hvor saadanne fandtes — før Kong Christian V solgte Kirker og Kaldsret forfode, var den private Kaldelse imidlertid sjældnere. Si-

den beroede hans Stilling som Præst, ialfald i materiel Henseende, ofte paa det Forhold, hvori han stod til Stedets Herremand. Var han vel yndet paa Herregaarden, faldt der mangt et godt Stykke af. Han kunde bede den adelige Herre eller hans Frue og Døtre som Fadder til sine Børn og være vis paa en anstændig Faddergave, og saa desuden vente Hjælp til deres Forfremmelse i Fremtiden. Sligt gik saa meget desto lettere, naar Præsten, eller hvem det nu ellers kunde være, havde giftet sig med den velanskrevne Fruerpige. Thi ogsaa for Kvindekjønnen var, om vi saa maa sige, Avancementet knyttet til Forbindelse med Adelen. Den unge Pige blev først Fadeburspige paa Herregaarden, siden, naar hun skikkede sig godt, Kammerpige eller „Fruens egen Pige.“ Ogsaa Præstedatteren ansaa en saadan Stilling for meget ønskværdig; lykkedes det hende at vinde sin Frues Yndest, og havde hun tjent en Række Aar og maaske lagt sig endel tilbedste, saa var hun selv et godt Parti. Den, der tog hende, kunde være vis paa Forfremmelse ved det adelige Herskabs Hjælp; hans Bryllup blev gjort paa Herregaarden, og gode Brudegaver fulgte i Købet; han stod med sine Børn ikke uden Forsvar i Fremtiden, forudsat da, at han ved skyldig Ærbødighed og Opmærksomhed vidste at bevare den adelige Herres eller Frues Yndest.

Stykket, som her meddeles, findes i kgl. Bibliothek (Ny kgl. Saml. 401 g 8vo) i Forfatterens egen Haandskrift og gjengives ganske som det findes med Udeladelse af enkelte uvæsentlige Vidtløftigheder.

I H S.

Anders Lauridtzsens Wejle, Sogneprest til Andtzagger Kircke i Østerherridt i Lundeniss Lehn udj Jydland.

J Jesu Naffn.

Min Fader, Lauridtz Lauridtzsen i Wejle, er fød i Angel udj Gundelsby i Gelting Sogn, Ao 1582, aff erlige ecte Forældre, naffnlig Lauridtz Jonsen och Begge Andersdatter, som holt hannem til schole, til hand vaar 18 Aar, daa hand kom i Tieniste hos welb. Jomfru Magdalene Powisch udj Wejle, och tiende hende i 7 Aar. Kom siden i Ecteschab med Karen Gregersdatter, fød i Lieme, tienendis forskreffne

Jomfru, som gjorde deris Brøllup i Wejle Dominica Reminiscere Ao 1607. — Ao 16.. bleff hand welb. Jffuer Winds Ridefoget offuer hans geistlig Gods och Cannickedom udj Ribe. Siden bleff hannem i lige maader betroet hans Cannickedom udj Aarhus Capittel, saa och Ao 16.. hans Cantorj udj Wiborgstift. — Ao 1627—28—29, meden de Keyseriske haffde Jydland, tiende hand hans Kong. Maytt^{tt} och Riget for en Capitein til Skibs. — Ao 1633 den 12 Decemb. bleff hand Raadmand i Wejle, och det aff welb. Erenst Normand til Selsø tilsatt, och døde hen udj Herren Anno 1657 den 18de Julij.

Min Moder, Karen Gregersdatter, er fød i Lieme i Nørupsogn Ao 1577 af erlige ecte Forældre, raffnlig Gregers Troelsen och Anne Hansdatter. tiende dem, til hun var 25 Aar gammel, kom saa i Tieniste hos welb. Jomfru Magdalene Powisk udj Wejle, och tiende hende i 5 Aar, daa hun kom i Ecteschab med min Fader udj hendis Alders 30 Aar, och afflede med hannem 4 Sønner och en Daatter. — Bleff siug den 3 Majj Ao 48, och døde meget sødelig och sactmodig i en Søffn Fredagen den 5 Majj, Klocken vaar 3 om efftermiddagen i M. Henrichis och andre gott folckis nerværelse i sin alders 71 Aar. Bleff hæderlig begraffuet i Wejle Kircke ved Funten, Christi Himmelfardag. Text (Ps.) 91, 14 ad fin. Gud giffue hende en glædelig Opstandelse.

Min Broder, Gregers Lauritzsen, fød i Wejle Nyttaarsdag den 1 Jan., som daa indfalt en Søndag, om aftnen imellom 6 och 7, Anno 1609, vnder Veneris Planete och Wederens Tegn. Bleff først holt til Latine Skole 10 an., och siden i Regne och Skriffuerschole. Ao 1623 kom hand i Tieniste hos welb. Iffuer Wind, tiende hannem først for Dreng i 4 Aar, siden for Handschriffuer i 3 Aar. Ao 1630 bleff hand hans Foget paa Torpegaard i Fyen, och forestod den Bestilling i 7 Aar. Ao 1637 bleff hand welb. Jffuer Winds Ridefoget offuer Lundeniss Lehn. Ao 1639 den 25 Julij bleff hand troloffuet til erlige Pige Maren Jensdatter Bandsbill i Warde. Ao 40 den 12 Apr. gjorde Iffuer Wind deris Brøllup i Ringkiøbing. Ao 41 den 2 Junij velsignet Gud denem i deris Ecteschab med Tuillinger, 2 Sønner, raffnlig Jens och Lauritz, dem Gud velsigne. Ao 1644 den 15 Julij, effter de Suenskis første udtog, affbrende Nørgaard, som hand boede, ved Skierne Kircke. — Vaar Ridefoget 7½ Aar.

— I sin store Siugdom der efter reysde hand ud til Warde, huor hand døde den 5 Octob., som vaar en Løffuerdag Ao 1644, ætatis Ao 36, ringer 12½ Wger. Hans begengelse stod i Warde i S. Nicolaj Kircke. H. Iffuer i Skierne prædickett offuer hannem ex Gen. 48, 21. Hans Liig bleff nedsatt i Skierne Kircke, i en muret Graff mit paa Gulffuen offuen ved Prædickstolen mod Altergulffuet, och wenter en glædelig Opstandelse. — Hans efterladte Encke Maren Jensdatter kom siden i ecteschab med H. Hans Hansen, Sognepræst till S. Nicolaj Kircke i Warde, och stod deris Brøllup den 9 Tr. Ao 1646.

Min Broder, Lauridtz Lauridtzsen, fød en Løffuerdag imellom 5 och 6 om Afftenen, som indfaldt den 30 Martij Anno 1611, vnder Martis Planete och Fiskens Tegn. Først holt til Latine Skole, och siden til Danske Skole. Ao 1626 tiende hand Hans Wiintapper i Ribe et Aar. — Imidler de Keyserske haffde Jydland, vaar hand med Fader til Skibs. — Ao 163 . kom hand i Tieneste hos Jens Oluffsen paa Kierby Gaard i Fyen och tiende hannem — Aar. Ao 163 . kom hand derfra och til Cornelium von der Hamsfort, Apo-tecker udj Odense, och efter hans Død hans arffvinger i 14 Aar och 4 Maaneder. — Ao 1648 kom hand hiem til Wejle om Philippi Jacobi Tider med rictig Quittantz och Affskeden fra same sin Tieneste. — Ao 1649 den 17 Januarij bleff hand troloffuet til den dydig Dannequinde Jnger Madtz-datter S. Mickel Lauridtzsens efterleffuerske i Wejle. — Mandag morgen den 30 Julij før Dag døde hand, effter hand haffde været siug i 6 Dage tilforne, ætatis 38 Aar 4 Maaneder och en Wge, bleff begraffuet den 2 Augusti i Kircken næst ved S. Moder. Text: Os. 2, 19. 20. Gud giffue hannem en glædelig Opstandelse.

Min Søster, Anne Lauridtzdatter, fød en Onsdag imellom 3 och 4 om morgenen, som indfaldt den 14 Junij Anno 1615 vnder Tuillingernes Tegn. — Optuctet hiemme til hendis 24 Aar. — Ao 1639 den 3 Martij kom i Tieneste hos welb. Fru Helvig Skinckel Iffuer Winds paa Lundeniss, och tiende for Fadbordspige i 3½ Aar. — Ao 1642 om Michaelis bleff hun welb. Jomfru Anne Winds Brudpige, der hendis Brøllup stod i Wiborg med Arndt von Kula, den 17 Trin. Ao. 42.

Min yngste Broder, Jacob Lauridtzsen, fød en Onsdag

morgen ved 4 slet, som indfalt den 31 Januarij Ao 1621 vnder Wectens Tegn.

Jeg Anders Lauridtzsen er fød i Wejle Anno 1613 Fre-
dagen den 21 Majj imellom 4 och 5 om Afftenen under So-
lens Planete och Scorpionens Tegn. Gick i Latinske Skole
under hæderlig Mand H. Søfren Nielsen, Skolemester i Wejle
och Sognepræst til Winding Kircke, indtil Jeg vaar 12 Aar
gammel. — Ao 1625 effter welb. Jens Juul til Lindberg,
hans flittig Anmoding, satte min Fader mig i Tieniste hos
hans Welbyrdighed; och tiente hannem og hans welb. Brud,
Jomfru Ide Gøye, til deris Brøllups Høytid, som stod i
Odense, och tiente dennem et halfft Aar. Daa Jeg begierte
och fick god och wenlig Affskeden fra den Tieniste aff syn-
derlig Lyst och gudelig attraa til Bogen igien, som vaar mig
kierere end Hofftienisten. — Ao 1626, om Sommeren, kom
Jeg til Ribe, och gick der i Domskolen under M. Jens Kield-
sen, paa det andet Aar, indtil de Keyzerske gjorde indfald
her i Landet. — Ao 1627—28—29, der de Keyzerske occu-
peret Landet, gick ieg i vor Frue Skole i Kiøbenhaffn under
høylærde Mend: Rectore M. Anders Hegelund, Conrectore M.
Lauridtz Pedersen, siden Skolemester paa Herloffsholm, och
nu Sognepræst i Nackskouff; saa och in conrectoratu succe-
dente M. Jørgen Pallesen, nu Sognepræst til S. Jacobi Kircke
i Warde. — Ao 1629 der Freden vaar sluttet imellom Kon-
gen och Keyseren, kom Jeg hiem til Jydland igien, min for-
rige Skolegang i Ribe at continuere, och frequenterit først
vnder welbemelte M. Jens Kieldsen i 2 Aar, och siden, der
hand bleff kaldet til Sognepræst i Landskrone, under høyl-
lærdt Mand M. Anders Romdorph i 2 Aar. — Ao 1633 er
Jeg aff hannem med Testimonio dimitterit til Kiøbenhaffn,
huor Jeg aff de Høylærde bleff approberit at annammis iblant
Studenternis Tall och Orden. — Ao 1635, effter Jeg haffde
studerit der i 2 Aar, haffuer erlig och welb. Mand Iffuer
Wind til Nørholm begiert, Jeg vilde informêre hans Børn
och være deris Skolemester, och haffuer derfor tient hans
Welbyrdighed, icke alleeniste hans egne Børn att vnderwise
och optucte, men ochsaa andre adelige Børn, hans Welbyrd-
ighed tog til sig och satte vnder min Haand och disciplin,
i 4½ Aar. — Ao 1640, der H. Hans Bertelsen i Andtzagger,
den 1 Martij, selfvillig affstod Andtzagger Sogn och Kald,
er Jeg effter Guds wiise Raad och forsiun loulig kaldet til

Sognepræst i forschreffne Andtzagger Sogn, och bleff strax der effter, den 10 Aprilis, ordinerit til det h. Præste Embede aff høylærdt Mand Doctor Johan Borchersen, daa Biscop udj Ribe, och det hæderlige Ministerio ibid. Siden den 13 Apr., som vaar Mandagen til min Broders Gregers Lauritzsens Brøllup i Ringkiøbing, er Jeg aff Guds Forsiun med fornemme gode Wenners Raad troloffuet aff hederlig Her Enevold Gregersen i Dejbjerg til erlig och gudfryctig Pige Mergrette Knudsdatter, tienendis welb. Fru Helvig Skinchel Iffuer Winds. — Samme Aar den 23 Tr., som indfaldt den 8 Novembris, gjorde welb. Iffuer Wind och hans Frue vor Brøllup i Ringkiøbing. Gud giffue oss Naade, Lycke och Welsignelse til Siæl och Liff evindeligen for Jesu Christi schyld. [Ao 1656 Fredagen dend 2 Sept. emellum Klocken 4 och 5 om effter Middag døde Sl. H. Anders Lauridsen. Gud giffue hannem medt alle troe Christne en gledelig och ærefuld opstandelse.]¹⁾

Min Hustru, Mergrette Knudsdatter, er fød i Selland ved Holbeck udj Wellerup i Horns Herridt Ao 1609 paa Paaskemorgen, som indfalt den 16 Aprilis, aff erlige ecte Forældre, naffnlig Knud Olluffsen och Kiersten Henningsdatter. Der hun vaar 6 Aar gammell, kom hun fra sine Forældre till Her Michel Chrestensen, Sognepræst i Gundersleff, och tiente hannem i 4 Aar. Tiente siden Her Jacob i Nordrup i 2 Aar. Tiente siden hendis Søster Lucie Knudsdatter udj Næsted i 8 Aar. Kom saa i Tieniste hos erlig och welb. Fru Ide Lange, Jens Juuls til Kieldgaard, och tiente hende i 7 Aar. Kom derfra med Wenschab och god Affskeden, och i Tieniste hos erlig och welb. Fru Helvig Skinckel, welb. Iffuer Winds til Nørholm, och tiente hende i 6 Aar, indtil hun aff Guds forsiun kom i Ecteschab med mig, Gud giffue till Løcke. [Lefvede med min Sl. Fader i 16 Aars tid paa 10 Uger nær, kom saa i Egteskab Aaret effter min S. Faders Død med Hr. Morten Christensen Warde, som succederede min Fader, lefvede med hannem i 19 Aars tid, og aufede ingen Børn, blef saa hensiddende udi Enckestanden til Ao 1685 den 2 Martij, da Gud naadeligen henkaldet hende fra dette Jammerdal udi hendes Alders 76. Aar ringer sex Uger.

¹⁾ Hvad der er indesluttet i Klammer her og i det følgende, er senere tilføjet af Hr. Anders Lavritsens Søn Lavrits (se nedenfor).

Gud gifve hende med alle sine en glædelig og ærefuld opstandelse].

Anno 1641 Løffuerdagen den 16 Octobris forløste Gud min Hustru naadelig, och velsignede vor Ecteschab med en Datter, som for Skrøbeligheds skyld bleff strax døbt och kaldet Karen. Men til hendis Daabis stadfestelse bleff hun frembaaren for Herren i Kircken, den 2 Søndag i Advent, aff welb. Fru Helvig Schinckell, och vaar hendis Faddere, Lensmand welb. Iffuer Wind, Jomfru Anne Wind, min Fader Lauridtz Lauridtzsen, Kiersten Poulsdatter H. Hansis i Ølgod och Michel Poulsen i Mølby. — Ao 1642 om S. Pouls Dags Tid bleff hun siug, och døde den 28 Januarij (osv.)

Anno 1643 Løffuerdagen den 7 Januarij bleff voris anden Daatter Karen fød i Skyttens Tegn, bleff om Tirsdagen den 10 Jan. døbt aff H. Jens Søffrensen i Hodde. (Hun døde 24 Marts 1650).

Anno 1645 den 6 Julij bleff voris tredie Datter Kiersten fød (osv.). [Blef optugtet hiemme til Ao 1665, da hun kom i Egteskab med hæderlig och wellærde Hr. Jens Mogensen Gaufslund, som blev Sognepræst i Andzagger formedelst en wenlig Afstoelse af mine forældre].

Anno 1646 den 18 Augusti bleff vor første Søn Lauridtz fød i Fiskens Tegn, och bleff døbt den neste Søndag, som vaar den 13 Trinitatis, aff Her Peder i Ølgod. Frembaaren aff welb. Jomfru Else Wind Iffuersdatter; Faddere, welb. Christian Wind Iffuersen, hendis Broder, begge mine forige fornemmiste Discipler, Her Lambert Poffuelsen i Tostrup, Lauridtz Lauridtzsen, Raadmand i Wejle, Kiersten H. Peders i Ølgod, Dorethe Nielsdatter aff Ostrup. (Dette Barn døde den 28 Sept. s. A.).

Anno 1650 den 27 Februarij bleff vor siette Barn Elsebe fød vnder Tuillingens Tegn (osv.) [Ao 68 kom hun at thiene i Ribe hos Margrete Emmers Præsident Worms, og tiende der 1½ Aar. Reiste saa hiem, kom straxsen for Fadeborspige til welb. Fru Mette Krabbe Christian Winds til Nørholm, og tiende der ogsaa for hendes Welbyrdigheds egen Pige tilhaabe i 7 Aar, blef saa med goed Venskab og indstendig Begiering udsendt til Berlin, der at tiene hendes welb. Frues Søster, Fru Karen Krabbe, og tiende hende for Cammerpige baade der, i Holland og Franckrig 6 Aarstid. Reiste saa derfra og hiem til sin Moder, forblef der 3½ Aar.

Reiste saa til Kiøbenhafn, lefvede saa eenlig til Ao 90 in Aprili, da hun af Gudz forsiun kom i Ægteskab med Capit. til Landz nafnlig Ouve Mattiesen. Gud gifve dennem Løcke og Velsignelse].

Anno 1651 den 17 Junij bleff vor siuffvende Barn, nemblig vor anden Søn Lauridtz, fød vnder Wectens Tegn, och bleff døbt Søndagen den 4 Trinitatis, som indfaldt den 22 Junij. Faddere: Lauridtz Lauridtzsen hans Farfader, Raadmand i Wejle, Kiersten H. Jensis i Hodde, Hans Hansen Foget paa Nørholm, Jep Gydesen i Galthou, och Else Pedersdatter Niels Poffuelsens i Tønning. Gud lade hannem med os forfremmis i Alder, Wiisdom och Naade hos Gud och Mennisen. [Effter de Svenske hafde været i Jydland, blef ieg fremholdt i danske og latinske Skole hiemme og i Varde 9 Aarstid. Men som ieg effter mine Forældres og egen Skiønsomhed ved min Skolemester, hæderlig og vellærde Mand Thuure Therkelsen, blef forsømbt, tog ieg fra Varde Skole afskeed, reiste saa effter Guds Behag Ao 68 in Aug. til Kiøbenhafn, kom der i Thieniste hos velfornemme Segr Christen Laursen Krarup, og continuerit hos hannem, til hand reiste ud af Riget, som var 10½ Uge. Dereffter Ao 69 den 20 Jan. kom ieg i Thieneste hos Segr Johan Sohn, som succederede i Kornskrifvers Tieniste paa Proviandtgaarden for Kiøbenhafns Slot effter Monsr Krarup. Thiente hannem troiligen og vel i 10 Maaneder og 3½ Uge. Recommanderit mig til hans Broder Claus Sohn, som dend tid var Kongl. Hofkiøckenskrifver. Tiente hannem iligemaade i 18ten Ugers Tid. Men som Jeg ingen øfvelse ved pennen der hafde, formedelst Patronen quitterit sin tieniste, tog ieg afskeed derfra. Ao 1671 d. 24 Maj kom i tieniste hos højædle og velbaarne Herre, Grefve Mogens Friis; tiente ham for Laquej 1½ Aar, siden blef ieg promoverit og betroet Kiøckenskrifvers og Tafeldeckers tieniste, og forvaltet det i 1½ Aar. Ao 74 in Apr. kom ieg igien i tieniste hos Segr Christen Krarup, og blef ieg baade paa Baron Jens Juuls, Niels Juuls og hans Vegne forskicket til Aalborg, en Lading Korn, som skulde verit¹⁾ . . . .].

¹⁾ Det sidste Blad i Haandskriftet mangler.

Smaastykker.

Meddelt af D. H. Wulff.

---

1. Tillæg til „Indskrifter paa gamle Huse i Aalborg.“
S. 181 fl.

Indskriften S. 184 Nr. 3 er det andet og tredie Vers af Davids tyvende Psalme V. 2—3, som i Luthers Bibeloversættelse (Wittenberg 1585) lyder saaledes:

„DE HERE erhøre dy yn der nodt, De Name des Gades Jacob beschütte dy HE sende dy hülpe vam Hilligedom, Unde stercke dy vth Zion.“

Indskriften S. 184 Nr. 5, der var helt overstrøget med Kalk og saaledes ulæselig, er nu kommen frem. Gaarden, hvor den findes, er nemlig siden bleven kjøbt af Brænderiejer H. Jensen, som med prisværdig Interesse for dette gamle Minde har ladet Kalken afskrabe, saa at Indskriften nu er kommen helt frem. Den lyder saaledes:

WER IN GODT GELØBET VND VORTRVGET DER
HAT HIER VND DORT WOLGEBWET. ANNO 1598.

Over en Udgangsdør i Gaarden sammesteds findes en Plade, der foruden et Par mindre betydelige Billeder indeholder følgende Indskrift:

O GVD FORLEEN OS VED DIN GODE HELLIG AAND
AT VI SAALEDES HER I VERDEN BYGGE KAND

VI SIDEN ÆVIG MAA I HIMMERIGIS RIGE
 MED GVDS VDVALDE BØRN DER GLÆDE FAA
 TILLIGE.

ANNO 1685.

Paa højre og venstre Side deraf staa Bogstaverne

P P S og B I D

P S J H S

Da Gaarden ligger paa Hjørnet af Vesteraagade og Peder Pedersens Gyde eller „Den gloende Ovn,“ antyde de første Bogstaver rimeligvis den Ejer, efter hvem Gaden har faaet Navn.

Indskriften S. 184 Nr. 6, 1 antyder selv, at den er taget af en af Davids Psalmer uden nærmere Angivelse. Her skal blot tilføjes, at det er den 73de Psalme V. 26.

2. Et Brev fra C. Molbech til Stiftamtmand F. Moltke.

Da Stiftamtmand Moltke og Biskop Jansen i Forbindelse med Borgemester Hornsyld og Rektor Tauber i Aaret 1818 havde udstedt en Indbydelse til at virke for Oprettelsen af et offentligt Bibliothek for Aalborg Stift og Amt, sendte de, især Moltke og Tauber, der vare de egentlige Drivefjedre i Værket, en Mængde særlige Skrivelser for at vække Interessen derfor til Mænd, der enten ved deres Byrd, Rigdom eller Embedsstilling maatte anses for at kunne gavne Foretagendet. Det er paa en saadan Henvendelse fra Stiftamtmand Moltke, at C. Molbech, dengang anden Bibliothekssekretær ved det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn, gav det nedenfor aftrykte Svar, som i flere Henseender vil have Interesse ved de deri indeholdte Udtalelser om literære Forhold. — Med Hensyn til Klagerne over Litteraturens og Bogafsætningens Forfald have vi et ret mærkeligt Sidestykke dertil i en Afhandling i „Nyt Aftenblad“ for 1824 Nr. 38 og 39, hvori en Forfatter, der underskriver sig B****e, udtaler sig om og imod de, som han siger, almindelige Klager over den danske Litteraturs daværende Tilstand; han søger Grunden til Tilbagegangen, om der er nogen, i den Indskrænkning i Afsætningen, som har været en Følge dels af Norges Fraskillelse, dels af Landets uheldige pæknære Stilling, dels ogsaa af den forøgede Smag for fremmed Litteratur.

Deres Excellence har nylig bæret mig med en Skrivelse, hvis Indhold, ved den mig yttrede Bevaagenhed og Tillid, ikke kunde andet end være mig meget smigrende, og min Høiagtelse og Ærbødighed for en Mand, der besidder

de Fortienester af Fædrelandet, som Deres Excellence, maatte kraftigen bevæge mig til at gjøre hvad der staaer i min Evne for at efterkomme Deres Ønske og Anmodning, hvis ikke allerede Sagens Natur hertil indeholdt en tilstrækkelig Drivefieder.

Fra det Første, jeg i vore Tidender læste om Oprettelsen af en offentlig Bogsamling i det nordligste af Jyllands Stifter, fandt jeg denne Idee værdig Deres Excellences Aand og Patriotisme, og værdig al den Deeltagelse hos fædrelandsk-sindede Medborgere, hvorved dens heldige, til Hensigten svarende Udførelse kunde lykkes. Intet kan være mere i Øine faldende, end at den høieste Trang til en saadan Indretning maa findes i Aalborg — en Stad, der er saa langt borte fra Litteraturens og Videnskabelighedens Middelpunkt i Danmark, og hvor den herskende Handels-Tendents uden Tvivl fordrer en kraftig Anvendelse af den Modvægt imod Aandens Sløvhed og Hensynken til materiel Egoisme, som oplivet Interesse for Læsning og Videnskabelighed kan give, dersom ikke al Deeltagelse i ædlere Cultur mere og mere skal aftage. Saaledes i det mindste er den Forestilling, jeg gjør mig, og som jeg tilstaaer fornemmelig har sin Grund i Erfaringen om den overordentlig ringe Afsætning, danske Bøger finde i Aalborg Stift og i dets Hovedstad, en af de betydeligste Provindsstæder i Danmark. Muligen ligger Grunden hertil dog for en Deel i Mangler fra Boghandelens Side. Men desværre er det dog en ikke blot om Aalborg giældende, men almindelig bekræftet Erfaring, at Interesse for *danske* Bøger og *dansk* Litteratur i dette Aarhundrede er betydelig aftaget, og at, hvis det saaledes vedbliver, som en Følge heraf, ogsaa Litteraturens Tilbagegang uden Tvivl om et Par Decennier vil vorde endnu mere kiendelig, end den tildeels allerede er det. Det gjør mig paa en Maade ondt at maatte tilstaae det, men det er vist, at siden jeg i 1812 var i Sverrige, er dette Lands nylig vaagnede Litteratur i bestandig Fremskriden. Neppe med al mulig national Partiskhed kunne vi sige dette om vores. Thi skiøndt Ingen vil kunne negte, at den har en Grund at hvile paa, der ikke let vil svigte, at den i enkelte Grene endnu blomstrer med frodigt og kraftigt Liv, at den ægte, grundige Lærdom trives ved vort Universitet, blandt vore Videnskabsmænd og

Studerende ikke i ringere Grad, end nogen foregaaende Tid kan opvise: saa kan man derfor dog let overbevise sig om, at der hverken i den egentlig *nationale* Deel af vor Litteratur i det Hele hersker det sande aandelige Liv, som man maatte ønske den; ei heller findes hos Folket i Almindelighed den levende Interesse for vor egen Litteratur og den Lyst til at opmuntre den, som engang fandt Sted. Det er snart kommen derhen, at enhver dansk Bog af alvorligt og grundigt Indhold, som ikke er Skole- eller Lærebog, og har en vis, endog ikke meget betydelig Størrelse, behøver, for at udkomme uden Tab for Forlæggeren, overordentlig Understøttelse eller Opoftrelse — et for Litteraturen ikke heldigt Phænomen, imedens de, Smagen og den litterariske Moralitet og Anstændighed ødelæggende Strids- og Døgnskrifter, hvortil en fordum agtet Forfatter har indviet sin Alderdoms Dage, næsten kunne rose sig af at finde flest Kiøbere, jo større den Skam er, som de tilføie Litteraturen.

Under saadanne Omstændigheder at virke til Videnskabeligheds og aandelig Culturs Fremme i en Deel af Landet, der er saa blottet for de dertil tienende Hielpemidler, vil stedse i vor Litteraturs Annaler blive et ærefuldt Foretagende; og Oprettelsen af et offentligt Stiftsbibliothek er uden Tvivl blandt saadanne Midler et af de virksomste; ligesom jeg troer Enhver vil være enig med mig i, at der er en sand Fortieneste i at arbeide paa mere og mere at udbrede litterair Cultur og dertil sigtende Indretninger i de forskellige danske Landskaber, i Stedet for at alt saadant hidtil næsten ene var indskrænket til Hovedstaden.

Med denne Overbeviisning kunde vist Ingen finde sig mere æret ved Deres Excellences Opfordring til at medvirke til det Aalborgske Stiftsbibliotheks Udvidelse, end jeg. Men om jeg vil være i Stand dertil paa den Maade, Deres Excellence behager at tiltroé mig Evne til, er virkelig tvivlsomt. Min gode Villie dertil haaber jeg, ikke er det for Deres Excellence, da jeg ellers vist ikke havde modtaget et saa hædrende Beviis paa Deres Tiltro. Men tvende Omstændigheder maa jeg i den Henseende gjøre opmærksom paa. Først, er det store Kongelige Bibliotheks Forraad paa Doubletter, siden Afstaaelsen af den store Doubletsamling paa 30—40,000 Bind, som gik til Norge, i sig selv kun ubetyde-

lig; og først, naar en Fortegnelse havdes, saavel over denne Samling, som over det Aalborgske Stiftsbibliothek, vilde man kunne see, hvilke Bøger der til dettes Brug vare anvendelige. Dernæst har allerede, om jeg ikke feiler, det Kielske Universitet et Slags Løfte om at faae Doubletter fra det st. Kongel. Bibliothek (skiøndt formodentlig ikke mange af vore Doubletter, naar *danske* Bøger undtages, *der* ville savnes); ei at tale om flere Ansøgninger af samme Art, saasom fra Gymnasiet i Altona, m. fl. Endelig bør jeg gjøre Deres Excellence opmærksom paa, at min Stilling ved Bibliotheket er saaledes, at jeg i Tilfælde, som dette, ikke kan være meget andet end passiv, og at jeg altid behøver endeel Forsigtighed, for at iagttage hvad jeg troer at skyldes mit Embede, uden at støde en Mand, hvis Fortienester af dette Bibliothek ere udødelige, og som jeg skylder den Plads, jeg har ved samme. Skulde Deres Excellence finde det passende, vil jeg meget gjerne (som jeg undertiden pleier), skriftlig foredrage min Chef hvad jeg troer, der kan siges til Fordeel for en Indretning, som den, der skyldes Deres Excellences Iver for et nationalt Anliggende; og maaskee kunde det lykkes mig at bibringe ham en Interesse derfor, som behøves for at kunne virke Noget til Opnaaelsen af Deres Excellences Ønske; da i ethvert Tilfælde Conf. R. Moldenhawers Erklæring i denne Sag uden Tvivl vil blive fulgt. — Hvad Deres Excellence derimod vist nok uden videre Uleilighed, end at skrive derom til Hans Majestæt, kunde erholde for Stiftsbibliotheket, var et Exemplar af Langebeks *Scriptores rerum danicarum*, hvoraf det Kongel. Bibliothek har Oplaget, i Fald dette Værk savnes, og De maatte finde det passende, at anvende et Bind derpaa. Flere National-Værker vilde paa denne Maade kunne erholdes; saasom de ved den Arne-Magnæanske Commission udgivne *Sagaer*, ved at henvende sig til Commissionen; den store Folio-Udgave af Snorre Sturlesen; Værkerne over de nordiske og udenlandske Mynter i den Kongel. Samling, *Flora Danica*, m. fl. — Maaskee turde jeg selv, naar jeg vidste at selv ringe og ubetydelige Gaver ikke forsmaaes, tilbyde Stiftsbibliotheket en Forøgelse af nogle faa Bøger, i hvilket Tilfælde disse maaskee kunde afleveres nogensteds her i Byen.

Jeg beder Deres Excellence at tilgive dette Brevs Vidt-

løftighed, og at modtage med Bevaagenhed Bevidnelsen af den Høiagtelse, hvormed jeg henlever

Deres Excellences

allerærbødigste

C. Molbech.

3. Et Par Smaabidrag til Overtroens Historie.

A. I Begyndelsen af det 17de Aarhundrede levede i Aalborg en Guldsmed ved Navn Anders Jensen, som ikke synes at have erhvervet sig det bedste Navn for ærlig og redelig Vandel; thi Aar 1605 den 1ste Marts „tilspurgte ærlig og velbyrdig Mand Gotzlav Budde [til Rødslet † 1516, gift anden Gang med Sidsel, Bjørn Andersens Datter, til Gunderupgaard] ham for Retten, om han kunde benægte, at han havde opfæst til ærlig og velbyrdige Fru Margrete, Bjørn Andersens Datter, og givet hende 300 Dr. for det Guld, som han købte med en Tyv. Dertil svarede forne Anders Guldsmed og sagde, at han ikke gav hende 300 Dr. derfor, men bekjendte, at hun gav ham noget efter af samme Penge,“ og s. A. d. 5te April „tilbød Gotzlav Budde Anders Guldsmed, om han vilde drage med ham til Ørsted Kirke paa Gotzlavs egen Bekostning at aftage det Vaaben af S. Fru Karen Friis's Kiste, som han skulde have gjort, thi ham er forberettet, at der skulde være gjort Skalkhed derved med Forgylldningen, paa det at det kunde forfares, om det er Sandhed eller ej. Dertil svarede forne Anders Guldsmed, at den Tid, han skiltes derved, da havde han gjort dem, som han vilde høre og forsvare; er der siden gjort Skalkhed ved, da kan han ikke svare dertil, og intet videre han vidste at svare dertil idag.“

Imidlertid maa Anders Guldsmed dog næppe have haft nogen ren Samvittighed; thi han havde iforvejen skaffet sig et Beskyttelsesmiddel imod Gotzlav Budde m. fl., saaledes som efterfølgende Vidneakt melder:

Fredagen den 15de Februar 1605.

Frederik Christensen, Borgemester, Niels Iversen, Borgemester, Knud Poulsen, Hans Christensen, Niels Christensen, Jens Andersen Krag, Thomas Lavrsen, Herman van Ginkel, Raadmænd.

Morten Simonsen og Niels Mortensen paa Løverdag var otte Dage stevnede Anders Jensen Guldsmed til hvis Vinde (Vidne), som Gotzlav Budde, Frederik Christensen, Niels Iversen, Borgemestere, Hans Christensen, Raadmand, og Hans Vandall vilde lade tage beskreven idag.

Jens Pedersen Guldsmedsvend, som tjente Anders Jensen Guldsmed, vandt (vidnede) ved sin Sjæls Salighed med oprakte Fingre og den Lod og Part, han vil have udi Guds Rige, at den Løverdag Aften næst for Jul da kom forn^e Anders Guldsmeds Pige Anne Christensdatter til Boden til ham og spurgte, om han vilde gaa til Sengs. Da sagde han ja. Da sagde hun, hans Seng var uredt; saa gik hun op paa Kammeret, hvor han skulde ligge, og gjorde Sengen, og han fulgtes med hende. Da sagde hun til ham, hun vilde sige ham noget, om han vilde ikke sige det igjen. Da sagde han nej, han vilde ikke sige det. Da bad hun ham gaa ned med sig, hun vilde lade ham se noget, og hun navngav det ikke, førend hun kom ind; saa gik hun med ham i Storstuen og tog forn^e Anders Guldsmeds Form, og under det højre Armhul i samme Form hang en liden hvid Lærredspose. Den tog hun og rystede ad ham og sagde: „Hvad tænker du, det er for en Peberpose?“ Da sagde han: „Jeg ved det ikke.“ Da sagde hun: „Hvorfor tænker du, Anders bærer den?“ Saa krystede han paa den, og da forn^am han, at der var Breve derudi; saa tog de Formen med dem i Stegerset, og der sprættede de Posen op; da fandtes der to Breve udi den, et inden udi et andet. Da tog han Brevene og læste dem; da fandtes der udi det yderste Brev disse efterskrevne Navne, den gode Mands Manderup Parsberg [Lensmand paa Aalborghus], Fru Ingeborg Hartvigsdatter, den gode Mand Gotzlav Budde, Fru Sidsel, Bjørn Andersens Datter, Fru Margrete, Bjørn Andersens Datter; dernæst fandtes en Jomfrus Navn, det havde han forglemt; dernæst Hans Vandall, Peder Holst, Christen Skaresen, Frederik Christensen, Borgemester, Niels Iversen Skriver, Borgemester, Hans Christensen, Raadmand; dernæst fandtes to Navne, som han ikke rettere ved end var Niels Jensen og Anne Jensdatter. Dernæst stod i Brevet, at de ikke skulde skade mig Anders Jensen paa mit Gods eller Penge, Hæder eller Ære i nogen Maade, men have saa god Villie til mig, som Jomfru Marie havde til hendes lille Barn, med meget mere, der i stod,

som han ikke kan huske. Udi det inderste Brev stod alle disse Navne skrevne bag for i Korsvis, og saa ni Kors, et i hvert Hjørne og et udi hver Side og et midt i, med andet mere, som han ikke kan huske. Og den Tid, han havde læst Brevene, da gik han ud til en Skoleperson ved Navn Per Bertelsen og lod ham se og læse samme Breve. Da bad forn^e Per Bertelsen ham, at han snart skulde skille sig af med samme Breve, thi det var onde Breve; saa gik han strax hjem igjen, og stak han samme Breve ind igjen i Posen, og Pigen laante ham en Synaal, som han syede den til igjen med. — Forn^e Anne Christensdatter vandt ved sin Sjæls Salighed med oprakte Fingre, at hun havde set og hørt alt dette, og at det var ligesaa tilgaaet, som forn^e Jens Pedersen derom vundet (vidnet) havde. — Anne Andersdatter, tjenende forn^e Anders Guldsmed, ved sin Sjæls Salighed med oprakte Fingre vandt, at hun saa, at forn^e Jens Pedersen skar samme Pose op, som hang udi Anders Guldsmeds Form, med hans egen Kniv, og han læste Brevene, som han tog deraf, og hun gav ikke Agt derpaa eller forstod dem. — Desligeste vandt Peder Bertelsen Skoleperson ved sin Sjæls Salighed med oprakte Fingre og ved den Lod og Part, han vilde have udi Guds Rige, at den Løverdags Aften næst for Jul da kom Jens Pedersen Guldsmedsvend til ham til hans Moders og spurgte ham, om han havde noget Papir at laane ham, han havde to Breve, som han vilde have udkopieret; saa lod han forn^e Peder Bertelsen se to Breve, det ene var lagt sammen i Trekant og var underlig skrevet med bagvendte Ord udi Korsvis, saa han ikke kunde læse eller forstaa det, og var der nogle Kors udi det. Det andet Brev læste han, og stod derudi den gode Mand Manderup Parsberg, Fru Ingeborg Hartvigsdatter, den gode Mand Gotzlav Budde, Fru Sidsel, Bjørn Andersens Datter, Fru Margrete, Bjørn Andersens Datter, Hans Vandall, Peder Holst, Christen Skaresen, Frederik Christensen, Borgemester, Niels Iversen Skriver, Borgemester, Hans Christensen, Raadmand, med meget mere, baade Navne og andet, som han ikke kunde huske. Da bad han forn^e Jens Pedersen, at han skulde skille sig snart af med samme Breve, det var onde Breve. — Igjen stod forn^e Anders Jensen Guldsmed for Retten og det paaørte.

(Aalborg Bys „Raadhus Bog de anno 1604 og de anno 1605.“)

Hvad Ende Sagen fik, ses ikke; men Anders Guldsmed maa have ført den for Viborg Landsting; thi under 5te April s. A. „tilspurgte Gotzlav Budde Anders Guldsmed, hvormed han kunde bevise det, han havde indført i hans Beretning for de gode Mænd Landsdommere, at Jens Pedersen og Anne Christensdatter, Peder Bertelsen og Anne Andersdatter havde digtet og løjet ham paa. Dertil svarede han, at han endnu var de samme Ord bestendig (vedstod dem), som hans Beretning om formelder og er indført i Landstingsdommen; ej videre vidste han at svare ham til idag.“

B. Gjertrud Lavrsdatter, som sagde sig at have boet i Støvring, for Retten bekjendte (1605 den 15de Marts), at hun kunde „schene“ (signe) og „mele“ (maale) for „Madsot,“ og at hun bruger dertil det Middel, at hun maaler dem med en Traad, og siger hun: „Det er spyttet ud, Madsot, „Tresot“ og Gulsot i Navn Gud Faders, Søns og Helligaands,“ og bekjendte hun at have maalt Rasmus Baadsmands Kone i Anne Urbans Gyde ved Navn Berete, en Væverpige i Per Lavrsens Hus, hedder Kirstine Lavrsdatter, en Baadsmand, hedder Jakob.

Forne Gjertrud Lavrsdatter efter slig Lejlighed gjorde hendes Forpligt (forpligtede sig til) at skal strax rømme og vige Byen og aldrig komme her mere og aldrig mere bruge Signen eller Maalen, ellers at straffes derfor paa Livet som for anden Trolddoms Sag.

(Aalborg Bys „Raadhus Bog de anno 1604 og de anno 1605.“)

---

4. Et Misfoster.

1648. September. Den 6te ejusdem blev et Monstrum dødfødt af Jens Mortensens Hustru i Ooppelstrup. Det havde saadan Skikkelse, som følger antegnet.

Det var et Dregebarn, fuldkommen paa sine Lemmer og havde Liv in utero materno post conceptionem udi Begyndelsen paa den niende Maaned. 1) Paa Hovedet hang en lang Svands eller stor, lang, kjødfuld Top, al overgroet med langt, sort, krøllet Haar, til at ligne med hine hoffærdige Kvindehuer og Pigernes Haar i Nakken eller som fran-

søske Ungeknaber deres polske Huer med den lange Svands, der hænger bag ned over Nakken imod Skuldrene. 2) For paa i Panden fra Issen og ned imod Næsen var en stor rødbrun „Dilck,“ saa synlig tyk som en Barnefinger; dertil mødte paa begge Sider af Ansigtet ned med Ørerne ligesaa-danne to Dilcke, til Fason og Lignelse som en lukt Hjelm eller Stormhue. 3) Øjnene vare slet tillukte; men naar man opløftede Brynene, sad Øjnene langt inde udi Hovedet, vare piksorte og saa store som en gammel dansk Skilling og skinnende klare som Glasknapper. 4) Næsen var rund som en Svinetryne. 5) Om Halsen havde det en rødbrun Dilck af Kjød opvoxen saa bred som to Fingre. 6) Paa Legemet ganske overalt havde det en Ham eller, som gamle Folk kalde det, en Sejrskjorte; den var aldeles lodden med sort, krøllet Haar som paa Hovedet.

Det blev set af mange; thi det laa ubegravet indtil paa tredie Dag.

(Ældste Kirkebog for Gunderup Sogn, Fleskum Herred, Aalborg Amt.)

5. Udtog af den ældste Kirkebog for Budolfi Sogn i Aalborg.

Fortsat, s. S. 187 fl.

Anno 1626 den 6te Decembris.

α. Til Barnedaab.

Ringes med en Klokke, gives derfor Penge, eftersom Sognemændene staa i Skatten,

	til Kirken,	til Hørerne og Rektor,	
8 Sk.	4 Sk.	8 Sk.	} Summa {
16 —	6 —	10 —	
24 —	8 —	12 —	
2 Mk.	14 —	14 —	
over 2 —	1 Mk.	1 Mk.	
			12 Sk.
			16 —
			20 —
			28 —
			2 Mk.

β. Til Begravelser.

Ringes med to Klokker, gives

til Kirken til Hørerne og Rektor

1 Mk. 1 Mk.

med tre Klokker 2 Mk. 2 Mk.

γ. Hvis nogen uden Sognet begjærer alle Klokkerne at ringes, gives 1 Sp. Daler 2 Mk.

For Herrelig gives af Klokkerne
4 Sp. Daler   5 Sl. Daler, in singu-
lis parochiis.

δ. *Til Bryllupper,*
naar kimes, gives 2 Mk.   2 Mk.
til Herrebryllupper 2 Daler   2 Daler.

Til Præsteordinants
kimes og gives 2 Mk.   2 Mk., mere eller min-
dre efter Lejligheden.

ε. *Graverløn,*
udi Kirken til et Menneskes Grav, naar Sten aftages og paa-
lægges igjen, at den flittelig forvares, . . 5 Mk.

til et Barn . . . . . 2 —
paa Kirkegaarden, for et ført Menneske 3 —
for et Barn . . . . . 1 —

ζ. Naar et Herrelig nedsættes udi nogen Kirke, gives efter
gammel Sædvane . . . . . 10 R.daler.

Ringedeegnen oppebærer Kirkens Part og strax den til
Kirkeværgen leverer, som gjør Regnskab derfor.

Uddrag af Kristen Sørensen Testrups Rinds Herreds Krønike.

Meddelt af O. Nielsen.

Kristen Sørensen Testrup er født på Testrupgård i Rinds Herred Mikelsdag 1685. Hans Fader Sören Kristensen, om hvem han selv siger: „han havde af alle Enfoldigheds og Ærligheds Vidnesbyrd,“ er født i Kalstrup i Vegerby Sogn og giftede sig 1682 i Ålestrup med Mette Kristensdatter, med hvem han fik Del i en Selvejergaard der; men da han ikke kunde udholde de store Skattebyrder, der i de År pålagdes Selvejerne og som han alene måtte udrede af Gården, fæstede han 1684 den gamle Testrupgård, et forhenværende Klosterhospital, der da hørte under Viborg Hospital; da denne Gård siden gik over til private Ejere, af hvilke en selv vilde tage den til Beboelse, flyttede han 1705 til Sönnen i Vesteris, hvor han endte sine Dage den 16de Decbr. 1715. Kristen Sörensens Moders Slægt var gammel i Egnen, idet hendes Forfædre ligefra Tipoldefaders Farfader alle havde været Ejere af samme Gård i Ålestrup; hun døde hos Sönnen den 26de Decbr. 1740, 83 År gammel, og havde foruden ham kun haft en Datter, der døde i spæd Alder. Med Fortidens Levninger for Øje i sin Fødegård opvoksede Kristen Sörensens Moderens Fortællinger om sine Forfædre og de mærkeligste Hændelser på Egnen i de 2 sidste Hundredår, hvori hun som endnu mange på den Tid var vel bevandret; ligeledes rørte sig endnu i Egnen meget af Fortidens Sæder, ligesom den gamle Folkepoesi var i frisk Minde hos de gamle. Det traf sig også så heldigt, at der både i hans Ungdom og senere levede Præster i Nærheden, der var kyndige i Historien og boglige Sysler; således fandt han en Ven og Vejleder i Præsten i Ullis, Mag. Kristen Stistrup († 1712), der var godt inde i den danske Historie og som først førte ham ind på Skribentvirksomheden, i Præsten i Vesterbølle, Hr. Lavrids Axelsen († 1714), hvis senere trykte Optegnelser le-

verer mange Bidrag til Tidens og Egnens Historie, samt i dennes Efterfølger, Hr. Niels Holst († 1735), der havde en efter Forholdene ikke ubetydelig Bogsamling. Det var ej heller Forældrenes Bestemmelse, at Kristen Sørensen skulde være slet og ret Bonde; ti han blev Skriverdreng hos Landstingshører Lavrids Bering i Viborg 1700—02, hvilket almindelig var Begyndelsen til den juridiske Vej. 1704 fæstede han dog en Gård i Vesterris, på hvilken han siden bode; men hans Fader, der næste År flyttede til ham, har vistnok drevet den for ham, medens han selv er gået til Søs; idetmindste fortæller han om sig selv: „Jeg for længe til Søs indtil 1730, både i Kongens Tjeneste og for mig selv,“ men beretter dog intet videre derom, undtagen i forbigående, at han 1711 som Matros på en Galiot var i København under Pesten og 1715 deltog i Søkrigen; dog har han vistnok i Mellemrum været hjemme. Senere har han udentvivl selv været Skibsfører; ti ellers havde det ostindiske Kompagni ikke 1729 opfordret ham til at føre et af dets Skibe til Kina, et Tilbud, han dog dengang ikke kunde modtage. Mellem 1720 og 1730 har han vistnok selv ejet Skib og afvekslende været hjemme og ude: ti 1727 optegner han, at han til da i 7 År havde handlet med Stude på Holland, og ved 1724 havde han Lerkenfeld i Forpagtning. 1752 havde han ganske vist Skibe, der for på København. 1730 udnævntes han til Herredsfoged i Rinds og Gislum Herreder og var den fjerde af sin Æt, der havde beklædt denne Stilling; tillige blev han Birkfoged for Lerkenfeld Birk, som han igen frasagde sig, da General Lüttichau 1743 købte Lerkenfeld „formedelst hans onde Omgang med sine Bønder og den uretfærdige Omgang han forlangte over dem ved dette Birketing.“ Han tog fast Bolig i sin Gård i Vesterris i Testrup Sogn, som han var bleven Selvejer af ved Avktionen over kgl. Strøgods 1717.

Ved Skibsfart, Studehandel, Forpagtninger og sparsomlig Levemåde havde han efterhånden erhvervet sig Formue, så han i Forening med Morten Kirketerp i Viborg kunde købe Restrup Hovedgård i Hvam Sogn, som han nogle År efter blev Eneejer af, og den 9de Novbr. 1740 købte han på Avktion Viffertsholm i Hellum Herred for 23,080 Rd. Herom fortælles en for Testrups Karakter betegnende Historie¹⁾: „Kristen Sørensen var Herredsfoged i Rinds-Gislum Herreder; men uagtet denne sin Stilling klædte han sig som Bonde, ligesom han og talte Bondedialekt. Da han nu tillige kom kørende til Viffertsholm med en meget simpel Befordring, så antog man ham ikke for andet end simpel Bonde og tænkte mindst, at han kunde købe Gården. Han ænsedes endog så lidt, at man nægtede ham at få sine Heste indstaldede. Dette tog han sig imidlertid ikke videre nær; men efterat have ombyttet sine Træsko med et Par gamle Støvler, som stod i hans Vogn, begav han sig op til Borgegården, hvor Avktionen skulde holdes. Ved hans Indtrædelse i Avktionsværelset studsede alle tilstedeværende, der bestod af Adelsmænd og andre Stormænd, og disse tilkastede den hovmodige Bonde, som de anså ham for, forbitrede Blik, da han efter Opråbet gjorde Bud. Da alle fandt det under deres Værdighed at byde med ham, opfordrede Avktionsdirektørerne Avktionarius til at give ham Tilslag, for, som de håbede, når han

¹⁾ Traps stat. Beskrivelse af Danmark II 218—19.

ikke kunde stille Kavtion, at få Lejlighed til at bortvise ham. Avktionarius lod Hammerslaget falde; Kristen Sørensen blev straks adspurgt, om han havde Kavtion, og da han gav et benægtende Svar, blev han med Hånlatter bortvist, og man fordrede Ejendommen påny opråbt; men herimod nedlagde han bestemt Protest, og idet han i sin Bondedialekt ytrede: „A tror nok, Kavtion er unødvendig, når a har Skillingen at betale med,“ råbte han udad Vinduet til en Mand, der var kørende med ham: „Jens, kom ind med det bitte røde Skrin,“ hvorpå Skrinet blev bragt ind, Købesummen betalt, og Kristen Sørensen skal leende have sagt: „Den, der ler sidst, ler best- Nu må a vel nok bede om at få mine Heste i Stalden.“ — Der fortælles også, at han stadig senere vedblev at klæde sig som Bonde, samt at han også viste sin Originalitet ved sit Frieri; ti da han først havde frit til en Frøken i Ålborg, der gav ham Kurven, mødte han på Trappen hendes Pige, til hvem han straks bejlede og fik Ja; dette forholder sig neppe aldeles således; ti han havde lært sin Hustru at kende, medens hun tjente på Testrupgård, og siden var hun ikke i Tjeneste i Ålborg, men ved København. Hun hed Maren Nielsdatter, var Datter af Niels Podemester i Ålborg, og tjente, da han 1730 giftede sig med hende, på Kloumans Gård i Brønshøj Sogn, i hvis Kirke de blev vide. Med hende levede han i et lykkeligt Ægteskab og havde 2 Sønner og 5 Døtre. Som Bidrag til hans Karakteristik har Hr. Povlsen på Gammel Viffertsholm, der selv for en 40 Aar siden har afskrevet „Rinds Herreds Krønike,“ meddelt efter Fortælling af en 80årig Gartner og 2 Husmænd af samme Alder, der levede på Godset for 36 År siden, da Hr. Povlsen kom dertil: „Hvad jeg kunde få ud af deres Fortællinger, var, at han havde været en klog, dygtig og virksom Mand. At han i en ualmindelig Grad har besiddet disse Egenskaber, fremgår også deraf, at han ved egen Hjælp havde hævet sig op til det han blev og erhvervet sig så betydelige Ejendomme, at disse efter de nuværende Pengeforhold vilde repræsentere en Formue af omtrent 1 Million Rdl. Han havde vist praktisk Indsigt i mangfoldige Ting og hans Virksomhed udstrakte sig vel næsten til alt. Således skal han, medens han var Herredsfoged og bode på Lille Restrup, selv have opsat et meget stort, solidt og kunstigt Stendige om Haven. Jeg har også set 2 Kort, som han har optaget over Rinds-Gislum¹⁾ og Hellum-Hindsted Herreder. Her på Gården var en Tegning indfattet i Ramme, som han også havde forfattet og hvorefter Borgegården blev bygget. Den ommeldte Gartner og de 2 Husmænd trode, at han havde tilegnet sig overnaturlige Kunster og at han ved Hjælp af disse kunde, når han var på en af sine Gårde, se og vide alt, hvad der passerede på hans andre Gårde. Som Bevis herpå anførte de, hvad også var almindelig trot hos Almuen her i Eggen, at han engang da han kørte fra Vesterris eller Restrup til Viffertsholm, gav sig til at le og idet han spurgte Kudsken, om han kunde gætte, hvad han lo ad, hvilket denne naturligvis ikke kunde, sagde han, at det var ad Kokkepigen på Viffertsholm, som var gået ned i Kælderen at tappe godt Øl til sin Kæreste og at Tappen var falden fra hende, hvorfor hun havde måttet sætte Fingren i

1) Dette findes i Rinds Herreds Krønike.

Taphullet og skulde blive siddende i denne Stilling til han kom hjem, hvilket også forholdt sig så. Dersom denne Anekdote indeholder nogen Sandhed, så synes det, at han har bestyret Almuen i den Tro, den havde om ham, at han var hjemme i overnaturlige Kunster, og dette har han så rimeligvis gjort for at forebygge Tyveri og Underslæb paa de Ejendomme, hvor han ikke bode. Hans Kløgt og store praktiske Dygtighed have rimeligvis ledet Almuen til at antage hin urigtige Tro om ham; desuagtet talte de om ham med stor Veneration, og roste ham som en god Husbonde og en meget folkelig Mand, der jævnlig omgikkes og talte med sine Bønder og sit Tjenestetyende, hvem han gerne gav Råd og Vejledning.“

På Restrup opførte han 1738 og 1748 både Borge- og Ladegård og 1750 Borgegården på Viffertsholm i 3 Fløje, hvor hans og Hustrus Navne er indhuggede i en Sten over Indgangen. 23 Novbr. 1759 fik han Afsked fra sit Embede efter egen Ansøgning og Sünnen Kristen beskikkedes i hans Sted. Ved den Tid er det vel også, at han overlod sine 2 Herregårde til sin Søn Sören og flyttede til Vesterris, en Gård kun ubetydelig større, men lidt bedre bygget end en almindelig Bondegård, hvor han ofte tidligere havde haft Ophold og hvorfra hans Bøger er daterede. Her døde han 4 Jan. 1761 og er begravet på Testrup Kirkegård, hvor hans Søn Sören og Sünnesönnen også hviler.

Hans Søn Sören Testrup, født 14 Febr. 1734, var Sø- og Landkrigskommissær i Ålborg Amt, det samme som Indrulleringschef nu, og var også en meget dygtig og af alle højtaget Mand. Han var gift med Johanne Magdalene, Datter af Generalfiskal Sonne i København, med hvem han havde 2 Sønner, nemlig 1) Kristjan Mikael Testrup, til hvem han nogle År før sin Død overdrog Viffertsholm og flyttede til Vesterris, hvor han tilligemed sin Svoger Løjtnant Sonne bode til sin Død omtrent 1820; Kristjan Mikael Testrup døde ugift 1822 eller 1823, omtrent 60 År gammel; 2) Sören Testrup, der fik Restrup og døde i en yngre Alder ugift; Datteren Marie blev gift med Jens Foss til Ovegård.

Hans anden Søn Kristen Testrup, født 2 Decbr. 1738, blev 23 Novbr. 1759 Faderens Efterfølger som Herredsfoged og døde omtrent 1778 — hans Eftermand udnævntes 21 Maj dette År — såvidt vides ugift. Af de 5 Døtre blev 1 gift med Rådmand H. Olufsen i Viborg, blev med ham Moder til Professor O. C. Olufsen, en anden med Ritmester Muderspach til Trinderup.

Første Gang Kristen Sørensen Testrup kom ind på den literære Vej, var under Fredrik IV's anden Krig med Sverrig, da han i Forening med Præsten Kristen Stistrup forfattede en Gendrivelse af 2 svenske Skrifter om Grunden til Krigen — han giver forresten selv forskellig Underretning, om han eller Præsten var Ophavsmanden — som han overleverede Kongen i Husum 1713; men den kom ikke ud, da Rostgård ikke vilde lade den trykke på offentlig Bekostning, hvorover han blev så ærgerlig, at han besluttede at nedlægge sin Pen og ikke skrive mere. Dette gjorde han ej heller i mange År; men den i hans Barndom udviklede historiske Sans bevirkede, at han stadig lagde Mærke til alt hvad der var gammelt og samlede sig en betydelig Mængde gamle Dokumenter, Dagbøger og Optegnelser, hvoraf han f. Ex. reddede en Del fra Konventhuset i Viborg Domkirke, som Biskop Deichmann havde ladet kaste på Gaden (jfr. Vedel Simonsens Ud-

sigt over Nationalhistoriens Perioder I 99) og hvoraf han gav nogle Stykker til Arne Magnussen. Tillige granskede han Herregårdenes Arkiver, hvoraf han selv blev Ejer af et Par, og besø mærkelige Steder; således fortæller han, at han 1736 var ved Tarm, hvor Kong Hans styrkede i Vandet, før han døde, og gjorde en Afridsning over samme Kær med videre for Ejeren af Lundenæs. Efter sin egen Fortælling havde han samlet gamle Sager uden at tænke på, at de kunde være til nogen Nytte, og i den Tro, at ingen brød sig om sligt; men da der 1743 fra Kanceliet kom Opfordring til Amtmændene om at give Indberetninger om Landets Tilstand, Oldsager o. desl. og denne kom til hans Erklæring, blev han ligesom opvakt af Søvne, da han indså, hvor meget han selv kunde give af den Slags; dog var hans Indberetning mager, fordi han vidste, at andre vilde få Æren derfor. Derimod skrev han snart efter 3 små Bøger, nemlig om Klostrene og Kirkerne i Viborg Stift 1746, der findes både på Universitetsbibliotheket (Addit. Fol. Nr. 75) og på det store kgl. Bibliothek (Ny kgl. Sml. Quart. Nr. 1192, b.) og er benyttet i Danske Atlas, Daugårds Klosterhistorie og Ursins Beskrivelse af Viborg, så der nu findes meget lidet ubekendt deri; det tredje Skrift, han forfattede, var „Relation om Tingene og Tingstederne samt Rettens Betjening“ der udkom i Trykken 1747; tilligemed de 2 andre var det sendt til Grev J. L. Holstein til Ledreborg, der fik Tilladelse til at overgive dem til et af de 2 ny lærde Selskaber i København, men siden opfordrede ham til selv at udgive det om Tingene i Trykken. Denne lille Bog indeholder mange gode Bidrag til Oplysning om Emnet og er endnu den Dag idag et Kildeskrift. 1756 udgav han et stort Skrift på 584 Kvartsider, hvis fuldstændige Titel lyder således: „Danmarks og Norges Krigsarmatur I de ældste, mellemste og sidste Tider, Og hvorledes Landet dertil haver været inddeelt og vurderet i de ældste Tider. Om Adelens Opkomst og hvorledis alle slags Land-Gilds-Sorter ere opkomne og ere beregnede til Hartkorn. Samt Den sidste Landmaalings Indretnings Brug og Beskaffenhed Tillige med et Anhang af to Capitler, Det første om den gamle Myndt Og det andet om Kongernes Slægte-Linier, hvorved mange Antiquiteter blive opdagede og oplyste; Forfatted af C. Thestrup.“ (Under Fortalen, dateret Vesterris 20 Marts 1756, og ellers altid, skriver han sig Testrup.) Dette Skrift indeholder, som Titlen viser, en broget Samling af forskellige Ting, der vidner om hans store Belæstethed og sjældne Kendskab til en Mængde specielle historiske Forhold, hvorfor også dette Skrift indeholder flere brugbare Oplysninger. Mærkelig er den sprænglærde Indledning, hvormed han begynder hvert nyt Stykke, der er spækket med latinske Citater, hvilket viser, at han havde et grundigt Bekendtskab til det latinske Sprog og dets Forfattere. Hvis man imidlertid vil læse hans Skrifter for deres smagfulde historiske Stils og logiske Udviklings Skyld, da vil man føle sig meget skuffet, ti begge Dele fattes ham; men den der søger Oplysning om gamle Landboforhold, vil her finde en rig Kilde. Kongernes Slægtlinier, som han har givet i Slutningen, har han 1758 udarbejdet i et pragtfuldt malet Håndskrift, der er helliget Kongen og indsendt tilligemed hans Ansøgning om Afsked 1 Septb. 1759; de findes på det kgl. Bibliothek (Gl. kgl. Sml. Fol. Nr. 810). I Trykken har han endvidere udgivet Dronning Juliane Maries Slægttavler.

1732 begyndte han på et Håndskrift, der skulde indeholde alt, hvad mærkeligt han vidste om Rinds og Gislum Herreder, hvilket han kaldte Rinds Herreds Krønike, der nu findes på det kgl. Bibliothek (Ny kgl. Sml. Kwart Nr. 756 c). Dette indeholder først Efterretninger om hans Forfædre og Slægt på mødrene Side, dernæst Rinds-Gislum Herreds Beskrivelse, der her er aftrykt med Indsættelse af de Stykker i det følgende, der hører dertil, og som han som oftest selv har henvist til, ligesom af hans Skrift om Kirkerne nogle Stykker er optagne. Derpå følger „Optegnelser på hvis mærkeligt der er passeret i denne Egn,“ der går fra 1209 til 1740; ser man imidlertid nøjere på de ældste, da er de udskrevne af Præsten Kristen Nielsen Juuls Optegnelser, der endnu haves i Original og flere Afskrifter, og af M. P. Farstrups og Lavrids Axelsens Dagbøger, der er udgivne af Ignatius Becher 1813, men dog med flere Tilføjelser af ham selv, om hvad han har hørt af gamle Folk, navnlig om Krigene i Jylland. Derfor er kun disse sidste i det følgende meddelte. Derimod bliver Optegnelserne fra hans egen Tid originale; men de meddeles ej heller alle, fordi en stor Del handler om bekendte Ting; derimod er alt nyt medtaget, eller hvor han har fremsat en original Synsmåde. Håndskriftet, der består af 503 Kvartsider, ender med en Sammenligning mellem Samtidens og Fortidens Levemåde på hans Egn. En Fortsættelse heraf havde han begyndt, men den synes at være tabt. Skiftekommissærerne i hans Sønsøn Kristjan Mikael Testrups Dødsbo vilde have haft Rinds Herreds Krønike trykt, men Trykningsomkostningerne kunde i de pengeknappe Tider i Tyverne ikke skaffes tilveje.

Vidt forskellig fra disse Arbejder syslede han 1752, som han beretter i sit Brev til Langebek (trykt i Langebekiana S. 92—98), der indeholder Efterretninger om hans literære Virksomhed, med Udarbejdelsen af en dansk Styrmandsbog, „da mit Hovedstudium stedse har været fornemlig de matematiske Videnskaber, da jeg ej herved er sindet at prostituere mig selv som Professor Horrebov gjorde, da han udgav en Styrmandsbog, hvilken alle Navigationskyndige begrine og ærgre sig over;“ men denne kom aldrig ud, uagtet første Del 1759 var færdig til Trykken. Han beretter udtrykkelig, at han til 1752 ikke havde skrevet mere, end forud er nævnt da at være udkommet, men samlede gamle Dokumenter og Efterretninger om Adelen til Klevenfeld.

Med Hensyn til Udgivelsen af disse Optegnelser må bemærkes, at Forfatterens Beretninger meddeles ordret, kun med Udeladelse af „Anno“ foran Årstallene, Ombygningen af etcetera med osv. og en enkelt lille Forandring, hvor Ordstillingen gjorde Meningen utydelig; Retskrivningen fandtes der derimod ingen Grund til at beholde, især da ham selv fattedes Konsekvens; at Udsagnsordet efter Flertals Grundord sættes i Ental, er noget han selv gør omtrent overalt.

Rinds Herreds Knaber.

Rinds Herreds Knaber¹⁾ kaldtes Folkene i denne Egn

¹⁾ Foruden at Knabe betydede Riddersvend, betegnede Ordet if. Resens

eller Herred i fordum Tid, hvilket Navn dem da meget vel bekvemmede i Henseende til deres Stridbarhed og Mandighed, så og at de meste var rige Selvejerbønder, men tabte en stor Del deraf ved Skipper Klemens Opløb Anno 1534; ti da Skipper Klemens havde slåedes i Lerå Sig, forfulgte han sin Victoria så vidt han kunde synder på over hele Landet og lod sig sværge og hylde af Bønderne, hvor han kom, og som mig er forvist sagt af gamle Folk, havde han Bønderne af denne Egn forsamlede at sværge sig her i Vesterris, hvorover Bønderne kom i Kongens Unåde og mistede deres Selvejergods; de, som var formuende, købte det igen siden af Kongen, men Resten fik det aldrig mere; hvorover, så og at største Delen siden er bleven Proprietærslaver, er de fleste Indbyggere her i Herredet siden efterhånden bleven forarmede, som da Armoden er den, der gör Menneskene forsagte, så er og dette Navn Rinds Herreds Knaber aflagt og forglemt, så at det nuomstunder lidet eller intet bruges. Det første, man da ved at regne denne Slægtlinie fra, er fra Hvam, hvilket erfares af disse Omstændigheder:

I Klotrup, som da ej var uden en Gård og kaldtes Kjelstrup, bode en ung Karl, som havde sin Moder hos sig. Denne brugte meget løse Kvindfolk og gik længe ugift; men som han engang var rejst til København og på Hjemvejen på Søen blev overfalden af Storm og Uvejr, gjorde han et Løfte, at han skulde ægte det første Kvindfolk, ham beegnede, når han kom på Land. Men da han nu kom på Land i Århus, beegnede ham först en Kvinde, som løb om med en Kurv med noget Småtøj udi at sælge; denne antog han straks til sin Kone. En Tid derefter, der han med flere var i Hvam til et Bryllup i den store Gård, som da var et adeligt Sæde, lod en Mand af Hvam navnlig Jens ham høre, at han havde taget en Kæltringkvind, hvilket han da vilde hævne med Slagsmål; men da Jens af Hvam havde mest

---

Udgave af Hirdskrå S. 8 „de der vel var af god adellig Herkomst både på fædrene og mødrene, men formedelst Giftermål med nedrige Standspersoner ikke mere agtes for Adel eller kaldes Herremænd, men Knaber, af hvilke mange har været og nogle endnu findes ej alene i Norge, men også i Danmark, i Synderlighed i Nørrejylland og Vendsyssel.“ Sådanne halve Adelsmænd synes altså Rinds Herredsmænd at have været, hvis de ikke netop har fået Navnet for deres store Selvstændigheds Skyld.

Succes, fik han af Klotrup eller Kjelstrup store Hug, hvilket han siden lang Tid tragtede efter at hævne, hvortil han engang fandt Geleghed, da han vidste, at bemeldte Jens af Hvam skulde over til Gjedsted Kirke om Natten til Abbedmesse, som da i de katholske Tider var höjtidelig, når Abbeden selv holdt Messe. Samme Abbed var fra Björns-holm, som da kaldtes Vidskøl Kloster. Ved denne Geleghed lagde han af Klotrup sig i Vejen for ham i et Hul ved Siden af Vejen på Klotrup Mark og skød ham ihjel med et Armbörst eller Pil, for hvilken Gerning han siden længe af den andens Frænder og Börn blev eftertragtet, kom dog til at give den Bød, hvoriblandt var det Års Gøde, som ligger på den anden Side af Bækken, nu Bygum, men da Klotrup tilhørende, så og 2 Gårde i Bygum, hvilke bemeldte Jens af Hvam hans Sön Kristen Jensen fik, og bode han siden i Bygum. Følger da Slægtlinien således:

1. Jens af Hvam, som blev ihjelskudt på Klotrup Mark i det 14de Seculo, hans Sön
2. Kristen Jensen, som bode i Bygum, hans Sön var
3. Børial Kristensen, som bode i Ålestrup, hvis Sön var
4. Peder Børialsen, som bode først i Gjörup og siden i Ålestrup, hvis Sön var
5. Kristen Pedersen, som bode i Ålestrup og var Fader til min Moder, Mette Kristensdatter.

Børial Kristensen, som bode i Ålestrup, han ejede Ålestrup, hvilken blev Kongen hjemfalden 1534 i Skipper Klemens Fejde, hvormed således tilgik, at da Kong Kristjan III havde belejret København og Malmø, som da holdt med Grev Kristoffer og de lybske på Kong Kristjern II's Vegne, løb Skipper Klemen, som var en Fribytter og havde Kristjern II's Kommiss, med flere sine Kompaner til Hals i Ålborg Fjord, hvor han i Vendsyssel tog med sig alle Bønderne, Mand af Hus, og hvo ham ej vilde følge, truede han at hænge i hans Gårdsled, hvortil vel og Bønderne fandtes villige i Henseende til Kong Kristjern II, som af Bønder og Borgere var meget afholdt. Med denne Bondeflok (og sit eget Folk), som var bevæbnet med Pigge og Køller, indtog han Ålborghus og slog Adelen af, som havde fået en Del Folk samlet imod ham i Lerå Sig¹⁾, for siden over Landet syn-

¹⁾ Svenstrup, Hornum Herred.

der på uden Forhindring og lod sig hylde af Bønderne og sværge Huldskab; desårsag alle de Bønder, hvor Skipper Klemen for frem, kom i Kongens Unåde, hvilket de måtte afbøde igen med store Penge, og alle Selvejerbønder mistede deres Bondeskyld, som blev Kongen hjemfalden, hvoriblandt denne Børial Kristensen var med, som dog siden, Anno 1543 indløste Ålestrup igen fra Kristjan III efter hans derpå udgivne Brev, som jeg endnu har in Originali og er sålydende:

„Vi Kristjan osv. Gör alle vitterligt, at efterdi denne Brevviser Børial Kristensen i Ålestrup har nu ladet handle med os om hans Bondegård, han selv udi bor, liggende i Østerbølle Sogn i Rinds Herred udi vort Land i Nørre Jylland, og har derfor været udi vort Minde, da har vi af vor synderlig Gunst og Nåde undt og tilladt og nu med dette vort åbne Brev under og tillader, at forne Børial Kristensen og hans Arvinger herefter må og skal have, nyde, bruge og beholde forne Bondegård og Gods med deres rette Ejendom og Tilliggelse så fri og for sådan Landgilde, Tyngte og Afgift, som deraf gjordes og gaves, førend nu sidst forledne Fejde herudi Riget begyndtes, dog så at han og hans Arvinger skal være os og vore Arvinger efterkommende Konger af Danmark hulde og tro og årligen til god Rede af forne Bondegård og Gods göre og give til os og Kronen sådan Landgilde, Tyngte og Afgift, som plejer og bør at gives, og gaves, førend Fejden begyndtes. Ti forbyde vi alle, i hvo de helst er eller være kunde, særdeles vore Fogder, Embedsmænd og alle andre forne Børial Kristensen og hans Arvinger herimod på forne Bondegård og Gods eftersom forskrevet står at hindre, hindre lade, heller i nogen Måde Forfang at gøre under vor Hyldest og Nåde. Givet udi vor Købstad Viborg St. Knud Konges Dag År 1543. Under vort Signet. Peder Ebbesen. Gabriel Gyldenstjerne. Jörgen Pors.“

Børial Kristensens Kone hed Kirsten Andersdatter, deres Börn var Kristen, Peder og Niels og nogle Døtre. Om ham vides ellers at fortælle, at når han gjorde sine Døtres Bryllup brugte han ej dertil andet en Træskåler, Træskeer, TræBægre og Talerkener. Engang han kom fra Ålborg med sligt et Læs på sin Vogn, råbte nogle Börn efter ham, som vogtede Fæ ved Vejen: „Mand med jer Tømmerlas, er jer Tællekniv hvas,“ hvorpå han red til disse Börn og huggede

Fingrene af dem med sit danske Sværd, som i de Tider brugtes, og han altid førte med sig; derfor måtte han bøde 300 Rdl. Han havde en Søn Kristen Børialsen, som bode i Båndrup; hans Kone og Thomas Mogensens Kone i Simested havde deres Stole næstved hinanden i Simested Kirke, så at den ene kunde række sine Fødder igennem og stryge dem på den andens Forklæde, hvorom de engang, da de kom af Kirken, kom i Skænderi, og Kristen Børialsens Kone skældte den anden for en Troldkone, i hvilket Skænderi Mændene kom med, da Kristen Børialsen, som da var stor-slægtet, truede Thomas Mogensen på Livet, hvorpå denne lod stævnen den anden til Ting, torde dog ej selv komme til Tinget, men klagede sin Nød for Lensmanden på Hald, som lovede at assistere ham, og lod derpå 12 af sine værægtige Karle følge ham til Tinget, hvor da blev yppet Klammeri på Tinget, hvor 3 blev døde og nogle sårede, Retten blev spildt, og Herredsfogden lod sig falde baglængs af Tinget, som og derudover ingen Ting eller Rettergang blev holdt her i Rinds Herred et helt År omkring; det siges at have kostet Børial Kristensen 1300 Rd. Siden torde Thomas Mogensen ej blive boende i Simested for dem af Frygt, at de endnu skulde hævne dem på ham (som da Selvhevn var meget brugelig), men flyttede til Viborg, hvor han siden, da han var rejst et Ærende her ud til Simested, af Kristen Børialsen for samme Sags Skyld blev ihjelslagen, til hvilken Gerning han meget af sin Moder Kirsten Andersdatter blev tilægget, hvorfor og måtte bødes store Penge. Endnu fortælles om ovenmeldte Børial Kristensen, at da han en Gang gik på Gaden i Ålborg, kørte en Vogn af Rold på ham, som han gik, og da han fik sit Sværd ud, som han gik med under sin Arm, og dermed vilde hugge den, som kørte, ramte han ej ham, men en gammel Mand, som sad midt i Vognen, hvorpå de af Rold forsamlede sig og vilde det hevne, til hvilken Ende de havde gjort en Vognborg eller en Forhindring af mange Vogne over Vejen i Sigene ved Lerå, hvilket da det røgtedes, forsamlede sig og en Del af Rinds Herreds Knaber, som samme Tid var i Ålborg, hvilke da de kom til dem af Rold, som havde sammenrottet sig i Sigene, blev der et stort Slagsmål og Klammeri, så at 3 blev døde på Stedet og en stor Del lemlæstede. (De følgende Efterretninger om de senere Slægtled udelades som mindre betydelige.)

Rinds og Gislum Herreds Beskrivelse.

I fordum Tid havde hvert af disse 2 Herreder sit eget Ting og sin egen Herredsfoged og Herredskriver, indtil Anno 1688, da disse tvende Herreder blev sammenlagte under en Herredsfoged og Skriver. Årsagen dertil siges at have været, at Kong Kristjan V havde da en Del Betjente, som gik ledige af dem, som havde haft en og anden Betjening i den af ham førte skånske Krig, hvilke han vilde unde Brød, blev da den største Del af de forrige Herredsfogder og Skrivere afsatte, Herrederne overalt sammenlagte, og ny igen beskikkede, og er at mærke, at de forrige Herredsfogder og Skrivere var da alene beskikkede af Lensmændene, men siden af Kongen.

Rinds Herred er beliggende i Ommersyssel i Hald Amt ved Siden af Limfjorden, synes at have sit Navn af en By navnlig Rind, liggende i Lyndrup Sogn; kanske at Tinget kan der være holdt af Begyndelsen og således Herredet deraf fået sit Navn; ti at Tinget er nogle Gange flyttet, ved vi af gamle Sagn, da det en Gang siges at have stået i Heden ved Guldhule, som den store Sten ligger, men sidst er holdt østen ved Skinds Bro, hvor Stenene endnu ligger ved Höjen, og blev altid i fordum Tid, indtil Herrederne blev lagte sammen, Tingene holdte under åben Himmel. Da Herrederne 1688 blev lagte sammen, blev ordineret at skulle bygges Tinghuse i Hederne fra Landsbyerne, som da i disse 2 Herreder skulde have været bygget i Heden imellem Østerbølle og Knudstrup, men er endnu ikke bygget, mens Tinget er holdt meste Tiden i et Hus i Østerbølle.

I fordum Tid har bot i Rinds Herred et stridbart Folk, som desårsag blev kaldt Rinds Herreds Knaber, om hvilke og endnu fortælles store Slagsmål, som skântes endog ej på Tinget, da Tinget stod ved Skindsbro. Rinds Herred består af 17 Sogne, som er disse: Vesterbølle, Østerbølle, Testrup, Simested, Hvam, Hvilsom, Klejtrup, Hersom, Bjerregrav, Roum, Tostrup, Skals, Låstrup, Lyndrup, Ulbjerg, Gjedsted og Fjelsø; derudi er nu, 1732, disse Herregårde: Lyndrupgård, Holmgård, Hersomgård, Korsøgård, Restrup og Lerkenfeld; omendskønt Lerkenfeld ligger nordenfor Åen og således i Gislum Herred, dog formedelst den ligger i Vesterbølle Sogn, regnes den dog både til Rinds Herred og under Halds Amt. Tilforn var vel flere Herregårde; men

siden Souverainiteten opkom, blev de alene Herregårde, som havde deres fulde 200 Tdr. Hartkorn.

Testrup Sogn. Derudi er beliggende Testrupgård, som tilforn i de katholske Tider var et Munkekloster, hvorved er beliggende Kirken, som og i de Tider var stor af Bygning med Tårn og tvende Korskirker, og stod et Hospital ved Siden af Kirken, hvis Fundamenter og Rudera endnu er tilsyne. Da Reformationen skede og Munkene blev uddrevne, blev dette Kloster gjort til en stor Bondegård og lagt til Hospitalet i Viborg, hvorhen og det Hospital, som stod ved Vesterenden af Kirken, ligeledes blev forflyttet, nemlig til Gråbrødre Kloster i Viborg, som da af Kristjan III blev gjort til et Hospital, og som Sognet da siden var ikkun ringe, kunde det ej holde Kirken vedlige, nedfaldt da Tårnet, et Stykke af Kirken og begge Korskirkerne, som endnu ligger tilsyne. Testrupgård tilligemed Byen og mere Gods blev solgte igen fra Hospitalet i Viborg Anno 1700. I de katholske Tider forestod dette Hospital en af Testrup Kloster, som og tillige var Præst til Testrup, Gislum, Svingelbjerg, Vonsild og Farsø Kirker, og er at mærke, at i de Tider blev ej meget prædiket undtagen i Advent og Fasten, men blev alene holdt Messe, som mest blev forrettet af Munkene af Klostret. I dette Kloster havde Biskoppen en Official, som var Præst sammesteds, og findes i de gamle Optegnelser, at denne Præst kaldtes S. Sörens Præst i Ry; mens Kirken var bygget S. Kathrine til Ære og kaldtes i de Tider S. Karens Kirke; men hvad den gode St. Sören i Ry havde der at bestille, har jeg ikke nogen Kundskab om; dog ved jeg, at han havde Höjaltret tilfælles med St. Karen; ti de stod begge udhugne af Eg med Kroner på Hovedet på samme Alter enhver i sin Skranke med Dör for istedenfor en Altertavle indtil Anno 1698, da de af Ildsvåde af Kirkelysene ganske afbrændte¹⁾. I Kirken var 3 Klokker, hvoraf de 2 blev tagne til Viborg Domkirke efterat den var brændt 1567, hvor de nu blev smeltede igen i sidste Brand 1726. Dette Testrup Kloster var stiftet af Biskop Thorlav i Viborg, men tilforn begyndt af Biskop Herman, og Kirken derhos, som endnu står en Del, blev bygget 1434 St. Kathrine til Ære. På

¹⁾ En Flykke Flesk testamenteredes 1508 til St. Sören i Testrup (Krigs-armatur S. 236).

dette Kloster var et ypperligt grundmuret Hus, 3 Loft höjt, hvilket blev brugt til Ralingshus for den ene Mand, som havde den halve Testrupgård indtil 1670, da Jakob Jensen, som bebode den anden halve Part af Gården, fæstede den tilhobe og da nedbrød og ødelagde bemeldte grundmurede Hus; dog var Murene så stærke, at en Del deraf står endnu på denne Dag 1732; det andet Ralingshus på Gården var Bindingsværk og 2 Loft höjt, hvoraf bemeldte Jakob Kræmmer aftog det ene Loft, Resten står endnu.

I Testrup Sogn ligger og Vesterris, som tilforn i Heden derfra til Lerkenfelds Mølle har stået mægtig Egeskov, hvoraf jeg og i min Tid har opgravet af Rødderne; af denne Skov siges at være bygget de Ralingshuse her i Herredet, så og Kirkebjelkerne tage, som ligger i Østerbølle Kirke. På Kastrup bode tilforn Adel og sidst af de Porser. Niels Pors og hans Frues Navn findes på Stolene i Kirken med det Årstal 1595. Niels Porses Søn Jörgen Pors havde sin Frue af de Freberg Adel; han blev forarmet og kom fra Kastrup, vogtede siden Klotrup Fæ. I den Tid lå „Kyueb“ (Kyneb?) Huse under Kastrup, men blev siden ved Landmålingen separeret derfra.

Her ligger og i samme Sogn så vel som og i Simsted Sogn Skatskov, hvilken i forrige Tider lå til Restrup, hvorudi da var store Træer, og bode Skovfoged der norden ved; men siden Restrup blev øde, blev og Skoven øde, men dog ej anderledes, end at den dog stedse siden har grot med Buskads og en stor Tykken med Ris, hvorudi en stor Del Folk stedse for min Tid er af Skovrøvere myrdede og ihjel-slagne, og er dette at mærke, at Landevejen som nu løber igennem Skoven fra Ålborg og til Viborg, løb fordem til vester om og ned ad Stordal, som endnu er tilsyne; men siden den blev lagt igennem Skoven, skede dette bemeldte Røveri.

I Kastrup bode forhen af den adelige Familie, som kaldes Skadeland.

Simsted Sogn. Derudi er beliggende Korsøgård, var tilforn en Græsgård under Restrup, men nu en fri Herregård; den ejedes i min Tid af Peder Bentzon til Havnø, efter hvis Død den af hans Arvinger blev solgt for 9000 Rd. til Kristoffer Rosenörn til Hersomgård. I dette Sogn har tilforn Østen ved Skatskov ligget en Gård kaldet Guldager Rise,

som for lang Tid siden er ødelagt og Ejendommen lagt til Guldager. Ligeledes ligger i dette Sogn en Gård kaldet Dalsgård, som og er ganske øde og Marken lagt til Taalestrup.

Hvam Sogn. Derudi er beliggende Restrup, var i forrige Tider en skøn Herregård med 80 drivende Plove til, derunder lå og Korsøgård og Skatskov. Niels Kås til Støvringgård havde Børglum Kloster i Forlening 1574; hans Søn Mogens Kås ejede Restrup ved 1620, samt Støvringgård og flere Gårde, var Rigens Råd og Befalingsmand over Nyborg. Han skrev sig Mogens Kås Egen Hånd, hvilken Titel ham engang blev givet som et Stamnavn (nemlig Egen Hånd) af det kejserlige Kancelli. Om ham vidste min Moder meget at fortælle. Hans Søn var Erik Kås, som ejede Restrup, Korsøgård og Bremersvold i Låland. Hans Fader var en klog og streng Herre, men derimod var denne en uforstandig og en Døgenigt. Han var 2 Gange gift; med den første havde han en Datter Sidsel Kås, hvilken havde Overjægermester Hahn, som borttog hende imod hendes Forældres Vilje med Magt eller List og desårsag digtede de bekendte Viser: „Iversnæs kaldes nu Vædelsborg“ osv., „Sorrige og Smerte jeg dagligen bær“ osv. Erik Kås gik tilgatters, og blev for Gæld ham frataget Gård og Gods, hver sit Stykke. 1666 tog Kristen Olsen, Handelsmand i Viborg, ved Indførsel Udlæg hos ham på Restrup, først i alt det, som fandtes der, siden på Korsøgård og dernæst Korsøgård selv og et Stykke Eng kaldet Adserts Eng. Han drog siden ud og bebode selv Korsøgård, dog det løb ud til Armod; ti han havde ingen Bønder dertil. Han solgte den 1681 i Snapsning til Kancelliråd Peder Bentzon på Havnø, som lagde Gods dertil og gjorde den fri igen. Ved samme Pas tog ligeledes Jens Jörgensen Handelsmand og Rådmand i Viborg Restrup fra Erik Kås for Gæld med kun 2 Bøndergårde, ligesom og andre Kreditorer tog Godset dertil; da var der 120 Plove, som gjorde Hoveri dertil, og over 300 kørende Bønder; men da J. Jörgensen skulde drive den selv, blev det til Lapperi, og da han døde, bortsolgte hans Arvinger Bygningen derpå, og når de solgte noget, blev mere bortstjålet, og siden, 1685, solgtes Gården til Peder Rasmussen. Den havde nu mistet sin Herregårdsfrihed, formedelst Godset var derfra, og blev bebodt som en Bondegård. Peder Rasmussen

solgte den til Anders Kristensen, som tilforn havde været Forpagter og havde nogle Midler, han brugte Gården selv med sine Börn, som slæbte og stræbte nok dermed, men blev dog slet med dem, til bemeldte A. Kristensen døde; efter ham fandtes ingen Liebhave, som Gården vilde købe, og var alt betænkt, at Arvingerne vilde solgt Bygningen, som var kun i slet Tilstand, og ladet den så gå til Kongen. Endelig indfandt sig Ritmester Suhr på Budrupholm, som købte den for 10 Rdl. Tønden; han døde straks derefter, og besad hans Enke Gården og solgte den så for godt Køb til Oversekretær Kristjan Moinichen 1728, som havde endel Gods her i Egnen, han havde fået med sin Kone, Just Arctanders Enke, hvilket han lagde dertil og søgte Friheden dertil igen og solgte den straks igen til Iver Jörgensen af Store Tårup, der døde 1733 og efterlod endel Gæld, som ikke alt kunde betales. Han byggede først den Bro over Åen, i Godset tog hver Panthaver sit; sal. Gehejmeråd Krabbes Frue Birgitte Skeel beholdt Gården med en Del af Godset, som hun havde i Pant, hvis Arvinger efter hendes Død solgte den igen til mig og Morten Kirketerp i Viborg.

I fordom Tid har Restrup været ejet af de Harboer, som ses af en udhuggen Gravsten i Hvam Kirke, hvorpå findes udhugget Niels Harbo og Fru Mette Munk med det Årstal 1560.

I Hvam By har og tilforn bot Adel på den store Gård, som Mikkel Andersen nu bebor, 1732, nemlig af de Harboer, og kaldtes da Østergård.

Klejtrup Sogn. Derudi er beliggende det gamle Slot eller faste Borg i Siden af Søen, hvilket Niels Ebbesen, som ihjelslog den kullede Greve i Randers, skal have ejet såvel som Randers Slot, som da kaldtes Randelsborg. Der fortælles ellers, at samme Slot skulde have været kaldt Brattingsborg, og at den bekendte Vise, som lyder således: „De vare syv og syvsindstve, der de drog ud fra Hald og der de kom til Brattingsborg, der slog de deres Tjald osv.,” skulde være digtet om et Krigstog i gamle Dage fra Hald Slot syden Viborg og hertil; hvad herom kan være i Sandhed, kan man ej for vist sige, men rimeligere synes det dog at rejse fra Hald og hertil, som er kun en Dags Rejse, end at rejse fra Hald og til det gamle Slot Brattingsborg på

Samsø (hvoraf Grundvolden af Murene endnu ses ved Sø-kanten); foruden fortælles endnu om samme Tóg, at da Be-lejringen for bemeldte gamle Slot i Klejtrup havde varet meget længe og de var færdige at ophæve den igen, kom en Dag en Ko bejsende fra Slottet, som da var omflydt af Søen, i Land, efter hvilken Anledning da Tilgangen til Slot-tet over Søen fandtes, hvorefter Slottet blev vundet. Gård-en har været bebod af fornem Adel; af disse fortælles om en Frue, som bode på samme Slot, at hun en Tid havde to af hendes Piger mistænkte for nogen Sag og derfor lod dem henrette; men, som deres Uskyldighed siden kom for Lyset, gav hun iblandt anden Bod og forat sjunge Messe for hen-des Sjæl blandt andet 2 Gårde i Hejring til Klejtrup Kirke, hvoraf 1 Gård endnu holder Kirkelysene vedlige. Samme Sjælemesse blev holdt på Dansk eller var siden udsat på Dansk og kunde endel den endnu udenad af de gamle Folk i Sognet i min Barndom; men da Præsten i Hersom, Hr. Jesper Rønberg, ej kunde lide, at de sang den, er den ble-ven så forglemt, at jeg ved megen Efterforskning ikke nu har kunnet finde en, som kunde den. Ellers fortælles en Historie om samme Frue ang. en Herremand, navnlig Palle Tygesen, som bode på Skårupgård der i Sognet, som da og var et adeligt Sæde, at han af Nysgærrighed vilde vide, hvor-ledes det gik med samme Frue af Klejtrup, når hun gjorde Barsel, som bekom ham ilde, hvorom fordum er digtet en Vise, som endnu kvædes der i Sognet, og den er sålydende:

Palle Tygesen går for sin Moder at stå,
den velbyrdige Svend,
og må jeg mig til Kvindergild' gå.
For de fynske Fruer ham eftertrår.

Hvad kan du ad Kvindergild',
Når du bliver drukken, så får du ild'.

Palle Tygesen går for sin Søster at stå,
og må jeg mig til Kvindergild' gå?

Vel må du dig til Fruerstue gå,
men glem ikke at drage dine Sporer å (o: af).

Palle Tygesen mon til det Barselhus gå,
han glemte at drage sine Sporer å.

Han klapper på Dören med sit Skind:
Stat op skön Jomfruer og lader mig ind.

Palle Tygesen ind ad Døren trén,
Dronningen rakte hannem Hånden frem.

Dronningen klapper på Hyndet blå:
Lyster eder skön Jomfru at hvile herpå?

Han satte sig hos Dronningen næst
og spurte hende, hvor hun havde værst.

„Hvilken ren underlig Jomfru må I vær’,
har I ikke været hos Fruer för.“

„Fuld lidet kan [jeg] vide af Kvindebrøst,
Mit Bryllup stod nu midt i Høst.“

„I min Ryg og i min Side
der har jeg al min störste Kvide.

I mit Hoved og for mit Bryst
er som alle mine Lemmer var synderbryst.“

Nu sat’ de Dronningen på Palles Knæ,
der føder hun en Sön så spæd.

De svøbte det Barn i hvide Lin,
for hans Moder var en Dronning fin.

De lagde den Dronning i Sengen ned,
Fruer og Møer de glædtes derved.

De stolte Jomfruer satte sig til Bænk,
Palle Tygesen gik for dem at skænk’.

De stolte Jomfruer vil Dansen rør’,
Palle Tygesen mon den Fordans för.’

Palle Tygesen ned på Gulvet sprang,
foryldne Sporer i Jorden klang.

Det mælte Dronningen i Sengen lå:
hvilken af mine Møer har Sporer på.

Det svared den Frue, som Palle var næst:
Det er Palle Tygesen, os haver gæst.

Er det Palle, min Herres Svend,
Da skal han hænge för Dagen bliver kend.

Da skötter jeg ikke om at dø,
Men jeg véd så meget af Kvinders Nød.
I bede for Palle Tygesen den Ædeling.

För Solen stod op, det vared ej læng',
 Den velbyrdige Svend,
 Så måtte han straks i Galgen hæng',
 I bede for Palle Tygesen den Ædeling.

Hvad her skal forstås ved dette, at denne Frue i Visen kaldes Dronning, kan ej vides. Er vel troligt, at hendes Mand har været en stor Høvding, siden at og i Visen Palle Tygesen, som dog var en Herremand, kaldes hans Svend. Jens Bertelsens Moder i Klejtrup har fortalt mig, at i hendes Ungdoms Tid stod endnu den store Lade, som havde været Hovlade på Klejtrup, hvorudi alle Mændene endda lagde deres Korn i nogle År, efterat den blev besat med Bønder.

Om *Hersom Kirke* findes sådant et gammelt Brev: „Vi efterskrevne Hr. Ib Bygom, Provst og Sognepræst til Simested, Hr. Ib Sort, Sognepræst til Låstrup, Hr. Anders Ibsen, Sognepræst til Ulbjerg, Hr. Movrids Jensen, Sognepræst til Tostrup, og Hr. Jakob Pedersen, Sognepræst til Gjedsted, kundgör for alle med dette vort åbne Brev: År efter Guds Byrd 1548 på St. Jacobi Dag var vi forsamlede i Hersom Kirke på Guds Ords Vegne efter M. Jakob Skiønings, Superintendent til Viborg Stift, Befaling. Da fandt vi der for os udi en gammel Messebog skrevet udi Breden, Ord fra Ord, som her efter følger: Anno domini m c 1⁴) anden Dag sancti Laurentii, da blev Hersom Kirke vit af Biskop Eskil, som da var Biskop i Viborg, og er disse Kirkens rette Gave og Ejendom: 3 Fjerding Jord over Hersom og Øris Mark, item Kirken har en Gård, hedder Østergård, og har megen Ejendom hos Kirken og hos Gården en Have, kaldes Fort, vesten Gården. Kirken har 5 Stuv, den første hos Øris, 2den hos Hyflund, 3dje hos den Vej, der løber til Roum, 4de østen for Øris, 5te ved Tongdal, item 3 Stykker Skov hos Øris, 1 syden Øris, kaldet Kirkekrat, 2det norden, kaldes Kirkeskov, 3dje norden Horkebæk og indtil Kirkevejen kaldes Ulvbak og en Eng på Hærupkær, kaldes Skenderskrog, og en Hovedeng både med Vase og Vej og en Ålegårde med hendes Ret. At så fandtes skrevet i samme Kirkebog, som forskrevet stander, det vidner vi med vore Indsegl.“

I Hersom Sogn og deromkring har i forrige Tider stået megen Skov, som nu altsammen er øde.

1) Årstallet 1150 kan ikke være ret, da Eskild døde 1133, og ej heller 1548, da Jakob Schønning døde 1547.

Skals Sogn. Derudi er beliggende Holmgård, en fri Herregård. Samme har ejet 1619 Jörgen Lunge til Odden, han var Ridder og Danmarks Riges Marsk. 1690 ejede Jörgen Skeel Due den, blev siden købt af Dr. med. Frands Reenberg, som måtte af Trang sælge den til Bendt Jespersen fra Vendsyssel. Dr. Frands flyttede til Ålborg og levede af sin Professjon, til han sammesteds døde. Efter Bendt Jespersens Død sad hans Frue nogle År ved Gården, men måtte 1731 gøre Opbud, og fik Panthaveren Anders Kjerulv på Sødal da Gården med 200 Tdr. Htkr. og Skals Konge-Rugtiende for omtr. 5000 Rd.; han ejede den til sin Død, og efter ham blev den arvet af hans Sønnedatter, Jomfru Andrea Kirstine Kjerulv, som den endnu ejer.

Skringstrup By blev i Dr. Frandses Tid en stor Del deraf øde og blev Kongen tildømt, men blev siden, da Kongens øde Gods blev solgt, igen købt af Assessor Jespersen, men blev dog meste Delen stående øde, indtil Anders Kjerulv det fik at eje.

Låstrup Sogn. Om denne Præstegård findes sådant et Kongebrev:

„Vi Fredrik II osv. gör alle vitterligt, at eftersom os elskelige Frue Dorete Nielsdatter til Medelgård, Niels Markvordsens Efterleverske, for nogen Tid siden har vundet Herligheden af en Kirkegård i Låstrup, som Præsten ibode, så at der nu ingen Præstegård findes i samme Sogn, hvorfor os elskelig Niels Jonsen, vor Mand og Tjener og Embedsmand på vort Slot Hald, nu efter vor Befaling har udlagt Præsten en Gård udi forne Låstrup, skylder $\frac{1}{2}$ Td. Smør, 1 Svin, 2 Mk. Gæsteri, da har vi af vor synderlig Gunst og Nåde undt og tilladt og nu med dette vort åbne Brev unde og tillade, at forne Gård i Låstrup, Præsten nu i Værge har, altid herefter må og skal blive til en Præstegård i samme Sogn. Ti forbyde vi alle, ihvo helst de ere eller være kunde, særdeles vore Fogder, Embedsmænd og alle andre Præsterne herimod på forne Gård i Låstrup at hindre eller i nogen Måde Forfang at gøre. Under vor Hyldest og Nåde. Givet på vor Gård i Odense den 1 Dag Juni År 1578.“

Lyndrup Sogn. Derudi er beliggende den Herregård Lyndrupgård, var i de katholske Tider Biskoppen af Viborg tilhørende, som havde samme som et Lyststed for dens ange-

nemme Situation, da den er beliggende ved Fjorden, Eng og Skov (som nu er ganske ophuggen) og en dejlig stor Frugthave samt uforlignelig dejligt Springvand både i Borgegården og Ladegården, hvis Lige af Springvand neppe er at se undtagen i Flensborg. Hertil var i de katholske Tider ikke så megen Avling eller Ejendom som nu, men alene Enghaven, hvorudi kunde avles 200 Læs Hø. 1534 blev den afbrændt af Skipper Klemen og stod så øde i nogen Tid, da samme ved Reformationen med andet gejstligt Gods blev lagt under Kronen. 1553 solgte Kong Kristjan III den til Rigens Råd Kristoffer Rosenkrands, hvis Søn Styge Rosenkrands ejede den efter Faderen, og fuldkommede han den Bygning, som Faderen havde begyndt, og ødelagde en stor Bondegård, Synderris kaldet, og lagde dens Avling til Lyndrupgård. Denne Styge Rosenkrands levede til 1571 og var Ejer tillige af Hevringholm her i Landet og Gøllebo i Skåne. I hans Tid var Skoven ved Magt, så den strakte sig fra Lyndrupgård langs Fjorden til Nørrise, som da var et Skovhus. Hans Frue hed Maren Knob, som døde 1581 og efterlod sig en Datter, Kirsten Rosenkrands, som blev gift med Niels Skram, hvilke blev Ejere af Lyndrupgård 1583. Denne Niels Skram lod ødelægge 2 Bøndergårde, Over- og Neder-Åstrup, liggende imellem Rind og Lyndrup Mark, og dessen Ejendom og Mark lægge til Lyndrupgård; dertil var disse Enge, Holmen og Landkæret; disse Gårde stod i den Matrikel, som da var, for 12 Tdr. 6 Skp. 3 Fdkr. 2 Alb.; udi hans Tid var 500 Tdr. Hrtk. efter Skødet til Lyndrupgård. Han lod ligeledes nedbryde et Fiskerhus, Kattenhus kaldet, som lå ved Fjorden ligeoverfor Tårupgård og lagde dessen Avling til Lyndrupgård. 1607 blev Verner Parsberg Ejer af den og reluerede den fra Kronen 1612 efter derpå bekommet Skøde af Kristjan IV. Han har givet Altertavlen, som endnu står i Lyndrup Kirke, og nedbrød han 2 Gårde i Lyndrup og lagde dessen Avling med mere til Lyndrupgård og i den Sted lagde til Byen igen den Ejendom til Kattenhus. Han døde 1646, og fik hans Søn Niels Parsberg Gården efter ham, efter hvis Død den af bemeldte Niels Parsbergs Arvinger blev solgt til Eggert Abildgård 1662, hvis Frue var Dorete Lykke, som siges at have været en meget ødsel Kvinde både med Gæsteri og andet. I deres Tid blev Skoven ødelagt, og formedelst hendes Ødselhed de selv med, så at Lyn-

drupgård, som da havde over 700 Tdr. Htkr., blev ved Døme og Indførsler dem fratagen, hvoraf Klavs Kristensen Skriver i Viborg fik Gården med 230 Tdr. Htkr. År 1670 og måtte indløse Bygningerne fra Aksel Juul på Björnsholm. Klavs Skriver døde 1680, og besad hans Enke Gården til 1692, da hendes Søn Mag. Jens Klavsen Reenberg købte den af sine Medarvinger. Han døde 30 April 1733; han havde længe været Konrektor og Rektor i Viborg Skole, men takkede af fra Skolen for nogle År siden, dertil forårsaget af Biskop Deichmanns Intriger, som da var Biskop i Viborg. Året efter, 1734, solgte hans Arvinger Gården for 20,000 Sletdaler til Niels Povlsen på Gundrupgård, som overdrog den igen til sin Svigersøn Johannes Juul af Ålborg, som sad på de Tider på Spring og vilde oplade sit Hospitalstovstanderi til en navnlig Povl Johansen, som skulde givet ham 2000 Rd. til Afståelse, men blev ikke af Kongen approberet.

Vi har den katholske Lærdom og gode Gerninger at takke for de mange skønne Kirker, vi har i disse Lande; ti ved dette ene, at Folk trode dermed at kunne fortjene Himlen, bragtes dette og mere tilveje, som nu omstunder ikke så lettelig lod sig gøre. Ved Kirkernes Bygning blev i de Tider en særdeles Ting iagttaget, hvorom man dog intet nogensteds finder optegnet, men herom alene findes gamle Sagn fra Mand til Mand og skal have været således: Når Grundvolden skulde lægges til en Kirke, skal have været denne Brug efter de Tidens Tro eller Skik, at et levende Kreatur skulde nedsættes under Grundvolden i Jorden for at få Lykke til Bygningen, samme var enten et Fårfæ eller deslige. Dette Kreatur eller egenligere dets Gejst eller Genius holdt man for at være siden stedse til og at have sin Fart ud igennem et af Kirkevinduerne og blev kaldt og endnu kaldes med det almindelige Navn „Kirkegrinet.“ Dette kan vel billig anses for en Fabel, jeg og ikke er sindet herom noget at contraversere; ikke desmindre hørte jeg for nogle År siden fortælle af Mag. Jens Reenberg på Lyndrupgård, fordum Rektor i Viborg Skole, som var en lærd og forstandig Mand, at han ofte lod reparere Tårnvindvet på Lyndrup Kirke, men kom altid straks i Stykker igen, indtil han nogen Tid forhen havde fået en Glarmester, som sagde ham, at igennem dette Vindve havde Kirkegrinet sin Gang, og derpå gjorde dertil et nyt Vindve, hvorudi han udi den øverste Kant

satte en halvrund Rude og slog samme Rude selv straks ud, da han indsatte Vindvet, at Kirkegrinet derigennem skulde have sin Gang, og siden blev Vindvet helt.

Ulbjerg Sogn er et stort Sogn; herudi har tilforn bot velhavende Folk, som plejede særdeles at holde sig bedre i Klædedragt end i omliggende Sogne, som her i Sognet og har bot 3 Herredsfogder på Rad efter hinanden, nemlig Anders Ålestrup, Mathis Tausen og Kristjan Solberg; men nu er samme Sogn som flere forarmet, især den By Store Tårup, som tilforn var en af de bedste Byer her i Herredet, men er nu så godt som øde og en Del deraf Kongen hjemfalden.

Gjedsted Sogn. Gjedsted By har tilforn været en med de bedste Byer, men er nu helt forarmet. Udi dette Sogn er beliggende Hverrehus, som er opbygget på de 3 Storegårde i Store Tårup deres Grund og Ejendom; samme er af Jens Andersen i Holmmark i Året 1733 ganske nedbrudt og ødelagt og Marken lagt til Holmmark; men som sal. Anders Ålestrups Arvinger derudi ejede en liden Anpart Bondeskyld, søgte de Jens Andersen ved Retten og fik ham tildømt at opbygge bemeldte Hverrehus igen. Ellers fortælles at Gjedsted By skulde i ældre Tider været en Købstad og var kaldet Gjedad, da dertil skal have været Indsejling, og ligger endnu i deres Eng en Møllesten, som fortælles at skal sammesteds være udkastet af Skibene.

Fjeldsø Sogn. I dette Sogn har fordem bot mange Selvejrbønder, men er nu største Delen falden i Proprietariers Hænder. Fjeldsø By blev afbrændt al den Part nord og østen for Søen i en af Krigene i det 17de Årh.; da Fjenderne havde med et Parti fra Viborg plyndret i bemeldte Fjeldsø eller flere Byer og borttaget en Del Fæ, rottede sig en Del af Fjeldsø og Glærup sammen, som oprendte disse Fjender undervejs til Viborg, tog Byttet fra dem og slog dem ihjel, hvilket da det spurtes til Viborg, blev et Parti udsendt, hvilke afbrændte Fjeldsø som meldt er.

Fjeldsø og Gjedad Kirker blev solgte fra Kongen omtrent 1694 til Assessor Hans Knudsen af København. Han ejede og Gjedad Nørgård med noget mere Gods. Fra ham blev bemeldte Kirker igen solgte til Just Arctander i Viborg, efter hvilken de blev arvede af hans Søn Niels Arctander, som solgte dem igen til Mads Brøndum og Iver Jörgensen,

hvilken sidste beholdt Fjeldsø Kirke, men Gjedsted Kirke blev af Mads Brøndum solgt til Jens Andersen i Holmmark. Iver Jörgensen, som siden købte Restrup, lagde Fjeldsø Kirketiende dertil; men da han gik til Agters ved Restrup, pantsatte han Kirken til en Enke i Ullis, navnlig Maren Jensdatter, og en Del af Kirkeskylden til andre, fra hvilke jeg det igen indløste 1734. I Fjeldsø Kirke var en Begravelse, som jeg lod opfylde, eftersom ingen vilde holde den vedlige; samme var bekostet af Sofie Eskesdatter som bode i den vestre Gård i Klotrup og havde tilførn bot i Budsted og haft en Mand navnlig Kristen Lavridsen, som hun lod hidføre til samme Begravelse, og var disse Folk formuende Folk, som og selv ejede bemeldte Vestergård i Klotrup, men kom siden fra deres Börn i fremmed Eje.

I samme Vestergård i Klotrup bode i forrige Tider Anders Jensen Herredsskriver her i Rinds Herred, og efter ham hans Søn Jens Andersen, som fik Kristen Børialsens Kone i Bygum, da han flyttede til Bygum og afstod Vestergård i Klotrup til sin Kones Broder Børial Kristensen, født i Testrupgård, som var gift med Niels Porses Datter af Kastrup. Han har ladet opsætte i Fjeldsø Kirke en Tavle af Træ om bemeldte sin Hustru, som der ligger begravet i Kirkegulvet straks nedenfor Kordören; på samme Tavle findes således skrevet: Anno 1648 den 6 Juni døde min hjerte Kone og sal. Hustru Anne Porsdatter, hvis Ben hviler herunder, og levede vi tilsammen 32 År. O, Gud, lad os findes i Himmeriges Glæde og det for Jesu Christi Skyld. Amen. Børial Kristensen i Klotrup.

Tostrup Sogn. Herudi blev Tinget holdt i forrige Tider ved Höjen østen for Skindrup Bro, hvor Stenene endnu ligger tilsyne, indtil Herrederne blev sammenlagte År 1688. Synden for samme Hus skal fordem have stået et Hus, som kaldtes Konghuset, hvortil skal have ligget de Agre og Ejendom deromkring, som nu ligger i Lyng; ligger og samme steds en øde inddæmmed Dam, som kaldes endnu Kongdammen. Her ligger i dette Sogn Spangård; på dens Mark har tilførn stået en Kirke, som Stedet endnu er tilsyne; samme Kirke kaldtes Miendrup Kirke og lå til den Ebtrup, Spangård, Skindrup, Nederherreds Mølle og Rekkeborg, hvilket Rekkeborg, som lå i Heden synden for Fjeldsø, nu er

ganske øde ligesom og Skjeldbjerghus, som lå i Heden østen Vejen og er ganske øde.

Roum Sogn. Derudi er beliggende den Gård Lund, som i forrige Tider var en Herregård, da Trængselhus var Plovhuset dertil.

Bjerregrav Sogn. Derudi er beliggende Neder Holris, som tilforn har været en gammel fri Herregård, men er nu ganske ødelagt og ej en Sten på den anden deraf; dessen Avling er til Hersomgård henlagt af dessen Ejer Kristoffer Rosenørn. Til samme Holris var forud en skøn Skov, som nu meste Delen er ødelagt. Her har og ligget østen Bjerregrav en Gård, Palsgård kaldet, og nok et Hus i Skoven, Jesperis kaldet, som begge er ganske øde.

Vesterbølle Sogn. Derudi er beliggende Lerkenfeld, som i forrige Tider var en Bondegård og kaldtes Bundrup indtil 1570, da Hr. Jörgen Lykke til Overgård, Danmark Riges Råd og Lensmand på Mariager Kloster, der lod bygge en Herregård af de tvende Bøndergårde, Bundrup og Kokholm; dog beholdt Gården det Navn Bundrup, indtil Peder Lerke lod den omkalde efter sit Navn. Til denne Herregårds Bygnings Hjælp lod Jörgen Lykke nedbryde Svingelbjerg Kirke, og ses Kirkegårdsstenene endnu ved Siderne i Gravene; til Svingelbjerg Kirke lå da Svoldrup og Søkbæk, hvoraf Søkbæk blev lagt til Ullis, Svoldrup til Vonsild og Svingelbjerg til Vesterbølle Sogne. Men som Ullis Præst var og Præst til Svingelbjerg, så skældte han i sine Prædikener meget på Jörgen Lykke og kaldte ham en Guds Huses Forstyrrer og Tyrann etc., hvorfor Jörgen Lykke påførte ham Proces, og da Præsten reverserede sig til Bedring, holdt han det dog ikke, hvorfor Jörgen Lykke påførte ham ny Proces og lod ham dömmes fra hans Hoved, hvilken Dom og på ham blev exequeret, og blev han halshugget midt imellem begge sine Kirker på Vejen i Heden imellem Ullis og Fovlum, hvor Stedet endnu kendes på denne Dag, 1738, da jeg skrev dette. Jörgen Lykke døde på Overgård 1584 og blev begravet i samme Steds Sognekirke den 6 Feb.

Ellers fortælles en Historie, som gav Jörgen Lykke Anledning til at bygge denne Herregård, at den Bonde, som bode i Kokholm, klagede den i Bundrup for ham, at han var så mægtig og vilde undertrykke ham med at tage i Hus for ham og deslige og lagde dette dertil, at det var et Herre-

sæde, han bode på; hvorpå Jörgen Lykke tog dette nærmere til Eftertanke og byggede, som meldt er, da han først havde beset Lejligheden, dette Herresæde og lagde dertil både Bundrups og Kokholms Ejendom; men som ham syntes, at dette ikke var nok, tog han en Del Enge fra Vesterbølle og lagde dertil; men som han med Magt eller Vilje ikke kunde få Præstens, brugte han sådan Politik: hans Foged, dertil undervist, besøgte Præsten, hvor han blev vel trakteret, og da som til en Gentjeneste bad han Præsten en Dag med hans Vogne at køre ad Limskov og der hugge sig noget Træ, som og skede, da Jörgen Lykke passede ham op og tog ham med hans Vogne, hvorpå da Præsten måtte afstå de Enge, han begærede. Man ser ellers af disse Historier, at Jörgen Lykke ikke altid fortjente den Ros, som P. Resen i Fredrik II's Historie Pag. 338 og flere udenrigs Skribenter ham pålægger. Sleidanus melder om ham i sin 12te Bog, at År 1538, da han var med Kongen af Frankrig i Rom, vilde han ikke kysse Pavens Fod, da Kongen kyssede den. Hans Frue var Beate Brahe af Sarkøbing; med hende havde han 2 Sønner, Kristjan og Henrik, og 2 Døtre, Kirsten, Ejler Grubbes, og Ide, Valdemar Parsbjergs til Bundrup. Den ældste Søn døde ugift, den anden Henrik Lykke til Kokkedal sad i Rigens Råd; hans Frue var Karen Banners Datter til Kokkedal; de havde sammen en Datter, Anna, Kaj Rantzaus, og 3 Sønner, Jörgen, Frans og Kristjan; den sidste døde ugift udenlands, Jörgen Lykke fik Overgård og var forlovet med Aksel Brahe til Elved hans Datter, Birgitte, men han døde, før de kom sammen, så at hans Broder Frans Lykke til Gisselfeld og Kokkedal fik Overgård efter ham. Hans Frue var Elisabet Brahe til Hørningholm; deres Børn var Kaj Lykke, som blev ulykkelig, og Kristense Lykke, som blev gift, først med Frans Brokkenhus og siden med Fredrik Arensdorf. Denne Fredrik Arensdorf var General i Kristjan V's Tjeneste i den skånske Krig, hvor han ikkun indlagde sig slet Renommée, da han blev beskyldt for at holde med de svenske. Hans Søn fik Overgård efter ham, og da han købte Visborggård, Havnø og Rævs til, blev han arm, og hans Børn arvede Armod efter ham. Rævs solgte de til Hans Fædder, og af de 2 Sønner beholdt den ene Overgård, den anden Visborggård og Havnø med stor Gæld.

Man ser af Jörgen Lykkes Historie, at Gudsdomme bliver

ej ude, og at uretfærdigt Gods duer ikke over tredje Arving; ti Jörgen Lykkes Datter fik Valdemar Parsberg, med hvem hun holdt Bryllup i Randers 1584 den 18 Okt., og hans Datter fik Valdemar Då, som gik i Armod, og formedelst Alkymisteri, som han brugte i Tanke at ville finde lapis philosophorum, blev ødelagt, så at både Lerkenfeld og Borreby i Sælland ginge bort i Gæld; Lerkenfeld blev igen indløst af Peder Lerke, som var en Præstesøn af Fyn og var Justitsråd og Landsdommer her i Jylland. Han samlede der en stor Del Gods til igen per fas et nefas og var han bekendt for en Voldsmand i hans Tid. Han, som havde ingen ægte Børn, gjorde Lerkenfeld til et Stamhus og testamenterede den til Gehejmeråd Vincens Lerke i København, som var ham beslægtet, han overdrog den igen til sin Søn Kristjan Lerke Anno 1736; om den endnu skal komme over tredje Arving i denne Slægt, vil Tiden lære (jeg tvivler der meget på).

Der fortælles ellers, at forbemeldte Jörgen Lykke og Björn Andersen, som bode på Björnsholm, ej vel spandede sammen, og som Björn först døde og Jörgen Lykke havde bygget sin Lade på Bundrup over Vejen, som Björn plejede at køre, når han drog østerpå, og kom da og kørte der efter sin Død, rev han en Nat Laden ned, hvorpå Jörgen Lykke befalede sine Hovmænd at passe på en Nat at skyde Björn. Disse enten de ej torde skyde til dette Genfærd eller og de virkelig skød efter ham, så bed det dog vel ej meget på ham, sagde derfor Jörgen Lykke, at de ej kunde ramme ham, måtte da Jörgen Lykke flytte sin Lade bedre ind.

I forrige Tider var Fiskeriet ved Lerkenfeld så godt, at i Valdemar Dås Tid kunde deraf sælges årlig for 400 Rdl., da det nu er så ringe, at det neppelig kan lønne at koste en Fisker.

Det er ellers at mærke, at Gården beholdt det Navn Bundrup indtil 1681, da Peder Lerke lod den kalde efter sig Lerkenfeld. Østen for Gården er beliggende Lerkenfelds Mølle, som tilforn kaldtes Bro Mølle, hvilken Mølle i forrige Tider har ligget et Stykke østen for, som den nu ligger, og da haft sit Navn af den Bro, som der lå straks østen for, gamle Bundrup Bro kaldet; samme Bro var i fordum Tider gjort af hugne Sten og hvalt med 2 Hvælvinger, som forlængst var nedfaldne og blevne øde og siden igen en Træ-

bro sat i Steden. Jeg optog selv i Året 1737 en Del hugne Sten af Grundvolden deraf, som var satte i Kalk, og fandt jeg der endnu en Sten af Hvælvingen. Denne Træbro blev øde, siden Broen ved Lerkenfeld blev bygget, dog stod den endnu i de Åringer 1670 omtrent.

1689 imellem 19 og 20 Nov. afbrændte Lerkenfeld Lade-gård med alt indehavende Hø og Korn, torsket og utorsk-et, Fæ og Bæster blev alene reddede. Justitsråd Lerke havde herfor mange fortænkte, men fik omsider kort for sin Død herom ret Kundskab, at samme Ild blev ham påsat af nogle Kristen Homands Sønner af Store Tårup, som var beslægtede med Vogn Mortensen i Vesterbølle, der var en gammel Pebersvend og Ågerkarl, som bode i Kirkeladen i Vesterbølle. Han kom i en Proces med Peder Lerke og holdt det ud til Højesteret, hvor Lerken overvandt ham og tog fra ham alt hvad han ejede, dog han var rig, hvilket disse hans forskrevne Slægtninger på denne Måde hævnede. I forrige Tider var det Brug at skrive mange Håndskrifter på et Papir, og når da en Bonde betalte sin Skyld, agtede han ej så nøje om at få sin Håndskrift igen, af Årsag der stod flere på samme Papir; dette brugte og Vogn Mortensen, men da Lerken tog hans Gods og Papirer til sig, var deriblandt og en Del sådanne Håndskrifter, hvoraf nogle kunde reste og andre kunde være betalte; men Lerken betjente sig af denne Lejlighed og søgte Betalingen hos dem igen; ved denne Lejlighed skrev han op Rente og Rentes Rente og iblandt andre tog de gamle Karle i Klotrup deres Gods og Selvejer Bondeskyld fra, så de siden måtte gå og tigge deres øvrige Livstid.

I Vesterbølle By har forud været en Herregård eller adeligt Sæde, som endnu kaldes Hovgården. Ellers er i min Tid østen for Præstegården på Gaden funden Grundvolden af en grundmuret Bygning, hvoraf mange Sten blev opgravne, men kan ikke vides, hvad dette har været for en Bygning.

Glærup By har tilforn ikkun været tvende Gårde, hvoraf den ene kaldtes Glærup og den anden Skjærup.

Østerbølle Sogn. Derudi er beliggende den navnkundige Markedsdal, hvorudi i forrige Tider blev holdt det navnkundige og berømlige Dal Marked, til hvilket Marked søgte mange både indenlandske og udenlandske; men som i samme Marked ej blev holdt nogen ret Justits og disse Rinds Her-

reds Knaber i de Tider var så store Vovehalse, blev samme-
steds mange ihjelslagne og lemlæstede, så at hvo som kom
i Trætte, blev Hævnen opsat til Dal Marked, hvilket tilsidst
forvoldte, at samme blev ophævet og forflyttet til Hobro og
holdes der endnu den 7de Okt., og det ved sådan Lejlighed:
Der bode en Borgemester i Hobro ved Navn Niels Lav-
ridsen; han søgte efter Lejlighed, som han og fandt, at han
fik nogle Fingre, som var Folk afhugne i dette Marked, som
han viste Kongen og derhos berettede, at en Enke havde
fået alle sine Sønner der ihjelslagne, som da forvoldte, at
han trængte igennem og fik Markedet forflyttet til Hobro,
som meldt er, omendskøndt det nu ej er af den Betydenhed,
som da det stod i bemeldte Dal. Krambodene stod da langs
ned ad Dalen, og ved Synderende, som Tværvejen løber, de
røde og sorte Gryder, som endnu kendes. Det er Skade
for denne Egn, at det blev ophævet, hvilket skede om-
trent 1640.

Gislum Herred

har disse Sogne: Stenild, Rørbæk, Gryndrup, Durup, Tisted,
Bindrup, Gislum, Vonsild, Farsø, Fövlum, Ullis, Alstrup,
Lovens og Strandby. Dette Herred har tilforn haft sin
egen Herredsfoged og Skriver indtil 1688, da Herrederne
blev sammenlagte. Tinget skal i fordom Tid være holdt
vesten for Nyrup i Heden, hvor endnu nogle af Stenene
ses, siden er det holdt ved Gislum Kirke, men sidst blev
samme holdt ved Vonsild Kirke, indtil det blev ophævet.
Samme Herred er langt og smalt, strækker sig fra Stenild
Bro, Volstrup og Rørbæk Hovgård til Limfjorden og Trend
Mølle. Hvorledes ellers at Herredsskæl i fordom Tid er
svoret og gjort, da Lille Bindrup af dette Herred er udelukt
og derimod Vejrhøj igen derudi indlemmet, har jeg ikke kun-
net udforske nogen Kundskab om.

Strandby Sogn. Derudi er beliggende den Herregård
Gundrupgård, som har i forrige Tider været en Bondegård
indtil omtrent 1600, da Godslev Budde, som var Lensmand
på Børlum Kloster, gjorde den til en Herregård og lod ind-
kaste en Plads i Kæret og opfyldte med Grave rundt omkring,
hvor han vilde haft den bygget, som dog ej skede, mens
den står endnu på sit gamle Sted. Han var gift med Sidsel

Björn, Datter af Björn Andersen til Stenalt, og fik med hende Gundrupgård og mere Gods. Han var en Meklenborger og kom herind med Dronning Sofie, Fredrik II's Dronning, og er de Budder i Norge af hans Familie. Han blev først gift 1580 med Dorete Skinkel, og Kongen gjorde hans Bryllup på Koldinghus den 29 Juli, da han samme Tid og Sted gjorde Barsel med sin Datter Frøken Avgusta Kirstine. 1588 gjorde Kongen hans Bryllup med Sidsel Björn på Haderslevhus. Hun gav siden en Del Penge til Stolene i Testrup Kirke, hvor i min Tid stod på Kvindestolene udgravet således: „Fru Sidsel Björn skænkede disse Stole til Testrup Kirke,“ og på den ene Stol var udgravet hendes Våben, som var en Bjørnefod; dette stod der til 1735, da Stolene blev reparerede.

Aksel Juel fik siden Gundrupgård at eje; han var gift med Riborg Arenfeld og havde med hende 2 Sønner, Niels og Hans; den sidste døde et Barn, men den ældste Niels Juel ejede Gundrupgård og Björnsholm og var gift med Barbara Akselsdatter Juel.

Gården ejedes i min Tid af Tøger Hofmand; hans Kone bebode den og til sin Død, da hendes Datter Gertrud Hofmand, som havde Niels Povlsen til Ægte, fik den og bebor samme endnu. Den er afbrændt 1715, den 5 Maj, er dog meget sirligen igen opbygget af dens Ejer, velbårne Niels Povlsen.

I dette Sogn ligger en Gård, som i forrige Tider blev kaldet Ørnbjerggård, men nu Vestergård, hvor og var en Mølle, Lille Mølle kaldet, som nu er øde. Ved Trend Mølle var fordem en Bro over Åen, som siden er bleven øde igen.

Lovens Sogn. Derudi er beliggende Herregården Hessel; denne tilhørte i forrige Tider Hr. Jörgen Lykke, og siges, at hans Frue opholdt sig der i 7 År, da han var udenlands, og byggede han da efter sin Hjemkomst Portuset på Lerkenfeld, syv Loft højt, et Loft for hvert År han var borte. Samme Hus var underlig inventeret, og blev igen de 4 Lofter afbrudte af Valdemar Då. Hessel kom siden i andre Folks Eje og blev ufri; i min Tid har deraf været Ejere: Maren Fos, efter hende blev den solgt til Anders Mollerup, som igen afstod den til sin Brodersøn Niels Mollerup, indtil den 173. blev solgt til Gehejmeråd Lerke, som lagde af Lerkenfelds Gods dertil og gjorde den fri igen;

han afstod den igen tilligemed Lerkenfeld til sin Søn Kristjan Lerke, som den endnu ejer.

Her er ellers i dette Sogn beliggende Limskov, som nu mestendels er øde, var for nogen Tid siden et godt Stykke Skov, men blev meget medtagen til Lerkenfeld Ladegårds Bygning, som i Peder Lerkes Tid blev afbrændt. Der fortælles ellers, at denne Skov i fordum Tid skulde strakt sig langs Fjorden fra Hvalpsund til Lillevejle og det så tæt, at Egern kunde springe den hele Vej af Toppen i et Træ og i et andet uden at komme til Jorden.

Alstrup Sogn. Derudi er beliggende Kaldal, som siges at være bygget i denne Dal i fordum Tid af en flygtig Kongesøn fra England, navnlig Karl, som skal ligge begravet i det nordeste Hjørne på Fövlum Kirkegård.

For nogle År siden blev Alstrup Kirketårn afbrudt og Kirken gjort kullet.

Ullis Sogn. I denne By har i fordum Tid været en Herregård og adeligt Sæde, hvorpå bode en Frue, som lod bygge Ullis Kirke: ti da ingen Kirker var der i Egnen nær Fövlum Kirke, blev hendes Heste løbske af Rædsel for en Sten, som ligger endnu ved Vejen, og stødte hendes Arm i Stykker, hvilket bevægede hende til at lade bygge en Kirke i Ullis. Nedenfor Ullis i Kæret har i forrige Tider stået en Mølle, som Stedet endnu kendes, og blev for nogle År siden i bemeldte Kær af Hr. Povl Kristensen i Ullis i hård tæt Jord fundet en Fiskerbåd stående.

Fövlum Sogn. Denne Kirke siges at være den allerældste her i Egnen og skal da være kaldt Herredskirke; på den ses en skön Fodgesims i de hugne Sten forneden.

Farsø Sogn. Derudi er beliggende Holm By, som i fordum Tid har været en Herregård, som bevises ved et Tingsvidne udstædt af Gislum Herredsting 1467, hvilket Tingsvidne endnu findes hos Anders Krog i Holm.

I Farsø Sogn har ellers tilforn bot en Del Adel, nemlig på Frebjerggård Jens Frebjerg og hans Efterkommere, hvilken Slægt nu er udgået; de havde en Stormstige i deres Våben. 1575 gjorde Povl Frebjerg til Frebjerg Bryllup med velb. Jomfru Elsebet, ærlig og velb. Niels Skades Datter. På Støttrupgård bode for kort Tid siden, nemlig i forrige Seculo, af de Munker, hvilke og ligeledes er udgangne. 1509 bode velb. Mand Vogn Povlsen på Støttrupgård.

Hvanstrup har og i ældre Tider været en Herregård og siden hørt til Ålborg Hospital, hvorfra det atter igen er mageskiftet og blevet til et Herresæde igen og har endnu Herregårdsfrihed, men ikke det behøvende Hartkorn af Bøndergods; dette har jeg erfaret af gamle Breve og Dokumenter, som følger.

1467 har Mikkel Lavridsen af Strandbygård, Væbner, og Hustru Fru Karen Thomasdatter skødet på Viborg Lands-ting efter deres Skødebrev på Pergament med 7 Indsegl Hvanstrup med mere Gods til renlivet Mand Broder Anders Bork, Prior i den Helligånds Hus i Ålborg, for en daglig Messe i den Helligånds Kirke i Ålborg for St. Olai Alter at skulle holdes. 1488 har regelbunden Mand, Hr. Niels Lavridsen, Præst i den Helligånds Hus i Ålborg, forhvervet Sandemænds Tog på Hvanstrups Ejendom. 1507 er udgivet et 12 Mands Vidne af Farsø Kirke, da samme Tid var Præst og Kapellan til Farsø Kirke Broder Peder Pedersen, ang. de Holme og Kær, Gjøttrup Mænd tilegnede dem i Hvanstrup Mark. 1643 blev af Kristjan IV skødet Hvanstrup til Valdemar Lykke af Grinderslev Kloster ved Mageskifte fra Ålborg Hospital, og gav Valdemar Lykke derfor igen en Gård i Fövlum, 1 G. i Vandrup, Rygdrup i Stenild Sogn, 1 G. i Holm i Farsø Sogn, 1 G. i Syttrup i Års Herred, 1 G. i Ovdруп i Slet Herred. Valdemar Lykke overlod Hvanstrup til sin Fader, Iver Lykke, at bebo sin Livstid, blev siden solgt af Valdemar Lykke til sin Søster Helveg Lykke, som da var Jomfru og bode derpå 1653. Hun fik Kristen Munk, som pantsatte Hvanstrup for 450 Rdl. in Specie, hvilken han siden igen ikke kunde indløse, men blev indløst af Kristen Mikkelsen, som havde den i Forpagtning, som siden skrev op Rente og Rentes Rente og lod sig derudi indføre ved Povl Pors og Jörgen Pors og beholdt den så til Eje og hans Søn Jens Kristensen efter ham, men kom ikke til 3dje Arving; ti da han døde, blev den solgt til Mogens Brøndum, som var en Provstesøn af Salling; efter hans Død 1732 blev den solgt til hans Broder Mads Brøndum, som solgte den igen 1734 til Kristen Mejling, en Forpagter af Vendsyssel, som den endnu bebor. I Farsø Sogn ligger en liden Gård, kaldet Holmgård, som og tilforn har været et Herresæde. År 1500 bode velb. Mand Lavrids Stisen på Holmgård i Farsø Sogn.

Stenild Sogn. Herudi er beliggende Stenild Bro, som tilforn har været bygget af hugne Sten med tvende Hvælvinger, hvoraf den ene af Bønderne blev nedkastet 1627 ved de kejserlige Folks Indfald her i Landet, menende dermed at kunne forhindre dem Overfarten; den anden Hvælving er nedfalden i min Tid omtrent 1710, hvorpå Vandet tog sin Vej østen omkring; men Broen blev igen opryddet og på Stedet sat igen en Træbro 1733. Om denne Stenild Bro haves sådant gammelt Rim: „Ingtot og Svendbo de bygte Stenild Kirke og Stenild Bro.“

Rørbæk Sogn. Derudi er beliggende Rørbæk Hovgård, som er en gammel fri Herregård, men dertil er nu intet Gods. Den har stedse i min Tid været bebodt mest af Bønder, nemlig Niels Lavridsen, Petter Kiegebeen, Jens Andersen, der 1739 solgte den til Erik Kristensen, som bor der endnu.

I dette Sogn ligger og Volstrup, som i gammel Tid har været et Græsbol, men er nu så god som en mådelig Herregård, dog den ej har Herregårdsfrihed. Den har i min Tid været bebodt af Lavrids Eskesen, efter ham hans Søn Kristen Lavridsen, efter hvis Død den blev solgt til en Mands 2 Sønner af Vendsyssel, som solgte den igen til Sören Guldager, som var Peder Sörensens Søn i Hornum; han fik til Ægte Hr. Sören Jörgensens Kone i Durup, og med hende nogen Middel; hun døde, og han fik igen Fredrik Olesen på Trindrup hans Datter, som han forhen havde besøvet; med begge holdt han ikkun slet Hus og blev tilsidst øde, da Panthaveren Dines Pedersens Enke af Randers 1731 fik Volstrup og den endnu ejer. Sören Guldager flyttede til Hobro, hvor han døde i stor Armod.

Durup Sogn. Nöragergård bebode, det første jeg mindes, Aksel Sehested (tilforn havde nogle Jomfruer den); han kunde ej bestå den for Armod, men tilsidst solgte han den til Adam Ernst Pentz, hvilken tyranniserede over Bønderne og ødte Godset, måtte så sælge den til Niels Arctander af Viborg, han var den Købmand Just Arctanders Søn og havde arvet en Del Middel efter sin Fader; men det faldt slet ud med ham tilsidst, og da han døde, blev stor Fallit efter ham. Nöragergaard, som han havde købt for 9000 Rdlr., blev solgt efter ham for 20,000 Rdlr. til Major Sehested; han havde først bot på Havnø, hvor han blev gift

med Kancelliråd Niels Bentzons Frue. Nöragergård solgte han til Severin Bentzon og købte Ørslev Kloster; denne solgte han nu igen og købte Nöragergård; men efter nogle År blev den i Gæld taget fra ham af Panthaveren, Edvard Londeman, som var en Islænder af Geburt, blev först Præst i Skelund, siden Professor i København og Konsistorialråd, dernæst Lektor i Bergen og Titel af Assessor i Højesteret. Han ejer Gården endnu. Major Sehested sad i nogen Tid siden på Ømark, men flyttede så til Viborg, da han i denne Konges Tid blev Landsdommer og Justitsråd.

Herredsfogder.

I forrige Tider blev Herredsfogderne beskikkede af Lensmændene: men i Kristjan V's Tid, da Herrederne blev sammenlagte, blev denne Frihed ophævet, og de siden umiddelbar beskikkes af Kongen. I disse Herreder har jeg af gamle Dokumenter befundet at have været disse efterfølgende Herredsfogder:

Rinds Herred:

1461 var Erik Pedersen Herredsfoged i Rinds Herred, fra hvilken jeg har et gammelt Tingsvidne på Pergament. 1516 var Herredsfoged til Rinds Herredsting Nis Thomesen i Kastrup. 1544 Jens Mortensen i Glærup. 1593 Kristen Børial- sen i Bygum. 1639 Kristen Movsten i Hejring; Peder Povl- sen i Hejring. 1680 Hans Jensen i Bygum. 1688, da Her- rederne blev lagte sammen, blev Anders Kristensen Ale- strup Herredsfoged. 1700 blev Mathias Tausen fra Køben- havn Herredsfoged; han havde tjent Gehejmeråd Lerke.

Gislum Herred:

1467 var Herredsfoged i Gislum Herred Jens Mogensén. 1488 Peder Vognsén. 1553 Peder Pedersen i Østrup. 1555 Sören Pedersen i Østrup. 1575 Jens Mortensen i Østrup. 1577 og 1595 Peder Kristensen i Bindrup. 1617 og 1647 Kristen Pedersen i Bindrup. 1656 Knud Nielsen i Vónsild. 1678 Anders Sörensen Riis i Vónsild. 1684 Albert Skade i Holmgård, som Peder Lerke lod forfølge og afsætte, fordi han havde taget Penge af Bønderne for Kongerejser, og blev i hans Sted igen beskikket Anders Alestrup, som siden, da Herrederne blev sammenlagte, 1688, fik dem begge.

Siden Herrederne blev sammenlagte :

Anders Ålestrup, som døde 1700; Mathias Tausen, som døde 1712; Kristjan Soelberg, som blev Borgemester i Ålborg 1730; Kristen Sørensen, denne Bogs Avtor.

Præsterne,

som har været i Rinds Herred fra Reformationen hidindtil:
Testrup.¹⁾

Jeg befinder af tvende gamle Tingsvidner ang. Bloks-hale, det ene af 1557, det andet af 1570, såvelsom af et gammelt Ejendoms Brev imellem Dalsgård og Visborg af 1515, at før Reformationen har bot i Testrupgård og været Hospitalsforstandere sammesteds fra omtrent 1460 til Reformationen disse Præster eller Munke, nemlig Hr. Kristen 1515²⁾, Hr. Villads, Mester Kristen Friis 1525, Jörgen Ebbesen, Erik Lavridsen og Hr. Ib Lavridsen.

1. Efter Reformationen bode først i Testrupgård Hr. Kristen Nielsen, som før var en Munk og St. Søren's Præst i Rø, men overgik til den lutherske Religion og blev Provst til Testrup og Præst til Gislum, Vonsild, Farsø og Svingelbjerg, bode og døde i Testrupgård.
2. Hr. Lavrids Eriksen, født i Bjørnsholms Mølle, var Præst til Vonsild, Farsø, Svingelbjerg, Gislum og Provst udi Testrup, hvor han bode og døde 1551.
3. Mag. Anders Grønning var iligemåde Præst til Testrup, Gislum, Vonsild, Farsø og Svingelbjerg, Provst til Testrup og bode i Testrupgård indtil 1570, da Sognene blev separerede, og Testrup og Gislum blev et Kald, Farsø og Vonsild et Kald, hvor Tårup blev Præstegård, Svingelbjerg Kirke blev nedbrudt af Jörgen Lykke, og som Farsø og Vonsild da blev det bedste Kald, beholdt M. Anders Grønning samme, og flyttede han fra Testrupgård til Tårup, hvor han bode til 1588, da han døde.

---

¹⁾ Sml. Farstrup og Axelsens Dagbøger 226 fig., 306 fig. — ²⁾ Et andet Sted har Testrup afskrevet følgende Dok., hvori han nævnes: Vi Peder Kås med Guds Nåde Biskop i Viborg, Jakob Andersen, Johan Lykke, Ridder, Jens Kås, Kristoffer Kruse, Kristen Sommer, Væbnere, og Hr. Kristen Nielsen, Forstander i Testrup, gör alle vitterligt med dette vort åbne Brev: År efter Guds Byrd 1515 den Mandag, som var St. Gregorii Dag, var vi forsamlede ved Gåsetveden i Hindsted Herred på Skovskæl mellem ærlig og velb. Mand og strenge Ridder Hr. Peder Lykke og Erik Lykke Væbner på den ene og Tyge Jensen, Jens Tygesen og hans Medarvinger på den anden Side osv.

4. Hr. Mads Sörensens, født i Kjellingtand, hans Hustru hed Birgitte Pedersdatter, han var den første Præst, som residerede i Gislum.
5. Hr. Sören Kristensen, født i Hedegård ved Halkjær.
6. Hr. Peder Morsing, han blev removeret, hans Hustru hed Maren og var Jens Påskes Datter i Viborg.
7. Hr. Niels Thomesen Viborg; Hustruer var Grete Pedersdatter og Else Nielsdatter. Der han havde prædiket i Gislum Kirke 1 Trinit., rejste han til Ålborg og døde der næste Onsdag efter, den 29de Maj 1611.
8. Hr. Mikkel Kristensen Viborg. Hustruer: Anna Pedersdatter, født i Lovns Præstegård, og Anna Lavridsdatter, født i Nibe Præstegård. Han døde den 12 April, Skærtorsdag ved Middagstid, 1634. Denne Hr. Mikkel havde en Datter, bode her i Vesterris i den nederste Gård (i min Tid), hun hed Else Mikkelsdatter og havde en Mand, hed Johan Nielsen; de havde en Datter, Karen Jensdatter, som havde Niels Brasen af Kastrup.
9. Hr. Sören Mikkelsen var født i Termdrup i Hornslet Sogn i Rosenholms Birk 1596; hans Fader hed Mikkel Skinder, hans Moder Karen; han deponerede 1620, var Hører i Viborg Skoles fjerde Lektie 6 År, Kapellan i Selde i Salling 4 År, Præst i Gislum i 12 År, resig-nerede 8 April 1646, døde i Nyrup anden Påskedag 16 April 1666 ætat. 70; var ugift.
10. Hr. Niels Lavridsen, født i Viborg 27 April 1619, kom i Skole 1629, deponerede 1641, attesterede 1643, blev Præst 1646. Hustruer: Karen Lavridsdatter, som døde 1652, Mette Pallesdatter, født på Mols i Agri Præstegård. Han døde 3 August 1674 ætat. 55, minist. 28.
11. Hr. Kristoffer Kristensen Kragbek, født i Harsyssel, deponerede fra Viborg Skole 1667, var Hører sammesteds nogen Tid, blev Præst til Gislum og Testrup 1674. Hustruer: Else Henriksdatter, Borgemester Henrik Jensens Datter af Viborg, Karen Thomasdatter Galskøt af Thorup Præstegård; hun døde også förend han; han døde 1704 i sin Alders 60 År. Han var en brav, ærlig, trofast og lærd Mand, han var stor og havde Styrke som en Kæmpe.
12. Hr. Peder Fredriksen Kragelund, født i Visby ved Ribe, sal. Dr. Peder Kragelund fordum Bisp i Ribe hans Dattersön;

han kom det samme År 1704 fra Gislum til Hadderup Kald i Harsyssel i Ribe Stift.

13. Hr. Peder Olufsen Witt, født i København, kom til Gislum Kald 1705; hans Hustru Katharina Weinholt, født i Flensborg, havde tilforn været Præstekone til Trankvebar i Ostindien i 18 År, hun døde 1728 den 21 Jan., og Præsten døde straks derefter den 21 Febr. samme År. Han var en god, ærlig og enfoldig Mand.

14. Hr. Mikkel Witterup, født i Viborg, blev Præst 1728. Simested.

1. Hr. Ib Pedersen Bygum, var og Provst. 2. Hr. Sören Ibsen. 3. Hr. Peder Hansen, døde 1628. 4. Hr. Anders Sörensen, døde 1663. 5. Hr. Jens Lavridsen, døde 1668. 6. Hr. Styge Mogensen, døde 1703. 7. Mag. Hans Fos, som var Biskop Dr. Hans Fosses Søn af Ålborg, havde en tydsk Kone, som han havde fået på sin Udenlandsrejse i Leipzig. 8. Hr. Daniel Kalf. 9. Hr. Morten Hessel, som tog galt afsted.

Tostrup.

1. Hr. Sören, født i Løvel. 2. Hr. Niels. 3. Hr. Movrids Jensen. 4. Hr. Anders Nielsen Skjøt. 5. Hr. Kristen Andersen Skjøt. 6. Hr. Karsten Andersen Skjøt, som også har været Provst. 7. Hr. Kristen Lavridsen Skipper. 8. Hr. Kristoffer Munck, han var født i Bjarmeland i Sverig og havde været Skibspræst i Ostindien. 9. Mag. Konrad, han blev forflyttet herfra til Års Købstad. 10. Hr. Fogh Leehu.

Hersom.

1. Hr. Villum. 2. Hr. Ib Pedersen. 3. Hr. Anders Madsen, Provst. 4. Hr. Jens Nielsen Sluse, som og har været Provst i Rinds Herred. 5. Hr. Jens Pallesen. 6. Hr. Isak Jensen Hersom. 7. Hr. Jesper Jensen Rønbjerg. 8. Hr. Niels Rømmer, døde 1737. 9. Hr. Peder Galten.

Låstrup.

1. Hr. Peder Høg. 2. Hr. Ib Sort, levede 1548. 3. Hr. Jens Ruus. 4. Hr. Anders Rasmussen. 5. Hr. Anders Jensen, som døde 1679. 6. Hr. Kristen Andersen Resen, som døde 1686. 7. Hr. Peder Johansen Borchsenius, Kapellan, som døde 1687. 8. Hr. Peder Thomesen, iligemåde Kapellan. 9. Hr. Mathias Cormentan. 10. Hr. Kristjan Lassen, forflyttet derfra til Sælland. 11. Hr. Jens Blichfeld. 12. Hr. Ras-

mus Kop, blev forflyttet til Han Herred 1736. 13. Hr. Jens Brask.

Ulbjerg.

1. Hr. Anders Brasen. 2. Hr. Jens Andersen. 3. Hr. Jens Kristensen. 4. Hr. Niels Mortensen. 5. Hr. Mads Pedersen. 6. Hr. Kristoffer Mogensen. 7. Hr. Morten Mortensen. 8. Hr. Mads Åby, blev Skibspræst og døde i Pommeren på Prammen Hjælperen 1715. 9. Hr. Kristen Kirketerp.

Gjedsted.

1. Hr. Peder Jakobsen Brasen. 2. Hr. Jakob Pedersen Brasen. 3. Hr. Niels Jakobsen Brasen, som også har været Provst, døde 1626. Hr. Jens Nielsen Brasen, som også har været Provst, levede i Embede 52 År og døde 1680. 5. Hr. Peder Andersen Bøgvad. 6. Hr. Klavs Bork, som også har været Provst. 7. Hr. Peder Holm.

Vesterbølle.

Den sidste roman-katholske Præst, som har været i disse Sogne, hed Hr. Ove Ibsen; en Part gamle Bønder vidste endda om ham noget at fortælle, især Kristen Sørensen i Glærup, han kaldte ham Hr. Ove Munk. Efter gammel Tradition og Beretning skal han være bleven afsat, fordi han ikke vilde antage den lutherske Religion, han skal ligge begravet på Vesterbølle Kirkegård, østen for Våbenhuset, hvor endnu findes en aflag, firkantet, grov Kampesten, hvorpå står udhugget med grove Figurer midt på en Kalk og et dobbelt Kors, og på de 2 Kanter af Stenen med grove Munkebogstaver: Hic jacet Avo Jacobi presbiter. (I Håndskriftet findes en Tegning heraf).

1. Den første lutherske Præst ved Navn Hr. Kristen Nielsen skal have været født der i Sognet, men vides ikke, enten hvor længe han har været Præst eller hvad År han døde.
2. Hr. Kristen Kristensen, var den fornævnte Kristen Niensens Søn, han har efterladt sig et Epitafium af Træ i Vesterbølle Kirke på Væggen ved nørre Siden i Storkirken; men Stafferingen er så gammel, at man ingen Underretning kan have deraf; dog har jeg befundet af gamle Dokumenter, Inskriptioner og Relationer, at denne Mand har været Præst en temmelig lang Tid. Især står hans Navn malet på den nederste List af Østerbølle Prædikestol ret ved Trappen og derhos det Årstal 1603.

1598 og ved det Pas har han haft en Kapellan ved Navn Hr. Børre Pedersen, som uidentvivi senere er bleven Sognepræst i Farsø Kald, hans Datter Inger Børgesdatter havde Hr. Sören Hansen i Torup, som var Provst i Gislum Herred. Gamle Folk har sagt mig, at denne Hr. Kristen Kristensen skal omsider på sin Alderdom have opladt sit Kald og flyttet til Nørrebeg i Sønderlyngherred, hvor en af hans Døtre skulde være gift med Præsten, hvor han også er bleven død og druknet i en liden Bæk, som flød imellem Præstegårdsralingen og det Herberg eller Hus, hvor han lå om Natten; over samme liden Bæk var en Bro, hvoraf han en Aften silde, da han vilde gå ud til sin Seng, udblæste; om ham er mig fortalt, at medens han var Præst i Vesterbølle, havde han en Degn, hed Niels Degn, hvilken han ikke vel kunde fordrage, og da de engang var til et Bryllup sammen, tog Præstens Kusk nogle Sølvskeer og stak i Vognsædet, som Degnen skulde sidde, og da de skulde køre bort, visiterede de og fandt bemeldte Sølvskeer under Degnen, hvorover Præsten ham udkældte, og da Degnen kom hjem til sin Kone og Börn, lukkede han Døren op og spurgte, om han nogen Tid var kommen hjem til dem med noget stjålet, hvortil de da svarede nej, lukkede han Døren igen og gik ned og druknede sig selv i Åen.

3. Hr. Lavrids Pedersen Kjettrup, som også har været Provst udi Rinds Herred; om denne Hr. Lavrids siges, at han har været så tyk, at han ikke har kunnet gå op igennem den hvælvede Trappe, som går op i Vesterbølle Kirketårn.
4. Hr. Svend Pedersen. 5. Hr. Bertel Kjerulld. 6. Hr. Sören Prip, døde 1681. 7. Hr. Lavrids Akselsen, som også har været Provst udi Rinds Herred, døde 1718. 8. Hr. Niels Holst, som også har været Provst udi Rinds Herred. 9. Hr. Byrge Krog.

(Fortsættes i næste Bind.)

Beskrivelse over Øen Fuur.

Af R. H. Kruse.

Fuur er næst Morsø den største og vigtigste Ø i Limfjorden og har i den senere Tid vundet et Slags Berømmelse eller er blevet mere bekjendt end forhen paa Grund af den derværende saakaldte røde Sten og den smukke og vide Udsigt, der findes paa Øens Højder.

Den har vel hist og her i andre Skrifter været omtalt, saaledes meest udførligt i Danske Atlas, Tom. 4, fra Pag. 764 til 772, men dog ikke saa fuldstændig, som det kunde være at ønske. Jeg har nu i omtrent 40 Aar været bosiddende herpaa Stedet, og har med Flid samlet, hvad jeg ansaae for nødvendigt til en fuldstændig og nøjagtig Beskrivelse af denne smukke Ø.

---

1. *Situation og naturlige Beskaffenhed.*

Øen Fuur, af Indbyggerne sædvanlig kaldet Fuurland, er beliggende i den bredeste Deel af Limfjorden, 11 Miil fra Hals, 8 Miil fra Aalborg, 3 Miil fra Løgstør, $\frac{1}{2}$ Miil fra Livø, 1 Miil fra Morsø, $\frac{5}{4}$ Miil fra Himmerland, og $\frac{1}{4}$ Miil fra Salling, undtagen ved Fuursund, hvor Overfarten kun er 880 Alen, samt omtrent 9 Miil fra Aggerkanal.

Den har samme Oprindelse som det øvrige Jylland, i hvis Midte den efter Bredden at regne omtrent ligger, og som den saaledes er lige gammel med; men om den altid har havt sin nuværende Skikkelse, er tvivlsomt. Den kan engang langt tilbage i Tiden i det mindste have været landfast med Morsø, for hvilken Mening de imellem Fuur og

Morsø liggende store og flakke Grunde, Blinderøn, Ejerslevrøn m. fl. tale, men naar og ved hvilken Lejlighed den har faaet sin nuværende Skikkelse, vide vi ikke. De mange Hedenolds Høje, her findes, og hvori ere opgravede Stenvaaben fra den ældste Periode samt Bronzevaaben, er Beviset for dens Ælde, ligesom de hersteds fundne Oldtidsmøddinger vidne for, at et forhistorisk Folk har havt Ophold her. At den imidlertid fra den første Tid, den er bleven Ø, ikke har været en, men fem Øer, dette beviser Situationen; thi Faskjær, der adskiller Knud eller Knuden fra det midterste af Øen, har upaatvivlelig engang langt tilbage i Tiden været Havbund, og det samme er Tilfældet med Vøjlekjær, der atter adskiller det midterste af Øen fra Vøjle og Engels Marker. Beviset ligger deri, at Grunden af disse Moser eller Kjær bestaaer af en uendelig Mængde forraadnede Østers og flere Arter Muslingskaller, paa sine Steder i 1 til 2 Alens Tykkelse. Fuur har saaledes været en Øgruppe bestaaende af flere Øer¹⁾: a) den nuværende Engelsskov, b) Kjøsberg eller Vøjle Mark, c) det fladere beboede Land, d) Højlandet eller Bakkerne, og e) Knud eller Knuden, og tillige havt endel Indvige eller Indskjæringer ved Øerne, hvoraf kan nævnes Hindkjær m. fl.

Længere frem i Tiden maa Øen have været endeel befolket; thi vi have historisk Vished for, at den store og anseelige Kirke er opført i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede. Fuurboerne have tidlig følt Trang til et Guds Huus; men Øen maa og den Tid have havt rige og anseelige Beboere; thi Navnene paa Kirkens Stiftere vides endnu, og senere hen i det 14de Aarhundrede har der boet Adelsmænd og Riddere paa Øen. Unuligt er det ikke, at Beboernes Velstand i hine Tider for endeel har hidrørt fra Fribytteri paa Søen; thi denne Øgruppe har været et herligt og sikkert Opholdssted for hiin Tids Vikinger, naar de efter fuldendt Tog i Nord- eller Østersøen trængte til Hvile og Forfriskning.

---

¹⁾ Hvad der end meer bekræfter denne Mening, er Oversvømmelsen af Limfjorden i Aaret 1839; thi da stod Vandet saa højt i Fjorden, at Øen Fuur atter var deelt omtrent i 4 Øer, og Faskjær og Vøjlekjær vare i en Tid af omtrent 14 Dage atter som i fordums Tid Arne af Fjorden.

Meningerne om Navnets Oprindelse ere forskellige; rimeligt kan det være, at det skal udledes af „Fyr,“ eftersom Øen virkelig forhen har været bevoxet med betydelig Skov og deriblandt Fyrreskov¹⁾, hvoraf Resten for over 200 Aar siden, nemlig i Aaret 1627, af de kejserlige Krigsfolk, som da oversvømmede Jylland, blev afbrændt, omhugget og ruineret. Navnet skrives ellers i gamle Dokumenter Phur, Phuur, Fuur, Fyr og Fuhr og i Lyschanders store utrykte Danmarks Krønike „Fyer.“

Landet ligger højt og behageligt og er paa nordre Side omgivet med meget høje Bakker, der paa flere Steder har et bølgeformigt Udseende. Den søndre Deel af Øen er fladt Land og beboet; dog begynde endeel af Bakkerne nu ogsaa at blive beboede. Paa det højeste Standpunkt paa disse Bakker, ved lille Jenses Høj (242'), falder en af de videste Udsigter i Danmark. Man har herfra Udsigt til Salling, Thy, Morsø, Hanherred, Himmerland, Harsyssel, Vensyssel og Livø. Man kan i klart Vejr see ind i 3 af Jyllands Stifter: Viborg, Aalborg og Ribe Stifter, see fire Kjøbstæder: Nykjøbing, Thisted, Skive og Løgstør, og desuden en betydelig Deel Kirker i de omliggende Egne, ogsaa Vesterhavet og Bulbjerg, samt oversee en stor Deel af Morsø og næsten hele Fuur. Paa Øens vestre Ende er et Forbjerg, kaldet Knud eller Knuden, som er adskilt fra den øvrige Deel ved den forhen omtalte Mose, kaldet Faskjær; af dette Forbjerg har store Knuds-Hoved og lille Knuds-Hoved Navn. Paa Øens anden eller østre Ende skyde tvende Odder ud i Fjorden, som kaldes Engelsodde og Ferkerodde.

Øen regnes i Længden fra Øst til Vest for 1 Miil og i Bredden for $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Miil, men hele Omkredsen for 3 Miil.

Fuur er som hele Jylland sammenskyttet Land, og som Følge deraf er dens Grundlag højst forskjelligt, dog udgjør efter al rimelig Formodning den saakaldte røde Stens Masse for en Deel Øens Grundlag, især hvad den nordre og bakkede Deel angaaer. Denne Materie ligger snart højere snart lavere og strækker sig paa Øens nordre Side omtrent $\frac{1}{4}$ Miil ud i Fjorden under Vandet. Ovenpaa denne Masse eller

¹⁾ Paa Øens nordre Side ved de saakaldte Fæsdamme findes endnu i Foden af en Bakke en 2 til 3 Alen tyk forraadnet Træmasse, lig Martørven paa Skagen, og i denne Masse forstenede Fyrrekogler samt Næddeskaller, Levninger af en ved en Naturrevolution undergaaet Skov.

Sandstens Formation, afvexler den saakaldte graa Skiffer, Leer, Mergel, Kridt, Gruus, Ahl, Flyvesand, Maaleer og flere Jordblandinger med hinanden indtil Overfladens Grundlag; dog er Afvexlingen ikke saa stor paa den søndre Deel af Øen, der er fladt Land, men Grundlaget er her i Almindelighed Flyvesand, hvorover der hviler Leer, Gruus og Mergel, og jevnlig findes Leer indtil 8 Alen ned i Jorden, forinden Flyvesandet viser sig. Overfladen er mestendeels bedækket med $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Alen godt sort Muld. Mergelen viser sig især i de høje Bakker langs Fjorden paa Øens nordre Side, men og i de mindre Bakker paa Øens anden Side, saa og ved flittig Eftersøgning paa det flade Land.

2. Historie.

De ældre historiske Efterretninger om Øen ere faa og saare ufuldkomne. Efter Traditionen, som endnu bevares iblandt Fuurboen, har Øen fra Begyndelsen kun havt tre beboede Steder: Gammelgaard paa Knud, Lundgaard paa Øens nordre Side og Kjønsberg paa den østre Deel eller nuværende Vøjlmark; men heraf er kun tilbage Lundgaard, de andre ere forlængst øde, og blot Navnet paa Pladsen, hvor de have staaet, nævnes endnu. Øen har og havt en Røverstue, hvis Levninger endnu paavises i en Fordybning ved Fjorden paa den nordre Side i Nærheden af Lundgaard.

Ogsaa har der engang tilbage i Tiden boet Adelsmænd paa Fuur, hvoriblandt ifølge Dansk Atlas nævnes Mikkell Agisøn af Fuur 1319 og Hr. Johannes Mikkelsen, Ridder, 1365; men hvad de have ejt, vides nu ikke. At Øen engang har havt Herresæder, synes at bevises deraf, at en Gaard endnu kaldes Ladegaard, og i den Viig, som Limfjorden danner ved Byen Vøjl, er en Holm, som endnu kaldes Slottet, hvor der er Spor af Grave og Volde, og hvor et Herresæde eller en Borg mulig engang har ligget; men om samme findes intet historisk. Efter Dansk Atlas skal der efter gammel Beretning have været 2 eller 3 Herresæder paa Øen, „som synes troværdigt af de indrettede Fiskeparke og Kjeldere under Jorden;“ men heraf er nu intet Spor tilbage. Ifølge Danm. Frugt- og Hørlighed Pag. 4 har Øen efter gammel Inddeling hørt under Børglum Stift¹⁾; derimod nævnes i Ann.

¹⁾ Dette beroer dog vistnok kun paa en Unøjagtighed i det anførte Skrift. J. Kinch.

Eccl. Dan. II, pag. 575—577, hvor alle Præbenderne og Godserne ere anførte, som have fra gammel Tid hørt til St. Maria Kloster eller Domkapitlet i Viborg, Fuur¹⁾, og har saaledes baade Kirken og Øen i lang Tid, ja endog efter 1640, som efterstaaende kongl. aabne Brev udviser, tilhørt bemeldte Domkapitel.

Hvorledes Øen er kommen fra Domkapitlet i Viborg, vides ikke; men næste Ejer, som nævnes, er Hr. Anders Kiærulf, Herre til Kokkedal og Søedal²⁾, og efter ham Enevold Braes til Kokkedal. Efter denne har Niels Andersen Færk, Borger og Kjøbmand i Nibe, ejet Øen, og endelig efter ham Byfoged Bassesen i Nibe og Proprietair Thygesen til Randrup³⁾. Disse Herrer solgte Øen til Beboerne, der nu alle ere Selvejere. Øen skal og fordm have ejet Birk og Birkeeting, men for længe siden være lagt under Salling Herreders Ting. Endnu findes en Gaard, kaldet Fogedgaard, hvor Birkedommeren menes at have boet. Birkeretten har formodentlig været erhvervet af Domkapitlet i Viborg.

Af særdeles Friheder og Benaadninger er der meddeelt Øen følgende:

a) Kon: M: obne breff til bønderne paa Fuur, Saa liudendes.

„Wij Frederick thend Anden etc. Gjør alle vittherligt att efftherty wore Undersothe, som Sider for gaard paa worth land fuhr, haffuer laditt berethe for osz hurledis att the tiihl thenne dag, Nar nogne schatt schulle wdgiffues, haffue werit lagdt tilsamen wdj samme skathe for tree helle Legge oc the beclage them att the nu for thieres Armodt skyld icke lennger kundhe epter thend Tax affsteedt kome same skatter, Tha haffue wij aff wor synnderlig gunst oc Naade wnnett oc tiilladt oc nu mett thette wortt obne breff vnde oc tiillade, att forne wore vndersotthe paa fuhr, som Side for gaarde Mu her epter, nar wij wore breffue om Schatt oc Hielp lader wdga, leggis oc schrif-

---

1) See og herom Daugaard: Om de danske Klostre. — (Hele Øen har vistnok tilhørt Kapitlet, der nævnes en Vejrmølle, Birkeetinget og Stednavnene Dibbel, Ochelss (?), Gressved, Engelss, Lundgaard og Vargaard. J. K.) — 2) Paa Søedal hænger endnu Portrætterne af A. Kjørulf og Hustru Margaretha Dorothea Braes, der vare Fuurlands store Velgjørere og ved et Legat have stiftet sig et Minde her, der lever, imedens Verden er til. — 3) Bassesen og Thygesen ere formentlig ved Giftermaal med Færks Døttre blevne Ejere af Fuur.

fues for 2½ legg oc ther offuer icke besuergis, till Saa lengge wij anderleetz ther om tilsiggenndis worder, Thy forbiude wij wore fogder, Embitzmend oc alle andre, forne wore wndersotthe paa Fuhr her emoedt effther som foru^{et} staar i nogne Maade att hindre eller oc høgire wdj skatt att legge oc schriffue end for forne 2½ leg, Under wortt hyldist oc Naadhe. Actum nykiøping 20 Julij A^o 70. (o: 1570).⁴¹⁾

- b) „Chr. IV g. a. w, adt eftersom Vore och Wjborg Capitels Thienere och Bøender paa Vort Land Fuer Boendis, haffe nu haft for Osz et høg loffigt Ihukkommelse Vores Kiere hrr Fadersz Breff forb^{te} Lands Indbyggere giffuet, dateret Nykjøbing den 20 July 1570, formeldendis Att de for deres Armod skyld Jiche at udskriffues for mere end for halff tredje leg udi Skat, naar den Bliffuer paabøden, eftersom de ellers før den tid hafde Veret lagttilsamen for trej helle Legd, och Underd: derhos ladet berette deris Vilkor endnu At Vere Saare Ringe, baade for medelst Fiskeriet der for Landet nu Slar feill, Saa och for Anden Wlejlighed mere skyld, och derfor begeret At det endnu fremdelis ved forte halfftredje Leg motte bliffue. Da haffe Vi Af Voris Synderlige Gunst och Naade Naadigst Undt Beuilget och tilladt Och nu med dette Vort obne Breff wnde, Beuilge och tillade forne Vore Undersatter paa forne Fuer maa hereffter och indtill Vi Anderledis derom tilsigendis Vorder, Leggis og Skriffuis for halff tredje Legd, naar Vi Vore Breffue om skat och hielp lader udgaa, och iche deroffer Besuerges.

Thi forbiude Vi Vores Fougeder, Embedsmend och Alle Andre, forne Vores Undersaatter paa forne Fuer Som gaarde haffer och Besidder, her imod At hindre eller høgire udj skat At legge, end som forsku^{et} Staar. Vnder Vor hyldist og Naade.

Giffuet Hafn: den 5 August 1640.⁴²⁾

Dette Benaadningsbrev er igjen d. 1ste September 1655 stadfæstet af Frederik den Tredie.

Det erfares saaledes af disse kongelige Breve, at der paa den Tid har hersket megen Armod iblandt Øens Be-

¹⁾ Tegnelser over alle Lande. — ²⁾ Smst.

boere, der formentlig er foraarsaget ved Havets Indbrud i Limfjorden, hvilket siden nærmere skal oplyses.

Med Hensyn til Efterretninger om mærkelige Tildragelser og mærkeligt Vejrlig her paa Øen, da er det beklageligt, at ingensteds noget findes optegnet, som har tildraget sig i de forløbne Aarhundreder. Det er ellers ikke sjelden, at Præsterne i de ved Embederne værende Ministerialbøger og liber daticus har optegnet et eller andet Mærkeligt, men i de ved Fuur Præste-Embede værende Bøger af dette Slags, og hvoraf den ældste Ministerialbog er fra 1680, findes intet i denne Henseende. Her kan saaledes kun anføres Tildragelser af fornævnte Slags i dette Aarhundrede og indtil nærværende Tid. Disse Efterretninger ere paalidelige og meddeles temmelig udførligt, da det antages, at disse Tildragelser ikke ville være uden Interesse for de kommende Slægter.

1822 den 11te Marts, som var en Mandag, overgik der Fuur og flere Egne en orkanagtig Storm af VNV., som varede omtrent 4 Timer og var paa det højeste kort før Middag. Limfjorden stod som i en Taage af Vandstøv; men herpaa Øen efterlod den ingen sørgelige Spor som paa andre Steder i Jylland, hvor Lader og Huse blæste om. Der var og dette Aar liden Kornavl herpaa Øen.

1825, Natten imellem 4de og 5te Februar, var atter en stor Storm, som bevirkede, at Vesterhavet eller Nordsøen brød ind i Limfjorden over Landtungen imellem Agger og Harboøre og ikke alene ødelagde Havboernes Ejendomme og Huse, saa mange af dem maatte flytte andensteds hen, men saltgjorde Fjordvandet saaledes, at den største Deel af de deriværende Fiskearter reent uddøde og næste Foraar opdrev døde paa Stranden i hundrede Læsseviis, til stor Skade for Fuurlands Beboere. Se herom Afsnittet om Fiskerierne.

1829. Slutningen af Aaret 1828 og Vinteren 1829 var usædvanlig streng. Limfjorden var i lang Tid tillagt med Iis, og en stor Mængde Aal stangedes paa Fjorden, især ved Fuur. Sommeren var særdeles frugtbar, og Jorden gav en Afgrøde, som der i mange Aar ikke havde været Mage til.

1831, den 27de Juli var ikke alene en mærkværdig Dag for Øens Beboere, men tillige en Festdag, idet H. K. H. Prinds Christian Frederik, siden Kong Christian den Ottende, gjæstede Fuur. Han ankom om Formiddagen omtrent Kl. 9 søværts fra Nykjøbing og med Følge gik iland ved Færge-

stedet, hvor i den Anledning en Landingsbro var opført, og blev modtaget med Kanonskud, Klokkeringning, Æresporte og Flagning. Først indtog han Frokost i Præstegaarden, besøgte derefter Kirken, Skolen, den røde Steen og lille Jenses Høj. Han forlod Fuur om Eftermiddagen Kl. 7 under Kanontorden og mange gjentagne Hurraraab, og fra Branden rejste til Skive. 6 Karle og 6 Piger modtog ham med Velkomstsange i Præstegaarden. Den ene af disse Sange var forfattet af Øens Lejligheds-Digter Niels Nielsen Brink af Debel;¹⁾ det hedder i den i Anledning af Prindsens Ankomst:

Thi Dagen er stor,
Mærkværdig i Nord.

O! hvor maa den Fuurbo ej bramme.

Forinden Afrejsen fra Præstegaarden overleverede Prindsen egenhændig hver af Sangerne 1 Dukat til Erindring om sig og Digteren 1 Frederiksdor.

1834. Den 10de Marts overgik der atter Fuur og flere Egne en Orkan lig den i Aaret 1822. Stormen var atter fra V. til NV., varede i 6 Timer og var paa det højeste noget over Middag. Herpaa Øen anrettede Stormen ikke anden Skade, end at Taget blev forrevet paa endeel Huse. Vandet i Fjorden steg betydelig og anrettede paa sine Steder megen Skade, især i Løgstør og Hjarbek. Det er mærkeligt, at efter rigtig Udregning var det netop 12 Aarsdagen fra 11te Marts 1822.

1835 den 8de, 9de og 10de August overgik der atter Fuur og endeel af Jylland en stor Storm, ligeledes af V. til NV., som gjorde ubodelig Skade paa det paa Marken staaende høstefærdige Korn. Det meste afblæste, og mangfoldige Bønder og Landmænd avlede ikke engang Udsæden. Dog var det en stor Lykke, at nogle Egne, især Vensyssel, bleve forskaanede for dette Vejr. Kornet steg strax til høje Priser: 1 Td. Rug kostede 8 Rd. og 1 Td. Byg 6 Rd. Man befrygtede Hungersnød paa sine Steder; men da Avlen var god paa de Steder i Danmark, som bleve forskaanede, og Indførsel af Rug skete fra Østersøen, hjalp Forsynet, at det ikke blev saa slemt, som Folk i Almindelighed forestillede sig, og Rugen kunde endog næste Foraar kjøbes for 5 Rdl. Tønden; imidlertid maatte mangan fattig Familie saavel her-

¹⁾ Se om ham „Brage og Idun“ II, S. 314 fl. J. K.

paa Øen som andre Steder udsætte de Ting for Brød, som de siden aldrig fik hjemløst. Ved denne Storm var og Luftten opfyldt med en stor Mængde saltagtige Dunster, der satte sig fast paa Trærnes Bark ligesom et Lag Iis og bevirkede, at alle Grene, som vendte imod Vinden, fortørredes og gik ud, ligesom samme Side af de tykke Stammer tabte Barken næste Aar og saae ud, som om de havde været ved Ilden.

1837 i December Maaned viste sig over Fuur en Aften omtrent Kl. 5, med stille Vejr og klar Luft, et Meteor eller en Ildkugle. Den tændtes i SO. og gik imod Vinden ned i NV. Kuglens Klarhed og Skin var lig Solens; dens Hale havde et mere rødligt Udseende og bølgede for Vinden. Dens Tvermaal var i Frastanden tilsyneladende 10 til 12 Tommer, og den skred saa sagte hen i Luften, at dens Skin vedvarede omtrent 2 Minutter, indtil den forsvandt i de høje Bakker paa Øens nordre Side. Mange antog, at denne Ildkugle var Forvarsel for en streng Vinter, der og virkelig indtraf.

1838. Vinteren indtil Nytaar 1838 var mild, og man spaaede sig en mild og fugtig Vinter. Julen 1837 var mørk, og Solen lod sig ikke see fra dens Begyndelse og til Nytaarsdag 1838; men fra den Tid begyndte det at fryse, og Vinteren holdt uafbrudt ved med Frost og Snee til hen i April Maaned. Den 8de og 9de April var det endnu Sneefog og Frost; men allerede den 12te April brød Limfjorden op ved Fuur, efterat den havde været tillagt med Iis i over 3 Maaneder. Isen havde omtrent $1\frac{1}{2}$ Alens Tykkelse, og Frosten var stundom saa streng, at mange Fugle frøs ihjel i de stærke Knogdage.

Denne Vinter var der god Stang, især østen for Ferkervig, hvor der laae saadan en Mængde Aal, at en god Stangkarl om Dagen magelig kunde stange 30 til 40 Snese; dog varede denne rige Stang ikke over 8 Dage; thi Tilstrømmingen af Folk fra alle omliggende Egne forvoldte, at Pladsen snart blev overstanget. Det antages for vist, at hertil Øen blev stanget 2000 Lpd. Aal, der bleve solgte til en Priis af 5 Mk. 12 Sk. til 1 Rdlr. Lispundet.

Efteraaret 1838 udmærkede sig ved meget stormende og uroligt Vejr, især fra V., og til Aarets Udgang var Vin-

teren mild uden Frost og Sne, men det stormende Vejr vedblev.

1839. Aaret begyndte med afvekslende Tø, Frost og Sne samt Storm fra SO. til NV., men Natten imellem 7de og 8de Januar tiltog Stormen i den Grad, at den blev til en Orkan, der vedvarede til Morgen, da Vejret sagtnedes; dog vedblev Stormen uafbrudt til næste Fredag. Det uafslædig stormende Vejr forvoldte, at Vesterhavet mere end forhen brød ind over Landtungen ved Agger og dannede 3 nye Kanaler, hvorved Vandet i Limfjorden steg til en Højde, som det neppe har havt de sidste 7 til 800 Aar, og forårsagede en Oversvømmelse, der meer eller mindre satte alle lavtliggende Byer og Steder under Vand. Barometret stod under det vedholdende onde Vejr meget lavt, men især 8de og 9de Januar, 2 Tommer under Skalaen, og vi befrygtede Jordskjælv; men Gud være lovet, samme udeblev. Herved Fuur steg Vandet i Stormfloden $2\frac{1}{2}$ til $3\frac{1}{2}$ Alen over sædvanligt Højvande, og alle lavtliggende Steder bleve oversvømmede. Vøjlkjær og Faskjær bleve satte under Vand, saa Øen var deelt i 3 Øer. Beboerne af tvende Huse paa Hvirrgade maatte flygte fra Huus og Hjem og flytte ud om Natten; ligesaa Færgemanden Peder Pedersen. Det ene Huus blev ganske ubeboeligt, og alle tre Steder maatte flyttes. Vandet stod ogsaa højt op i Præstegaarden, og daværende Præst, Hr. Pastor Bechmann, led endeel Skade derved. Efter det kongelige danske Cancellies Ordre blev d. 2den April s. A. den Skade, Oversvømmelsen havde forårsaget bemeldte Beboere, taxeret, og der blev tilkjendt Færgemanden 133 Rdlr. 2 Mk., de 2 Huusmænd 126 Rdlr. 8 Sk. og 171 Rdlr. 5 Mk. 8 Sk., der senere blev dem udbetalt af indkomne veldædige Bidrag. Præsten frabad sig Taxation og Erstatning.

1841. D. 5te April mærkedes paa Fuur ligesom andre Steder i Jylland en Jordrystelse eller et Jordskjælv. Vejret var den Dag mørkt, og af og til trak Regn og Hagelbyger op. Om Eftermiddagen, Kl. imellem 3 og 4, mærkedes under en Hagelbyge en svær Dundren i Luften, og umiddelbar derefter fulgte Rystelsen, der syntes at komme fra NV., og søge Retningen efter SO. Paa Øens nordre Side, i de høje Bakker ved Fjorden, skete ved denne Jordrystelse betydelige Jordsynkninger, hvorved fremkom Revner i Jorden, der endnu i Aaret 1854 vare synlige. Et Par Brønde skjød sam-

men; men forresten skete ingen Skade. Stødet mærkedes ikke lige stærkt overalt; paa lavtliggende og moradsige Steder var det stærkest. Saaledes var det i Gridselgaarde saa føleligt, at en gammel Kone faldt af Stolen, hun sad paa, og i Præstegaarden, der ligger paa Sandgrund, klingede Kobbertøjet paa Væggen, og et Fuglebuur, som hang under Loftet i Dagligstuen, kom i Svingninger.

1843 i Maj Maaned var H. K. H. Prinds Frederik Carl Christian, senere Kong Frederik den Syvende, paa Fuur. Han kom med Dampskib fra Aalborg, opholdt sig blot 2 eller 3 Timer og tog samme Eftermiddag med Skibet tilbage. Han er saaledes den anden kongelige Person, der vides at have besøgt Øen.

1852 den 21de Juni besøgte Kong Frederik den Syvende, ledsaget af sin Gemalinde, Grevinde Danner, atter Øen. Han kom denne Gang med Dampskib fra Thisted og steg med Følge iland ved Handelsmand Jens Ladegaards Huus paa Harupodde, hvor en Landingsbro var anbragt. Efter med Gemalinde, at have beseet den røde Sten og den smukke Udsigt paa Fuur tog han efter et kort Ophold i Præstegaarden med Dampskibet til Nykjøbing. Handelsmand Jens Ladegaard, der ved denne Lejlighed havde bekostet og opført Landingsbroen, erholdt af Kongen til Foræring en smuk Sølvpokal.

I Vinteren 1855 er paa Grund af det stærke Islæg stangt en ikke ubetydelig Mængde Aal hertil Øen, der betaltes med den betydelige Priis, saltede 14 til 15 Mk. Rigsmønt pr. Lpd., meer end det dobbelte af, hvad der for 20 Aar siden betaltes for 1 Lpd. Stangaal, og endnu meer end hvad en Fjerding saltede Aal regnedes for 1656; thi da var den i den gjældende Landgildetax kun ansat til 32 Sk.

3. *Bebyggelse og Agerbrug.*

Fuur staaer for gl. Hartkorn 160 Tdr. 2 Skpr. 3 Fdkr. 1 Alb. foruden Præstegaarden, der har 5 Tdr. 2 Alb. Hartkorn, og for nyt Hartkorn 191 Tdr. 1 Fdkr., Præstegaarden 5 Tdr. 5 Skr. 1 Alb. Den har følgende Byer og eenlige Gaarde: Debel By, hvori Ladegaard, Bakgaard og Fogedgaard. Arnshede. Masbad By, hvori Klode og Masbadgaard. Nederby By, hvori Stedet Sorgenfri og Bjerregaard. Pikhede, hvori Bjerregaard, 2 Gaarde. Blegager og Vøjl-

kilde, 2 Gaarde, Udflyttere fra Vøjl By. Dalager. Hvirp-gade. Vøjl By. Engels By, hvori Søndergaard. Søndergaard, Udflyttere fra Nederby og Debel. Lundgaard, 2 Gaarde. Gridselgaarde, 3 Gaarde. Hvirp, eenlig Gaard. Dalsgaard, nu et Huus. Sunde, 2 Gaarde. Præstgaard, 2 Gaarde. Møllerne, tvende. Færgehuset. Præstegaarden. Holm, 2 Steder.

Øens Næring ere tvende, Fiskeri og Agerdyrkning. Om Fiskeriet skal tales i en egen Afdeling. Agerdyrkingen har, saalænge Fiskeriet særdeles blomstrede, været meget forsømt og forrettedes da mest af Fruentimmer, eftersom Mandfolkene bestandig laae ved Fiskeriet; før Udskiftningen i Aaret 1802 og 1803 var det tillige yderst besværligt, da hver Mand havde sin Jord stundom paa 6 eller 8 forskjellige Steder. Vel er denne Ulejlighed hævet ved Udskiftningen og endeel Gaarde udflyttede; men Øen er dog ikke saa godt udskiftet, som den kunde og burde være. Flere Gaarde burde have været udflyttede, saaledes at hver Mand i det mindste havde erholdt sin Marklod samlet paa eet Sted, og saaledes og Hede og Kjærlodderne, hvilket nu ikke er Tilfældet.

Om Agerlandet siges i Danske Atlas: „At Landet i ældre Tider maa have været Gribsjord, og enhver, ligesom Skovene ere udhugne, taget til sig, hvad han har lystet, det beviser den slette Inddeling. Byerne ligge tæt ved hinanden, saa at Indbyggerne boe saa godt som i een By tilsammen, liggende i en Halvmaane, der gjør en halv Miils Vej, men Jordens Inddeling er saa ubekvem, at oftest har den, som boer i den ene Ende, sin Ager længst borte i den anden Ende af Marken.“ At det saaledes før Udskiftningen har seet sørgeligt ud med Agerbruget, viser forestaaende, og at Dyrkingen siden Udskiftningen og indtil Fiskeriets Ødelæggelse ved Havets Indbrud i Limfjorden ikke meget har forbedret sig, beviser, at næsten hver Mand da maatte købe baade Føde- og Sædekorn, dels fordi Fruentimmerne ikke kunde dyrke Jorden tilbørlig, og dels fordi Fiskeriet gav saa rigelig Næring, at Bonden sjelden brød sig om at avle til Føden, naar blot saameget Korn kunde komme i Jorden, som ansaaes fornøden til Hestenes og øvrige Kreaturs Røgt. Da Havets Indbrud ødelagde Fiskeriet, skete en total Forandring: Agerbruget blev nu en Hovedsag, og

Sandhed er det, at Fuurboen, den større saavelsom den mindre, nu driver sine Jorder langt bedre end forhen, ja lige-saa godt og endnu bedre end nogen Bonde i Omegnen.

Efter Udskiftningsberegningen af 30te November 1803 er hele Øens Areal, reduceret efter Taxation til 10 mod 8, 55,372,633 □ Alen, og reduceret Maal til $\frac{10}{8}$: 22,873,826 eller $3,955\frac{1}{7}$ Tønde Land geometrisk Maal.

Agerlandet kan for Tiden antages at udgjøre $\frac{4}{9}$ Deel af Øens Størrelse. Af Hede er det nærmest beliggende og bekvemmeste i de senere Aar for endeel bragt under Ploven, og i Fremtiden kan det ventes, at den Deel af samme, der kan undværes fra den fornødne Ildebrændsel, som Øen mangler, ogsaa vil komme under Ploven. Om Agerjordens Bonitet i Almindelighed kan med Sandhed siges, at den for største Delen bestaaer af et tykt Leerunderlag med $\frac{1}{4}$ til $\frac{3}{4}$ Alen godt sort Muld; vel ere Jorderne af forskjellig Bonitet, og der findes og Sandunderlag og meget sandblandede Jorder, for Exempel paa Debel og Engels Marker; men de ere ikke af Betydenhed, og det kan i det hele antages, at Fuur er et godt Kornland og giver Guds Velsignelse af alle Kornsorter, især i fugtige Sommer. Megen Tørke taaler Markerne i Almindelighed ikke. Den almindelige Dyrkningsmaade var nogle Aar tilbage i Tiden følgende: Første Kjærv eller Halm gjødet til Byg, anden Kjærv Rug, tredie og fjerde Kjærv Havre, derefter Hvile i 2, 3, 4, 5 Aar efter Jordernes Beskaffenhed og Gaardens eller Ejendommens Størrelse; men da Kartoffelavlén siden 1826 er meget udbredt paa Øen, blev der afvexlet med denne Sæd og taget Kartoffler efter Rug, tilsidst Havre, eller atter Rug med lidt Gjødning. Nu da Fuurboen foretager betydelige Forbedringer i Agerbruget ved at brakke og mergle Jorderne, begynder og en Sædfølge efter enhvers eget Behag og som han finder mest hensigtsmæssig. Da Øen mangler Høavl, begyndes nu og mæd Kløveravl og Brugen af andre Græsarter, der trives fortrinlig.

Det varede længe, forinden Fuurboen indsaae Nytten af Hegn og Fred, der er saa vigtig for Agerdyrkningens Fremme, ja han modsatte sig endog denne nyttige Foranstaltning; men nu er han og i denne Henseende gaet frem til det bedre, og saaledes lønnes den stræbsomme Jordbrugers Flid med dobbelt Velsignelse. Istedetfor at der forhen aarlig

kjøbtes mange Tønder Korn til Øen, sælges nu mange hundrede Tønder derfra, og endog den mindre Gaardmand lever nu rigeligere af sin Gaard alene, end forhen baade af Fiskeri og Gaard. Velstanden paa Fuur er nu almindelig.

Af Øens fordums store og herlige Skove er nu intet tilbage uden en yderst ubetydelig Levning paa Gaardmand Thøger Mikkelsens Lod i Vøjl. At imidlertid Skov atter kan trives her, beviser det af Huusmand Jacob Nielsen paa Holm anlagte Skovstykke paa over 3 Tdr. Land, der voxer og trives fortrinlig. Denne Mand fortjener hæderlig Omtale, da han er den første, der har begyndt med Skovplantningen og givet et ypperligt Exempel, der fortjener at efterfølges af hans Landsmænd. Ogsaa med Anlæg af gode Frugt- og Kjøkkenhaver har Exemplet virket, og Øen tæller nu ikke alene 14 nye Anlæg af dette Slags, men forhaabentlig kunne flere i Tiden ventes.¹⁾

Byerne Debel, Masbad, Nederby og Hvirpgade ligge i en Strækning og som i een By; men de øvrige Byer og Steder ere derfra adskilte.

Nedenstaaende Liste viser Gaardenes og Husenes Størrelse og Antal efter Hartkorn.

Hartkorn.	Gaardenes og Husenes Antal.
Paa omtr. 6 Tdr. Hartkorn	1
Fra 3 til 4 Tdr. —	9
Fra 2 til 3 Tdr. —	18
Fra 1 til 2 Tdr. —	33
Fra 7 til 4 Skpr. —	21
Fra 4 til 2 Skpr. —	46
Fra 1 Skp. Hartkorn og derunder	16
Huusmænd med Jord, men uden Hrtkorn.	21
Huusmænd foruden Jord	29
Tilsammen	194 Familier.

¹⁾ Forfatteren har siden Jacob Nielsens Skovanlæg indtaget en raa og for udyrkbar anseet Hedestrækning, stor 12 Tdr. Land, til Agerbrug og Skovanlæg samt bebygget samme. Omtrent 7 Tdr. Land er beplantet med Skov, 4 Tdr. Land indtaget til Agerland og merglet og omtr. 1 Td. Land indtaget til Haveanlæg og Frugtavl, Alt dette tegner godt. Siden har flere Beboere indtaget og beplantet Hedestykker, saa at Øen i 1866 tæller 6 større og mindre Plantager,

Ved Aaret 1760 bestod Indbyggernes Antal af 125 Familier foruden Inderster, ialt 800 Sjæle. Ved Folketællingen i Aaret 1834 bestod Befolkningen af 822 Personer, 1845 af 967 og 1850 af 994. I et Tidsrum af omtrent 100 Aar er Folketallet saaledes kun voxet 194 Personer. Ved Folketællingen 1860 var Befolkningen steget til 1070 Personer, og udgjør som ovenfor anført 1866: 194 Familier og over 1100 Personer. Af disse Familier ere 61 Gaardmænd, 83 Huusmænd med Jord fra 7 til 1 Skpr. Hartkorn, 21 Huusmænd med liden Jord, og 29 Huusmænd foruden Jord, eller saakaldte jordløse Huse.

4. *Fiskeri og Fiskeredskaber.*

Fiskeriet har stundom været rigeligt og stundom yderst daarligt. Naar det var daarligt, har gjerne Vesterhavets Indbrud i Limfjorden været Aarsag deri, hvilket erfares af de i anden Afdeling anførte, af 3 danske Konger givne Benaadnings-Breve. Det var formedelst Beboernes meget ringe Vilkaar, og fordi Fiskeriet for Landet slog fejl, at der blev givet Nedsættelse i Skatterne. Ved at sammenholde hermed, hvad Arent Berntsen i „Danmarks frugtbare Herlighed,“ trykt 1656, anfører, 1 Bog, Pag. 164: „Thy er et Land, 8 Miil langt og 2 Miil bredt, imellem Vesterhav og Limfjorden. I Norden landfast med Hanherred og Vensyssel, men i Sønden mod Harsyssel udskyder en Arm eller et smalt Stykke Land, som i Brede neppelig er 1 Fjerdingsvej og i Længden for ¹, Miil kan være at regne, hvilken smalle Strimmel eller Jordsmon gjør samme Egn sammenhængig med Harsyssel. Over dette smalle Stykke Land haver Vesterhavet nogle Aar tilforn indbrudt i Limfjorden og den, som tilforn skal have været ganske eller mesten fersk Vand, saltgjort, hvorover saadan stor Mængde Gjedder, Aborre, Brasen, Horker og deslige, som den tilforn var rig af, skal være blevne døde, og ved alle Strandbredder opskyllede, at man paa nogle hundrede Vogne dem ikke kunde bortttage. Og siden den Tid forskrevne Fiske ikke udi Limfjorden tilgaaer, men alene Flynder, Aal, Hvilning, Torsk, Sild og anden Strandfisk“ — kan det med temmelig Sikkerhed antages, at Aarsag til, at Fiskeriet ved Fuur

---

ligesom Træfrugtavl og kunde meget fremmes, naar fornødne Frugttræer til moderat Pris var at erholde.

den Tid slog fejl, var Havets Indbrud i Limfjorden og den næst følgende Ødelæggelse af Limfjordens Fiskearter; men hvor længe denne fattige Tilstand iblandt Øens Beboere formedelst Fiskeriets Ødelæggelse har vedvaret, derom vides Intet. Det første historiske siden denne Periode forekommer i Danske Atlas, udgivet omtrent 1768, altsaa over 100 Aar senere; men deri omtales ingen Fattigdom iblandt Beboerne, og sluttes altsaa, at Fiskeriet den Tid atter har været i god Flor, og Vesterhavets Indbrud i Limfjorden standset; thi det meldes udtrykkelig, at Fiskeriet er Mandfolkernes Sag eller Hovedsag, samt at der falder godt Heltfiskeri, men Aalefiskeriet er det betydeligste, da Indvaanerne deraf kan afsætte en stor Mængde, dels røgede, dels saltede, og Fuurbo-Aalen desuden er berømt. Fra sidstnævnte Tid og lige til 1825 har Fiskeriet været rigeligt til Øen, saavel af Brakvandsfiske, hvilke Indvaanerne om Sommeren med smaa Vaade daglig fangede i Mængde til deres Føde, og saaledes altid havde fersk Fisk i Overflødighed paa deres Borde, som og af det vigtigere Aale-, Helt-, og Ørtfiskeri, hvilke sidste Sorter især vare Handelsartikler.

Af Aalen, der som foranmeldt var berømt og endnu er det, udgik aarlig mange Tusinde Lpd. røgede til Aalborg og især til Kjøbenhavn, ja selv til fremmede eller udenlandske Steder, som Hamborg og Petersborg; tillige udførtes Aalen levende i Kvaser til Kjøbenhavn. Helt, der stundom fangedes i Mængde, især om Sommeren med Pulsvaade, røgedes ligesom de store Ørreder og søgtes med Begjærlighed af Skippere fra Kjøbenhavn eller og solgtes i Aalborg. Ogsaa Sildefiskeriet var meget betydeligt, dels med 3 til 4 Sildevaade og dels med 4 til 5 staaende Ruser; Silden udførtes ikke, men afsattes til de nærmeste Landes Beboere, mest ferske.

Nedenstaaende med Sandhed og Nøjagtighed affattede Beregning over, hvad Fiskeriet før 1825 i Almindelighed, det ene Aar med det andet, afgav, vil bedst kunne oplyse, hvilken vigtig Indtægtskilde det var for Fuurboerne.

Fiskeriet ved Fuur har før Havets Indbrud i Limfjorden afgivet det ene Aar med det andet:

- a. 13 Pulsvaade aarlig, have hver fisket
2000 Snese Aal à 2 Mk. pr. Snees
er . . . . . 666 Rd. 4 Mk.

Herfra Vaadens og øvrige Omkostningers Fradrag	200 Rd. „ Mk.	
	<u>Igjen 466 Rd. 4 Mk.</u>	
der for 13 Pulsvaade udgjør		6066 Rd. 4 Mk.
b. 14 Krogbaade, som fiskede fra 14 Dage efter Majdag til Mikkelsdag i 20 Uger; hver Baad fiskede ugentlig, den ene Uge med den anden, 80 Snese Aal, bliver 1600 Snese à 2 Mk. pr. Snees, er	533 Rd. 2 Mk.	
Herfra Baadleje og Sejl 20 Rd., Fiskered- skaber for 4 Mand à 16 Rd. er 64 Rd., ialt	84 — „ —	
	<u>Igjen 449 Rd. 2 Mk.</u>	
der for 14 Krogbaade udgjør		6290 — 4 —
c. 3 Sildvaade à 2000 Ol à 1 Mk. 8 Sk. pr. Ol, er for en Vaad 500 Rd. „ Mk.		
Herfra Vaadens Ud- redning 150 Rd., Baad- leje 10 Rd. og Støvler 10 Rd., ialt	170 — „ —	
	<u>Igjen 330 Rd. „ Mk.</u>	
udgjør for 3 Sildvaade		990 — „ —
d. 4 Silderuser, med hver Ruse fanget det ene Aar med det andet 4000 Ol Sild à 8 Sk. pr. Ol er 333 Rd. 2 Mk.		
Omkostninger til Fi- skereds-kaber det ene Aar med det andet . .	128 — „ —	
	<u>Igjen 205 Rd. 2 Mk.</u>	
altsaa for 4 Ruser		821 — 2 —
NB. Om hver Ruse er 8 Mand, og Om- kostningerne for hver Mand kan omtrent blive 16 Rd. aarlig.		
e. Fersk- eller Brakvandsfiskeriet anslaaes lavt beregnet til		1000 — „ —

- f. Ved Fuur har i Fisketiden opholdt sig 8 Pulsvaade fra Harboøre og Agger. Fortjenesten for hver af de 8 Mænd, som disse Havboere have fisket for, er lavt anslaaet 100 Rd., gjør . . . . . 800 Rd. „ Mk.
- g. Den aarlige Udførsel af røgede Aal, beregnet 20 Snese til hver 5 Lpd., har været 10,000 Lpd., og Fordelen til dem af Beboerne, der brugte Aalehandelen, var 1 Rbmk. pr. Lpd., bliver . . . . . 1666 — 4 —

Summa Indtægt ved Fiskeriet 17,635 Rd. 2 Mk.

Indtægten ved Stangaalen er ikke ført under Beregning, da dette Fiskeri er ubestemt og der forløber meer end en Vinter, imellem at Stangen kan benyttes.

Fremdeles ere de Personers Kost, som have brugt Fiskeriet, ikke fradraget Indtægten, da disse hver Morgen kunde hjembringe smaa Aal, Smelt, Helt og flere Sorter Fisk, der meer end rigelig kunde svare til Kosten.

Ved Havets foran berørte Indbrud i Limfjorden Natten imellem 4de og 5te Februar 1825 indtraf det samme Tilfælde som ved Indbruddet i det 17de Aarhundrede, at den største Deel af Limfjordens Fiskearter ødelagdes og dreve i mange hundrede Læs døde paa Strandbredden, og de tilbageværende Arter forstyrredes i deres vante Orden, og saaledes ødelagdes atter Beboernes daværende vigtigste Indtægtskilde, idetmindste for en Tid. De Fiskearter, som reent uddøde, vare følgende: Aborren, Horken, Gjedden, Karudsen, Ruskallen, Hvidskallen, Brasen, Fliren og Negenøjen¹⁾. De tilbageblevne Fiskearter vare: Aalen, Aalekvabben, Rødspetten, Ørten, Smelten, Helt og Sild.

Aalen fandtes forhen i uhyre Mængde i Limfjorden;

¹⁾ Det maa bemærkes, at i den Arm af Limfjorden, som løber forbi Virksund og til Hjarbæk, og som formedelst den store Skalsaa, Fiskbækaa og Strandetaa, der alle falde i den, endnu er Brakvand, findes disse i den øvrige Deel af Fjorden uddøde Fiskearter endnu, men dog kun sparsomt, og der er ingen Tvivl om, at dersom Aggerkanalen engang i Tiden, ligesom før er skeet, atter skulde stoppes, og Limfjorden saaledes igjen blive Brakvand, vilde disse Fiskearter atter indfinde sig og blive ligesaa talrige som før 1825. Smelten findes nu for Tiden ikke mere i Fjorden, idetmindste ikke omkring ved Fuur.

men ogsaa paa denne Fiskeart havde Saltvandet betydelig Indflydelse. De opdrev døde ved Strandkanten i stor Mængde i de første Aar efter Indbruddet og fandtes om Vinteren i Tøndeviis indefrosne i Fjordisen, ligesom og Helt og Ørter. Med Tiden er den naturaliseret og findes endnu i betydelig Mængde; dog kan den ikke fiskes til bestemte Tider som forhen, eller paa saadanne bestemte Steder, og til denne Tid har den heller ikke Vinterleje over hele Fjordbunden, men findes gjerne om Vinteren i Dynger eller Klumper. — Sil- den er heller ikke i saa stor Mangfoldighed tilstede i Fjor- den som forhen, hvad vel nærmest er en Følge af, at de fine Vandplanter, hvorpaa den forhen afsatte sin Yngel, nu ere forsvundne siden Saltvandets Indtrængen. Ørten, der før Havets Indbrud fiskedes i Mængde, ofte til en Vægt af 2 Pd., falder nu sjelden og uden betydelig Størrelse, og det samme er Tilfældet med Helten.

Efter Indbruddet har flere nye Fiskearter Tid efter anden indfundet sig i Fjorden og iblandt disse især i stor Mængde den velmagende Flynderslæggt. De Fiskearter, som nu i de uddøde Sted findes og benyttes heromkring om Øen, ere Ørten (sjelden), Helt (sjelden), Tungen (sjelden), Pigvaren, Sletvaren, Rødspetten, Skrubben, den almindelige Flynder, Aalekvabben, Ulken, Søflagermusen, Hornfisken, Seer- ren, Torsken, Støren, Brislingen. — Af Skaldyr findes nu i Fjorden Hummer, den lille Strandkrabbe og Rejer, der lidet eller intet benyttes. Fremdeles findes Østers og den spise- lige Musling, sidste især i stor Mængde.¹⁾

I endeel Aar efter Indbruddet vedblev Fiskeriet at slaae fejl, hvilket bedst oplyses ved nedenanførte Beregning af den Indtægt, Fiskeriet afgav i Aaret 1836:

- a) 9 Pulsvaade have hver fisket
500 Snese Aal à 1 Mk. 8 Sk.,
er . . . . . 125 Rd. „ Mk.

Vaadens og øv-
rige Omkostnin-

¹⁾ Vedbliver Forbindelsen imellem Fjorden og Vesterhavet igjennem Aggerkanal, vil om faa Aar Østersfiskeriet blive af megen Vigtighed, a) i Snevren, b) paa Mellemgrunden, c) paa Skralderen, d) paa Blinderøn, e) ved store Fuurknud og f) ved Livtap. Paa alle disse Steder findes Østersskaller fra fordum Tid, og levende Østers alle- rede nu.

gers Fradrag, for den ene Vaad med den anden	60 Rd. „ Mk.		
	Igjen 65 Rd. „ Mk.		
der for 9 Pulsvaade udgjør . . .	585 Rd. „ Mk. „ Sk.		
b) 11 Krogbaade have hver fisket 200 Snese Aal à 1 Mk. pr. Snees, gjør	33 Rd. 2 Mk.		
Herfra drages Baadleje og Sejl 11 Rd. og Fiske- redskaber for 4 Mand 20 Rd. . .	31 Rd. „ Mk.		
	Igjen 2 Rd. 2 Mk.		
der for 11 Krogbaade udgjør. .	25 — 4 — „ —		
c) I Aaret 1836 er fra Fuur udført til Aalborg og Himmerland 1005 Lpd. Aal, beregnet 20 Snese til hver 3 Lpd., og Fortjenesten til de Mænd, som har brugt denne Handel, har været 8 Sk. pr. Lpd., bliver	83 — 4 — 8 —		

Summa Indtægt af Fiskeriet 694 Rd. 2 Mk. 8 Sk.

Silderuserne ere forlængst med stort Tab nedlagte; kun 2 Sildvaade existere, der for Tiden udredes med aarligt Tab, men vedblive at bruges i Haab om, at Sildefiskeriet skal komme tilbage.

Saaledes havde Havets Indtrængen i Limfjorden, især i Begyndelsen, megen Indflydelse paa Fuurboens Næringskilder; thi det var saa pludseligt, at denne Forandring i Fiskeriet indtraf, at den med et stoppede saavel Gaardmandens som Huusmandens vante indbringende Levevej, og især i dette Tidsrum var der virkelig Armod især iblandt Huusmandsklassen, der ikke som Gaardmanden strax kunde gribe til et ordentligt Agerbrug og derved sikre sig Udkomme.

Imidlertid har Forsynet hjulpet som overalt, og hvad Fuurboen ansaa som ubodelig Skade for sig, er blevet til Velsignelse. Aalen fiskes atter, om ikke saa rigelig som før, saa dog nu igjen i betydelig Mængde, og det rigelige Flynderfiskeri erstatter nu fuldelig de for 30 Aar siden uddøde

Fiskearter, og da Gaardmanden nu ikke som forhen befatter sig med Fiskeriet, uden hvad ubetydeligt kan være til Huusbehov, men passer sit indbringende Agerbrug, saa er og Fiskeriet mere udvidet for Huusmanden og den egentlige Fisker end forhen, og det kan med Sandhed siges, at Fiskeriet omkring Øen nu igjen omtrent er ligesaa indbringende som før Havets Indbrud 1825. — Sildefiskeriet er ikke kommet igjen saa rigt eller indbringende som forhen; men det kan ikke nægtes, at det, det ene Aar med det andet, svarer Regning, om det just ikke giver betydeligt Overskud.

De Fiskeredskaber, som for Tiden bruges, ere følgende:

a) Pulsvaaden. Et fra gammel Tid bekjendt og endnu brugeligt Fiskeredskab til Aalefangst, hvortil anvendes 4 Karle og 2 Baade. Det er det eneste bekjendte Fiskeredskab, hvormed Aalen kan fanges paa dybe Vande, og det bruges her ved Øen, i Almindelighed fra Majdag til hen i September Maaned.

b) Sildvaaden landdrages og dertil anvendes 5 Mænd. Den benyttes fra Mortensdag til Juul samt om Foraaret indtil Majdag. De almindelige Dræststeder til Sildvaaden er fra gammel Tid ved Brandodden i Fuursund, Snevren og Grønnerodde.

c) Flyndervaaden er mindre end Sildvaaden, men landdrages ligesom denne og benyttes paa samme Steder. Dertil anvendes 4 Karle, og den bruges til enhver Tid paa Aaret, men dog mest For- og Efteraar.

d) Snurvaaden, hvoraf der gives 2 Slags, Aalesnurvaaden og Flyndersnurvaaden. Begge bruges paa Dybet imod Høvkanten, som Fuurboen kalder Fjordgrunden. En Tønde eller Bøtte fastgjøres ved et Anker med Toug, og naar Ankeret er kastet i Bunden, fastgjøres Dragerebet af Vaadens ene Arm ved denne Tønde, og Fiskerne ro ud og sætte Vaaden; naar Vaaden er udsat, roes med det andet Dragereeb tilbage til Tønden, hvorved Baaden nu fastgjøres og Fiskerne staae nu i Baaden og inddrage Vaaden. Fiskerne ere i Almindelighed 2, men og til sine Tider 3 Personer. Aalesnurvaaden bruges fra om Foraaret til om Efteraaret, Flyndersnurvaaden hele Aaret, naar der er Flynder at drage.

Disse Vaade, hvormed Fiskerne kan fare fra et Sted i Fjorden til et andet, have været almindelig i Brug overalt i Fjorden ovenfor Løgstør i mange Aar og ere til megen For-

deel for Fiskerne. Det har været Tvivl underkastet, om de ikke ere til Skade for Fiskeriet, men Erfaring har viist, at dette ikke er Tilfældet, naar Vaaden har den lovbealede Maskestørrelse, og Yngelen saaledes ikke drages med og ødelægges.

e) Nedgarn ere staaende Redskaber, som nedsænkes paa Fjordbunden og hvormed fanges Flynder til enhver Tid paa Aaret, baade i aabent Vand og under Iis. Sildenedgarn bruges stundom om Foraaret.

f) Silderusen er et staaende Redskab, som udsættes om Foraaret fra Grunden til Dybet, og hvori fanges Sild. Hertil Øen har for Havets Indbrud 1825 været 4 til 5 saadanne Ruser, men paa Grund af at Silden endeel Aar blev borte, maatte ophøres med dette Fiskeri. 1854 blev atter en saadan Ruse, der kan koste henved 200 Rd. at udrede, forfærdiget og udsat; den var udsat i flere Aar med afveklende Held, men dermed er nu ophørt, da den ikke svarer Regning, hvilket Fiskerne tildels tilskrive den Mængde Torsk, Fjorden vrimler af, og som fortære Silden endog i Rusen.

g) Kroge. Med større og mindre Kroge fiskes endnu Aal om Sommeren ligesom i forðum Tid, dog med afveklende Held. Somme Aar svarer dette Fiskeri god Regning, andre Aar mindre. Hvori denne Forandring ligger, vides ikke bestemt; dog bidrager for endeel dertil, at Søstjerner, Muslinger, Østers og Snegle, som Fjorden nu vrimler af, bide Maddingen af Krogene, forinden Aalen kommer til at bide. Til Madding paa de store Kroge, hvormed i den senere Tid ogsaa fanges Torsk, bruges Sild og Brislinger, til Madding paa de mindre Kroge Regnorme og Rejer.

h) Stangen. Dette Fiskeri udføres paa tvende Maader: a) paa Baade og b) paa Isen om Vinteren. I forrige Tider brugtes en Art Stangjern, som kaldtes, Algier eller Alger, der blot var forsynet med en Pig imellem Flænerne, og dermed kunde alene stanges store Aal. I det sidste halve Sekulum og derover er derimod brugt de saakaldte Saugjern.¹⁾

¹⁾ Denne Art Stangjern blev for omtrent 60 Aar siden udtænkt og opfundet af en gammel Grovsmed, Peder Smed eller Padekjær Smed kaldet, der boede ved Sallingsund, afveklende snart paa Sallings-, snart paa Morslands-Siden. Denne gamle Smed var iøvrigt bekjendt for sine Særheder, sine store Indsigter i Mekaniken, og derved, at han brugte en stor Kampesten til at smede paa istedetfor en ordentlig Ambolt.

Den lønner sig bedre for Fiskerne end den forhen brugte Algier, og hermed tages ikke alene flere Aal paa engang, men baade store og smaa.

Stangen paa Iis udføres almindelig med et Stangtømmer fra 24 til 28 Alens Længde, paa hvis nederste Ende Stangjernet er befæstet. Der hugges et trekantet Hul i Isen, og deri støder Stangkarlen, indtil han træffer Aalen. Stangen paa Baade udføres, ligeledes med dette Stangtømmer, eller og med Stangjernet befæstet til en Jernstang, der er fastgjort til et Stykke Reeb, og ved at plumpe dermed eller hæve og sænke det, stødes Aalen i Jernet. Denne sids'e Fiskemaade kaldes derfor Plumpstang, og har hidtil af alle Kyndige, baade Fiskere og Ikkefiskere, ja endog af dem, der jævnlig benytte samme, været betragtet som skadelig for Aalefiskeriet, med eller uden Grund vides ikke.

i) Smaa Vaade, hvormed der vades ud i Vandet af den ene Person, har og været i Brug herved Øen, men hermed fangedes i Almindelighed kun Aalekvabber og enkelte Aal; de ere iøvrigt uden Betydning og bruges nu næsten aldrig.

5. *Offentlige Anstalter.*

Øens Kirke hedder St. Mortens Kirke, forstum indviet denne Helgen til Ære. Den har i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede havt til Stiftere Gutchi, Agi og Atti, om hvem ingen videre Efterretning haves, og ved Anno 1176, eller kort før, skal Biskop Niels i Viborg have stadfæstet Fuir Kirkes Annexion til Viborg Domkirke, som 40 Aar tilforn var gjort med Biskop Eskild, med Samtykke af Sognepræsten Boe og formeldte Kirkens Stiftere, og 1164 af Pave Alexander den 3die stadfæstet (se herom danske Atlas Tom. 4). Senere har Kirken vedblevet at tilhøre Domkapitlet i Viborg, endog længe efter Reformationen. I den nyere Tid har den tilhørt Professor Masius i Kjøbenhavn, og senere er den ved Kjøb kommen i Provsten og Sognepræsten her paa Øen, Niels Arrøes Værge, og igjen til hans Søn Sognepræsten Iver Arrøe. Efter dennes Død blev den kjøbt af Øens Beboere, saa at næsten hver Mand nu ejer sin Korn- og Kvægtiendeanpart.

Kirken har et smukt og temmelig højt Taarn, som tiligemed Lavkirken er tækket med Bly; Lavkirken og Sakristiet ere byggede af den paa Øen værende røde Sten. Den

er og indvendig anselig, men den mangler endnu Prydelse, som den forhaabentlig med Tiden vil faae.

Altertavlen er 1702 reoveret af ovennævnte Doctor og Professor Masius, hvilket en Indskrift, som fandtes derpaa, før den i Aaret 1829 atter blev opmalet, udviste. Indskriften lød saaledes:

„Gud til Ære, Guds Tempel til Ziir, haver denne Kirkes Velædle Højærværdige og Høj lærde Patron, Doctor Hector Gotfried Masius, Theologus og Publ. Professor paa det kongelige Universitet i Kjøbenhavn, denne Altertavles og Prædikestols Renovation bekostet 1702.¹⁾)

Hvem ellers har givet Altertavle og Prædikestol, vides ikke. I Taarnhvælvingen har været en muret aaben Begravelse, af hvem indrettet, vides heller ikke; men Sognepræsten Magister Peter Schive, som døde 1695, 65 Aar gammel, har her været begravet tilligemed flere Personer, hvorom ingen Efterretning haves. Hans over Begravelsen i sin Tid indsatte Epitafium lød saaledes:²⁾)

Corona Justitiæ.

Cineres Hic Qviescunt

viri

Pl: venerabilis et Clarissimi

Mag: Petri Schevii,

qvi

Olim Johannis Høpneri Hafniensis studiorum et peregrinationis Moderator cum perlustrasset celebriores Germaniæ et Galliæ Academias, et cum doctissimis Familiaritatem inisset, Rector Scholæ Callingburgensis per triennium fuit. Tandem Vocatur ad Functionem Ecclesiasticam Hujus loci, cui ubi

1) Doctor og Professor Masius, der et andet Sted kaldes Hector Frederik, istedetfor Hector Gotfried, var tillige Hofprædikant og født i Ratzburg 1653. Han blev Professor 1683 og døde paa sin Gaard Ravstrup 1709. I sin Tid var han de Reformertes ivrige Modstander. (Se Dansk Minerva Juli 1816.) — 2) Til liden Ære for daværende Sognepræst Fischer og Kirkeværgerne blev dette i Sten udhugne Mindesmærke efter en hæderlig Mand, da Begravelsen for nogle Aar siden blev nedbrudt, henslængt paa Kirkegaarden og er nu borte, istedetfor at det med liden Ulejlighed og ligesaa liden Bekostning baade kunde og burde have været indmuret i Taarnhvælvingen eller paa et andet passende Sted i Kirken.

ultra quatuor Lustra fidelissime præfuisset, inter Mortales esse desiit Anno 1695. 16 Jan: Ætat. 65.

Ejus memoriæ hoc monumentum

Dorothea Sidenburg

Uxor superstes et liberi.

p: C:

Paa Dansk:

„Retfærdigheds Krands! Her hviler Støvet af den særdeles hæderlige og navnkundige Mand, Magister Peter Schive, som efterat han i sin Tid som Hofmester for Johannes Høpner fra Kjøbenhavn under dennes Studium og Udenlandsrejse havde besøgt de berømte Universiteter i Tydskland og Frankrig og indgaaet fortroligt Venskab med de lærdeste Mænd, i tre Aar var Rector ved Skolen i Kallundborg. Endelig blev han kaldet til Præst paa dette Sted, hvor han, efter i tyve Aar med største Troskab at have røgtet sit Embede, døde den 16de Jan. 1695 i en Alder af 65 Aar. Til hans Erindring satte hans efterladte Enke, Dorthea Sidenburg, og hans Børn dette Mindesmærke.“

Døbefonden er af Granit. Derpaa findes afbildet en

Døbefonden i Fuur Kirke.

Lilie og et løvelignende Dyr, der har et Barn eller Menneske inellem sine Forbeen. Den synes at vise Tænder og at ville forsvare Mennesket imod en Drage, formentlig en allegorisk Fremstilling af Daaben eller Christendommen, der beskytter imod den gamle Drage Djævelen.

Døbefadet er af Messing og har i ophøjet Arbejde en Forestilling af Mariæ Bebudelse med en Omskrift af Munkebogstaver, hvor 5 Gange er gjentaget Bogstaverne: M: J: V: C: A: V: E:, der overensstemmende med denne Indskrifts Betydning paa mange andre Døbefade, skal læses: Maria virgo casta ave, eller: Hil være dig, Maria, kydske Jomfrue.

Paa Himlen over Prædikestolen findes opsat 3 ubekjendte gamle adelige Vaaben med Aarstal 1615.

I Kirken hænger og en smuk Lysekrone af Messing, skjænket dertil af Hofnuurmester Hans Olufsen i Kjøbenhavn. Den har denne Indskrift: Hans Kongl. Majestæts Hofnuurmester og velbestalter Fendrik ved Brandordenen Hans Olufsen, samt hans k: Hustru Bodil Andersdatter, haver foræret denne Lysekrone til Fuur Kirke i Jylland, saasom hun er født paa Fuurland og Døbt og Christnet i Fuur Kirke. Guds Huus til Sirat og Ære og Paarørende til Afmindelse. 1703.¹⁾ Ligeledes hænger i Kirken et Skib, taklet som en Brig og foræret dertil af forrige Sognepræst Fischer. Forresten findes intet Mærkværdigt i Kirken, med Undtagelse af en Tavle bag paa Prædikestolen, hvorpaa er optegnet Præsterne siden Reformationen, som i en egen Afdeling skal anføres.

Kirkens matriculerede Hartkorn er 50 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb., og Skatterne beløb sig i Aaret 1854 til 47 Rd. 36 Sk. Expenserne samme Aar beløb sig til 16 Rd. 10½ Sk.

Præste-Embedets aarlige Indtægter ere foruden den velbyggede Præstegaard med fortrinlige Jorder og god Avling af gl. Hartkorn 5 Tdr. 2 Alb. og nyt Hartkorn 5 Tdr. 5 Skpr. 1 Alb., i Tiende: 50 Tdr. Rug, 50 Tdr. Byg og 68 Tdr. Havre. Offer og Accidentser 200 Rd. St. Hansrente 47 Rd. Kvægtiende 10 Rd. Paaskeæg 35 Ol. Desuden et Maal Mælk af hver Gaardmand til Ost og fra gammel Tid 10 Ol Sild af

¹⁾ Bemeldte Bodil Andersdatter var af Familien Ferk, der nu er temmelig udbredt herpaa Øen.

hver Sildvaad og 1 Fente (eller en Nats Fangst) Aal af hver Pulsvaad og hvert Kroglaug, som fisker ved Øen.

Nogle Aar tilbage i Tiden havde Øen kun een Skole, der 1731 var anlagt paa Hvirpgade og af Landets daværende Ejer og Velgjører, A. Kjarulf til Sødal, givet til Sognets Ungdom. Til denne Skoles Vedligeholdelse, saavel som til de Fattiges Underholdning, har benævnte Kjarulfs Enke, Fru Margrete Dorthea Braes, 1739 legeret 1000 Rd. eller nu 1000 Rigsdaler Rigmønt, som til evig Tid indestaaer i Fuur med første Prioritet, og hvoraf Benterne anvendes til Skolen og de Fattige paa Øen. Fundatsen findes i Hoffm: Fund: Samling Tom. 3, pag. 479. Skolen bestyredes da af en Skolelærer, som tillige var Kirkesanger, og hans aarlige Lønning beløb sig til 20 Tdr. Byg, 6 Tdr. Rug in natura. Accidentser 3 Skpr. Rug, 11 Rd. 1 Mk. 7 Sk. i Penge, Melk til Ost, som omtrent udgjorde 3 Lpd., Paaskeæg 10 Øl¹⁾, Ildebrændsel 52 Læs Fladtørv og 10 Læs Lyng; af ovennævnte Legat 12 Rd. samt Kirkens Lysepenge 3 Rd. 2 Mk.; Højtidsoffer, Bryllupper og Barnedaab omtrent 100 Rd. Desuden en Jordlod til Skolen, hvis Areal Ager, Eng og Hede er 8 $\frac{1}{4}$ Td. Land eller nyt Hartkorn 7 Skpr. 2 Fdkr. 2 Alb. Af denne Jordlod svarer Sognet Skatter og Afgifter, ligesom den og vedligeholder Degnebølg og Skolehuus.

Senere er den Forandring skeet, som og var højlig nødvendig, at Øen har erholdt 2 Skoler og tvende Skolelærere.

Den ene Skole er som sædvanlig paa Hvirpgade, den anden Skole er opført i Byen Debel. Skolelæreren paa Hvirpgade er tillige Kirkesanger; dog ligger Kirkesanger-Embedet ikke for bestandig hertil, men kan omvexles til den af Lærerne, der er bedst skikket til Kirkesanger.

Konge-Korntienden ejes af Løgstørs Skole og Ejeren af Sødal ved Viborg, hver med det halve, og ifølge Fæstebrev af 7de Maj 1764 er denne Tiende til evig Tid overladt Øens Beboere for 3 Mk. pr. Td. Hartkorn. Fæstebrevet er ordlydende saaledes:

„Anne Cathrine Frisenberg, sal. Didrich Jversens efterladte Enke til Sødal, kjendes og vitterliggjør, at jeg hermed stæder og fæster til Fuurlands Beboere den mig til-

¹⁾ Det er nu senere bestemt, at Lærerne i stedet for Æg, Ost etc. aarlig nyde af Kommunen 3 Tdr. Rug og 2 Tdr. Byg efter Kapitelstaxt.

hørende Fuur Sogns Konge-Korntiende, saaledes at samtlige menige Mænd paa bemeldte Fuurland, som saae og høste og tiende bør efter Loven, beholde herefter hver for sig bemeldte Anpart Konge-Korntiende af alle Slags Korn, som de ellers vare pligtige paa Kjærven at erlægge, imod at de derfor aarlig betale til hver 1ste Maj af hver Tønde Hartkorn Bøndergods deri Sognet, som er 160 Tdr. 2 Skpr. 3 Fdkr. 1 Alb, Tre Mark Danske, der udgjør den Summa 80 Rd. 1 Mk. 1 Sk., siger Firsindstve Rigsdaler Een Mark, Een Skilling (hvoraf den halve Deel i det mindste betales i klingende Mønt) til mig eller efterkommende Sødals Ejer paa Sødal. Desforuden betale de aarlig i rette Tider paa behørig Steder alle kongelige ordinære og extraordinaire Skatter og Paabud, som nu ere eller herefter paabyndendes vorder af bemeldte Konge-Tiendes Hartkorn, som er 50 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Og da Christen Thomsen og Christen Christensen af Præstgaard, Gregers Mikkelsen af Nederby og Peder Graversen af Masbad haver paa egne og samtlige Fuur Sogns Beboeres Vegne tilforpligtet sig, Een for Alle og Alle for Een, at indestaae og svare til ovenmeldte aarlige Afgifts rigtige Betaling i rette Tid, med deres nuværende Høbonde Velbyrdige Hr. Peter Enevold Braes til Kokkedal hans Ratification, saa beholde og nyde de samme Kongetiende, saalænge den aarlige Afgift 80 Rd. 1 Mk. 1 Sk. samt Kongelige Skatter og Paabude, som meldt er, deraf i rette Tider uden nogen Ophold bliver betalt; men i manglende Fald, da dette Fæste aldeles at ophøre og Sødals Ejere selv at overlade Tienden til hvem de lyster. Dets til Bekræftelse under min Haand og Segl, ærbødigst ombedende Velædle og Velbyrdige Hr. Hans Severin Rafn i Viborg, Kongelig Majestæts Kammerraad og Landstingsprocurator, samme med mig som Lavværges vilde underskrive og forsegle. Sødal, den 7de Maj 1764. Anna Cathrine sal. Jversens. (L. S.) Efter Begjæring underskriver og forseglers som Lavværges Rafn. (L. S.)

Konge-Kvægtienden er perpetueret Sognepræsten i Vinke ved Viborg.

Færgestedet er stiftet af en af Øens forrige Ejere med kongeligt Privilegium; men da dette Privilegium er forkommet, saa vides nu ikke, hvem Stifteren har været. Det er

anlagt ved den saakaldte Stenerodde, og derfra skeer Overfarten til Branden i Salling, der er det nærmeste Sted til Sallings Fastland, omtrent 880 Alen. — Færgemanden, der nu som de øvrige Beboere er Selvejer, holder en lille Færge til at overføre Heste og Vogn samt Kreaturer og en mindre Baad til Overfart for enkelte Personer. Han sorterer vel under Generalpostdirectionen, men har for Tiden hverken Privilegium eller Taxt. For Færgerettigheden svares fra gammel Tid af aarlig til Kongens Kasse 4 Rd. 2 Mk., Bevis for, at det før har havt Privilegium. Af endeel af Øens Beboere oppebærer Færgemanden aarlig 7 Tdr. 4 Skpr. Rug og 4 Tdr. 4 Skpr. Byg, og de, der yde denne Afgift, have fri Overfart; de øvrige Beboere og Fremmede betale en billig Fragt, der afgiver omtrent 80 Rd. om Aaret og er saaledes Færgeløbets hele Indtægt, fra regnet et ubetydeligt Værtshuushold, hvorpaa haves Privilegium, og hvoraf svares aarlig til Kongens Kasse 4 Rd.

Til Fattigvæsenet, der er reguleret efter Lovene, udrede Øens Beboere nu for Tiden 10 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg og 100 Rd. i Penge. — I de sidste Aar er der opført et ordentlig grundmuret Fattighuus paa Hvirpgade.

Til Øen er i den senere Tid erhvervet tvende Handelsbevillinger. Den første erholdt en Indfødt, Sømænd Jens Christensen, endeel Aar tilbage i Tiden; men da den var meget indskrænket, søgte senere Kjøbmændene Nyholm og Trap i Nykjøbing paa Mors en mere udvidet Handelsret, som de og erholdt. Jens Christensen gik senere Fallit og er nu død, saa denne Bevilling henhviler uden at være bleven fornyet. De nævnte Kjøbmænd have anlagt et Handels-etablissement i Nederby, som bestyres af en Fuldmægtig. Det er i god Flor og afgiver vistnok ligesaa god Indtægt som en jevn Kjøbmandshandel i Kjøbstaden; det er og i flere Henseender til Nytte for Øens Indvaanere, da de nu paa Stedet sely kan erholde de Kjøbmandsvarer, som de før ofte med Besværlighed maatte hente i Kjøbstaden, kun var det gavnligt, at Øens Sogneforstanderskab havde lidt Indseende med, at Handelsretten ikke formeget udvides, ogsaa til uberettiget Værtshuushold og Dobbelt i Butikken; thi dette kan ikke være til Fordeel for Beboerne og heller ikke for Øens privilegerede Kromænd.

6. *Naturproducter.*

Den saa bekendte Sten, af sin rødlig Farve kaldet den røde Sten, har mange Rejsende besøgt og besøge endnu. Den er beliggende paa Øens nordlige Side, omtrent i Midten af en lang Dal, der strækker sig ud til Fjorden og paa begge Sider er omgivet af temmelig høje Lyngbakker, hvorblandt den Bakke, fra hvis Fod Stenen fremkommer i den vestre Side af Dalen, og som har en Højde af omtrent 30 Alen, men dog ikke er den højeste. — Stenen holder 6 til 7 Alen i Højde, er 16 Skridt i Længde og 46 Skridt i Omkreds; forsaavidt den er synlig. Igjennem Dalen og tæt forbi Stenen løber en liden Bæk, der har sit Udspring fra nogle smaa Moser i Dalene længer inde i Hedén, og som paa sin Vej afsætter Okker; men Vandet er desuagtet klart og velmagende. Efter Niels Thaarups Relationer, der i Aaret 1761 berejste Fuur for et mineralogisk Selskab i Kjøbenhavn, skal Bækkens Vand være meget mineralsk; men sandsynlig er denne Angivelse overdreven. Meningerne om Stenens Oprindelse ere forskellige, ja Nogle antage den og for at være et vulkansk Produkt; men egentlig er den et Konglomerat, dannet af Jernsand, forskellige Smaasten og Gruus i Forening med bindende Leerarter, Jernokker og muligt Vitriolsyre samt Gibsdele, der udsat for Luftens og Vandets Paavirkning antager megen Fasthed; den udgjør sandsynligviis endeel af Øens Grundlag, især den nordre og bakkede Deels, da den viser sig flere Steder i Dalene, samt ved Foden af de høje Bakker ved Fjorden, og lige ud for Dalen, hvori den ligger, er en Grund, kaldet Rødstens-Hage, der ganske bestaaer af denne Masse og strækker sig omtrent $\frac{1}{4}$ Miil ud i Fjorden under Vandet. Efter Kyndiges Dom er Konglomeratets Fasthed endeel ringere end den bornholmske Sandstens, men desuagtet er den anvendelig til Bygningsmateriale, hvilket som foranmeldt Fuur Kirke beviser.

Om Stenen er iblandt Øens Beboere flere ikke uinteressante Sagn, hvortil en Hule, som er i dens nordlige Side tæt ved Jorden, har givet Anledning. Hulen har ved Indgangen Udseende af en Ovnsmund, gaaer opad i Stenen og er saa vid og stor inden for Aabningen, at et Menneske kan staae oprejst deri, men bliver ganske smal indad og holder i det hele 4 til 5 Alen. Hulen er oprindelig rimeligviis Lejet af en udtørret Vandaare, der siden ved Menneskehæn-

der er udvidet og har faaet sin nuværende Form. Til Bygningsmateriale vilde Stenen være af Vigtighed, naar man kunde være forsikret om Lejets betydelige Tykkelse og Stenens vedvarende Fasthed i Bruddet, men dette er tvivlsomt.

Hvad Øens øvrige Mineralier angaaer, da er der foreløbig talt herom i 2den Afdeling med Hensyn til Øens Grundlag. I Danske Atlas opregnes meget om Mineralierne, grundet paa bemeldte N. Thaarups Relationer; men alt dette berører paa Fejltagelser. Det dybeste Lag og altsaa tillige det ældste paa Øen skal være Brunkulformationen. Til denne Formation høre de mange forskjellige Leerarter, her findes, saasom Mergelen, Pottemagerleer, Tegl- og Væggeleer, Blaaleer og nogle andre mere magre Leerarter, samt den saakaldte Moleer, som og undertiden, naar den har Fasthed, kaldes Poleerskiffer og udelukkende skal bestaae af Kiseljord, der under Mikroskopet viser sig forstørstedelen at hidrøre fra en Art Infusionsdyr. Cementstenen findes og i bemeldte Moleer, lagviis i bestemte Mellemrum. Den saakaldte graa Skiffer er en Moleerart. Ved den røde Sten findes, som meldt, Okker, der kan benyttes, som den opgraves, og giver en varig guul Farve; naar den brændes, giver den et smukt Brunrødt.¹⁾ Kridt findes i en af Bakkerne paa Øens nordre Side. Dette er saaledes de Mineralier, Øen er i Besiddelse af, uden at tale om Flint, Kampsten, Ahl og stundom smaa Stykker Svovlkiis, der findes her som overalt i Jylland.

Paa Mosetørv har Øen Mangel. De, her findes, bestaae tildeels af forraadnet Træ, der ved Æltning skal gjøres brugbare. Den Mening, at her og skulde findes Stenkul, er vel ligesaa tvivlsom som de øvrige Angivelser. Er det Tilfældet, maae Kullene ligge meget dybt; thi en Undersøgelse, som for omtrent 40 Aar siden blev ledet af norske Bjergkandidater til en temmelig stor Dybde, afgav intet Resultat.

Hvad angaaer den øvrige Deel af Naturhistorien, da er

---

¹⁾ Okkerens Lag ere forskjellige. Paa sine Steder er den 8 til 10 Tommer tyk, paa andre Steder kun et Par Tommer. Øverst er nogle Tommer Muld, derefter et Lag brunt Jernsand eller Jernahl af forskjellig Tykkelse, men meget fast og haardt. Derunder findes Okkeren og under Okkeren enten Jernahl eller Moleer; denne Moleer er meget hvid og fin, saa den næsten ligner Magnesia. Stundom ligger denne Moleer ogsaa imellem Okkeren og Ahlen.

det en unyttig Vidtløftighed at anføre Pattedyr, Planter, Fugle, Amphibier, Fiske, Insecter og Orme, siden de i Almindelighed ere de samme, som findes overalt i Danmark, og ingen særegne Arter, saavidt vides, findes her. Af vilde Dyr kjende vi kun Ræven, Huusmaaren, Haren, Markrotten og Musen. Den graa Huusrotte var omtrent 20 Aar tilbage en almindelig Plage, men lige med et forsvandt den, og siden have Beboerne været fri for den; derimod har Markrotten i de senere Aar formeret sig betydelig, og dette maa tilskrives, at Ræven aldeles ødelagdes, fordi den engang imellem ønskede sig en Lammesteg. Nu da Ræven atter taales her, vil forhaabentlig Markrotten ikke tage Overhaand; thi den er virkelig den bedste Tugtemester for dette skadelige Dyr. De nyttige Fiskearter, som findes omkring Øen, ere opregnede i 4de Afdeling, og de unyttige ere de samme som i den øvrige Deel af Fjorden; dog skal det ikke lades ubemærket, at Blæksprutten en enkelt Gang er fanget herved Øen, men af liden Størrelse.

Hvad Aalen angaaer, da maa der siges et Par Ord om denne vigtige Fiskeart i Limfjorden. Der findes af samme virkelig 5 Arter, uagtet Doctor Krøjer i hans „Danmarks Fiske“ indskrænker den til 3 Arter.

Den første Art er *Gaarduaalen*, der i Eftersommeren kommer fra Aaer og Bække, følger Fjordgrunden, passerer ned ad Fjorden efter Udløbet ved Hals og forsvinder i Havet. Den er kjendelig paa sine sorte Bryst- eller Gjellefinner, har en fed Krop og ialmindelighed betydelig Størrelse, ofte til 6 Pd. Vægt. Den anden Art er *Ktepaalen*. Den er kjendelig paa sit store Baghoved eller tykke Gjeller, spidse Snude, og dens Underkjæbe er længere og bredere end Overkjæben. Den har og i Almindelighed betydelig Størrelse, men er mager og tør i Kjødet. Den tredie Art er *Bredpanden*. Den har et bredt Hoved, afrundet Snude og opnaaer ligesom de foregaaende Arter en betydelig Størrelse, men er federe og mere velmagende end Kleppen. Den fjerde Art er den almindelig bekendte fede og velmagende *Limfjordsaal*, med fedt Legeme, lille Hoved og spids Snude. Krøjer benævner den Vesseeal; men dette Navn maa bero paa en Fejltagelse (se nedenfor). Navnet for denne Art turde vel rigtigst være den almindelige Aal; thi dens Mængde i Fjorden er den største. Den femte Art er *Græs-*

aalen. Den har samme Skabning som den almindelige Aal, men er mørkere af Farve og opholder sig i Fjordens Græs og Bendeltang. Den er den mindste Art, er mager og sær tør i Kjødet, samt ganske lig den samme Art, der findes i Mængde i Mariagerfjord. Det er denne Art, som af Fiskerne nedenfor Løgstør og Nibe benævnes Vesseaal.

Det synes, at Aalen yngler i Efterhøsten eller sidst i August og i September Maaned; thi saameget er vist, at naar Baade, som have været benyttede til Aalefangst, i denne Tid paa Aaret henstaae rolige paa Landet i 8 til 14 Dage, vrimler det tilbageblevne Vand i Bunden af Baaden med smaa Aal ikke større end Synaale.

7. Oldsager.

Fuur har ligesom Landets øvrige Dele en Mængde Gravhøje, der skrive sig baade fra Stenalderen og Broncealderen, Bevis nok for, at Øen, som i første Afdeling bemærket, meget langt tilbage i Tiden har været beboet. Den har til den sidste Tid havt 5 Oldtids-Stensætninger, hvoraf nu kun een, dog i defect Tilstand, er i Behold. De øvrige have Ejerne Tid efter anden bortført Stenene fra til Brug, og de ere nu udslettede af Jorden. Disse Stensætninger laae saaledes:

a) *Kæmpegraven* eller Emmelstene er beliggende paa den Hedelod paa den nordvestlige Deel af Øen, som tilhørte forrige Gaardmand Niels Danielsen i Debel. Den er 103 Alen lang og 10 Alen bred, har 67 synlige Sten i Omsætningen og inde paa Pladsen, 28 Alen fra søndre Ende, 2 store og nogle smaa Sten. Den vender i N. og S., og i den sydlige Ende er opkastet en Forhøjning. Ved en Eftergravning af Ejeren i søndre Ende af Pladsen i Aaret 1843 fandtes, at denne Deel af Stensætningen var Begravelsespladsen; thi deri fandtes to Gravkamre, der dog ikke indeholdt andet end nogle Stykker Rav med Huller i, som hensmuldrede under Fingrene, Bevis for dens Ælde.

b) *Pramen* laa i nuværende Gaardmand i Pikhede Jens Danielsens Hedelod, strax NO. fra den ene af Lundgaardene. Den vendte i NO. og SV. og har tilsyneladende været 75 Alen lang og 10 til 12 Alen bred. Denne vistnok engang anselige Stensætning har nu kun nogle faa Sten tilbage, der mest ligge uordentlig henslængte.

c) *Stendyngen* var beliggende paa den flade Mark, Vøjlkildeagre kaldet, i Gaardmand Jens Thøgersens Agerlod, omtrent midt paa Øen. Den var 67 Alen lang og vendte i N. og S. I nordre Ende var den 6 til 7 Alen bred, i søndre Ende 12 Alen. Stenene vare synlig afglattede paa den indvendige Side, og $1\frac{1}{2}$, 2 til $2\frac{1}{2}$ Alen oven Jorden. Den var en stor og skøn Stensætning, men vistnok dog defect. Stenene ere nu bortførte, og Pladsen jevnet til Agerland.

d) *Stendyngen* var beliggende i Gaardmand Søren Christensens, forhen Mikkell Christensens Marklod, strax ved Pulsvaadvig. Den var 50 Alen lang og 10 til 12 Alen bred, men er nu ganske bortryddet.

e) Den femte laa paa en Bakke, *Stenerbakke* kaldet, i Gaardmand Jens Vesters Hedelod. Den har været 90 Alen lang og 10 Alen bred, samt vendte i Ø. og V. 30 Alen fra vestre Ende var en Fordybning, tildels fremkommet ved at udkaste Sten. Den er ligeledes ødelagt og har kun nogle faa Sten tilbage.¹⁾

Ved nøjagtig Efterforskning er der fundet Levninger af endnu flere Stensætninger, fritstaaende Altere, stenomkrandsede Høje m. v., dog alt i næsten aldeles ruineret Tilstand; men dette beviser imidlertid Forfædrenes megen Færdsel paa denne Ø i forsvundne Dage, og at den længere tilbage i Tiden har været særdeles rig paa Stensætninger fra Oldtiden.

Ved Udgravning af Høje er Tid efter anden fundet baade Sten- og Bronzevaaben, der ere indsendte til Kommissionen for Oldsagers Opbevaring. Det mærkeligste Fund af dette Slags skete i en Høj paa Gaardmand Terkild Mortensens Hedelod i Aaret 1842. Ved i den østerste Høj paa dette Sted at kaste en Kartoffelkule stødte Smed Knudsen paa et Gravkammer af 3 Alens Længde og 1 Alens Bredde, der var dækket med Flækker af Cementsten eller, som de her kaldes, Skiffersten. Efterat Dækket var aftaget, fandtes i Graven et fuldstændigt Skelet af en velvoxen

¹⁾ Om disse Stensætninger er iøvrigt i Aaret 1882 afgivet udførlig Beretning til Kommissionen for Oldsagers Opbevaring, og de ere senere afbildede og atter beskrevne i mit Manuskript, Nørre Jyllands Mærkværdigheder i det 19de Aarhundrede, der findes i det antiqvariske Museum.

Mand, der vendte Hovedet i Vest. Armene laae langs med Kroppen, og ved Skelettets venstre Side laae et Broncesværd, som blev optaget i 3 Stykker. Da ingen Antiquar var tilstede, blev det hele spoleret. Skelettets Been, der ved Optagningen vare fuldkommen stærke, laae længe henslængte paa Stedet, inden de hensmuldrede. I den af Cementflekkerne, som havde ligget over Hovedet, var Mandens Pande, Næse, Mund og Hage fuldkommen aftrykt, men ogsaa dette Stykke gik tabt. Fremdeles er i flere Høje fundet Urner, en Glasperle, Flintmejsler, Stenhamre m. v.

Paa Øens nordre Side, NO. for den nordre Lundgaard, er, som i anden Afdeling bemærket, tæt ved Fjorden en Fordybning i Bakkerne, som endnu den Dag i Dag kaldes Røverstuen, og hvor engang langt tilbage i Tiden skal have boet 12 Røvere. Pladsen synes ikke uskikket til et saadant Brug og kunde, behørig dækket foroven, i den da skovbe-groede Deel af Øen være et sikkert Tilflugtssted for saadanne Folk.

8. *Indbyggernes Sæder og Levemaade*

I den tit paaberaabte danske Atlas, udgivet 1768, beskrives Fuurboerne saaledes: „Indbyggerne ere arbejdsomme, flittige og ved det haardeste Arbejde uforsagte Folk, de ere ærlige, simple og ikke befængte med fremmede Sæder. De leve meget knapt saavel hjemme som ude, en Spegeaal, et Stykke Brød og en Bøtte suur Melk er et godt Maaltid for en Fuurbo. De ere ædrue, Drik, Dobbelt og deslige Laster ere de ej hengivne til; den, der er for saadant, er foragtet imellem dem. De rejse sjelden fra deres Fødestavn, ikke heller indfinde sig Fremmede hos dem, saa det er en gammel Folkeslægt, som beboer dette Land. De beklage sig over, at de ere inddeelte under Soldater Lægd, de vilde hellere tjene til Søs, hvilket maaskee og var bedst; thi ingen bedre Søfolk og Matroser kunde findes end de. Ved deres Bryllupper og Samkvem finder man dem anstændig lystige, de bruge ingen Instrumentalmusik, men fornøje sig med at dandse efter Sang, da baade Kvinde- og Mandkjønnet sjunge mest alle vel og erindre deres Forfædres Bedrifter ved gamle Kjæmpe- og andre Viser. Bruden er klædt i grønt freseret Trøje og Skjørt, Haaret opbunden i en Top, hvorpaa sidder en stor Rose med røde og hvide Baand med

tvende Hængler langs ned ad Ryggen. Brudgommen har en smuk Undertrøje, dernæst en hvid Vadmels Vest og derover en blaa Vest, begge korte, som Skibsfolk bruge dem. Deres Drik ved saadan Lejlighed er godt Øl, som de drikke af smaa Leerskaaler, lidet Brændeviin og derhos en Pibe Tobak.“

Det var den Tids Fuurboer, der beskrives saaledes; nu er det for endeel heelt anderledes. Omtrent et hundrede Aar forandrer meget, saaledes har og meget i hiin Tids Skikke og Sædvaner forandret sig herpaa Øen. Om den nuværende Generation kan med Sandhed siges, at det i Almindelighed er ærlige, simple, tjenstagtige, gjæstfrie, arbejdsomme og flittige Mennesker, der især ved deres Fiskeri ere haardføre og uforsagte Folk, og endnu er det Tilfældet, at en Spegeaal, et Stykke Brød og et Fad suur Melk er et godt Maaltid for mangen Fuurbo; men i Almindelighed lever den formuende Deel af Befolkningen meget bedre end deres Forfædre, og Kaffe, som 30 Aar tilbage i Tiden var en Sjældenhed og kun en enkelt Gang saaes hos de mest Formuende, er nu almindelig og drikkes i hver Mands Huus, og paa sine Steder daglig.

Hin Tids Fuurboer roses og for deres Ædruelighed, samt at de ikke vare hengivne til Drik og Dobbelt eller deslige Laster. Dette kan desværre ikke med Sandhed siges om alle af den nulevende Generation. Der findes mange, ja og ret mange ædruelige, flinke og brave Mænd iblandt dem, men endeel ere ikke frie for at være hengivne til Drik og Dobbelt, og især falder denne Beskyldning den nu opvoxende Ungdom eller endeel af de unge Karle til Last. Den ulykkelige Udbredelse af Brændeviinsfabrikationen og den derved foraarsagede jevnlige Nydelse af denne Drik, især ved Fiskeriet, er formodentlig Aarsag til disse Overdrivelser, da Fuurboen i Almindelighed er godt oplyst i Religionen og sine Pligter, samt en flittig Kirkegænger. Andre Laster, som paa andre Steder saa ofte gaae i Svang, ere til Ære for Befolkningen sjeldne; men det er, som Ordsproget siger, at imellem en heel Hjord kan der til sine Tider findes et skabet Faar. Ogsaa har Fuurboen nu Lejlighed til at udvide sine Kundskaber og blive mere oplyst, da et Sognebibliothek ved flere Mænds Bestræbelser er oprettet og allerede tæller over 400 Bind gode og læseværdige Skrifter, der aarlig for-

øges ved Sammenskud. Da Læselysten stadig tiltager, er det at haabe, at dette Bibliothek med Tiden vil stifte megen Nytte.

De ere nu ikke længere i Land- men i Sølægd, og de unge Karle forlade nu ofte deres Hjemstavn og tage Hyre som Matroser paa Koffardiskibe. En af disse unge Mænd er fortiden i Californien, en anden i Australien, og tvende forlod f. A. Øen for at tage samme Vej. Selv Kvindekjønnene forlader nu sin Hjemstavn og tager Tjeneste paa Fastlandet i Omegnen. — Fremmede taale de heller ikke gjerne som bosiddende iblandt dem, dog er det og i denne Henseende bedre end forhen; men paa saadanne bliver dog altid noget at udsætte, i hvor rigtig og regelret de iøvrigt opføre sig. Et Særkjende har Fuurboen, og det er: naar en Fremmed, især af den bedre Klasse, taler med ham, er han i Almindelighed af dennes Mening, om det endog aldeles er imod hans Overbevisning; dette skeer af Klogskab, dels for ikke at sige noget, der kan mishage, dels af Frygt for, at han skulde sige noget, der kunde være ham eller andre Fuurboer til Skade.

Ved deres Bryllupper og Samkvem gaaer det velanstændigt til, paa det nær, at en eller anden af Gjæsterne, som er for det blanke, kan tage vel meget til sig, og de ere ved saadanne Lejligheder anstændig lystige, men dandse nu, og dandse pænt, efter Violinen, stundom efter tvende. Den gamle gode Skik at erindre deres Forfædres Bedrifter er her som andre Steder paa Vejen til at falde reent bort.

Et Bryllup, naar det skal være anseligt, varer gjerne 3 Dage, til sine Tider den 4de Dag med, og forinden Brylluppet gaae Brud og Brudgom i Almindelighed i Besøg til Familie og Venner for at forhøre, om de vil komme til Brylluppet, og hvad de vil give i Brudegave. En bager en Bægt Brød til dem, en anden brygger en Tønde godt Øl, en tredje giver Korn, Malt eller Brændeviin, en fjerde giver røget Kjød, og saa fremdeles. Dette „Fund,“ som det kaldes, afgives nogle Dage før Brylluppet og afleveres gjerne af Mand og Kone i Forening, der da erholde et lille Gilde. Hvem der ikke leverer Naturalpræstationer, giver Penge i Brudegave, efter Lejlighed 1 til 2 Specier for Familien, der deltagere i Højtiden. — Bruden er nu ikke længere klædt i Grønt, men i sort Klædes Trøje og Skjørt, hvidt Tørklæde

om Halsen samt hvidt Forklæde. Paa Brystet har hun en saakaldet Brudsmek, besat med Sølvkniplinger og Silkesløjfer, og paa Hovedet en saakaldet Valk, dannet af Sølvkniplinger med 4 Hængler ned ad Ryggen. Brudgommen er iklædt en Undertrøje, derefter en mørkeblaa Vest, en ydre og længere Vest og endelig en saakaldet Trøje, alt ligeledes mørkeblaat, besat med blanke Metalknapper, sorte korte Beenklæder med

Et Brudepar paa Fuur.

blanke Knapper ved Knæerne, mørkeblaae Strømper og Støvler eller Sko. — Deres Drik ved Brylluppet er ikke som forhen godt Øl af Leerskaaler og lidet Brændeviin. Istedet derfor er det nu Brændeviin og godt Øl til Overflødighed, Kaffe og Puns i smukke Porcellains Skaaler, og paa Brudebordet stundom et Par Flasker gammel Viin. Tobak kan ikke undværes.

For 20 til 30 Aar siden var det og Skik, at en Kone, naar hun efter Barselseng holdt sin Kirkegang, indbød endeel Koner og Piger til at følge sig i Kirke og ofre med hende; jo større Følge, jo mere anseligt. De mødte Søndagmorgen i Huset, hvor de fik et lille Gilde bestaaende af Fisk, varmt Øl eller Bygsuppe, samt Kjød eller Steg; Brændeviin, Kaffe og godt Øl maatte ikke mangle. Efter Kirketjenesten gik hver til sit. Nu er denne Skik, som det her hedder, for en stor Deel gaaet af Mode, og til ingen Skade for Præst og Degn; thi Offeret var i Almindelighed 2 og 1 Sk. eller 4 og 2 Sk.

Naar Manden dør, sidder Konen altid paa Vognen ved Kisten, naar Liget føres til Kirkegaarden for at begraves, men ikke som i gamle Dage med et sort Skjørt over Hovedet; naar ellers Nogen dør, enten Børn eller Andre, sidde de nærmeste Slægtninge paa Vognen hos Liget.

Naar enten Mand eller Kone er bleven Enke, frier han eller hun ikke selv, men sender en af sine Slægtninge eller gode Venner som Bud til den Person, der er udseet til at træde i den Afdødes Sted; faaer man Ja, henter Enkemanden en af de næste Aftener Pigen eller Fruentimmeret hjem, og hun betragtes strax som Kone i Huset. Er det en Enke, møder Karlen eller Mandfolket en af de næste Aftener i Huset og betragtes ligeledes strax som Mand. Enkestanden varer sjelden ret længe. Er derimod Frieren saa uheldig at faae Nej paa første Sted, henvender han sig til andet, tredie, ja vel og fjerde Sted; faaes Nej alle Steder, og det rygtes, er det ikke altid, at enten Enkemanden eller Enkekonen atter bliver gift.

De gamle Mænd brugte 30 til 40 Aar tilbage i Tiden en Dragt, der havde endeel tilfælles med Omegnens Dragt, kun med den Forskjel, at de vide Buxer, som hos Amaerne ere sorte, her vare hvide; men ligesom Fuurboerne i andre Dele nu afvige fra deres Forfædres Skikke og Sæd-

vaner, saaledes gaer det og med Klædedragten.¹⁾ De Yngre begynde i det hele at klæde sig ligesom Beboerne paa Fastlandet, og de unge Piger, der ville betragtes som lidt mere end almindelig dannede, have nu og bortkastet Moders og Bedstemoders Dragter og klæde sig ligesaa smukt og net som nogen Kjøbstadpige, naar de besøge Guds Huus eller komme i højtidelige Forsamliger.²⁾

9. Præsterne siden Reformationen.

Bag paa Prædikestolen er, som i 5te Afdeling omtalt, en Tavle, hvorpaa Præsternes Navne ere optegnede. For oven paa Tavlen staaer: Fra Reformationen har her disse Præster været. Neden paa Tavlen: Gud os i Mørke Lyset gav, hans Navn vær evig æret. Præsterne følge saaledes:

Hr. Niels Sørensen Alling. Hr. Niels Andersen Sjørup.
Hr. Daniel Didriksen Nested. Hr. Jens Christensen Ørum.
Hr. Christen Nielsen, døde Palme Løverdag 1667. Hr. Vil-
lads Lauritsen Ringholm, døde i Martio 1670. Hr. Mogens
Castensen, døde 1672. Hr. Magister Peder Lauritsen Schive,
døde 15de Jan. 1695 (1). Hr. Jochum Jørgen Christopher-
sen Højer, døde Palme Løverdag 1731. Præst i 42 Aar (2).
Hr. Niels Iversen Arrøe, døde 1ste Jan. 1768. Præst 36
Aar (3). Hr. Iver Nielsen Arrøe, døde 3die Sept. 1806.
Præst 38 Aar (4). Hr. Ole Sørensen, forflyttet til Vren-
sted og Thise i Vensyssel. Præst i 20 Aar (5). Hr. Sø-
ren Bredstrup, Sognepræst i Brørup og Lindknud, kaldet
1827, forflyttet til Nustrup i Ribe Stift 1835. Præst i 8
Aar (6). Hr. Niels Kirkemoe Bechmann, Adjunkt ved Hor-

---

¹⁾ Hammerich traf endnu ved Kirkegangen Beboerne allesammen i deres Nationaldragt, som han beskriver således: For Mændene: brede Hatte (til daglig Brug grønne Kalotter med Bræmmer af Skind, der ligne de norske), langt Hår, store Kitler med Sølvknapper, Knæbuxer, hvortil de Gamle endnu føje Lærreds Pludderhoser, hvide Strømper og Træsko; for Kvinderne: grønt Livstykke, Hue med Vinger og store Tørklæder om Mund og Hals. (Brage og Idun II). J. K. — Hertil skal dog bemærkes, at Beboerne aldrig have brugt Sølv-, men blot blanke Metalknapper, ligesom og, at de ikke have brugt hvide Strømper til Kirke; men maaskee kunne nogle faa af de gamle Mænd have brugt de hvide Lærredsbuxer, temmelig lig Amagerne. — ²⁾ I Sprog og Udtale afvige Fuurboerne og fra de andre Jyder. Mangt et gammelt dansk Ord, som forlængst er forsvundet andre Steder i Landet, findes endnu her.

sens lærde Skole, kaldet hertil 1835, forflyttet til Hald ved Randers 1841. Præst 6 Aar (7). Hr. Ernst Christian Fischer, kaldet hertil 1841, forflyttet til Viby i Fyen 1853. Præst 12 Aar (8). Hr. Michael Rodevald Jørgen Gjørup Brandt, kaldet hertil 1853 (9).

1) Han var en lærd Mand og havde, som hans i 5te Afdeling anførte Gravminde udviser, rejst udenlands. Hans Hustru var, som forhen sagt, Dorthea Sidenburg, en Præstedatter fra Selde i Salling. Hvor mange Børn han havde, eller hvor de blev af, vides ikke.

2) Hr. Højer var født i Horsens og Kapellan hos Bertram From i Selde, da han i Aaret 1695 blev kaldet til Præst paa Fuur. Hans Hustru var en Datter af bemeldte Pastor From. Hendes Navn var Drude, og hun døde vanvittig 1714. Højer har den Fortjeneste at have anlagt den første Frugthave paa Øen ved Præstegaarden. Efter saa mange Aars Forløb findes endnu Frugttræer i Præstegaardshaven, som han har plantet, og som endnu bære Frugt.

3) Niels Iversen Arrøe, der blev 63 Aar gammel, er Stamfader til Familien Arrøe. Hans Fader var Hr. Iver Enevoldsen, først Kapellan i Ranum, senere Præst til Bjørnsholm og flyttede til Vadgaard Præstegaard. Moderen var Inger Maria Villumsen, Datter af Formanden i Embedet. Med hende havde han 3 Sønner og 1 Datter. De tvende Sønner antog efter Præstegaarden Tilnavnet Vadgaard, den ene blev Præst i Skelund og Visborg, den anden i Vive, Ove og Valsgaard; den tredje, Niels Iversen, der af ubekjendte Grunde antog Tilnavnet Arrøe, blev Præst paa Fuur og senere tilige Provst i Harre- og Nørre-Herreder. Han var to Gange gift, først med Cathrine Højer, en Datter af hans Formand, anden Gang med Abalone Bjerregaard. Han havde flere Sønner og to Døttre. En Søn Laurits Arrøe blev Præst til Hjerk og Harre i Salling og efterlod sig kun 1 Søn, senere Ejer af Aagaardsholm i Salling. En anden Søn, Iver Arrøe, blev efter Faderen Præst paa Fuur, se nedenfor. En tredje Søn blev Handelsmand i Kjøbenhavn. Den ene Datter blev gift med en Pibemager Bruun ved Aalborg, der døde 1853 106 Aar gl. Den anden Datter blev gift med en Müller, som ikke vides hvad var, men efterlod 1 Søn og 2 Døttre, hvoraf Sønnen Niels Arrøe Müller senere blev Kapellan hos sin Onkel Iver Arrøe paa Fuur og tilsidst Præst paa

Jegindø, hvor han døde, efterladende Enken, der var en Bondepige fra Masbadgaard herpaa Øen ved Navn Johanne Sørensdatte. Den ene af Müllers Søstre blev gift med en rig Proprietair Christen Jacobsen til Hegnet i Salling. De havde mange Børn, og det gik tilsidst ganske til Agters for dem. Hun døde, før den yderste Nød kom, og han kort Tid forinden han som aldeles fattig Mand skulde forlade Gaarden og leve af andres Naade. Den anden af Müllers Søstre var gift med en Bondemand i Grinderslev i Salling ved Navn Esper Vestergaard. En af Familien, Mogens Christian Arrøe, til hvem N. J. Arrøe er Oldefader, har for faa Aar siden beboet en Bondegaard herpaa Øen.

4) Hr. Iver Nielsen Arrøe var, som anført, Søn af Formanden i Embedet og døde 73 Aar gammel ugift, men som en meget formuende Mand. Fuurboerne have den Dag i Dag endeel Fortællinger om hans mange Egenheder.

5) Hr. Ole Sørensen var født i Hevringholm eller dennes Mølle og blev kaldet til Præst paa Fuur i Aaret 1806, hvor han modtog en yderst daarlig og forfalden Præstegaard, som han ganske fra Grunden af opbyggede. Altid var han den trængende Fuurbo til Tjeneste med sin Pung, og de, som ikke trængte paa denne Maade, hentede Raad og Trøst hos ham. Efter 20 Aars Forløb blev han forflyttet til Vrensted og Thise i Vensyssel, og faa Aar derefter atter til Hundstrup, Østerild og Hjardemaal i Thy, hvor han døde 1853 i en temmelig høj Alder, efterladende sig en betydelig Formue, efter Sigende 30,000 Rd. Han var første Gang gift med Jomfru Inger Dorthea Stigaard fra Irup i Thy, med hvem han havde 2 Sønner og 5 Døttre, der endnu alle leve. Hun døde og er begravet paa Fuur. Anden Gang var han gift med Enkemadame Hansen, Datter af hans Formand i Vrendsted; med hende havde han tvende Børn, en Søn og en Datter.

6) Hr. Bredstrup var en svagelig, vranten og melankolsk Mand, der stedse følte sig ulykkelig, og altsaa var det heldigt, at han efter kort Tids Forløb blev forflyttet. Han døde i Nustrup i Tørninglen 1851, 81 Aar gammel. Med sin Hustru, en Jomfru Bang, havde han kun en Datter, hvis Skjæbne er ubekjendt.

7) Hr. Bechmann, hvis Fader var den bekjendte og agtede Konsistorialraad Bechmann, Præst til Raarup ved Horsens og Ejer af Herregaarden Rask, var først Adjunkt ved Horsens

Skole, før han blev Præst paa Fuur. Familien stammer ellers fra Vensyssel. Stamfaderen var en Bondesøn, som den bekjendte og meget lærde Hans Gram i sin Tid holdt frem til Studering, og som antog Navn efter sin Fødegaard. Pastor Bechmann var en hæderlig og agtværdig Præstemand, der meget søgte at udbrede Guds frygt og Sædelighed i Menigheden; dog var han maaskee lidt for orthodox. Han blev i Aaret 1841 forflyttet til Hald ved Randers, senere til Hundstrup i Thy efter O. Sørensen, og derfra atter til Lolland. Hans første Hustru, en Jomfru Bønnelykke fra Horsens, som endnu er velsignet her paa Øen for hendes elskelige Karakter og Godgjørenhed imod den Trængende, døde her og ligger begravet paa Kirkegaarden. Hans anden Hustru, Søster til den første, døde, imedens han var Præst i Hald. Han er nu tredie Gang gift, men med hvem, vides ikke.

8) Præsten Fischer er født i Stenmagle i Sjælland 1806, hvor hans Fader var Præst, og kom i Herlufsholm Skole. 1835 blev han personel Kapellan i Udby i Sjælland og 1841 Præst paa Fuur. Han opførte endeel Diger om Præstegaardens Mark og beplantede dem med Hvidtorn; dertil var han en dygtig Landmand og vældig Jæger. Hans Hustru var en Fynbo. Hvor mange Børn han havde med hende, vides ikke, da han efter endeel Aars Forløb blev forflyttet til Viby i Nærheden af Kjerteminde.

9) Hr. Rodevald Brandt er født 1819 i Bredstrup ved Viborg, hvor Faderen var Præst. Han var først Lærer ved den lærde Skole i Rønne paa Bornholm og kom hertil 1853. Hans første Hustru var Frøken Nikolette v. Bülow, med hvem han havde 2 Sønner og 1 Datter. Denne smukke, særdeles dannede, kloge og vakre Kone døde saa at sige pludselig og ligger begravet paa Fuur Kirkegaard. Hans anden Hustru er en Fuurboinde, Datter af Rokkedrejere og Husmand Anders Bjerre i Debel.

10. Gamle Sagn i Folkemunde.

Da disse ere fortalte af Fr. Hammerich i „Brage og Idun,“ II, S. 309—311, 319—326 og i Sv. Grundtvigs „Gamle danske Minder i Folkemunde,“ ville vi henvise til disse Skrifter og her indskrænke os til et Par Stykker, som meddeles, det første, fordi det er af større Interesse end de fleste, og fordi vi troe at kunne gjengive det nøjagtigere i et Par En-

keltheder, det andet, fordi det i „Brage og Idun“ er ufuldstændigt.

Engang, da Kong Valdemar den fjerde vilde tilhest, blev han med den venstre Fod staaende i Stigbøjlen og faldt reent i Staver eller Tanker. Det hændte sig nu, at en Mand, Kongen havde dømt tildøde, blev ført forbi, gjorde Knæfald og bad for sit Liv. Kongen foer op: „Kan du skaffe mig at vide, hvad Tanke det var, der nu gik mig af Minde, og om det vil skee, skal du blive fri.“ Herpaa fik Manden Lov til i et Aar at rejse Landet rundt for hos alle kloge og synske Folk at skaffe den forønskede Oplysning. Han rejste længe, men uden Held; endelig kom han til en gammel Kone i Finderup i Nærheden af Viborg, der var sær berømt for sin Fremsynethed; dog var hun i denne Henseende ikke klogere end alle Andre, men gav Manden det Raad at rejse til Vordebjerg i Fjendsherred, hvor der boede en Dvergmand, der var den klogeste i hele Landet. I Bjerget var et grønt Hul, og naar han bankede 3 Gange paa med den hvide Stav, han havde i Hænde, kom Dvergmanden ud. Manden rejste til Bjerget og fik Dvergen i Tale. Dog, kort at fortælle, han var ikke klogere end alle de Andre, men sagde: „Jeg har en Fætter i Daugbjergdöis, tag du til ham; thi han er klogere og mere fremsynet end jeg.“ Manden tog altsaa Stav i Haand og styrede ad Daugbjerg; men det gik ham ikke et Haar bedre her end forhen. Dvergen vidste heller ingen Ting, men sagde: „Jeg har en gammel Fætter i den røde Sten paa Fuur; kan han ikke vide det, saa er der Ingen i Danmark, der kan give Oplysning.“ Manden rejste altsaa derhen, og det traf sig, at han just ved Midnatstid stod ved Hulen og bankede tre Gange paa. Der kom en gammel, udlevet Dverg rokkende frem. Manden fortalte sit Ærende og hilste fra hans tvende Fætttere, hvortil den Gamle svarede: „De tvende Dverge ere mine Sønner, og jeg kan nok hjælpe dig, men du skal først sige mig tre Sandheder.“ Manden tænkte sig lidt om og sagde: „Meget har jeg rejst, og vidt har jeg faret, men aldrig seet saa fast et Huus som dit.“ — „Ja, det vil jeg nok troe, for det er hulet af en Sten; nu videre.“ — „Meget har jeg rejst, og vidt har jeg faret, men aldrig seet saameget Guld og Sølv paa een Plet.“ — „Ja, det er Sandhed; men endnu een!“ — „Meget har jeg rejst, og vidt har jeg været,

men aldrig seet saa lille en Mand med saa stort Skjæg;“ for det var saa stort, at den bitte Mand næsten traadte derpaa. „Ja,“ sagde Dvergen, „saa vil jeg og sige dig, hvad Kongen tænkte paa, og det var, at han vil vinde Sverrig til Danmark; men hils ham fra mig, at det ikke skeer i hans Tid; han maa overlade det til sin Efterkommer.“ — Manden tog derefter Afsked og ilede fornøjet til Residenten for at berette Kongen Udfaldet af Rejsen og saaledes beholde Livet.

Hvorvidt denne Historie er Sandhed eller blot Sagn, bedømmes ikke; men vist er det, at Kong Valdemars Datter, den glørværdige Dronning Margrete, udtørte Gubbens Udsagn.

Paa Højderne af Fuurlands nordvestlige Deel ligger to Høje, Smediehøjene kaldet. De have erholdt dette Navn af følgende Tildragelse. Det hændte sig engang, at en Huusmands Kone fra Debel By slog Lyng i Nærheden af disse Høje. I Middagsstunden lagde hun sig ved dem for at tage sig lidt Hvile, men hørte til sin Forskrækkelse, ligesom om der stod en Smed i Højen og smedede paa sin Ambolt. Da hun kom hjem om Aftenen, fortalte hun Tildragelsen, der snart blev almindelig bekjendt paa Øen, og mange Mennesker besøgte Højen for at høre den underjordiske Smed smede. Iblandt disse var der og en ung og meget smuk Kone fra bemeldte Debel; hun lagde sig engang ved Højen for ret i Mag at høre Smeden arbejde; men Bjergmanden, (thi saadan En var det) der fandt overordentlig Behag i hende, aabnede Højen og tog hende ind til sig. Da hun ikke kom hjem om Aftenen eller Natten, blev der naturligviis megen Spørgen og Leden om hende; men borte var hun, og borte blev hun. Endelig faldt Manden paa de Tanker, at hun var opsnappet af Underjordiske, eftersom han vidste, hun vilde til Højen for at høre Smeden hamre; han gik derfor ofte til Højen, raabte og bad, at hans Kone endelig igjen maatte komme til ham; men efter mange forgjæves Opfordringer erholdt han endelig det Svar, at det kunde ikke skee, saasom hun nu var Bjergmandens Kone. Efter en Tids Forløb bliver Konen frugtsommelig ved Bjergmanden; men da Tiden kom, hun skulde forløses, kunde dette ikke skee, før en Gjordemoder fra Jordens Overflade blev hentet. Det indtraf derfor ved Midnatstide, at en Vogn kom

kjørende og holdt udenfor Øens Gjordemoderhuus, og at Kudskens bad Gjordemoderen i største Hast at følge sig for at hjælpe hans Kone i Barselaffairer. Gjordemoderen var hurtig og satte sig tilvogns uden i denne Hast at spørge, hvorhen hun skulde, og blev da kjørt lige ind i den ene af Højene. Hun kjendte strax den bortblevne Kone, forløste hende, og da hun var færdig dermed, blev hun af Bjergmanden befordret hjem. Hun affordrede ham ved Hjemkomsten Betaling for Forretningen, og han bad hende holde Forklædet frem, hvori han kastede noget, der lignede en Ildkugle, som hun hastig smed fra sig i Steget udenfor Vinduerne. Derefter forsvandt Bjergmanden; men da Gjordemoderen næste Morgen aabnede sin Dør, seer hun noget skinnende ligge i Steget og finder, at det er et stort Stykke Guld, Manden havde givet hende. Denne forunderlige Tildragelse rygtedes snart, og da Manden nu med fuldkommen Vished vidste, hvor han skulde søge sin Kone, som han ikke kunde leve foruden, søgte han uafsladelig til Højene med idelig Bøn, at hun endelig vilde komme tilbage. Konen havde da været saalænge hos Bjergmanden, at hun havde lært at aabne Højen, og tilkjendegav sin Mand, at det vilde være til deres Skade, hvis han fik hende hjem igjen, da hun nu intet kunde udrette til Gavn oven paa Jorden; men da Manden blev ved med sine Bønner, bestemte hun ham en Tid, da Bjergmanden ikke var tilstede. Han mødte da og førte hende hjem i sit Huus, hvor hun satte sig i Kakkelovnskrogen paa en Stol; men her blev hun og stedse uden at kunne foretage sig det mindste Nyttigt, indtil hun efter endeel Aars Forløb døde. Gamle Folk har sagt, at de Ægtefolk, som denne Tildragelse hændte, boede i et Sted i Debel, hvor gamle Jens Danielsen endeel Aar tilbage i Tiden boede.

I Bjerregaard i Nederby kom i gamle Dage undertiden en Ellekone ind, naar de bagede, for at varme sig ved Ovnen; hun havde gjerne et Barn paa Ryggen, og hendes Bryster vare saa lange, at hun kunde slaae dem over Skuldrene og give Barnet paa Ryggen Die. I samme Gaard hørte de og om Vinteraftener jevnlig Puslen og Smaasnakken i Kakkelovnskrogen, som Ingen forstod, indtil en Aften Døren blev aabnet, og en, som de ikke kunde see, kom ind og sagde lydelig: „Hils Pig, at Piag er død,“ hvorpaa svarede

fra Kakkelvnskrogen: „Saa bliver vi her ikke længere.“ Siden den Tid har man ikke i Gaarden mærket til disse Fremmede.

Man har endnu den Formening paa Fuur, at Ellekonerne ere særdeles virksomme til at spinde paa Rokke, saa at enhver ældre Kone endnu med Forsigtighed hensætter sin Spinderok om Aftenen og vender Bagsiden ud, da hun ellers troer, at Ellekonerne om Natten vil spinde derpaa.

Beskrivelse af Gaardboe Sø i Horns Herred, Hjørring Amt.

Af A. Peter Gaardboe.

For tusinde Aar siden maa Vendsyssel have seet heelt anderledes ud end i vor Tid. Mange Steder, hvor der nu findes Mose- og Engstrækninger, have dengang utvivlsomt været blanke Søer eller Moradser.

At Raabjerg og Elling Sogne, tilligemed Dele af Mosbjerg, Tolne og Tversted Sogne, er en meget yngre Dannelse end det tilgrændsende Høiland i Aasted, Tolne og Mosbjerg Sogne, er en afgjort Sag, og der er al Sandsynlighed for, at dette Lavlands senere Fremkomst kan tilskrives den i geologisk Henseende saa mærkværdige Naturvirksomhed, nemlig den Hævning af Landet, som, efter Professor Forchhammers Forklaring af Stribningsphænomenet og Hævningsforholdene i Norden, stadig men regelmæssig ogsaa foregaaer i den Deel af Jylland, som ligger norden for Nissum Fjord; som Følge af denne Hævning, i Forening med Opskylling af Vesterhavet og Kattegattet, er Egnen i Tidernes Løb forvandlet til tørt Land, med Undtagelse af Gaardboe Sø, hvor den oprindelige Havbund har været af større Dybde, eller hvor der muligviis senere, ved plutoniske Kraftyttringer, er foregaaet en Sænkning. Til Støtte for denne Hypothese kan anføres, at der paa flere Steder i Søens Sandbund findes betydeligt udstrakte og indtil $\frac{1}{2}$ Alen dybe, sammenskyllede

Lag af flere Slags Muslingskaller — hvoriblandt ogsaa Østerskaller —, og af hvilke flere Sorter endnu ere temmelig holdbare.

De Dele af det ommeldte Lavland, som senest have staaet under Vand, ere øiensynlig den Mose- og Engstrækning, som begynder ved Herregaarden N. Elkjær og strækker sig mod Sydost langs Høilandet heelt ned til Kattegattet lidt Nord for Frederikshavn, tilligemed den Eng- og Mosestrækning, som begynder ved Gaarden Slynge i Tversted Sogn og strækker sig mod Syd langs Grændsen mellem Raabjerg, Tversted og Mosbjerg Sogne — Gaardboe Sø og Nors Aa — ned norden om Blæsbjerg, Ballehede og Vien i sidstnævnte Sogn. Imellem Vien og Gaarden Vesterholmen i Elling Sogn bøier denne Engstrækning mod Sydvest og forener sig med den førstnævnte.

At det omhandlede store Fortids Vandbækken, som øiensynlig har strakt sig fra Vesterhavet ved Tversted til Kattegattet ved Frederikshavn, har været seilbart, derfor taler den Omstændighed, at en ikke ubetydelig Indsænkning eller Kløft umiddelbart mod vestre Side af det saakaldte „Møgelbjerg“ i Eskjær Skov endnu benævnes „Møgelbjerg Havn,“ og maa denne naturlige og til Havn velskikkede Bugt, hvis Bund endnu er i Niveau med den tilgrændsende Mose, ogsaa have kunnet afgive et sikkert Tilflugtssted for Datidens mindre gode Fartøier, naar Vesterhavet, hvis vældige, dumpe Toner, umiddelbart efter en Storm, endnu kunne høres ved „Møgelbjerg,“ har væltet sine Bølger mod det nu saa langt fra sin fordums Nabo, Havet, fjernede ældgamle Høiland. — Ogsaa er det vitterligt, at der lidt Nord for Dvergetved i Tolne Sogn i oftnævnte Mosestrækning eller Fortids Havbund for omtrent to hundrede Aar siden er bleven opgravet et Skibsanker, ligesom der ogsaa 1826, af Gaardmand Christen Pedersen i Blæsbjerg ved Tørvegravning 3 Alen under Jordens Overflade blev funden 2 Egetræes Aarer i Mosen lidt Nord for „Møgelbjerg Havn.“

Gaardboe Sø, som i 1852 endnu indeholdt omtrent 1400 Tdr. Land og var henved 2 Miil i Omkreds, er naturligviis en Levning af den nordre Arm af formeldte Fortidens større Sø eller Fjord, og endnu den Dag idag er den i umiddelbar Forbindelse med den ommeldte Engstrækning langs Nors Aa og ligger paa Grændsen mellem Raabjerg og Tversted Sogne

med omtrent Halvdelen i hvert og strækker sig paalangs fra Nord mod Syd mellem Gaarden Slynge i Tversted Sogn og Søriggaardene i Raabjerg Sogn, hvilke sidste ligge 590 Al. fra den gamle „Søbrink“ (Søbred) og den første 800 Al. fra samme. Gaardboegaardene i Raabjerg Sogn, 4 i Tallet, ligge 640 Al. Øst for Søen, de 2 paa søndre og de 2 paa nordre Side af Knasborg Aa, i hvilken Søen har Afløb i Kattegattet. Mod Vest begrændses Søen af de saakaldte Tversted Sørigenge, og for omtrent 15 Aar tilbage, medens den havde den ovennævnte Størrelse, var den langs vestre Side omgivet af et paa de fleste Steder over 50 Al. bredt Belte, tætbevokset med henved 3 Al. høie Siv, hvor, saavel som i Knasborg og Nors Aaer, af hvilke den sidste løber til Søen, Forfatteren heraf for en Snees Aar siden har deeltaget i mangel stor og fornøielig Andejagt. De nævnte Aaer, som dengang, med Undtagelse af enkelte dybe Huller, kun havde 1 Alens Dybde, vare i Bunden tætbevroede med Aakander og enkelte Steder med Rørtag.

Som Følge af, at Søen i hiin Tid manglede tilstrækkeligt Afløb, bleve dens sandholdige Bredder, navnlig i Vintertiden, naar Isen brød op og stærke Storme dreve den mod Land, oprevne, og Søen udvidede sig aarlig ikke ubetydeligt. Ved en, i Anledning af den nye Matriculs Indførelse og ifølge Placat af 24de Juni 1840, i Sommeren 1843 foretagen Undersøgelse blev det oplyst, at Gaardboe Sø siden 1811 alene af Gaarden Slynge Enge havde bortskyllet $3\frac{1}{2}$ Tdr. Land, og for at raade Bod paa denne Ulempe blev der i Sommeren 1854 ved et Landvæsenscommissionsmøde for Knasborg Aaes Vedkommende affattet et Regulativ, ifølge hvilket en lavere Vandstand i Søen skulde tilveiebringes ved at uddybe Aaen i Munden, hvilken Foranstaltning havde til Følge, at Aaleiet, efterat dets omtalte Bevoksning med Vandplanter var bortryddet, i den løse, kun af lutter Strandsand bestaaende Grund er bleven 5 à 6 Alen dybere, og at Søen som Følge deraf nu er udtørret indtil Halvdelen af dens tidligere, og senest i 1852, havde Størrelse.

Ved Knasborg Aaes tiltagende Dybde og Søens fremskridende Udtørring ere de nærliggende Gaardboegaardes Indmarkslodder, som bestaae af Strandsand med et meget tyndt Grønsvær, blevne saa udtørrede, at de næsten allerede ere uskikkede til at dyrkes, ja endogsaa true med at bryde op i

Sandflugt, og ligesom den til Gaardboegaardenes Eiendomme grændsende Jennets Klit, af hvilken en Deel endnu benævnes „Gaardboe Gammelmark,“ øiensynlig er fremkommen ved en lignende i en fjern Fortid foregaaet deelviis Udtørring af den oprindelig meget store Gaardboe Sø, saaledes vil det ufeilbarlig ogsaa skee, at de nævnte Gaardes Indmarkslodder ved en fortsat Udtørring af Søen ville bryde op i Sandflugt.

Endnu sees tydeligt Søens ældgamle Bredder (Brinker), begyndende lidt Øst for Nørresørig i Raabjerg Sogn, hvorfra de, i omtrent $\frac{1}{8}$ Miils Udstrækning, gaae lige i Øst og derefter bøie næsten lige mod Nord og omtrent naae hen til Gaardboe. Den nævnte Bøining af de gamle Søbredder skeer ved de saakaldte „Fiskerbakker,“ hvilken Benævnelse tyder paa, at Fortidens Fiskere der have havt en Art Baadhavn eller Landgangssted.

At den omhandlede store Fortids Sø eller Fjord, af hvilken den nuværende Gaardboe Sø har udgjort en Deel, og som uden Tvivl endnu i Slutningen af Middelalderen omgav Blæsbjerg, har staaet i Forbindelse med eller ialtfald i en større, og muligviis seilbar, Aa har havt Afløb til Vesterhavet, maa ansees for ganske vist.

Et 100 Aar gammelt Kort, som Forfatteren heraf er i Besiddelse af, viser ogsaa, at Gaardboe Sø har havt Udlob i Vesterhavet ved Tversted, og skjøndt der er al Grund til at betvivle, at Søen i dens nuhavende Størrelse for 100 Aar tilbage har havt Afløb til Vesterhavet, tyder det nævnte Korts Udvisende dog umiskjendeligt paa, at dette alligevel i en fjernere Tid, sandsynligviis for 4 à 5 Aarhundreder siden, nemlig medens Søen naaede heelt op til Eskjær Skov, har været Tilfældet. I Slutningen af forrige Aarhundrede stod Møsen imellem Blæsbjerg og Eskjær Skov stadig under Vand i Vintertiden.

Længe efter at der blev tørt Land mellem Eskjær Skov og Blæsbjerg maa Engstrækningen paa begge Sider af Nors Aa have staaet under Vand, da denne ligger betydeligt lavere end dens Nabo, Mosestrækningen langs Høilandet.

Tilintetgjørelsen, eller ialtfald en betydelig Indskrænkning, af Afløbet fra den store Fortids Sø til Vesterhavet ved Tversted, maa, foruden Virkningen af den omtalte Hævning af Landet, ogsaa tilskrives Sandflugten i dens letsindigste Ungdom, eller medens Klitterne paa Jyllands Vestkyst endnu

vare levende — ikke sammengroede — og anrettede de store Ødelæggelser i Raabjerg og den nordlige Deel af Tversted Sogn, hvorom de mange tydelige Spor af Huuspladser og Agerjord, som findes i de store Klitter, frembære lige saa troværdige som sørgelige Vidnesbyrd. Efter hvad det nævnte gamle Kort udviser, har den lidt Sydvest for Raabjerg Kirke liggende lille, til Præstegaarden hørende Sø ligeledes i Fortiden havt Udløb i Vesterhavet.

Den som foranmeidt stedfundne naturlige Dannelse af et Afløb fra Gaardboe Sø til Kattegattet, som med temmelig Sikkerhed kan antages at være skeet samtidig med at dens Afløb til Vesterhavet er ophørt, har ikke kunnet møde nogen synderlig Vanskelighed i den løse Sandgrund, saameget mindre som Niveauforholdene, før de høie Klitter optaarnede sig paa Vestkysten, ikke kunne have været meget forskellige, da Søen ligger omtrent lige langt fra begge de nævnte Have. Men endnu engang skulde de omtalte Elementer, Sand og Vand, kæmpe mod hinanden, idet nemlig det oprindelige Afløb fra Søen til Kattegattet, — af hvilket endnu tydelige og umiskjendelige Levninger, nemlig et paa flere Steder dybt Aaleie, ere at see paa Strækningen fra den østre Gaard i Jennet i Raabjerg Sogn mod Syd gennem „Jennets Gunger“ og videre i samme Retning vesten om Gaarden Heden i Elling Sogn heelt ned til Landsbyen Jerup i samme Sogn, hvor den, norden om denne By, har løbet ud i Kattegattet — ogsaa blev opfyldt af den fremvældende Jennets Klit, og efterat dette var skeet, blev for omtrent 60 Aar siden et Stykke ny Aa gravet fra Jennets Klit omtrent lige mod Øst til Kattegattet, og siden har Knasborg Aa levet i god Forstaaelse med dens letbenede og næsvise Nabo Flyvesandet.

Søens Bund bestaaer af Strandsand overalt mod Landsiderne i flere hundrede Alens Brede, at regne fra dens i 1852 havte Bredder, hvorimod Bunden i Midten bestaaer af et tilsyneladende bundløst, vellingagtigt, fint Dynd, og mærkværdigt nok, er Grændsen mellem Sand- og Dyndbunden betegnet med en temmelig brat Brink, saaledes at Dyndbunden ligger omtrent 2 Al. dybere end den samme omgivende Sandbund. Endnu er Søen saa stor, at en ikke ubetydelig Deel af den er Sandbund. For henved 20 Aar siden var den omtrent 9 Al. dyb, og i Sommeren 1866 var der 5 Al. paa de dybeste Steder.

Af Søens Dyndbund, som antages at udgjøre imellem 6 à 700 Tdr. Land eller omtrent Halvdelen af Søens i 1852 havde Størrelse, vilde utvivlsomt kunne laves god Engbund; men da Indenrigsministeriet, paa given Anledning ved Skrivelse af 8de December 1866 i Analogi med D. L. 5, 10, 42, har resolveret, at Gaardboe Søs Bund, ogsaa om den udtørres, skal tilhøre de tilgrændsende Lodseiere i Forhold til deres Lodders Udstrækning langs Søen og indtil Midtstrøms, vil en Udtørring af Søen, som, naar den skulde bringe nogen sand Fordeel, maatte skee ved et kostbart Kunstanlæg, neppe blive iværksat; thi om ogsaa den nødvendige Capital kunde tilveiebringes ved Actietegning, vilde vedkommende Lodseiere, af hvilke vistnok meget faa vilde vove deres Penge til et saadant Foretagende, i Henhold til bemeldte ministerielle Resolution, dog rimeligviis kun indlade sig med et muligt Actieselskab paa Betingelse af at erholde en vis Part af den indvindende Engbund, og saaledes vilde Udgravningen neppe kunne betale sig. Efter hvad Meddelelsen heraf, og som han troer fra paalidelig Kilde, har erfaret, skal den for faa Aar siden foretagne Udtørring af Sjørring Sø i Thy have kostet omtrent 170,000 Rd.

Forresten kan man sikkert antage, at Gaardboe Sø, alene ved en naturlig Udvikling af Forholdene, i Løbet af et Par Aarhundreder vil være udtørret; men i saa Fald vil der af dens Bund utvivlsomt kun fremstaae et uhyggeligt Morads eller, i heldigste Tilfælde, sure, ufrugtbare Moseenge. Det Fornuftigste og for alle Vedkommende Fordeelagtigste turde vist være, om det ellers er muligt, at søge at vedligeholde Søens nuhavende Vandstand, da der øiensynligt ved at fremskynde dens Udtørring, uden Hjælp af kunstige Anlæg, kun vil opnaaes at faae de samme tilstødende, blot af Strandsand bestaaende Eiendomme ødelagte ved en for stærk Udtørring, og det uden nogen tilforladelig Sikkerhed for, at nogen Fordeel kan opnaaes ved nye Enge af Søens Dyndbund.

De ved den allerede foregaaende Udtørring af Gaardboe Sø indvundne Arealer med Sandbund afgive vel i nogle Aar efterat de ere lagte tørre, en saa rigelig Afgørde med smaa Siv, at de kunne afbenyttes til Høslet; men efterhaanden som Vandstanden i Søen bliver lavere og den udtørrede Sandbund som Følge deraf for tør for de nævnte Vandplanter, fremkommer et temmelig tykt og tæt Mosdække, gjen-

nem hvilket en Slags magert Græs meget sparsomt stikker frem, og endelig indfinder sig Lyngen, den naturlige Bevøxing paa tørre Strandsandjorder. Denne Udvikling af Forholdene har især fundet og finder endnu Sted i østre Side af Søen. I vestre Side, saavel som i begge Ender, er Bunden lavere og mere fugtig, hvisaarsag ogsaa Sivvegetationen paa den udtørrede Sandbund der vil vedligeholde sig ulige længere. I Tilfælde af en total Udtørring af Søen vilde hele dens Sandbund ganske utvivlsomt blive Lyngland og øiensynligt paa enkelte Steder i østre Side bryde op i Sandflugt.

Af Fisk findes i Gaardboe Sø Aal, Gjedder, Skaller og Sandflyndere (Skrubber). For 20 à 30 Aar tilbage var det en stor Sjeldenhed at fange en af denne Slags Flyndere i Aalegaarden ved Gaardboe, hvorimod man nu i de senere Aar have fanget dem der aarlig i hundredevis, af hvilke de største ere omtrent halvt saa store som en almindelig Rødspætte fra Aalbæksbugten. Af Aal findes der 2 Slags, nemlig de saakaldte Gaardaal med smaa, spidse Hoveder og kobberagtig Glands paa Siderne, som ere meget fede og velsmagende, og Klæpaal, med større og bredere Hoveder, som ere magre og mindre velsmagende. Den sidste Slags fanges paa Kroege i Sommertiden, hvilket Fiskeri, i Forening med Skallefiskeriet med Bundgarn, drives af endeel Beboere i Kylesbæk og Hvidmose, og tilveiebringer Størstedelen af deres „Sommerføde“. Ligesom det saagodtsom aldrig skeer, at en Gaardaal fanges paa Krog, saaledes vides det heller ikke, at en Klæpaal nogensinde er bleven fanget i Aalegaarden. Udbyttet af Fiskeriet i Aalegaarden ved Gaardboe har i de senere Aar været ringe og i stadigt Aftagende, hvilket maa være en Følge af, at Søen med hvert Aar bliver mindre. I Foraaret 1867 dreves Fiskeriet dog endnu med 6 Baade. Betydende nok vides kun eet eneste Exempel paa, at Ørreder ere blevne seete i Knasborg Aa, idet der for nogle Aar siden fangedes en paa 3 à 4 Pd. i Aalegaarden. I Sommertiden sees Gaardaalens spæde Unger i tusindvis imod Strømmen i Knasborg Aa at vandre fra Havet op i Søen, hvor de forblive, indtil de ere fuldvoxne, da de atter vende tilbage til Havet for at yngle der.

Paa deres Vandringer til og fra Høinorden indfinder sig Foraar og Efteraar en betydelig Deel Svaner, Vildgæs og

Ænder i Gaardboe Sø, og om Sommeren forekommer endvidere Bekkasiner, blandt hvilke dog nutildags meget faa Tredækkere, Bruushaner, Rødbeen, den plettede Rørhøne og flere Slags smaa Sumpfugle. Den smukke Gravand (*Anas tadorna*) opholder sig ogsaa her i Sommertiden og yngler i de nærliggende Klitter.

Siden det forommeldte brede Belte af høie Siv ved Søens Vestkyst er forsvundet, er Andejagten der i Ællingtiden ogsaa ophørt. Enkelte Vildgæs blive, paa deres Træk til og fra Søen, skudte om Efteraaret. Af Svaner vides der kun at være bleven fanget 2 Stykker, som bleve skudte af Meddeleeren heraf for omtrent 20 Aar siden.

I Gaardboe Sø druknede for henved 50 Aar siden en Mand, som ved at gaae fra Nørregaardboe til Horsnab i Tversted Sogn sank igjennem Isen, og naar, som stundom skeer i Efteraarstiden, der sees Lys (Lygtemænd) ved østre Side af Søen, hedder det hos Egnens Beboere: „I Aften brænder Eriks Lys,“ — Manden, som druknede, heed Erik —, og Synet af dette Phænomen antages at være et sikkert Varsel for ondt Veir.

Om Oprindelsen til Gaardboe Sø fortælle Omegnens Beboere følgende gamle Sagn, som ogsaa kjendes fra andre Steder. I gamle Dage skal der, hvor Søen nu findes, have staaet en Herregaard, som kaldtes Gaardboegaard. Præsten og Herremanden paa Gaardboegaard vare ved en Leilighed blevne Uvenner, og Herremanden fik derfor engang det Indfald at ville drive en Spøg med Præsten. Han lod saaledes slagte et Sviin, som, efterat Haarene vare tagne af det, blev lagt i en Seng og tildækket, som om det havde været et Menneske, hvorpaa der blev sendt Bud efter Præsten under Foregivende af, at et sygt Menneske paa Gaarden ønskede at blive berettet. Præsten, som havde gaaet i den sorte Skole og var en grumme lærd Mand, fattede ingen Mistanke til Opfordringen fra Herremanden, men indfandt sig snart paa Gaardboegaard, hvor han blev henviist til et Værelse, hvor den foregivne Syge skulde ligge, og da han nu saae, hvad der var gjort, og hvorledes han var bleven holdt for Nar, blev han, som ikke var sært, saa forbittret, at han i al Hast ilede fra Gaarden, og da han var kommen udenfor Gaardboegaards Marker, manede han Herregaarden lige ned i

Afgrunden, og Gaardboe Sø opstod der, hvor Gaardboegaard og dens Eiendomme havde været. Sagnet fortæller videre, at Præsten skulde have glemt en Bog paa en Stol i det Værelse, hvor Svinet laae i Sengen, og at han ved Hjælp af sine sorte Kunster forstod at mage det saaledes, at Bogen i ganske tør Tilstand kom svømmende iland paa Stolen.

Tillæg til Afhandlingen om Snapsting osv. (S. 66—79).

Af J. Kinch.

Det har været mig meget påfaldende, at jeg ikke i Love og kongelige Forordninger fra ældre Tid har kunnet træffe Bestemmelser om dette Slags Ting. Det kunde dog have været anført, at allerede Valdemar Sejers „jydske Lov“ giver den første Tingdag efter Nytår en særegen Betydning derved, at de almindelige Nævninger (Ransnævninger) skulde indsættes på denne Tingdag hvert År, idet Bønderne skulde møde med dem „på det Ting, der er næst efter tolfte Dag“ og nævne dem for den kongelige Ombudsmand, som skulde tage dem i Ed. (Jydske Lov, II, 51.) Om Biskops-Nævningerne hedder det derefter, at de skulde omskiftes efter Jul som andre Nævninger (II, 78). Viser Ombudsmanden på 3 Tingdage efter „det næste Ting, efter tolfte Dag er“ sig forsømmelig med Hensyn til Indsættelsen af Nævninger, er Kongen berettiget til at tage hans Len fra ham (II, 54). — At nu Nævningerne skulde indsættes på den første Tingdag i det nye År, er i sig selv så naturligt, at man ikke deraf kan slutte Noget om, at denne Tingdag allerede dengang har haft større Betydning end de øvrige; ligeså godt kunde man tænke sig, at det netop er denne Bestemmelse, som ved at foranledige en større Sammenkomst af Almuen på denne Dag har bevirket, at også andre Sager af almindeligere Interesse bleve foretagne på den. — Med denne Ind-

sættelse af Nævningerne på Snapstinget må den nuværende Benyttelse af Allemandstingene i Sønderjylland sammenstilles.

En sikrere Hentydning til de jyske Snaps- eller Drik-Ting, således som de bestode i det 15de og 16de Århundrede, og tillige en virkelig almindelig Retsregel for deres Benyttelse til en enkelt Slags Sager, tror jeg at have fundet i den latinske Text af de såkaldte „Thord Degns Artikler.“ I denne latinske Text, som uden Tvivl hidrører omtrent fra År 1300,¹⁾ hedder det nu i § 50, at Fredløses Navne skulde optegnes og dernæst oplæses på samme Ting (Tingsted), hvor de vare blevne dømte, 3 eller 4 Gange årlig, når Folket var talrigere forsamlet, (eller som det i en noget senere dansk Oversættelse hedder, „naar største forsamling ere“ (Thorsen: De med Jyske Lov beslægtede Stadsretter osv., S. 289, 304). Da det ikke godt kan være Meningen, at denne Oplæsning skulde ske, når Fogden syntes, at der tilfældigvis var mange Mennesker komne til Tingene, hvilket vilde være altfor vilkårligt, og da Snapstingene eller de Ting, som i andre Egne og Landsdele med andre Navne havde samme Betydning, netop vare 3 eller 4 (se f. Ex. Viborg Bys Snapsting om Efteråret. S. 67), tvivler jeg ikke om, at det er disse Ting, som menes i den ovennævnte § af de udvidede „Thord Degns Artikler,“ og dette bestyrkes ikke lidet derved, at Magistraten i Ribe i Begyndelsen af det 17de Århundrede netop lod et kongeligt Fredløshedsbrev tinglæse på Viborg Snapsting og på Byens egne Drikting (S. 70 fl.)

---

¹⁾ At dette, skjönt stridende imod det hidtil Antagne, dog ganske sikkert forholder sig således, håber jeg ved en anden Lejlighed at skulle godtgjøre.